

¹ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: **dr. Sümegi Zsuzsa**

MTMT-azonosító: **10039783**

A doktori értekezés címe és alcíme: **A posztmodern társadalom konfliktusai és a resztoratív igazságszolgáltatás. A büntetőjogi mediáció gyakorlata Magyarországon.**

DOI-azonosító²: DOI: **10.15476/ELTE2019.121**

A doktori iskola neve: **Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola**

A doktori iskolán belüli doktori program neve: **Mediáció a kriminálpolitikában (témakiírás)**

A témavezető neve és tudományos fokozata: **Dr. Gönczöl Katalin DSc professor emeritus**

A témavezető munkahelye: **ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológia Tanszék**

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként³

a) hozzájárok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hivatalának ügyintézőjét, Bencze Andreát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁴

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (*dátum*)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;⁵

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.⁶

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2019. május 21.

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

¹ Beiktatta az Egyetemi Doktori Szabályzat módosításáról szóló CXXXIX/2014. (VI. 30.) Szen. sz. határozat. Hatályos: 2014. VII.1. napjától.

² A kari hivatal ügyintézője tölti ki.

³ A megfelelő szöveg aláhúzendő.

⁴ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell adni a tudományági doktori tanácshoz a szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentést tanúsító okiratot és a nyilvánosságra hozatal elhalasztása iránti kérelmet.

⁵ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a minősített adatra vonatkozó közokiratot.

⁶ A doktori értekezés benyújtásával egyidejűleg be kell nyújtani a mű kiadásáról szóló kiadói szerződést.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola

dr. Sümegi Zsuzsa:

**A posztmodern társadalom konfliktusai és resztoratív igazságszolgáltatás. A büntetőjogi
mediáció gyakorlata Magyarországon**

Doktori értekezés

Témavezető: Prof. em. Dr. Gönczöl Katalin DSc

Budapest, 2019.

Tartalom

I. BEVEZETŐ	4
1. A dolgozat tárgya és célja, a kutatási feladat összefoglalása.....	4
2. A kutatás elméleti keretei és a dolgozat szerkezete	5
3. Az értekezés szerkezete.....	11
4. Kutatási módszertan: az elvégzett vizsgálatok és a feldolgozás módszerei.....	12
 II. A JÓLÉTI ÁLLAM VÁLSÁGÁNAK TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI ÉS HATÁSA A BŰNÖZÉSKONTROLLRA. AZ ÚJ TÍPUSÚ SZEGÉNYSÉG A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN A FEJLETT DEMOKRÁCIÁKBAN. A GLOBALIZÁCIÓ OKOZTA TÁRSADALMI VÁLTOZSOK A XX-XXI. SZÁZADBAN.	17
1. A jóléti állam működésének jellemzői Nyugaton a XX. század első felében.....	17
2. A treatment modell válságtünetei és a büntetésfilozófia új irányzatai a XX. század második felében. 35	
3. A közösségi szankciók a kriminálpolitikai klímaváltozásban.....	49
 III. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ELMÉLETE	63
1. A helyreállító igazságszolgáltatás kialakulása	64
2. Új kriminológiai irányzatok, viktimológia	67
3. A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája.....	73
4. A helyreállító igazságszolgáltatás viszonya a büntető igazságszolgáltatáshoz	85
5. Van Ness modellje a resztoratív értékekről.....	87
6. A helyreállító igazságszolgáltatás módszerei.....	89
7. A helyreállító igazságszolgáltatás hatása a bűnismétlés megelőzésére	98
8. A helyreállító igazságszolgáltatás kritikái	101
 IV. A BÜNTETŐJOGI MEDIÁCIÓ AZ EURÓPAI KRIMINÁLPOLITIKÁBAN ÉS GYAKORLATBAN	106
1. A mediáció a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikájában (Európai Unió, Európa Tanács, Egyesült Nemzetek Szervezete)	106
1.1. Európa Tanács	106
1.2. Európai Unió.....	112
1.3. Egyesült Nemzetek Szervezete	114
1.4. Miért hangsúlyos a mediáció alkalmazása a fiatalkorúak büntetőügyeiben?.....	119
2. A mediáció intézményesülése Európában	122
 V. MAGYARORSZÁG A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN. A BŰNÖZÉS ÉS A BŰNELKÖVETŐK JELLEMZŐI	133
1. Modernizáció Közép-Kelet-Európában, a demokratikus átalakulás társadalmi következményei Közép-Kelet-Európában és Magyarországon.	133
2. A bűnözés és a bűnelkövetők jellemzői Magyarországon (1987-2015)	141
2.1. Az erőszakos bűncselekmények	142
2.2. A közlekedési bűncselekmények	146
2.3. A vagyon elleni bűnözés	147
3. A magyar kriminálpolitika	149
4. A büntetéskiszabási gyakorlat.....	154

5. A jogértelmezésről és a büntetéskiszabást befolyásoló tényezőkről szóló kutatások	160
--	-----

VI. A BÜNTETŐJOGI MEDIÁCIÓ INTÉZMÉNYESÜLÉSE MAGYARORSZÁGON169

1. A helyreállító igazságszolgáltatás tradicionális gyökerei Magyarországon. A közérdekű és a jóvátételi munka	169
2. Mediáció a polgári jogvitákban.	174
3. A mediáció szabályozása.	176
3.1. Külön törvény a büntetőjogi mediációról	177
3.2. A büntetőjogi mediációra vonatkozó eljárásjogi rendelkezések	184
3.3. A közvetítői eljárás elrendelése a vádemelés után	187
3.4. A büntetőjogi mediáció anyagi jogi kritériumai	187
3.5. A közvetítői eljárásra vonatkozó rendelkezések az új eljárási kódexben	189
4. A büntetőjogi mediáció gyakorlata Magyarországon.	191
4.1. A gyakorlat számokban.	191
4.2. A jogalkalmazói jogértelmezés.	196
4.3. A mediáció a gyakorlatban	204
4.4. A mediátorok tapasztalatai	217
4.5. A szabálysértési mediáció és csoportkonferencia a büntetés-végrehajtásban	222

VII. ÖSSZEFOGLALÁS227

1. A helyreállító igazságszolgáltatás a magyar kriminológiai kutatásokban	227
2. A mediáció a kriminálpolitikában.	228
3. A mediáció elterjedtsége	230
4. A mediáció sajátosságai Magyarországon, különös tekintettel más európai országok gyakorlatára	233
5. Megvalósulnak-e a mediáció alapelvei a gyakorlatban?	234
6. Megvalósulnak-e helyreállító igazságszolgáltatás alapvető értékei a gyakorlatban?	237
7. A mediáció jövője Magyarországon	240
8. Következtetések.....	241

I. Bevezető

1. A dolgozat tárgya és célja, a kutatási feladat összefoglalása

A büntetőjogi mediáció bevezetésével elsőként jelent meg a resztoratív igazságszolgáltatás elméletén alapuló jogintézmény a magyar közjogban, azon belül a büntetőeljárásban. A jogintézmény újszerűsége mellett azért keltette fel az érdeklődésemet, mert a mediáció úgy segíti elő az elkövetők társadalmi reintegrációját, hogy közben az áldozati szempontok, sérelmek megértésének és orvoslásának minden eddigénél nagyobb figyelmet szentel. Célját és eszközeit tekintve alkalmas a bűnelkövetéshez vezető okot feltárására és a konfliktus nyugvópontonra helyezésére. A resztoratív módszer jelentősége abban rejlik, hogy a bűnelkövetők felelősségének felébresztésére, aktív részvételére helyez hangsúlyt a fájdalomkóros és a stigmatizálás szükségszerű elkerülése mellett.

A magyar kriminológusok már a demokratikus átalakulást követő években egyöntetűen támogatták a resztoratív eljárások hazai implementálását, és mind az elkövető, mind a sértett szempontjából hasznosnak tartják azt ma is.¹ *Görgényi Ilona* az áldozatok kárjövátételhez való jogának fejlődését elemző könyvében a mediáció egyik fő eredményének a sértettek szükségleteinek kielégítését látta.² *Gönczöl Katalin* a büntetés morális tartalma, az igazságszolgáltatásba vetett bizalom növelése, a sértett és a megsértett közösség kiengesztelése és a sértettel való szolidaritás érdekében felhívta a figyelmet a resztoratív módszerek hazai alkalmazásának szükségességére.³ *Fellegi Borbála Út a megbékéléshez* című könyvében úgy fogalmazott, hogy a helyreállításhoz épülő igazságszolgáltatás mikro-, mezo- és makro szinten is hatékonyabb választ tud adni a bűncselekményekre, mint a megtorlásra épülő modellek. Ugyan a jogalkalmazóknál is megfigyelhető a helyreállító szemlélet támogatása és a szociálpolitikai és igazságügyi szektor erre lehetőséget is teremt, mégis sérülhetnek a resztoratív igazságszolgáltatás alapelvei, mert a jogintézmény újszerű a büntető igazságszolgáltatásban.⁴

A kutatók a resztoratív eljárások hatókörét nem szűkítik a büntetőjog terrénumára, hanem tartós, a társadalmi kohéziót elősegítő módszerként tekintettek rá. *Kerecsi Klára* Konfrontáció és kiegyezés: a helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában című értekezésében a resztoratív módszerek makroszintű jelentőségét abban látta, hogy azok a probléma gyökeréig hatnak, a társadalmi törésvonalak mentén keletkező konfliktusokig. Álláspontja szerint a büntető igazságszolgáltatás az addig egymással közösségben nem élő társadalmi rétegek közötti párbeszéd terepe. Úgy véli, hogy a megbékélés folyamatát egyfajta helyi társadalmi szerződéssel lehet elérni.⁵

Úgy vélem, hogy a büntető igazságszolgáltatás feladata feltárni az elkövető bűnelkövetéshez vezető útját és az újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzése érdekében mozgósítani a problémákra addig nem eléggé hatékony választ nyújtó személyeket és intézményeket.

¹ Barabás A. Tünde: Egyezés a büntető eljárásban? In: Magyar Jog 1991/8. 466-469.

² Görgényi Ilona: Kárjövátétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. Hvgorac, Budapest, 2006. 155-160.

³ Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. Élet és Irodalom XLIX. évfolyam, 40. szám. 2005. október 7.

⁴ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 130.

⁵ Kerecsi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában. Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2011. 303.

Fontosnak tartom azt is, hogy a büntetőeljáráshoz a sértett szükségtelen meghurcolása nélkül, az eljárás korai szakaszában feltárják az áldozat sérelmét, őt a szükséges tájékoztatással ellássák és lehetőséget nyújtsanak a kárának és egyéb sérelmeinek orvoslására. „A tudomány, a bűnügyi tudományok, a kriminológia fejlődésével egyre szélesebb körben válik láthatóvá, hogy a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer sok tekintetben igazságtalan, minthogy nem mindenütt kapcsolódik össze az áldozatok kártalanításával. Az pedig már ma is a szakemberek többsége által elfogadott elvnek tekinthető, hogy az igazságszolgáltatás csak akkor igazságos, ha az áldozatoknak is igazságot szolgáltat.”⁶ A fenti célok megvalósítása azonban nem eredményezheti a büntetőjog magánjogiasodását, mert a közhatalomnak minden esetben fel kell lépni a bűncselekmények miatt, amennyiben a közérdek, a társadalmi rend, mások személyének és vagyonának védelme ezt indokolja.

Szakmai gyakorlatomat első négy évét egy olyan országrészben töltöttem, ahol a helyi bíróság hatáskörébe tartozó ügyek túlnyomó részét a hagyományos bűnözés konfliktusai (vagyon elleni, személy elleni, köznyugalom elleni bűncselekmények) alkották. A városi bűnözés mellett sok esetben találkoztam a kisebb falusi közösségekben elkövetett cselekményekkel. A felnőtt és fiatalok által elkövetett cselekmények terheltjei többnyire kirekesztett társadalmi csoportokhoz tartoztak. Előfordult, hogy az elkövetők értetlenül álltak a bíróság előtt, mert úgy vélték, hogy a sértett féllel történt megbékélésük miatt szükségtelen a büntető eljárás lefolytatása. Mindez vezetett azoknak a kérdéseknek a megfogalmazásának, amelyekre igyekeztem választ adni az értekezésben.

Az értekezés **célja** annak bemutatása, hogy **a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája hogyan intézményesült a magyar büntetőeljáráshoz a büntetőjogi mediáció bevezetése révén.** Kutatási munkám eredményeként bemutatom a közvetítői eljárásra vonatkozó ügyészi és bírói jogértelmezést és a mediáció kvantitatív és kvalitatív jellemzőit. A dolgozat bemutatja, hogy a büntetőjogi mediáció hol foglalta el a helyét a büntető igazságszolgáltatásban, ténylegesen milyen szerepet tölt be a szankciórendszerben és hogyan járul hozzá az elkövetők és áldozatok társadalmi reintegrációjához.

2. A kutatás elméleti keretei és a dolgozat szerkezete

Az értekezés az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában lezajlott, a jóléti állam válságát kísérő társadalmi változásokat bemutatja. Ennek oka, hogy e társadalmi változások vezettek a büntetőtan új elméleteinek kialakulásához, majd a resztoratív igazságszolgáltatás kifejlődéséhez. A kor büntetőjogászait, társadalomkutatóit foglalkoztató kérdések ma is világszerte aktuálisak. A jóléti állam válsága óta az állam az egyén boldogulásáért már nem vállal felelősséget, a szolidaritás értékén nyugvó redistribúció helyett a verseny és az egyéni felelősség elvén alapuló érdemesség révén érhető el a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése. A jóléti állam válságát társadalmi értékválság kísérte, amelynek a társadalmi dezorganizáció és a deviáns viselkedési formák, a bűnözés terjedése lett a következménye.⁷ Az 1980-as és 1990-es években a neoliberális-neokonzervatív ideológia elterjedése révén a

⁶ Vigh József: A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás. In: Magyar Jog, 1998/6. 328.

⁷ Gönczöl Katalin: A bűnözés-reprodukció társadalmi makroszinten megvalósuló modelljei című előadása az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, Budapesten 2016. március 22-én.

gazdaság- és szociálpolitika új irányt vett.⁸ A dolgozat külön bemutatja a magyarországi rendszerváltozást követő modernizáció társadalmi következményeit, a társadalmi integráció szintjét.

A hatékony, a speciális és generális prevenciót biztosító szankciók alkalmazása, a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozó speciális szabályok alkalmazása, a börtönnépesség csökkentése, a börtönártalmak mérséklése és a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása a meglévő büntető igazságszolgáltatási rendszerek folyamatos fejlesztését igényli. Az ezt szolgáló célokat és eszközöket az egyes országok kriminálpolitikái jelölik ki. A jóléti állam válsága után a bűnözés kezelésében a szociálpolitika szerepe csökkent, mert úgy vélték, hogy a bűnelkövetésben nem a szükségletek kielégítése és a megfosztottság a fő mozgatórugó, hanem az elkövető döntése racionális választáson alapul. A bűnözéskontrollban növekedett a kontroll elem. A neokonzervatív ideológián alapuló konfliktusos kriminálpolitikai modell egyes országokban a bűnelkövetők teljes jogfosztottságát eredményezte, amelyben jelentős szerep jutott a büntető populizmusnak.⁹ Ezzel egyidőben Nyugat-Európában az úgynevezett kettős nyomtávú kriminálpolitika működött, az első büntényesek és a fiatalok bűnelkövetők ügyeiben a célszerűsége, a hasznosságra és a reintegrációra helyezték a hangsúlyt.¹⁰ Az Európai Unió és a nemzetközi emberi jogi szervezetek kriminálpolitikájukban támogatták a szabadságelvonás csökkentését, a közösségi szankciók és a resztoratív módszerek alkalmazását. Az Európa Tanács és az Egyesült Nemzetek Szervezetének dokumentumaiban az 1980-as évektől megjelent a szabadságvesztés csökkentése, a közösségi szankciók, a dekriminálizáció, az elterelés, a büntetőjog redukciója és az elkövetők társadalmi reintegrációja.

A jelen dolgozat szerkezetét, gondolatmenetét meghatározta, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás eszközeire úgy tekint mint **a posztmodern társadalom konfliktusainak feloldására alkalmas eszközre**. Úgy vélem, hogy a resztoratív paradigma hosszú távon makro szinten képes lehet megerősíteni a társadalmi kötelekeket, az emberek közötti szolidaritást, ezért a dolgozat nagy hangsúlyt fektetett a resztoratív módszerek kialakulását elősegítő társadalmi változások és kriminológiai mozgalmak, továbbá a társadalmi konfliktusok és a szociológiai környezet leírására. Ugyanis a jövedelmi egyenlőtlenség magas szintje, a leszakadó rétegek teljes jogú állampolgárságának megkérdőjelezése folyamatosan gerjeszti a társadalmi konfliktust.¹¹ Az össztársadalmi szintű változások álláspontom szerint akkor érhetőek el, ha minden szakpolitika intézményesíti a resztoratív módszereket és azokat nemcsak a büntetőjog területén, hanem az óvodai, iskolai nevelésben, a családvédelemben, gyermekvédelemben, a munkajogban, a gazdasági életben, a települési és interkulturális konfliktusok kezelésében is alkalmazzák. A civil szférában számos szervezet foglalkozik a

⁸ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. Állam, kormányok, civilek. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2000. 79.

⁹ Lévay Miklós: A „punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változásai a kriminológiai (pönlógiai) szakirodalomban. In: A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. Szerk.: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerecsi Klára, Lévay Miklós, Podoletz Léna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 322.

¹⁰ Lévai Miklós: Társadalmi-politikai változások és bűnözés; állami és társadalmi reakció a növekvő bűnözésre. In: A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívása. Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásaiból. Budapest, 1993. 119.

¹¹ Dahrendorf, Ralph: Egy új rend nyomában – Előadások a szabadság politikájáról a 21. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 75.

resztoratív gyakorlatok alkalmazásával, például a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, a Foresee Kutatócsoport, a Rézler Gyula Mediációs Intézet, a Partners Hungary Alapítvány, a Mediare Kisebbségi Mediációs Intézet stb.

Számos projekt indult a résztoratív módszerek ismertetése érdekében, például az EU AGIS Program 2006-2008., a DAPHNE projekt, a MEREPS projekt a büntetés-végrehajtásban alkalmazható konfliktusrendezésről, a ROMED projekt az interkulturális mediációról stb.

Az értekezés megközelítésében a helyreállító (resztoratív) igazságszolgáltatás **ernyőfogalom, szemlélet**, amely folyamatokat, jó gyakorlatokat, technikákat foglal magába. A tág értelemben vett résztoratív igazságszolgáltatás a társadalom egész szövetét átszövő mozgalom, amely a társadalmi konfliktusok mögött húzódó problémák megoldására helyezi a hangsúlyt. A konfliktussal közvetlenül érintettek bevonásával, a felelősségvállaláson alapuló együttműködés által ad választ adott magatartásokra (például iskolai konfliktusok, szomszédok közötti konfliktusok).¹² A helyreállító igazságszolgáltatás szűken értelmezve önálló kriminálpolitikai entitást és büntetőjogi elméletet jelent, amely a bűncselekményeket nem az állam és a jogrend elleni tettként fogja fel, hanem olyan konfliktusokként, amelyeket az elkövető, az áldozatok és a közösség relációjában kíván feloldani, és az érintettek bevonásával keretet ad az elkövető felelősségvállalásának, a sérelmek helyreállításának és a közösség kiengesztelésének.¹³

A dolgozatban kifejtem azt, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási mozgalom története rendkívül összetett, mert a világ különböző részein, az eltérő jogrendszerekben sokféle résztoratív gyakorlat alakult ki. A résztoratív gyakorlatok mind tárgyukat, mind eszközeit tekintve sokfélék, a helyreállító gyakorlatok az eltérő tradicionális gyökerek és elméleti alapok ellenére világszerte elterjedtek. Közös sajátosságuk, hogy a résztoratív igazságszolgáltatás egyetemes értékein alapulnak.

A dolgozat megírásakor hangsúlyt fektettem arra, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás egyes fogalmi megközelítései a résztoratív filozófia más-más elemeit emelik ki, így azt a közeget, amelyben az érintettek közötti kommunikáció zajlik,¹⁴ azt, hogy a processzus milyen végkimenetellel zárult.¹⁵ A helyreállító igazságszolgáltatás transzformatív megközelítése a bűn hátterében rejlő okokat helyezi előtérbe, ezekre kíván reagálni. Álláspontom szerint a résztoratív igazságszolgáltatás módszerei akkor működnek jól, ha mindhárom fogalmi elem (kommunikáció, jóvátétel és konfliktusfeloldás) megvalósul.

A résztoratív igazságszolgáltatás bemutatására gyakran alkalmazzák a hagyományos (retributív) büntetőeljárással való szembeállítást. A szembeállítás álláspontom szerint annyiban helytálló, hogy az 1970-es évek kezdetétől a helyreállító igazságszolgáltatás a hagyományos (formális) büntető igazságszolgáltatás kritikájává vált, szakított a bűnözés

¹² Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea- Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 934., Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 55-56., Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. European Forum For Restorative Justice, Leuven, 2011. 39-40.

¹³ Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. 934.; Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 52-55., A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon. Szerk.: Iványi Klára. IRM, Budapest, 29., Gönczöl Katalin: A bizalom és a jogállami kriminálpolitika, Lode Walgrave: Lehetőségek és főbb kérdések a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárársban. IRM, Budapest, 2010. 7., 31.

¹⁴ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. 30.

¹⁵ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. 38.

hagyományos koncepciójával. Képviselői a hagyományos büntetőjogi szabályozástól eltérően fogták fel a bűncselekmények mibenlétét, a sértett helyzetét és nézőpontjait, az elkövető felelősségre vonásának módját és másban látták a speciális prevenció zálogát.¹⁶ Azonban az európai büntető igazságszolgáltatási rendszerekben - köztük Magyarországon is - a mediáció diverziós eszköz, azaz a hagyományos büntetőeljárásba ékelődik, ezért alkalmazása összekapcsolódik a hagyomány büntetőeljárás sajátosságaival, így a konfliktusban érintettek stigmatizációja csak részben kerülhető el.

A resztoratív igazságszolgáltatást gyakran áldozatközpontú igazságszolgáltatásként aposztrofálják. Ennek az az oka, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás kialakulását elősegítette az áldozatvédelmi mozgalom, amely az Egyesült Államokból indult, majd Európát az 1970-es években érte el.¹⁷ Ezzel párhuzamosan a tudományos érdeklődés is az áldozatok felé fordult és a viktimológia az áldozatkutatást tudományos rangra emelte.¹⁸ Ezzel egyidőben az 1960-as évektől a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésére egyre nagyobb figyelem terelődött Európában is. Az Európa Tanács 1983-ban minimum szabályokat fogalmazott meg, amelyek alapján az államoknak biztosítaniuk kell a sértettek kompenzációját, majd az áldozatok jogait rögzítő dokumentumoknak vissza-visszatérő rendelkezése lett az áldozatokat megillető kompenzáció, amely szociális joggá alakult.

Az ENSZ áldozatok jogait érintő deklarációjában jelent meg a jóvátétel mint elsődlegesen az elkövetőtől származó kárhelyreállítás, amelynek hiánya esetén az államnak kell megfelelő kompenzációt nyújtania a súlyos bűncselekmények áldozatainak. A jóvátétel fogalma szélesebb, mint a kompenzációé, mert az a tulajdon visszaszolgáltatását, a sérelem megfizetését, a költségek megtérítését, a szolgáltatásokról való gondoskodást és a jogok helyreállítását is magába foglalja.¹⁹

A mediáció keretében nyújtott **jóvátétel** formáit jogszabály nem rögzíti, ezért az a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésén és az eredeti állapot helyreállításán túl bármiben megvalósulhat, amelyben a felek önként megegyeztek. Semmi nem zárja ki, hogy a megállapodás részeként a sértett is vállalja valamely kötelezettség teljesítését, ha úgy látja, hogy a bűncselekményhez valamely olyan ok vezetett, amelyért őt felelősség terheli. A mediációs megállapodásban tehát mind egyoldalú, mind kétoldalú kötelezettségvállalásra sor kerülhet, kizárólag a felek konszenzusán múlik a kiengesztelés mikéntje.

A jóvátétel fogalma a magyar jogban nem újkeletű kifejezés. A Legfelsőbb Bíróság 44. számú Polgári Kollégiumi állásfoglalása funkcionális értelemben használta ezt a kifejezést azzal kapcsolatban, hogy a bíróságnak a kártérítés formái közötti választás során a teljes jóvátétel megvalósítására kell törekednie. A polgári jogi deliktualis felelősség formái közé a pénzbeli vagyoni és nem vagyoni kártérítés, a természetbeni kártérítés és az in integrum restitúció tartozik.

¹⁶ Daly, K.: The limits of restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. Routledge, London - New York, 2006. 135.

¹⁷ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. 122.

¹⁸ Walklate, S.: Redefining the boundaries of the victim in restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. Routledge, London - New York. 2006. 276-278.

¹⁹ Fogarassy Edit: A bűncselekmények áldozatainak jogai alkotmányjogi és szociális megközelítésben In: Áldozatsegítés Európában 2004. Szerk.: Rózsahegyi Zsuzsa. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2005. 33-43.

A felelősségvállalás formájának megválasztása alapvetően attól függ, hogy milyen jellegű a sérelem, a fájdalom, amelynek kiküszöbölésére hivatott, másrészt pedig attól is függ, hogy milyen funkciót kíván betölteni. A személyek javaiban, vagyontárgyaiban keletkezett hiányok megszüntetésében leginkább az in integrum restitúció és a természetbeni és pénzbeli kártérítés, míg a személy életében, testi épségében és egészségében okozott, gyakran irreverzibilis károk helyreállításában a pénzbeli nemvagyonni kártérítés szerepe jelentős.

A deliktuális felelősség elsődleges funkciója a reparáció. *Marton Géza* szerint a polgári jogban a vétkességi felelősség a prevenció gondolatot szolgálja és az in integrum restitúció, a természetbeni és pénzbeli kártérítés alkalmas eszköz arra, hogy a jogsértőt visszatartsa a további jogsértések elkövetésétől.²⁰ A bírói gyakorlat ennél is tovább ment és a kártérítést bizonyos esetekben büntető funkcióval ruházta fel. A bírói gyakorlat az integrum restitúció alkalmazása körében nagy hangsúlyt fektet a sérelemokozó személyes felelősségvállalására, ugyanakkor azt **tágan értelmezi**. Az eredeti állapot helyreállítása esetében a szükséges munkát elsősorban a kárért felelős személynek kell elvégeznie, de azt mással is elvégeztetheti. A sérelem mediáció keretében történő jóvátétele a deliktuális felelősség formáitól nemcsak többértékes funkcióiban, hanem abban is eltér, hogy a jóvátétel formája jóval szélesebb kört ölel fel. Funkcióját tekintve a büntetőügyekben alkalmazható mediációs eljárás és megállapodás célja, hogy a bűncselekmény elkövetője és sértettje közötti, a bűncselekmény következményeként létrejött konfliktust rendezze és azt - ha lehet - véglegesen lezárja. A megállapodás során az elkövető önkéntesen vállalja a bűncselekmény káros következményeinek jóvátételét, amellyel a reparációs cél megvalósítására törekszik. A hangsúly a sértett igényeinek feltárásán, ezek kielégítésén, az elkövető önkéntességén és személyes felelősségvállalásán van. Ennélfogva a közvetítői eljárásban nyújtott jóvátétel nélkülözi az elégtételníújtást, a magánbüntetés funkciót. A jóvátétel „forintosítása” nem helytálló, mert a magyar jogrendszer és ítélkezési gyakorlat szerint a szerződésen kívüli károkozás esetében a felelősségvállalás formájának nem kell szoros összefüggésben állnia az okozott sérelem jellegével, és a vagyoni jogokban okozott sérelem a pénzbeli kártérítéstől eltérő módon is kiküszöbölhető.

A resztoratív igazságszolgáltatás alapvető **értékei** a társadalmi elem, miszerint a bűncselekmény az emberi kapcsolatos sérülésével jár, a reparatív elem, amely értelmében a sérelmet helyre kell állítani, és az a részvételi elem, amely szerint az elkövető aktív részese ennek a folyamatnak.²¹

A kutatásom főtárgya a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás. A dolgozat megközelítés-módjában az áldozat-elkövető mediáció olyan resztoratív eljárás, amelyben a vitában érintett elkövető és áldozat a bűncselekményt megvalósító cselekményről beszélnek. A mediáció célja a konfliktusfeloldás és a reintegráció, eszközei a kommunikáció és a jóvátétel.²²

A nemzetközi szervezetek kriminálpolitikájukban támogatták a közösségi szankciók és a resztoratív módszerek alkalmazását. Az Európa Tanács által elfogadott dokumentumok között először az 1980-as évek elején tűntek fel a mediációra vonatkozó állásfoglalások. Az Európa

²⁰ Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Idézi: Bárdos Péter: Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében. Hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2001., 248.

²¹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. 38.

²² Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása a büntetőügyekben alkalmazható mediációról

Tanács többféle aspektusból szorgalmazta a mediáció alkalmazását. Ezt jól mutatja, hogy az ajánlások egy része tárgyakat tekintve áldozatvédelemmel, a közösségi büntetésekkel és a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával foglalkozott, más részük a büntetőeljárás egyszerűsítésének és gyorsításának standardjait írta le. A Miniszterek Bizottsága a büntetőügyekben alkalmazható mediációról 1999-ben fogadta el külön ajánlását, ezzel még hangsúlyosabbá tette a mediáció promotálását. Az Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú kerethatározata előírta, hogy a büntetőügyekben lehetővé kell tenni a mediáció alkalmazását.²³ A kerethatározatot a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv váltotta fel.

A magyar kriminálpolitikában a demokratikus átalakulást követő évtizedekben két trend alakult ki, a befogadó és a kirekesztő kriminálpolitikai modell. A büntetőjog mediáció bevezetésekor a 2006 és 2010 közötti ciklust a társadalmi igazságosság mentén haladó kriminálpolitika jellemezte.²⁴ A 2010 óta tartó kriminálpolitika a büntető populizmusra építő, kemény, a rendparti jelzővel írható le. A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás „csírái” már a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 15/2003. (X. 28.) OGY határozatban is megvoltak. A stratégia kifejtette, hogy a jóvátétel prevenciók hatással bír és felhívta a figyelmet arra, hogy a hazai szankciórendszerben a sértettek várakozásai ellenére az áldozatok nem jutnak jóvátételhez és az intézményi feltételek hiánya miatt a magatartási szabályok előírása is ritka. A stratégia a bíróságok, ügyészségek feladataként előírta a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök elterjesztését (jóvátétel, mediáció, közösség kiengesztelése). A stratégia makrotársadalmi szinten kívánta alkalmazni a helyreállító igazságszolgáltatás módszereit, megszólítva a lakóközösségeket, az üzleti szférát és a civil szervezeteket, egyházakat.

Sok vitára adott okot annak eldöntése, hogy mely ügyekben alkalmazható a közvetítői eljárás. Úgy vélem, hogy a vagyon elleni bűnözés az összébűnözésen belül kiemelkedő helyet foglal el és szoros kapcsolatban áll a szegénységgel, a jövedelemnélküliséggel.²⁵ A magyar szabályozás a személy elleni és közlekedési bűncselekmények esetében is lehetővé teszi a mediációt, ezért az értekezés részét képezi annak leírása, hogy mi jellemzi ezen cselekmények elkövetőit és az elkövetés körülményeit.

A dolgozatban megvizsgáltam azt, hogy resztoratív módszereknek volt-e előzményük Magyarországon, és állást foglaltam a közérdekű munka és a jóvátételi munka resztorativitása tárgyában. Az értekezés a mediáció magyar szabályozásának áttekintése után tartalmazza a büntetéskiszabási gyakorlatra vonatkozó megállapításokat, a mediáció kvantitatív és kvalitatív elemzését. Az értekezés az egyes ügýtípusokra (vagyon elleni, személy elleni, közlekedési bűncselekmények) bontva ismerteti a mediációs gyakorlatot. Az értekezés választ ad arra is, hogy mely tényezők játszanak szerepet a sikeres közvetítői eljárásban.

²³ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

²⁴ Kerecsi Klára: Kriminálpolitikai törekvések és reformok. In: VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Konceptiók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában. Szerk.: Csemáné dr. Váradi Erika. Magyar Kriminológiai Társaság, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 31.

²⁵ Rosta Andrea: Vagyon elleni bűnözés. In: Kriminológia. Szerkesztette: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 422.

A dolgozat elsősorban a resztoratív igazságszolgáltatás elméletének európai képviselőinek műveit dolgozta fel és a dolgozatnak nem tárgya az Európán kívüli országok resztoratív gyakorlata sem. Az értekezés európai összehasonlításban jelöli ki büntetőjogi mediáció hatókörét, mert áttekinti a büntetőjogi mediáció európai intézményesülésének tapasztalatait a szabályozási modellektől, a bevezetés körülményeitől kezdődően a mediáció tárgyi hatályán, elrendelésének szabályain keresztül a kialakult „jó gyakorlatokig” eljutva.²⁶

A dolgozatnak nem képezi részét a büntető igazságszolgáltatás területén alkalmazott egyéb resztoratív gyakorlatok (békítőkör, börtönmediáció, családi csoportkonferencia) részletes elemzése, míg a szabálysértési mediáció tapasztalatait röviden összefoglalva tartalmazza.

3. Az értekezés szerkezete

Az II. fejezet ismerteti a jóléti állam válságát kísérő társadalmi folyamatokat, a helyreállító szemlélet kialakulásának társadalmi közegét, a közösségi szankciók filozófiáját, kialakulásának folyamatát, a közösségi szankciók posztmodern kori elterjedtségét és jellemzőit.

A III. fejezet a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáját, a kialakulására ható büntetéstani elméleteket, kriminológiai irányzatokat és mozgalmakat mutatja be. A fejezet részletesen elemzi a resztoratív igazságszolgáltatás elméletét, viszonyát a retributív igazságszolgáltatáshoz, a resztoratív igazságszolgáltatás alapelveit és alapvető értékeit. A dolgozat felvázolja Van Ness modelljét a resztoratív értékekről és arról, hogy hogyan jelenhetnek meg azok a büntetőeljárásban. A helyreállító igazságszolgáltatás módszereiként bemutatja a mediációt, a konferencia módszert, a körmodellt és a resztoratív módszerek bűnmegelőzésre gyakorolt hatását. A fejezet a helyreállító igazságszolgáltatásra vonatkozó szakmai kritikák ismertetésével zárul.

A IV. fejezet a mediáció európai intézményesülését mutatja be. A resztoratív igazságszolgáltatás az Európa Tanács, az Egyesült Nemzetek Szervezet és az Európai Unió kriminálpolitikájában fontos helyet foglal el, ezt mutatja, hogy e nemzetközi szervezetek számos dokumentumban felhívták a tagállamokat a mediáció alkalmazására. A dolgozat a European Forum for Restorative Justice összefoglalói alapján felvázolja a mediáció gyakorlati alkalmazásának modelljeit az európai uniós tagállamokban. Az összefoglaló alapján látható, hogy mely ügytípusokban, milyen gyakorisággal, a büntetőeljárás mely szakaszában, milyen intézményi keretek között alkalmazzák.

Az V. fejezetben ismertettem a magyarországi modernizációt követő társadalmi helyzetet és a szakcióalkalmazási gyakorlatot. A dolgozat fő tárgya a büntetőjogi mediáció magyar szabályozásának és gyakorlatának bemutatása (VI. fejezet), nem része a Magyarországon polgári és egyéb ügyekben alkalmazott mediáció, továbbá a büntetőügyekben és szabálysértési ügyekben alkalmazott egyéb resztoratív gyakorlatok (békítőkör, ítélőkör, börtönmediáció, csoportkonferencia stb.). A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 2013. július 1. napján lépett hatályba, 2018. július 1. napján pedig hatályba lépett a

²⁶ Az egyes európai államok szabályozására és gyakorlatára lásd a Függelék 1. számú táblázatot.

büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, ezért a dolgozat kitér e jogszabályváltozások következményeire is.²⁷

4. Kutatási módszertan: az elvégzett vizsgálatok és a feldolgozás módszerei

A dolgozat második fejezete a jóléti állam válságának és a globalizációnak a társadalmi következményeit tekintette át a történeti módszer alkalmazásával. A treatment válságtüneteinek, a büntetéskontroll, a pönológia változásának, a közösségi szankcióknak az áttekintése és a büntető populizmus bűnözésre gyakorolt hatásának bemutatása szintén a történeti módszer alapulvételével történt.

A dolgozat harmadik fejezet történetileg mutatja be a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának kialakulását, előzményeit. A dolgozat harmadik fejezete dokumentum-elemzéssel az elméleti keretek alapján tisztázza a resztoratív igazságszolgáltatás viszonyát a büntető igazságszolgáltatáshoz, majd ismerteti Van Ness modelljét a resztoratív értékekről. A történeti és a dokumentum-elemzési módszer segítette a resztoratív módszerek és a kritikák áttekintését, majd a resztoratív igazságszolgáltatás speciálprevenciós hatását kutatási összefoglalók másodelemzése útján írtam le.

Az értekezés negyedik fejezete a dokumentum-elemzéssel mutatja be a nemzetközi szervezetek (ENSZ, Európa Tanács, Európai Unió) mediációra vonatkozó szakmai iránymutatásait, majd az egyes európai államok mediációs gyakorlatát. Az elemzés lényegében a European Forum for Restorative Justice által szervezett kutatások eredményeit dolgozza fel. A fogalomhasználat sokfélesége és az, hogy nincs európai mediációs statisztika megnehezítette az összehasonlítást. A legutóbbi átfogó kutatás a fiatalkorúakat érintette, ezért a dolgozat a nemzetközi gyakorlat keretében elsősorban ezt vizsgálta.

Az ötödik fejezet a történeti módszer segítségével feltárja a társadalmi átalakulás, a modernizáció magyarországi sajátosságait és dokumentum-elemzéssel bemutatja a társadalmi integráció szintjeit és a társadalmi törésvonalakat. A bűnözés és a bűnelkövetők jellemzőinek feltárásakor és a büntetés-kiszabási gyakorlat ismertetésekor elsősorban a Legfőbb Ügyészség által közzétett statisztikákra támaszkodtam, illetve az erőszakos, a vagyon elleni és a közlekedési bűnözésről és bűnelkövetésről szóló tanulmányokat idéztem fel, elemeztem. Másodelemzésekkel írtam le a büntetéskiszabási attitűdökről és a jogértelmezésről szóló kutatások hazai eredményeit. A magyar kriminálpolitika fejlődésének útját elsősorban a dogmatikai elemzés módszerével mutattam be. A resztoratív igazságszolgáltatás magyarországi hagyományait dokumentum-elemzéssel írtam le, majd dogmatikai módszerrel fejtettem ki azt, hogy a közérdekű munka büntetés miért nem tekinthető resztoratív módszernek. A mediáció szabályozását dogmatikai módszerrel mutattam be. A mediáció alkalmazására vonatkozó statisztikai adatok a megkeresésre szolgáltatott adatsorokon alapultak, amelyet az Igazságügyi Minisztérium Hatósági Főosztály Igazságügyi Osztálya 2017. szeptemberben bocsátott ki a rendelkezésükre álló mediációra vonatkozó statisztikai adatok alapján.

A mediáció kvalitatív kutatásában a kutatás első fázisát a 2007 és 2010 közötti jogalkalmazási gyakorlat empirikus vizsgálata képezte a jogintézmény kezdeti alkalmazásának megismerése

²⁷ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

érdekében. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazságügyi Hivatal rendelkezésemre bocsátotta a mediációs ügyek listáját.²⁸

A 2007. január 1. napja és a 2010. december 31. napja között Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén elrendelt közvetítői eljárásokat az ügyirat vizsgálatával azaz tartalom-elemzéssel tanulmányoztam. A kiválasztás alapját az - akkori nevén - Igazságügyi Hivatal által átadott ügyféllista képezte (mintavételi keretet), amelyen éves bontásban, az ügyek hivatalhoz érkezésének időbeli sorrendjében szerepeltek a mediációs ügyekben érintett terheltek. A kutatás során a mintavételt a megyeszékhelyi ügyészségen a valószínűségi szisztematikus mintavétel jellemezte, másrészt a megyeszékhelyen kívüli ügyészségeken lefolytatott mediációról végzett kutatásom teljes mértékben reprezentatív, mivel itt valamennyi ügyet tanulmányoztam, és ugyanez érvényes a bíróságok által elrendelt mediációra is. A kérdőíves vizsgálat során a kérdőív alapján kódoltam és osztályoztam a megfigyelési egységeket. A kérdőíves kutatásban alapvetően a közlések manifeszt, kimondott tartalmát vizsgáltam. Egyes kérdések megválaszolásánál a látens tartalmat is figyelembe vettem a kódolás során. A kódolás eredménye numerikus.²⁹

1.számú táblázat Az ügyészség által elrendelt mediációs ügyek megoszlása (fő)

	Bűncselekmény											
	Személy elleni				Vagyon elleni				Közlekedési ³⁰			
Ügyészség	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Nyíregyházi V.Ügyészség ³¹	-	3	7	10	4	15	28	62	1	7	16	24
Kisvárdai V. Ü. ³²	-	1	-	-	2	1	1	-	-			
Fehérgyarmati V. Ü.	-	5	4	1	4	1	3	4				
Nyírbátori V. Ü.	-	3	2	2	16	6	8	8				
Mátészalkai V. Ü.	5	11	4	1	4	6	5	8				
Vásárosnaményi V. Ü.	-	1	-	2	1	2	4	16				
Összesen:	5	24	17	16	31	31	49	98	-			
	62				163				48			

²⁸ Dr. Kovács András, a szabolcs-szatmár-bereg megyei főügyész Ig.431/2010/1., Dr. Gyulai Gábor, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság elnöke 2010.El.V.I.140/3., Dr. Sándorfi György, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója Ig.14.E/85-2/2010. szám alatt engedélyezte számomra kutatási tevékenység végzését.

²⁹ Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2008. 744.

³⁰ A közlekedési bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásra a vizsgált időszakban a megyeszékhelyen lévő ügyészségnek és bíróságnak kizárólagos illetékessége volt.

³¹ Az ügyszámok a mediációban részt vett összes terheltet jelölik, a vizsgálat ezen ügyészség esetében szisztematikus mintavételen alapult.

³² A további ügyészségek esetében a vizsgálat teljes mértékben reprezentatív.

2.számú táblázat A bíróság által elrendelt mediációs ügyek megoszlása (fő)

	Bűncselekmény											
	Személy elleni				Vagyon elleni				Közlekedési			
Bíróság	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Nyíregyháza	4				9				38			
Kisvárd	-				10				-			
Fehérgyarmat	-				1							
Nyírbátor	-				-							
Mátészalka	-				1							
Vásárosnamény	-				-							
Összesen:	4				21				38			

Az adatok elemzésekor álláspontom szerint az ügyészégi és bírósági gyakorlatot külön-külön, a maga egységében kell bemutatni, mivel a megyei bűnözési mutatókhoz viszonyítva kevés ügyet utaltak mediációra, és az esetszám még csekélyebb, ha különválasztjuk az egyes bűncselekménytípusokat (személy elleni, vagyon elleni). Az egységes elemzés mellett szól az is, hogy a közlekedési ügyekben kizárólag a Nyíregyházi Városi Ügyészség járt el, így egyedül ez alkotja a megyei gyakorlatot a közlekedési ügyekben, ezen bűncselekményeket nem tudjuk összehasonlítani a megyeszékhelyen kívüli ügyészségek gyakorlatával. A gyakorlat változását, fejlődését is nehéz deklarálni az alacsony ügyszám miatt, bár önmagában az is lényeges megállapítás, hogy vannak olyan bíróságok, amelyek a vizsgált időszakban egyetlen ügyben sem rendeltek el mediációt. A kutatás eredményeként megállapítottam, hogy nagyon szoros összefüggés áll fenn a mediáció alapelveinek megvalósulása és a mediációban érintett ügyek sajátosságai között.

A fenti tapasztalatok alapján került sor a kutatás kiegészítésére arra összpontosítva, hogy a mediáció alapelvei és a resztoratív értékek hogyan jelennek meg a gyakorlatban. Másrészt az első empirikus kutatás rávilágított arra, hogy a kommunikációs folyamatról, a felek közléseiről a mediáció során - amely lényeges eleme a resztoratív módszernek - kizárólag a mediátorokról nyerhető információ. Ezért az empirikus kutatás kiegészítéseként, 2017. szeptemberben mediátorokkal folytatott interjúból ismerem meg a mediáció későbbi gyakorlatát a szakterületért felelős dr. Szeiberling Tamás helyettes államtitkár (Igazságügyi Módszertani Irányításért Felelős Helyettes Államtitkárság) engedélye alapján. A mediátorokkal készített kérdőíves interjú célcsoportja a legalább ötéves tapasztalattal rendelkező mediátorok voltak, akik önkéntesen vettek részt. A kutatás során tizenkét mediátor töltötte ki a kérdőívet, majd ezt követte egy beszélgetés. A résztvevő mediátorok közül nyolcan több mint tíz éve dolgoztak büntetőjogi mediátorként, míg négy esetben több mint két éve. A kérdőíves kutatás arra a kérdésre kereste a választ, hogy a mediáció alapelvei és alapvető értékei hogyan érvényesülnek. A kérdőív tartalma figyelembe vette az első empirikus kutatás megállapításait.

A mediáció zártkörűsége miatt a mediációs ülésen történekről kizárólag a megkötött megállapodás és a mediátoroktól származó adatok alapján tudtam következtetést levonni. A mediációs ülésről nem készül jegyzőkönyv, ezért más módszerrel nem rekonstruálhatóak az elhangzottak. Néhány alkalommal volt lehetőségem részt venni mediációs ülésen. Ekkor

meggyőződtem arról, hogy a mediátorok a jogszabályoknak és az alapelveknek megfelelően folytatják le a közvetítői eljárásokat.

A kutatást megnehezítette, hogy a mediáció főtárgyát képező erőszakos bűnözésről és vagyon elleni bűnözésről az elmúlt években nem készült olyan átfogó, reprezentatív kutatás, amely alapján kirajzolódna a vagyon elleni és az erőszakos bűnelkövetők tipológiája. 2017. júliusában ezért kérelemmel fordultam az Országos Kriminológiai Intézethez olyan statisztikai adatok szolgáltatásáért, amelyek megmutatják, hogy milyen szociodemográfiai jellemzőkkel írhatóak le a személy elleni, vagyon elleni és a közlekedési bűncselekmények elkövetői és sértettjei, ha a bűncselekmény öt évi és három évi szabadságvesztéssel büntetendő. Azonban az Országos Kriminológiai Intézet nem tudott erről statisztikai adatokat szolgáltatni, mert ez részükről is kutatómunkát igényelt volna. Mindezekre tekintettel a dolgozat nem tudta összevetni a mediációban érintett elkövetők szociodemográfiai jellemzőit a bűncselekménytípusok tipikus elkövetőinek szociodemográfiai jellemzőivel, továbbá a sértettek esetében sem lehetett elvégezni ezt a vizsgálatot. Kizárólag a korábbi kutatási eredmények alapján lehetett következtetést levonni arról, hogy a bűnelkövetők mely részének volt lehetősége a mediációs eljárásban részt venni azaz arról, hogy a kirekesztett társadalmi csoportok tagjai részt vesznek-e a közvetítői eljárásokban.

A dolgozatban a mediáció kvalitatív leírásának kiinduló pontja az, hogy a mediáció alkalmazásában mennyire érvényesülnek-e a mediáció teoretikusai által kidolgozott és a nemzetközi szervezetek dokumentumaiban konstituált alapelvek, továbbá a magyar büntetőeljárás a resztorativitás mely szintjét éri el a Van Ness-féle modell alapján.³³ A dolgozatban megvizsgáltam, hogy mi vezetett a fenti gyakorlat kialakulásához, azaz a jogalkalmazás a resztoratív igazságszolgáltatás mely értelmezési keretét fogadta el. A bírói jogértelmezés elemzése során felhasználtam a Kúrián folytatott kutatásom alatt elemzett bírósági határozatokat.³⁴ A dolgozat összeveti a hazai mediációs gyakorlatot az európai uniós tagállamok ismert azonos tárgyú mediációs gyakorlatával.

Egyetértek Vigh József kriminológussal, aki megfogalmazta, hogy „Az igazságszolgáltatás problémáit is csak akkor tudjuk igazán megérteni és a fejlődés irányát felismerni, a megfelelő reformokat megvalósítani, ha van áttekintésünk a vizsgált jelenség múltjáról és jelenéről nemzetközi és hazai szinten egyaránt.”³⁵ Úgy vélem, hogy a dolgozat hűen bemutatja azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek már a XX. század második felétől új megközelítések keresésére indították a kor társadalomtudósait. A dolgozat képes megértetni azokat a büntető igazságszolgáltatás egészét átható ellentmondásokat, amelyek az Egyesült Államokban az 1970-es évek óta újra és újra napvilágra kerülnek. Az értekezés a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának tudományos elméletét és kriminálpolitikai hátterét is áttekinthetővé teszi. Úgy vélem, hogy párhuzam vonható a jóléti állam válságának társadalmi következményei és a magyarországi modernizációt követő társadalmi változások között. A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának trendje mellett a mediáció európai gyakorlatát is bemutatom. Kutatási eredményeim alapján a büntetőjogi mediáció

³³ Daniel W. Van Ness: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. In: Restorative justice. Szerk: Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner. Willan Publishing, 2002. 1-17.

³⁴ Darák Péter, a Kúria elnöke 2014 tavaszán engedélyezte részemre kutatási tevékenység folytatását a Kúrián a jogi egyetem doktrináris hallgatóinak szervezett gyakorlati program keretében.

³⁵ Vigh József: A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntetőigazságszolgáltatás rendszerében. <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html> Letöltés: 2018. december 2.

jogalkalmazási gyakorlatát írtam le. Az értekezés a következtetések levonásával és a javaslataimat összefoglalásával zárul, mert úgy vélem, hogy az elvégzett vizsgálatok adalékul szolgálhatnak a resztoratív módszerek szélesebb körű alkalmazhatóságához Magyarországon.

II.A jóléti állam válságának társadalmi következményei és hatása a bűnözéskontrollra. Az új típusú szegénység a XX. század második felében a fejlett demokráciákban. A globalizáció okozta társadalmi változások a XX-XXI. században.

1. A jóléti állam működésének jellemzői Nyugaton a XX. század első felében

A II. világháború után jóléti piaci kapitalizmus megerősödött a fejlett nyugati demokráciákban, és ez mind a kormányzásban, mind az állampolgárok életviszonyaiban jelentős változásokat indított el. A szociális gondoskodás a társadalmi szolidaritás elvén szerveződött, a jóléti állam hordozta a vállán az állampolgárok boldogításnak ügyét, ezért az egyenlő esélyek megteremtése érdekében beavatkozott a piaci viszonyokba.³⁶ A kormányzás részévé vált a gazdaságpolitika alakítása, a piac és a magántőke az állami szabályozás kontrollja alatt működött. Bevezették a progresszív adóztatást, a szabályozott munkaerőpiacot, amelynek eredményként az USA-ban és az Egyesült Királyságban az 1950-es, 1960-as években megvalósult a teljes foglalkoztatottság. A politikai egyetértés mellett a jóléti állam szakmai és társadalmi bázissal is bírt.

A jövedelmi egyenlőtlenségeket új stratégiai gazdaságpolitikai eszközökkel, elsősorban a **redisztribúcióval** kívánták enyhíteni és ennek a gazdasági feltételek is kedveztek. Egyrészt bizonyos juttatásokat alanyi jogon biztosítottak az állampolgároknak, másrészt a különböző társadalmi osztályok közötti differenciák kiegyenlítése érdekében további, esélyteremtő intézkedéseket tettek.³⁷

A posztindusztrialista „**gondoskodás**” filozófiája igen sokrétű volt: a társadalombiztosítási rendszer működtetése éppúgy részét képezte, mint az oktatás, a foglalkoztatás fenntartása és az egészségügyi szolgáltatások biztosítása. Az intervencionalista gazdaságpolitika az arra rászorulókat megsegítésére a segélyezési rendszerfejlesztését célozta: a betegek, az idősek segélyben, a munkanélküliek segélyben és átképzésben részesülését.

Az államháztartást terhelő jóléti kiadások ennek megfelelően folyamatosan növekedtek, mert a szociális ellátó szisztéma egyre többféle ellátást nyújtott az embereknek. A családtól, a munkáltatótól és az egyházból való függőségi viszonyt lassan felváltotta a gondoskodó államtól való függőség. A jóléti filozófia maradéktalanul egyik országban sem valósult meg.

A rendszer egészét áthatotta szolidaritás eszme. A szolidaritás eszméjéhez kötődik az is, hogy a bűnözés, a munkanélküliség és a szegénység társadalmi problémaként jelent meg, amelyekkel szakemberek foglalkoztak. A kormányzati tisztviselőkön kívül pszichológusoknak és a szociális szakmának szerepe volt a büntetőpolitika alakításában is. A bűnözést társadalmi jelenséggé definiálták és a bűnelkövetőkre állampolgárként tekintettek, ezért szakértelmi és racionális választ kívántak adni a jogellenes cselekményekre. Úgy vélték, hogy nem az egyének, hanem a társadalmi körülmények tehetőek felelőssé az esélyek egyenlőtlen eloszlásáért. Figyelmük a társadalom- és embertudományok már rendelkezésre álló eredményei felé fordult, és állami szinten intézményesítették a szakértelmet. A jóléti államban összekeveredett egymással a szociálpolitika és a büntetőpolitika, a szociálpolitika

³⁶ Borbíró Andrea: Kriminálpolitika. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea-Gönczöl Katalin-Kerecsi Klára-Lévay Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 728.

³⁷ Gönczöl Katalin A bűnözés-reprodukció társadalmi makroszinten megvalósuló modelljei című előadása az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán Budapesten, 2016. március 22-én.

„felfalta” a büntetőpolitikát és kialakult a rehabilitációs kriminálpolitika.³⁸ A rehabilitációs kriminálpolitikának több modellje alakult ki (Egyesült Államok, Európa). A skandináv országok azért voltak sikeresek a modell működtetésében, mert a gazdaságpolitika partnerévé vált a társadalompolitika, és a kettő között egyensúlyt tartott a kormányzat, valamint kodifikált volt a büntetőjog.

A jóléti állam a **szociális munka jellegét átformálta**, majd a szociális munka **szakmává nőtte ki magát**. A korai kereszténység tanain alapuló segítségnyújtás feladatát, a szegények, az árvák és a betegek ellátását a középkortól kezdve az egyházi rendek végezték. Az ipari társadalom kialakulásával a szociális munka államosította a társadalmi újratermelődés azon tényezőit, amelyek addig egyéniek voltak. A szociális munka célja kezdetben a munka nélkül maradók egyéni munkaképességének megőrzése, a munkavágy és a gyermekvállalási hajlandóság fenntartása volt.³⁹ A XIX. század utolsó évtizedeitől a szegénygondozásban és a kiskorúak nevelésében megjelent a szociálpedagógiai szemlélet, és a szociális munkások professzionális segítőkkel váltak.

A jóléti állam működésének minősége *Garland* szerint a civil társadalomtól is függ, mert minél **szolidárisabb** egy társadalom, annál nagyobb a támogatottsága annak, hogy a veszteséget a csoport tagjai közösen viselik.⁴⁰ A társadalmi bajok következményeinek elosztását azonban a szolidaritáson kívül más szempontok is befolyásolták. *Gönczöl Katalin* szerint a jóléti állam kezdetben a **hatalom stabilitása** terjesztette ki a különböző biztosítási formákat előbb a közhivatalnokok később a szakképzett munkásokra is.⁴¹ A középosztálybeliek, köztük a kormányzati tisztviselők, a pszichológusok, a szociális szakemberek bíztak a rendszerben és támogatták azt, hiszen a közjó előnyeit ők is élvezték. Az állam pedig bízott abban, hogy a nagyobb esélyegyenlőséget garantáló rendszer fenntartható és ez biztosítja a kormányzat stabilitását, a közvélemény támogatását.

A XX. század második felének legjelentősebb gazdasági és társadalompolitikai változása a **jóléti állam válsága** volt. A társadalmi **érték válság**, a világgazdaság átalakulása, az úgynevezett „harmadik” ipari forradalom és a demográfiai változások mélypontra juttatták az addigi, a keynesiánus makrogazdasági szabályozáson és a jóléti államfilozófián alapuló rendszert.

1973-tól kezdetét vette olajválság, majd sztrájkhullám kezdődött a szigetországban, mert a munkásság egy része létbizonytalanságba került.⁴² A nyugat-európai országok polgáraiban az iparosodás és az urbanizáció modern fogyasztói magatartásokat alakított ki. A fogyasztói társadalom individualizálódott világot teremtett, amelyben a család részvétele a felmerülő problémák kezelésében, a családtagok megsegítésében kevésbé volt meghatározó, míg az egyén szerepe és felelőssége felerősödött. Az **egyszemélyes háztartások aránya** az Egyesült Királyságban 1950 és 1990 között 10,7 százalékról 26,3 százalékra **nőtt**, NSZK-ban 19,4 százalékról 34,6 százalékra duzzadt. Egyidejűleg az ötszemélyesnél nagyobb háztartások

³⁸ Gönczöl Katalin: A jóléti kriminálpolitika válsága 1970-1985 című előadása 2015. szeptember 29-én az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, Budapesten, Borbíró Andrea: Kriminálpolitika. 729.

³⁹ Müller, C. Wolfgang: Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? A szociális munka módszertanának története 1883-1945. ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1992. 10.

⁴⁰ Garland, D.: Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory. Clarendon Press, 1990.

⁴¹ Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 14.

⁴² Gönczöl Katalin: A jóléti kriminálpolitika válsága 1970-1985 című előadása 2015. szeptember 29-én az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, Budapesten.

aránya az Egyesült Királyságban 18,2 százalékról 7,1 százalékra, míg az NSZK-ban 16,1 százalékról 5,8 százalékra esett vissza.⁴³

A nyugatot a XVIII. század óta jellemző **népességnövekedés** a múlt század közepére **megtorpant**: az európai, az észak-amerikai és az ausztráliai kontinens fejlett országaiban lelassult illetve stagnált a lakosság számszerű gyarapodása. Az 1970-es évekre a populáció Nyugat- és Kelet-Németországban, Nagy-Britanniában, Luxemburgban és Ausztriában megfogyatkozott, azonban a nyugati országokba irányuló bevándorlási hullám némiképp kiegyenlítette a lélekszámbeli deficitet. A népesség előregedése szintén a kései kapitalista állam teljesítőképessége ellen hatott.⁴⁴

A jóléti rendszer hosszú távú fenntarthatósága a költségessége miatt is megkérdőjeleződött. A jóléti állam a bevételi egyenlőtlenségből eredő különbségeket az adózási és szabályozási politikákkal ellensúlyozta. 1980-ra Nyugat-Németországban, Franciaországban és Hollandiában a jóléti transzferekkel felmerülő állami kiadások elérték a bruttó nemzeti össztermék egyötödét, Hollandiában 1983-ba már megközelítették az egyharmadát.⁴⁵ Az állampolgárookra háruló adóterhek egyre jobban megnöttek. A pénzügyi krízis miatt egyre szűkült az a gazdaságilag aktív népesség, amely az egyre szélesebb körű inaktív csoportok „jólétéhez” szükséges közterheket viselte.

A jóléti állam a **társadalom szerkezetében változásokat indukált**. A társadalom csúcsán lévő elit szűk réteget képezett. *Didiers* az angol konzervatív politikai elitet úgy jellemezte, hogy tory mentalitásukat a legelőkelőbb alsó, majd felsőfokú oktatási intézményekben alakították ki, és származási közösségük a harmincas évek uralkodó osztálya, a kormányzati, a közigazgatási, az igazságszolgáltatási döntéshozók és katonatisztek szűk, homogén csoportja.⁴⁶ A konzervatív parlamenti képviselők a lakosság leggazdagabb rétegeiből kerültek ki, a politikában és az üzleti életben vezető pozíciókat szereztek. A nyugat-németországi politikai elit az angol és francia legfelsőbb társadalmi rétegnél összetettebb: a gazdaság, a politika, a tudomány, a művészet és a sport területén sikereket elért emberek éppúgy megtalálhatóak a soraikban, mint az üzleti élet szereplői. A szolgáltató szektor bővülése életre hívta az új, széles középréteget, amelynek tagjai a biztosítási szakemberek, a vállalati dolgozók, az állami intézmények középszintű vezetői, a középiskolák és a felsőoktatási intézmények pedagógusai voltak.⁴⁷ A jóléti állam sok középosztálybeli munkahely

⁴³ Anton Kuijsten – Anton Oskamp: Houshoudensontwikkeling in Europa, 1950-1990. In: Bevolking en gezin 1991.2.109. Idézi: Diederiks, H.A. és társai: Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Osiris, Budapest, 1995. 319.

⁴⁴ Population Decline in Europe. Implications of a Declining or Stationary Population (Council of Europe 1978.) Arnold, London, 1978. 5-7. Idézi: Van der Wee, Herman: A lefékezett jólét. Újjáépítés, növekedés és struktúraváltás a világ gazdaságában (1945-1980). KJK Kiadó, Budapest, 1986. 85-97.

⁴⁵ Gerhard. A. Ritter: Der Sozialstaat. Entstehung und Entwicklung im internationalen Vergleich. 2. kiad. München, 1991. 202. Idézi: Diederiks, H.A. és társai: Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Osiris, Budapest, 1995. 316.

⁴⁶ Diederiks, H.A.- Quispel, G. C.: Csoportok, társadalmi viszonyok és mentalitás Nyugat Európában a XVIII. század végétől napjainkig. In: Diederiks, H.A. és társai: Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Osiris, Budapest, 1995.

⁴⁷ Anton Kuijsten – Anton Oskamp: Houshoudensontwikkeling in Europa, 1950-1990.109. Idézi: Diederiks, H.A. és társai: Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Osiris, Budapest, 1995. 319.

megteremtésével lehetővé tette az iskolázatlan népesség egy része számára a társadalmi mobilitást.⁴⁸

Ezzel párhuzamosan **növekedett az életszínvonal**. A magánautók elterjedése, az útépítések, a motorizáció hatásaként 1950 és 1994 között 49, 2 milliőről 198 millióra nőtt a magánautók száma az USA-ban, és az Egyesült Királyságban is egyre több autótulajdonos lett. Mindez hozzájárult a társadalmi sokféleség és a szegregáció új formáinak kialakulásához.

1970 után a technológiai fejlődés felgyorsulása következményeként a szakképzett munkaerő iránti kereslet csökkent, míg a szakképzetlen munkaerő iránti kereslet nőtt. A gazdasági változások nyomán a **tradicionális gyáripár kiszorult a tőkés centrum országokból**, helyét új technológiákkal dolgozó új iparágak váltották fel, ezért egész iparágak tűntek el, szakmák váltak feleslegessé, megjelent a pályamódosítási kényszer a foglalkoztatásban. A szegénység nőtt, és a jóléti állam nem volt képes megfelelően csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket és felemelni a társadalmi javakból legkevésbé részesülőket a középosztálybeliek közé. *Townsend* kutatása óta ismert tény, hogy 1965-ben az angol jóléti állam háztartásainak egynegyede szegény volt.⁴⁹ A 1980-as évektől a szakképzetlen munkanélküli rétegből kikerültek az új szegények, közöttük jelentős számban voltak fiatalok. Az új szegények mellett a nagyvárosok régi városrészeiben élő bevándorlók alkották a társadalom alsó rétegét. Ez a gettószegénység azonban még nem azonosítható a „veszélyes szegényekkel.”

Az Egyesült Államokban az új típusú szegénység kialakulása a húsz éven át tartó gazdasági prosperitást követő 1980-as évekre tehető. Ezekben az években a szegénység problémája az amerikai átlagember számára is nyilvánvalóvá vált, mert a gettó már nem zárta a falai mögé a nélkülözők tömegeit. 1969 és 1979 között a városi szegénység robbanásszerűen megnőtt, ezután a vidéki és külvárosi területeken is elterjedt. Ahogyan arra *Harrington* is rámutatott, az állásukat elveszített, szakképzetlen munkások, a fedél nélküliek, az illegális bevándorlók és a gyermeküket egyedül nevelő anyák más-más típusú szegénységet éltek meg, és a probléma kezelése specializációt igényelt.⁵⁰

Európában és Észak-Amerikában az **új típusú szegénység a munkavégzés**, a lakásviszonyok és a lakosság összetételében beállt változás nyomán jött létre. A városi szegénység jellemzője az volt, hogy az átlagosnál sokkal több gyermeket érintett. *McLoyd* és *Flanagan* vizsgálódásai azt állapították meg, hogy az Egyesült Államokban a legnagyobb a gyermekszegénység a nyugati iparosodott országok közül,⁵¹ 1985-ben a szegények körülbelül negyven százaléka

⁴⁸ Atkinson, Robert D.: Egyenlőtlenség az új, tudásalapú gazdaságban. In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlőségről – és az új egyenlőségről. Napvilág Kiadó, Budapest. 2006. 77.

⁴⁹ Townsend, P.: Szegénység Angliában. Poverty in the United Kingdom. London, 1979. Szociálpolitikai Értesítő, 1985. 4-5.II. Budapest, 1985. 327. Idézi: Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 57.

⁵⁰ Harrington, M.: The new American poverty. New York, Penguin Books. 1984. Idézi A. Kovach: Risks Associated with Poverty: An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. In: Handbook of Special Education. Research and Practice. Volume 4. Szerk: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991. 199-214.

⁵¹ Economic stress: Effect on family life and development. Szerk.: V. McLoyd – Flangan. San Francisco, Jossey-Bass. (in press) Idézi: John A. Kovach: Risks Associated with Poverty: An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. In: Handbook of Special Education. Research and Practice. Volume 4. Szerk: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991. 199-214.

gyermekkorú volt.⁵² A szegénység másik lényeges vonása, hogy a szegények között az osztályadalmi arányukhoz képest magas az afroamerikai és a spanyolajkúak száma. Az Egyesült Államokban a szegénység problémájának elmélyülését jelezte a **tartós szegénység** elterjedése. Korábban az elszegényedők fele egy-két évnél tovább nem maradt szegény, majd az 1980-as évek végére a szegények közel kétharmada több mint nyolc évig nem tudott kitörni ebből a státusból.⁵³

Davis és *McCaul* kutatási eredményei a gyermekszegénység további növekedését prognosztizálták. Ez egyrészt az **afroamerikai lakosság lélekszámának emelkedésével** mutat összefüggést, ugyanis míg 1982-ben négy amerikai gyermekből három fehér volt, addig az előrejelzések szerint 2020-ra minden második gyermek afroamerikai lesz.⁵⁴ Addig a spanyolajkúak lélekszáma az addigi háromszorosára, a feketék száma kétszeresére gyarapszik.⁵⁵ Általános várakozások szerint az 1984. évben mért rátákhoz képest 40 százalékkal fog nőni a gyermekszegénység 2020-ig.

A **gyermekszegénység** trendjének változását általában a szülők munkanélküliségével, alacsonyan jövedelmező munkájukkal, a családstruktúra változásával és a jóléti juttatási rendszer sajátosságaival magyarázzák.⁵⁶ A kutatási adatok azt mutatják, hogy a gyermekszegénység kockázata nagyon szoros összefüggést mutat azzal a ténnyel, hogy a szülő egyedül neveli-e a gyermekét. A kiskorúak nélkülözésének megelőzésében nagyon lényeges szerepük van a jóléti transzfereknek. Azonban az utóbbi évek kutatásai azt igazolták, hogy a szociális segélyek önmagukban nem képesek biztosítani a társadalom legszegényebb rétegeinek felemelkedését. A gyermekszegénység legalsó 5 százalékában az életkörülmények változásának a piacról származó bevételek, jövedelmek az elsődleges forrásai, azaz nem a transzferek azok a bevételek, amelyek a meglévőnél magasabb életszínvonalhoz juttatják a jogosultat. Minél stabilabb a gazdaság és a munkaerő-piac, annál eredményesebben kezelhető a gyermekszegénység. Egyes álláspontok szerint ez okozza az alacsony gyermekszegénységi rátákat az észak-európai társadalmakban.⁵⁷

Az Egyesült Államokban az egyre szélesebb tömegeket érintő nyomor nemcsak az afroamerikai és spanyolajkú lakosságsszámmal, hanem a **területi szegregációval** is szoros

⁵² G. Duncan – W. Rodgers: Longitudinal aspects of childhood poverty. *Journal of Marriage and the Family*. Idézi: John A. Kovach: Risks Associated with Poverty: An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. In: *Handbook of Special Education. Research and Practice*. Volume 4. Szerk: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991. 199-214.

⁵³ W.J. Wilson: The truly disadvantaged: The inner city, the underclass and public policy. Chicago, University of Chicago Press. 1987., 15. Idézi: John A. Kovach: Risks Associated with Poverty: An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. In: *Handbook of Special Education. Research and Practice*. Volume 4. Szerk: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991. 199-214.

⁵⁴ W. Davis – E. McCaul: At-risk children and youth: A crisis in our schools and society. Orono, ME University of Maine. 1990. Idézi: John A. Kovach: Risks Associated with Poverty: An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. In: *Handbook of Special Education. Research and Practice*. Volume 4. Szerk: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991. 199-214.

⁵⁵ H.L. Hodgkinson: All one system: Demographics of education – Kindergarten through graduate school. Washington, DC. Institute for Educational Leadership. 1985. Idézi: John A. Kovach: Risks Associated with Poverty: An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. In: *Handbook of Special Education. Research and Practice*. Volume 4. Szerk: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991. 199-214.

⁵⁶ Bruce Bradbury – Markus Jantti: Child poverty across twenty-five countries. In: *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. Szerk.: Bruce Bradbury, Stephen P. Jenkins, John Micklewright, Cambridge University Press, Cambridge, 2001. 62-64.

⁵⁷ Bruce Bradbury – Markus Jantti: i.m. 73., 88-89.

összefüggésben van. A statisztikák azt mutatják, hogy a kedvezőtlen jövedelmi és vagyoni viszonyok között élő afroamerikai gyermekek a települések egy jól körülhatárolható részéről származnak. A szegénység földrajzi területhez kötöttsége a fehér és a spanyolajkú gyermekeknél nem olyan markáns, mint az afroamerikai gyermekeknél.⁵⁸ A területi szegregáció kialakulásának egyik oka az volt, hogy az 1960-as évek végén a város belső részein, a gettókba tömörült jobb szociális adottságú középosztály és munkásosztály elhagyta e területeket. Az addigi kiegyensúlyozott társadalmi kapcsolatokat, a jószomszédi viszonyt és a közösséghez tartozás élményét a **társadalmi dezorganizáció** váltotta fel. A gettó már nem tudta fenntartani belső szabályozó funkcióját a közösség ellen vétőkkel szemben, és e folyamat a valódi társadalmi bajok kezelése helyett az itt lakókkal szembeni védekező reakciót indított be.⁵⁹ Az észak-európai országokban a szegénységből felemelés érdekében épültek az új lakóövezetek, mintatelepek, amelyek a XX. század második felében területileg elkülönültek.⁶⁰

A posztmodern társadalmakban a növekvő egyenlőtlenségek miatt a **közösségi kötelek meggyengültek**. Az 1990-es évek derekáig tartotta magát az a trend, hogy az OECD-országokon belül az egyenlőtlenségek kizárólag az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban nőttek, azonban mára az egyenlőtlenségek általános előretörése jellemző.

Mára az **egyenlőtlenségek globális jelenséggé váltak**, amely leginkább a vagyonbirtoklás adatain keresztül szemléltethető. Az Egyesült Államok vagyonkoncentrációja meghaladja az európai vagyonkoncentrációt. Az Egyesült Államokban a lakosság felső egytizede az összvagyon felével rendelkezik, míg a legfelső egy százalék 1970 és 1990 között huszonötől harmincöt százalékra növelte a vagyonkoncentrációból való részesedését.⁶¹ A jövedelmi egyenlőtlenségi trend szerint a társadalom legfelső egyötödének jövedelme évente több mint két százalékkal nő, míg a legalsó társadalmi rétegek jövedelme stagnál.

A **társadalom kettészakadását** jól szemlélteti a szélsőségesen szegény (a medián harminchárom százaléka alatt kereső) és a szélsőségesen gazdag (a medián háromszorosa felett kereső) népesség arányainak összevetése. Az Egyesült Államok lakosságának kilenc százaléka szélsőségesen szegény, míg közel két és fél százalékuk szélsőségesen gazdag. Minél nagyobb arányban van jelen egy társadalomban a szélsőséges szegénység, annál nagyobb arányban vannak jelen a szélsőségesen gazdag emberek. A skandináv országokban a társadalmi olló nem nyílt ki olyan élesen, mint a tengerentúlon, hiszen mind a szélsőségesen gazdag, mind a szélsőségesen szegény emberek aránya kevesebb, mint egy százalék.⁶²

A munkaerő-piac változásai jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy **új típusú egyenlőtlenségek** alakulnak ki.⁶³ A munkanélküliség különösen a fiatal és szakképzetlen rétegeket érinti. Az egyenlőtlenségek a húsz és harmincöt év közötti korosztályt érintik a leginkább hátrányosan.⁶⁴ A gyermekkorúakat és az időseket érintő szegénység 1980 és 1995

⁵⁸ V. McLoyd és Flanagan: i.m. 199-214.

⁵⁹ W.J.Wilson: i.m. 119-214.

⁶⁰ Power, Anne: Hol vannak a szegények? In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlőségről – és az új egyenlőségről. Budapest. Napvilág Kiadó. 2006. 123-125.

⁶¹ Esping-Andersen, Gosta: Jövedelmi egyenlőtlenség és esélyegyenlőtlenség. In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlőségről – és az új egyenlőségről. Budapest. 2006. Napvilág Kiadó. 31.

⁶² Esping-Andersen, Gosta: i.m. 31

⁶³ Esping-Andersen, Gosta: i.m. 31.

⁶⁴ Esping-Andersen, Gosta: i.m. 21-23.

között minden országban emelkedett. 1995-től Skandinávia kivételével valamennyi országot a gyermekszegénység növekedése jellemez. Azonban a munkaerő-piac generálta változások a fejlett nyugati és az észak-európai országokban más-más következményekhez vezettek. Az egyenlőtlenebb társadalmakban a társadalmi mobilitás az egyes generációk között csak kis mértékben érzékelhető. Az egalitáriusabb társadalmakat ezzel szemben a társadalmi mobilitás erősebb tendenciája jellemzi. A szegénység tartóssága, a társadalmi kirekesztés és a 30:30:40 társadalma elsősorban az Egyesült Államokban és a szigetországban realizálódik, míg az európai kontinensen, különösen a skandináv országokban nem.⁶⁵ Az egyenlőtlenségek markáns jelenléte mellett a szociális háttér átöröklése, a társadalmilag hátrányos helyzet újratermelődése, a tényleges esélyegyenlőség hiánya jellemzi az egyesült államokbeli és az egyesült királysági társadalmat, míg Kanadában, a skandináv országokban és Németországban sokkal kisebb a társadalmi származás hatása az egyéni későbbi életviszonyaira. A gyermekszegénység elleni küzdelem mellett nagyon jelentős szerepe van annak, hogy a jóléti államok mennyit tesznek a kulturális tökehiány pótlása érdekében. A skandináv országok ebben a tekintetben is példaként szolgálhatnak, hiszen Dániában az apa iskolai végzettsége semmilyen módon nem befolyásolja azt, hogy a gyermeke érettségit szerez-e.⁶⁶

A beavatkozó állam válságát az 1960-as évek legvégén **erkölcsi válság** előzte meg, mert a pozitivista megközelítés a társadalmi élet minden területén megkérdőjeleződött. Egyre több nő vállalt munkát, amely átalakította a hagyományos családszerkezetet. Az emberek egyre későbbi életkorban kötöttek házasságot és a válások száma is nőtt. Egyre **nőtt a tolerancia az egyszülős háztartások iránt**, ezek között sok afroamerikai volt.

Egyetemi diákok tüntetéseken tiltakoztak a teljesítményközpontú fogyasztói társadalom ellen. 1968-ban Amerika nagy városaiban, Kanadában, Párizsban, Berlinben, Londonban, majd egy évvel később a holland egyetemvárosokban emelték fel szavukat, majd az 1970 és 1980 közötti házfoglaló mozgalomban lakások elfoglalásával tiltakoztak. 1967 és 1970 között zajlott a középosztálybeli kultúra elutasítását kifejező hippy mozgalom. A fekete lakosság emberi jogainak védelme érdekében Martin Luther King, Angela Davis és Malcolm X vezetésével polgári jogi mozgalmak indultak. New Yorkban 100 000, San Franciscóban 50 000 ember tüntetett a vietnami háború ellen.⁶⁷

Az uralkodó normarendszer konfliktusos helyzete a deviáns viselkedési formák, a **bűnözés terjedésében** is tükröződött. Ez arra vezethető vissza, hogy a szociális egyenlőtlenségek növekedéséhez a társadalmi és az egyéni kontroll közötti harmónia felbomlása társult.⁶⁸ A társadalmi 1963-1981 között jelentősen emelkedett a százezer vétőképes lakosra jutó bűnelkövetők száma.⁶⁹ Az USA-ban, az Egyesült Királyságban és a nyugati ipari országokban megnőtt a bűnözés. 1955 és 1964 között Angliában és Walesben a regisztrált bűncselekmények száma megduplázódott, fél millióról 1 millióra, 1975 és 1990 között 2 millióról 4 millióra nőtt.⁷⁰

⁶⁵ Esping-Andersen, Gosta: i.m. 49-51.

⁶⁶ Esping-Andersen, Gosta: i.m. 55.

⁶⁷ Gönczöl Katalin: A jóléti kriminálpolitika válsága 1970- 1985 című előadása 2015. szeptember 29-én az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, Budapesten.

⁶⁸ Gönczöl Katalin: A bűnözés-reprodukció társadalmi makroszinten megvalósuló modelljei című előadása az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, Budapesten 2016. március 22-én.

⁶⁹ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalmpolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.107.

⁷⁰ Garland, D.: Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory. 86.

A televíziózás változást indukált a kulturális életben is, nagyobb nyilvánosságot tett lehetővé.⁷¹ Az 1960-es évektől a televízió elterjedésével a társadalomban tudatosultak a morális válság tünetei, mert a demonstrációkat is gyakran közvetítették, és az átlagember számára egyre jobban ismertté vált az utcai bűnözés, az erőszak terjedése. Másrészt a **televíziózás** elterjedése megváltoztatta az egyén társadalmi kapcsolatait. A kirekesztett népesség megismerhette mindazt, amitől meg volt fosztva.

A szociáldemokrata politikusok gazdaságpolitikája a jóléti állam első válságtüneteire nem reagált. 1960-as évek közepétől *Goldwater* és *Nixon* amerikai elnökjelöltek politikai beszédeikben megtartották a **keynesiánus gazdaságpolitikát** és az irányadó maradt *Ronald Reagan* amerikai elnök 1981-es hivatalba lépéséig, az Egyesült Királyságban pedig *Margaret Thatcher* 1979-es megválasztásáig.⁷²

A munkásosztály, a dolgozó népesség azonban megtapasztalta azt, hogy a gazdaságban elfoglalt helye megváltozott. A jóléti állam növekvő kiadásai és az infláció egyre nagyobb terhet róttak az állampolgárokra az adóterhek formájában.

Az egyre növekvő elégedetlenséget hozott magával az, hogy nőtt a bűnözés, a többségi és kisebbségi társadalmi csoportok közötti kapcsolat megromlott, a hagyományos családszerkezet egyre gyakrabban felbomlott és a hagyományos értékek pusztultak.

Az 1970-es évek végén felerősödött a **posztmodern neoliberális - neokonzervatív ideológia**, amely az 1980-as években a nyugat-európai országok kormányzásában is visszaköszönt. A chicagói közgazdasági iskola elméletén alapuló szemlélet a gazdaságpolitikában az intervencionalizmus rehabilitálását és a versenyelvű piac felfogását hirdette. Nem tartották szükségesnek az állami beavatkozást a gazdasági folyamatokba, mert álláspontjuk szerint a piaci egyensúlyt a piacon működő automatizmus biztosítja. Vezérelvük a piac bővítése és az volt, hogy a verseny legyen az egyéni magatartásokat meghatározó tényező.

A Reagen- és a Thatcher-kormány célja az volt, hogy a piac újra gazdasági növekedést hozzon. A jóléti állam addigi eredményei veszítettek hitelükből és a központi kérdéssé a jóléti kiadások csökkentése vált. A konzervatív politika azonban nem érte el végső célját, mert kevés középosztálybeli munkahelyet teremtett és mindez súlyosbította az addigi egyenlőtlenségeket.⁷³

Az 1980-es, 1990-es évektől a **gazdaság- és szociálpolitika új irányt** vett. Felülvizsgálták a jóléti állam társadalmi szolidaritáson alapuló megoldásait, a társadalmi igazságosság, a társadalmi egyenlőség és a társadalombiztosítás elveit. Az új neoliberális politikusok a verseny értékébe vetett hitre építettek, kiterjesztették a piaci versenyt. Gazdaságpolitikai intézkedéseikkel csökkentették a munkavégzés költségeit, privatizálták a közszférát és csökkentették a szociális kiadásokat. A társadalom felső rétegei által fizetett adó mértéke csökkent, ők egyre gazdagabbak, míg a szegények egyre szegényebbek lettek. A piac logikáját és a verseny adta lehetőségeket alkalmasabb és költséghatékonyabb megoldásnak találták az állami beavatkozásnál és valamiféle „morális felsőbbrendűséget” is tulajdonítottak neki. Az egyént felelőssé tették a saját sorsáért, és nem vették figyelembe azt sem, hogy az egyén feltételei a boldoguláshoz adottak-e vagy nem.⁷⁴

⁷¹ Garland, D.: *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. 86.

⁷² Garland, D.: *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. 86.

⁷³ Atkinson, Robert D.: *Egyenlőtlenség az új, tudás alapú gazdaságban*. 77.

⁷⁴ Ferge Zsuzsa: *Elszabaduló egyenlőtlenségek*. 79.

A szabályozott munkaviszony, a közegészségügy, a közoktatás és a szociális gondozás új értékek mentén átalakult. A szociálpolitikában a kontrollt megerősítették, így a kontroll és támogatás egyensúlya a kontroll javára **felbomlott**. Míg a háború után a szociáldemokrata értékek a gazdasági kontrollt és a szociális liberalizmust hirdették, addig az új politikai irányvonal éppen ennek a fordítottját, a gazdaság szabadságát és a szociális kontrollt képviselte.⁷⁵ Véget ért a szolidaritáson alapuló politikai döntéshozatal, és az addig uralkodó bizalom kultúráját felváltotta a bizalmatlanság és a biztonsághiány kultúrája.

Azonban a gazdaság-és szociálpolitikai irányváltás nem hozhatta meg a kívánt változást. Ahogyan azt *Polányi Károly* megfogalmazta, „a történelemben soha nem valósult meg öntörvényűen működő piaczgazdaság, mert ilyen aránytalan és utópikus rendszer tartós működése elképzelhetetlen anélkül, hogy teljesen lerombolja a társadalmi rendet.” Ezért az állam szerepe ebben a rendszerben a piaci kontroll alatt tartása, a piac működésének segítése és a piacot romboló erők visszafogása lehet.⁷⁶

A politikai gondolkodást a **morális konzervativizmus** ideológiája hatotta át, a társadalmi élet zavarait az erkölcsi szabályok megerősítésével lehet megszüntetni. Álláspontjuk szerint nagyobb hangsúlyt kell helyezni az egyén felelősségérzetének felébresztésére, az önkontrollra, a családi értékek helyreállítására, a szexuális erkölcsre, az önfegyelemre akár a munkavégzés során, akár a szabadidő eltöltésekor.⁷⁷

A neoliberális - neokonzervatív eszmerendszer az állampolgárral szemben azt az elvárás fogalmazta meg, hogy a piaci helyzeteket rugalmasan kezelje, tudjon azokhoz igazodni és a közgazdasági költség-haszon elemzést az egyéni viselkedés szintjén is követendőnek tettezte. Mindezek után nem meglepő, hogy a közgazdasági szakemberek már ezekben az évtizedben is górcső alá vették a szociális segélyeket és egyéb juttatásokat azt vizsgálva, hogy azok hogyan befolyásolják az egyén magatartását. Az amerikai *Gary Becker* Értekezés a családról című könyvében arra a következtetésre jutott, hogy a segélyezésnek a kutatásában vizsgált formája lerombolja a kapitalista, piaci értékeket.⁷⁸ *Henri Lepage* szerint a jövedelmek redisztribúciója a dolgozó rétegek megélhetésért folytatott küzdelmét szankcionálja.⁷⁹ A neoliberális megközelítés szerint mindez nem a piac működéséből fakadó törvényszerűség, hanem a jóléti állam cselekvésének következménye.⁸⁰ *Charles Murray* szerint a szociális ellátó rendszer demoralizáló hatása miatt a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági körülmények között élők nem tudtak kitörni státuszukból.⁸¹ *George Gilder* a segélyek mértéknek csökkentésében és a tradicionális értékekhez – úgymint a munkához, a családhoz és a hithez - igazított társadalmi életben látta a szegénység felszámolásának kulcsát.⁸² *Murray* szerint az

⁷⁵ Garland, D.: *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. 100.

⁷⁶ Polányi Károly: *A nagy átalakulás*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

⁷⁷ Garland, D.: *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*.103.

⁷⁸ G. S. Becker: *A Treatise on Family*. Harvard University Press, 1981. Idézi: Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013.298.

⁷⁹ Henri Lepage: *Demain le capitalisme*. Hachette, Párizs, 1978. Idézi: Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013. 296.

⁸⁰ Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013. 298.

⁸¹ Charles Murray: *Losing Ground*. American Social Policy. Basic Books, New York, 1984. Idézi: Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013. 292.

⁸² G. Gilder: *Richesse et pauvreté*. Albin Michel, Párizs, 1981. 81. Idézi: Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013. 293.

egyéni felelősség felébresztésének legcélszerűbb módja az lenne, ha a társadalom legkisebb egységeiben, a családokban és a kisközösségekben megerősödne a **szolidaritás**.⁸³ Az előzőeknél radikálisabban érvelő *Lawrence Mead* megközelítésében a kontrolláló szociálpolitika zászlaja alatt működő állam már csak korlátozott mértékben és érdemeik alapján nyújtja oda segítő kezét a leszakadók népes csoportjának.⁸⁴

Pierre Dardot a neoliberális állam - állampolgár viszonyt a foucault-i panoptikonhoz hasonlította, amelyben az állam a fegyelmezés eszközét használja a megfigyelt segélyezetttekkel szemben.⁸⁵ A dardot-i megközelítésmód rokonítható a Nagy-Britanniában Margaret Thatcher kormányzása alatt uralkodó megközelítéssel, amely elvetette a közfelelősség gondolatát és a megbélyegzés eszközét is felhasználta a felelőtlen munkanélküliekkel szemben. Céljuk a szándékosan a munkanélküliséget választó egyének mentalitásának megváltoztatása és a büntetéssel fenyegetés eszközével, költséghaszon-elemzésre szorítása volt.⁸⁶ Hasonló tendenciát mutat a francia szociálpolitika is, ahol 2005 óta a munkanélküliek részére felajánlott állás első és második visszautasítása a segély csökkentését, míg a harmadik alkalommal való elutasítása a munkanélküli ellátás teljes megvonását vonta maga után.⁸⁷ A munkanélküliek fegyelmezése és büntetése mellett bizonyos versenyhelyzetek szándékolt kialakítása is növelte a leszakadó rétegek kirekesztettségét. Az amerikai *Milton Friedman* 1950-es évektől javasolta az oktatási intézmények finanszírozási rendszerének átalakítását. A XX. század utolsó évtizedétől működő rendszerben az oktatási intézmények színvonalának emelését úgy akarták megvalósítani, hogy a taníttatás átlagos költségét fedező csekket adtak minden családnak. A voucher-alapú rendszerben a tehetősebb családok az állami finanszírozást kiegészítve jobb iskolákba járathatták gyermekeiket. Az oktatási rendszerben a társadalmi szakadékok egyre láthatóbban jelentek meg.⁸⁸

Az új politikai irányvonal gazdasági és szociálpolitikai intézkedéseit ugyanakkor legitimálta az, hogy a **bűnözés nőtt**. A motorizáció magával hozta a mozgó bűnözést volumenének növekedését, a bűnelkövetők mobilitását. A lakásbiztonság és általában a vagyonbiztonság jelentősen csökkent. A szükséglet szülte bűnözés mellett markánsan megnövekedett a jóléti bűnözés, azaz a fogyasztási javak kínálatbővülése szorosan összefüggött a vagyon elleni bűnözés strukturális átalakulásával. Azokon a területeken, ahol a kedvezőtlen gazdasági és társadalmi feltételek koncentráálódtak, nőtt az erőszakos bűnözés, a droghasználat és az utcai bűnözés. 1982-től az USA-ban a vagyon elleni bűnözés csökkent, azonban az erőszakos bűnözés és köztük az emberölések száma nőtt. A fiatalok elkövetők a korábbi évekhez

⁸³ Laval, Christian - Dardot, Pierre : i.m. 298.

⁸⁴ Lawrence Mead: *Beyond Entitlement: The Social Obligation of Citizenship*. New York, Free Press, 1986., Lawrence Mead: *The New Politics of Poverty: The Nonworking Poor in America*. New York, Basic Books, 1992. Idézi: Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2002/5. 197-205.

⁸⁵ Laval, Christian - Dardot, Pierre: i.m.298.

⁸⁶ Mark Considine: *Enterprising States. The Public Management of Welfare-to Work*. Cambridge University Press, 2001. Idézi: Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013. 303-304.

⁸⁷ Laval, Christian - Dardot, Pierre: i.m. 298.

⁸⁸ Friedman, Milton: *Kapitalizmus és szabadság*. Akadémiai Kiadó, MET Publishing Corporation, Budapest, 1996. Idézi: Laval, Christian - Dardot, Pierre: *A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene*. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013. 306.

képest egyre gyakrabban kerültek összeütközésbe a törvénnyel. Margaret Thatcher kormányra kerülése után egy évtizeddel az Egyesült Királyságban megduplázódott a bűnözési ráta.⁸⁹

Az állam-állampolgár viszonyára jellemző volt, hogy a **bűnözést erkölcsi problémának** tekintették, az önkontroll, a társadalmi kontroll hiányának és az antiszociális kultúra hatásának. Úgy vélték, hogy a bűnelkövetésben nem a szükségletek kielégítése és a megfosztottság a fő mozgatórugó, hanem az elkövető döntése racionális választáson alapul, ezért az elrettentésre helyezték a hangsúlyt. A hatékony bűnözéskontroll kulcsát a **nagyobb mértékű kontrollban és a veszélyes népesség szegregálásában látták.**

A szegénység többdimenziós társadalmi helyét a társadalmi kirekesztettség fogalmán keresztül ragadhatjuk meg. A társadalmi kirekesztettség fogalma az 1990-es években terjedt el Európában és a társadalomtudományok elsősorban a munkaerőpiac mechanizmusainak betudható akut szegénységet, az anyagi deprivációt és a szociális jogoktól való megfosztottságot értik alatta.

A **kirekesztettség négy dimenziója** a méltányos jövedelemből, a munkaerőpiacról, a szolgáltatásokból és a társadalmi kapcsolatokból történő kirekesztődés. A kirekesztettek kizáródnak azokból a társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális lehetőségekből, szervezetekből, intézményekből, amelyek a társadalmi integrációt szolgálják.⁹⁰

A társadalmi kirekesztettség demokratikus deficitet jelez. Az Európa Tanács (1993) 1335 ajánlása szerint a társadalmi kirekesztettség sérti az emberi méltóságot, mert megfosztja az embereket alapvető jogaiktól, és ez aláássa az államok demokratikus alapjait. *Spéder Zsolt* szerint az integráltság hiánya az egyént teljes jogú társadalmi tagságától fosztja meg.⁹¹

A magyar szakirodalomban, *Lévay Miklós* szerint a társadalmi kirekesztettség lényegében az underclass szinonímája.⁹² *Gönczöl Katalin* a kirekesztettségben a hátrányos társadalmi helyzeten és az underclass jelenségén túlnyúló, a posztmodern államot jellemző társadalmi jelenséget, a társadalmi dezorganizáció és biztonsághiány járulékát ismerte fel, amely a többség és kisebbség közötti érintkezés hiányát, az integrációs képesség elveszését is magába foglalja.⁹³ *Ferge Zsuzsa* e fogalmat úgy értelmezte, hogy „az a társadalmi integráció, az együvé tartozás sérülése, a dezintegrálódás következménye és jelzése, a társadalom működésének zavara.”⁹⁴

Az exklúzió **nem etnikai jelenség**, mert a nemzeti, etnikai, nemi és vallási diszkrimináció mellett a kiváltó okok közé tartozik a szegénység, az egyenlőtlenség, a munkanélküliség, a hajléktalanság növekedése és a kapcsolati háló gyengülése is.⁹⁵ A társadalmi kirekesztés

⁸⁹ Garland, David: *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*.

⁹⁰ Idézi Lévay Miklós: Társadalmi kirekesztődés. Egy felívelő fogalom a jelenkori kriminológiában; társadalmi kirekesztődés és bűnözés Közép - és Kelet-Európában. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2006/9. 308.

⁹¹ Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 2002. 19.

⁹² Lévay Miklós: Társadalmi kirekesztődés. 308.

⁹³ Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, bűnözéskontroll. In: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. Szerk.: Borbíró Andrea – Kerecsi Klára. IRM, Budapest, 2009. 25.

⁹⁴ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. 116.

⁹⁵ Az exklúzió az 1990-es évek közepétől a birminghami társadalomkutatók terminológiájában a társadalmi kirekesztettség szinonímája. Potts, P: *Inclusion in the City: A Study of Inclusive Education in an Urban Setting*. Routledge Falmer, London; New York. 2003. 190.

bizonyos esetekben „röghöz köti” az érintetteket, azaz térben is elkülöníti egymástól az embereket.⁹⁶

A társadalmi kirekesztettség komplex és sokdimenziós folyamat, amelyet a források, a jogok, a javak, a szolgáltatások, és a részvételi képesség, a normák, a kapcsolatok és a tevékenységek hiánya jellemez, amelyek viszont a többség számára elérhetőek gazdasági, szociális, kulturális és politikai területen.⁹⁷ Az exklúzió és a bűnözés-büntető igazságszolgáltatás viszonyrendszere az egyéni kizáródási folyamat harmadik stációja, amely a szegénység kriminalizálását éppúgy magába foglalja, mint a bűnelkövetéshez vezető faktorok fokozott jelenlétét az egyéni életútban és a büntető igazságszolgáltatási rendszer azon mechanizmusait, amelyek a szegény, aluliskolázott, színes bőrű és egyéb szempontból hátrányos helyzetű elkövetőket hatásaiban szigorúbban büntetik.⁹⁸

Az egyéni exklúzió egyik legsúlyosabb állomása a **hajléktalanná válás**. A hajléktalanok helyzetével foglalkozó európai uniós elemzések a hajléktalanságot a kirekesztettség azon formájának tekintik, amelyben az egyén a számára az otthont jelentő szociális kapcsolatokat, jogi feltételeket és fizikai értelemben vett környezetet (vagy ezek közül legalább egyet) elveszíti.⁹⁹ Marsh és Kennett az ezredforduló környékén az „új hajléktalanság” jelenségét a jóléti állam válságának, a teljes foglalkoztatottság hiányának tulajdonították, álláspontjuk szerint azt a jóléti kiadások csökkentése idézte elő.¹⁰⁰

A hajléktalanság szűk értelemben véve utcai hajléktalanság (street homeless), azaz fedélnélküliség (rooflessness).¹⁰¹ A FEANTSA (nemzetközi hajléktalanügyi szervezet) a bizonytalan lakhatási körülmények között élő embereket, az átmenetileg szállást nyújtó intézményekben őket és a nem megfelelő lakhatási körülmények között élő embereket is ide sorolja.

A hajléktalanok számát hárommillióra becsülték az európai térségben az ezredforduló környékén,¹⁰² közöttük egyre nagyobb a nők, a családok és a gyermekek aránya, míg a nyugat-európai országok sajátosságaként növekszik a hajléktalan migránsok száma is.¹⁰³

Az utcán élő emberek száma Magyarországon és Spanyolországban háromezer feletti, Egyesült Királyságban több mint kétezer, Svédországban, Írországban, Portugáliában és Dániában ezernél kevesebb. A magyar hajléktalanszállókon több mint ötezer magyar él, míg az Egyesült Királyságban több mint harmincezen veszik igénybe ezt a szolgáltatást.¹⁰⁴

A kirekesztettség legkézzelfoghatóbb közösségi dimenziója a szegregáció. A társadalomtudományi kutatások legtöbbször a romák társadalmi kirekesztettségével összefüggésben vizsgálják és elemzik a telepszerű lakókörnyezetet és a nagyvárosi szegregátumokat. A mai Magyarországon, a 2010-es adatok szerint ezerhatszázharminchárom

⁹⁶ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. 117-119.

⁹⁷ Ruth Levitas: The Inclusive Society? Social Exclusion and the New Labour. Macmillan Press Ltd., 1998. Idézi: Tausz Katain: Szegénység és társadalmi kirekesztődés. Kézirat, Budapest, 2014. 1.

⁹⁸ Lévy Miklós: Társadalmi kirekesztődés. 308.

⁹⁹ Volker Busch Geertsema - Lars Benjaminsen - Masa Filipovic Hrast - Nicholas Pleace: Extent and profile of homelessness in european member states. A Statistical Update, EOH Comparative Studies on Homelessness. Brussels, 2014. 3.

¹⁰⁰ Volker Busch Geertsema - Lars Benjaminsen - Masa Filipovic Hrast - Nicholas Pleace: i.m. 12.

¹⁰¹ Volker Busch Geertsema - Lars Benjaminsen - Masa Filipovic Hrast - Nicholas Pleace: i.m. 14.

¹⁰² Gyuris Tamás: Hajléktalanság nálunk – és az Unió országaiban. <http://www.ncsszi.hu/kiadvanyok/kapocs-letoltheto--lapszamai/kapocs-2003/118/news>. Letöltés: 2015. május 1.

¹⁰³ Volker Busch Geertsema - Lars Benjaminsen - Masa Filipovic Hrast - Nicholas Pleace: i.m. 4.

¹⁰⁴ Volker Busch Geertsema - Lars Benjaminsen - Masa Filipovic Hrast - Nicholas Pleace: i.m. 52.

szegény-és romatelep létezik, ahol az ország lakosságának három százalékát kitevő, etnikailag heterogén összetételű csoport él. A roma-nem roma lakóhelyi elkülönítés az elmúlt fél évszázad alatt nem mérséklődött, csupán átalakult. A roma gettók a rendszerváltás és a gazdasági átalakulás évtizedeiben épültek.¹⁰⁵ Jóllehet a szegregátumokban nemcsak romák élnek, Kemény István szerint 2003-ban a magyarországi romák hetvenkét százaléka élt szegregáltan (többségük külvárosokban, a zömmel romák lakta belső kerületekben, a településektől távol vagy telepeken).¹⁰⁶ A telep olyan lakókörnyezet, ahol a rossz lakáskörülmények, az infrastruktúra hiánya az ott lakók alacsony képzettségével és jövedelem nélküliségével párosul.

A kiszolgáltatottság, a tartós kirekesztettség az egyénre **demoralizáló hatással lehet**.¹⁰⁷ Robert Walker szavai szerint: „a társadalmi kirekesztettség olyan állapot, amelyben bizonyos szegény emberek kötelezve érzik magukat, hogy a túlélés érdekében a bevett társadalmi normákon kívül éljenek”.¹⁰⁸

Beck a kirekesztettség demoralizáló hatását az **egyéni magatartások** szintjén értelmezte. A kirekesztettség olyan létforma, amelyben az egyén magatartása kevésbé kapcsolódik a normákhoz és az értékekhez, döntései kevésbé függenek a kollektív identitástól.¹⁰⁹

Oscar Lewis és Paugam elméletében a kirekesztettség újratermelődése és szubkulturális vonása is megjelent. A modern társadalom legalsó jövedelmi decilisébe tartozók önmagukat újratermelő **szubkultúrát** alkotnak, amely az egyéni magatartások szintjén a gyakori alkoholfogyasztásban, a családon belüli erőszakban, a tervezésképtelenségben és a jelennek élésben manifesztálódik. Paugam a társadalmi kirekesztettséget egy olyan, létszámbeli kisebbségben élő csoport osztályrészeként definiálta, akik depriváltak, akiknél generációról generációra átöröködik a szegénység és hosszú távon függenek a jóléti transzferektől. A szegénység szubkultúrája nem más, mint a szegények alkalmazkodása a peremhelyzet létfeltételeihez. Ha mérséklődik az erőfeszítés sikerébe vetett hit, az felelőtlen cselekvéshez, olyan gyors megoldások kereséséhez vezethetnek, amelyek gyengítik a társadalmi kötelekeket és megrongálják az emberi kapcsolatokat.¹¹⁰ A szegénység kultúrája nem a viselkedést motiváló értékekről, hanem **„képességekről, szokásokról, stílusokról szól.”** A „megállapodott élethelyzetekben” a kulturális tényezők az egyéni magatartást erősen befolyásolják, míg „nem megállapodott élethelyzetekben” az ideológiák és az elvárások

¹⁰⁵ Ladányi János-Virág Tünde: A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdasági átmenet időszakában. In: Társadalom és térszerkezeti átalakulások. Válogatott tanulmányok (1975-2010). A gazdasági élet szociológiája. Szerk.: Nemeskéry Artúr. 2010. 198., Kritika, 2009/7-8. 2-8.

¹⁰⁶ Esettanulmány. A romák lakóhelyi szegregációja elleni küzdelem, Magyarország. Európai Községek, Belgium, 2009. 6.

¹⁰⁷ Townsend, P.: Szegénység-elméletek. In: A jóléti állam. Szerk.: Ferge Zsuzsa - Lévai Katalin. Budapest, 2004. 185., F. Engels: A munkásosztály helyzete Angliában. K. Marx: Louis Bonaparte Brumaire Tizennyolcadikája. In: Marx-Engels Válogatott Művei I. kötet. Budapest, 1975. 479-480. Idézi: Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 18.

¹⁰⁸ Dietrich Oberwittler: Social Exclusion and Youth Crime in Europe – The Spatial Dimension. In: Penal policy, justice reform and social exclusion. Szerk.: Kauko Aromaa, Helsinki, 2007. 29.

¹⁰⁹ Dietrich Oberwittler: i.m. .29.

¹¹⁰ Zygmunt Bauman: What it Means To be Excluded: Living to Stay Apart or Together. In: Social Inclusion. Possibilities and Tension. Szerk.: Peter Askonas – Angus Stewart. Macmillan, 2000, 73-86. Idézi: Gönczöl Katalin: Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. In: Mozgó világ 2010/4.15.

markáns alakító faktorokként működnek.¹¹¹ A szegénységvizsgálatok azonban csak „pillanatfelvételt” adnak a tényleges társadalmi helyzetről, mert a szegénység tartóssága eltérő és a szegénnyé válást elsősorban egyes életkörülmények, élethelyzetek befolyásolják.

A szegénység dinamikája az egyént nemcsak az értékrend átrendezéséhez juttathatja el, hanem a kirekesztettek **gyakoribb áldozattá válásában** is manifesztálódhat. A nélkülözés hajlamossá teszi az egyébként is nehéz sorsú (hajléktalan, írástudatlan, mentálisan beteg, fogyatékos, alkohol- illetve drogfüggő) embereket arra, hogy megtévesszék őket vagy a sérelmükre jogellenesen cselekményeket kövessenek el. A döntéseik mögött az a gondolat húzódik meg, hogy nem maradt más választásuk. A kirekesztettek lakókörnyezetük és társadalmi kapcsolataik miatt gyakran válnak bűncselekmények áldozataivá.¹¹²

A globalizációban a világot átszövő társadalmi és gazdasági kapcsolatok között megszűntek az időbeli korlátok. A posztmodern társadalmakban egymással párhuzamosan zajlott le a **kulturális inklúzió** és a strukturális exklúzió.¹¹³ Ez azt jelenti, hogy a társadalmi egyenlőség gondolata hatja át a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést (oktatás, egészségügy, szociális ellátások), a kulturális életet, a fogyasztói piacot és a társadalmi életet. A **strukturális exklúzió** alapvetően a korábban már tárgyalt társadalmi kirekesztettséggel és a relatív deprivációval azonosítható.¹¹⁴ A jelenség strukturális jellege arra utal, hogy a társadalmi szerkezet, a tényleges esélytelenség bizonyos mértékig konzerválta e viszonyokat. A tartós munkanélküliség, az egyenlőtlenségek növekedése miatt egyre népesebb a rászorulóknak csoportja.

Bár az állampolgárok szerint a kormányok feladata a szegénység csökkentése, ez a várakozásuk korántsem racionális. A **nemzetállamok** szerepe meggyengült, mert a **globális gazdasági folyamatokra nem tudnak hatást gyakorolni**. A társadalmi felső és alsó osztály helyzetét szintén nem tudják érdemben befolyásolni, hiszen nem képesek megakadályozni a személyek kiáramlását a kedvezőbb jövedelmeket ígérő országokba.¹¹⁵ „A globalizáló hatások növekedésével az államok szerepe és lehetőségei gyengülnek. Az állami szuverenitás halványulása azt is jelenti, hogy szűkül az a cselekvési kör, amelyen belül az állam saját polgárainak igényeire, követeléseire választ adhat. Ez gyöngíti a demokrácia hitelét, elfordítja a polgárokat a részvételtől, és végső fokon a demokrácia legitimitását kérdőjelezi meg. Végeredményben a növekvő egyenlőtlenségek – legyenek egy-egy országon belüliek vagy nemzetközi - számos módon gyöngítik a politikai demokráciát.”¹¹⁶ A globalizálódásra a társadalmi reakció az általánossá váló bizalmatlanság és a biztonságihiány. A globális bűnöket elkövetők érintetlenek, ezért a nemzetállam a biztonságihiányból fakadó feszültséget kizárólag

¹¹¹ Fleck Zoltán: Civilizációs válság és büntető populizmus. In: A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. Szerk.: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerecsi Klára, Lévy Miklós. Podoletz Léna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 159-160.

¹¹² Walker, Robert: Lehetőségek és életesélyek: a szegénység, az egyenlőtlenség és a kirekesztés dinamikái. In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlőségről – és az új egyenlőségről. Napvilág Kiadó, Budapest. 110-112.

¹¹³ Gönczöl Katalin: Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. 15.

¹¹⁴ Gönczöl Katalin: Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. 16.

¹¹⁵ Sassen, Saskia: Új globális osztályok és politikai implikációk. In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlőségről – és az új egyenlőségről. Napvilág Kiadó, Budapest. 2006. 189.

¹¹⁶ Ferge Zsuzsa: Ellenálló egyenlőtlenségek. Akadémiai székfoglaló, Budapest, 2005. 7.

a hagyományos bűnöket elkövető társadalmi csoportok kockázati tényezőkénti kezelésével képes feloldani és ebből politikai tőkét kovácsol.¹¹⁷

Az új globális osztályok az 1980-as évektől kezdődően alakultak ki és a nemzetállamokat bomlasztó folyamatok indultak el. Az egyik globális osztály a nemzeti szakemberek csoportja a multinacionális vállalatoknál, a másik azoknak a hivatalnokok a hálózata, amely a nemzetállamok között együttműködést segíti elő például a terrorizmus elleni küzdelemben. A harmadik osztály a hátrányos helyzetben lévő munkások és aktivisták csoportja, a bevándorló közösségek. Egyszerű logikák mozgatják őket: a nyereség, a kormányzati kérdések, a mindennapos érdekellentétek és a megélhetés. A kormányok közötti szabályozó szervezetek a GATT, az IMF, a NATO és a Világbank.¹¹⁸

A posztmodern államok mindemellett **nem is érdekeltek** abban, hogy a társadalmi kohéziót erősítő rendszereket tartsanak fenn, sőt meg akarnak szabadulni a vesztesektől. Gazdasági érdek nem motiválja az államokat a periférián élők tudásszintjének növelésében, mert erre a társadalmi rétegre legfeljebb fogyasztóként és nem munkaerőként van szükség, a büntetés-végrehajtás keretében történő foglalkoztatásuk pedig a piacinál olcsóbb munkaerőt biztosít az államnak. Az egyenlőtlenség magas szintje, a leszakadó rétege teljes jogú állampolgárságának megkérdőjelezése folyamatosan gerjeszti a társadalmi konfliktust.¹¹⁹

A növekvő egyenlőtlenség **függőségi viszonyokat** hoz létre, és az állam ezekre a viszonyokra a demokratikus ellenőrzés eszközeivel már nem képes hatni (uzsora, korrupció). Mindez egy decivilizációs folyamatot indíthat be, amely az állam szabályozó funkcióját erősíti és amely a társadalom felét-egyharmadát érinti.¹²⁰ A posztmodern korban a világ már nem rendelkezik az egyes emberek megtartó kapcsolatokkal, kötelékekkel, és a társadalmi kontrollt felváltó szabályozás és rend is problematikussá válik. A peremhelyzetben billegők számára a bűnözés a társadalmi konfliktus egyéniesítésének egyik formájává válik.¹²¹

Az elmúlt évszázadokban a szegénység szülte társadalmi problémák kezelésében a büntetés, a kontroll és a támogatás céljai váltogatták egymást, míg a posztmodern kor újra a szegények büntetésének és a kontroll gyakorlásának nyitott erőteret.

Míg a kora középkor leszakadó rétegeit a helyi közösségek és az egyház vette gyámsága alá, addig az állami szociálpolitika kialakulása után az állam gondoskodott róluk. Az **érdemes és érdemtelen** szegények megkülönböztetése már ekkor manifesztálódott, az előbbi csoportba tartoztak az idősek és a betegek, míg az utóbbi kategóriába a munkakerülők.¹²² Az állami szociálpolitika kialakulásának első állomása a XIV. század Angliájában az volt, amikor a pestisjárványok miatt a megfelelő létszámú munkaerő biztosítására megtiltották a munkaerő elvándorlását, a koldulást, a felajánlott munkát kötelező volt elfogadni, és e szabályok megsértése a szabadságelvontást vonta maga után. Az 1531-es törvény a munkaképteleneknek segélyt juttatott, míg a munkaképeseket munkára kötelezte. A koldulás feltételeit is jogszabályban rögzítették és ennek megsértése esetén korbácsolás, elzárás, a legsúlyosabb

¹¹⁷ Gönczöl Katalin: A bűnözés-reprodukció társadalmi makroszinten megvalósuló modelljei című előadása az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2016. március 22-én.

¹¹⁸ Sassen, Saskia: i.m. 196-198.

¹¹⁹ Dahrendorf, Ralph: Egy új rend nyomában – Előadások a szabadság politikájáról a 21. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 75.

¹²⁰ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. 44-48.

¹²¹ Dahrendorf, Ralph: i.m. 80.

¹²² Az érdemes-érdemtelen szegények közötti, morális alapú különbségtétel az életképes-életképtelen elválasztását váltotta fel. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00021/103-142.html>. Letöltés: 2016. március 1.

esetekben halálbüntetés volt a szabályszegők büntetése.¹²³ Az 1601-es angol törvény a szegények segítésében felelősséget telepített az államra, a községekre és az egyházra.¹²⁴ A kor a koldusok ügyét rendészeti problémaként kezelte Franciaországban, Poroszországban, Ausztriában, Belgiumban és Norvégiában.¹²⁵ A XVIII-XIX. században a dologházak építése a munkakerülők munkára fogását célozta. A megszégyenítő stigmák koldusok általi kötelező viselése mellett a fizikai erőszak is és a területi elszigetelés is hozzátartozott a szegények hétköznapijához.¹²⁶ Magyarországon a XVIII. századi jogszabályok a közrendet veszélyeztető koldulást büntették.¹²⁷ A munkavégzésre képtelenek 1871-től részesültek segélyben, a munkaképesek büntetése tovább folytatódott.

A XX. század első felében a szegénység szülte társadalmi bajok orvoslása az államra maradt.¹²⁸ A városi nélkülöző tömegek életkörülményei, a csatornázás és a vízvezeték-hálózat hiánya miatt kolerajárványok pusztítottak. A szegények által elkövetett bűncselekmények is hozzájárultak ahhoz, hogy a **leszakadó rétegeket veszélyesnek nyilvánították**. Semlegesítésüket az állam a lakhatási körülmények javításával és a segélyezéssel magára vállalta. A hagyományos szegénység mellett a bér munkásság kialakulásával a veszélyeztetők köre kitágult: az életkor előrehaladásával, a betegségekkel járó kockázatok a munkás réteg egy részét létbizonytalanságba sodorták. Az államokat ez készítette a nyugdíj- és baleseti ellátásokat, majd munkanélküli transzferek is nyújtó társadalombiztosítás kiépítésére. A század derekától ezek a jóléti intézmények már nemcsak a szegényeket segítették, hanem mindenkire kiterjedtek.

A posztmodern európai társadalmak egy részében a büntető állam reneszánszát éli.¹²⁹ Ez részét képezi annak a „**bűnbakképzési**” mechanizmusnak, amely a társadalom „vesztéseit” teszi felelőssé a növekvő biztonságihiányért. A **xenofóbia** a szegényebb európai országokban markánsabban érezteti hatását, mint a nagy hagyományokkal rendelkező és gazdaságilag fejlettebb nyugati demokráciákban.¹³⁰ Az Európa Tanács állam-és kormányfői 1993-ban alapították meg a Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottságot (ECRI). A bizottság az egyes személyeket és csoportokat faji hovatartozásuk, bőrszínük, anyanyelvük, vallásuk, állampolgárságuk, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozásuk miatt érő erőszakkal, diszkriminációval szemben kíván fellépni.¹³¹ Az intolerancia szintje jelzi a társadalmi kohézió hiányát, hiszen ahogyan Habermas 1973-ban megfogalmazta: „A válság biztos jele, ha az érintett társadalomban oly mértékben **gyengül** vagy válik erőtlenné az **integrációs képesség**, hogy ennek következtében a társadalom tagjai veszélyeztetve érzik létük alapját, identitásukat, státusukat, majd ennek eredményeként veszélybe kerülnek és

¹²³ Ferge Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. In: A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. Szerk.: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezi Klára – Lévy Miklós – Podoletz Léna, Budapest, 2014.120.

¹²⁴ Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 5.

¹²⁵ Oross Jolán: Fejezetek a koldulás jogi szabályozásának történetéből. In: Esély 1996/7. 89-103.

¹²⁶ Ferge Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. 119.

¹²⁷ Ferge Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. 122.

¹²⁸ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. 27-31.

¹²⁹ Ferge Zsuzsa: A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. 122.

¹³⁰ Neményi Mária - Takács Judit: Befogadás és idegenellenesség Európában és Magyarországon. In: Esély 2005/5. 42.

¹³¹ ECRI 10 years of combating racism in Europe: A review of the work of the European Commission against Racism and Intolerance. Mark Kelly. Strasbourg 2004. 13.

megkérdőjeleződnek a korábban megegyezéssé alapon érvényesülő normák, normatív struktúrák is.”

A bipoláris világrendet felváltó globalizációs folyamat hozzájárult ahhoz, hogy a XX. század második felétől az egész világ színterévé vált az eltérő ideológiák és az ellentétes elvek mentén szerveződő konfliktusok és terrorcselekményeknek. Az új típusú, nemzetközi terrorizmus már nem kötődik időhöz és térhez, azaz deterritorializálódott, sőt virtuálissá vált. A tömegtájékoztatás is hozzájárul a pszichés hadviselés támogatásához azoknak a terrorcselekményeknek a bemutatásával, amelyek a civil lakosságot bárhol és bármikor sújthatják. A terrorizmus szoros kapcsolatban van a határon átnyúló, hagyományos bűnözés egyes formáival, mint a kábítószer-bűnözés, a fegyverkereskedelem és pénzmosás. Sok áldozatot követelő terrorcselekmények irányultak a globális gazdaság szimbolikus intézményei ellen, például a New York-i World Trade Center és a washingtoni Pentagon ellen. A nemzetközi tőkefelhalmozás és a vagyonmozgások szoros összefüggést mutatnak a terrorizmus finanszírozásával, ezért a napjaink kriminálpolitikájában a megelőzés egyik eszköze a pénzeszközök eredetének ellenőrzése. Egyébként a nemzetállamok lehetőségei a terrorizmus visszaszorításában meglehetősen szűkösek, hiszen maga a terrorizmus okai nem a nemzetállami összefüggésűek. A nemzetállamok titkosszolgálati tevékenysége és a gyűlöletet fokozó belpolitika hosszú távú eredmények elérésére nem alkalmas.¹³²

2015-ben Európát jól érzékelhető válság érte el, amikor az **új típusú népvándorlás** következményeként több mint 1,3 millió bevándorló lépett be a schengeni övezet területére Görögországon, majd a nyugat-balkáni térségen keresztül. A tömeges méretű bevándorlás a nyugat-európai országok szociális ellátórendszerét is próbára tette. Az Európai Unió fenntartható és méltányos ellátórendszert kívánt biztosítani a menekültek számára.¹³³ A Földközi-tenger és a Himalája közötti konfliktustérségből származó, többnyire muzulmán vallású menekültek a nemzetközi migráció tartós forrásául szolgálnak. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága több mint négy millió szír menekültet tartott számon 2015-ben, jelentősen nőtt a pakisztáni menekültek száma, míg az afganisztániak száma stabilizálódott, az irakiak száma pedig csökkent.¹³⁴

A migrációs válság társadalmi oka, hogy a Közel-Keleten és Észak-Afrikában a társadalom nem tudott lépést tartani a gazdasági és politikai változásokkal. A térségben nem szilárdultak meg a demokratikus társadalmi berendezkedésre és az emberi jogok kultúrájára épülő normák. A stabil kormányzati hatalom híján megerősödtek az olyan terrorszervezetek, amelyek a civil lakosságot veszélyeztették. Mindemellett a gazdasági egyenlőtlenségek, a kilátástalan életkörülmények is hozzájárultak a fenti országokból történő elvándorláshoz. A

¹³² Bartkó Róbert: A terrorizmus elleni küzdelem kriminálpolitikai kérdései. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2011. 41-95.

¹³³ Az Európai Bizottság térfoglalási törekvéseiről a menekültügyi politikában.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ffn0GJMhozAJ:www.migraciokutato.hu/hu/2016/09/13/az-europai-bizottsag-terfoglasi-torekveseirel-a-menekultugyi-politikaban/+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>.

Letöltés: 2016. június 1.

¹³⁴ <http://www.krtk.mta.hu/hirek/Megjelent-a-Magyar-Tudomanyos-Akademia-Migracios-Munkacsoportjanak-elemzese/144/> Letöltés 2016. június 5.

népándorlás elsősorban a környező országokat (Törökország, Jordánia, Líbia) érintette, ahol 4, 1 millió embert regisztráltak menekültként.¹³⁵

Az európai országokat kihívás elé állítja az, hogy hogyan integrálhatóak a bevándorlók a társadalomba. Németország mellett Svédország jelentős számban fogadott be menekülteket. A svédek speciális integrációs szakpolitikát dolgoztak ki, biztosították az anyanyelv használatát a közoktatásban, és a külföldi állampolgároknak is biztosították a választójogot a regionális és a helyi választásokon.¹³⁶

A Magyar Tudományos Akadémia elemzése szerint a migráció lassulása nem várható, és azt a klímaváltozás is befolyásolni fogja. A nyugat-európai nagypolitika előbb etikai és emberiességi, majd politikai alapon ítélte meg a migrációs válságot.¹³⁷ Az egyes országok politikai vezetésének erkölcsi alapú megközelítése és a szolidaritás elvén alapuló intézkedései a szavazópolgárok jelentős részének ellenállásába ütközött.

Az európai társadalmakban multikulturális társadalom más jelentéstartalmat hordoz, mint az tengerentúlon, ugyanis az európai államok az Egyesült Államoktól eltérően nem váltak olvasztótégelyévé az eltérő nyelvű, kultúrájú nemzeteknek. Az európai integrációban rendkívül hangsúlyos a diszkrimináció tilalma és az egyenlő bánásmód követelménye.¹³⁸ A munkaerő szabad áramlásával együtt a vendégmunkásokkal kulturális sokféleség is megjelent. A nyugat-európai államok azonban továbbra is privilegizált helyet tartanak fenn az európaiak számára. Továbbra is fennmaradt a kulturális dominancia, ezt tükrözi, hogy közbiztonsági okokra is hivatkozva a francia parlament 2004-ben betiltotta az iskolákban a fejkendők, majd 2010-ben két hagyományos iszlám női ruhaviselet, a burka és a nikáb viselését. A bevándorlók és a civil társadalom közötti konfliktusok alapvetően a munkaerő-piaci ellentmondásokkal függenek össze, hiszen az Európába érkező bevándorlók jóval olcsóbb munkaerőt biztosítanak, mint az őslakos európaiak.¹³⁹

Az európai polgári társadalomban a **szolidaritás** minimális szintjének léteznie kell, hiszen ez szorosan összefügg a francia forradalom eszmevilágával, a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség!” jelszavával. Az európai integráció alapvető értékei közé tartozik az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség, a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartása. Az Európai Unió működésének kifejezett célkitűzése a béke fenntartása, a megkülönböztetés elleni küzdelem és a szolidaritás. Az integráció tehát az offe-i a kozmopolita szolidaritás megvalósítására törekszik. A kozmopolita szolidaritás egyik kultúrát sem tartja felsőbbrendűnek. Offe szerint a nemzeti szolidaritás nem más, mint a kulturális mássággal szembeni szolidaritáshiány. A nemzeti szolidaritás kulcseleme az etnikum és értékrendjében az anyagi igazságosságra koncentrál.¹⁴⁰

¹³⁵Pócsa István: A jelenlegi migrációs hullám okai.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:LZJ9sJHMuAkJ:www.migraciokutato.hu/hu/author/pocsaistvan/+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> Letöltés 2016. június 5.

¹³⁶Sántha Hanga: Integrációs gyakorlatok Svédországban.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VGephz8iFI8J:www.migraciokutato.hu/hu/2015/09/10/integracios-gyakorlatok-svedorszagban/+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> Letöltés 2016. június 5.

¹³⁷<http://www.krtk.mta.hu/hirek/Megjelent-a-Magyar-Tudomanyos-Akademia-Migracios-Munkacsoportjanak-elemzese/144/> Letöltés 2016. június 5.

¹³⁸Beck, Ulrich: Kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba. Századvég, Budapest, 2003. 177-179.

¹³⁹Beck, Ulrich: i.m. 177-179.

¹⁴⁰Beck, Ulrich: i.m. 182-186.

A szociális ellátó rendszer mára bürokratikussá vált, mert az állam nemcsak finanszírozóként, hanem újfajta szabályozóként is megjelent benne és a rászorultság kérdésében professzionális döntéseket várt a szakemberektől. „A modern szociális munkás ... nyomozó hivatalnokká lett, akinek hivatali aktavezetése többé nem a valódi segítségnyújtási folyamatot dokumentálja, hanem csupán a szociális hatóság semmittevését teszi bíróságilag támadhatatlanná.”¹⁴¹ A civil szektorban praktizáló pszichológusok, orvosok a saját szakterületükön meg tudták tartani a segítség szakmai színvonalát, azonban ez a szociálisan rászoruló rétegek számára elérhetetlen. A szociális munkások és a szociálpedagógusok szolgáltatásai továbbra is elsősorban az állami intézményekhez kötődnek.

2. A treatment modell válságtünetei és a büntetésfilozófia új irányzatai a XX. század második felében.

A rehabilitációs kriminálpolitika legismertebb modellje az Egyesült Államokban kísérleti börtönökben alkalmazott, majd az 1970-es években megbukott treatment (kezelési) modell volt. Az elkövetők személyiségének megváltoztatását célul kitűző modell rövid életet élt: a gyakorlati alkalmazását követő évtizedben már a válság tüneteit mutatta.¹⁴²

A szociológiai és a pszichológiai tudományok tételei - miszerint az egyén cselekvése nem kizárólag a szabad akarat elhatározására vezethető vissza, hanem azt a személyiségben kódolt és a külső tényezők, hatások egyaránt befolyásolják - alapjaiban nem kérdőjeleződött meg. Az átnevelést elérni kívánó rendszer hanyatlását annak a következményei váltották ki, hogy az Egyesült Államokban az 1960-as években **a szabadságvesztés büntetést alkalmazták** mint fő büntetési formát. A fiatalkorú elkövetőkkel, a súlyos bűncselekmények elkövetőivel és a visszaesőkkel szemben kiszabott szabadságvesztés **tartama határozatlan** volt.¹⁴³ A korszerűen kialakított, a szabadidő eltöltésének különböző eszközeivel (tornateremmel, könyvtárral, uszodával, televízióval) felszerelt kísérleti büntetés-végrehajtási intézetek sok szakembert foglalkoztattak az elítéltek csoportos és egyéni terápiás kezelésére.¹⁴⁴ A börtönökben fogvatartottak százezer lakosra jutó száma 1944 és 1965 között több mint duplájára nőtt, és az egyre több elítélt egyre hosszabb időt töltött zárt körülmények között. A börtönpopuláció növekedésében szerepe volt annak is, hogy emelkedett az ősbűnözés és a visszaesők száma is.¹⁴⁵ Az elítéltek klinikai kezelését a szükséges férőhelyek és szakemberek hiányában nem tudták biztosítani. A **börtönök túlszűfoltta válása** a börtönön belül erőszakot gerjesztett, majd - *Toch* adatai szerint - az Egyesült Államokban az 1965 és 1975 között meggyilkolt elítéltek száma megháromszorozódott és a börtönlázadások is egyre gyakoribbá váltak. Míg 1969-ben harminckilenc börtönlázadás tört ki az Egyesült Államokban, addig 1970-ben már ötvenkilencszer lázadtak fel a rabok a börtönkörülmények ellen.¹⁴⁶ A klinikai modell alkalmazásának a bűnismétlés megelőzésére gyakorolt **kedvező hatása sem**

¹⁴¹ Müller, C. Wolfgang: Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1992. 13.

¹⁴² Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 115.

¹⁴³ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 113.

¹⁴⁴ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 114.

¹⁴⁵ H. Toch: Police, Prisons and the Problems for Violence. Washington, 1977. 52-53. Idézi: Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 116.

¹⁴⁶ H. Toch: i.m. Idézi: Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 115.

igazolódott, még a nagy szakértelmmel kialakított, a fiatalok elítéltekkel foglalkozó Warren program résztvevőinek visszaesési rátája sem mutatott pozitív változást a korábbi büntetési rendszer eredményeihez képest.¹⁴⁷ Mindezek miatt bizonyossá vált az, hogy a treatment rendszer változatlan formában nem tartható fenn.

A szakemberek egyrészt a büntetésfilozófia megújulásában és a büntetési rendszer újraszabályozásában, másrészt a büntetés-végrehajtás reformjában keresték a megoldást. Javasataik között szerepelt a kisebb tárgyi súlyú bűncselekmények büntetendőségének eltörlése (dekriminalizáció) és azok közigazgatási szankciókkal sújtása (Morris és Hawkins előterjesztése az USA elnökéhez).¹⁴⁸

A **neoklasszikus iskola** és *von Hirsch büntetésfilozófiája* a treatment tanulságait levonva a tett arányos szankciók kilátásba helyezésével látta visszaállíthatónak a bűncselekményekért felelős személyek törvény előtti egyenlőségét és ebben látta az igazságos büntetés és a társadalmi bizalmat élvező büntető igazságszolgáltatás kulcsát. Von Hirsch szerint a büntetés rosszállást fejez ki, az elkövető számára hátrányt okoz, megfosztja őt valamitől, és ennek a hátránynak nyilvánvalóan a tett súlyához kell igazodnia. A morálisan semleges szankciónak nem lenne elegendő visszatartó ereje. A rosszállás nemcsak az elkövetőnek szól, hanem annak címzettjei a sértett és a közösség kívülálló tagjai is. Az **arányosság** követelménye magába foglalja azt, hogy az állam által kilátásba helyezett szankciónak punitív formája van, és olyan megfosztottságot takar, amely egyben **helytelenítést** közvetít. A szankció súlyossága kifejezi a helytelenítés szigorúságát, és a punitív szankció a magatartás súlyosságához igazodik.¹⁴⁹ A büntetéssel **generális preventív** hatást kívánt elérni.

Caleb Foote és *von Hirsch* a szabadságvesztés büntetés helyett a figyelmeztetés, a feltételes elítélés, a közösség javára végzett munka és a pénzbüntetés mint közösségi büntetések bevezetését javasolta.¹⁵⁰ Von Hirsch a treatment által tömegesen alkalmazott szabadságvesztést a büntetési rendszerben **ultima ratió**nak tekintette. A börtönbüntetést a társadalom védelme indokolhatja, de annak tartama csak a legsúlyosabb bűncselekmények esetén lehet három évnél hosszabb.¹⁵¹ A határozatlan tartamú szabadságvesztés - önkényessége miatti - eltörlését szorgalmazta. A súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben időleges, megszakított szabadságelvonást, míg a visszaesőkkel szemben megemelt tartamú börtönbüntetést javasolt. A börtönben lévők **oktatásáról, képzéséről és munkáltatásáról** nem mondott le, de a csoportterápiát csak az elkövetők önkéntes részvétele alapján alkalmazta volna (új típusú reszocializáció).¹⁵² Az elítéltek foglalkoztatása *Morris* kísérleti börtön modelljében jelent meg. A falu kisközösségére mintázta az erőszakos bűncselekmények miatt elítélt, többszörös visszaesők számára kifejlesztett kísérleti börtönt. A butneri intézményben lévő nyolcszemélyes lakóépületekben kettő-négy intézményi dolgozó segítette a nyolc elítélt között felmerülő konfliktusok megoldását. *Gönczöl Katalin* szerint e modell leglényegesebb újítása az volt, hogy a fogvatartott számára pozitív kötelezettségeket írtak elő, amelyek közül kiemelkedett a munkáltatás.¹⁵³

¹⁴⁷ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 117.

¹⁴⁸ Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 96.

¹⁴⁹ A. von. Hirsch: Censure and Sanctions. Oxford, Oxford University Press. 1993. 115-132.

¹⁵⁰ Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 91.

¹⁵¹ Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 90.

¹⁵² Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 120.

¹⁵³ Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 89.

A neoklasszikus iskola egyes képviselőinek büntetésfilozófiájában már más-más prioritások figyelhetők meg. A szigorú és tetterősen büntetések, az elítéltek izolációjának igénye, az elítéltek börtönbeli nevelésének mellőzése, a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése és a költség-haszon szemlélet a neoklasszikus iskola egyes képviselőinél már megjelent.

Egyes szerzők felhívták a figyelmet arra, hogy meg kell érteni azokat a folyamatokat, amelyek révén az elkövető a cselekvésig eljut. A tett elkövetése nem tárgyilagos számvetés és választás következménye.¹⁵⁴ A bűnözés társadalmi konfliktusokat fejez ki, a büntetőjog az uralkodó polgárság érdekeit védi.¹⁵⁵

Nyugat-Európában a XX. század derekán a büntetés célja a krónikus elkövetők ártalmatlanná tétele, az első büntényesek elrettentése és a fiatalok reszocializációja volt. Legnagyobb súllyal a **cselekmény társadalomra veszélyességét** értékelték a büntetési rendszerben, fenntartva azt a jogállami alapelvet, hogy a büntetőügy vádlottja eljárási jogosultságok alanya. Az 1960-as évekig a szabadságvesztés volt az uralkodó büntetés, a börtönrészeség itt is nőtt. Kísérletet tettek a börtönbeli reszocializációra, azonban az nem hozta meg a várt eredményt. Az európai demokráciák nem egységes elvek mentén kezelték a válságot. Az államok többségéről elmondható, hogy a rövid tartamú szabadságvesztés helyett a **szabadságvesztéssel nem járó büntetési formák kerültek előtérbe**, mert a századforduló óta a legtöbb országban létezett a feltételes elítélés, a felfüggesztett büntetés, a próbára bocsátás, a pénzbüntetés és nagy hagyományokkal rendelkező átfogó felügyelői intézményhálózat.¹⁵⁶ A dekriminalizációs mozgalmak hatására a felelősségre vonási rendszerből száműzték a szegénységből, elesettségéből eredő szociális bajokat, mint büntetendő cselekményeket. A büntetőpolitika szociálpolitikai eszközökkel egészült ki, egyes esetekben a büntetőpolitikai feladatok átkerültek szociálpolitikai hatáskörbe.¹⁵⁷

A **neoklasszikus angolszász ideológia** a neoklasszikus elemeket ötvözte a treatment elemeivel, mert szabadságelvonás nélkül akarták átnevelni az elkövetőt. A klinikai pszichológiai kezelés helyett a szociálpolitikai gondoskodást támogattak a reintegráció érdekében. A próbára bocsátás végrehajtása érdekében nappali központokat hoztak létre és kialakították a próbára bocsátottak otthonát. A növekvő bűnözésre a szabadságvesztés büntetésen kívüli alternatívák fokozott alkalmazásával kívántak reagálni. Ennek oka a szabadságvesztés hátrányai, a börtönök túlszűfolttsága, az igazságszolgáltatás tehermentesítése, a sértett érdekeinek védelme, előtérbe helyezése és az emberi jogok védelme volt.

Gönczöl Katalin szerint a fejlett európai országok válságkezelési modelljei közül a **skandináv modell volt** a legeredményesebb. *Nils Christie* norvég kriminológus szerint a jóléti kezelő büntetőjogot fel kellett váltania a humánusabb és igazságosabb szankciórendszernek. Ez a tett-központú megközelítés a büntetéskiszabásban a tettel arányos felelősségre épül. Bár a marginalizálódott bűnelkövetők veszténivalója kevesebb, mint a középosztálybelieknek, a

¹⁵⁴ Szabo, Denis: Kriminológia és kriminálpolitika. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 79.

¹⁵⁵ Szabo, Denis: i.m. 82.

¹⁵⁶ Lőrincz József: i.m. 104.

¹⁵⁷ Lőrincz József: i.m. 105.

büntetési rendszer nem mondhat le róluk sem. Utalt arra, hogy a munkaerő-piacról kiszorult bűnelkövetők jogkövető magatartásra a kisközösségi kontroll újjáélesztésével nevelhetők.¹⁵⁸

Az **1980-as évektől a fenti megközelítések összeolvadtak**: a klasszikus elvek, az emberi jogok tiszteletben tartása, a hasznossági elv, rehabilitációs és reintegrációs cél egyaránt befolyásolta a büntetésfilozófia-felfogást. Ezek a célok az alternatív szankciókkal és úgy valósíthatók meg, hogy a büntetés végrehajtását is alternatív módon képzelik el. Megjelent a fél elzárás, a hétvégi elzárás, a házi őrizet, a börtönön kívüli intézetekben történő végrehajtás. A szabadságvesztést egyre inkább végső eszköznek, ultima ratio-nak tekintették, és a börtönöket úgy alakították át, hogy az a teljes izoláció ellen hatott.¹⁵⁹

A jóléti állam válságba kerülésével egy időre tehető az, hogy **az állam újra felfedezte magának a bűncselekmények sértettjeit**. Paul Rock ezt azzal magyarázza, hogy a növekvő bűnözés, a családon belüli erőszak és a gyermekbántalmazás egyre markánsabban megmérgezte a társadalmi életet és igazolódott, hogy a bűnözés súlyosan érinti a munkásosztályt és a kisebbségi csoportokat.¹⁶⁰ Downes szerint a bűnözés a szegények által fizetett regresszív adó. 1980-as évek közepén felfedezték a szegény, afroamerikai női sértetteket. Áldozati mozgalmak hívták fel a figyelmet arra, hogy a sértetteket kétszeres veszteség éri, mert a bűncselekmények elszenvedése miatti sérelmeket **a büntető igazságszolgáltatás rendszere nem képes megszüntetni**.¹⁶¹ Már az 1980-as években folytak empirikus kutatások arról, hogy a sértettek elégedettek-e a bírósági eljárással, a büntető igazságszolgáltatás rendszerével. Kifogásolták, hogy nincs lehetőség a konzultációra, a lelki megrázkódtatás és az anyagi kár kifejezésére, hiányolják a tisztességes eljárást és bánásmódot. A XX. századi viktimológiai tudomány fejlődése, az áldozatok védelmét, érdekképviselését ellátó civil mozgalmak követelték azt, hogy a büntetés kiszabása során a sértett érdekeit is vegyék figyelembe és a részükre jóvátételt nyújtsanak. Ez nem feltétlenül a büntetés céljaként, inkább állami „szolgáltatásként” jelent meg, az áldozatvédelem intézményeinek kiépítésén keresztül. A nemzetközi szervezetek az 1980-as évektől napirendre vették a bűncselekmények áldozatainak segítségét célzó alapvető szabályok megfogalmazását.¹⁶²

¹⁵⁸ Nils Christie: Neo-Classicism: Its Hidden Message. Kézirat, 1978., Limits To Pain. Oxford, 1982. 88-89. Idézi Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. In: Jogtudományi Közlöny, 2002/5. 198.

¹⁵⁹ Lőrincz József: i.m. 102.

¹⁶⁰ Paul Rock: On becoming a victim. In: New Visions of Crime Victims. Szerk.: Hoyle, Carolyn and Wilson, Richard. Hart Publishing, Oxford, 2002.1-22.

¹⁶¹ Paul Rock: i.m.11.

¹⁶² Az ENSZ Közgyűlésének a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló deklarációja (Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power), az ENSZ Közgyűlése által 1990. december 14-én elfogadott, a szabadságelvonással nem járó intézkedések minimumszabályairól szóló ún. Tokiói Szabályok (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures) című nyilatkozata, a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának minimumkövetelményeiről szóló Pekingi Szabályok (United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, 1985), az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának 2002. évi 12. ajánlása (ECOSOC resolution on the basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters), Európa Tanács 1983. november 24. napján elfogadott, az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló európai egyezménye (European Convention on the compensation of victims of violent crimes), Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1985. június 28. napján elfogadott R (85) 11. számú ajánlása (On the position of the victim in the framework of criminal law and procedure), 1987. szeptember 17. napján az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről szóló R (87) 21. számú ajánlás (On assistance to victims and the prevention of victimisation), az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1999. évi

A deviáns magatartások kontrollálására a társadalompolitika hozza létre azokat az intézményeket, amelyek keretében az ön- és közveszélyes magatartásokat kezelik.¹⁶³ Hatékonyságát befolyásolja az, hogy kalkulál-e a társadalmi csoportokban megtartott szokások és hagyományok működési mechanizmusaival.

A kriminálpolitika a társadalomtudományba beágyazott, önálló szakpolitika. Azoknak a céloknak és eszközöknek az összessége, amelyek arra irányulnak, hogy a leghatékonyabban valósítsák meg a büntetőjog társadalomvédelmi funkcióját.¹⁶⁴ A kriminálpolitika a kriminalizációval és a dekriminalizációval kijelöli a büntetőjogi fellépés határait. A kriminálpolitika a büntetőpolitikára, az áldozati politikára, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás elveit meghatározó politikára és bűnmegelőzési politikára válik szét. Koherens és racionális módon közelít a deviáns társadalmi jelenségekhez, ezért szükségszerűen támaszkodik a bűnözéskutatás tudományos eszközökkel igazolt tapasztalataira. Meghatározott magatartások tilalmazása a jogi norma eszközével szimbolikussá teheti a büntetőjogot, ha a tilalmak mögött nem a szakmai érvek, hanem pusztán a politikai szándék áll.¹⁶⁵

A kriminálpolitikának meg kell felelnie a jogállamiság kritériumainak, a szükségesség és arányosság mércéjének és humanusnak kell lennie. Ez önmagában nem zárja ki azt, hogy a kriminálpolitikában egymástól eltérő prioritásokat mutató szemléletek váltakozzanak. Míg a defenzív kriminálpolitika a büntetőjog ultima ratio jellegére, az egyén jogaira fekteti a hangsúlyt, addig az offenzív kriminálpolitikában a mérleg nyelve a társadalomvédelem javára billen és a kontrollszempont kerül az első helyre.¹⁶⁶ „A jogállami kriminálpolitika fő kihívása éppen abban áll, hogy a társadalmilag nemkívánatos magatartásokkal szemben olyan megfelelő védelmet nyújtó intézményeket dolgozzon ki, amelyek összhangban vannak a humanitás és racionalitás alapelveivel”.¹⁶⁷ A kriminálpolitika a humanitás – represszió bináris kódja mentén halad.¹⁶⁸ A kriminálpolitikát értékalapú alakító tényezők mellett érdekalapú faktorok is befolyásolják. Farkas Ákos szerint a kriminálpolitika alakításának fontos összetevői az intézményi érdekek, amelyben különösen fontos az igazságszolgáltatásra háruló terhek csökkentése, a kötöttségek lazítása. Törekszik arra, hogy megfeleljen a társadalmi elvárásoknak, ezért a célszerűség döntően meghatározza a működési mechanizmusait.¹⁶⁹

Az egyes országok kriminálpolitikáját a társadalmi-politikai közeg is befolyásolja. Denis Szabo a jól integrált, részlegesen integrált és integrálatlan társadalmak között különböztetve a nyugati mintájú demokratikus országokat integrálatlan társadalmaknak tekintette, amelyekből hiányoznak a közös értékek és elvek, és a társadalom szemében a törvényben rögzített

19. számú ajánlása a büntető ügyekben alkalmazott mediációról (On mediation in criminal matters), Európa Tanács 2006. június 14. napján elfogadott, a bűncselekmények áldozatainak segítéséről szóló ajánlása (R (2006) 8. On assistance to crime victims).

¹⁶³ Gönczöl Katalin: A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, bűnözéskontroll. 23.

¹⁶⁴ Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002-2009. In: Kriminológiai Tanulmányok 47. Szerk.: Virág György. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2010. 73.

¹⁶⁵ Nagy Ferenc: Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. In: Magyar Jog 2007/2. 67.

¹⁶⁶ Ligeti Katalin: Kriminálpolitika. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve 2009. Szerk.: Borbíró Andrea – Kerezsi Klára. IRM, Budapest, 2009.62.

¹⁶⁷ Ligeti Katalin: i.m. 65.

¹⁶⁸ Farkas Ákos: A bűnözés okozta válság – jogállami büntető igazságszolgáltatás válsága. In: Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997. 195.

¹⁶⁹ Farkas Ákos: i.m. 196.

szankció a hatalmat birtokló kisebbség erőszakos elnyomó eszköze.¹⁷⁰ *David Green* párhuzamot vont az államok demokratikus berendezkedésének szintje, a politikai kultúra és a kriminálpolitika minősége között. Míg az úgynevezett konszenzusos demokráciákban az emberek közötti bizalom és szolidaritás, a kooperáció és a tudományos nézőpontok figyelembevétele biztosítja az alapvető értékekben való egyetértést, addig az úgynevezett többségi demokráciákban a bűnözéskontroll a politika csatározások játékszerévé válhat.¹⁷¹ *Tapio Lappi-Seppala* a társadalmak jövedelmi egyenlőtlenségének mértékét és jóléti transzferek terjedelmét tekinti kulcsfontosságúnak a büntetőpolitikai klíma alakulásában.¹⁷²

Napjaink kriminálpolitikai megközelítései három nézőpont köré csoportosulnak. Közülük a **punitív-represszív** és a **kockázatmenedzselés** elmélete lényegében azonos emberképpel dolgozik, mint a **rehabilitációs-humanista** ideológia.¹⁷³ Bár a punitivitás és a hozzá kapcsolódó fogalmak pontos jelentéstartalma között nehéz különbséget tenni, kétségtelen, hogy a jóléti állam büntetőpolitikájának (penal welfarism, penal modernism) válsága miatt az **1970-es években bekövetkezett az úgynevezett punitív fordulat**. A punitivitással szorosan összekapcsolódó kockázatmenedzselés trendként vonult végig a nyugati világon. A változás szele először az Egyesült Államok, majd több nyugat-európai ország büntetőpolitikáját érintette. A punitív fordulat ma már a kontinens keleti felén is diagnosztizálható.¹⁷⁴ A rehabilitációs-humanista ideológia az emberi jogi szervezetek (ENSZ, Európa Tanács) dokumentumaiban tükröződik és az Európai Unió kriminálpolitikájában is meghatározó jelentőségű. Az államokat terhelő nemzetközi jogi kötelezettségek így közvetett módon biztosítják az utóbbi értékek jelenlétét az államok büntetőpolitikai arculatának formálásában.

Martinson megállapítása – miszerint „*semmi sem működik*” és amellyel a rehabilitációs modell kudarcára utalt – szállóigévé vált a kriminológiai gondolkodásban.¹⁷⁵ Az ezredfordulón a bűnmegelőzés egyre nagyobb jelentőségre tett szert.¹⁷⁶ A XX. század végére a foucault-i panoptikus társadalom olyan megfigyelő társadalommá alakult, amelyben a megfigyelési kultúra és technológia rendszere alól egyetlen állampolgár sem vonhatja ki magát. Ugyan a megfigyelő aktorok köre már jóval szélesebb a hatalomgyakorlók körénél, kétségtelen, hogy a bűnözéskontrollban is intézményesültek a megfigyelésre szánt

¹⁷⁰ Denis Szabo: i.m. 257-259.

¹⁷¹ David A. Green: Feeding Wolves. Punitiveness and culture. *European Journal of Criminology*. 2009/6.517-536.

¹⁷² Tapio Lappi-Seppala: Trust, Welfare and Political Economy, Cross-comparative perspectives in penal severity. National Research Institute of Legal Policy Finland (Draft). Idézi Gönczöl Katalin: A punitív kriminálpolitika és a büntető populizmus – egymást fedő fogalmak? In: *Jogtudományi Közlemény*.2014/11. 543.

¹⁷³ Mike Nellis: Electronic monitoring, satellite tracking and the new punitiveness in England and Wales. In: *The New Punitiveness. Trends, theories, perspectives*. Szerk.: John Pratt – David Brown – Mark Brown – Simon Hallsworth – Wayne Morrison. Willan, Portland, Oregon, 167-185., 178-179. Idézi: Lévay Miklós: A „punitivitás” fogalma, koncepciója és a fogalom változásai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban. In: *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Szerk.: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerecsi Klára, Lévay Miklós, Podoletz Léna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 315.

¹⁷⁴ Lévay Miklós: A „punitivitás” fogalma, koncepciója és a fogalom változásai a kriminológiai (pönológiai) szakirodalomban. 316.

¹⁷⁵ R. Martinson: 'What works? Questions and answers about prison reform'. *The Public Interest*, 1974/35.22-54.

¹⁷⁶ A bűnmegelőzési eszközök hatékonyságát átfogóan vizsgálta 1997-ben a Marylandi Egyetem (USA), a Campbell Collaboration kifejezetten hatékonyságvizsgálatra jött létre. Borbíró Andrea: A kriminálpolitika hatékonysága. In: VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Koncepciók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában. Szerk.: Csemáné dr. Váradi Erika. Magyar Kriminológiai Társaság, Bótor Kiadó, Miskolc, 2009. 341-343.

eszközök.¹⁷⁷ A kriminálpolitikai gondolkodás középpontjába a **közbiztonsági szempontból** veszélyt jelentő csoportok menedzselése került.¹⁷⁸ A bűnözéskontrollban megjelent a **kockázati logika** és az ehhez kapcsolódó **biztosítási szemlélet**. A bűnelkövetés okait már kockázati tényezőkként (rizikófaktorokként) kezelték, majd a kriminális kockázatok azonosítása központi kérdéssé vált. Hangsúlyossá vált a veszélyesnek tekintett, rizikófaktorokkal telített társadalmi csoportokkal szembeni védekezés, a gyors és rövid távú reakciók alkalmazása a bűnmegelőzés érdekében.¹⁷⁹

Az amerikai „*törött ablakok*” elmélete szerint a legkisebb rendetlenségnek is ki kell váltania a megfelelő reakciót a generális prevenció érdekében. A jól működő informális kontroll a forgalmas bevásárlóközpontokban és a csendes külvárosokban biztosítja a bűnelkövetők távoltartását, míg azokon a területeken, amelyeket sokféle zavar fenyeget a rendőrség nélkül nem működhet hatékony kontroll. A rendetlenség, egy betört ablak, amelyet nem javítanak meg önmagában bűnözést és bűnözési félelmet indukál. A rendőri munkának ugyanúgy kell szolgálnia a közösséget, mint az egyes állampolgárokat, mert a bűncselekménnyel maga a közösség is sérül.¹⁸⁰

Az államok a terrorizmus elleni küzdelem és a bűnözéskontroll erősödése miatt a biztonsági és alapjogi szempontokat egymással versengő, sőt **egymást kizáró értékek**ként kezelik. A lehetséges veszélyeztető azonosítása érdekében a lakosság egyre nagyobb részére terjed ki a kontroll. Az adatgyűjtés köre kiterjed nemcsak a súlyos, hanem az enyhébb bűncselekményekre is, sőt olyan cselekményekre is, amelyeket nem nyilvánítottak bűncselekménynek.

Borbíró Andrea szerint egyes kockázatalapú beavatkozások az igazságszolgáltatási rendszeren kívül a **magánélethez fűződő alapvető jogokat korlátozzák**. Ilyen lehet az úgynevezett korai beavatkozás programja, amely az egyén szocializációs folyamatában meglévő rizikófaktorok alapján segítő célú programokba és tréningekbe vonja be a veszélyeztetett gyermekeket és szüleiket. Egyes angolszász programok a szülők mögöttes büntetőjogi felelősségét konstituálták arra az esetre, ha a gyermekük antiszociálisan viselkedik és a szülő nem vesz részt a számára elrendelt tanácsadáson vagy tréningen.¹⁸¹

A kockázati szemlélet a büntető igazságszolgáltatás rendszerében akként manifesztálódik, hogy az már nem az elkövető nevelését és kezelését tekinti feladatának, hanem az egyéni kockázatok alapján **menedzseli a veszélyeket**. A bűnismétlés kockázata az egyesült államokbeli ítélkezési gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy az úgynevezett ítélkezési mátrixok alapján kiszabott büntetés a bűncselekmény tárgyi súlya mellett az elkövető veszélyességével kalkulál. A **semlegesítési szándék** erőteljesen jelen van a visszaeső bűnelkövetőkkel szembeni büntetőjogi fellépésben, a szexuális bűnelkövetőkről vezetett nyilvántartásban és a

¹⁷⁷ Bárd Petra – Borbíró Andrea: Kontrollálatlan kontrolltársadalom. Kriminológiai Tanulmányok (2000-) 47. 97-117.

¹⁷⁸ Gönczöl Katalin: Mire jó a büntetőpolitikák nemzetközi összehasonlítása. In: Élet és Irodalom 2011/39.

¹⁷⁹ Gönczöl Katalin: A túlélő börtön. In: Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 130.

¹⁸⁰ J. Q. Wilson – G. L. Kelling: Broken windows. Atlantic Monthly, 1982/3.

¹⁸¹ Borbíró Andrea: Kockázatmenedzselés és bűnözéskontroll. In: Jogi Tanulmányok 2010 I-III.: Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából. Szerk.: Nagy Marianna. Budapest. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. 290-303.

pártfogó felügyelet végrehajtásában is.¹⁸² Az elzárás a potenciális elkövető izolálásával fejt ki bűnmegelőző hatását, miszerint az elkövetőnek nincs lehetősége bűncselekményt elkövetni.¹⁸³ Számos kriminológus úgy véli, hogy - a klinikai modellhez képest - a bűnelkövetőkkel szembeni keményebb fellépés következményei elsősorban a **börtönpopuláció növekedésében** érhetőek tetten. A kvalitatív tényezők mellett - a börtönnépesség - kvantitatív faktorokat is figyelembe kell venni annak megítélésakor, hogy az érintett állam punitív büntetőpolitikát folytat-e. A punitivitas kvantitatív tényezői közé tartozik, hogy a büntetésnek van-e megszegyenítő jellege, a szabadságvesztés büntetés alkalmazása mennyire gyakori, milyenek a fogvatartás körülményei, a bűnelkövetők jogait mennyire korlátozzák a büntetés végrehajtása során és azt követően, a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatását hogyan szabályozzák.¹⁸⁴

Az új punitivitas radikális változást hozott a büntetőhatalom felfogásában, mert **átértékelte az állam és állampolgár közötti viszonyt**. Az addigi jogkorlátozó szankciók helyett az új elméleti alapon kiszabott büntetések a bűnelkövetők teljes jogfosztottságát eredményezik.¹⁸⁵ A posztmodern kor represszívnek tekintett büntetései a büntetés arányosságának elvét törlik át.¹⁸⁶

Bizonyos társadalmi tényezők a punitív büntetőpolitika kialakulására ösztönzőleg hathatnak. A represszió szintjét befolyásolja az állampolgárok egymás közötti és az állami szervezetek iránti bizalmának szintje, a politikai kultúra, a jóléti kiadások szintje, a döntéshozók választásának módja, képzése és az, hogy a média hogyan közvetít a büntetőügyekről. *Michael Tonry* szerint a börtön-centrikus büntetési rendszerek kialakítását valószínűsíti a konfliktusos politikai berendezkedés, a bírák és az ügyészek közvetlen választása (USA), politikai függősége, a szenzációhajhász média, a társadalmi egyenlőtlenség, a gyenge szociális ellátórendszer, az állampolgárok egymás és a kormány iránti bizalomhiánya és a jogintézmények alacsony szintű legitimitása. A börtön alternatíváit preferáló kriminálpolitika alkalmazását valószínűsíti a konszenzusos politikai rendszer, a független bíróság és ügyészség, a frankofon politikai kultúra, a szakmai tapasztalatok alapján kialakított, a lakosság bizalmát élvező büntető jogalkotás és igazságszolgáltatás. A kriminológus szerint e modellek nem feltétlenül léteznek tisztán. *Tonry* szerint az eltérő kulturális tradíciók és a normatív jellemzők, a történelmi és vallási okok realisabb magyarázattal szolgálhatnak az egyes országok büntetőpolitikájának eltéréseire.¹⁸⁷

A paradigmaváltás a legeggyértelműbben az **Egyesült Államok büntetőpolitikájában** volt azonosítható. A „*law and order*” jelszava alapján széles körben alkalmazták a szabadságvesztés büntetést, mert a társadalom peremén billegők felett nemcsak a szociálpolitikára kiterjesztett kontrollal, hanem a tömeges bebörtönzéssel is felügyeletet

¹⁸² Borbíró Andrea: Kockázatmenedzselés és bűnözéskontroll. 298-299.

¹⁸³ Kertész Imre: Büntetőpolitika – bűnmegelőzés. In: Büntetőjogi Kodifikáció. 2002/4.21.

¹⁸⁴ Lévy Miklós: A „punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változásai a kriminológiai (pönlógiai) szakirodalomban. 317-321.

¹⁸⁵ Lévy Miklós: A „punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változásai a kriminológiai (pönlógiai) szakirodalomban. 322.

¹⁸⁶ Lévy Miklós: A „punitivitas” fogalma, koncepciója és a fogalom változásai a kriminológiai (pönlógiai) szakirodalomban. 325.

¹⁸⁷ Michael Tonry: Determinants of Penal Policy. In: Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective. Szerk.: Michael Tonry. University of Chicago Press, 2007. Idézi: Gönczöl Katalin: Mire jó a büntetőpolitikák nemzetközi összehasonlítása. In: Élet és Irodalom 2011/39.

kívántak gyakorolni.¹⁸⁸ A **neokonzervatív paradigmában** a büntető igazságszolgáltatás konfliktusos modellje tükröződik, amely szerint az értékek társadalmi osztályonként eltérőek, a társadalom egy erre felhatalmazott része a társadalom többi részét kontroll alatt tartja, ennél fogva a büntető igazságszolgáltatás nem a társadalom egészének reakciója a bűncselekménynek nyilvánított cselekményekre. A cél a gazdasági és politikai ellenőrzés gyakorlása az uralkodó osztály által. Ez a politikai módszer a társadalomban szociális okokból fakadó, a többség és a kisebbség (szegények, hajléktalanok, etnikumok) közötti feszültséget a szabadságvesztés széleskörű alkalmazásával igyekszik levezetni.¹⁸⁹ Mindez a börtönpopuláció gyarapodását hozza magával. A börtönnépességben a kisebbséghez tartozók felülreprezentáltak, amelynek egyik oka az, hogy a széleskörű kontroll csak azokat a tradicionális bűncselekményeket képes felfedni, amelyeket a társadalom peremén billegők követnek el.¹⁹⁰

Az Amerikai Egyesült Államokban a törvényalkotás a növekvő bűnözésre a **büntetőjogi szigorításokkal** reagált, szélesítették a büntetőjogi felelősség terjedelmét és korlátozták a bűnelkövetőket megillető védelmet. 1970 és 1980 között minden büntető törvényalkotási aktus a büntetőjogi felelősséget akarta kiterjeszteni és a büntetéseket akarta növelni. Néhány törvényt a fentiek közül ugyan szakértői bizottság javasolt, azonban az állami törvényhozásnak dolgozó kodifikátorok és kodifikátor csoportok módosították a törvényhozási javaslatokat.¹⁹¹

A kábítószer ellen meghirdetett háború („*War on Drugs*”) egyik első állomása volt az 1973-ban elfogadott Rockefeller drogtörvény-csomag, amely drámai mértékben súlyosította a kábítószer birtoklásának büntetését. 1973 és 1994 között a drogbirtoklás miatt fogvatartottak száma tizenegy százalékról harmincöt százalékra nőtt a New York-i börtönökben. 1978-ban Michigan állam elfogadta azt a törvényt, amely alapján életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték azokat, akik hatszázötven grammnál több narkotikumot tartanak maguknál. 1986-ban az Egyesült Államok kongresszusa a cigarettában szívható crack kokain elterjedtségére hivatkozva százszorosára emelte a crack kokain használóinak a büntetését, ahhoz a büntetéshez képest, amellyel a normál kokaint fogyasztókat sújtotta. Az amerikai csizmatáborok (boot camps) és az hatású börtönlátogatások szintén az elrettentés eszközével próbálják visszaszorítani a kriminogén kockázatokat.¹⁹²

Ezzel egyidőben Nyugat-Európában az úgynevezett **kettős nyomtávú kriminálpolitika** működött. A nyugati polgári demokráciákban az 1990-es években a nagy tárgyi súlyú, a társadalomra nagyfokban veszélyes bűncselekményekkel (a szervezett bűnözéssel, a kábítószer-kereskedelemmel, a fegyver-kereskedelemmel, a terrorizmussal, a pénzmosással, a karrierbűnözéssel) szemben az általános és speciális prevenció érdekében elrettentéssel lépett fel, míg az egyéb bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásában, az első büntényesek

¹⁸⁸ Francis Fukuyama: A nagy szétbomlás. Európa, 2000. 351-376.

¹⁸⁹ Gönczöl Katalin: A túlélő börtön. 130.

¹⁹⁰ Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. 199.

¹⁹¹ Andrew Hammel: Who Writes Criminal Laws? Actors, Values, and Institutions in Criminal Law-Making. In: Zeitschrift für Rechtssoziologie, 2014/34. 91-124.

¹⁹² Borbíró Andrea: A kriminálpolitika hatékonysága. 344.

és a fiatalok bűnelkövetők a célszerűsége, a hasznosságra és a reintegrációra helyezték a hangsúlyt.¹⁹³

A XX. század utolsó évtizedeire az egyes büntetőpolitikai eszközök intézményesítése (illetve megszüntetése) egyre gyakoribb témájává vált a politikai diskurzusoknak. A bűnözéssel szembeni fellépés kilátásba helyezett új módszereit sok esetben nem a bűnözés tényleges növekedése indokolta, hanem az, hogy a nagypolitika a kezébe került büntetőpolitikával próbálta visszaállítani a társadalom tagjaiban összeroppant biztonságérzetet.¹⁹⁴ *Farkas Ákos* szerint „*napjainkban egyre nagyobb a feszültség a büntető igazságszolgáltatással szembeni elvárások, a társadalom biztonságérzete és az igazságszolgáltatási rendszer teljesítőképessége között, ennek következtében nagyobb a valószínűsége a represszív-autoriter kriminálpolitika kialakulásának.*”¹⁹⁵

Az Egyesült Államokban a büntető jogalkotás már az 1960-as évek végétől gyümölcsöző terület volt a politikusok számára. A politikusok kampányaikban az erőszakos bűnözés miatti közfélelemre reagáltak, amely vonzotta a szavazatokat annak ellenére, hogy javaslataik messze estek a szakmai szempontoktól. Elgondolásaik nem feltétlenül illeszkedtek a büntetőjog szakmai, alkotmányos kereteibe, sok törvény utólagos, további büntetést szabott ki a bűnelkövetőkkel szemben. A törvényeket olykor-olykor ismeretlen, jogi szakképzettség nélküli személyek szövegezték meg. A professzori álláspontoknak nem vagy kevés befolyásuk volt az eljárásra. Az amerikai jogi professzorok az 1970-es és 1980-as években kritizálták a büntetőjogi felelősség és a büntetések drasztikus kiterjesztését.¹⁹⁶

A populista büntetőpolitikát és a punitív (védekező) büntetőpolitikát *Tony Bottoms* úgy határozta el egymástól, hogy a védekező kriminálpolitika a tájékozott közvélemény igényeire reagál, és azt a kormány szakmailag megalapozott kriminálpolitikába foglalja a bűnelkövetőkkel szembeni szigorú fellépés érdekében.¹⁹⁷ *Roberts és szerzőtársai* és *Tim Newburn* szerint populista büntetőpolitika, az átpolitizált kriminálpolitika az 1990-es években alakult ki, és a megelőző két évtized szigorításokat bevezető védekező kriminálpolitikáját felváltva már a **bűnelkövetők aránytalan jogfosztottságát** eredményezte. *Gönczöl Katalin* szerint a büntető populizmus nem más, mint az uralkodó politikai elit szimplifikáló és gyors sikereket hajtó reakciója az összetett társadalmi jelenségekre. Céljuk nem a társadalmi feszültségek feloldása, hanem a szavazatmaximalizálás, amelyet a büntetőjog ultima ratio jellegének áttörése árán is véghezvisznek. A széles körre kiterjesztett kontroll és a büntetett előéletűek jogainak korlátozása olyan mértéket ölt, hogy az már nem egyeztethető össze a jogállami kriminálpolitika elveivel.¹⁹⁸

Az amerikai büntető igazságszolgáltatás központi kérdésévé vált a halálbüntetés. Több mint harminc államban készültek törvénytervezetek a halálbüntetésről és a választópolgárok több

¹⁹³ Lévai Miklós: Társadalmi-politikai változások és bűnözés; állami és társadalmi reakció a növekvő bűnözésre. In: A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívása. Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásaiból. Budapest, 1993. 119.

¹⁹⁴ David Garland: The Culture of Control, Crime and Social Order in Contemporary Society. Oxford University Press, 2001. 139., David Garland: The Culture of High Crime Societies: Some Precondition of Recent „Law and Order” Policies. British Journal of Criminology, 2000. 347-375.

¹⁹⁵ Farkas Ákos: i.m. 193.

¹⁹⁶ Tony Bottoms: The philosophy and politics of punishment and sentencing. In: The politics of sentencing reform. Szerk.: C.Clarkson – R. Morgan. Oxford, Clarendon Press. 1995.4.

¹⁹⁷ Tony Bottoms: i.m. 4.

¹⁹⁸ Gönczöl Katalin: A punitív kriminálpolitika és a büntető populizmus – egymást fedő fogalmak? In: Jogtudományi Közlöny, 2014/11. 542-543.

mint nyolcvan százaléka támogatta a halálbüntetést. 1964-ben Oregonban népszavazás alapján eltörölték a halálbüntetést, majd 1984-ben újra bevezették.¹⁹⁹

Miután a bíróság John Hinckley-t elmebetegsége miatt felmentette az ellene emelt vád alól, a kongresszus 1982-ben elfogadott törvénymódosítása szigorította a büntetőjogi felelősséget. A büntetőügyek vádlottjaira a kóros elmeállapotra hivatkozás esetén nagyobb bizonyítási terhet rótt, négy amerikai állam pedig eltörölte a kóros elmeállapotot, mint a büntethetőséget kizáró okot.²⁰⁰

Kaliforniában egy fényképész lányának sérelmére, egy bűnismétlő elkövető által megvalósított gyilkosság miatti közfelháborodása reagálva a „*three strikes and you're out*” törvénnyel 1994-ben legitimálták az életfogytig tartó szabadságvesztést azokkal szemben, akik háromszor egymást követően követnek el bűncselekményt.²⁰¹

Az amerikai büntetőtörvény-alkotási folyamatokat gyakran az áldozatok és a politikusok kampányai kísérték. A törvények gyakran az elkövetők vagy a sértettek után kapták nevüket. A „Sam fia”-törvény egy New York-i sorozatgyilkosról kapta a nevét és megtiltotta az elkövetőknek azt, hogy élettörténetüket eladják. A „Megan-törvény” a meggyilkolt Megan Kanda ügyére hivatkozva lehetővé tette azt, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetőiről köznyilvánartást vezessenek. A „sárga riadó törvény” – amely a gyermekrablások bejelentésének rendszerét szabályozta - egy olyan gyermek miatt íródott, akit 1996-ben elraboltak és megöltek Texas-ban.²⁰²

Michael Tonry szerint Európában a kodifikáció hagyományai, a szakértői kontroll és a stabil politika képesek voltak ellenállni a növekvő bűnözés miatti aggodalomnak. Az Egyesült Államok büntető jogalkotási folyamatában soha nem létezett a szakértői kontroll intézményesített hagyománya vagy csupán tanácsadók közreműködtek abban. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1960 és 1990 között a politika nem tudott ellenállni a közvélemény nyomásának.²⁰³

A **büntető populizmus jelenléte** azonban ma már a brit szigetországban és a kontinentális Európában is kimutatható. A szigorúbb büntetőjogi fellépést meghirdető nyugat-európai politikai pártok választási eredményei már a kilencvenes évek végén azt mutatták, hogy sok választó fogékony az érzelmi politizálásra.²⁰⁴ Amíg azonban a nyugati populista megközelítés nem talál partnerre a nyugati konzervatív politikusokban, a kelet-közép-európai régió országaiban gyakran maguk a konzervatív pártok is magukévá teszik e megközelítést.²⁰⁵

Feltehető a kérdés, hogy a büntető igazságszolgáltatás képes lehet-e ellensúlyozni a politikai retorikát, azaz a váltakozó kormányzati szándékok ellenére a büntető igazságszolgáltatás az azonos cselekményeket hasonló szankciókkal sújta-e. A kérdés megválaszolása alapvetően

¹⁹⁹ Tony Bottoms: i.m. 4.

²⁰⁰ Tony Bottoms: i.m. 4.

²⁰¹ Tony Bottoms: i.m.4.

²⁰² Tony Bottoms: i.m.4.

²⁰³ Michael Tonry: Determinants of Penal Policy. In: Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective. Szerk.: Michael Tonry. University of Chicago Press, 2007. Idézi: Gönczöl Katalin: Mire jó a büntetőpolitikák nemzetközi összehasonlítása. In: Élet és Irodalom 2011/39.

²⁰⁴ Boda Zsolt – Szabó Gabriella – Bartha Attila – Medve-Bálint Gergő – Vidra Zsuzsanna: Politikától vezérelve. A büntető populizmus diskurzusai a magyar politikában és a médiában. In: Politikatudományi Szemle XXIII/3. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 70.

²⁰⁵ Boda Zsolt – Szabó Gabriella – Bartha Attila – Medve-Bálint Gergő – Vidra Zsuzsanna: i.m. 70.

attól függ, hogy a büntetőpolitika a szankció alkalmazásában a jogalkalmazónak hagy-e mozgásteret és ha igen, mekkorát.

1996-ig huszonhatezer-hetvennégy személy ítéltek el a „three strikes” törvény alapján Kaliforniában. A három csapás törvény bevezetése előtti szabályozás alapján, ha egy bűncselekmény szabadságvesztéssel volt büntethető, a döntéshozó hatalom a magas rangú bírák és a California Adult Authority között oszlott meg. Az ítélkező bíró választhatott a szabadságvesztés büntetés és az enyhébb szankciók között, kivéve, ha a törvény alapján kötelező volt szabadságvesztés büntetést kiszabni. Szabadságvesztés büntetés kiszabása esetén meg kellett határozni a büntetés legkisebb tartamát. A korábbi határozatlan tartamú szabadságvesztés egy évnél hosszabb, de legfeljebb életfogytig tartó lehetett. Külön hatóság állapította meg azt, hogy a szabadságvesztés ténylegesen meddig tart. Mind az ítélő bíró, mind a hatóságot széles mérlegelési jog illette meg. Így volt jelentősége annak, hogy az elkövető a büntetés végrehajtása alatt milyen magatartást tanúsított.²⁰⁶

Az új törvények alapján már az ítéletet hozó bíró az, aki a tett súlya és a sértettnek okozott sérelem alapján a ténylegesen letöltendő szabadságvesztés mértékéről dönt. Az 1976-os kaliforniai törvény célja az volt, hogy a tett súlyához igazodó arányos büntetéseket szabjanak ki azokra az elkövetőkre, akik hasonló körülmények között követték el a bűncselekményt. Erre a döntéshozatali mechanizmusra építették a középérték rendszerét, amely a korábbiakhoz képest kisebb teret engedett a mérlegelésnek. A határozott tartamú szabadságvesztés e rendszere annulálta a rehabilitációt.²⁰⁷

A „three strikes” vonatkozó rendelkezések szerint tekintet nélkül a bűncselekmény jellegére, a szabadságvesztés legkisebb mértéke húsz év, míg a felső mérték huszonöt évtől életfogytig tartó szabadságvesztésig terjedhet. A „three strikes” vonatkozó rendelkezések alapján a bírának már nem volt lehetőségük arra, hogy a szabadságvesztés helyett más büntetést szabjanak ki, és a korai feltételes szabadágba bocsátás elé is akadály hárult. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy egyrészt a szabadságvesztés büntetések tartama nőtt, másrészt nemcsak az erőszakos bűncselekmények elkövetőit börtönözték be hosszú időre. A legsúlyosabb büntetéseket vizsgálva megállapították, hogy a leghosszabb börtönbüntetések fele részét nem erőszakos bűncselekmények miatt szabták ki, és a tizenöt évnél hosszabb büntetések többségét vagyon elleni bűncselekmények miatt szabták ki.²⁰⁸

Ismert tény, hogy az amerikai börtönökben 1989 óta a lakosságbeli arányukhoz képest több afroamerikait tartanak fogva. Az afroamerikaiak és a spanyolajkúak aránya a büntetés-végrehajtásban az ezredforduló környékén már megközelítette a hetven százalékot. A feketék magas bebörtönzési rátája miatt etnikai aránytalanság jött létre, egyenes következményeként a „War on Drugs” néven elhíresült szövetségi politikának. *Garland* szerint azonban a szegény, afroamerikai fiatalokkal szembeni előítéletek is lényegesek a börtönnépesség aránytalan összetételéért, mert bár az egyes társadalmi csoportok tagjai hasonló arányban követik el a kábítószerrel visszaélést, az afroamerikaiakat nyolcszor gyakrabban börtönzik be.²⁰⁹

²⁰⁶ F. Zimring, G. Hawkins, S. Kamin: *Punishment and Democracy: Three Strikes and You're Out in California*. New York, Oxford University Press. 2001. 17-19., 109-119.

²⁰⁷ F. Zimring, G. Hawkins, S. Kamin: i.m. 17-19., 109-119.

²⁰⁸ F. Zimring, G. Hawkins, S. Kamin: i.m. 109-119.

²⁰⁹ D. Garland: *Cultures of Control and Penal States*. In: *Beyond punitiveness: crime and crime control in Europe in a comparative perspective*. Selection of Presentations of Plenary Sessions of the EUROCRIM2013 Conference. Szerk.: Kiss Valéria. Hungarian Society of Criminology, Budapest, 2014. 60-61.

Hasonlóan a nyugat-európai börtönökben is összlakossághoz viszonyított arányukhoz képest jóval több külföldit, afroamerikait tartanak fogva és jelentős a bevándorlók leszármazóinak aránya is. A múlt század végén Görögország, Belgium és Hollandia zárt intézményeiben közel negyven százalék volt az arányuk.²¹⁰ *Loïc Wacquant* szerint az etnikai hierarchia újratermelődése valósul meg a börtönökben. Míg a háború utáni amerikai gettó társadalmilag integrált volt, addig az ezredfordulóra szinte kizárólag munkanélküliek, alkalmi munkások élnek ott. A gazdasági szempontból feleslegessé vált népességet féken tartó, negatív gazdasági funkciót betöltő börtön váltotta fel az addigi társadalmi kontrollt. A gettó elveszítette konfliktuskezelő funkcióját, de ezt a vákuumot a bürokratikus kontroll nem képes hatékonyan betölteni. A börtön célja semlegesíteni az egyéneket, mind materiálisan, mind szimbolikusan. A börtön gettósítása vagy a gettó börtönösítése *Tonry* szerint a speciális büntetőpolitikák diszkriminatív kihatása, a börtönök a gettóval azonos funkciót szolgálnak és strukturálisan homogének.²¹¹

A bűnözés elleni punitív fellépés hatásai az Egyesült Államokban jóval súlyosabbak, mint Nyugat-Európában. 1970 és 1990 között mind az Egyesült Államokban, mind Németországban megnőtt az erőszakos bűncselekmények száma. Németországban ennek ellenére a bebörtönzési ráta stabil és alacsony maradt, ötven és nyolcvan között volt a százezer lakosra jutó fogvatartott száma. Azonban az Egyesült Államok fogvatartotti rátája hatszáz százalékkal nőtt és hétszáz fogvatartott jutott százezer lakosra. Napjainkra 2,3 millióra tehető az amerikai börtönpopuláció, és hétszázhusz fogvatartott jut százezer lakosra, amely négyszerese a '70-es években a treatment válságát jelző börtönnépesség nagyságának.²¹²

James Q. Whitman szerint az USA és az európai államok büntetőpolitikája az emberi méltóság fogalmának eltérő értelmezése mentén rajzolódik ki. Az európai normák elsőként ismerték el a különbségtételt a magasabb státuszú elkövetők javára (egyház, írástudók, nemesség) és olyan fogvatartási rezsimeket alakítottak ki, amely jobban védte a méltóságukat.²¹³

A XX. században az európai államok lépcsőzetesen demokratizálták az emberi méltóságot, minden fogvatartott esetében a bánásmódot a korábban csak a magasabb státuszúaknak nyújtott szintre emelték. Az USA-ban viszont a súlyos különbségtételek hiánya, a privátautonómia és az egyéni felelősség hangsúlyozása miatt minden elkövetővel keményen bántak.²¹⁴

Joachim Savelsberg az amerikai protestáns-kálvinista örökséggel magyarázza az USA punitív válaszát.²¹⁵ A régi puritánság jegyeit látjuk a punitivitás által kiváltott érzelmekben: érdek a büntetés bizonyosságában, az elkövető megbélyegzésében, érdektelenség a rehabilitációban, a bűnözési jelenség szituációs magyarázatában és a szociális reformokban.²¹⁶

A börtönnépesség növekedését önmagában a punitív kriminálpolitika és a büntető populizmus hatása nem magyarázhatja. Néhány kutató felhívta a figyelmet arra, hogy Angliában és Wales-ben 1991 óta nagyon jelentős változások történtek a fogvatartási rátában, mert az

²¹⁰ Lőrincz József: i.m. 105.

²¹¹ Loïc Wacquant: Deadly symbiosis: when ghetto and prison meet and mesh. In: Punishment and Society, 2001/3. 95-133.

²¹² D. Garland: Cultures of Control and Penal States. 59.

²¹³ J. C. Whitman: Harsh Justice: Criminal Punishment and the Widening Divide Between America and Europe. Oxford University Press, Oxford, 2003.

²¹⁴ J. C. Whitman: i.m.

²¹⁵ Andrew Hammel: i.m. 91-124.

²¹⁶ Andrew Hammel: i.m. 91-124.

nemcsak a felnőtt korú elkövetőkre vonatkozik. Emellett a kiszabott büntetések hosszabb tartama, a közösségi büntetések felváltása rövid tartamú szabadságvesztéssel és a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték számának növekedése együttesen idézte elő a szabadságuktól megfosztottak tömegének növekedését. A négy évnél hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték száma 1991 és 2001 között hatvankét százalékkal nőtt. A szigorúbb büntetések a vádlottak kedvezőtlenebb előéletére, a súlyosabb bűncselekményekre és a döntéshozók szigorára egyaránt visszavezethetőek. A jogalkalmazókat a punitív közvélemény, a punitív törvényhozás, az ítélkezési irányelvek, az elkövetések változásai és feltevéseik a bűnözés változásáról egyaránt szigorúbb büntetéskiszabásra indíthatják. Ez arra enged következtetni, hogy a börtönnépesség csökkentése a politikai akarat nélkül nem lehetséges.²¹⁷

Pat Carlen az angliai ítélkezési irányelveket vizsgálva az általános rehabilitációs modellt, az igazságügyi modellt, az közösségi korrekciós modellt és az állami rehabilitációs modellt az alábbiak szerint jellemezte.

Az általános rehabilitációs modell, amelyet a XX. század elején Angliában fejlesztettek ki egyéniesített büntetéssel kívánta kezelni a bűncselekményhez vezető okot, és lényegében a klinikai modell gyakorlati alkalmazását fedte. Bevezette a jogon kívül álló (orvosi, szociális, pszichológiai) tényezőket a büntetéskiszabásba.

A jóléti modell válsága után a konzervatív kritikusok a „just desert”, míg a liberális bírálók a „net widening” elméletekben találták meg a rehabilitációs modell alternatíváját. Az igazságügyi modell alapelve a konzisztencia, az egyenértékűség és az „érdem” szerinti ítélkezés. Erre az időszakra tehető, hogy a jogalkotó a fiatalok elkövetőket a rövid tartamú szabadságvesztésekkel kívánta elrettenteni a bűnelkövetéstől („short sharp shock”).²¹⁸

A Home Office 1986-os ítélkezési irányelve a bűncselekmények relatív súlya szerinti ítélkezést és az elkövetőkkel szembeni tisztességes eljárást tartotta követendőnek. Az igazságügyi modellt később azért bírálták, mert annak tulajdonították a bűnözés és a bebörtönzöttek számának növekedését. A bírúk a büntetéskiszabásban próbáltak reagálni a társadalmi egyenlőtlenségekre. A „just desert” teóriát azért tartották igazságtalannak, mert a jogon kívüli szempontok figyelembevételének hiánya az ítélkezésben káros, ugyanis a büntető igazságszolgáltatás nem hunyhat szemet a társadalmi igazságtalanságok felett.²¹⁹

A közösségi korrekciós modell gyakorlati alkalmazásának alapja a Home Office (angol belügyminisztérium) 1988-as ajánlása volt, amely az ítélkezésben a szabadságvesztés büntetés helyett a közösségi büntetéseket, az áldozatok kompenzációját preferálta a kevésbé súlyos bűncselekmények esetére. Növelni kívánták a bíróságok iránti közbizalmat. A jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek azonban akadályt gördítették a fenti elvek megvalósulásához. A bűnelkövetők legnagyobb hányada szegénysége és szociális körülményei miatt képtelen volt pénzbüntetést és anyagi kompenzációt fizetni, más közösségi büntetésben részt venni, így szigorúbb büntetésre számíthatott.²²⁰

²¹⁷ A. Millie, J. Jacobson, M. Hough: Understanding the growth in the prison population in England and Wales. In: Criminology and Criminal Justice, 2003/3. 369-387.

²¹⁸ P. Carlen: Crime, inequality and sentencing. In: Paying for crime. Szerk.: P. Carlen - D. Cook. Milton Keynes, Open University Press, 1989. 8-28.

²¹⁹ P. Carlen: i.m. 8-28.

²²⁰ P. Carlen: i.m. 8-28.

Az állami rehabilitációs modellben az elkövetők társadalmi körülményeit is figyelembe eszik. Kiindulópontja az, hogy az állam és az elkövető egyaránt felelős a harmónia megbomlásáért, ezért mindkét szereplőnek felelősséget kell vállalnia. A börtönszemélyzetnek fel kell ajánlania a rehabilitációt az elkövetők számára, és az önkéntes részvételt mindenki számára lehetővé kell tenni. A modell a szabadságvesztéssel nem járó szankciókra is kiterjeszthető. E megközelítés szerint a szabadságvesztés büntetés végső eszköz, az ítélkezés fő célja a bűnözés csökkentése, a rehabilitáció és a megbékélés. A büntetés hatásának a különböző társadalmi státuszú elkövetőket egyenlően kell érintenie, minden elkövetőnek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy a vele szemben hozott döntésnek legyen rehabilitációs célú eleme, bizonyos esetekben még a visszaeső elkövetők esetén is lehetővé kell ezt tenni. Biztosítani kell, hogy az ítélkezési gyakorlat ne növelje a társadalmi szakadékokat.²²¹

3. A közösségi szankciók a kriminálpolitikai klímaváltozásban

A szabadságelvonással nem járó szankciók első formái már több évszázada kialakultak: ezek a pénzbüntetés és a pártfogó felügyelet voltak, amelyeket a **fiatalkorúak büntetési rendszerének megújítása** érdekében, a XIX. és a XX. század fordulóján vezettek be. A bűnelkövetők a közösség tagjai maradtak, a büntetés a tulajdonhoz való jogukat korlátozta vagy intézményen kívüli felügyeletüket célozta.²²²

Az egyesült államokbeli bírói gyakorlat a XIX. század első évtizedeiben alkalmazta a **patronázst** a bebörtönzés helyett. 1878-ban Massachusetts állam már hivatalosan is bevezette a pártfogást. Az angolszász szigetországban 1907-ben útjára indított hivatásos pártfogás előzménye az elkövetők egyházi misszionáriusokkal történt együttműködése volt, amelyben az egyház munkatársai személyre szabott tanácsokkal, támogatással látták el a többnyire első bűntényes elkövetőket. Később a pártfogó feladatokat már nem kizárólagosan az egyház munkatársai látták el, hanem abban az állami alkalmazottak és civilek is részt vettek.

A rehabilitációs modell válsága után a politikai klíma megváltozott, és a law and order környezetében a szankciók hatékonysága és legitimitása is megkérdőjeleződött. Az 1970-es évek kiábrándulása a klinikai modellből nem feleltette el teljes egészében a rehabilitációba vetett hitet: az ekkoriban bevezetett közérdekű munkabüntetést és a felfüggesztett szabadságvesztés egyes formáit az elkövető reintegrációja érdekében alkalmazták. Egyre inkább elterjedtek azok a jogintézmények, amelyek a büntetőeljárást **célszerűségi** okokból nem a hagyományos úton folytatták le és bűncselekmények üldözésében a **költségsökkentés** is egyre lényegesebb céllá vált.

A közösségi büntetések kialakulása három problémapont köré csoportosult: a regisztrált bűncselekmények száma, a bebörtönzési ráta alakulása és a börtön költségei, azaz az állam csökkenteni kívánta a szabadságvesztés büntetés végrehajtásával járó társadalmi költségeket. A **közösségi büntetések** (community penalties) a neoklasszikus iskola tanaival egy időben jelentek meg. A rehabilitációs elméleten nyugvó, a bűnelkövetők személyiségének átforgatását

²²¹ P. Carlen: i.m. 8-28.

²²² Bogschütz Zoltán, Kóta Tünde, Velez Edit: A pártfogó felügyelet mint közösségi büntetés. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve 2009. Szerk.: Borbíró Andrea- Kerecsi Klára. IRM, Budapest, 2009. 198.

célzó, intézményen belül végrehajtott kezelések, az emiatt elterjedt határozatlan tartamú szabadságvesztések költségességük és sikertelenségük miatt nem voltak fenntarthatóak. A börtönök túlsúlyfoltosága és a kiszámíthatatlan tartamú, antihumánus fogvatartás az elkövetők számára elviselhetetlenné vált. Az állam ezért a börtön falain kívül keresett eszközöket a büntetések felügyeletére. Az állam-piac-állampolgár átértékelődött viszonyában, ahol az állam nem tudta garantálni a biztonságot és elvesztette az egyén belé vetett bizalmát, megelevenedett a közösség szerepe.²²³

Az 1980-1990-es években a rehabilitáció maradványai jelenősen visszaszorultak ugyan, de a **szabadságelvonással nem járó szankciók köre kibővült**. A szankciók új formáiban megerősödtek a felügyeleti és a kontroll elemek, majd a műszaki tudományok vívmányai a bűnözéskontrollban is utat törtek (például a házi őrizet, az elektronikus felügyelet, a műholdas követési rendszer elterjedésével). Kerezsi Klára szerint az utóbbi fejlődés a szankciók új generációját hívta életre, amelyben a **kontrollelemek** jelentősége megnövekedett. A kontroll erősödése irányába hat az is, hogy a szankciókat gyakran kombináltan, egymás mellett alkalmazzák.²²⁴

A szakirodalomban az alternatív (szabadságelvonással nem járó) szankciókat két csoportra osztják: a szabadságvesztés büntetés kiváltására szolgáló szankciókra és a büntetőeljárás elkerülését célzó alternatívákra (diverziós eszközökre).²²⁵ A szabadságvesztés büntetés alternatívája lehet a felfüggesztett szabadságvesztés, a próbára bocsátás, a feltételes szabadságra bocsátás, a pártfogó felügyelet, a közérdekű munka, a jóvátételi munka és az elektronikus felügyelet. A büntetőeljárás elkerülését célzó alternatíva a nyomozás felfüggesztése kábítószer-függőséget gyógyító, kezelő vagy megelőző programon való részvétel érdekében, a vádemelés elhalasztása, az eljárás felfüggesztése mediáció érdekében.

A **közösségi szankciók** a szabadságelvonással járó szankciókon belüli szűkebb kategória, a szankció végrehajtása a közösség intézményi és személyi feltételeire támaszkodik. Kerezsi Klára szerint a közösségi büntetések lényegi ismérve a közösségi elköteleződés és a közösség bevonása az elkövető megbüntetésébe.²²⁶ Filozófiája arra épít, hogy a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága a közösségi forrásokra és közösség tagjaira támaszkodva növelhető. A közösséget összetartó tényező lehet a közös tér, a lokalitás, a közös érdek, az emberek közötti kommunikáció és a közös cselekvés mint csoportképző tényező.

A modern társadalomban az egyén többféle csoporttal kapcsolatba kerül, és a találkozási pontok csoportképző tényezőként működnek. A közösség a társadalmi komplexitás egy vagy több aspektusára épül, lehet földrajzi terület, organikus kapcsolat, munkamegosztás. Tönnies szerint a társadalom fogalmától el kell határolni a közösség fogalmát, ugyanis minden otthonos, bizalmas, kizárólagos együttélést közösségnek kell tekinteni. A közösséghez képest a társadalom mechanikus összesség, mesterséges képződmény.²²⁷

A közösségnek az egyént az önkéntes jogkövetésre ösztönző ereje összekapcsolódik a megszegyenülésnek az individuumban kifejtett hatásával. A középkorban a társadalmi

²²³ Bogschütz Zoltán, Kóta Tünde, Velez Edit: i.m. 201.

²²⁴ Kerezsi Klára: Alternatív szankciók és közösségben végrehajtott büntetések. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 916.

²²⁵ Kerezsi Klára: Alternatív szankciók és közösségben végrehajtott büntetések. 916.

²²⁶ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Complex Kiadó, Budapest, 2006.169.

²²⁷ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 198.

kontroll punitív jellegű volt, ezért a büntetéseket nyilvánosan hajtották végre és azok embertelen és megalázó megszégyenítéssel párosultak. A XIX-XX. században a rendszer vesztett punitivitásából és a megszégyenítés is reintegratívvá vált. Majd a későmodernitás a szankcióban feledtette a szégyen jelentőségét, eltávolodva a reintegratív megszégyenítéstől és visszatért a neoklasszikusokra jellemző stigmatizáláshoz. A rosszallást kiváltó cselekedetek miatti fegyelmezés a társadalom mikro közegeiben, a családokban a XVII. század óta nemcsak a gyermekek akaratát megtörő fenytéssel történik, hanem a reintegratív típusú **megszégyenítéssel**.²²⁸ *Garland* szerint a viktoriánus társadalompolitika az érdekes szegényeket integrálni akarta a brit társadalmi életbe, míg az érdemtelen szegényeket a börtön elkülönítette.²²⁹ A társadalmi kontroll közvetlenül érintette a dolgozó osztályból származó bűnelkövetőket. Az 1930-as évektől a felsőbb osztályok függő helyzetbe kerültek a dolgozó osztályoktól, amely a szegények integrációjának elfogadottsága irányába hatott. Az osztályok kölcsönös függőségi viszonya miatt a megszégyenülés nagyobb figyelmet kapott.²³⁰

Kerecsi Klára szerint ha az emberek közötti kapcsolat hiányzik, akkor közösségről nem beszélhetünk.²³¹ A **közösségiség** (kommunitarianizmus) ennél többet foglal magába, azt jelenti, hogy az emberek **felelősséget** és **szolidaritást** vállalnak egymásért, e fogalom egy társadalometikai mozgalomhoz kötődik.²³² A közösségiségnek magában kell foglalnia a különbözőségek elfogadását.²³³ A közösség fontos eleme a szocializációnak és a társadalmi kontrollnak. A modernitástól a későmodernitásba való átmenetet a befogadó társadalomból a kirekesztő társadalomba vezető útként lehet értelmezni, ahol a globális befogadás és a lokális kirekesztés egyidejűleg érvényesül.²³⁴ *Braithwaite* szerint azokban a társadalmakban, ahol az egymásra utaltság erősebben érvényesül, erősebb a közösségiség és markánsabban érvényesül a megszégyenítés hatása, amely elősegíti a kölcsönös segítségnyújtás és bizalom kiépülését.²³⁵ Egyes szerzők úgy vélik, hogy a reintegratív megszégyenítés az ipari forradalom előtti falusi viszonyok között még működött, napjainkban azonban már a nagyvárosi viszonyok között nem befolyásolhatja lényegesen az emberi magatartásokat. Ugyan a nagyvárosi társadalom tagjai izoláltan élnek, a falusi viszonyokra érvényes kölcsönös függőségi viszonyok a városlakók életét is átszövik.²³⁶ A városi közösségeket a területileg szerveződött közösségekkel szemben a **közös érdekek** kötik össze. Minél többféle közösségnek vagyunk tagjai, annál erősebb az a szociális háló, amely jutalmaz vagy fegyelmez bennünket. A falusi közösség sajátja, hogy a közösség az egyén személyiségét ismer, így a jó és rossz tettek megítéléséhez hozzákapcsolódik az az értékítélet is, amelyet a közösség az emberről hosszú távon kialakított. A modern érdekalapú közösségek radikálisan eltérő szerepekben ismerik az individuumot, így nem feltétlenül alkalmasak a személyiség teljes egészének megítélésére. A szégyen a falusi közösségben vagy a hagyományokat őrző kisközösségben fejtheti ki a legerősebb hatást. Kevésbé markáns a reintegratív megszégyenítés ereje, amely az ember egész személyiségét jónak fogadja el, csak egy-egy része vált ki helytelenítést. A szégyen a

²²⁸ J. Braithwaite: Shame and modernity. In: The British Journal of Criminology. 1993/1. 8-10.

²²⁹ D. Garland: Punishment and Welfare. Aldershot, Gower. 1985. Idézi: Braithwaite, J.: i.m. 11.

²³⁰ J. Braithwaite: i.m. 8-10.

²³¹ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 196.

²³² Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 197.

²³³ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 197.

²³⁴ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 202-203.

²³⁵ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 204.

²³⁶ J. Braithwaite: i.m. 12.

fegyelmező hatását akkor érheti el, ha minél több közösség tudomást szerez a vétkes személy tetteről. Eltérés az is, hogy a modernitás közösségeiből az egyén könnyebben kiválhat, mint a falusi, hagyományos, vagy azon alapuló, például törzsi közösségből. A stigmatizáció az egyén minden közösségi kapcsolatára kihat. A megromlott kötelékekből szabadulni akarók egymásra találása bűnöző szubkultúrák kialakulásához vezethet.

A közösségi szankció az elkövető felelősségre vonásához **új módszereket** használ és új szereplőket von be abba. A bűnelkövetőnek nem kell többé passzívan eltűnnie a fájdalomkózzal, hanem **aktív részese**, alakítója lehet a felelősségre vonását célzó processzusnak. Az elkövető a közösség felelős tagja és a jövőbeni jogkövető magatartásához elengedhetetlen az, hogy őt a megbűnhődés után a helyi közösség be- illetve visszafogadja. A büntető igazságszolgáltatás képviselője segíti az elkövetőt ebben a reintegrációt célzó folyamatban, egyben kontrollálja a káros magatartásoktól, társadalmi kapcsolatoktól való tartózkodást és támogatja a helyreállítást. A legtöbb európai országban akkor lehet ilyen büntetéseket alkalmazni, ha az elkövető aláveti magát annak, önkéntesen hozzájárul ahhoz, hiszen az együttműködés a terhelt erre irányuló belső indíttatása nélkül nem lehetséges.²³⁷

Kerecsi Klára szerint a szabadságelvonnással járó szankciókat az egyes európai országok **nem egységes büntetés-tani felfogások** szerint vezették be. Egyes országok az elkövetett tette reagálva és annak megtorlása érdekében az alternatív eljárásokat (diverziót) alkalmazták, míg más jogalkotókat elsősorban a generális prevenció megvalósításának célja indította el a szabadságvesztést felváltó jogintézmények (például a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés) felé vezető úton.²³⁸

Norman Bishop a büntetések funkcionalista megközelítésében kiemeli a szabadságvesztésben és a pénzbüntetés rejlő expresszív helytelenítést mint **erkölcsi üzenetet**.²³⁹ Az elkövető személyi szabadságtól és vagyonától megfosztása a közösség számára azt közvetíti, hogy az állam helyteleníti és megtorolja a normák megsértését, és a **generális prevenció** érdekében ugyanolyan fájdalmat okoz, mint amelyet az elkövető is okozott.²⁴⁰

H.J.J. Tulkensnél a közösségi büntetések már **utilitarista** felfogást tükröznek. A közösségi szankciók nem járnak szabadságvesztéssel, de hátrányt okoznak, punitív jellegük van. Tulkens szerint a büntetésekben a megtorlás bizonyos foka mindig tetten érhető, azonban a közösségi büntetéseknel ez a szabadságvesztéshez és a pénzbüntetéshez képest kevésbé hangsúlyos. A normák hasznosságába vetett hit szerint a büntetésnek azt a **restitutív funkciót** kell betöltenie, hogy aki a közösségnek kárt vagy sérelmet okozott, azt maga állítsa helyre. A helyreállítás üzenete egyaránt szól a közösségnek és az elkövetőnek, és annak az elkövető és a közösség is aktív részese. A közösségi szankcióknak hangsúlyos eleme az, hogy az egyén felelős tagja a közösségnek, akinek a büntetéssel felelősséget kell vállalnia a cselekményéért.²⁴¹ Tulkens szerint a közösségi büntetések (a közérdekű munka, a pártfogó

²³⁷ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 178.

²³⁸ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. 178.

²³⁹ N. Bishop: Szabadságvesztéssel nem járó alternatív büntetések Európában. Helsinki, 1988.

²⁴⁰ N. Bishop: i.m.25.

²⁴¹ H. J. J. Tulkens: Községi szankciók: a büntetés új koncepciója. In: A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívásai. Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásaiból. Szerk.: Gönczöl Katalin. Budapest, 1993. 156.

felügyelet alatt teljesített kötelezettségek, a képzési programok, a mediáció) képesek csak olyan restitutív funkciót betölteni, amelyeknek speciális preventív hatása van.²⁴²

Minden bűncselekmény elkövetése érzelmi feszültséget indukál. Gönczöl Katalin szerint a büntetésnek alkalmasnak kell lennie a bűncselekménnyel kiváltott **konfliktus levezetésére**. Ez segítheti hozzá az elkövetőt a büntudat kialakulásához és a sértettel való szolidaritáshoz. Az állam által emocionális szempontból semlegesített eljárás morális üzenetet úgy közvetíthet, ha a büntetés nem kizárólag a célszerűséghez igazodik.²⁴³ Azaz a közösségi szankciók egyes formái, amennyiben az elkövetőt önkéntesen aktív magatartásra készítik, messzemenőlegesen alkalmasak ezen célok megvalósítására. A közösségi büntetések ezen elméleti megközelítése szoros kapcsolatot mutat a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiájával, amely szintén az elkövető felelősségvállalására, közösségi tagságára és az érzelmi feszültség levezetésére helyezi a hangsúlyt.²⁴⁴

A diverzió hagyományosan az amerikai jogrendszerből került át a kontinentális jogrendszerbe. Az Egyesült Államokban az 1960-as évektől a **fiatalkorúak** által elkövetett bűncselekményeknél a szankciók enyhítése érdekében kormányzati jelentések készültek a lehetséges megoldási eszközökről. Az amerikai fiatalkorúak bírósága számára ugyanis terhet jelentett az, hogy a bagatell bűncselekmények esetén is teljes egészében le kellett folytatni a büntetőeljárást. A kizárólag fiatalkorúak által elkövethető status offense-ek - például iskolai rossz magaviselet, elszökés otthonról - esetén a bírák, különösen a bírósági eljárás stigmatizáló hatása miatt nem tartották ezt szükségesnek.

A diverzió európai meghonosodását előmozdították a büntetéstani, büntető eljárásjogi szemléletváltások, az, hogy a büntetőeljárás egyre hosszabbá és bonyolultabbá vált, azaz megnövekedett a pertartam. A treatment ideológia csődje után a határozatlan tartamú szabadságvesztés helyett ésszerű keretek közé akarták szorítani a szankciókat és a kiszabásukhoz vezető eljárásokat is. A **sértett** újbóli felfedezése, kíméletének célja és a **resztoratív igazságszolgáltatással** hozott paradigmaváltás szintén kedvezett a diverzió elterjedésének. Az európai államok ezért a vádemelési kényszeren lazítottak, és **célszerűségi** okokból lehetővé tették a legalitás elvének áttörését. A XX. század első évtizedeiben már a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése, az intézkedések alkalmazása, a büntetés kiszabásnak mellőzése egyre inkább elterjedt a kontinentális jogrendszerekben.

1984-ben a Kairóban megrendezett XIII. Nemzetközi Büntetőjogi Konferencián konszenzus alakult ki abban, hogy a büntetőeljárás hátrányos következményeinek csökkentése a **diverzió** útján valósítható meg. Diverziónak tekintettek minden olyan eljárásjogi eszközt, amely lehetővé teszi az elítélés előtti elterelést a szokásos, egymásra épülő büntetőeljárási szakaszoktól.²⁴⁵

A diverzió a szakirodalom egyöntetűen olyan **eljárásjogi eszköz**, amely révén a büntetőeljárás nem a hagyományos, hanem informális úton folytatódik. A diverzió már kialakulásától kezdődően **összekapcsolódott a szabadságelvonással nem járó szankciókkal**. A fogalom-meghatározások egy része össze is mossa a szabadságelvonással nem járó büntetéseket a diverziós eszközökkel. Ezt mutatja, hogy az elterelés és az eljárás

²⁴² H. J. J. Tulkens: i.m. 156.

²⁴³ Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. In: Élet és Irodalom 2005/40.

²⁴⁴ Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság.

²⁴⁵ Fakó Edit: Diverzió a német, az osztrák és a magyar büntetőeljárásban. Doktori értekezés, Miskolc, 2003. 9.

céljaként jelenik meg a reszocializáció és a konfliktusfeloldás.²⁴⁶ A diverzió nemcsak a formális büntetőeljárás, hanem a büntetőjogi szankciók helyettesítésére is szolgáló, alternatív, a terhelt által szabadon akceptálható, formai kötöttségtől mentes eljárás.²⁴⁷

Fakó Edit szerint a diverzió **többféle célt** szolgálhat: a túlzott kriminalizálás, a formális eljárással járó hátrányok elkerülését és a stigmatizáció elhárítását. Célja lehet a büntetőeljárás gyorsítása, a kárjótétel és a konfliktusfeloldás is.²⁴⁸ A diverzió előnye a szerző szerint a megbélyegző hatás csökkenése, a terhelt reszocializációjának segítése és az igazságszolgáltatás tehermentesítése.²⁴⁹ A diverzió hátránya az, hogy több veszélyt hordoz magában: büntetőeljárési garanciák ugyanis az elterelés esetén korlátozottan érvényesülnek, továbbá a diverzió eredménytelensége növeli a bírósági ügyterhet.

Az **ENSZ** Közgyűlése 1985. november 29-én fogadta el a Pekingi Szabályokat, amely széles körben ajánlja alkalmazni a diverziót, ugyanis a büntetőeljárással járó káros hatások ezáltal elkerülhetőek. A függelékben részletezett minimumkövetelmények szerint a szankciókiszabásban érvényesülnie kell az arányosság elvének, nemcsak a bűncselekmény súlyát, hanem a fiatalok személyes körülményeit is mérlegelni kell.²⁵⁰

Az **Európa Tanács** Miniszteri Bizottsága ajánlásaiban szintén támogatta a diverziós eszközök alkalmazását. A 1987 (20) és a 1988 (6) számú ajánlás kiemelte, hogy a fiatalok büntető igazságszolgáltatása területén is ki kell emelni a diverzió szerepét. Elsősorban az ügyészi szinten javasolták a diverziós eszközök kiépítését és a közvetítői eljárás alkalmazását. Ha a rendőrség mérlegelési jogköre ezt lehetővé teszi, akkor a rendőrségi szinten is lehet engedélyezni a diverziót. Az 1987 (18) számú ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítése érdekében, az opportunitás (célszerűség) érdekében javasolja a diverzió alkalmazását.²⁵¹

Az Európa Tanács 1987 (20) számú ajánlásában kifejezetten megjelent a közösségi szankciók szerepe a fiatalok bűnözésére adandó társadalmi válaszokban, ugyanis az ajánlás a hangsúlyt a nevelésre és a reintegrációra helyezte. Rögzítette, hogy fiatalokkal szemben **szabadságvesztést csak a legvégső esetben lehet alkalmazni, illetve a büntetést a fiatalok lakókörnyezetében, közösségében kell végrehajtani.**²⁵²

Az ENSZ Közgyűlése 1989. november 20-án fogadta el a Gyermek jogairól szóló **New York-i Egyezményt**, amelynek 37. cikk b) pontja ugyanezt az elvet tartalmazza: a gyermekekkel szemben a szabadságvesztés büntetést csak a legvégső esetben lehet alkalmazni és a lehető legrövidebb időtartamban. Az egyezmény 40. cikk 3. pont c) alpontja szerint a tagállamoknak lehetővé kell tenniük a bírósági eljárás mellőzését, a terhelt ember jogainak és a törvényes biztosítékainak tiszteletben tartásával. A 40. cikk 4. pontja pedig rögzíti azt, hogy a fiatalok nevelése és kezelése érdekében több szakterületen szükséges az intézkedés és a gyermekek helyzetének megfelelő elbárást kell biztosítani.²⁵³ Minden gyermek számára biztosítani kell a lehetőséget, hogy szabadon döntsön az elterelés választásáról. Biztosítani kell a gyermekeknek a lehetőséget jogi és egyéb segítség

²⁴⁶ Fakó Edit: i.m. 17-19.

²⁴⁷ Fakó Edit: i.m. 17-19.

²⁴⁸ Fakó Edit: i.m. 16.

²⁴⁹ Fakó Edit: i.m. 17-19.

²⁵⁰ Vaskuti András: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában. Budapest, 2016. 78.

²⁵¹ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1987 (18) számú ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítése érdekében

²⁵² Vaskuti András: i.m. 80.

²⁵³ Vaskuti András: i.m. 83.

igénybevételére is, annak érdekében, hogy meggyőződhessen az elterelés mibenlétéről, továbbá arról, hogy az valóban a javát szolgálja.²⁵⁴ A gyermek legfőbb érdeke azt jelenti, hogy a büntető igazságszolgáltatásban a hagyományos célok - mint a megtorlás és az elrettentés - át kell adják helyüket a rehabilitációnak és a helyreállító igazságszolgáltatásnak.

A Riyadhi Irányelveket az ENSZ Közgyűlése 1990. december 14-én fogadta el. A fiatakorúak bűnözővé válásának megelőzése érdekében fogalmaznak meg ajánlásokat, 58. pontja az **alternatív eljárások** alkalmazását preferálja.²⁵⁵

A Tokiói Szabályokat az ENSZ Közgyűlés szintén 1990. december 14-én fogadta el, majd az 1993-ban elkészült kommentár részletezte a szabadságelvonnással nem járó szankciókat.²⁵⁶

A Havannai Szabályok szintén az ENSZ Közgyűlés szintén 1990. december 14-i üléséhez köthetőek, a szabadságuktól megfosztott fiatakorúak védelméről szólnak. Ebben megerősítették, hogy szabadságvesztés büntetést csak kivételesen, végső esetben és a lehető legrövidebb időtartamban lehet alkalmazni.²⁵⁷

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2008 (11) ajánlása a szabadságelvonnással nem járó szankciókra tartalmaz ajánlásokat.²⁵⁸ Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló határozat-tervezete előírja, hogy széles körben be kell vezetni az alternatív programokat.

Az Európa Tanács és az Egyesült Nemzetek Szervezetének dokumentumaiban az 1980-as évektől megjelent a szabadságvesztés csökkentése, a közösségi szankciók, a dekriminalizáció, az elterelés, a büntetőjog redukciója és az elkövetők társadalmi reintegrációja, azaz kriminálpolitikájuk támogatja a közösségi szankciókat.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (1992) 16. számú ajánlása a közösségi büntetésekről és intézkedésekről a tagállamok kormányainak figyelmébe ajánlotta a **közösségi büntetések és intézkedések alapelveit**.

Az ajánlás meghatározza a közösségi szankciók fogalmát: jogszabályban feljogosított hatóságok szabják ki, lényege, hogy az elkövető meghatározott kötelezettségeket köteles teljesíteni a közösségben, ez korlátozza a szabadságát, azonban a pénzügyi szankciók nem tartoznak bele.²⁵⁹

A közösségi szankciók lényege a **társadalom**, a **sértett** és az **elkövető** érdekhármasa körül forog, azaz a társadalom védelme és a sértett reparációja mellett az elkövető szükségleteinek figyelembe vétele is hangsúlyos. Alapelv az elkövető alapvető jogainak tiszteletben tartása, az arányosság, az egyéniesítés, az elkövető felelősségvállalása, az elkövető és a közösség érdekeinek egyidejű szolgálata. Míg az **arányosság** elve alapján a közösségi szankciónak a jogsértés súlyához és az elkövető személyi körülményeihez kell igazodnia, nem lehet határozatlan időtartamú, addig az egyéniesítés elve szerint figyelembe kell venni az elkövető képességeit, nem szabad mereven, formálisan értelmezni a közösségi szankciókat. A közösségi szankciók végrehajtásához kapcsolódó általános elv a pártatlanság elve, a faj, a bőrszín, a nem, a nyelv, a vallás, a társadalmi származás szerinti diszkrimináció tilalma, a

²⁵⁴ Vaskuti András: i.m. 84.

²⁵⁵ Vaskuti András: i.m. 91-92.

²⁵⁶ Vaskuti András: i.m. 91-92.

²⁵⁷ Vaskuti András: i.m. 91-92.

²⁵⁸ Vaskuti András: i.m. 113.

²⁵⁹ Vaskuti András: i.m. 113.

normavilágosság elve és a jogorvoslati jogosultság. Amennyiben a közösségi szankcióban foglaltak nem teljesülnek, nem lehet automatikusan szabadságvesztést kiszabni.

A közösségi szankciókat a nemzetközileg elismert emberi jogokkal összhangban kell értelmezni. A közösségi szankció nem sértheti az emberi méltóságot, nem vezethet a személyek zaklatásához. A közösségi szankciónak fel kell ébresztenie az elkövető **felelősségérzetét** a közösség iránt és a sértett iránt.

A szankció kiszabásánál figyelembe kell venni az elkövető egyéni szükségleteit és a lehetőségeit, a társadalmi kötelezettségeit, továbbá a kiszabás előtt be kell szerezni az elkövető **hozzájárulását**. Olyan kötelezettséget lehet előírni, amelyet az elkövető előreláthatóan képes teljesíteni. Fontos, hogy az elkövető a közösségi szankcióban a bűncselekményre adott racionális, szükséges reakciót lássa. Nem járhat sem fizikai, sem mentális sérelem kockázatával.

A végrehajtás személyi feltétele a **professzionális személyzet**. A közösségi szankcióba nem tartoznak bele azok az orvosi és pszichológiai kezelések, amelyek nincsenek összhangban a nemzetközileg elfogadott etikai sztenderdekkel. A közösségi szankciók végrehajtása során figyelembe kell venni az elkövető egyéni körülményeit, a hatóságokat és a végrehajtó hatóságot a mérlegelés olyan fokával kell felruházni, amely nem eredményez súlyos különbségtételt a bánásmódban. A végrehajtás résztvevői az elkövető, a szakképzett végrehajtó hatóság, a szervezetek és az civilek. Ha szükséges, akkor anyagi, személyes és szociális segítséget kell nyújtani a végrehajtáshoz.²⁶⁰

Megfelelően tájékoztatni kell a közvéleményt a közösségi szankciókról és a közösségi forrásokat fel kell használni ahhoz, hogy az elkövetők szükségleteire reagáljanak. Maximális terjedelemben akkor valósulnak meg a közösségi szankciók, ha azokban részt vesznek az civilek és a közösségi szervezetek. A közösség részvétele azt szolgálja, hogy az elkövető visszatérhessen a társadalomba teljes jogú polgárként. **Önkéntesek** is részt vehetnek a közösségi szankciók végrehajtásában, meg kell határozni a feladataikat, szükség esetén képzésben kell részesülniük. A közösségi szankció kiszabása előtt a **környezettanulmány** alapján kell mérlegelni azt, hogy a közösségi szankció alkalmazható-e. Az elkövető hozzájárulása nélkül nem adható tájékoztatás a végrehajtó hatóságoknak arról, hogy az elkövető milyen bűncselekményt követett el. A szankciónak társadalmilag hasznosnak kell lennie, az elkövető képességeire fejlesztőleg kell hatnia és nem szolgálhat vállalati profitérdeket. A **lehető legkisebb mértékű, indokolt kontrollt kell gyakorolni** a közösségi szankciók felett és így is kell beavatkozni.²⁶¹

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 22 (2000) számú ajánlásában a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályainak átültetéséről szólva a tagállamok figyelmébe ajánlotta az Európa Tanács 16 (1992) számú ajánlását a közösségi büntetések és intézkedések alkalmazása a jogalkotásban és a jogalkalmazásban; felhívta a figyelmet arra, hogy a közösségi büntetések és intézkedések hatékonyabb alkalmazására kell törekedni.²⁶²

²⁶⁰ Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (1992) 16. számú ajánlása a közösségi büntetésekről és intézkedésekről

²⁶¹ Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (1992) 16. számú ajánlása a közösségi büntetésekről és intézkedésekről

²⁶² Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 22 (2000) számú ajánlásában a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályainak átültetéséről

Alapelv, hogy a közösségi szankció - főszabály szerint - nem lehet határozatlan tartamú, határozatlan tartamú szankció felülvizsgálatát független, törvény által létrehozott testület által lehetővé kell tenni.

A szabadságelvonással nem járó szankciók szélesebb és hatékonyabb alkalmazása érdekében mind jogalkotói, mind jogalkalmazói lépéseket kell tenni. A törvényhozásban lehetővé kell tenni a gyanúsítottak tárgyalás előtti őrzését, házi őrizetét, a próbaidőt, a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztését, a közösség javára végzett (fizetetlen) munkát, az áldozatok kompenzációját, a reparációt, a mediációt, a drog- és alkoholelvonó kúrát, az intenzív felügyeletet, a mozgásszabadság korlátozását, az elektronikus felügyeletet, a lakhelyelhagyási tilalmat és a feltételes szabadságra bocsátást.

A programok és a beavatkozások struktúráját a kutatási eredményekből és a tapasztalatokból kell felépíteni, az elkövetőknek alapvető készségeket el kell sajátítaniuk: olvasás, számtan, alapvető problémamegoldás, családi kapcsolatok, társadalmi lét, oktatási vagy munkavállalási helyzet, drog, alkohol, orvosi kezelés, kognitív magatartási problémák esetén kellene alkalmazni ezeket a programokat.

A hatóságoknak a szakmai szttenderdekkel összhangban álló munkamódszereket kell alkalmazniuk, a kutatási eredményeket figyelembe kell venniük.

A közösségi szankciókat elsősorban az **enyhe súlyú, nem bűnismétlő elkövetők** ügyében kell alkalmazni. A büntetéskiszabás szakaszában növelni kell a közösségi szankciók arányát, a szabadságvesztés arányát pedig csökkenteni kell. A büntető igazságszolgáltatás szereplőivel meg kell ismertetni a közösségi szankciókat és azok hatását, különös hangsúlyt kell fektetni azoknak a körülményeknek az azonosítására, amelyek fennállása esetén a szabadságvesztés helyett a közösségi szankciót kell alkalmazni.

Alapvető követelmény a közösségi szankciók hatékony átültetéséhez, hogy megfelelő forrásokat kell biztosítani a szankciók végrehajtásához, és fontos a végrehajtásban résztvevők magas szintű szakmai felkészültsége. A politikai és a gazdasági vezetőknek figyelembe kell venniük a szabadságvesztés és a közösségi szankciók **gazdasági és társadalmi előnyeit**.²⁶³

Az elektronikus felügyeletről szóló (2014) 4 számú ajánlás szerint az **elektronikus felügyelet** adott személy mozgásának, tartózkodási helyének és viselkedésének ellenőrzéséhez nyújt segítséget. A büntetőeljárásban a nyomozás során, a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtása alatt, a közösségi szankció végrehajtásának ellenőrzésére, próbaidő megállapítása mellett, a szabadulásra való felkészítésben, a feltételes szabadság keretében, intenzív felügyelet eszközeként meghatározott elkövetők esetén szabadon bocsátásukat követően, nyitott börtönökben az elkövetők mozgásának figyelemmel kísérésére, speciális bűncselekmények áldozatainak védelmére használják. Az egyes országok gyakorlata eltérő abban, hogy az elektronikus felügyeleti eszközt állami szerv működteti vagy a magánszektor valamely szereplője. Van példa arra is, hogy a fiatalok gyanúsítottakkal és elkövetőkkel szemben alkalmazzák az elektronikus felügyeletet. Nem eredményezhet káros következményekkel járó izolációt.²⁶⁴

²⁶³ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 22 (2000) számú ajánlásában a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályainak átültetéséről

²⁶⁴ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 22 (2000) számú ajánlásában a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályainak átültetéséről

A feltételes szabadságra bocsátásról szóló (2003) 22. számú ajánlás meghatározta a **feltételes szabadságra bocsátás** fogalmát és alapelveit. A feltételes szabadságra bocsátás egyedileg meghatározott feltételek szerinti kedvezmény a szabadságvesztés büntetésből való szabadulásra. A feltételes szabadságra bocsátás közösségi szankció, a fogvatartottakat kívánja segíteni abban, hogy felkészüljenek a szabadulásra. A fogvatartás káros következményeit még az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében is csökkenteni kell. A feltételes szabadságra bocsátott fogvatartottak esetén a visszaesés kockázatának csökkentését célozza az egyéni magatartási szabályok meghatározása: az elítélt fizessen kompenzációt az áldozatnak vagy nyújtson egyéb jóvátételt, drog-vagy alkoholelvonó kezelésen vegyen részt; illetve az elkövetett bűncselekménnyel összefüggő magatartási szabály is előírható; dolgozzon vagy oktatáson, szakmai gyakorlaton vegyen részt; személyiségfejlesztő programon vegyen részt, látogasson meg meghatározott intézményt.²⁶⁵

A Miniszteri Bizottság (2010) 1. számú ajánlása a tagállamok számára az Európa Tanács **Pártfogási Szabályairól** a pártfogás célját a társadalom védelmében és az elkövető reintegrációjában jelöli meg a kontroll és a támogatás eszközein keresztül. Az ajánlás rögzíti a pártfogás alapelveire, a pártfogók szervezetére és működésére vonatkozó szabályokat, a pártfogó felügyelői véleményekre és az egyéb jelentésekre vonatkozó előírásokat. Kiemeli az ajánlás a közösségi munka jóvátételi jellegét.²⁶⁶

Tim May szerint a szabadságelvonással nem járó szankciókkal összefüggésben két trend figyelhető meg: az egyik, hogy a szankciók jóléti modellje egyfajta punitív modell felé mozdul el, másrészt a politikusok úgy hivatkoznak e büntetésekre, mint az elkövetőkre nézve kemény szankciókra.²⁶⁷

A posztmodern bűnözéskontrollt jellemző magánosítási tendencia a szabadságelvonással nem járó szankciók végrehajtásában is éreztette hatását. Így Angliában és Wales-ben a szankciókat végrehajtásában privát bűnelkövető-menedzser szolgáltatók közreműködnek, sőt a pártfogó felügyelői feladatokat is ők látják el.²⁶⁸ Jelenleg is működik a jelentős múltra visszatekintő NACRO és a SACRO intézmény. **NACRO** fél évszázaddal ezelőtt jött létre, a társadalmi igazságosság szolgálatában a társadalom legsérülékenyebb csoportjain kívánnak segíteni. Gyakorlati képzéseket szerveznek, pozitív változásokat próbálnak elősegíteni az emberek életében. Az igazságügyi szolgáltatás keretében fiatalok és felnőttek elkövetőkkel is dolgoznak a börtönben, a visszaesés kockázatát kívánják csökkenteni, a fogvatartottaknak tanácsokat adnak és támogatják őket. Sok civil foglalkoztatnak és a rendőrség, a munkaügyi központ, az egészségügyi szolgáltatók és a pártfogó felügyelők is részt vesznek munkájukban. A **SACRO** egy skót közösségi igazságszolgáltatási intézmény, amely békésebb és összetartóbb közösséget kíván kialakítani. A közösségi igazságszolgáltatást sokféle módon támogatják, a konfliktusmegoldástól a megelőzésig sokféle eszközt vesznek igénybe. A SACRO speciális szolgáltatásokat fejlesztett ki a fiatalok elkövetőknek, míg a magas visszaesési kockázatú elkövetők számára intenzív felügyeletet vezetett be. 200 önkéntessel működik, Skóciában összesen 22 helyen 60 szolgáltatást nyújt. Munkájuk révén a visszaesés

²⁶⁵ A feltételes szabadságra bocsátásról szóló (2003) 22. számú ajánlás

²⁶⁶ Miniszteri Bizottság (2010) 1. számú ajánlása a tagállamok számára az Európa Tanács Pártfogási Szabályairól

²⁶⁷ Tim May: i.m. 861.

²⁶⁸ Bogschütz Zoltán, Kóta Tünde, Velez Edit: i.m. 202.

csökkent, mert az elkövetőket aktívan bevonják a munkába. 1971-ben alapult, kezdetben a szabadlábba került elítéltek családtagjaival foglalkoztak.²⁶⁹

A kései kapitalista kockázat-menedzselés szemlélete a pártfogói rendszer működésére is hatott. A **risk-need-responsivity elmélet** alapján az 1970-es évektől alkalmazott módszert az elkövetők részére nyújtott programot ahhoz igazították, hogy a statisztikai értékelési rendszer alapján az adott elkövetőnél a bűnismétlésnek a veszélye milyen szintű volt. Figyelembe vették a klinikai és szakmai értékelést is, ezért nem tisztán biztonsági szempontú esetkezelést végeztek. A rendszer kritikusai szerint a módszer nem képes pontos előrejelzést adni és problémát jelenthet az is, hogy az előítéletek a prognózisban szerepet játszhatnak.²⁷⁰ Az 1982-es büntető igazságszolgáltatási törvény módosításával együtt a kormányzat elkészített egy dokumentumot az alternatív szankciók bevezetésének apropóján. A bebörtönzés kockázata által fenyegetett elkövetőket priorizáló rendszer nemcsak a környezettanulmányok készítésében, hanem az alternatív szankciók elrendelésében is segítette a pártfogó felügyelők munkáját. Míg a pártfogó felügyelet rendszere korábban segítségre szoruló emberként tekintett az elkövetőkre, addig napjainkban a **hangsúly arra a kockázatra tevődött, amelyet az elkövető a társadalomra jelenthet (SNOP).**²⁷¹

A kormányzati politika meghatározta a szabadságelvonással nem járó büntetések működési kereteit,²⁷² és a bírói gyakorlat hatására is történtek módosítások.²⁷³ Adminisztratív-technikai irányba tolódott el a pártfogó felügyeleti rendszer a személyes segítségnyújtás helyett. A diszkréció foka a központi kormányzati politika által irányított, amelyet egy **punitív-adminisztratív** szempontok befolyásolnak a professzionális – terápiás megközelítések helyett. A kormányzati célok megvalósítását segítik a joggyakorlatot befolyásoló irányelvek, szabályzatok és költségvetési korlátozások. Az igazgatás egyre inkább magánosodik.²⁷⁴

A pártfogói beavatkozások jellege a klinikai modell válsága után a **programfetisizmus**sról írható le. A kognitív-behaviorista módszerekbe ágyazott programokat a XX. század utolsó két évtizede óta a tréningek meghatározó részét teszik ki, azonban ma már az egyéni igényekre specializálódott módszerek is elterjedtek. A *Kemshall* által „responzibilization”-nek (felelőssé tevésnek) nevezett eszközök az elkövetők magatartásának átalakítását tűzik ki célul. A bűnözéskontroll minőségét ez úgy befolyásolja, hogy az egyén felelősségviselése tetteiért nagyobb hangsúlyt kap és individualizálódik a kontroll.²⁷⁵ Ez hosszú távon azzal a következménnyel jár, hogy az egyén a saját kockázat-menedzserévé válik.

Az egyén racionális választásai helyett a szociális kötődésekre építő „primary and secondary desistance” megközelítés szerint a családi, iskolai és munkahelyi kapcsolatokból eredő kötődések a meghatározó elemei annak a folyamatban, amely kifejleszti az egyénben a bűnös kapcsolatoktól távolmaradó személyiséget. A posztmodern korban a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiáján alapuló esetkezelések is elterjedtek (csoportkonferencia,

²⁶⁹ Bogschütz Zoltán, Kóta Tünde, Velez Edit: i.m. 202.

²⁷⁰ <https://www.nacro.org.uk/about-us/our-impact/> Letöltés dátuma: 2017. január 30.

²⁷¹ Tim May: i.m. 873.

²⁷² Tim May: i.m. 874.

²⁷³ Tim May: i.m. 877.

²⁷⁴ Tim May: i.m. 882.

²⁷⁵ A pártfogó-pártfogolt kapcsolata ebben a rendszerben feltételezi a pártfogolt aktív együttműködését. Az addiktológiából ismert motivációs interjúval tárják fel, hogy az elkövető feltehetően milyen viselkedést fog tanúsítani és a relapszus prevencióval azt támogatják, hogy az elkövető magatartásának változása tartós legyen.

sértett-központú tréningek, jóvátétel). Szintén a társadalmi integrációra fektet hangsúlyt a pártfogó felügyelői foglalkoztatók rendszere.²⁷⁶

Steven Box szerint a büntető igazságszolgáltatás során figyelembe kell venni a jövedelmi egyenlőtlenség és a bűnözés közötti kapcsolatot.²⁷⁷ A szankciók akkor képesek hatni, ha figyelembe veszik társadalmi dimenziójukat. A reparáció és a rehabilitáció a versengő típusú politikai és társadalmi klímában érvényesülnek. A társadalmilag és politikailag átalakuló országokban azonban a bűnelkövetők befogadása nem realizálódhat.²⁷⁸ Ez azt jelenti, hogy a kontroll és támogatás hosszú távon akkor járulhat hozzá a sikeres társadalmi reintegrációhoz, ha ennek társadalmi feltételei is adottak.

Bottoms húsz év angliai és wales-i gyakorlatát vizsgáló kutatása a **szabadságvesztés büntetés alkalmazásának növekvő trendjét** állapította meg. Mindez nem magyarázható teljes egészében a bűnözés növekedésével. *McIvor* skóciai kutatása azt igazolta, hogy a közösségi büntetések csak a lehetséges esetek 42, 4 százalékában váltották fel a szabadságvesztést. Úgy tűnik, hogy az alternatív szankciók sokszor nem a szabadságelvonás, hanem más alternatívák alternatívái.²⁷⁹

A kutatási adatok szerint a szabadságelvonással nem járó szankciókat a lehetségesnél kisebb arányban alkalmazzák a gyakorlatban, sok esetben nem is a szabadságvesztés alternatívájaként tűnnek fel, hanem más szabadságvesztéssel nem járó alternatívákat váltanak fel velük. *Tulkens* szerint azonban az alternatív szankcióknak még akkor is prioritást kellene kapniuk, ha az elkövető visszaeső.²⁸⁰

Az európai országok 2007 és 2011 közötti szankció-alkalmazási gyakorlatát összefoglaló statisztikák azt mutatják, hogy Európában az összes szankció harminchét százaléka pénzbüntetés, míg a pénzbüntetésen kívüli, szabadságelvonással nem járó jogkövetkezmények aránya huszonöt százalék. A fiatalok elkövetőikkel szemben leggyakrabban, az esetek ötvenöt százalékában szabadságelvonással nem járó szankciókat alkalmaznak. A végrehajtandó szabadságvesztést Bulgáriában és Litvániában szabják ki a leggyakrabban (az elítélések ötvenhét illetve ötvenhárom százalékában).²⁸¹ Sok esetben nem találunk adatokat a szankciók alkalmazási gyakoriságáról, másrészt országonként jelentős eltérések adódnak az egyes szankciók alkalmazási gyakoriságában. Ezt szemlélteti a 3. számú táblázat.

²⁷⁶ A fiataloknál a pozitív kortárs kapcsolatokra, a szabadidő hasznos eltöltésére építenek. Az Egyesült Királyságban 1948 óta léteznek a közösségi foglalkoztatók, míg a tizenkettő és húsz év közötti fiatalokkal az ún. attendance centre-ben foglalkoznak. Az Egyesült Királyságban működő központok száma meghaladja a százat. Tim May: i.m. 868.

²⁷⁷ Tim May: i.m. 868.

²⁷⁸ Tim May: i.m. 881.

²⁷⁹ Tim May: i.m. 878.

²⁸⁰ H. J. J. Tulkens: i.m. 156.

²⁸¹ European Searchbook of Crime and Criminal Justice Statistics. Szerk.: Marcelo F. Aebi et al. Helsinki, 2014. 150.

3.számú táblázat

A 100 ezer lakosra jutó szankciók gyakorisága Európában 2010-ben (fő)

	Összes szankció				Szabadságelvonással nem járó szankciók			Szabadságelvonás (%)	
	Összes szankció száma/100 ezer lakos	Ebből megrovás (%)	Ebből pénzbüntetés (%)	Ebből szabadságelvonással nem járó szankció (%)	közérdekű munka (%)	pártfogó felügyelet (%)	próbára bocsátás (%)	Felfüggesztett (%)	Végrehajtandó (%)
Ausztria	458	-	31,8	-	-	-	-	43,1	50,4
Bulgária	517	-	5,4	-	-	-	-	-	57,4
Csehország	672	2,9	4,9	-	-	-	-	62,8	16,7
Franciaország	1082	1	39,5	15,7	-	-	-	26	17,8
Németország	1005	1	70	11,1	-	-	-	12,5	5,4
Magyarország	892	0,5	32,4	66,1	16,9	-	13,4	22,3	11,6
Litvánia	471	0,7	31	12,4	60,1	-	-	12,8	52,9
Hollandia	578	1,1	38,9	25,6	98,9	-	-	10,4	23
Svédország	1479	46,1	26,1	5,3	19,2	-	-	8,3	9,6
Lengyelország	1134	-	21,3	11,5	100	-	-	58	9,2
Svájc	1339	-	-	90,6	4,6	-	-	2,4	7
Törökország	1673	-	29,4	12,3	-	-	-	6,3	17,6
Ukrajna	369	-	14,9	-	-	-	-	-	24,2
Egyesült Királyság	2458	-	65,3	92,5	-	-	-	3,5	7,5

Forrás: European Searchbook of Crime and Criminal Justice Statistics. Szerk.: Marcelo F. Aebi et al. Helsinki, 2014. 196.

A büntető igazságszolgáltatás rendszerének **nem, etnikum és társadalmi osztály szerinti szelektivitása** tükröződik a közösségi büntetésre ítélték körében. A pártfogó felügyelői szolgálat által vezetett nyilvántartás szerint a közösségi büntetésre ítélték hetven százaléka munkanélküli és további tizenöt százalékauk képzésben vesz részt. A büntető igazságszolgáltatási rendszer elfogult bizonyos osztályokkal, etnikumokkal és nemmel szemben és ez a közösségi büntetések gyakorlatában is tükröződik.²⁸² Emiatt a mérlegelési jogkört kritikai vizsgálat alá kell vetni.

Bár számos empirikus kutatást folytattak a különböző alternatív szankciók bűnmegelőzése gyakorolt hatásáról, nem lehet egyértelműen állást foglalni abban, hogy melyik alternatív büntetés a leghatékonyabb. A sok kontrollelemet tartalmazó alternatív szankciók kevésbé sikeresek a prevencióban. A kutatások a treatment eredményességét nem tudták egyértelműek megítélni.²⁸³ Ugyanakkor a legtöbb kutatás a közösségi szankciók korlátozó jellegére fókuszált, kevésbé a treatment szegmensére. Igazolódott azonban az, hogy a visszaesés megelőzésében hatékonyak lehetnek a treatmentet a közösségi korlátozással ötvöző szankciók és a rehabilitációs és a kontroll elemeket vegyítő jogkövetkezmények, különösen a

²⁸² Tim May: i.m. 869.

²⁸³ Doris Layton MacKenzie: Reducing the criminal activities of known offenders and delinquents. Crime prevention in the courts and corrections. In: Lawrence W. Sherman (Szerk.): Evidence-based crime prevention, New York, 2006. 345.

droghasználattal összefüggő devianciák kezelésében.²⁸⁴ Raynor walesi kutatása az intenzív felügyelet visszaesést csökkentő hatását igazolta.²⁸⁵

Az aktuális büntetőpolitikán múlik, hogy a szankcióban az ellenőrző vagy a támogató elemet hangsúlyozza-e. A kriminálpolitika mellett a közösségi szankcióknak teret adó társadalmi közeg az, amely alapvetően befolyásolja a folyamat sikerét, ezért a bűnelkövetők reintegrációját támogató közösség közreműködése nélkül hatékony felelősségre vonási rendszer nem működhet. Lévy Miklós szerint az inkluzív típusú kriminálpolitika hosszú távú fenntarthatósága megkérdőjeleződik, ha az egy olyan társadalmi környezetbe illeszkedik, ahol sokak teljes jogú társadalmi tagságát megkérdőjelezzik.²⁸⁶ Ezért a közösségi szankciók alkalmazásához nélkülözhetetlen a befogadó emberi közösség.

Összefoglalva, a jóléti állam válsága óta napjainkig érvényes az a tétel, hogy a szociálpolitikában a kontrollt megerősítették, így a kontroll és támogatás egyensúlya a kontroll javára felbomlott. Ma a szolidaritáson alapuló közösség helyett a bizalmatlanság és a biztonságihiány kultúrája létezik. A XX. század második felétől a társadalom kettészakadása, az új típusú szegénység, a bűnözés terjedése, növekedése legitimálta azokat a politikai erőket, akik célja a munkanélküliek, segélyezettek megbélyegzése volt. Az oktatási rendszerben a társadalmi szakadékok egyre láthatóbban jelentek meg, majd a kirekesztettség kialakulásával az érintettek már nemcsak a pénzbeli forrásokból, hanem a szolgáltatásokhoz való hozzáféréstől is kizáródtak. A nemzetállamok szerepe meggyengült, mert a globális gazdasági folyamatokra nem tudnak megfelelő hatást gyakorolni. A posztmodern államok mindemellett nem is érdekeltek abban, hogy a társadalmi kohéziót erősítő rendszereket tartsanak fenn. Az egyenlőtlenség magas szintje, a leszakadó rétege teljes jogú állampolgárságának megkérdőjelezése táplálja a társadalmi konfliktust.

A neoklasszikus iskola a treatment tanulságait levonva a tettlet arányos szankciók kilátásba helyezésével látta visszaállíthatónak a bűncselekményekért felelős személyek törvény előtti egyenlőségét. A büntetés erkölcsi tartalmát hangsúlyozó közösségi büntetések teoretikusai feltételezték a közösségi elköteleződést és a közösség bevonását az elkövető megbüntetésébe, mindez azonban a nagyvárosi társadalomban nehezebben valósítható meg, mert a közösség tagjai izoláltan élnek. A XX. század második felében a szabadságelvonással nem járó szankciókkal összekapcsolódott a diverzió, amelyet elsősorban az enyhe súlyú, nem bűnismétlő elkövetők ügyeiben alkalmaztak. A nemzetközi szervezetek kriminálpolitikája is kiemeli, hogy a büntetéskiszabás szakaszában növelni kell a közösségi szankciók arányát, a szabadságvesztés arányát pedig csökkenteni kell. A büntető igazságszolgáltatás rendszerének nem, etnikum és társadalmi osztály szerinti szelektivitása tükröződik a közösségi büntetésre ítélték körében is. Európában az összes szankció közel kétharmada nem jár tényleges szabadságelvonással.

A következő fejezetben bemutatott kritikai kriminológiai irányzatok és a resztoratív igazságszolgáltatás a jóléti állam válságát követő társadalmi konfliktusokra irányította a figyelmet, azokra kínált megoldást és eszközeiben, céljaiban kiemelt figyelmet fordított a elkövetők és az áldozatok társadalmi reintegrációjára.

²⁸⁴ Doris Layton MacKenzie: i.m.388.

²⁸⁵ Tim May: i.m. 880.

²⁸⁶ Lévy Miklós: Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. 2009. Szerk.: Borbíró Andrea - Kerecsi Klára. IRM, Budapest, 2009. 105.

III. A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete

A helyreállító (resztoratív) igazságszolgáltatás ernyőfogalom, szemlélet, amely folyamatokat, jó gyakorlatokat, technikákat foglal magába. A tág értelemben vett résztoratív igazságszolgáltatás a társadalom egész szövetét átszövő mozgalom, amely a társadalmi konfliktusok mögött húzódó problémák megoldására helyezi a hangsúlyt. A konfliktussal közvetlenül érintettek bevonásával, a felelősségvállaláson alapuló együttműködés által ad választ adott magatartásokra (például iskolai konfliktusok, szomszédok közötti konfliktusok).²⁸⁷ A helyreállító igazságszolgáltatás szűken értelmezve önálló kriminálpolitikai entitást és büntetőjogi elméletet jelent, amely a bűncselekményeket nem az állam és a jogrend elleni tettként fogja fel, hanem olyan konfliktusokként, amelyeket az elkövető, az áldozatok és a közösség relációjában kíván feloldani, és az érintettek bevonásával keretet ad az elkövető felelősségvállalásának, a sérelmek helyreállításának és a közösség kiengesztelésének.²⁸⁸

A helyreállító igazságszolgáltatási mozgalom története rendkívül **összetett**, mert a világ különböző részein, az eltérő jogrendszerekben sokféle résztoratív gyakorlat alakult ki. A résztoratív igazságszolgáltatás értékei **egyetemes értékek**, ezért a helyreállító gyakorlatok az eltérő tradicionális gyökerek és elméleti alapok ellenére világszerte elterjedtek.

A helyreállító igazságszolgáltatás gyökere ősi konfliktusfeloldási eljárás, amely egyidős az emberi közösségek kialakulásával. A konferencia módszer az őslakos maori hagyományokból fejlődött ki Új-Zélandon. Ausztráliában a „Wagga Wagga”, Dél-Afrikában az „ubuntu”, Kanadában a navajo indiánok hagyományai segítették a résztoratív módszerek elfogadását.²⁸⁹

A XX. században a helyreállító igazságszolgáltatás **paradigmája** a versengő amerikai **büntető igazságszolgáltatás kritikájaként** jelent meg, annak hiányosságaira, káros következményeinek elkerülésére kínált lehetőséget.²⁹⁰

A helyreállító igazságszolgáltatási mozgalom kialakulása szorosan összefüggött a neoliberalizmus kritikájával, a nőjogi, a polgárjogi, az őslakos és az áldozatvédelmi mozgalommal, a hagyományos büntetőeljárás kritikájával, a kritikai kriminológiai irányzatok kifejlődésével és az abolicionizmussal. A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájára hatott az informális igazság és a reintegratív megszegényítés elmélete, a feminista és a pszichológiai elméletek és a békítő kriminológia.²⁹¹ Fellegi Borbála szerint Új-Zélandon, Ausztráliában és az amerikai kontinensen a közösségek felfedezése, míg Nyugat-Európában a viktimológiai

²⁸⁷ Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea- Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Lévay Miklós. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 934., Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 55-56., Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. European Forum For Restorative Justice, Leuven, 2011. 39-40.

²⁸⁸ Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. 934.; Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. 52-55., A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon. Szerk.: Iványi Klára. IRM, Budapest, 29., Gönczöl Katalin: A bizalom és a jogállami kriminálpolitika, Lode Walgrave: Lehetőségek és főbb kérdések a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. IRM, Budapest, 2010. 7., 31.

²⁸⁹ Fellegi Borbála: i.m. 68-69.

²⁹⁰ Clear, T. R.: Community justice versus restorative justice: contrast in family of value in. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk: Sullivan, D. – Thifft, L. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006.463.

²⁹¹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 23.

szempontok és a bűnelkövetők társadalmi visszailleszkedésének célja hatott a resztoratív szemlélet elterjedésére.²⁹²

1. A helyreállító igazságszolgáltatás kialakulása

A helyreállító igazságszolgáltatás kialakulását több társadalomfilozófiai irányzat elősegítette. A **globális igazság mozgalom** a globalizáció okozta társadalmi változások, a növekvő bizonytalanság és a nemzetállamokat a megavállalatok egyszerű biztonságsszolgáltatójává alakító bűnözéskontrollal szemben lépett fel.²⁹³ A globális igazság mozgalom párhuzamosan fejlődött a helyreállító igazságszolgáltatás paradigmájával. A globalizációval szembehelyezkedő mozgalom szerint a globalizáció sok sérelmet okoz a munkavállalóknak, a színes bőrűeknek, az őslakosoknak és a társadalom azon rétegeinek, amelyek nem az elithez tartoznak. A mozgalom szerint a szupranacionális vállalatok uralma nem demokratikus, mert azt a vállalati érdekek és az elit érdekei befolyásolják. A mozgalom arra koncentrált, hogy hogyan lehetne delegitimizálni a globális erők működési mechanizmusát. A globális igazság mozgalom a globális bűnözés ellen is fel kívánt lépni, amely utóbbi az úgynevezett „fehérgalléros” bűnözés egyik formája. A globális igazság mozgalom különféle intézményekből, cselekvési tervekkel épült fel és hangsúlyt fektetett a sértettek veszteségeire, mozgósította a közösséget és a felek közötti dialógust kívánta előmozdítani.²⁹⁴

A neoliberális gazdaságpolitikájának hatásait megtapasztalva, a kor gondolkodói arra a kérdésre keresték a választ, hogy a piaci verseny hogyan szolgálhatja a közösség javát.²⁹⁵ Felismerték, hogy a globalizáció hatásait ellensúlyozni kell, a szolidaritást erősíteni kell, amely a civil társadalom közreműködésével valósítható meg.²⁹⁶ Úgy vélték, hogy a társadalmi konfliktusok a minél több résztvevő bevonásával kezelhetőek.²⁹⁷

Az áldozatvédelmi mozgalom az Egyesült Államokból indult, Európát az 1970-es években érte el. Mindazokat az önszerveződő csoportokat, szervezeteket, nemzetközi intézményeket felölelte, amelyek az áldozatok jogaiért küzdöttek.²⁹⁸ Az Egyesült Államokban elsősorban az áldozatjogi irányzat erősödött meg, míg az európai szervezetek elsősorban szolgáltatásokkal támogatták az áldozatokat.

A versengő amerikai büntető igazságszolgáltatás retorikájában a sértettek védelme érvként megjelent: a törvények megalkotásakor gyakran hivatkoztak a valós vagy potenciális áldozatok védelmére. A büntető igazságszolgáltatási rendszer a súlyos büntetésekkel próbálta levezetni a bűncselekménnyel okozott érzelmi feszültséget és a szankciók szigorúságával fejezte ki az áldozatok iránti szolidaritást.²⁹⁹

A válság jeleként támadás érte a büntetési rendszert és a hagyományos büntetőeljárás kritikájaként vetették fel az eljárások elhúzódását, a garanciális elvek áttörését és azt, hogy a

²⁹² Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 88.

²⁹³ Chris Cunneen: Restorative justice and the politics of decolonization. In: Restorative justice. Szerk: Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner. Willan Publishing, 2002. 37.

²⁹⁴ Chris Cunneen: i.m. 37.

²⁹⁵ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 27.

²⁹⁶ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 27.

²⁹⁷ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 28.

²⁹⁸ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 122.

²⁹⁹ Clear, T. R.: i.m. 463.

laikusok részvétele az igazságszolgáltatásban kizárólag formális, mert nincs érdemi befolyásuk a döntéshozatalra. Súlyos problémaként merült fel az is, hogy az eljárások negligálják az áldozatok szükségleteinek kielégítését.³⁰⁰ Az **áldozatvédelmi mozgalom** hatásaként a sértetti jogok katalógusa ténylegesen bővült az Egyesült Államokban, az áldozatokat megillette az a jog, hogy az ítélethozatalkor felszólalhattak és beszámolhattak az őket ért veszteségeikről az ítélkező fórum, az elkövető és a nyilvánosság előtt. Ezen kívül az ügyészségek áldozatsegítő hivatalokban segítették a sértetteket az eljárásban való részvételben és az őket ért veszteségek dokumentálásában. A sértettek nyilatkozatát bizonyítékként értékelték és az áldozatok veszteségeinek mértékét a büntetés kiszabásakor figyelembe vették. Az áldozatvédelmi mozgalom eredménye volt az is, hogy az állam pénzügyi támogatást nyújtott az áldozatoknak.³⁰¹

A sértetti jogok kiterjesztése azonban **nem hozta meg a kívánt hatást**. A formális igazságszolgáltatási eljárás az áldozatok szenvedését csupán újabb (punitív) szenvedéssé alakította át.³⁰² Világossá vált, hogy az idő múlásával a sértettek nem feltétlenül elégedettek a szigorú büntetésekkel, mert a büntetés nem képes kielégíteni az áldozatok szükségleteit. A hagyományos büntetőeljárást ért kritikák közül a leglényegesebb továbbra is az volt, hogy az igazságügyi apparátus tagjai a bűncselekmények **áldozatainak tényleges szükségleteit és érdekeit kevésbé vették figyelembe**. Ugyanakkor az áldozatok igényelték azt, hogy szemtől szembe beszélhessenek az elkövetővel, kifejezhessék, hogy a cselekmény milyen sérelmet okozott számukra és szükségük van az okozott veszteségek konkrét helyreállítására is. A retributív igazságszolgáltatási rendszer – amely a bűncselekményt a jogszabályok megsértéseként értelmezi – jellegéből adódóan nem volt képes teret adni a bűncselekmények mögött húzódó problémák, konfliktusok megoldásának és az érzelmi feszültség levezetésének. A hagyományos büntetőeljárás eljárási és technikai szabályaival kizárja az érzelmeket, szűk keretek között (elsősorban a bizonyítékok beszerzése érdekében) nyújt lehetőséget az elkövető és a sértett közötti közvetlen kommunikációra. A büntetőeljárásban a bíróság döntést hoz a megvádolt személy büntetőjogi felelősségéről, és a bűnösség megállapítása esetén az elkövetővel szemben büntetést szab ki. A sértettnek okozott anyagi károk megtérítése csupán járulékos kérdés a büntetőeljárásban, míg az erkölcsi veszteségek orvoslásának egyáltalán nem adott teret. A büntetőeljárás káros velejárója az is, hogy az eljárásban a sértett másodlagos viktimizáció alanyává válhatott.³⁰³

A hagyományos büntetéstan elméleteket két szempontból érte kritika: egyrészt a büntetés erkölcsi dimenziójának elvesztése, másrészt a sérelmek kiküszöbölésére való alkalmatlansága, elkövető-központúsága miatt. Az új megközelítések a bűncselekményt továbbra is jogsértésnek, az állam elleni jogellenes tettnek tekintették és kevésbé volt hangsúlyos a sérelmek jóvátétele.

Világszerte felismerték, hogy a büntetéstan hagyományos megközelítése túlságosan az **elkövetőre koncentrált**, az igazságszolgáltatás céljává az elkövetők kilétének felderítése és a megbüntetése vált, kevésbé az elkövető önkéntes felelősségvállalása.³⁰⁴ A retributív

³⁰⁰ Bárd Petra: i.m. 930-931.

³⁰¹ Clear, T. R. : i.m. 464.

³⁰² Clear, T. R.: i.m. 464.

³⁰³ Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: i.m. 47-48.

³⁰⁴ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. Devon, Willan Publishing. 2008. 19., 50.

igazságszolgáltatás több szempontból káros eredményekre vezethet mind Európában, mind az Egyesült Államokban napjainkban is. A retributív elveken alapuló eljárásban alkalmazott büntetés a szenvedést megduplázza, azaz mind az elkövető, mind a sértett szenved, hiszen az eljárás célja az, hogy a sértettnek okozott sérelemmel azonos mértékű fájdalmat okozzanak az elkövetőnek. Az elkövető **passzív** alanya az eljárásnak és a retributív igazságszolgáltatás etikájában nem dominált a sértett irányába gyakorolható tisztelet és szolidaritás.³⁰⁵

A posztmodern kor büntetései elveszítették erkölcsi dimenziójukat, a nyilvánosság kizárása és a büntetések neutralizálása miatt azok nem képesek kifejezni az **erkölcsi rosszallást** és a **normák megerősítését**.³⁰⁶ A hagyományos büntetési rendszerekben a „megtorlást mindenekelőtt határozott és félreismerhetetlenül emocionális jellege különbözteti meg. A megtorlás a jogi eljárások racionalizált és intézményekbe merevített formájában is felháborodásból fakadó és felháborodástól izzó jogkövetkezmény”, azaz érzelmileg telített szankció.³⁰⁷

A fentiek következménye az igazságszolgáltatásba vetett **bizalom csökkenése**, hiszen a „konfliktusok kezelésére létrejött intézmények túlságosan eltávolodtak attól a közegtől, amelyben maguk a konfliktusok keletkeztek, [pedig a] büntető igazságszolgáltatás állami monopóliuma nem öncél, hanem garancia arra, hogy a konfliktusban érdekeltek – majd ezen keresztül az egész politikai, társadalmi közösség – számára korrekt módon szolgáltatassanak igazságot”.³⁰⁸ Azonban „a büntetőpolitika mellőzhetetlen feladata ezeknek az érzelmeknek a <karbantartása>, a drámai **feszültség levezetése**, a követendő **erkölcsi értékek megerősítése**, a sértett és a megsértett közösség kiengesztelése. Az érzelmi hatásoktól mentes, tisztán célszerűségi szempontokra épülő büntetést aligha követi a megbánás, a büntudat kialakulása. Az ilyen szankció nem ébresztheti fel az elkövető rossz lelkiismeretét és nem alakulhat ki a sértettel való szolidaritás sem”.³⁰⁹ A hagyományos eljárásban az elkövetőt a tettért felelősségre vonják, felelőssége azonban nem teljes, mert a következményeket nem orvosolják és az elkövető a büntetés elszenvedésével pusztán passzív felelősséget vállal.³¹⁰

Az új pönológiai elméletek kialakulására hatottak a **pszichoanalitika** és a **fejlődépszichológia** új kutatási eredményei, mert a pszichoanalitikai elmélet támogatta a sértettek javára szolgáló reparációt. A bűncselekmény elkövetése az elkövetőben belső konfliktust hoz létre, és a büntetésre azért van szükség, hogy az elkövető a megbűnhődés élményén keresztül lezárja ezt a konfliktust.³¹¹ A szankciónak alkalmasnak kell lennie arra, hogy az elkövető számára a „**megbüntetés élményét**” (penitential burden) nyújtsa, mert erre „minden elkövetőnek szüksége van ahhoz, hogy visszanyerje teljes jogú tagságát a társadalom közösségében.”³¹² A büntetések szigorítása azonban nem alkalmas eszköz a

³⁰⁵ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship 7.

³⁰⁶ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. 50.

³⁰⁷ Bibó István: Etika és büntetőjog. Stephaneum, Budapest. 1938.

³⁰⁸ Gönczöl Katalin: A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája. Büntetőjogi Kodifikáció, 2007/2. 3.

³⁰⁹ Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság.

³¹⁰ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. 64.

³¹¹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 20.

³¹² Gönczöl Katalin: Előszó. A bizalom és a jogállami kriminálpolitika. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. IRM, Budapest 2010. 5.

bűncselekménnyel kiváltott megrázkódtatás feldolgozására, mert ez a cél nem érhető el vele.³¹³

Duff büntetéselméletében a punitív kommunikációt tekintette az erkölcsi üzenet közvetítőjének, mert az elkövetőre a **punitív kommunikáció** és **saját bűnösségének felismerése** gyakorol olyan hatást, amely elősegíti az elkövető jövőbeni jogkövető magatartását. Duff szerint ezért olyan konstruktív büntetésekre van szükség, amelyekben hangsúlyos az elkövetővel való kommunikáció. Duff a büntetőügyekben alkalmazott mediációt és a próbára bocsátás mellett alkalmazott közérdekű munkát konstruktív büntetésnek tartotta. Ugyanakkor a büntetőjogi **büntetés nem a kizárólagos eszköz** az erkölcsi üzenet közvetítésére, a társadalmi rosszallás kifejezésére és a megengedett és tilalmazott magatartások közötti határ kijelölésére, ugyanis a resztoratív eljárások ennek a célnak a megvalósítására szintén alkalmasak lehetnek. A büntetés romboló hatást fejthet ki, társadalmilag destruktív, hiszen fájdalmat okoz, és nem képes megszüntetni a bűncselekmény okozta érzelmi megrázkódtatást.³¹⁴

2. Új kriminológiai irányzatok, viktimológia

A 1960-as évek társadalmi mozgalmai, a hippimozgalom, az afroamerikaiak polgárjogi mozgalma, a feminista mozgalom és diákmozgalmak hatására a kriminológiai elméletek középpontjába került a bűnözés hátterében meghúzódó társadalmi és jogi egyenlőtlenségek vizsgálata.³¹⁵

A XX. század utolsó évtizedeiben a **büntetés koncepciójának újragondolásában** megjelentek a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának lényeges elemei. A helyreállító igazságszolgáltatás megközelítése szorosan az 1960-es évek végétől kialakult **alternatív kriminológiai megközelítések**ből sarjadt.³¹⁶ Az alternatív kriminológiai megközelítések azaz a kritikai kriminológiai irányzatok arra hívták el a figyelmet, hogy a társadalomban a hatalom és a vagyon egyenlőtlenül van elosztva. Ezt tekintették a bűnözés legfontosabb faktorának, és lebontották az igazság tradicionális fogalmát, mert a társadalmi igazságosság megteremtésében látták a bűnözés csökkenésének kulcsát.³¹⁷

A kritikai kriminológia alapjait a radikális kriminológiai irányzatok - a radikális marxista kriminológia, az abolicionizmus és a radikális feminista kriminológia – tették le. A béketeremtő kriminológia, a baloldali realizmus és a kulturális kriminológia is a kritikai szemléletű irányzatok közé tartozik, azonban a radikális irányzatoknál mérsékeltebb álláspontot képviseltek.³¹⁸

A kritikai kriminológiai irányzatok a bűncselekmények mibenlétének definiálása, a bűnözés okainak meghatározása terén jelentősen hatottak a resztoratív igazságszolgáltatás

³¹³ Harman, J.L.: Trauma and Recovery New York, Basic Books. 1997. 70. Idézi: Gaarder, E. – Presser, L.: A feminist vision of justice? The problems and possibilities of restorative justice for girls and women. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 485.

³¹⁴ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. 53.

³¹⁵ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 196.

³¹⁶ Bárd Petra: i.m. 932.

³¹⁷ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 196.

³¹⁸ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 196-197.

filozófiájára.³¹⁹ Az 1970-es és 1980-as években a kritikai kriminológia és más kritikai tudományok azt állították, hogy a létező büntető igazságszolgáltatási rendszer **nem javította a közbiztonságot** és az elkövetőket sem vezette vissza a társadalomba. Sőt volt, aki úgy vélte, hogy a bűnözéskontrollt vissza kell adni annak, akié a konfliktus és támogatni kell azt, hogy a problémákat az érintettek részvételével kezeljék.³²⁰

A kritikai kriminológia megközelítési módjában a **bűnözés konfliktust testesít meg**. A konfliktus egyrészt az egyes társadalmi osztályok, csoportok eltérő társadalmi helyzetéből, a közöttük lévő feszültségből fakad, másrészt azt jelenti, hogy a hatalom birtokosai „alkotják a jogot”, a saját érdekeiket sértő magatartásokat kriminalizálnak, míg a hatalommal nem rendelkező társadalmi csoportok tagjainak ebbe nincs beleszólása. Ezen konfliktus-elméleten alapul a marxista, feminista és abolicionista megközelítés.³²¹ A marxista radikális kriminológia képviselői úgy vélték, hogy a társadalom négy szegmensében természetesen kialakulnak a konfliktusok a társadalmi osztályok között, a munkaerőpiacon, a politikai életben, érdekképviselői szervezetek működése által és az etnikai csoportok között. A munkaerő túlkínálat miatt az állam a bebörtönzés eszközével csökkenti a munkanélküliek arányát, majd a börtönben ingyen dolgoztatja a fogvatartottakat. Az abolicionistáknál jelent meg a **bűncselekmény konfliktusos felfogása**, amely szerint a bűncselekmény nem más, mint az egyének közötti konfliktus. Azonban az állami büntetőhatalom a konfliktusokat eltulajdonította az egyéntől.³²² A marxista kriminológia hatását tükrözi és a helyreállító igazságszolgáltatás megközelítéséhez igen közel áll a bűnözés azon koncepciója, amely a bűnözést úgy határozta meg, mint olyan **szükségletalapú társadalmi sérelem**, amelyet az erősek okoznak a gyengébbeknek.³²³ Kutatási adatok szerint az 1980-as években az Egyesült Államokban a War on drugs elvén alapuló kriminálpolitika igen súlyos következményekkel járt az afroamerikai nőkre, azaz a lakosságon belüli arányukhoz képest nagyobb arányban ítélték el és börtönözték be őket a kábítószeres bűncselekmények miatt, mint a többi etnikai csoport tagjait.

A bűnözés okainak magyarázataiból egyenesen következett az, hogy a kritikai kriminológiai irányzatok a bűnözés ellen komplex módon kívántak fellépni, mert **a bűnözés mögött meghúzódó társadalmi okokra, problémákra** akartak reagálni. Az abolicionista társadalmi mozgalom és kriminológiai szemléletmód **elutasította a büntetőjog társadalmi viszonyokat szabályozó jellegét**, és a társadalom más területén keresett megoldást a bűncselekményként megjelenő társadalmi bajok orvoslására. A skandináv gyökerű, majd Nyugat-Európában is elterjedt mozgalom egyik alaptétele az volt, hogy a fogvatartás káros következményekkel jár, ezért a börtönbüntetés megszüntetését tűzték ki célul. Úgy vélték, hogy maga az igazságszolgáltatási rendszer nem gyakorol ténylegesen hatást a bűnözés alakulására, és az áldozatok védelmét sem biztosítja, hanem kizárólag az erőszak újratermelődését alapozza meg. Az elkövetők reintegrációja ellen hat az, hogy a szabadságvesztés büntetés stigmatizálja az elítélteket.³²⁴

³¹⁹ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 203.

³²⁰ Christie, N.: Conflicts as property. British Journal of Criminology. 1997/17. 1-15.

³²¹ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 194.

³²² Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 202-203.

³²³ Sullivan, D. - Tifft, L.: Restorative Justice: healing the foundations of our everyday lives. Monsey. NY Willow Tree Press. 2001. 33.

³²⁴ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 199-201.

A Richard Quinney által az 1990-es években megteremtett **békítő kriminológia** (peacemaking criminology) szorosan a társadalmi megbékélést szorgalmazó resztoratív igazságszolgáltatáshoz kapcsolódott. A békítő kriminológia az állam által meghirdetett bűnözés elleni háborúra, elnyomásra reagált és békítő attitűdöt képviselt. Quinney felfogása az egyénre mint társadalmi, közösségi lényre tekintett. Úgy vélte, hogy az egyénnek békében kell élni önmagával ahhoz, hogy hatékonyan tudja támogatni a világbékét. A békítő kriminológia képviselői úgy vélték, hogy informális eljárások keretében maguknak az **érintetteknek kell foglalkozniuk a problémáikkal** oly módon, hogy az a már bekövetkezett károkat szüntesse meg.³²⁵ Ebben az időszakban népszerűvé váltak az alternatív vitarendezési technikák (a polgári igazságszolgáltatásban is) és megjelent a diverzió. A bűncselekményhez vezető problémák megoldásához a büntető igazságszolgáltatáson kívüli **egyéb szektorokat (egészségügy, szociálpolitika)** hívták segítségül.³²⁶ Az állam saját működésével az erőszakot újratermeli, a szenvedést fokozza, a valódi megoldást a társadalompolitika, a szegénység, az egyenlőtlenségek csökkentése és a resztoratív igazságszolgáltatás hozhatja el. A társadalmi szenvedés (depriváció, a szexizmus, faji megkülönböztetés, családon belüli erőszak) csökkentésével a kriminális magatartások visszaszorulhatnak.

A humanista megközelítés és a bűnözés morális koncepciója szintén hatott a resztoratív igazságszolgáltatás kialakulására. A bűnözés mibenlétét a bűnözés morális koncepciója és a **humanista megközelítés** is az addigi legalista bűnözés-fogalomtól eltérően ragadta meg.³²⁷ A társadalom által nemkívánatosnak tekintett magatartások általában egybeesnek a törvényekben bűncselekménynek nyilvánított cselekményekkel, de nem minden esetben fedik egymást. (A radikális kriminológia előtt a korai marxizmus rávilágított arra, hogy a bűncselekmények meghatározása nem erkölcsi értékeket tükröz, hanem azokban az uralkodó osztály szimbolikus védőbátyát húz az érdekei köré.) Ezzel szemben a humanista mozgalom a bűnözés **morális koncepcióját** példázza, mert az abortuszt és a nagyon súlyos egyéb magatartásokat tekinti bűncselekménynek függetlenül attól, hogy az a törvény szerint büntetendő-e. Felfogásukban a bűnözés meghatározott csoport morális parancsait sértő cselekmény. A humanista megközelítésben a bűnözés úgy definiálható, mint olyan cselekmények összessége, amely sérti az embert vagy a környezetet, függetlenül attól, hogy az a törvény szerint büntetendő-e.³²⁸

A bűnözés szociológiai, strukturális magyarázatai mellett az **alacsony önkontroll elmélet** is a helyreállító igazságszolgáltatási mozgalomhoz köthető. *Gottfredson* és *Hirschi* bűnözésről szóló általános elmélete szerint az egyén bűnelkövetővé válásában az alacsony önkontrollnak van lényeges szerepe. Ez az elmélet még az elkövetőkre összpontosító klasszikus büntetőjogi iskolához és a pozitivisták iskolához kapcsolódott, nem a sértettekhez és a közösséghez.³²⁹

Az önkontroll szerepe megjelent az 1970-es évektől a realista kriminológiai elméletekben is, amelyek a bűnözési statisztikákat alapján a bűnözés tényleges növekedését állapították meg.

³²⁵ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 199-201.

³²⁶ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 199-201.

³²⁷ Sandra Walklate: Changing boundaries of the victim in restorative justice - So who is the victim now? In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge 276-278.

³²⁸ Sandra Walklate: Changing boundaries of the victim in restorative justice - So who is the victim now? 276-278

³²⁹ Sandra Walklate: Changing boundaries of the victim in restorative justice - So who is the victim now? 276-278

A **jobboldali realizmus** az 1970-es évek közepén jelent meg az Egyesült Államokban, **összefonódott a neokonzervatív eszmékkel**. 1980-a évektől Nagy-Britanniában bontakozott ki a baloldali realizmus, amelynek megközelítésmódja szemben állt a neokonzervatív eszmékkel. Mindkét elmélet azt vizsgálta, hogy mit jelent a bűnözés a hétköznapi emberek számára, hangsúlyossá vált az áldozatközpontú szemlélet. A kérdéseik a bűnözéssel fenyegetett egyénre, közösségre és a bűnözési félelemre irányultak. A bűncselekmények elkövetése erkölcsi és racionális választásokon alapul, azaz nem társadalomszerkezeti okokra vezethető vissza. Az egyéni döntésekben és az erkölcsi hiányosságokban látták a bűnözés okát. Az önkontrollt a genetikai-biológiai adottságok és a szocializáció (jóléti függőség, underclass, érdemtelenység) befolyásolja. A **baloldali realizmus** 1990-es években élte fénykorát. Fontosnak tartották az empirikus kutatásokat, áldozati kutatásokba kezdtek, meg akarták ismerni a bűn okait, valós következményeit, megállapították, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai nagyobb valószínűséggel válnak áldozattá, mint az egyéb társadalmi csoportok tagjai. A baloldali realisták vetették fel, hogy az informális kontroll, a közösségi rendőrség és a civil társadalmi kontroll a bűnözés megelőzésének hatékony eszköze lehet.³³⁰

A helyreállító igazságszolgáltatás paradigmájának népszerűvé válásában szerepet játszott a **közösségi büntetések és a közösségi igazságszolgáltatás** koncepciójának térnyerése. A büntető igazságszolgáltatás terheinek csökkentését célzó közösségi büntetések és a közösség igazságszolgáltatás központi eleme az, hogy a közösségek részvételével végrehajtott és a közösségben végrehajtott szankciók alkalmas eszközök a kriminális magatartások visszaszorítására, mert a büntetés jellegéből adódóan nevelő hatással van a bűnelkövetőkre. A hagyományos (formális) igazságszolgáltatással szemben – amely minél több bűnelkövető minél súlyosabb megbüntetésére törekedett - a közösségi igazságszolgáltatás célja az, hogy a közösségi életet építse. E megközelítés szerint a jogkövetkezmények megválasztásakor azt kell figyelembe venni, hogy mi szolgálja leginkább a közösségi érdeket. Mivel a retributív büntető igazságszolgáltatás nem tette jobbá a közösségi élet minőségét, hanem több kárt okozott, az elsődleges cél a közösségek helyreállítása és a közbiztonság megeremtése.³³¹ A közösségi igazságszolgáltatás szerint a kriminogén faktorokkal telített városrészek újjáépítése hozzájárulhat ahhoz, hogy az ott élő emberek hétköznapijai megváltozzanak és a közösségi élet újjáéledjen. Ezekben a társadalmi terekben a közösségi igazságszolgáltatás és a helyreállító igazságszolgáltatás igen hatékonyan szolgálhatja egymást, mert a resztoratív igazságszolgáltatás az elkövető és a sértett közötti konfliktus feloldásával reintegrálja az elkövetőt és a sértettet, így a közösség építését szolgálja. A közösségi igazságszolgáltatásban a közösség tagjai maguk is részt vesznek a szankció végrehajtásában illetve erre a közösségben kerül sor. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás és a közösségi igazságszolgáltatás feltételezi egymást, egymással kompatibilisek.³³²

Az első női **áldozatokat vizsgáló empirikus kutatások** a feminista kriminológia kialakulásához kötődnek. A feminista kriminológia a biológiai nemmel szemben a társadalmi nemmel operált, azzal a férfiképpel és nőképpel, amely kifejezi, hogy a társadalom az egyes nemek képviselőitől mit vár el.³³³ A radikális feminista irányzat kiemelten vizsgálta a

³³⁰ Borbíró Andrea: Realista kriminológia. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 210-228.

³³¹ Clear, T.R.: i.m. 465.

³³² Clear, T.R.: i.m. 469.

³³³ Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. 203-206.

családon belüli erőszakot és a szexuális erőszakot, és a női áldozatok védelme érdekében is felszólalt. *M. Kay Harris* a helyreállító igazságszolgáltatást **az igazság feminista víziójának** nevezte, a helyreállító igazságszolgáltatást kompatibilisnek találta a feminizmussal. Az igazság feminista vízióját három pillérre építette: minden embernek egyenlő emberi méltósága van, a harmónia fontosabb a hatalom birtoklásánál és az egyén politikai lény.³³⁴ Az állam a büntetőmonopólium kialakításával az áldozat érdekeinek képviselőjét kisajátította.³³⁵

A **viktimológia** eredete *Von Henting* és *Mendelsohn* nevéhez fűződik, akik az 1940-es években leírták az áldozattá válás dinamikáját és áldozattipológiát készítettek.³³⁶ A kriminálviktimológia a bűncselekmények áldozataira koncentrál, az áldozatok jogait és az őket megillető gondoskodást vizsgálja. Az 1960-as évektől a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésére egyre nagyobb figyelem terelődött. A viktimológia hatott a büntetőeljárás jog fejlődésére, mert bővültek az áldozatok jogai. A viktimológia kutatási eredményei az 1970-es években a nemzetközi konferenciák és sajtó révén az egész világon ismertté váltak. Maga a viktimológia a bűnözés hagyományos formáinak áldozataira koncentrált. A konzervatív kriminológiai gondolkodás a bűncselekmények konkrét sértettjét tekintette áldozatnak, míg a kritikai, a progresszív és a radikális irányzat tágabb áldozatfogalmat használt. Az utóbbi megközelítések szerint áldozatnak tekinthetők mindazok, akik az állam és a nagyvállalati szféra magatartása miatt sérelmet szenvednek. A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőséget kínál arra, hogy mind a szűk, mind a tág értelemben vett áldozatok szükségleteit figyelembe vegyék. A modern viktimológia ismét kitágította az áldozatok fogalmát: a hatalommal való visszaélés és az emberi jogok megsértésének kárvallottjai is ide tartoznak.³³⁷

Az Európa Tanács 1983-ban minimum szabályokat fogalmazott meg, amelyek alapján az államoknak biztosítaniuk kell a sértettek kompenzációját. 1985-ben az ENSZ deklarációban rögzítette az áldozatok fogalmát és jogait (azonnali jóvátétel a sérelem miatt, sérelmek gyors orvoslása informális vagy formális eljárásban, magánélet védelme, mediáció, megbékélés). Emellett az áldozatokat szociális jogok illetik meg, azaz jogosultak anyagi, orvosi, lelki és szociális támogatásra, figyelembe kell venni különleges helyzetüket, társadalmi származásukat. Az európai közpolitika hatására egyre több országban szabályozták az áldozatok jogait. 1990-ben nemzetközi kutatás folyt az áldozatok helyzetéről a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. A kutatás megállapította, hogy elsősorban a fejlődő országokban nem volt megfelelő a rendőri bánásmód és a büntetőeljárás sok esetben másodlagos viktimizációval járt. Az Európai Unió szakpolitikájában az amszterdami szerződés óta folyamatosan napirendi kérdés az áldozatvédelem. 1999-ben az Európai Tanács a tamperei következtetésében rögzítette azt, hogy nemzeti programokat kell létrehozni az áldozatok támogatására és védelmére. Az Európai Tanács 2001. március 15-én fogadta el az áldozatok büntetőeljárásbeli jogállásáról szóló kerethatározatát, amely meghatározta az áldozat fogalmát, az őket megillető jogokat és alapot teremtett a büntetőjogi mediáció

³³⁴ Harris, M. K.: Moving into the new millenium: toward a feminist vision of justice. In H. E. Pepinsky- R. Quinney Szerk.: Criminology as Peacemaking. Bloomington, IN Indiana Univerity Press. 1991. 88. Idézi: Daly, K.: i.m. 491.

³³⁵ Görgényi Ilona - Zséger Barbara: Viktimológia és áldozatpolitika. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 844-849.

³³⁶ Walklate, S.: Redefining the boundaries of the victim in restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routlege Taylor and Francis Group. 2006. 276-278.

³³⁷ Görgényi Ilona - Zséger Barbara: Viktimológia és áldozatpolitika. 844-849.

bevezetésére a tagállamokban. Az Európai Bizottság Zöld Könyve 2001-ben az áldozatok állam általi kompenzációját elemezve meghatározta az unió céljait ezen a területen.

Az áldozatok jogait rögzítő dokumentumok vissza-visszatérő rendelkezése az áldozatokat megillető **kompenzáció**. Ezt a nemzetközi dokumentumok szociális jogként rögzítik, azaz a súlyos erőszakos bűncselekmények áldozatai állami kompenzációra jogosultak és valamennyi áldozat jogosult az elkövető általi kompenzációra a büntetőeljárásban. Az Európa Tanács egyezménye szerint a kompenzáció magában foglalja a keresetveszteséget, az egészségügyi és kórházi kiadásokat, temetési költségeket és az eltartott hozzátartozók tartásdíját. Az ENSZ deklarációban eltérő fogalomhasználat jelenik meg, ugyanis a **jóvátétel** elsődlegesen az elkövetőtől származó kárhelyreállítás, amelynek hiánya esetén az államnak kell megfelelő kompenzációt nyújtania a súlyos bűncselekmények áldozatainak. A jóvátétel fogalma szélesebb, mint a kompenzáció, mert az a tulajdon visszaszolgáltatását, a sérelem megfizetését, a költségek megtérítését, a szolgáltatásokról való gondoskodást és a jogok helyreállítását is magába foglalja.³³⁸

Néhány országban a resztoratív paradigma elemei jelentek meg a **demokratikus átalakulás** után, az előző rezsimek alatt elkövetett bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására irányuló eljárásokban. Az emlékezés és büntetés modelljét követő országok az igazság kimondására és arra fektették a hangsúlyt, hogy a jogsértésekben részt vett személyeket felelősségre vonják. Több országban (például Uruguayban, Haitin, Guatemalában és Salvadorban) az elkövetőket amnesztiában részesítették és orvosolni akarták az áldozatok sérelmeit.³³⁹ Dél-Afrikában az áldozatok és a túlélő hozzátartozók önkéntesen vehettek részt azokon a meghallgatásokon, amelyeken beszámolhattak az őket ért sérelmekről. Az elkövetők a legtöbb esetben az amnesztia miatt szabadon távozhattak. Az Igazság és Megbékélés Bizottsága megteremtette az alapjait a békés együttélésnek. Egy, Dél-Afrika nyugati részén végzett brit kutatás megállapította, hogy az áldozatok pszichés tünetei nem csökkentek, ugyanakkor a megbocsátás hiánya fontos rizikófaktor a áldozatoknál jelentkező pszichés kockázatoknak.³⁴⁰

A gyarmatosító-öslakos konfliktus kezelésének eszköze Kanadában, Új-Zélandon és Ausztráliában az **igazságszolgáltatási rendszer népiesítése** volt. Ez azt jelentette, hogy a szolgáltatásokba és a programokba bevonták az öslakosokat és szervezeteiket is. *Sutton* szerint az öslakosok döntéshozatala és relatív autonómiája azokon a területeken koncentrálódott, amelyeket az európaiak hozták létre a civilszféra részeként, mint sport, szórakozás és vallás.³⁴¹ Kanadában a társadalmi kontroll átszervezése a gyakorlatban azt eredményezte, hogy az öslakosok részvétele a gyarmatosító állam törvényeinek végrehajtásában leplezte a gyarmatosító állam kényszerét, integrációs modellt hozott létre és megakadályozta az öslakosok autonómia iránti törekvéseit.³⁴² Széleskörű politikai szándék

³³⁸ Fogarassy Edit: i.m. 33-43.

³³⁹ „A történelmi leckék a pereknél jobbak arra, hogy szembenézzünk a múlttal”. Striker Sándor beszélgetése Timothy Garton Ash angol történésszel. In: *Fundamentum*. 2000. 1. szám. 61-65.

³⁴⁰ Debra Kaminer, Dan J. Stein, Irene Mbanga, Nompumelelo Zungu-Dirwayi: The Truth and Reconciliation Commission in South Africa: relation ti psychiatric and forgiveness among survivors of human rights abuses. *British Journal of Psychiatry* 2001/178, 373-377.

³⁴¹ Sandra Walklate: Changing boundaries of the victim in restorative justice - So who is the victim now? 273-285.

³⁴² Sandra Walklate: Changing boundaries of the victim in restorative justice - So who is the victim now? 273-285.

van arra, hogy a gyarmatosított országok lakói nagyobb arányban vegyen részt a politikában és a büntetéskiszabás különböző aspektusaiban, mert ez legitimálná az igazságszolgáltatási rendszert Ausztráliában, Új-Zélandon és Kanadában. Az őslakos döntéshozatalt a jogszabályi felhatalmazásának hiánya jelképekké tette. Kanadában az ítélő körök az őslakos kanadaiak számára részvételi lehetőséget biztosítottak az igazságszolgáltatásban, de az ítélkező funkciót továbbra is a hivatásos bírák töltik be.³⁴³

3. A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája

A helyreállító igazságszolgáltatás modernkori filozófiájában kulcsfontosságúak Nils Christie, Eglash és Barnett elméletei, amelyek megalapozták a resztoratív igazságszolgáltatás koncepcióját. 1988-ban a fiatalok resztoratív igazságszolgáltatásának kutatására nemzetközi szakmai együttműködés jött létre, amelynek keretében konferenciákat rendeztek és egyre több publikáció jelent meg a helyreállító igazságszolgáltatásról.³⁴⁴

A világszerte elterjedt resztoratív módszerek gyakorlati alkalmazásának egyik első példája az 1977-ben Ontarióban pártfogó felügyelők által tartott mediáció, amelyen a fiatalok elkövetők a sértettel találkoztak és a rongálással okozott kárt helyreállították a sértettnek.³⁴⁵

1981-ben az első büntényes elkövetők ügyeiben kezdték alkalmazni a mediációt diverzióként Norvégiában, 1983-ban Finnországban, 1984-ben Ausztriában is pilot projektek indultak. 1989-ben Új-Zélandon és Ausztráliában bevezettek a családi csoportkonferenciát a legtöbb, fiatalok által elkövetett bűncselekmény miatt indult büntetőügyben. Kanadában, Yukonban 1990-től alkalmazták a resztoratív köröket.³⁴⁶

Az ezredfordulón hivatalosan is megalapult az Európai Fórum az Áldozat-Elkövető Mediációért és a Helyreállító Igazságszolgáltatásért (European Forum for Restorative Justice) Leuven-ben, és eközben a nemzetközi szervezetek dokumentumaiban és az Európai Unió kriminálpolitikájában is utat tört magának a resztoratív szemlélet.³⁴⁷

A helyreállító igazságszolgáltatás mibenlétének meghatározása szorosan összefügg a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiai felfogásával, mert az egyes fogalmi meghatározások a resztoratív igazságszolgáltatásnak más-más elemét emelik ki. A szakirodalom három csoportra osztja a helyreállító igazságszolgáltatás fogalmi megközelítéseit.³⁴⁸ A **találkozási vagy eljárási központú** megközelítések szerint a resztoratív igazságszolgáltatás lényege az a közeg, amelyben az érintettek közötti kommunikáció zajlik és azok az alapelvek, amelyek az eljárásban megjelennek.³⁴⁹ Marshall szerint a resztoratív eljárásban "a konfliktusban érintettek azért találkoznak, hogy együtt foglalkozzanak a problémával és annak jövőbeli hatásaival".³⁵⁰

³⁴³ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 26.

³⁴⁴ 1977-ben Eglash használta először e kifejezést, míg Barnett és Christie a paradigmaváltást sürgette. In: Felelősségvállalás, kapcsolat, helyreállítás. Szerk.: Barabás Tünde- Fellegi Borbála – Windt Szandra. Budapest, 2011. 163-166.

³⁴⁵ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 26.

³⁴⁶ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 26.

³⁴⁷ Fehér Lenke: Az Európai Áldozatvédő Fórum tevékenységének hatása. In: Áldozatsegítés Európában 2004. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2005. 97-135.

³⁴⁸ Bárd Petra: i.m. 933.

³⁴⁹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 30.

³⁵⁰ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 38.

E fogalmi megközelítés szerint a resztoratív módszerek alkalmazására csak meghatározott esetekben kerülhet sor, ezért ez a resztoratív igazságszolgáltatás minimalista, tiszta koncepciója.³⁵¹

A resztoratív igazságszolgáltatás **reparatív vagy eredményközpontú** megközelítése arra helyezi a hangsúlyt, hogy a processzus milyen végkimenetellel zárult azaz a sértett, az elkövető és a közösség helyzete hogyan változott az eljárás eredményeként. Walgrave szerint resztoratív módszernek tekinthető „minden olyan cselekmény, amelynek célja a bűncselekménnyel okozott sérelem helyreállítása”.³⁵² Ez utóbbi elméletet tekintik a helyreállító igazságszolgáltatás maximalista elméletének, amely szerint nincs szigorúan meghatározva az, hogy a resztoratív módszer mely esetekre alkalmazható. Walgrave szerint a resztoratív célt szolgáló büntetőjogi szankciók is a resztoratív igazságszolgáltatás részét képezik.³⁵³

A helyreállító igazságszolgáltatás **transzformatív** megközelítése a bűn háttérében rejlő okokat (egyenlőtlenség) helyezi előtérbe, ezekre kíván reagálni. A transzformatív megközelítés magába foglalja azt a feltevést, hogy a resztoratív eljárás az áldozatokat túlélőkké, a konfliktust együttműködéssé, a szegényt büszkeséggé, az egyéneket közösséggé alakítja át.³⁵⁴ Roche és Johnstone elválasztotta egymástól az eljárási alapú és az **értékalapú** resztoratív igazságszolgáltatást. Az eljárási alapú koncepció lényege azonos a találkozási közponú megközelítéssel, míg az utóbbi felfogás a gyakorlatok hatását hangsúlyozza, hiszen a resztoratív eljárások megerősítik a szélesebb társadalmi közeg értékeit és a kriminális jogsértéseken túl más konfliktusok kezelésére is alkalmazhatóak azaz ötvözik az eredményközpontú és a transzformatív megközelítést.³⁵⁵

Az 1970-es évek kezdetétől a helyreállító igazságszolgáltatás a **hagyományos (formális) büntető igazságszolgáltatás kritikájává** vált, szakított a bűnözés hagyományos koncepciójával. Képviselői a hagyományos büntetőjogi szabályozástól eltérően fogták fel a bűncselekmények mibenlétét, a sértett helyzetét és nézőpontjait, az elkövető felelősségre vonásának módját és másban látták a speciális prevenció zálogát.³⁵⁶

A resztoratív igazságszolgáltatásban a bűncselekmény az **emberek és a kapcsolatok megsértése**, megrongálása, míg a bűnözés hagyományos koncepciójában a jog és az állam megsértése. Az új filozófia képviselői úgy vélték, hogy a **bűncselekmények konfliktusok**.³⁵⁷

A hagyományos bűnözéskoncepció a múltba tekintett, formális eljárásban azonosította és pönalizálta az elkövetőt, aki passzívan tűrte a büntetést. A hagyományos büntetési rendszer azonban nem mérsékelte a bűncselekménnyel okozott sérelmet. A resztoratív megközelítésben a bűncselekmény helyett a **sérelem**, annak jövőbeni helyreállítása és az elkövető **aktív felelősségvállalása** áll az eljárás középpontjában. A helyreállító igazságszolgáltatás teoretikusai felismerték azt, hogy szükség van arra, hogy **az áldozatnak** nagyobb befolyása legyen a cselekmény következményeinek, a helyreállítás mikéntjének

³⁵¹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 38.

³⁵² Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 38.

³⁵³ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 30.

³⁵⁴ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. 16.

³⁵⁵ Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. 16.

³⁵⁶ Daly, K.: The limits of restorative justice. 135.

³⁵⁷ Stuart, B. – Pranis, K.: Peacemaking circles Reflections on principal features and primary outcomes. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 121.

meghatározásában. A helyreállító igazságszolgáltatás **informális** módszereket használ, és keretet ad a sértett, az elkövető és a közösség közötti **kommunikációnak**, a sértetti düh, fájdalom és az elkövetői megbánás, kiengesztelés kifejezésének.³⁵⁸ Az eljárás eredményeként az elkövető a közösség tagja marad.

A resztoratív igazságszolgáltatást gyakran **áldozatközpontú igazságszolgáltatásként** aposztrofálják, mert az áldozatok köre nemcsak a retributív igazságszolgáltatás által sértettnek tekintett személyeket öleli fel.³⁵⁹ A helyreállító igazságszolgáltatás abból indul ki, hogy a sérelem az áldozatot, az áldozat családját és a közösséget közvetlenül érinti, mert a bűncselekmény megbontja a békés társadalmi együttélés harmóniáját. Bizonyos elméleti megközelítések szerint az elkövető is áldozatnak tekinthető abban az esetben, ha az élete során elszenvedett sérelmek miatt vált bűnelkövetővé.³⁶⁰ A resztoratív igazságszolgáltatás ugyanis nem zárkózik el az elkövető sérelmeinek feltárása, elismerése és a mögötte meghúzódó problémák kezelése elől. A helyreállító megközelítés **problémakezelő** megközelítés is, amely magas szintű kontroll és támogatás nyújtásával elismeri az elkövető értékeit.³⁶¹

A resztoratív igazságszolgáltatás **alapelvei** standardokként, alapvető értékeként, irányelvekként jelennek meg a szakirodalomban. *Christa Pelikan* a resztoratív igazságszolgáltatás lényeges elemeit a társadalmi, a reparatív és a részvételi elemmel azonosította.³⁶² Alapelv, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás a bűncselekményt az emberi kapcsolatok megsértésnek tekinti („social”/„life-world” azaz társadalmi elem), és a cél a sérelemmel közvetlenül vagy közvetetten érintettek javára szolgáló helyreállítás (reparatív elem, resztorativitás). Az elkövetőket ösztönözni kell arra, hogy szembesüljenek a bűncselekmény okozta következményekkel, az áldozat helyzetével, és hogy azért aktívan felelősséget vállaljanak (részvételi vagy demokratikus elem, felelősségvállalás, dialógus). A közösség felelőssége mind a sértett szükségleteinek kielégítésért, mind az elkövető reintegrációjáért fennáll.³⁶³

Karen Strong és *Van Ness* a resztoratív igazságszolgáltatás általuk meghatározott négy alapvető értéke - kapcsolatépítés (önkéntes találkozás), jóvátétel, reintegráció és befogadás – alapján dolgozta ki azt a modellt, amely alapján mérhető az, hogy egy adott módszer mennyiben felel meg a resztoratív igazságszolgáltatás követelményeinek, mennyire „helyreállító” jellegű.³⁶⁴

A bűncselekmény elkövetője, áldozata és a közösség tagjai közötti önkéntes **találkozó (diskurzus)** sajátossága, hogy nem rejthet magában kényszert, általában személyes, de lehet közvetett is. A találkozó narratív jellegű, a résztvevők a saját tapasztalataikról beszélnek, érzelmileg telített dialógusra kerülhet sor. A kommunikáció hozzásegítheti az elkövetőt annak

³⁵⁸ Aertsen, I.: Victim-offender mediation: In Belgium in European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice: Victim Offender Mediation in Europe: making restorative justice work. Leuven, Leuven University Press, 2000.

³⁵⁹ Goodey, J.: Victims and Victimology. London, Longman.2005. Idézi: Walklate, S.: i.m. 279.

³⁶⁰ Walklate, S.: i.m. 280.

³⁶¹ McCold, P. - Wachtel, T: Restorative justice theory validation. In: Restorative Justice in Context: International Practice and Directions. Szerk.: Weitekamp, Elmar G. M-Kerner, Hans-Jürgen. Devon, UK and Portland Oregon. Willan Publishing.2003.117-118.

³⁶² Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 38.

³⁶³ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 38.

³⁶⁴ Daniel W. Van Ness: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. 1-17.

felismeréséhez, hogy cselekménye milyen következményekhez vezetett a sértettnél, a közösségben, a sértett egyrészt lehetőséget kap arra, hogy traumáját, személyes, anyagi és erkölcsi veszteségét megossza az elkövetővel és a közösséggel, és feltárulhatnak azok a szükségletek, amelyek kielégítésével az elkövető kiengesztelheti a sértettet, nyugvópontra helyezve ezzel a konfliktust. A közösség tagjainak jelenléte támogatást biztosíthat a feleknek, segítheti a kommunikációt és a sértett javára nyújtandó jóvátétel teljesítését. A találkozó lehetőséget ad a résztvevőknek a megállapodás kialakítására. A resztoratív eljárások megállapodás hiányában sem tekinthetők teljesen eredménytelennek, mert a resztoratív módszer alkalmazása az áldozat megrázkódtatásának feldolgozását és az elkövető szembesítését a következményekkel elősegítheti.

A **jóvátétel** a leginkább kézzelfogható eredménye az eljárásnak. A jóvátételnek többféle formája lehet. Az őszinte bocsánatkérés egy nagyon fontos eleme a sértett kiengesztelésének, mert a bocsánatkéréssel az elkövető elismeri azt, hogy rosszat tett. A sértetten múlik az, hogy elfogadja-e az elkövető bocsánatkérését. A jóvátétel további formája a magatartásváltozás, amikor a felek abban egyeznek meg, hogy az elkövető nem tanúsítja többször az adott magatartást, adott esetben változtat az életmódján, például tanulmányokat folytat vagy munkát vállal. A restitúció a leginkább magától értetődő jóvátételi forma, amely jelenhet pénzbeli jóvátételt, az ellopott dolog visszaszármaztatását és különböző szolgáltatás nyújtását. A jóvátétel szorosan összefügghet az okozott sérelemmel, például a rongálással létrehozott graffiti eltávolítása, a megrongált kerítés újjáépítése, azonban a jóvátételt anélkül is elfogadhatja a sértett. A jóvátétel címzettje a sértett vagy a sértett által meghatározott más személy illetve közösség is lehet, például az elkövető ingyenesen munkát vállalhat egy, a sértett által kiválasztott alapítványnál. A bocsánatkérés mellé további jóvátételi forma is társulhat, a sértett szándékától, szükségleteitől függően. A jóvátételre a felek önkéntes megállapodása alapján kerül sor, abban konszenzusnak kell kialakulnia a felek között. A helyreállítás mértékéről Zehr úgy írt, hogy **arányosságnak** kell fennállnia a jogsértés és a válasz között és a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáján alapuló eljárás soha nem okozhat több sérelmet, mint maga a bűncselekmény okozott.³⁶⁵

A **reintegráció** a helyreállító igazságszolgáltatás alapvető értéke, hangsúlyt fektet arra, hogy mind a sértettet, mind az elkövetőt visszavezessék a közösségbe. Mind az elkövető, mind a sértett szenvedhet a stigmatizációtól, ezért a reintegráció a sértett számára is fontos. A reintegráció három kulcseleme a tisztelet, a pénzügyi segítségnyújtás és az erkölcsi (spirituális) kapcsolat. A **tisztelet** azt jelenti, hogy amikor az egyén visszatér a közösségbe, akkor őt teljes jogú tagként fogadják vissza, nem kell tovább bűnhődnie, mert a cselekmény következményeit már jóvátette. Hasonlóan fontos a tisztelet, az empátia kifejezése az áldozat felé. Az **anyagi segítségnyújtás** azt fejezi ki, hogy ahogyan a lopás sértettjének szüksége van segítségre a megrongált ajtó és ablak megjavításához, úgy az elkövető is támogatásra szorulhat a börtönből szabadulásakor. Az **erkölcsi-spirituális kapcsolat** azt jelenti, hogy a bűncselekmény az elkövetőt és a sértettet is érzelmi-erkölcsi-lelki krízisbe sodorhatja és ebben az esetben a resztoratív eljárás segítséget nyújthat a trauma feldolgozásához, ezzel is hozzájárulhat az érintettek reintegrációjához.³⁶⁶

³⁶⁵ Walgrave, L: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. 64.

³⁶⁶ Harman, J.L.: Trauma and Recovery New York, Basic Books. 1997. 70. Idézi: Gaarder, E. – Presser, L.: i.m. 485.

A **befogadás** a legfontosabb resztoratív érték. Azt jelenti, hogy az elkövetőnek, a sértettnek és a közösségnek megadják a lehetőséget arra, hogy aktív alakítóivá váljanak az eljárásnak. A befogadás három kulcseleme: a meghívás, az érdekek elismerése és az alternatív megközelítések elfogadása. A befogadáshoz elengedhetetlen, hogy **meghívják** az érintett feleket arra, hogy vegyenek részt az alternatív eljárásban. Az érdekek elismerése azt jelenti, hogy a versengő büntető igazságszolgáltatásban a vád és a védelem érdekeit szolgálják. A részvétellel az alternatív megközelítések elfogadása megtörténik.

A posztmodern kriminológia egyik alaptétele, hogy a negatív következményű magatartásokkal kapcsolatban magas szintű kontroll és támogatás akkor gyakorolható, ha az elkövető aktívan együttműködik (*kollaborációs elmélet*). Minél több érintett vesz részt az eljárásban, az annál inkább resztoratívabb és transzformatívabb. A Társadalmi Fegyelmezés Ablaka megmutatja, hogy a konfliktus átalakítása együttműködéssé akkor lehetséges, ha abban az elkövető és a sértett is részt vesz.³⁶⁷

4.ábra A „Társadalmi Fegyelmezés Ablaka”

↑ kontroll	neki punitív autoriánus stigmatizáló	vele resztoratív együttműködő reintegratív
	nélküle elhanyagoló indifferens passzív	érte permisszív terápiás protektív
		támogatás

A helyreállító igazságszolgáltatás fejlődését jelentősen befolyásolta a reintegratív megszégyenítés (reintegrative shaming) elmélete.³⁶⁸ A **reintegratív megszégyenítés elmélete** abból indul ki, hogy a büntető igazságszolgáltatás intézményei és a kriminológiai elméletek alábecsülték a társadalmi rosszállás szerepét. A szégyen mint az egyént fenyegető társadalmi elutasítás azon alapul, hogy az egyén szükséglete a mások általi elfogadás. A szégyen ugyanakkor úgy is értelmezhető, hogy az az egyéni kudarc felismerésének következménye és az nem feltétlenül a társadalmi közeg visszajelzéseiből fakad. A harmadik megközelítés szerint az egyén egyesíti magában a saját maga által rossznak vélt tett miatti szégyent és a társadalom által elutasítást.³⁶⁹

Braithwaite szerint a helytelenítés kifejezése a büntetés lényeges eleme és a bűnözés növekedését befolyásolja az, hogy a büntetési rendszer él-e a megszégyenítés eszközével, a szégyen reintegratív-e vagy stigmatizáló hatással bír.³⁷⁰ *Braithwaite* egyedülálló módon ismerte fel a reintegratív és a stigmatizáló szégyen közötti különbséget. Úgy vélte, hogy a reintegratív megszégyenítés a bűnelkövetők tiszteletén alapul, mert a tettet ítéli el, és egy

³⁶⁷ McCold, P. – Wachtel, T.: Restorative justice theory validation. In: Restorative Justice in Context: International Practice and Directions. Szerk.: Weitekamp, Elmar G. M-Kerner, Hans-Jürgen. Devon, UK and Portland Oregon. Willan Publishing.2003. 113.

³⁶⁸ Braithwaite, J.: Crime, Shame and Reintegration. Cambridge, Cambridge University Press. 1989.

³⁶⁹ Harris, N. – Maruna, S.: Shame, shaming and restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice: a Global Perspective. Szerkesztette: Dennis Sullivan, Larry Tifft Routledge, New York, 2006.455.

³⁷⁰ Harris, N. – Maruna, S. i.m. 452.

olyan folyamat elindítója, amely elvezet az elkövető önkéntes bocsánatkéréséhez, továbbá megerősíti az elkövető és a közösség közötti erkölcsi köteléket. Hatása az, hogy az elkövető tartózkodni fog az ismételt bűnelkövetéstől. *Fellegi Borbála* szerint „a szégyenkeltés nem cél, hanem katalizátorszereppel rendelkező eszköz ahhoz, hogy a kezdetben negatív érzések (bűntudat, szégyen) pozitívvá váljanak”.³⁷¹ A **stigmatizáló megszégyenítés** ezzel szemben megbélyegzi az elkövetőt, rongálja az elkövető és a közösség közötti kapcsolatot, nem segíti elő az elkövető önkéntes felelősségvállalását, bocsánatkérését és az elkövetők ebben az esetben gyakrabban válnak bűnismétlőkké, mert a szégyen az elkövetőket személyükben ítéli el.³⁷² A reintegratív megszégyenítés két pozitív mechanizmus által fejti ki hatását: egyrészt hatékony elrettentő hatással bír, különösen ha olyan emberektől ered, akik közel állnak az elkövetőhöz és az elkövető veszélyeztetve látja az értékes kapcsolatokat; másrészt kommunikálja az elkövető számára bizonyos magatartások erkölcsi rosszallását, és ez képes formálni az elkövető lelkiismeretét.³⁷³ Maga a szégyen koncepciója nem ellentétes a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójával, mert „az elismerés és fegyelmezés dialektikája **elválaszthatatlan a szocializáció folyamataitól**: anélkül elképzelhetetlen a hagyományok, az együttélési szokások generációkon átívelő átörökítése”.³⁷⁴

A reintegratív megszégyenítés elméletét érintő egyik **kritika** az volt, hogy a rendőrség által facilitált konferencia módszer alkalmazásakor problémás lehet az, ha a rendőr kelt szégyenérzetet az elkövetőben, ezért ezt a gyakorlati alkalmazás során el kell kerülni. Másrészt *Morris és Van Stokkom* arra figyelmeztetett, hogy a szégyen még a legjobb szándékok ellenére is lehet stigmatizáló az elkövető számára.³⁷⁵

Több kutató a szégyentől eltérő érzelmek hatására helyezte a hangsúlyt, például a bűnösségre, a bűntudatra, a reintegratív bűntudatra, az empátiára és a szégyent destruktív, az elkövetők önértékelését veszélyeztető érzésnek tekintették. Úgy vélték, hogy az elkövető **bűntudatát** kell a középpontban állítani, mert az közvetlen kapcsolatban van a viselkedéssel.³⁷⁶ A kutatások még mindig bizonytalanok abban, hogy van-e különbség illetve elhatárolható-e egymástól a bűnösség és a szégyenérzet.

Maxwell és Morris vitatta azt, hogy a resztoratív családi csoportkonferenciákon a szégyen az, amely a bűntudat kialakulásához vezet.³⁷⁷ *Morris* szerint a szégyennél lényegesebb a cselekmény következményeknek feltárása, a **bűntudat** kialakulása az elkövetőben.³⁷⁸ *Maxwell és Morris* kutatása azt állapította meg, hogy a konferencián való részvétel és a

³⁷¹ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 114.

³⁷² Makkai, T. – Braithwaite, J.: Reintegrative shaming and compliance with regulatory standards. *Criminology* 32. 361-385. Idézi Harris, N.- Maruna, S. : i.m. 453.

³⁷³ Braithwaite, J.: i.m. 72.

³⁷⁴ Gönczöl Katalin: A hagyományos pönológiától a posztmodern kriminálpopulizmusig. *socio.hu*. Letöltés dátuma: 2014. január 10.

³⁷⁵ Morris, A.: Shame, guilt and remorse: experiences from family group conferences in New Zealand. In I. Weijers - A. Duff: *Punishing Juveniles: Principles and critique*, Oxford, Hart Publishing. Van Stokkom, B.: *Moral emotions in restorative justice conferences: managing shame, designing empathy*. *Theoretical Criminology*. 2002/26. 339-360.

³⁷⁶ Taylor, G.: *Guilt, shame and shaming*. I. Weijers – A. Duff: *Punishing Juveniles: principle and critique*. Oxford, Hart Publishing. 2002.

³⁷⁷ Maxwell, G.- Morris, A.: The role of shame, guilt and remorse in restorative justice processes for young people. In: E. Weitekamp- H. J. Kerner: *Restorative justice: theoretical foundations*. Cullompton, Devon, UK, Willan Publishing. 2002. 267-281.

³⁷⁸ Morris, A.: i.m.

bűntudat kialakulása alacsonyabb visszaesést eredményezett.³⁷⁹ Későbbi munkájában Braithwaite is úgy vélte, hogy a túl sok szégyen szükségtelen és stigmatizáló hatású lehet.³⁸⁰ Különösen a konferencia módszer alkalmazása esetén a résztvevők nagy száma miatt egy automatikus megszégyenítő mechanizmus kezdődik. Braithwaite későbbi írásaiban maga is arra a következtetésre jutott, hogy a resztoratív eljárásban a hangsúlyt a megszégyenítésről a **szégyenérzet kezelésére** kell áthelyezni. A reintegratív megszégyenítés azért csökkenti a visszaesést, mert az emberek jobban fel tudják dolgozni a szégyenérzetüket akkor, ha visszavezetik őket a társadalomba.³⁸¹

Holter, Martin és Enright koncepciójában az igazság szorosan összekapcsolódott a megbocsátás és a kegyesség értékével.³⁸² A megbocsátás központi helyet foglal el az elkövető felelősségre vonására irányuló eljárásban. A **megbocsátás** azt jelenti, hogy a sértett az elkövető felé kegyesen viszonyul, azonban a megbocsátás nem feltétlenül eredményezi azt, hogy a sértett megbékélt az elkövetővel. A megbocsátás a sértett oldalán azzal a következménnyel jár, hogy csökken a sértett haragja. A szerzők szerint a megbocsátás csökkenti a dühöt, pozitívabb emberi kapcsolatokat hoz létre és mérsékli a depressziót.³⁸³ Enright és Fitzgibbons kutatása a megbocsátásnak és a mentális egészségre az összefüggéseit vizsgálta és arra a következtetésre jutottak, hogy a düh csökkentésének van kulcsszerepe abban, hogy a megbocsátás pozitív hatást gyakorol a mentális egészségre.³⁸⁴

A resztoratív igazságszolgáltatás fogalmát bevezető Eglash a resztoratív igazságszolgáltatást a kreatív, konstruktív helyreállítás technikájának nevezte, míg a retributív igazságszolgáltatásra mint a büntetés és a kezelés technikájára tekintett.³⁸⁵ A resztoratív igazságszolgáltatás kulcselemének tartotta az elkövető aktív felelősségvállalását, a resztoratív igazságszolgáltatást ezért elsősorban az elkövetők és nem az áldozatok szempontjából tartotta hasznosnak. Eglash a sérelem helyreállítását restitúcióként nevesítette. Barnett, Randy abból indultak ki, hogy ha a bűncselekményt az emberek közötti kapcsolatok megsértésének tekintjük, akkor kizárólag arra van lehetőség, hogy a jogsértőket kompenzációra kötelezzük.³⁸⁶

A resztoratív igazságszolgáltatás elméletében a reparációt és a restitúciót egyaránt használják a vagyoni veszteségek kiküszöbölésére. Míg a megbékélés (**reconciliation**) a helyreállító igazságszolgáltatás céljaként jelenik meg. Retzinger és Scheff elhatárolta egymástól a materiális és a szimbolikus reparációs eljárást. A **restitúció** és a **kompenzáció** vagyoni

³⁷⁹ Maxwell, G.- Morris, A.: Understanding Reoffending. Wellington, NZ. Institute of Criminology. Victoria University. 2000.

³⁸⁰ Braithwaite, J. - Braithwaite, V.: Part I. Shame, shame management and regulation. In: E. Ahmed- N. Harris – Braithwaite, J. – Braithwaite, V: Shame management Through Reintegration, Melbourne, Cambridge University Press. 2001

³⁸¹ Braithwaite, J. - Braithwaite, V. i.m. Estelle – Zinsstag. i.m. 47.

³⁸² Holter, A.C. – Martin, J. - Enright, R.D.: Restoring justice through forgiveness. The case of children in Northern Ireland. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thiff. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 311.

³⁸³ A düh alapvetően a reaktív agresszióhoz kapcsolódik. A reaktív agresszió magába foglalja az ellenséges érzelmekre adott reakciót és a másik magatartásával szembeni védekezést. Míg a proaktív agresszió indokolatlan erőszakot takar. A reaktív erőszakot alkalmazó gyermekek szociális és pszichológiai problémákkal küzdenek. A gyermek a reaktív erőszakot felnőttkorába is továbbviszi, mert a düh negatívan befolyásolhatja a tanulást, és ez kihat a felnőttkori életminőségre. Holter, A.C. – Martin, J. - Enright, R.D.: i.m. 313

³⁸⁴ Enright, R. D. – Fitzgibbons, R. P.: Helping Clients Forgive: an empirical guide for resolving anger and restoring hope, Washington DC American Psychological Association. 2000.

³⁸⁵ Kathleen Daly: Reparation and restoration. In: The Oxford handbook of Crime and Criminal Justice. Szerk: M. Tonry. USA, 2011. 222.

³⁸⁶ Kathleen Daly: Reparation and restoration. 222.

veszteségek pótlására szolgál. A **reparáció** ezzel szemben szimbólikus helyreállítás, az erkölcsi károk helyreállítását és az érzelmi veszteség orvoslását jelenti. A reparáció formája lehet a munkavégzés, kötelezettségvállalást, stb.³⁸⁷

A reparáció ernyőfogalom, magába foglalja a restitúciót, a kompenzációt, a rehabilitációt, az elégtételt és annak biztosítását, hogy az elkövető nem követ el újabb bűncselekményt. A **reparáció** jogintézménye a nemzeti jogokban eltérő múltra tekint vissza. A X. században az angolszász országokban a kompenzáció a bosszút váltotta fel. A XII-XIII. században az elkövetők már az államnak fizettek a jogsértések következményeként. A XIV. század végétől a reparáció a helyreállítást és a megjavítást jelentette, később a fogalom egyesült a károkért járó kompenzációval. A XVI-XIX. században a reparáció ismét megjelent a büntető igazságszolgáltatásban, azaz az elkövető a sértett javára munkát végezhetett, kompenzációt fizethetett. A common law jogrendszerű országokban a reparáció a büntetőeljárás szerves része. A reparáció sokszor úgy jelenik meg a nemzetközi jogban, mint az államok közötti konfliktusok után egyfajta jóvátétel. A reparációt először 1928-ban definiálták a nemzetközi jogban. Az ENSZ 2006-os ajánlása a nemzetközi bűncselekmények áldozatainak jogairól rögzítette áldozati jogként a reparációhoz való jogot.³⁸⁸

Az 1950-es években *Margaret Fry* fogalmazta meg azt, hogy az elkövető rehabilitációját elősegítheti az, ha a sértettnek kártérítést fizet.³⁸⁹ A kompenzáció (vagy restitúció) a polgári jogi kártérítésre szorítkozik. Az 1960-as évektől elterjedt az **állami kompenzáció**, amelyet először Új-Zélandon, Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, majd világszerte bűncselekmények áldozatainak fizettek. Az 1970-es, 1980-as évektől az áldozati kompenzáció a büntetőeljárás részeként restitúcióként és reparáció néven elterjedt.³⁹⁰ Az 1990-es évektől a reparáció egyre szélesebb áldozati csoportokat fogott át. A resztoráció mind a nemzeti, mind a nemzetközi, továbbá az átmenet büntető igazságszolgáltatásának fogalomhasználatában megjelent és elterjedt az 1980-as években.

A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájában a közösség szerepe igen jelentős. A resztoratív igazságszolgáltatás kialakulására hatott a közösségi igazságszolgáltatás népszerűvé válása, mert számos azonosság felfedezhető bennük.³⁹¹ A resztoratív igazságszolgáltatás **elméleti alapjai azonban eltérnek** a közösségi igazságszolgáltatás filozófiájától. A közösségi igazságszolgáltatás elsődleges terepe a bűnmegelőzés, amely elsősorban a földrajzilag azonosítható közösség részvételére épít. A közösségi igazságszolgáltatás kialakulására hatott a „törött ablakok” elmélete, amely a zéró tolerancia megközelítést is megalapozta, másrészt útjára indította a problémakezelő megközelítést. A bűncselekmények mögött meghúzódó társadalmi konfliktusok felismerése a közösségi igazságszolgáltatást a resztoratív igazságszolgáltatás szemléletéhez közelítette. Közös sajátosság, hogy a problémák kezelését a közösségi erőforrásokra építve látták megvalósíthatónak. Eltérés, hogy a közösségi

³⁸⁷ Kathleen Daly: *Reparation and restoration*. 230.

³⁸⁸ Kathleen Daly: *Reparation and restoration*. 232.

³⁸⁹ Kathleen Daly: *Reparation and restoration*. 232.

³⁹⁰ Kathleen Daly: *Reparation and restoration*. 235.

³⁹¹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 32., Lode Walgrave: *From community to dominion: in search of social values for restorative justice*. In: *Restorative justice*. Szerk: Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner. Willan Publishing, 2002. 71.

igazságszolgáltatásban nem jelenik meg a dialógus, a tisztelet, a felelősségvállalás és a resztorativitás alapelve.³⁹²

A közösségnek a resztoratív igazságszolgáltatásban **nincs egységes fogalma** és alapvetően a konfliktus jellegétől függ az, hogy a resztoratív módszer a következmények kezelése érdekében mely közösséget mozgósítja. A resztoratív módszerek gyakorlati alkalmazása háromféle módon épülhet a közösségi erőforrásokra: egyrészt a mediátorok személyén keresztül (önkéntes, de szakképzett mediátorok, például Norvégiában), másrészt a civil szervezetek támogatásán keresztül, harmadrészt a közösség képviselőinek a mediáción történő részvételével.³⁹³

A resztoratív igazságszolgáltatás teoretikusai, Braithwaite és Pettit elméletei republikánus gyökerűek voltak. Ők használták először a **dominion** fogalmát, amely alatt az aktív, politikai részvételt értették, amely az egyéni szabadságként és egyenlőségként működik és az interperszonális kapcsolatokban is jelen van.³⁹⁴ A szabadság fogalma ugyanakkor jelentősen eltért a liberalizmus szabadságfelfogásától. Álláspontjuk szerint a büntető igazságszolgáltatási rendszernek a szabadság minél magasabb szintű érvényesülését kell elősegítenie.

Walgrave-nál a dominion olyan értékeket foglal magába, amelyek az egyének és a kollektíva cselekvéseit támogatják. A dominion a magas minőségű közösségi élet politikai kerete, maga a közösség, a common self-interest politikai vetülete.³⁹⁵

Walgrave a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiájába bevezette a **common self-interest** („közös önérdek”) fogalmát, amely a resztoratív igazságszolgáltatás társadalometikai alapja. Egyrészt a jogintézmények kifejezik, elismerik és biztosítják az egyén számára a jogait, másrészt a jog szubjektív biztosítója az, hogy az informális kapcsolatokban az egyénen kívüli szereplők is elismerik az egyén jogait és az egyén bízhat abban, hogy jogait a közösség tagjai tiszteletben fogják tartani.³⁹⁶

A társadalmi ranglétra különböző lépcsőfokain elhelyezkedő társadalmi csoportok kölcsönösen függenek egymástól, ezért a jól működő társadalmi élet a kölcsönös függőségen, a tiszteleten, megértésen és a szolidaritáson alapul. A tradicionális közösségekben a bántalmazó családja által nyújtott reparáció (például a Navajo indiánok által nyújtott *nalyeeh*) a bántalmazásért való **kollektív felelősséget** fejezi ki.³⁹⁷ A szolidaritás elismeri mások szenvedését, ezért a helyreállító igazságszolgáltatás a közös érdeket helyezi az eljárás középpontjába, az elkövetőt és a sértettet ösztönzi a konfliktusfeloldásra.

A resztoratív igazságszolgáltatás tradicionális gyökerei a **földrajzilag** körülhatárolható közösségekben jöttek létre, ahol a fennmaradás érdeke fontos összetartó erőt képezett. A globalizáció lebontotta a földrajzi korlátokat, így a közösségi élet térbeli, területi keretei helyett más tényezők alakították ki a kohéziót, így például a kapcsolatok.³⁹⁸ A közösség egyik leglényegesebb sajátossága, hogy kontrollt és támogatást nyújt.

³⁹² Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m.. 33.

³⁹³ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 36., Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice.

³⁹⁴ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 36.

³⁹⁵ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 30.

³⁹⁶ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 31.

³⁹⁷ Coker, D.: Enhancing autonomy for battered women: lessons from Navajo peacemaking. UCLA Law Review. 1999 47. 1-111. 14, 73, 46.

³⁹⁸ Van Ness, D. and Heetderkstrong, K.: Restoring Justice. Cincinnati, OH. Anderson Publishing. 2002. Idézi: Gaarder, E. – Presser, L.: A feminist vision of justice? The problems and possibilities of restorative justice for

A resztoratív igazságszolgáltatás közösség-felfogására hatott a **kommunitarianus** társadalometikai irányzat. A kommunitarianus irányzat a közösséget utopisztikusan fogta fel, azt szembeállította az individualizmussal. A kommunitarianusok szerint a közösséget az emberek közötti kapcsolatok, a közös értékek és kulturális normák tartják össze. A földrajzi közelség ellenére nem beszélhetünk közösségről akkor, ha az emberek között nincs kapcsolat. A közösségi kapcsolatok eltérő intenzitásuk és a közösség mint a társadalmi élet szférája mentálisan, strukturálisan és területileg korlátozott. Walgrave szerint a **közösség maga attitűdök összessége**: kölcsönös tisztelet, szolidaritás és felelősségvállalás. A közösségért viselt felelősség vezet el a szolidaritáshoz. Derrida - aki a vendégszeretetet a kollektív szolidaritáshoz hasonlította – úgy vélte, hogy a közösségi kapcsolatok alacsony intenzitása nem olthatja ki teljesen a szolidaritást.³⁹⁹

A közösség és az állam kapcsolatában kulcsfontosságú a bizalom, a kölcsönös együttműködés, amelyet Walgrave az uralom- („dominion”) koncepciójában írt le. Szükséges, hogy a közösség bizalommal legyen az állami intézmények iránt, ne csak a közvetlen környezete és családja iránt.⁴⁰⁰

A közösség működését és a közösségi élet minőségét meghatározza az, hogy a közösség önállóan fejlődik-e vagy a közösségi élet alakulását külső hatások is befolyásolják. Ez utóbbira példa Ausztrália, ahol a közösség nem természetes folyamatban jött létre. A gyarmatosító politikák a különböző nyelvi közösségeket különböző nyelvi területeken helyezték el a meg szállók érdekeinek megfelelően. A közösség itt **politikai és történelmi konstrukció** volt, azt a gyarmatosítók érdekeinek megfelelően hozták létre. A gyarmatosítás hatásaként a különböző faji és etnikai csoportokat a közösségen és a nemzeten kívül állókként kezelték.

Az ősi tradicionális közösségek a normák megszegésével resztoratív módon foglalkoztak, mert céljuk a közösségen belüli béke, együttműködés fenntartása volt. Ennek érdekében restitúciót vagy kompenzációt nyújtottak a sértettnek és reintegrálták az elkövetőt. Ez egyben egy pragmatikus megközelítés volt, mert a közösség védelme érdekében minden férfi erejére szükség volt. Ezért a közösség nem engedhette meg a konfliktusokat és a tagok kizárását.

A resztoratív igazságszolgáltatás filozófiájában a közösségek azok a társadalmi terek, ahol a bűnelkövetők társadalmi reintegrációját elősegítő szegyen és megszegyenülés helyet kaphat.⁴⁰¹ Minden közösségen belüli konfliktus rombolja a közösségi kötelekeket és minden bűncselekmény sérti a társadalmi közmegegyezésen nyugvó rendet. A resztoratív módszerek alkalmas eszközök arra, hogy a társadalmi **normákat megerősítsék**, kifejezzék a közösséget sértő cselekmények miatti rosszállást. A resztoratív módszerek képesek új nézőpontból láttatni az eseményeket és megértetni a cselekmények okait, a másik fél érveit, így elősegíthetik azt, hogy a **közösségek változzanak** a helyreállító igazságszolgáltatási dialógus hatásaként, **normaalkotó** szerepet tölthet be. A normák megerősítése az áldozatok védelmét is szolgálja, különösen akkor, ha a saját közösségük az eltérő kulturális hagyományok miatt

girls and women. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 478.

³⁹⁹ Paylich, G.: Deconstructing restoration: the promise of restorative justice. In: Weitekamp, E.G.M. - Kerner, H.-J.: Restorative Justice: Theoretical Foundations. Devon, UK. Willan Publishing. 2002 90-104.

⁴⁰⁰ Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice. In: Weitekamp, E.G.M. - Kerner, H.-J.: Restorative Justice: Theoretical Foundations. Devon, UK. Willan Publishing. 2002.

⁴⁰¹ Walgrave, L. : From community to dominion: in research of social values for restorative justice. 14.

nem ismeri el áldozati minőségüket.⁴⁰² Egyes kutatók szerint a helyreállító eljárások az előbbieket miatt a rasszizmussal és a szexizmussal szembeni fellépésben is alkalmazhatóak.⁴⁰³ A kommunikáció az eltérő kultúrájú csoportok között különösen hasznos lehet: a hagyományos büntetőeljárás hiányossága mások mellett az is, hogy a rendőrök és az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek általában nem ismerik az eltérő kultúrájú, vallású áldozatok és az elkövetők sajátos normáit, és ez a cselekmények megítélését és az eljárás során a kommunikációt is befolyásolja. Mindez felerősítheti a büntető igazságszolgáltatás kirekesztő hatását mind az elkövetőknél, mind az áldozatoknál, különösen a hátrányos helyzetű csoportok esetében.

A helyreállító igazságszolgáltatás három szinten fejti ki hatását. Az **első (mikro) szinten** az eljárás az egyéneket és a közösségeket érintő sérelemhez, a konfliktus következményeihez kapcsolódik. A cél a sérelmek helyreállítása olyan eljárások segítségével, amelyek nem stigmatizálnak, hanem inklúzívak. A resztoratív eljárás az áldozatok félelmeire, veszteségeire, szükségleteire reagál, az áldozatok megroppant biztonságérzetét próbálja helyreállítani. Ugyanakkor az elkövetőt szembesíti a tetteivel, segít megértetni azt a fájdalmat, amelyet a sértettnek okoztak. Az eljárások a közösséget a lehető legnagyobb mértékben próbálják bevonni.

A **középső (mezo) szinten** a resztoratív igazságszolgáltatás fejleszti és támogatja a közösségi intézményeket, az egyházi szervezeteket, a civil szervezeteket, így nyújtva szélesebb társadalmi támogatást a mikro szinten működő eljárásoknak. Mindez azért lényeges, mert a posztmodern korban a közösségek a premodern kor közösségeitől eltérő módon szerveződnek és működnek.⁴⁰⁴ A posztmodern kor emberének hétköznapijait az azonos lakóhely, erkölcsi és társadalmi közösség hiányában is átszövik a kapcsolati hálók, amelyek megtartása az egyén számára fontos.⁴⁰⁵ Ez a közösségi erő egyben kényszerként hat az egyénre és lehetővé teszi a konfliktusrendezést. Egyes kutatók a modern, versenyalapú városi társadalom fenti sajátosságai miatt szkeptikusak a resztoratív eljárások hatékonyságával kapcsolatban és úgy vélik, hogy a konfliktusban érintett felek között legfeljebb „blanketta megállapodás” érhető el.⁴⁰⁶ *Hondrich* ellenben úgy látta, hogy a globalizáció nem rombolja le a származási közösségek értékeit, így nem befolyásolja negatívan a kisközösségek működését.⁴⁰⁷

A jól működő helyreállító igazságszolgáltatás azt eredményezheti, hogy a **makro dimenzióban** harmonikus, békés társadalmi együttélés alakul ki, a demokratikus intézmények revitalizálódnak. A helyreállító igazságszolgáltatás eszköz lehet a globalizáció elleni

⁴⁰² Stubbs, J.: Shame, defiance, and violence against women: a critical analysis of „communitarian” conferencing. 1997. In: *Women’s encounters with Violence: Australian experiments*. Szerk.: S. Cook – J. Bessant Thousand Oaks, CA Sage. Idézi: Gaarder, E. – Presser, L.: i.m. 488.

⁴⁰³ Hudson, B.: Restorative justice: the challenge of sexual and racial violence. *Journal of Law and Society*. 1998. 25. 237-256. 250. Idézi: Gaarder, E. – Presser, L.: i.m. 488.

⁴⁰⁴ McCold, P.: Restorative justice and the role of the community. In: B. Galaway – J. Hudson (Szerk.) *Restorative justice: international perspectives*, Monsey, New York, Criminal Justice Press. 1996. 91. Idézi Pelikan, C. – Tenczek, T.: Victim offender mediation and restorative justice. *The European landscape. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective*. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006.66.

⁴⁰⁵ Daly, K.: The limits of restorative justice. 137.

⁴⁰⁶ Bottoms, A.E.: Some sociological reflections on restorative justice. 2003. In: A. von Hirsch, J. Roberts, A. E. Bottoms, K. Roach, M. Schiff (Szerk.) *Restorative Justice and Criminal Justice: competing or reconcilable paradigms?* Oxford, Hart Publishing. 109-110. Idézi Daly, K.: The limits of restorative justice. 137.

⁴⁰⁷ Honrich, Karl Otto: Szakadatlan közösségképződés az individuum tudatán kívül. *Századvég Új Folyam*, 1999. 87-96. Idézi: Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság.

küzdelemben. A helyreállító igazságszolgáltatás mint társadalmi mozgalom a **strukturális egyenlőtlenségekre** kívánt reagálni. A társadalmi kapcsolatok rossz minősége hozza létre a kriminális magatartások egy részét, ezért elsődleges cél a konfliktusrendezés.⁴⁰⁸ A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hétköznapi kultúra eszközévé válva növelhetik a társadalmi bizalmat és megerősíthetik a demokratikus értékeket. Fontos, hogy a lentől felfelé és a fentről lefelé irányuló kezdeményezéseket, konfliktusszabályozási technikákat összefogják. A resztoratív módszerek alkalmazása a büntető igazságszolgáltatáson kívüli egyéb területeken, így az iskolákban, az egészségügyben és a szomszédok közötti konfliktusokban is szükséges.⁴⁰⁹

A resztoratív eljárások **sikeressége az erős civil társadalomban** gyökerezik. Az angolszász országokban a helyreállító igazságszolgáltatás elterjedésében lényeges szerepe volt az állampolgárok közösségről alkotott felfogásának.⁴¹⁰ Az angolszászok a társadalmi mechanizmusok működésében előszeretettel építenek a közösségre. Az államról alkotott felfogásukban a hatalom egy bürokratikus, az állampolgárok képviselőjére kevésbé alkalmas gépezetként jelenik meg, amely túlságosan eltávolodott a mindennapi élet problémáitól, így az állam akarata adott esetben szembe is kerülhet a közösséggel. Az angolszász gondolkodók ezért a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeit tartják a megfelelő eszköznek arra, hogy a közösséget bevonják a bűncselekmény következményeinek meghatározásába. Az előbbiekkel ellentétes viszonyt mutatnak a kontinentális Európa országai: a közösségbe vetett bizalmat naiv és veszélyes dolognak tartják. Az állam és a hatóságok a közösség képviselőjeként jelennek meg, amely az állampolgárokat megvédi a visszaélésekkel szemben és szkeptikusak az informális közösségek irányába.⁴¹¹

A **helyreállító eljárásokban a közösség többféle funkciót betölthet**. Egyrészt lehetséges, hogy a közösség nem kívülről meghívottként vesz részt a resztoratív eljárásban, hanem a sértett és elkövető támogatójaként jelenik meg, azaz két **privát közösség** találkozik egymással (például a mediáción mindkét fiatalos szülő részt vesznek). Egy közösség résztvevője lehet a folyamatnak úgy is, hogy alapvetően **közös közössége** a konfliktusban érintetteknek, például az iskolatársak közötti konfliktus esetén az iskola igazgatója és az osztálytársak jelenléte ezt biztosítja a resztoratív eljárásban. Ezek a közösségek a **reintegratív megsegényítés közösségi kontextusát** támogatják és elengedhetetlenek a hatékony kontrollhoz és támogatás nyújtásához. Különösen hatékony lehet az eljárás akkor, ha a felelősségre vonásra nem az állam képviselője által kerül sor, hanem a közösség olyan tagja által, aki az elkövető számára fontos, akit az elkövető tisztel. Például az idősök tisztelete fontos hagyomány az őslakos közösségekben, ahogyan a család egységének megőrzése is.⁴¹² A Navajo indiánok békítő körei szintén számos előnnyel járnak a családon belüli erőszak miatt indult ügyekben. Ha az eljárás az egyén saját közösségében zajlik, és a közösség tagja

⁴⁰⁸ Gönczöl Katalin: Pessimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. In: Mozgó Világ 2010/4. 117-128.

⁴⁰⁹ Estelle Zinsstag – Marlies Teunkens: i.m. 27.

⁴¹⁰ Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice. 6.

⁴¹¹ Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice. 7.

⁴¹² Zellerer, E.: Restorative justice in indigenous communities: critical issues in confronting violence against women. International Review of Victimology. 6 (4) 345-358. Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice. 490.

maguk határozzák meg a cselekmény következményeit, akkor az a résztvevők bizalmát nagyobb valószínűséggel élvezi.⁴¹³

A társadalmi ranglétra különböző lépcsőfokain elhelyezkedő társadalmi csoportok kölcsönösen függenek egymástól, ezért a társadalmi élet a kölcsönös függőségen, a tiszteleten, megértésen és a szolidaritáson alapul. A tradicionális közösségekben a bántalmazó családja által nyújtott reparáció (például a Navajo indiánok által nyújtott *nalyeeh*) a bántalmazásért való **kollektív felelősséget** fejezi ki.⁴¹⁴ A szolidaritás elismeri mások szenvedését, ezért a helyreállító igazságszolgáltatás a közös érdeket helyezi az eljárás középpontjába, az elkövetőt és a sértettet ösztönzi a konfliktusfeloldásra. Az emberekben az alapvető empátia megmaradt a posztmodern társadalomban is.

A közösség úgy is megközelíthető, mint az eljárás egyik alanya, egyik résztvevője, például a **közösség is áldozata** a jogsértésnek, maga is sérelmet szenvedett, különösen azoknál a bűncselekményeknél, ahol a közrend, a köznyugalom sérül, például prostitúció, garázdaság, stb. Végül, a resztoratív eljárásban nyújtott **jóvátételnek maga a közösség is lehet a címzettje**, ez segíti a biztonságérzet megerősítését. A közösségi funkciók a gyakorlatban csupán részlegesen különülnek el egymástól.

A helyreállító igazságszolgáltatás alapelvei alkalmas eszközök a **társadalmi átalakulások** idején felmerülő kérdések megválaszolására, különösen a reintegrációra, a közösségépítésre, és az emberi jogok kultúrájának megalapozására. Észak-Írországból azokon a területeken, ahol a helyreállító igazságszolgáltatás programjai működtek, az segítette az átláthatóságot, elszámoltathatóságot és legitimitást, a mélyen gyökerező erőszak kultúrájának átalakulását, és csökkentette az újabb konfliktusok kockázatát.⁴¹⁵

4. A helyreállító igazságszolgáltatás viszonya a büntető igazságszolgáltatáshoz

Az igazságszolgáltatási rendszerekben a hagyományos büntető igazságszolgáltatás és a resztoratív igazságszolgáltatás kapcsolatának **négy modellje** alakult ki. A resztoratív rendszerek egyes formái **diverziós programként** indultak (egyesített modell), más formái **a büntető igazságszolgáltatási rendszeren kívül működő programok** voltak (az áldozat-elkövető megbékélési program), amelyeket igazságügyi hivatalok utaltak erre az eljárásra (dual track modell). A harmadik kapcsolat, amikor **azonosítják** azokat a **pontokat** a büntetőeljárásban, amelyek alkalmasak a resztoratív eljárásra (safety net modell). A negyedik kapcsolat az, amikor a létező büntető igazságszolgáltatási rendszert gazdagítják **resztoratív eredményekkel**, például úgy, hogy a bíró közérdekű munka büntetést szabhat ki (hibrid modell).⁴¹⁶ *Groenhuijsen* a diverziós modellt alternatív rendszernek, a hibrid modellt

⁴¹³ Gaarder, E., Rodriguez, N., Zatz, M.: Criers, liars, and manipulators: probation officers' views of girls. *Justice Quarterly* (3), 547-578. Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice. 490.

⁴¹⁴ Coker, D.: Enhancing autonomy for battered women: lessons from Navajo peacemaking. *UCLA Law Review*. 1999. 47. 1-111. 14, 73, 46., Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice 490.

⁴¹⁵ McEvoy, K. – Eriksson, A.: Restorative justice in transition. Ownership, leadership and 'bottom-up' human rights. In: *Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective*. Szerk: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 331-332.

⁴¹⁶ Van Ness, D.W.: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. 1-17.

integratív rendszernek nevezte, míg a büntetés-végrehajtás során megvalósított programokat az addicionális rendszerbe sorolta.⁴¹⁷

A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a hagyományos (retributív) büntető igazságszolgáltatási rendszerhez háromféleképpen illeszkedhetnek. Az **integrált modell**ben a resztoratív eljárás a hagyományos büntetőeljárás része, a büntetőeljárással párhuzamosan folyhat a resztoratív eljárás. Az **alternatív modell**ben a resztoratív eljárás a hagyományos büntetőeljárás alternatívája, azt helyettesíti. Az **addicionális modell** az elkövető részére elítélése után, a szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt nyújt lehetőséget a konfliktusfeloldásra.

A helyreállító igazságszolgáltatás és a hagyományos büntető igazságszolgáltatás viszonyának többféle értelmezése ismeretes. A helyreállító igazságszolgáltatás walgrave-i **maximalista** megközelítése szerint a resztoratív rendszer a teljes igazságszolgáltatási rendszert átalakítja. A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a büntető igazságszolgáltatáson belül jól működnek, hiszen a büntető igazságszolgáltatás meghatározza azt, hogy mely cselekmények a bűncselekmények és az elkövető felelőssége is megalapozott.⁴¹⁸

A resztoratív igazságszolgáltatást sok esetben azokkal az eltérésekkel jellemzik, mutatják be, amelyek a retributív igazságszolgáltatástól megkülönböztetik. A két paradigma azonban nem tekinthető két szélsőséges pólusnak. A két paradigma közötti azonosság fedezhető el a viszonyosság, a kölcsönösség és a reciprocitás elvében.

Az igazságszolgáltatás retributív és resztoratív elmélete elismeri azt, hogy a bűncselekménnyel megbomlott **erkölcsi rendet helyre kell állítani**. *William Ian Miller* szerint az ember természetéből fakad a jó és a rossz viszonzásának szándéka. A retributív teória szerint a fájdalom hozza létre a viszonzás érzését, de ez sokszor kontraproduktív. A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete úgy érvel, hogy amit igazán el kell ismerni, az a sértettek sérelmei és szükségletei, míg az elkövetőket támogatni kell abban, hogy aktív felelősséget vállaljanak a tetteikért.⁴¹⁹ Mind az elkövetőknek, mind a sértetteknek szükségük van arra, hogy morális ítéletet alkossanak a történekről és arról, hogy azért felelősek-e.

Számos vitára adott okot annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy **a helyreállító eljárások büntetésnek tekinthetők-e**. *Duff* szerint a helyreállító igazságszolgáltatás eszközei a szabadságelvonással nem járó büntetések körébe tartoznak, azaz maguk is büntetések és nem tekinthetők a büntetés alternatívájának.⁴²⁰ *Walgrave* hasonlóan nem választotta el élesen egymástól a büntetést és a helyreállító eljárásokat. *Walgrave* *Duff*-tól eltérően nem büntetésnek tekintette a resztoratív eljárásokat, hanem a fogalmat tágan értelmezve a helyreállítást célzó szankciók körébe sorolta a közérdekű munkát és az áldozatok kártalanítását. *McCold* kritizálta a helyreállító igazságszolgáltatás ilyen tág értelmezését, mert álláspontja szerint a helyreállító igazságszolgáltatás fogalomköre alá a punitív szankciók nem vonhatóak.⁴²¹

⁴¹⁷ Idézi Bárd Petra: i.m. 935.

⁴¹⁸ Walgrave, L.: Lehetőségek és főbb kérdések a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. IRM, Budapest, 2010. 30.

⁴¹⁹ Zehr, H.: Journey to belonging. In: Restorative Justice: Theoretical Foundations. Szerk.: Weitekamp, E. - Kerner, H.-J. Devon, UK. Willan Publishing, 2002. 21-29.

⁴²⁰ idézi Gönczöl Katalin: Előszó. A bizalom és a jogállami kriminálpolitika. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. IRM, Budapest 2010. 5.

⁴²¹ McCold, P.: A survey of assessment research on mediation and conferencing, 2000. In: Walgrave, L.: Repositioning restorative justice. Cullompton, Willan Publishing, 2003. Idézi: Zinsstag, E. – Teunkens, M. –

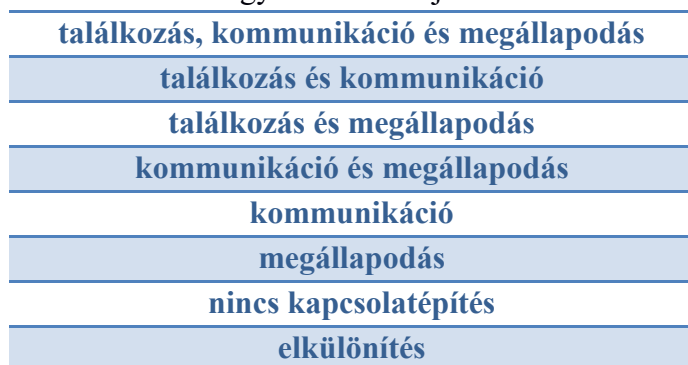
Álláspontom szerint a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáján alapuló eljárások, gyakorlatok nem tekinthetők büntetésnek, mert céljuk nem a hátrány- és fájdalomokozásra irányul és nem kényszeren alapulnak. A büntetés és a helyreállító eljárások más-más elvek mentén fejtik ki hatásukat. A **büntetés** lényegi eleme a valamitől való **megfosztás**. A szankció alkalmazójának oldalán fenn kell állnia a fájdalomokozás szándékának. A helyreállító igazságszolgáltatásból hiányzik a fájdalomokozás szándéka, ezért nem minősül büntetésnek.⁴²² Mindez nem jelenti azt, hogy közömbösnek kell maradnunk aziránt, ami a bűnelkövetőben lejátsszódik, ugyanis figyelembe kell venni a bűnelkövetők pénzügyi, egészségügyi, társadalmi helyzetét és jövőjét a helyreállítást célzó eljárásban. A helyreállítást célzó eljárások az anyagi jóvátétel nyújtásánál jóval bővebb **reparációt** nyújthatnak az áldozatoknak. Maga az eljárás, a sértő és a sértett közötti kommunikáció is segíti az áldozattá válás feldolgozását és a cselekmény következményeinek megismerését. Walgrave szerint míg a retributív igazságszolgáltatásban a fájdalom az arányos büntetés elérése érdekében nő vagy csökken, addig a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáján alapuló gyakorlatokban a reparációt kell resztoratívvá tenni.

5. Van Ness modellje a resztoratív értékekről

Van Ness szerint a **resztoratív eljárás** kulcselemei a resztoratív értékekkel azonosak. A resztoratív eljárás **komponensei** a felek találkozása, a felek közötti kommunikáció, a felek közötti megállapodás, az elkövető bocsánatkérése, a sértett javára szóló helyreállítás, a változás az elkövető magatartásában, a felek iránti tisztelet, a felek számára szükséges segítség nyújtása és a felek befogadása. Az egyes kulcselemek meglepte már resztoratívvá teheti az eljárást, a kulcselemek együttes jelenléte pedig egyre magasabb szintű resztorativitást tud biztosítani.⁴²³

Az alábbi ábrák azt szemléltetik, hogy a felek találkozása, a jóvátétel, a megállapodás és a befogadás egyre magasabb szintje hogyan érhető el, azaz a helyreállítást célzó eljárás hogyan érheti el a resztorativitás magasabb szintjét.

5.ábra A találkozás hogyan tud hozzájárulni a resztorativitáshoz?

Pali, B.: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2011. 208-209.

⁴²² Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice. 64.

⁴²³ Daniel W. Van Ness: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. 1-17.

A sérelem helyreállítása az elkövető és a sértett teljes elkülönítése esetén nem lehetséges. Az előbbihez képest a helyreállítás magasabb szintje érhető el akkor, ha az elkövető egy bocsánatkérő levelet juttat el a sértetthez, még inkább a közvetett mediációval, amely lehetővé teszi a kommunikációt és a megállapodást úgy, hogy a felek nyilatkozatait, szándékát a mediátor közvetíti a másik félnek. A resztorativitás legmagasabb szintje az, amikor a konfliktusban érintett felek személyesen találkoznak és a felek közötti kommunikációt a megállapodás kötése és a teljesítése követi. (1. ábra)

Walgrave szerint az eljárás módszere önmagában nem szolgálhat elégséges alapul a helyreállításhoz, mert az eredmény csak akkor tekinthető **resztoratív**nak, ha alkalmas a sértett igényeinek kielégítésére. Azaz az elkövető által önkéntesen vállalt magatartási szabályok teljesítése nem teszi resztoratívvá az eljárást, hiszen az eljárás eredménye a sértettet nem feltétlenül érinti. Az olyan eredmény mint például a kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen való részvétel legfeljebb **reparatív eredménynek** tekinthető.⁴²⁴ (2. ábra)

6.ábra. A jóvátétel formája hogyan segíti a resztorativitást?

bocsánatkérés, helyreállítás és változás
bocsánatkérés és helyreállítás
bocsánatkérés és változás
helyreállítás és változás
bocsánatkérés
helyreállítás
változás
nincs jóvátétel/újabb sérelmet okoznak

A jóvátétel formái közül önmagában a kár megtérítése még a resztorativitás alacsony szintjét jelenti, nem tekinthető olyan jóvátételnek, amely megfelel a helyreállító igazságszolgáltatás koncepciójának. A bocsánatkérés azonban már önmagában jóvátételként szolgálhat, ha az a sértettet kiengeszteli. A bocsánatkérés mellett teljesített helyreállítás és az ezekhez társuló magatartásváltozás a resztorativitás legmagasabb szintjét jeleníti meg.

7.ábra Hogyan integrálhatóak a felek a közösségbe?

tisztelet és segítség
tisztelet
segítség
közöny az elkövető vagy az áldozat irányába
közöny az elkövető és az áldozat irányába
stigmatizálása vagy elkülönítése az elkövetőnek vagy az áldozatnak
stigmatizálása vagy elkülönítése az elkövetőnek és az áldozatnak
biztonsági célú elkülönítése az elkövetőnek a sértettől vagy a közösségtől

⁴²⁴ Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice. 16.

Az elkövető és a sértett társadalmi integrációját akadályozza az elkövető izolációja és a felek stigmatizációja. A felek segítése és az irántuk tanúsított tisztelet azonban kedvezően befolyásolhatja a társadalmi visszailleszkedésüket. (3. ábra)

8.ábra A befogás hogyan válhat a legteljesebbé?

meghívás, érdekek elismerése és az alternatív megközelítések elfogadása
meghívás és az érdekek elismerése
meghívás
a részvétel engedélyezése a hagyományos módon
a felek nem érdekeltek a részvételben
akadályozása annak, hogy a felek részt akarjanak venni
akadályozása annak, hogy a felek tudomást szerezzenek az eljárásról
a vonakodó felek kényszerítése a hatóságok és a védő érdekeinek szolgálatára

A resztoratív eljárások alkalmazásának feltétele a felek önkéntessége, amelynek hiányában a resztoratív módszer nem alkalmazható. Fontos, hogy az érintettek tájékoztatást kapjanak a resztoratív módszerekről, ebben érdekeltté tegyék őket, mert ez teheti eredményessé az eljárást.

Egy eljárás abban az esetben tekinthető **teljes mértékben resztoratívnak**, ha abban mind a négy resztoratív érték érvényesül. A gyakorlatban nem minden ügyben jelennek meg ezek az értékek teljes terjedelmükben, mert a konkrét eset körülményei ezt nem mindig teszik lehetővé. A **mérsékelt resztoratív eljárás** magába foglalja a felek találkozásának lehetőségét, azt, hogy a jóvátétel többet jelentsen a közösségi munkánál és a restitúciónál, továbbá a feleknek tiszteletet kell tanúsítaniuk egymás iránt. Ha ezek a lehetőségek minden elkövető és sértett számára adottak, akkor a rendszert mérsékelt resztoratív rendszernek nevezhetjük. A **minimálisan resztoratív rendszer** az anyagi és pénzügyi veszteségekre helyezi a hangsúlyt, de a befogadás értéke miatt ez is resztoratív rendszernek tekinthető.

6. A helyreállító igazságszolgáltatás módszerei

Az **áldozat-elkövető mediáció** olyan eljárás, amelyben a vitában érintett felek a bűncselekményt megvalósító cselekményről beszélnek. Az áldozat és az elkövető közötti kommunikáció során az elkövető szembesülhet azzal, hogy a cselekmény hogyan hatott a sértett személyre, személyekre, majd az elkövető elmondásából a sértett is magyarázatot kaphat arra, hogy milyen okok vezettek az elkövető részéről a bűncselekmény elkövetéséhez. Az elkövető informális keretek között felelősséget vállalhat az eset következményeiért, kifejezheti megbánását, bocsánatot kérhet az áldozattól és felajánlhatja a jóvátétel valamely formáját az áldozat kiengesztelése érdekében. Egy szakképzett, semleges harmadik személy (mediátor) közreműködik abban, hogy a felek kialakítsák az álláspontjukat és megállapodást kössenek. A mediátor nem ad tanácsot és nem határozza meg a megállapodás tartalmát.

Ideális esetben a mediáció azzal zárul, hogy az áldozat megbocsát az elkövetőnek és megegyeznek a jóvátétel formájáról.⁴²⁵ A mediáció sikerességét nem lehet pusztán a jóvátétel mibenléte és sorsa alapján megítélni: a mediáció felajánlása és a felek közötti kommunikáció önmagában nagyon jelentős, különösen az áldozatra nézve.⁴²⁶

A mediáció **világszerte elterjedt** formája a helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatoknak. A kontinentális európai mediációs eljárások azonban néhány sajátosságukban eltérnek attól, ami az angolszász, az afrikai és az ázsiai közvetítői eljárásokat jellemzi. Európában gyakoriak az áldozat-elkövető mediációs és a pilot programok, a mediáció egyre inkább jogilag szabályozott eljárás és a mediátoroknak szóló szakmai képzések és programok tárháza is széleskörű.⁴²⁷

Az 1970-es évek közepén Kanadában és az Egyesült Államokban kezdték alkalmazni az áldozat-elkövető mediációt.⁴²⁸ Az áldozat-elkövető mediáció jelenlegi formái az 1980-as években jelentek meg. Norvégiában és Finnországban pilot programokat szerveztek 1981-ben, majd az osztrák jogban bevezették a konfliktusrendező eljárást. 1985 és 1987 között Angliában is pilot projektekkal népszerűsítették a mediációt. Az 1980-as évek derekán Németországban és Franciaországban alkalmazni kezdték a mediációt.⁴²⁹ 1990-es évek vége új fejezetet nyitott az európai mediáció történetében, mert ekkorra már egyre több országban kialakultak a mediáció jogi keretei is. Az egyes jogrendszerek sajátosságai megszabták a mediáció alkalmazhatósági kereteit, hiszen a kontinentális jogrendszerek sajátossága a legalitás, míg a common law jogrendszerek az opportunitás érdekében több mérlegelést engednek a döntéshozóknak.⁴³⁰

A mediáció az európai országokban relatíve lassan fejlődött ki, mert túlságosan újszerű volt a büntető igazságszolgáltatás politikájának alakítói és a jogi szakemberek számára. Ebből adódik az, hogy kvantitív szempontból a mediáció inkább csekély gyakorlatáról beszélhetünk, míg kvalitatív szempontból a mediáció sok lehetőséget hordozott magában.⁴³¹

Kezdetben az áldozat-elkövető mediációt a **fiatalkorúak büntetőügyeiben** alkalmazták, azonban ma már felnőttkorúak ügyeiben is alkalmazzák. A legtöbb európai országban az áldozat- elkövető mediáció diverziós modellje vált elterjedtté. Emiatt az ügyészek azok, akik a legnagyobb arányban utalják az ügyeket közvetítői eljárásra.

A mediáció elterjedését segítette, hogy újjáéledt a bűncselekménynek az az értelmezése, amely szerint a bűncselekmény az elkövető és a sértett közötti konfliktus következménye.⁴³²

Dahrendorf és Gönczöl Katalin szerint a büntetés nem más, mint az e konfliktusok következtében kialakult érzelmi feszültség levezetésének eszköze.⁴³³ A helyreállító igazságszolgáltatás európai filozófiájában a mediáció a konfliktusrendezés kontrollált

⁴²⁵ Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása, Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 64.

⁴²⁶ Aertsen, I.: Victim-offender mediation in Belgium.

⁴²⁷ Pelikan, C.- Tenczek, T. : i.m. 63.

⁴²⁸ Christie, N.: Conflicts as property. 104-118., Pelikan, C.- Tenczek, T.: i.m. 67.

⁴²⁹ Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 67.

⁴³⁰ Miers, D.- Willemsens, J.: European Forum of Victim Offender Mediation and Restorative Justice. Leuven, Leuven University Press 2004. 158. Idézi: Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 68.

⁴³¹ Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 67.

⁴³² Hanak, G. – Stehr, J. – Steinert, H.: Argernisse und Lebenskatastrophen: über den alltäglichen Umgang mit Kriminalität. Bielefeld AJZ Verlag, 1989. Idézi: Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 64.

⁴³³ Gönczöl Katalin: A hagyományos pönológiától a posztmodern kriminálpopulizmusig., Dahrendorf, R.: Utópiából kivezető ösvények. A szociológiai elemzés új irányzatai. In: Felkai G.: - Némedi D. – Somlai P.: Szerk: Szociológiai irányzatok a XX. században. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2000. 117-131.

facilitációjaként jelenik meg, amely nem nélkülözheti a felek aktív részvételét.⁴³⁴ Mivel a mediáció a bűncselekményt az érintett felek kezébe helyezi vissza, a konfliktuskezelésben jelen lehetnek az érintettek **érdekei**. A mediációban az áldozat és az elkövető általában **közvetlenül** találkozik egymással, és ez lehetővé teszi az érintettek együttműködését, a bűncselekmény anyagi és érzelmi veszteségeinek jóvátételét (direkt mediáció). A közvetlen mediáció alkalmazása mellett szóló érv, hogy a direkt mediáció jobban előmozdítja a sértettek elégedettségét és az áldozatok jobban megtapasztalják azt, hogy az elkövető felelősséget vállal a tettéért. A direkt mediáció esetén a megállapodások teljesítési aránya is magasabb.⁴³⁵

Abban az esetben, ha az áldozat és az elkövető közvetlen találkozásának akadályja van, a **közvetett mediáció** segítheti a bűncselekmény feldolgozását. Az egyes ügyekben több mediációs ülésre is sor kerülhet, előfordulhat, hogy a mediátor először közvetett, majd közvetlen mediációt tart.

A büntetőügyekben alkalmazható mediációra a resztoratív igazságszolgáltatás alapelvei és alapvető értékei érvényesek. A mediációban megjelennek további alapelvek, amelyekkel az eljárás jellemezhető. *Görgényi Ilona* a **mediáció alapelvei** közé sorolta az önkéntesség, a titkosság, az általános körű hozzáférhetőség elvét, a büntető igazságszolgáltatás minden szintjén hozzáférhetőség elvét és a mediációs szolgálat autonómiájának elvét.⁴³⁶

A resztoratív eljárás azt feltételezi, hogy az elkövető és a sértett **önkéntesen** vesz részt a mediációban. Az érintettek nem lehet nyomást gyakorolni sem a részvétel érdekében, sem az ellen és a hatóságoknak biztosítaniuk kell azt is, hogy a felek döntési szabadságát senki ne befolyásolja. A mediáció keretében létrejött megállapodásnak is teljesen önkéntesnek kell lennie, fontos az arányosság elvének szem előtt tartása, azaz az elkövető által nyújtott jóvátételnek arányosnak kell lennie az elkövető felelősségével és a bűncselekmény súlyával.⁴³⁷

Az igazságszolgáltatási szervek feladata gondoskodni arról, hogy a feleket semmi ne befolyásolja akkor, amikor a hozzájárulás tárgyában döntenek. A mediáció folyamán nem gyakorolható nyomás a büntetőeljárás terheltjére, az eljárásnak el kell kerülnie azt, hogy az elkövető a sérelemhez képest aránytalanul nagy, eltúlzott mértékű jóvátételt nyújtson a sértettnek. A mediációban a védő részvétele, a törvényes képviselő és a támogatók jelenléte biztosítja azt, hogy a résztvevőket támogassák az eljárásban. Az egyes jogrendszerek gyakorlata eltér abban, hogy sor kerülhet-e mediációra akkor, amikor a sértett ebbe nem egyezik bele. Például az osztrák jogrendszerben a fiatalok elkövetőknél az áldozat hozzájárulását be kell szerezni, de előfordulhat olyan eset is, hogy anélkül, a bíróságon kerül sor a kiegyezésre. Számos kontinentális jogrendszerben szükség van az áldozat beleegyezésére a reparáló intézkedések alkalmazásához.⁴³⁸

⁴³⁴ Netzig, L. -Trenczek, T.: Restorative justice as participation : theory law, experience and research In. B. Galaway – J. Hudson: (szerk): Restorative justice: international perspectives. Monsey, NY, Criminal Justice Press. 1996. Idézi: Pelikan, C. – Trenczek, T.: i.m. 65

⁴³⁵ Hammerschick, W. – Pelikan, C. – Pilgram, A.: Soziale Konflikte vor Gericht und im Aubergerichtlichen Tausgleich – eine gegenüberstellung in W. Hammerschick, C. Pelikan and A. Pilgram: Ausweg aus dem Strafrecht – Der aubergerichtliche Tausgleich, Jahrbuch für Rechts- und Kriminalsoziologie '94. Baden - Baden. Nomos, 1994. 95-129., Altweger Hitzl 2000 Kilshling Löschnig-Gspandl 1998. Idézi Pelikan, C. – Trenczek, T.: i.m. 81.

⁴³⁶ Görgényi Ilona: i.m. 155-160.

⁴³⁷ Pelikan, C. – Trenczek, T. : i.m. 80.

⁴³⁸ Görgényi Ilona: i.m. 156-157.

A **titkosság elve** azt jelenti, hogy a büntetőeljárás terheltje és az áldozat közötti kommunikáció nem nyilvános. A mediátor a mediációs ülésekről, megbeszélésekről nem készít jegyzőkönyvet, az ott történeteket nem dokumentálják. A mediáció üléseinek időpontjairól a mediátor a feleket informálisan tájékoztatja, ezt az iratokban feljegyzezi, majd az igazságügyi hatóságokat tájékoztatja arról, hogy az ügyben a felek hányszor találkoztak, kötöttek-e megállapodás és az teljesült-e. A közvetítő vagy mediátor nem adhat felvilágosítást, tájékoztatást ezen túlmenően arról, hogy a mediációs ülésen mi történt. A mediációs eljárásban tett nyilatkozatokat nem lehet bizonyítási eszközként felhasználni a büntetőeljárásban. Az eljárás titkossága már önmagában kifejezi a mediáció autonómiáját a büntetőeljárásban.⁴³⁹

Az **általános körű hozzáférhetőség** elve kifejezi, hogy a mediációs eljárásokat országos szinten intézményesíteni kell, míg a **büntetőeljárás minden szintjén hozzáférhetőség elve** azt jelenti, hogy a mediációt lehetővé kell tenni a büntetőeljárás valamennyi szakaszában. A közvetítés lehet diverziós eszköz, a büntetőeljárás alternatívája, így eredményessége esetén az igazságügyi hatóságok megszüntethetik a nyomozást, mellőzhetik a vádemelést illetve megszüntethetik a büntetőeljárást. Előfordulhat az is, hogy a hagyományos büntetőeljárással párhuzamosan alkalmaznak mediációt és lehetséges az is, hogy a büntetés végrehajtását követően kerül sor mediációra.⁴⁴⁰

A **mediációs szolgálat autonómiájának elve** a mediáció büntetőeljáráson belüli feltételes autonómiáját, az autonóm szervezeti kereteket foglalja magába, a mediációt az igazságügyi apparátuson kívüli, szakképzett mediátorok folytatják le. A mediátorok szervezetiileg elkülönülnek az igazságügyi hatóságoktól, azaz szervezeti függetlenséggel rendelkeznek. A mediáció mint informális konfliktusfeloldási technika igényli az elkülönült szervezeti kereteket, hiszen a büntetőeljárás hierarchikus alá-fölrendeltségen alapuló formalitásaival szemben a mediáció az egyenrangúságot és a mellérendeltséget jeleníti meg. A mediációt sok esetben civil szervezetek és önkéntesek folytatják le. A mediátorok szakmai függetlensége azon alapul, hogy csak speciális szakképzettséggel rendelkező személyek folytathatják le a mediációt. A mediátorok feladata a mediáció előkészítése, lebonyolítása és a megállapodás teljesülésének megállapítása.

Az érintettek aktív részvétele nélkül azonban nem érhető el a konszenzus, azaz a sikeres mediáció megköveteli mindkét féltől azt, hogy képesek legyenek **képviselni a saját érdekeiket**. A mediátor a gyengébb felet segítheti abban, hogy kifejtse az álláspontját (ez különösen a sértetteknel fordul elő). Ha az erőviszonyok nem kiegyenlítettek, az akadályát képezheti az önkéntes részvételnek és a szabad megállapodásnak.

A mediáció **több mint informális kártérítési eljárás**. A sértett támogatása és aktív részvétele azért is jelentős, mert a mediáció tartalmilag meghaladja azt, amit a reparáció és a restitúció önmagában nyújtani képes a sértetteknek. A mediáció az **integratív** megközelítési módjából adódóan a bűncselekményt interaktív, konfliktusorientált nézőpontból szemléli és mind a sértett, mind az elkövető szükségleteit figyelembe veszi. A felek közötti kommunikáció eredményeként a sértett szembesülhet az elkövetővel, a bűncselekmény elkövetéséhez vezető folyamattal és felteheti a kérdéseit az elkövetőnek. A sértetteknel az utóbbi körülmények ismerete hozzájárulhat ahhoz, hogy a megroppant biztonságérzet helyreálljon. Ehhez sok

⁴³⁹ Görgényi Ilona: i.m. 158.

⁴⁴⁰ Görgényi Ilona: i.m. 158-159.

esetben a kommunikáció elégséges lehet, ugyanis a sértettek reintegrációja nem minden esetben igényli azt, hogy a sértett mentálhigiénés kezelésben vagy terápiában részesüljön. Az aktív részvétel által maga a sértett vetheti le és hagyhatja maga mögött az áldozat szerepét és képes lehet megelőzni a másodlagos viktimizációt.⁴⁴¹

A mediáció informális keretében nyújtott **jóvátétel mikéntje** a felek akaratától függ. Mivel a felek közötti kommunikáció, az érzelmi feszültség levezetése is része az eljárásnak, a sértett jóvátételként megelégedhet az elkövető bocsánatkérésével is. Elsősorban a sértetten múlik, hogy milyen kiengesztelési módot fogad el: az elkövetők pénzbeli jóvátételt nyújthatnak a sértettnek vagy szimbolikus gesztust gyakorolnak a sértettnek vagy a megsértett közösségnek (például az elkövető adományt ad egy alapítványnak, munkát végez a közösség javára). Előfordulhat, hogy az elkövető és a sértett közös programon vesz részt, míg a családon belüli erőszak miatt indult ügyekben gyakori az, hogy az elkövető és a sértett a jövőre nézve viselkedési, magatartási szabályokat alakítanak ki. A szomszédok közötti konfliktusoknál a jóvátétel formájaként kialakíthatóak a békés egymás mellett élés szabályai. A mediációs eljárás gyakran ahhoz vezet, hogy az áldozat az eljárás korábbi fázisában igényelt anyagi jóvátétel helyett más jóvátételi formát választ.

A helyreállító igazságszolgáltatás **társadalmi támogatottságáról** szóló kutatások azt mutatják, hogy az európai országokban a bűncselekmények okozta konfliktusok bírósági tárgyaláson kívüli rendezése magas szinten elfogadott mind a közvéleményben, mind a konfliktussal érintett felek között.⁴⁴² A resztoratív konfliktusrendezés a már áldozattá vált személyek körében népszerűbb, mint azoknál, akik még nem váltak bűncselekmény sértettjévé. A laikusok inkább nyitottak a konfliktuskezelő, informális eljárások iránt, mint azok, akik a büntető igazságszolgáltatásban dolgoznak. Az igazságügyi hatóságok közül az ügyészek mutatnak a leginkább punitív attitűdöket.⁴⁴³ A sértettek részvételi hajlandóságáról szóló adatok szerint nem minden sértett akar találkozni az elkövetővel, a sértettek legkevesebb harminc, legfeljebb hatvan százaléka venne részt mediációban.⁴⁴⁴

Fontos érv a mediáció alkalmazása mellett, hogy az igazságszolgáltatásba vetett **bizalmat** növelheti. A kutatók az erőszakos bűncselekmények sértettjeinél azt tapasztalták, hogy a mediáció során csökkent az áldozatok félelme, kételkedése az eljárással kapcsolatban, mert a mediáció során lehetőségük volt a düh, a félelem és a gyűlölet kifejezésére. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy az áldozatok ezzel az eljárással elégedettebbek, mint a hagyományos

⁴⁴¹ Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 66-67.

⁴⁴² Kilchling, M.: Opferinteressen und Strafverfolgung Freiburg, Max-Planck Institute, 1995. Mattinson, J.-Mirlees-Black, C.: Attitudes to Crime and Criminal Justice: findings from the 1998 British Crime Survey, London, Home Office.2000, Sessar, K.: Wiedergutmachung oder Strafen ; Einstellung in der Bevölkerung und der Justiz, Pfaffenweiler, Centaurus, 1992. Strang, H. : Repair or Revenge: victims and restorative justice. Oxford Clarendon Press, 2002., Wright, M.: What the public wants 1989. In: M. Wright – B. Galaway: Mediation and Criminal Justice: London SAGE, 264-269. Idézi: Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 78.

⁴⁴³ Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 78.

⁴⁴⁴ Aertsen, I. Peters, T.: Mediation for reparation: the victims's perspective. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 1998/6. 106-124. , Kerner Hartman 2003, 54, Kerner, H.-J.- Hartman, A.: Auswertung der bundesweiten Täter-Opfer- Ausgleichs – Statistik für die Jahre 1993 bis 1999.2003. Bericht für das Bundesministerium der Justiz. Available at <http://www.bmj.bund.de/media/archive/517.pdf> , Kilchling, M. - Löschnig- Gspandl, M.: Vergleichende Perspektiven zum Täter-Opfer –Ausgleich in Baden-Württemberg und der Steiermark – Ausblick auf ein vergleichendes empirisches Forschungsprojekt in Friedrich – Ebert- Stiftung: Der Täter-Opfer-Ausgleich (TOA) Moderner Beitrag zur Konfliktregulierung und zur Sicherung des sozialen Friedens, Potsdam, 1998. Friedrich- Ebert- Stiftung, Aertsen, 2004. 36., Idézi: Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 70.

büntetőeljárással.⁴⁴⁵ A brit, a belga és a német tanulmányok azt mutatják, hogy a mediációban való részvételnek nincs negatív hatása, inkább kedvező hatásai vannak és ezek a hatások főleg az erőszakos bűncselekmények miatt indult ügyeknél azonosíthatóak.⁴⁴⁶

A mediációban a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiájában kulcsszerepet játszó **közösség részvételének** három módja van. A közösség részese lehet a mediációnak egyrészt úgy, hogy a közvetítői eljárást lefolytathatja egy civil mediátor, a közösség egy tagja is. Másrészt a civil szervezetek támogathatják a mediációs programokat, részt vehetnek a mediáció megszervezésében, továbbá a jóvátételként teljesített munkavégzés, tréning lebonyolítását segíthetik. Harmadrészt a mediációs ülésen részt vehetnek a cselekménnyel érintett helyi közösség képviselői is, amennyiben a sérelmet a helyi közösség (a település, az iskola, az egyházközség) szenvedte el, illetve a sértett és az elkövető mellett jelenlévő támogató személyek is a közösséget jelenítik meg.⁴⁴⁷ A támogatók az elkövető illetve a sértett barátai, családtagjai lehetnek, akik kevésbé aktív szereplői az eljárásnak, ugyanakkor lényeges szerepük lehet az elkövető felelősségének felébresztésében és az áldozattá válás miatt trauma feldolgozásában. Az igazságszolgáltatás ezáltal közelebb kerülhet a közösséghez, miközben lehetőséget ad a bűncselekmény jobb megértésére, az elkövető rehabilitációjára, a bűnismétlés megelőzésére és a sértett támogatására.⁴⁴⁸

A **mediátorok** lehetnek állami tisztviselők vagy civilek. A mediátorok kijelölésekor figyelembe veszik a személyiségüket (kommunikáció, nyitottság, tolerancia, empátia, rugalmasság). A mediátorok speciális képzése biztosítja a mediáció alapelveinek és alapvető értékeinek érvényesülését.

A **konferencia módszer** a resztoratív eljárás egy olyan formája, amelyben a facilitátor a konfliktusban érintett feleket felkészíti a találkozóra (konferencia), majd a konferencián az elkövető, a sértett, a támogatók és az egyéb résztvevők felszólása után írásbeli tervet készítenek a jóvátételről. A konferencián megvizsgálják azt is, hogy a jóvátétel teljesítéséhez milyen segítségre lehet szüksége az elkövetőnek. A konferencia a hagyományos büntetőeljárással szemben - amely alapvetően egy hierarchikus döntéshozatalnak nyújt keretet - az érintettek egyenjogúságán alapul, ahol minden résztvevő partnerévé válik a konszenzus kialakításának.

A konferencia módszernek számos formája alakult ki a világon. Az egyes országokban elterjedt módszerek bizonyos fókig eltérő értékeken alapulnak, mert az eljárás lefolyását nem csak a reintegráció célja és a reintegratív megszügyenülés határozza meg, hanem a

⁴⁴⁵ Aertsen, I. – MacKay, R., Pelikan, C.- Wilemsens, J- Wright, M.: Rebuilding Community Connections – mediation and restorative justice in Europe. Strasbourg, Council of Europe Publishing. 2004 .35.

⁴⁴⁶ Dölling, D.- Hartmann, A.: Reoffending after victim offender mediation in juvenile court-proceedings. In: Wietekamp and H.-J. Kerner: Restorative justice in Context: international practice and direction. Cullompton, Devon, UK. Willan Publishing. 2003. Gerhard, H.: Rückfalluntersuchungen nach Restorative Justice-Programmen – ein kritischer Überblick Center for the Study of Law and Economics. Discussion Paper No. 2004-10 (unpublished) 2004., Geudens, H.: The recidivism rate of community service as a restitutive judicial sanction in comparion with the traditional juvenile justices measures. In: L. Walgrave (szerk.): Restorative Justice for Juveniles: potentialities, risks and problems for research. Leuven, Leuven University Press, 1998., Miers, D. – Maguire, M. – Goldie, S. – Sharpe, K. – Hale, C. – Netten, A. – Doolin, K.- Uglov, S. – Enterkin, J- Newburn, T.: An Explanatory Evaluation of Restorative Justice Schemes, Crime Reduction Research Series, Paper 9. London, Home Office., 2001, Schütz, H.: Die Rückfallhaufigkeit nach einem Aubergerichtlichen Tatausgleich bei Erwachsene. Österreichische Richterzeitung, 1999. 77. 161.166. Idézi Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 79.

⁴⁴⁷ Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 85.

⁴⁴⁸ Pelikan, C. – Tenczek, T.: i.m. 86.

résztevőktől és az adott ország kultúrájától függő sajátosságokkal bírhatnak. Így például az angol és az ausztrál módszerben a facilitátor szigorú szabályok mentén haladva segíti a felek közötti kommunikációt.⁴⁴⁹ Azonban a konferencia módszer lényegi sajátosságai mindegyik modellben felfedezhetőek.

A **facilitátor szerepe** a konferencia módszer alkalmazásában az, hogy megszervezi a találkozót, amelyre a feleket előzetesen felkészíti. A facilitátor szerepe a konferencián nem aktív. A konferencián a feleken és a támogatókon kívül részt vehetnek rendőrök, jogászok, pártfogó felügyelők és szociális munkások is. A sértett családja, rokonai és barátai szintén meghívást kaphatnak és képviselhetik a sértett álláspontját. Más személyek, akik a konkrét ügy sértettjéhez hasonlóan már korábban áldozattá váltak, szintén elmondhatják a tapasztalataikat arról, hogy az áldozattá válás milyen következménnyel járt.

A konferencia megnyitása után a résztvevők bemutatkoznak, majd először az elkövető, azután a sértett beszél a történetekről, majd a támogatók is felszólalnak. A sértett érdekeit figyelembe veszik akkor is, ha a sértett konferencián nem jelenik meg. A rendőrség képviselője vagy a facilitátor közvetítheti a sértett szükségleteit akár a sértettől származó levél felolvasásával, akár a sértettől származó hangfelvétel lejátszásával.⁴⁵⁰

A résztvevők ezután közösen meghatározzák azt, hogy az elkövető hogyan teheti jóvá a cselekmény következményeit, és ehhez a jóvátételhez milyen segítséget kell nyújtani az elkövetőnek. Az elkövető jóvátételként bocsánatot kérhet a sértettől, reparációt nyújthat számára és munkát is végezhet a közösség javára. Az írásba foglalt megállapodást a résztvevők aláírják, majd továbbítják az igazságügyi hatóságoknak.⁴⁵¹

Az új-zélandi konferencia módszer egyrészt a maori *whanau* találkozókhöz, az őslakosok hagyományos konfliktusrendezéséhez nyúlik vissza. Az 1970-es és 1980-as években a gyermekvédelemben alkalmazni kezdték a családok és más személyek bevonásával tartott találkozókat a bántalmazott és elhanyagolt gyermekek ügyeiben.⁴⁵² Új-Zélandon jogszabályi szinten 1989-ben vezették be a családi csoportkonferenciát mind a felnőtt, mind a fiatakorúak ügyeiben. A Children, Young Persons and Their Families Act olyan konferenciát vezetett be, amelynek az értékei a helyreállító igazságszolgáltatás értékeihez kapcsolódtak. Az eljárás a bűncselekmény következményeit a cselekménnyel leginkább érintettek (elkövető, sértett, támogatók) bevonásával kezeli és az érintettek érdekeit helyezi előtérbe. Célja egyrészt a cselekmény okainak és következményeinek megismerése, másrészt a megbékélés elérése az elkövető, az áldozat és a közösség között. A konferencia módszer alkalmazásának csak Új-Zélandon és Ausztráliában van jogszabályi alapja.

A konferencia módszernek eltérő sajátosságai vannak aszerint, hogy a konferenciát a rendőrség, a fiatakorúak bírósága, a szociális munkások vagy egyéb szervek szervezik-e. Változatos képet mutatnak az országok abban is, hogy mely bűncselekményeknél és mely elkövetők ügyeiben engedik meg a módszer használatát. Az országok egyik csoportja a gyermekkorú elkövetők, a kevésbé súlyos bűncselekményeket elkövetők és az első büntényes elkövetők ügyeiben alkalmazza, míg máshol - például Új-Zélandon - a legsúlyosabb

⁴⁴⁹ Maxwell, G. – Morris, A. – Hayes, H.: Conferencing and restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 92.

⁴⁵⁰ Maxwell, G.- Morris, A. – Hayes, H. : i.m. 97.

⁴⁵¹ Maxwell, G. – Morris, A. – Hayes, H.: i.m. 93.

⁴⁵² Maxwell, G- Morris, A.- Hayes, H.: i.m. 92.

bűncselekményeket elkövetők és a bűnismétlők ügyeiben veszik igénybe. Ausztrália, Kanada, Anglia, Wales, Írország és Szingapúr törvényhozása kizárólag a fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben tette lehetővé a családi csoportkonferenciák tartását. A fiatalkorúak ügyeiben a családi csoportkonferencia különféle formáit alkalmazzák Belgiumban, Hong Kongban, Japánban, Hollandiában, Dél-Afrikában, Svédországban és az Egyesült Államokban. Új kezdeményezésekként felnőtt és fiatalkorúak ügyeiben tartanak resztoratív konferenciákat Brazíliában és Argentínában.⁴⁵³

A konferencia módszer központi helyet foglal el a **fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási** rendszerében. A fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben a konferencia módszer elősegíti azt, hogy az elkövetők szembesüljenek tetteik következményeivel. A kutatási adatok szerint a konferenciában részt vett fiatalkorúak elégedettek voltak a konferencia következményeivel, mert részt vehettek a döntéshozatalban. A konferenciában részt vett fiatalkorúak döntő többsége úgy érezte, hogy tényleges lehetőségük volt kifejezni az álláspontjukat és többségük egyetértett a konferencián hozott döntéssel. A konferencia a fiatalkorú bűnelkövetők számára a szülők támogató jelenléte miatt is biztonságos környezetet nyújt a konfliktusfeloldásra. A **család részvétele** a konferencián másfajta minőséget hordozhat magába, mint a hagyományos büntetőeljárásban. A családok többsége is úgy érezte, hogy ténylegesen szerepe volt a döntéshozatali eljárásban, mert a véleményét meghallgatták, figyelembe vették. Azok a családok, akik korábban már hagyományos büntetőeljárásban is részt vettek, a családi csoportkonferenciával **elégedettebbek** voltak. A bírósági eljárást jellemző stresszel szemben a családi csoportkonferenciát a **támogatás magasabb szintje és a részvételi elv** jellemezte.⁴⁵⁴

Az áldozatok a konferencián jelen lehetnek, azonban sok jogrendszerben a konferencia a sértett távollétében is megtartható. Feltételezhető, hogy az áldozatok a kevésbé súlyos bűncselekmények esetén gyakrabban vesznek részt a konferencián. *Maxwell és Morris* kutatása szerint a csekély gyakorlat miatt vettek részt ritkán a sértettek a konferencián Új-Zélandon 1990-ben és 1991-ben.⁴⁵⁵ Mindez a konferencia módszer támogatóit arra indította, hogy a konferenciák előkészítésére nagyobb hangsúlyt fektessenek, informálják a sértetteket arról, hogy mit jelent a resztoratív eljárás és arról, hogy a sértett számára milyen előnyökkel járhat. *Maxwell* kutatása szerint a vizsgált 58 áldozat közül a legtöbb áldozat azért vett részt a konferencián, hogy a fiatalkorú elkövetőnek elmondhassa, hogy mit érzett és kifejezhesse a véleményét az elkövetőnek. A megkérdezett áldozatok egyharmada azért vett részt a konferencián, mert kíváncsi volt az elkövetőre, míg több mint egyötödük részvételét az indokolta, hogy igényt tartott a reparációra.⁴⁵⁶

A **körmodell** lényegi ismerte a résztvevők kölcsönös tiszteletén alapuló párbeszéd és konszenzus kialakítása, amely elősegíti a szűkebb és tágabb közösség közötti kapcsolatok megerősítését. A körmodell különböző formái közül a leglényegesebb a békítőkör, az ítélekör, a támogatókör, a gyógyítókör és az utánkövetési kör.

A **békítőkörök** történetileg azt a célt szolgálták, hogy a közösség összetartása érdekében a közösség ellen vétőket visszavezessék a közösségbe. A békítőkörök alapját képező gyakorlatok a Yukon, Pápua Új-Guinea, Hawaii és Új-Zéland területén élő őslakos

⁴⁵³ Maxwell, G.- Morris, A. – Hayes, H. : i.m. 91.

⁴⁵⁴ Maxwell, G.- Morris, A. – Hayes, H.: i.m. 95.

⁴⁵⁵ Maxwell, G. Morris, A. – Hayes, H. : i.m. 93

⁴⁵⁶ Maxwell, G.- Morris, A. – Hayes, H.: i.m. 92-104.

közösségekben is ismertek voltak. Egyes közösségek a csekély tárgyi súlyú ügyekben, míg más közösségek a súlyosabb bűncselekmények esetén alkalmazzák.⁴⁵⁷ A békítőkörök ma már részét képezik az amerikai és a kanadai büntető igazságszolgáltatásnak, ahol a büntetőeljárás valamennyi szakaszában elrendelhetőek. Egyetlen bűncselekmény sincsen kizárva abból, hogy azzal békítőkörben foglalkozzanak. A békítőkörök mind a fiatalkorú, mind a felnőttkorú elkövetők ügyeiben alkalmasak az elkövetők reintegrációjának előmozdítására.

Az **ítélőkörök** (sentencing circles) első változatait Yukon-ban 1982-ben alkalmazták. Az ítélőkört Manitobában, Saskatchewanban, Yukonban, Minnesotában is alkalmazták. Mind a békítőkör, mind az ítélőkör lényege az, hogy lehetőséget és teret biztosít a békés kommunikációra, tiszteletben tartja az egyéni értékeket és építi a résztvevők közötti kapcsolatokat.⁴⁵⁸

Az úgynevezett **támogató körök** a magas visszaesési kockázatú, főként szexuális bűncselekmények elkövetése miatt elítélt elkövetőknél segítik az elkövetők társadalmi beilleszkedését. A feltételes szabadság tartama alatt alkalmazott módszer a krónikus visszaesők reintegrációját segíti elő és a bűncselekmény jellegétől függetlenül a sértett támogatására is alkalmas eszköz lehet. A körmodell emellett az iskolai konfliktusok megelőzésében és a kezelésében továbbá a büntetés-végrehajtásban is hatékony lehet.⁴⁵⁹

A békítőkörökben az eljárás azon az értéken nyugszik, hogy minden ember emberi méltóságát el kell ismerni. A békítőkörök sajátossága az, hogy a kör résztvevői **közösen építik ki a tiszteletteljes, biztonságos légkört**. A megbeszélés előtt a résztvevők közötti kapcsolatot kialakítják, saját igazgatásukra kidolgozzák és konszenzussal elfogadják azokat az irányelveket, amelyek mentén később a megbeszélésre sor kerül. Enélkül meg sem kezdődhet a cselekmény következményeiről szóló dialógus. A bemutatkozó körben a résztvevők megosztanak egy velük kapcsolatos információt.⁴⁶⁰ A békítőkör filozófiája arra épül, hogy az emberi megtapasztalásnak mentális, fizikai, érzelmi és spirituális dimenziója van, ezért a résztvevőknek személyesen jelen kell lenniük a kommunikáció során. Az elkövető, a sértett és a többi résztvevő lehetőséget kap arra, hogy elmondja a saját igazát. A beszéd joga azt illeti meg, aki a körben a „beszélő botot” éppen a kezében tartja, résztvevők korlátozás és félbeszakítás nélkül fejezhetik ki az érzelmeiket, a gondolataikat. A facilitátor („keeper”) a kommunikáció minőségét felügyeli, szerepe a többi résztvevőével egyenlő. Ebben a környezetben sor került az igazság elmondására, és figyelem a cselekmény mögötti okokra terelődik. A kör emiatt hasznos az újabb bűncselekmények megelőzése szempontjából. Előfordul, hogy a kört ünnepélyesen megnyitják és lezárják. Lezáráskor kifejezik azt, hogy hálásak a támogatóknak és zenével, testmozgással vagy mélylégzéssel zárják le a kört.⁴⁶¹ A békítőkör a csoport tagjai között erősíti az egymásra való odafigyelést, a gondoskodást. A békítőkör akkor is alkalmazható, ha a bűncselekmény konkrét áldozatai nem azonosíthatóak.⁴⁶² A békítőkör a bűncselekmények mögött meghúzódó okokra, a magatartási problémákra reagálni kíván. Hosszú távú tervet készítenek, amely akár az elkövetőn kívüli

⁴⁵⁷ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 121.

⁴⁵⁸ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 121-122.

⁴⁵⁹ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 125.

⁴⁶⁰ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 126-127.

⁴⁶¹ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 127.

⁴⁶² Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 128.

más személyek változását és felelősségvállalását is magába foglalhatja.⁴⁶³ A körmodellt az **összetett konfliktusok** kezelésére találták ki, amikor a konkrét konfliktus mögött ható okokra kell reagálni, és a változás elérése érdekében a kapcsolatokban is változásnak kell történnie.⁴⁶⁴ A különbségek megértése és tisztelete alapján közös kiindulási alapot teremtenek, és sokszor ez a legnagyobb nyeresége a körmodellnek. Ezért önmagában az, hogy nem sikerül elfogadni a tervet, nem teszi sikertelenné a kört. Lehet, hogy annak ellenére felhívja a hatóságok figyelmét egy problémára, közösségi szinten **új kapcsolatokat alakít ki**, jobbra teszi a munkakapcsolatokat. Különösen igaz ez a gyermekbántalmazásra és a családon belüli erőszakra. Nagyon sok esetben nem a megállapodás a legnagyobb eredmény, hanem az új szemlélet és az új értelmezési keretek kialakulása.⁴⁶⁵

Az **utánkövetési körök** (follow-up circles) az vizsgálják, hogy az érintettek mennyiben tartották meg az ígéreteiket. A kör legnagyobb eredménye az, hogyha továbbgyűrűzik. A kör nem zárul le a megállapodással vagy az igazságügyi hatóság döntésével, hanem az érintettek munkahelyén, otthonában és a közösségben folytatódik. Azokon a helyeken, ahol a körmodellt a közösségi döntéshozatali eljárás valamennyi szegmensébe integrálták, ott széleskörű változások történtek a közösségi együttműködés kultúrájában. Például a külvárosi közösségben tartott kör ahhoz a felfedezéshez vezethet, hogy nincs olyan hely a területen, ahol a fiatalok összegyűlhetnek.⁴⁶⁶

7. A helyreállító igazságszolgáltatás hatása a bűnisméltés megelőzésére

Az áldozatok szükségleteinek figyelembevétele mellett a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása mellett szóló érv az elkövetőknél elérhető **speciálprevenációs** hatás.

A szabadságvesztés büntetés alkalmazása ellen szóló érv az, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása költséges, a büntetés végrehajtása az elítélre káros következményekkel jár, és a szabadságvesztés büntetéshez erős társadalmi stigmatizáció társul. Mindezek miatt a szabadságvesztés büntetéssel kapcsolatban felvetődik az, hogy ténylegesen nem gyakorol speciálprevenációs hatást az elkövetőkre.

A resztoratív programok az **alacsony visszaesési kockázatú elkövetőknél** hatékonyabbak, holott a rehabilitációról szóló szakirodalom szerint a treatment hatástalan az alacsony visszaesési kockázatú elkövetőknél. Az eltérés oka az lehet, hogy az alacsony visszaesési kockázatú elkövetőknél csupán néhány kriminogén faktor azonosítható, ezért feltehető, hogy a resztoratív eljárás az empátia felkeltése, a büntudat és a szégyenérzet kialakítása miatt képes speciálprevenációs hatást kifejteni. A kutatásbeli kontrollcsoportokban olyan elkövetők szerepeltek, akiknek az ügyében a büntetőeljárást a hagyományos módon folytatták le, amely az alacsony visszaesési kockázatú elkövetőkre nézve is a megbélyegzés hatásával járhatott.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m.128.

⁴⁶⁴ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m. 129.

⁴⁶⁵ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m.129.

⁴⁶⁶ Stuart, B. – Pranis, K.: i.m.131-133.

⁴⁶⁷ J. Bonta - R. Jesseman - T. Rugger - R. Cormier: Restorative justice and recidivism: Promises made, promises kept. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 108-117.

Az elmúlt években a resztoratív gyakorlatokat kiterjesztették azokra az elkövetőkre, akiknél **magas a visszaesés kockázata** és akik **súlyosabb bűncselekményeket** követtek el, mert a büntetlen előéletű, súlyos erőszakos bűncselekményeket elkövetőknél alacsony a visszaesés kockázata. Öt helyreállító igazságszolgáltatási program foglalkozott az erőszakos bűncselekményeket elkövetőkkel és e programok átlagosan tizenöt százalékos csökkenést mutattak a visszaesésben. A magas visszaesési kockázatú elkövetőknél a resztoratív programoknak nincs hatásuk a visszaesés csökkenésére, az alacsony visszaesési kockázatú elkövetőknél viszont van hatásuk.⁴⁶⁸

A szabadságvesztés büntetés és a szabadságelvonással nem járó szankció hatékonyságát vizsgáló kutatások azt igazolták, hogy a börtönbüntetés a közösségi büntetésekkel összevetve nem segítette a visszaesés csökkenését és a börtönbüntetés időtartamának sem volt jelentősége. A visszaesés kockázata a börtönbüntetés időtartamával párhuzamosan nőtt, míg **a rehabilitációs programok, a humán szolgáltatások csökkentették a visszaesést** (Smith és szerzőtársai 442.711 elkövetőre kiterjedő vizsgálata, Andrews és Bonta kutatása). 1990-ben Andrews, Bonta és Hoge megfogalmazták a hatékony treatment három alapelemét: kockázat, szükséglet és felelősség. Andrews és szerzőtársai kimutatták azt, hogy a fenti elvek alapján megszervezett treatment és a közösségben végrehajtott treatment hatékony a bűnismétlés megelőzésében.⁴⁶⁹

A resztoratív jellegű szankciók hatékonyságának vizsgálatát korlátozza az, hogy a kutatások egy része összemosta a resztoratív beavatkozásokkal a **bíróság által kiszabott szankciókat**, amelyek kötelezést, kényszert tartalmaztak (Bonta és szerzőtársai, Latimer és szerzőtársai).⁴⁷⁰

A kutatási eredmények szerint a bíróság által elrendelt kárhelyreállítás, a közérdekű munka csekély hatást gyakorolt a visszaesés csökkenésére. Azoknak a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáján alapuló programok, amelyek a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívül működnek, a visszaesésre tíz százalékos csökkenő hatást gyakoroltak, míg azok a programok, amelyeket a bíróság rendelt el átlagosan egy százalékos csökkenést eredményeztek.⁴⁷¹

A resztoratív eljárások speciálprevenációs hatása **az erőszakos bűncselekmények körében** is ismert. Az erőszakos bűncselekmények esetében a konferencia módszer nagyobb mértékben hatott a bűnismétlés megelőzésére, mint a bírósági eljárás. Az erőszakos elkövetők közül – akinek az ügyében a bíróság szabott ki büntetést - harminchat százalék lett visszaeső, míg a konferencián részt vevő elkövetőnek csupán tíz százaléka. A konferencia módszer a fiatalkorú erőszakos bűncselekményt elkövetők visszaesési rátáját harmincnyolc százalékkal csökkentette.⁴⁷² A konferencia módszer bűnismétlésre gyakorolt hatását a **vagyon elleni bűncselekmények körében** is kimutatták.⁴⁷³ McCold a 1971 és 2001 között megvalósított, a helyreállító igazságszolgáltatásra épülő programok eredményeit vizsgálva arra a

⁴⁶⁸ J. Bonta - R. Jesseman - T. Rugger - R. Cormier: i.m. 108-117.

⁴⁶⁹ J. Bonta - R. Jesseman - T. Rugger - R. Cormier: i.m. 110.

⁴⁷⁰ J. Bonta - R. Jesseman - T. Rugger - R. Cormier: i.m. 110.

⁴⁷¹ Jeff Latimer - Craig Dowden- Danielle Muise: Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis Toroto, 2001. Idézi: J. Bonta - R. Jesseman - T. Rugger - R. Cormier: i.m. 110.

⁴⁷² Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 136.

⁴⁷³ McCold – Wachtel: Restorative policing experiment: The Bethlehem, Pennsylvania police family group conferencing project. Pipersville, PA: Community Service Foundation.1998. Idézi: Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez 136.

következtetésre jutott, hogy a mediáció és a konferencia módszer ugyanolyan sikeres az erőszakos bűncselekményeknél és a vagyon elleni bűncselekményeknél, a felnőtt és az elsőbűntényes fiatalok között, a hozzátartozók közötti és az idegenek közötti konfliktusoknál.⁴⁷⁴

A **fiatalok elkövetői ügyeiben** mind a konferenciamódszer, mind a mediáció pozitív hatása igazolódott. Egyes kutatások szerint a mediációban részt vett fiatalok elkövetőknél 23 százalékkal alacsonyabb bűnismétlés tapasztalható. Más kutatások a mediációban részt vett fiatalok elkövetői visszaesését 19 százalékban, míg azon fiatalok bűnismétlését, akik nem vettek részt mediációban 28 százalékban határozták meg.⁴⁷⁵ Az elsőbűntényes fiatalok esetében a konferencia módszer visszaesést csökkentő hatását egy kutatás igazolta, amely fél év elteltével 40 százalékos, egy év elteltével 25 százalékos csökkenést mutatott ki.⁴⁷⁶ Ezen felül a Restorative Justice Consortium huszonkét további tanulmányt sorol azok közé a kutatások közé, amelyek a mediáció, a konferencia módszer és a körmodell bűnismétlést csökkentő hatását igazolták. E módszerek alkalmazása esetén az elkövetői visszaesése csökkent azon elkövetőkhöz képest, akiknek az ügyében bírósági eljárásra került sor. A kontrollcsoportokat nem alkalmazó további 12 kutatás jelentősen becsülte a resztatív eljárások hatását a bűnismétlés csökkenésére a korábban ismertett statisztikai adatok alapján.⁴⁷⁷ A Linz-i Egyetem kutatása alapján igazolódott, hogy a bűncselekményt elkövető fiatalok elkövetői és a sértettek között nem volt a legtöbb esetben előzetes kapcsolat, az esetek 70-80 százalékában ismeretlen volt az elkövető és a sértett korábban egymás számára. A fiatalok elkövetői ügyeiben testi sértés, ezt követően lopás, rongálás miatt indult ügyekben alkalmazták a közvetítői eljárást, ritkábban alkalmazták veszélyes fenyegetés, betörés miatt indult büntetőeljárásban. A sértettek többnyire elégedettek voltak, úgy érezték, hogy meghallgatták őket, elfogadták a kiegyezési formát.⁴⁷⁸

A büntetőjogi mediáció hatása a **bűnismétlés megelőzésére** tagadhatatlan. Számos európai országban végeztek kutatásokat arról, hogy azok a fiatalok, akik elkövetőként részesültek a büntetőjogi mediációnak ezután követtek-e el újabb bűncselekményt. Ezek többnyire azzal az eredménnyel zárultak, hogy más szankciókhoz képest a mediáció hatékonyabban szolgálja a prevenciót. Svédországban azok a fiatalok, akik részt vettek a mediációban ritkábban váltak bűnismétlővé, mint a kontrollcsoport. Ausztriában a fiatalok és a felnőtt korú bűnelkövetők visszaeséséről szóló kutatás azt igazolta, hogy azok a fiatalok, akik mediációban vettek részt 14 százalékos arányban váltak bűnismétlővé, míg a pénzbüntetéssel sújtott elkövetők 33 százaléka lett három éven belül bűnismétlő. Horvátországban a mediációnál három éven belül 9, 7 százalék volt bűnismétlő az átlagos harminc százalékhoz képest. Csehországban a mediációban részt vett fiatalok 25, 4 százaléka vált négy éven

⁴⁷⁴ McCold, P.: A survey of assessment research on mediation and conferencing, 2000. In: Walgrave, L.: Repositioning restorative justice. Cullompton, Willan Publishing, 2003. Idézi: Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2011. 208-209.

⁴⁷⁵ Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: i.m. 208-209.

⁴⁷⁶ Fellegi Borbála.: Út a megbékéléshez. 136.

⁴⁷⁷ Fellegi Borbála.: Út a megbékéléshez. 137.

⁴⁷⁸ Cseres Judit: Peren kívüli megegyezés fiataloknál. Budapest, 2002. Rendőrtiszti Főiskola, Rendvédelmi Füzetek. 2004. 2.

belül bűnismétlővé. Lengyelországban a kutatási eredmények szerint a mediációban részt vett fiatalok csupán 14, 4 százalékát ítélték el ismételtén két és fél éven belül. ⁴⁷⁹

8. A helyreállító igazságszolgáltatás kritikái

A resztoratív eljárások alkalmazása és annak a büntetőjogi büntetésre gyakorolt hatása a legalitás elvének áttörése miatt sok vitára ad okot. Kérdésként vetődik fel, hogy a **nagy tárgyi súlyú bűncselekményeknél** az állam eltekinthet-e az elkövetők megbüntetésétől illetve hogy csökkenthető-e a büntetés, ha az elkövetők helyreállították a bűncselekménnyel okozott sérelmet.

Német, amerikai, angol, új-zélandi és holland kutatások szerint az előbbi országokban erős a **társadalmi támogatottsága** a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételének, az állampolgárok főleg azoknál a fiataloknál helyeslik az alkalmazását, akik először követtek el bűncselekményt. A visszaeső elkövetők ügyeiben és bizonyos súlyos erőszakos cselekményeknél (erőszakos közöszlész, fegyveres rablás) ellenzik a resztoratív eljárások bevezetését.⁴⁸⁰ Egyes európai országokban a nőjogi szervezetek szerint a nők jogainak védelme fontosabb a család helyreállításához fűződő társadalmi érdeknél, ezért nem támogatják azt, hogy a családon belüli erőszak elkövetőinek a megbüntetésétől eltekintsenek.⁴⁸¹ Álláspontjuk szerint félő, hogy a hozzátartozók közötti erőszak közügyből ismét magánügyggyé válik. Hasonló aggodalomnak adtak hangot a finn civil szervezetek is a családon belüli erőszakos ügyek mediációjának bevezetésekor.⁴⁸² *Matthew Willis* ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy a **hagyományos büntetőeljárás eszközei** és a kilátásba helyezett büntetések **visszatartják az áldozatokat** attól, hogy a sérelmükre elkövetett bántalmazások miatt a hatóságokhoz forduljanak. A szerző az ausztrál őslakosságnál tapasztalható, nagyarányú látens partner-és gyermekbántalmazás miatt, a feljelentési hajlandóság fokozása érdekében sürgeti a resztoratív eszközök alkalmazását. Az áldozattá vált személyek a hagyományos büntető igazságszolgáltatás válaszainál jobban támogatják a konfliktusfeloldásra épülő eljárást.⁴⁸³

Bizonyos típusú erőszakos bűncselekményeknél a felek közötti **alá-fölérendeltségi viszony**, az elkövető **erőfölénye** (például a családon belüli erőszaknál, az uzsora-bűncselekménynél) a sikeres közvetítés ellen hathat. *Kathleen Daly* szerint nem lehet feltétel nélkül támogatni, de ellenezni sem a resztoratív eljárások kiterjesztését a szexuális és a családon belüli erőszakra.

⁴⁷⁹ Wojciech Zalewski - Andrea Păroșanu: Poland. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.135.

⁴⁸⁰ Pali, B. – Pelikan, C.: Building social support for restorative justice. Media, civil society and citizens. European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2007.58.

⁴⁸¹ Artinopoulou, V.: Áldozat-elkövető mediáció családon belüli erőszak eseteiben- görögországi tapasztalatok. In: Gyökös Melinda – Klopfer Judit – Lányi Krisztina (Szerk.): i.m.183.

⁴⁸² Uotila, E. - Sambou, S.: Victim-offender mediation in cases of intimate relationship violence – ideals, attitudes and practices in Finland. In: Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention. 2010/11. 191.

⁴⁸³ Willis, M.: Non-disclosure of violence in Australian Indigenous communities. In: Trends & issues in crime and criminal justice. Australian Institute of Criminology, Canberra.2011/405.9.

Mindig meg kell vizsgálni az adott eset körülményeit és a felek találkozását megfelelően elő kell készíteni ahhoz, hogy a sértett elkerülje a másodlagos viktimizációt.⁴⁸⁴

A világon összesen tizenhét olyan helyreállításra épülő program működik, amely lehetővé teszi az erőszakos közösülésnél is a konferencia módszer alkalmazását, míg húsz olyan konferencia módszerre épülő program ismert, amelyben a szexuális abúzust elszenvedett gyermekkorúak vehetnek részt.⁴⁸⁵

A gyűlölet-bűncselekmények okai sok esetben demográfiaiak és gazdaságiak illetve a társadalmi kohézió gyengeségére vezethetők vissza, e bűnmegelőzés esetében ezért alapvető fontosságú a bármely szempontból - a többségi társadalomhoz képest - „másnak” tekintett társadalmi csoportok integrációja.⁴⁸⁶ Ezért álláspontom szerint nem lehet kizárni e bűncselekményeket sem a mediációból.

A kritikai nézetek szerint nem minden sértettnek van szüksége az elkövetővel való találkozásra, bizonyos esetekben a sértettek az elkövető megbüntetését kérik. Daly a bűncselekmények sértettjeit négy kategóriába sorolta. Álláspontja szerint az általa vizsgált ügyekben 28 százalékuk nem került válságba, 12, 5 százalékuk kisebb válságba került, 36, 5 százalékuk mérsékelten szenvedett, 23 százalékuk nagyon szenvedett.⁴⁸⁷

Azok az áldozatok, akiket a bűncselekmény kevésbé súlyosan érintett, nyitottak a resztoratív eljárásra, míg a súlyosan szenvedő áldozatok kevésbé. *Cretney* és *Davis* az erőszakos bűncselekmények áldozatainak szükségleteit kutatva megállapították, hogy az áldozatoknak nemcsak helyreállításra van szükségük, hanem érdekük fűződik az elkövető megbüntetéséhez. Ez közvetíti ugyanis számukra azt, hogy a közösség elismeri és támogatja őket.⁴⁸⁸

A kutatók egy része szerint a resztoratív igazságszolgáltatás **differentiálatlan áldozatképet használ**. *Dignan* szerint a resztoratív igazságszolgáltatás gyakorló szakemberei általában az ideális áldozattípusokkal dolgoznak. A globális változás miatt az egyén gyakrabban válhat áldozattá, mint a globalizáció előtti időszakban, mert addig csak a környezetében lévő személy követhetett el a sérelmére lopást, a resztoratív igazságszolgáltatás is ezekhez a hagyományos áldozatokhoz kapcsolódik. Az egyéni sértettel akarja szembesíteni az elkövetőt, és ez egy strukturálisan semleges képet eredményez az áldozatról.⁴⁸⁹ E kutatók szerint a resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a globális társadalomban kevésbé valósulhatnak meg.⁴⁹⁰

A kutatási adatok szerint konferencia alkalmazása után a súlyos bűncselekmény nagy sérelmet elszenvedett áldozatai sokkal inkább maradtak dühösek és negatívak az elkövetőkkel szemben, mint a kevésbé szenvedő áldozatok. Később az áldozatok kétharmada úgy vélte,

⁴⁸⁴ Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: i.m. 47-48.

⁴⁸⁵ Észak-Írországból, az Egyesült Államokból, Új-Zélandon, Ausztráliában, Belgiumban, Norvégiában, Hollandiában, az Egyesült Királyságból, Ecuadorban, Brazíliában, Albániában (felnőttkorúaknál), Izraelben (gyermekkorúaknál). Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: i.m. 83.

⁴⁸⁶ Gavrielides, Theo: Kapcsolatok helyreállítása: a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazása gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina, IRM, Budapest, 2010. 192.

⁴⁸⁷ Daly, K.: i.m. 141.

⁴⁸⁸ Cretney, A. – Davis, G.: Punishing violence. London, Routledge 1995.

⁴⁸⁹ Goodey, J.: i.m. Idézi: Walklate, S.: i.m. 280.

⁴⁹⁰ Dignan, J.: Understanding Victims and Restorative Justice, Maidenhead, Open University Press. 2005. Idézi: Walklate, S.: i.m. 279. , Young, R.: Testing the limits of restorative justice: the case of corporate victims. In: Hoyle, C. and Young, R. (Szerk.): New Visions of Crime Victims. Portland, OR Hart Publishing. Idézi: Walklate, S.: i.m. 279.

hogyan kiheverte a bűncselekményt, az áldozatok többsége egy évvel később tette túl magát a sérelmén. 71 százaléka a súlyosan szenvedő áldozatoknak nem heverte ki a bűncselekményt egy évvel később sem. **A legsúlyosabban szenvedő áldozatoknak a helyreállító igazságszolgáltatás kevés segítséget tudott nyújtani.** 49 százalékuk úgy vélte, hogy az eljárás segítette őt. A kevésbé szenvedő áldozatok közül többen találták úgy, hogy az eljárás hozzásegítette őket a feldolgozáshoz.⁴⁹¹

A resztoratív eljárások is **vezethetnek másodlagos viktimizációhoz.** *Daly* szerint az igazság elmondásakor a sértetteknek újra át kell élniük a bűncselekmény okozta sérelmet, amely ugyanolyan megrázkódtatással járhat számukra, mint a bírósági eljárásban a keresztkérdés.⁴⁹² A szerző ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a konferencia során nem az elkövető és a sértett szemtől szembeni találkozása a helyreállítás egyetlen módja, hanem ettől eltérő módszerekkel és jóvátételi formákkal el lehet kerülni a sértett másodlagos viktimizációját.

A konzervatív megközelítés az új módszereket amiatt bírálta, mert álláspontjuk szerint a helyreállító igazságszolgáltatás aránytalanul hangsúlyozza a rehabilitációt, a helyreállítást, a megbékélést, a büntetés arányos formáinak költségét és az elrettentést. A progresszív vagy kritikai megközelítés szerint a resztoratív igazságszolgáltatás túl nagy hatalommal ruházza fel a közösséget, privilegizálja a sértettet és **megszégyeníti az elkövetőt.**⁴⁹³

Daly szerint a helyreállító eljárásokban való részvétel megkövetel egyfajta **empátiát**, amellyel sok ember - köztük a fiatalok - nem rendelkezik.⁴⁹⁴ A resztorativitás maga is megköveteli az empátia bizonyos szintjét, ez a felnőttkorúaknál már jobban kialakul. A fiatalok elkövetők több mint fele egyáltalán nem tudta azt, hogy mit mondhatna a sértettnek, nem tudták, hogy mit ajánlhatnának fel a sértettnek.

A resztoratív módszerek alkalmazása ellen szólhat az az érv, hogy a resztoratív eljárások időigényesek. A szervezeti rutin, az adminisztratív hatékonyság és a szakmai érdekek gyakran ellene hatnak az igazság eszményének. A helyreállító igazságszolgáltatás **időigényes**, mert a facilitátornak fel kell vennie a kapcsolatot a résztvevőkkel, fel kell készítenie őket, meg kell szerveznie a találkozót, koordinálnia kell, hogy mindenre elegendő idő jusson, meg kell tartania a találkozót, majd után kell követnie a történeteket.

Christine Alder szerint a helyreállító igazságszolgáltatás számos előnnyel jár az elkövetővé vált nőkre és lányokra nézve.⁴⁹⁵ A helyreállító igazságszolgáltatás lehetővé teszi azt, hogy kifejezhessék érzelmeiket, tiszteletben tartsák emberi méltóságukat és részt vehessenek a döntéshozatali mechanizmusban. Sok helyreállító igazságszolgáltatási eljárás megköveteli nemcsak a bűncselekménnyel okozott sérelem ismeretét, hanem a cselekményekkel kapcsolatos megszégyenítő üzenetek ismeretét is.⁴⁹⁶ A szégyen szerepe az, hogy kontrollálja a

⁴⁹¹ Daly, K.: The limits of restorative justice. 142-143.

⁴⁹² Daly, K. Sexual assault and restorative justice. In: H. Strang, J. Braithwaite (Szerk.): Restorative Justice and Family Violence. Cambridge University Press. 2002. 65. Idézi: Daly, K.: i.m. 486.

⁴⁹³ Friedrichs, D. O.: Restorative justice and the criminological enterprise. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006.

⁴⁹⁴ Daly, K. The limits of restorative justice. 137.

⁴⁹⁵ Alder, C.: Young women offenders and the challenge for restorative justice. In: H. Strang, J. Braithwaite. Szerk.: Restorative Justice: philosophy to practice, Burlington, VT: Ashgate. 2000. Idézi: Daly, K.: i.m. 486-487.

⁴⁹⁶ Braithwaite, J.- Mugford, S.: Conditions of successful reintegration ceremonies. British Journal of Criminology. 1994/34. 139., 71. Idézi Daly, K.: i.m. 487.

nők magatartását. Ezért nem szívesen beszélnek a velük szembeni elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményekről és az erőszakról, ezért óvatosan kell kezelni a szégyen és a reintegráció kapcsolatát. Ahogyan a korábbi, az áldozattá vált nőkről szóló kutatás megállapította, az elvárások és a hierarchikus viszonyok befolyásolják az eljárást. A közösség elvárásai a nőkkel szemben megfogalmazódnak, azonban – ahogyan arról Alder értekezett – a konferencia a benne rejlő támogató elemekkel lebonthatja a fiatal nőkkel szembeni negatív társadalmi attitűdöket.⁴⁹⁷

A helyreállító igazságszolgáltatással foglalkozó kutatások kimutatták azt, hogy az eljárásban a résztvevők a fair eljárást, a tisztességes bánásmódot megtapasztalják. Sok tanulmány igazolta azt, hogy az elkövetők és az áldozatok aktívan részt vettek a következmények meghatározásában, azaz a laikus ember döntéshozatali helyzetbe került.⁴⁹⁸

Ugyan a fentiek alátámasztják azt, hogy az eljárási igazságosság megvalósult, relatívan **kevés bizonyíték áll rendelkezésre az eljárások resztorativitásáról**. A resztorativitást annak alapján mérték, hogy az elkövetőben mennyire alakult ki büntudat, bocsánatot kért-e a sértettől, megértette-e, hogy a bűncselekmény milyen következményekkel járt a sértettre, az áldozat mennyire értette meg az elkövető helyzetét, az áldozat, az elkövető és a támogatók közötti viszonyban mennyire történt pozitív elmozdulás. A fiatalok ügyeiben tartott konferenciákon a resztorativitás 30-60 százalék közötti arányban volt megállapítható. Nehezebb lehet az áldozatoknak és az elkövetőknek kezelni a különbségeket és a megtalálni a közös alapot.⁴⁹⁹

Amit a bűncselekmény után a sértettek leginkább igényelnek, az nem más mint a szimbolikus jóvátétel, a bocsánatkérés azaz a konfliktus nyugvópontra helyezése.⁵⁰⁰ Ez egy kiindulópontja lehet annak, hogy a sértettek további jóvátételhez jussanak. Az „ideális” bocsánatkérés azt jelenti, hogy a sérelemmel érintett személy megbocsát az elkövetőnek, míg az őszinte bocsánatkérés esetén a sértett tudja azt, hogy az elkövető komolyan gondolja, de a megbocsátásra mégsem kerül sor. A **bocsánatkérés jellegét** eddig kevés kutatás vizsgálta. A RISE projektben vizsgált áldozatok 41 százaléka tartotta őszintének, míg 36 százaléka valamelyest őszintének a bocsánatkérést.⁵⁰¹ A fiatalok elkövetők 61 százaléka azért kért bocsánatot a sértettől, mert valóban sajnálta a történeteket.⁵⁰²

A resztoratív igazságszolgáltatás célja az elkövető integrálása a közösségbe és ügyel arra, hogy ezt a közösség hogyan tudja elősegíteni. *Sanders* szerint az áldozat és az elkövető

⁴⁹⁷ Alder, C.: Young women offenders and the challenge for restorative justice. H. Strang, J. Braithwaite (Szerk.): Restorative Justice: philosophy to practice Burlington, VT, Ashgate. 2000.109. Idézi: Daly, K.: i.m. 487.

⁴⁹⁸ Crawford, A. – Newburn, T.: Youth Offending and Restorative Justice: implementing reform in youth justice, Cullompton, Devon, UK, Willan Publishing; Daly, K.: Conferencing in Australia and New Zealand: variations, research findings and prospects. 2001. In: A. Morris - G. Maxwell (Szerk.): Restorative Justice for Juveniles: conferencing, mediation and circles. Oxford, Hart Publishing; Hoyle, C.- Young, R. – Hill, R.: Proceed with Caution. Laverthorpe, York, York Publishing. 2002. Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice. 138.

⁴⁹⁹ Daly, K.: Conferencing in Australia and New Zealand: variations, research findings and prospects. In Szerk: A. Morris - G. Maxwell: Restorative Justice for Juveniles: conferencing, mediation and circles. Oxford, Hart Publishing.

⁵⁰⁰ Strang, H.: Repair or Revenge: victims and restorative justice. Oxford, Clarendon Press.2002. 55. Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice. 139.

⁵⁰¹ Strang, H.: Repair or Revenge: victims and restorative justice.Oxford, Clarendon Press. 115. Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice. 139.

⁵⁰² Daly, K.: Mind the gap: restorative justice in theory and practice. In: A. von Hirsch- J. Roberts – A. E. Bottoms – K. Roach – M. Schiff: (Szerk.): Restorative Justice and Criminal Justice: competing or reconcilable paradigms? Oxford, Hart Publishing. 2002. 224-225. Idézi: Daly, K.: The limits of restorative justice. 140.

érdekei mindig összebékíthetőek. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a **közösség és a közösségi kapcsolatok már korábban normatív módon léteztek.**⁵⁰³ Fellegi Borbála szerint a resztoratív eljárások elősegíthetik a bűnelkövetők társadalmi visszailleszkedését. Az integratív közösségeknél az elkövető, a sértett és a támogatóik közös cselekvése önmagában elősegítheti a konfliktus eredményes lezárását. A kirekesztett közösségeknél a resztoratív eljárások önmagukban nem nyújtanak elégséges megoldást, azonban egyéb intézmények (családvédelem, gyermekvédelem, oktatás, egészségügy, szociális ellátórendszer) közreműködésével megvalósíthatóak a helyreállító igazságszolgáltatás célkitűzései.⁵⁰⁴

Összefoglalva, a helyreállító igazságszolgáltatás a felelősségvállalásra, a kapcsolatépítésre és a helyreállításra épít, lehetővé teszi az áldozatok és az elkövetők reintegrációját a felelősségvállalás folyamatában való aktív részvételük által. A rossztett káros következményeinek jóvátétele nem a materiális károk megfizetését jelenti, hanem ennél jóval lényegesebb az érzelmi megrázkódtatás feldolgozása, a felek közötti kommunikáció, a lelki-spirituális kapcsolatok rendezése. Fontos sajátossága az eljárások informális jellege, a résztvevők emberi méltóságának tiszteletben tartása és az egyének speciális szükségleteinek figyelembevétele. A resztoratív technikák akkor működnek jól, ha a társadalmi kohézió erős. A következő fejezet azt mutatja be, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás ezen értékei, alapelvei hogyan jelentek meg a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikájában és az egyes európai országok gyakorlatában.

⁵⁰³ Sanders, A.: Victim participation in an exclusionary criminal justice system. 2002. In: C. Hoyle-R. Young (Szerk.): *New Visions of Crime Victims*, Portland, OR, Hart Publishing. Idézi: Walklate, S.: i.m. 281.

⁵⁰⁴ Fellegi Borbála: *Út a megbékéléshez*. 106., 116.

IV. A büntetőjogi mediáció az európai kriminálpolitikában és gyakorlatban

1. A mediáció a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikájában (Európai Unió, Európa Tanács, Egyesült Nemzetek Szervezete)

Az alábbiakban a nemzetközi szervezetek büntetőjogi mediációra vonatkozó dokumentumai alapján megvizsgálom azt, hogy a resztoratív eljárások Van Ness-féle modellben írt értékei és a büntetőjogi mediáció alapelvei hogyan jelentek meg a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikájában. Ahogyan azt az előző fejezetben kifejtettem, a Van Ness-Strong-féle modell szerint a **resztoratív eljárás** kulcselemei a resztoratív értékekkel azonosak. A resztoratív eljárás **komponensei** a felek találkozása, a felek közötti kommunikáció, a felek közötti megállapodás, az elkövető bocsánatkérése, a sértett javára szóló helyreállítás, a változás az elkövető magatartásában, a felek iránti tisztelet, a felek számára szükséges segítség nyújtása és a felek befogadása.⁵⁰⁵ A mediáció alapelvei az önkéntesség, a titkosság, az általános (a büntetőeljárás minden szintjén) hozzáférhetőség elve, a mediációs szolgálat autonómiája és a felek aktív részvétele.

1.1. Európa Tanács

Az Európa Tanács által elfogadott dokumentumok között először az 1980-as évek elején tűntek fel a mediációra vonatkozó állásfoglalások. Az Európa Tanács többféle aspektusból szorgalmazta a mediáció alkalmazását. Ezt jól mutatja az, hogy az ajánlások egy része tárgyakat tekintve áldozatvédelemmel, a közösségi büntetésekkel és a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával foglalkozott, más részük a büntetőeljárás egyszerűsítésének és gyorsításának standardjait írta le. A Miniszterek Bizottsága a polgári ügyekben alkalmazható közvetítésről 1998-ban, míg a büntetőügyekben alkalmazható mediációról 1999-ben fogadta el külön ajánlását, ezzel még hangsúlyosabbá tette a mediáció promotálását.

Az Európa Tanács 1983. november 24. napján fogadta el az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló európai egyezményét (*European Convention on the compensation of victims of violent crimes*), amely a szándékosan elkövetett erőszakos bűncselekmények áldozatainak és a bűncselekmények következtében elhunyt áldozatok hozzátartozóinak biztosít kárenyhítést, amennyiben más forrásokból a kompenzációra nem kerül sor. Az állami kárenyhítést a bűncselekmény elkövetési helye szerinti állam nyújtja a sértettnek, feltéve, hogy az elkövető valamely egyezményben részes tagállam vagy az Európa Tanács tagállamának állampolgára és az elkövetés helyének tagállamában állandó lakóhellyel rendelkezik. Az egyezményben megjelenik a kétszeres kárenyhítés elkerülésének elve és a **sértettek tájékoztatásának állami** feladatvállalása is. Az egyezményt ez idáig huszonöt európai állam ratifikálta. Bár az egyezmény elsősorban a kárjövátétel szempontjából rögzített kötelezettséget, az áldozatok tájékoztatásának előírásával lényeges kötelezettséget fogalmazott meg a bűnüldöző hatóságok számára.⁵⁰⁶

⁵⁰⁵ Daniel W. Van Ness: i.m. 1-17.

⁵⁰⁶ az Európa Tanács 1983. november 24. napján fogadta el a *European Convention on the compensation of victims of violent crimes* című egyezményt.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1985. június 28. napján elfogadott R (85) 11. számú ajánlásában foglalkozott az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárási jogállásával (*On the position of the victim in the framework of criminal law and procedure*). Az ajánlás a büntető igazságszolgáltatás elsődleges funkciójaként nevesíti a sértettek szükségleteinek figyelembevételét és érdekeinek biztosítását. Az ajánlás a tagállamokat felhívja, hogy ebből a szempontból vizsgálják felül saját törvényhozásukat, majd a büntetőeljárásban részt vevő állami hatóságok részére konkrét elvárásokat fogalmaz meg. E körben a rendőrség kötelezettségévé teszi, hogy az áldozatot a jogairól, az elkövető és az állam által nyújtható kárenyhítésről a **szükséges felvilágosítással** lássa el. Azt is, hogy a sértett a nyomozás kimeneteléről tudomást szerezhessen, köteles továbbá a lehető legpontosabban tájékoztatni a vádhatóságot a sértett által elszenvedett sérülésekről és veszteségekről. Az ügyészség feladata az áldozat érdekeinek védelme érdekében az, hogy a **vádemelésről történő döntésben figyelembe** vegye a sértettnek járó kárenyhítést, a sértettet tájékoztatnia kell a vádemelésre vonatkozó döntéséről, amellyel szemben a **sértett jogorvoslattal élhet**. Az eljárás bírósági szakaszában a **bíró is köteles tájékoztatni** a sértettet a lehetséges jóvátételről és kárenyhítésről. A büntetőbíróság hatáskörét ki kell terjeszteni, hogy az elkövetőt kötelezhesse a sértett számára nyújtandó kártérítés megfizetésére. Az ajánlás szerint a sértett számára fizetendő kártérítés maga is lehet büntető szankció vagy helyettesítheti a büntető szankciót illetve a büntető szankció mellett is alkalmazható. A büntetés kiszabásakor a **bíróságnak figyelembe kell vennie a sértett igényét a kártérítésre**, az elkövető által ténylegesen nyújtott kártérítést és a helyreállítást. Amennyiben az elkövető kártérítésre kötelezését szankcióként alkalmazzák, akkor azt a pénzbüntetéshez hasonlóan kell végrehajtani. Ezen túlmenően az ajánlás határozottan a **mediációs és a békéltető eljárások alkalmazását tartja előmozdítandónak** a hagyományos büntetőeljárás mellőzése mellett.⁵⁰⁷

Ezen ajánlást két évvel később, 1987. szeptember 17. napján az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről szóló R (87) 21. számú ajánlás követte (*On assistance to victims and the prevention of victimisation*). Az ajánlás preambuluma felhívja a figyelmet a személy és vagyon elleni bűncselekmények elterjedtségére, érdeme, hogy a sértettek által fizikai, pszichikai, szociális és pénzügyi téren elszenvedett sérelmekre és arra helyezi a hangsúlyt, hogy a hagyományos büntető igazságszolgáltatási rendszer önmagában nem eléggé hatékony módja a jogsértéssel előállott sérelem és zavar megszüntetésének. E dokumentum megalkotását az a felismerés vezette, hogy az áldozatsegítés további formáinak elterjesztése szükséges ahhoz, hogy a büntetőeljárás a sértettek érdekeit a lehető legmegfelelőbb módon szolgálja. Az ajánlás felhívja a figyelmet arra is, hogy szükség van a **civil szervezetek és a közsféra együttműködésére, mivel az áldozatvédelem komplex társadalmi feladat, amelyben egyaránt részt kell vállalnia a köz- és magánszektornak**. Az államnak meg kell védenie a sértettet az elkövető bosszújától, pszichikai, orvosi, anyagi és szociális segítséget kell nyújtania a sértettnek, tájékoztatnia kell a jogairól, az eljárás alatt elő kell segítenie a bűncselekménnyel okozott kár megtérülését. Az áldozatvédelem fejlesztése különösen a gyermekkorú sértettek továbbá a nemi erkölcs, a családon belüli erőszak, a szervezett bűnözés és a faji erőszak áldozatai számára elengedhetetlen. Ezen ajánlás is említi

⁵⁰⁷ az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1985. június 28. napján fogadta el R (85) 11. számú *On the position of the victim in the framework of criminal law and procedure* című ajánlását.

az elkövető és a sértett közötti mediációt, amikor úgy fogalmaz, hogy nemzeti és helyi szinten is **támogatni kell** az ilyen kísérleteket.⁵⁰⁸

Az Európa Tanács 2006. június 14. napján újabb, a korábbiaknál részletesebb ajánlást fogadott el a bűncselekmények áldozatainak segítéséről (R (2006) 8. *On assistance to crime victims*). Az ajánlás a **sértett fogalmát** akként határozta meg, hogy a sértett a bűncselekménnyel okozott **sérelmet elszenvedő személy**, illetve ezen személy közvetlen hozzátartozói. Az ajánlás részletesen szól az állami kárenyhítésről, a biztosításról, az áldozatvédelemről, az áldozatsegítésről, az állami szervek szerepéről és a **sértett tájékoztatásáról**. Az ajánlás 13. pontja a **mediációval** kapcsolatban felhívja a tagállamok figyelmét arra, hogy a közvetítői eljárással a sértett javára elérhető előnyöket szem előtt kell tartaniuk. A közvetítői eljárás elrendelésekor és a közvetítői eljárás alatt mélyrehatóan és körültekintően kell figyelembe venni a **sértett érdekeit**. Az államoknak elő kell segíteniük az olyan mediációs sztenderdek beépülését a saját jogrendszerükbe, mint a **független tanácsadás, az eljáráshoz való hozzájárulás visszavonásának joga az eljárás valamennyi szakaszában és a mediátorok hatásköre**. Ez utóbbi ajánlásban már megjelent az önkéntesség elve és a mediációs szolgálatok autonómiájának elve is.⁵⁰⁹

A Miniszteri Bizottság R (92) 17. számú ajánlása (*On consistency in sentencing*) az egységes ítélkezésről amellelt foglalt állást, hogy a büntető igazságszolgáltatásnak a **börtönbüntetések arányát mérsékelnie** kell és indokoltnak találta azt is, hogy a bűncselekmény súlyához mérten nagyobb teret kapjanak a közösségi büntetések, a diverzió és a mediáció valamint az áldozatok kompenzációja.⁵¹⁰

A Miniszterek Bizottságának a 2000. évi 22. ajánlása a közösségi büntetésekről (*On improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures*) a közösségi szankciók között említette meg a bűncselekmény áldozatának kompenzálását, reparációját és az áldozat-elkövető közötti mediációt.⁵¹¹

A Miniszterek Bizottságának R (87) 20. számú ajánlása a fiatalkorúak bűnözésére adandó társadalmi válaszokról (*On the social reactions to juvenile delinquency*) hangsúlyozza a bűnmegelőzés fontosságát, a **diverzió** és a **mediáció** alkalmazásának szükségességét. A gyermekkorúakkal szembeni eljárásokban a diverziós és mediációs mechanizmusok előmozdítása azért lényeges, mert a fiatalkorúak esetében **lehetőleg el kell kerülni a büntető igazságszolgáltatással megvalósuló reakciót**. Az elterelés igénybevétele előtt a **fiatalkorú hozzájárulását** be kell szerezni és a fiatalkorú családjával való együttműködésre kell törekedni, tehát az önkéntesség alapelve ebben az ajánlásban is megjelent.⁵¹²

A bevándorló családokból származó fiatalkorúak bűnözéséről szóló R (88) 6. számú ajánlás (*on the social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families*) megállapítása szerint a bevándorló fiatalkorúak bűnözése integrációjuk hiányos voltára vezethető vissza, ezért amennyiben kapcsolatba kerülnek a büntető igazságszolgáltatással, akkor az **eljárásnak társadalmi integrációjukat** kell elősegítenie.

⁵⁰⁸ Miniszteri Bizottság 1987. szeptember 17. napján elfogadott R (87) 21. számú ajánlása az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről (*On assistance to victims and the prevention of victimisation*)

⁵⁰⁹ Miniszteri Bizottság R (2006) 8. ajánlása *On assistance to crime victims*

⁵¹⁰ Miniszteri Bizottság R (92) 17. számú ajánlása *On consistency in sentencing*

⁵¹¹ Miniszterek Bizottságának a 2000. évi 22. ajánlása *On improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures*

⁵¹² Miniszterek Bizottságának R (87) 20. számú ajánlása *On the social reactions to juvenile delinquency*

Kiemeli az ajánlás a diszkrimináció tilalmát és kulturális másságból eredő konfliktusok békés úton történő rendezésének követelményét, tehát a befogadás mint resztoratív érték megjelent a dokumentumban.⁵¹³

A fiatalkorúak bűnözéséről és a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának szerepéről szóló 2003. évi 20. ajánlás (*Concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and role of juvenile justice*) a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerének részeként tekint azon szervezetekre is, amelyek feladata az **áldozatok** és a tanúk **támogatása**. A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának célja a bűnmegelőzés és a bűnismétlés megelőzése, az elkövetők reszocializációja és **reintegrációja** továbbá az **áldozatok szükségleteinek és érdekeinek képviselése**. Az igazságszolgáltatás csak egyik eleme a fiatalkorúak támogatását és védelmét célzó **közösségalapú** stratégiának, amelynek középpontjában a bűnmegelőzés áll. Az ajánlásban fellelhető a befogadás, a felek aktív részvétele és a jóvátétel mint resztoratív érték.⁵¹⁴

A Miniszterek Bizottságának R (81) 7. számú ajánlása az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről (*on the measures of the facilitating of the criminal justice*) a bírósági eljárás bonyolultságára, időigényességére és költségességére figyelemmel az eljárások egyszerűsítését tartotta kívánatosnak, különös tekintettel a gazdaságilag és szociálisan hátrányos helyzetű személyekre. E dokumentum szerint a megoldást a jogi segítségnyújtás fejlesztése és a bírósági iratok egyszerűsítése jelentheti. Az ajánlás olyan alapelveket fogalmaz meg, amelyek zsinórmértékül szolgálhatnak a tagállamoknak abban, hogy milyen lépéseket tehetnek a közvélemény tájékoztatása érdekében, az állampolgári jogérvényesítés megkönnyítésével, ideértve a polgári, kereskedelmi, közigazgatási, szociális és pénzügyi ügyeket is. Ilyen alapelvek **a tájékoztatás, az egyszerűsítés, a békéltetés, a kiegyezés a bírósági eljárásban**. Nyelvi nehézségek esetén is meg kell adni a szükséges segítséget a hatóságokhoz forduló személyeknek. Alapelveként fogalmazza meg az ajánlás az eljárások gyorsítását, az eljárási költségek csökkentését, az ügy tárgyi súlyához igazodó eljárási díj megállapítását (ha az az eljárás megindításának feltétele), az ügyvédi munkadíjak és a szakértői költségek indokoltságának ellenőrzését. Különleges eljárások bevezetése is alapelveként szerepel az ajánlásban. Az ajánlás szükségesnek tartja külön eljárások kidolgozását arra az esetre, amikor a vita tárgya kis pénzösszeg vagy kis érték. Ezekben az ügyekben arra kell törekedni, hogy az eljárás ne legyen költségesebb az ügy tárgyánál, kerülni kell a szükségtelen tárgyalásokat. A családjogi ügyek elbírálását egyszerűsíteni és gyorsítani kell és lehetőleg ezen vitákat a magánszférában kell rendezni. Ez utóbbi ajánlás a mediációt annak informális jellege, a felek aktív részvétele és a befogadás mint cél miatt ajánlotta a tagállamok figyelmébe.⁵¹⁵

A bíróságok tehermentesítéséről szóló R (86) 12. számú ajánlás (*On the simplification of the criminal justice*) a bírák által ellátott nem igazságszolgáltatási feladatok számának csökkentése, a bíróságon kívüli vitarendezési fórumok támogatása, a választottbíráskodás terjesztése mellett **a felek számára kielégítő, megnyugvást eredményező döntéshozatalban** látta az igazságszolgáltatásban jelentkező ügyteher enyhítésének megoldását. A mindkét fél

⁵¹³ Miniszterek Bizottságának R (88) 6. számú ajánlása On the social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families

⁵¹⁴ Miniszterek Bizottságának 2003. évi 20. ajánlása Concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and role of juvenile justice

⁵¹⁵ Miniszterek Bizottságának R (81) 7. számú ajánlása on the measures of the facilitating of the criminal justice

számára kedvező, elfogadható döntések békéltető eljárások igénybevételével érhetőek el, akár a bírósági eljáráson kívül, akár azt megelőzően. Az utóbbi rendelkezések tükrözik a felek aktív részvételének és a büntető igazságszolgáltatás valamennyi szintjén való hozzáférhetőségének mediációs alapelvét.⁵¹⁶

A Miniszterek Bizottságának R (87) 18. számú ajánlása a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről a diszkrecionális vádképviselő vonatkozásában foglalt állást amellel, hogy a vádképviselőről való lemondásnak illetve az eljárás megszüntetésének eseteit jogszabályban kell rögzíteni. A vádról történő lemondásra abban az esetben van lehetőség, ha a vádlott bűnössége bizonyított. A jogalkalmazónak figyelembe kell vennie az állampolgári egyenjogúságot, a büntető igazságszolgáltatás egyéniesítésének követelményét és olyan szempontokat is mint a bűncselekmény súlya, természete, az elkövetés körülményei, a bűncselekmény következményei, az elkövető személyisége, a bíróságok hasonló ügyekben folytatott büntetéskiszabási gyakorlata, az elkövető elítélésének lehetséges következményei és az áldozat helyzete.⁵¹⁷

Az eljárásról való lemondás és a megszüntetés esetében intés és megrovás alkalmazható, magatartási szabályok határozhatóak meg, kártérítés, **a sértett kompenzációja rendelkezhető el** vagy próbára bocsátás alkalmazható. A vádról történő lemondáshoz és az eljárás megszüntetéséhez az elkövető hozzájárulása is szükséges. Az alkalmazott szankciótól függetlenül **a sértettet megilleti a bűncselekménnyel okozott sérelem** reparációja mind a büntetőbíróság, mind a polgári bíróság előtt. A bírák számára is lehetővé kell tenni az eljárás felfüggesztéséről való döntést, az egyszerűsítést és a gyorsítást szolgálhatja még a dekriminalizáció és sommás eljárások alkalmazása. A fentiekből következően a mediációt a büntetőeljárás minden szintén hozzáférhetővé kell tenni.

Csekély tárgyi súlyú bűncselekmények esetén, jogszabályban meghatározott feltételekkel egyezségek létrehozását teszi lehetővé az ajánlás az **elkövető és a sértett között (out-of-court settlements)**. Az elkövető számára előírható az, hogy meghatározott összeget fizessen az államnak, közcélra vagy jótékony célra tegyen felajánlást, azaz a bűncselekménnyel okozott sérelmet állítsa helyre (restitution). Azaz **a jóvátétel és a felek aktív részvétele** mint alapvető érték megjelent a dokumentumban.

Jelentős a különbség a mediációs megállapodásokhoz képest az egyezségek esetében: **az elkövető részére az egyezségi ajánlatot a büntetőügyben eljáró hatóság készíti elő, az nem a felek tárgyalásának eredménye**. Ha az elkövető nem kívánja elfogadni az egyezségi ajánlatot, biztosítani kell számára a visszautasítás lehetőségét. Ha az elkövető elfogadja az egyezségi ajánlatot és teljesíti kötelezettségét, nem emelhető vád vele szemben. Ezzel szemben a mediáció feltételes autonómiával rendelkezik a büntetőeljárásban, mert a megállapodást a felek önkéntesen, aktív részvételével alakítják ki, míg az egyezségi ajánlat hatósági aktus.⁵¹⁸

Hasonlóan a bírósági ügyteher mérséklése, az eljárási költségek csökkentése és az ügymenet gyorsítása céljából jelenik meg a diverzió, a mediáció és a büntetőeljárás egyszerűsítése az R (95) 12. számú ajánlásban (*On the management of the criminal justice*).⁵¹⁹

⁵¹⁶ Miniszterek Bizottságának R (86) 12. számú ajánlása on the simplification of the criminal justice

⁵¹⁷ Miniszterek Bizottságának R (87) 18. számú ajánlása a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről

⁵¹⁸ Miniszterek Bizottságának R (87) 18. számú ajánlása a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről

⁵¹⁹ Miniszterek Bizottságának R (95) 12. számú ajánlása On the management of the criminal justice

A Miniszterek Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása az Európai Börtönszabályzatról (*On the European Prison Rules*) egyrészt a büntetés-végrehajtási intézetben belül kialakult konfliktusok vitarendezési alternatívájaként tekintett a mediációra. Az olyan fegyelmi ügyekben is alkalmaznia kell az intézetnek a **resztoratív mechanizmusokat és a mediációt**, ahol ez a fogvatartottakkal kialakult konfliktusok illetve a fogvatartottak egymás közötti konfliktusainak megoldására alkalmas lehet. Amennyiben egy fogvatartott panaszt tesz és a mediáció alkalmas megoldásnak tűnik, elsősorban közvetítéssel kell rendezni a vitát. Másrészt a börtönszabályzat lehetővé teszi, hogy a fogvatartottakat bevonják helyreállító igazságszolgáltatási programokba és a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételébe, ennek is feltétele a fogvatartott beleegyezése. A mediációnak a büntetés-végrehajtás szakaszára történő kiterjesztése teszi teljessé a hozzáférhetőség elvének érvényesülését, míg a fogvatartott beleegyezése az önkéntesség elvét tükrözi.⁵²⁰

Az Európa Tanács első mediációtárgyú külön ajánlásának a célja a családon belüli konfliktusokra alkalmazható mediáció szabályozása volt (1998. január 21. napján elfogadott R (98) 1. számú ajánlás *On family mediation*). Ezen ajánlás tárgyát a polgári jogi vagy gyámhatósági hatáskörbe tartozó családon belüli konfliktusok alkotják.⁵²¹

A polgári ügyekben alkalmazható mediációról (*On mediation in civil matters*) szól a Miniszterek Bizottságának 2002. évi 10. számú ajánlása. Ez az ajánlás a mediációt olyan vitarendezési eljárásként definiálta, amelyben a felek tárgyalásokat folytatnak egy vagy több mediátor segítségével abból a célból, hogy megegyezzenek. A mediáció tárgya polgári, kereskedelmi, fogyasztói és munkaügyi vita lehet, nem lehet tárgya közigazgatási vagy büntető ügy.⁵²²

Az ajánlás szerint mediációval foglalkozó szervek **mind a köz-, mind a magánszférában** működhetnek. A mediáció alkalmazására nemcsak a bírósági eljárás előtt, hanem annak keretében is sor kerülhet. A mediációs eljárás költségeinek arányban kell állnia az ügy súlyával és a mediátor által ténylegesen kifejtett munkával. A mediátor **függetlenül és pártatlanul** jár el, nem hozhat a felekre kötelező döntést. Megfelelő időnek kell a felek rendelkezésére állnia a vita rendezésére, hiszen a megállapodás a későbbiekben korlátozza a felek perindítási jogát. A mediációs eljárás titkos, a tárgyalásokon elhangzottak bizonyítékként csak akkor használhatóak fel, ha a felek ebben megállapodtak vagy a nemzeti jog azt megengedi. A mediációs megállapodásokat írásba kell foglalni, a megállapodások tartalma állami úton kikényszeríthető. A mediátornak tájékoztatnia kell a feleket a megállapodás következményeiről.⁵²³

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása a büntető ügyekben alkalmazott mediációról (*On mediation in criminal matters*) a mediáció célját olyan, **a bűncselekményből származó konfliktus elkövető és sértett általi rendezéseként határozza meg**, amelyben a felek megegyezését egy független harmadik személy (mediátor) segíti elő. Az ajánlás a közvetítést az elkövető és a sértett között akkor tartja alkalmazhatónak, ha ahhoz a felek **önként** hozzájárultak. A felek hozzájárulásukat bármikor visszavonhatják: A mediáció alatt folytatott megbeszélésük **titkosak és később sem használhatóak fel**

⁵²⁰ Miniszterek Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása az Európai Börtönszabályzatról *On the European Prison Rules*

⁵²¹ Miniszterek Bizottsága R (98) 1. számú ajánlása *On family mediation*

⁵²² Miniszterek Bizottságának 2002. évi 10. számú ajánlása *On mediation in civil matters*

⁵²³ Miniszterek Bizottságának 2002. évi 10. számú ajánlása *On mediation in civil matters*

bizonyítékként a büntetőeljárásban, kivéve ha ahhoz a felek hozzájárulnak. A megállapodásnak a felek akaratát kell tükröznie, kötelezettségvállalásaiknak egymással arányban állónak és ésszerűnek kell lenniük.⁵²⁴

Az ajánlás szerint ezen túlmenően kizárólag a büntető igazságszolgáltatási szervek dönthetnek a büntetőügy mediációs eljárásra utalásáról és a mediáció kimenetelének megítéléséről. A büntetőügyekben eljáró hatóság a szükséges iratokat a mediátor rendelkezésére bocsátja. A mediátornak a büntetőügyekben ésszerű határidő elteltével tájékoztatnia kell az eljáró hatóságokat a közvetítői eljárás addigi állásáról. Ha a mediációs eljárás nem vezet eredményre, a büntetőügyben eljáró hatóságnak késedelem nélkül kell eljárnia. A mediációs megállapodások ítélt dolgot eredményeznek az elkövető büntetőjogi felelőssége szempontjából, így ugyanazon ügy miatt az elkövetővel szemben újabb büntetőeljárás nem indítható.⁵²⁵

Speciális szabályok megalkotásával lehetővé kell tenni azt, hogy **fiatalkorúak** büntetőügyeiben is alkalmazzák a mediációt. Az ajánlás szerint a mediációt a büntetőeljárás valamennyi szakaszában igénybe lehet venni, és a büntető igazságszolgáltatási rendszeren belül a mediációs szolgálatok megfelelő autonómiával rendelkeznek. A mediátor tevékenysége speciális felkészültséget követel, kiválasztásukat és működésük etikai rendjét szabályozni kell, felügyeletükről külön kell gondoskodni. A mediátorok kiválasztásában előnyben kell részesíteni a helyi közösségeket és kultúrákat ismerő személyeket, továbbá a mediátoroknak jó kommunikációs készséggel kell rendelkezniük. A fentiekből kitűnik, hogy a mediáció alapelvei a külön ajánlásban maradéktalanul nyomon követhetőek.⁵²⁶

1.2. Európai Unió

Az Európai Unió Tanácsának *a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban* szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata - az Európai Unióról szóló szerződés 34. cikke értelmében - a kerethatározatban rögzített célok és eredmények szempontjából kötelezettségeket rótt a nemzetállamokra, a megvalósítás módjának megválasztását azonban a tagállamokra bízta. Az Európa Tanács 1983-as, az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló egyezménye után, tehát e kerethatározat volt az egyetlen, amely európai szinten kikényszeríthető jogokat garantált a bűncselekmények áldozatainak.⁵²⁷

A kerethatározat 10. cikkében előírta a tagállamok számára, hogy az általuk megfelelőnek tartott bűncselekmények esetén gondoskodjanak a büntetőügyekben való közvetítés (mediáció) elősegítéséről. A tagállamok továbbá kötelezettséget vállaltak arra is, hogy a sértett és az elkövető között **az ilyen közvetítés útján elért megállapodást a büntetőeljárásban figyelembe veszik.** A kerethatározatban foglaltak végrehajtásának határideje 2006. március 22. napja volt.⁵²⁸

⁵²⁴ Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása On mediation in criminal matters

⁵²⁵ Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása On mediation in criminal matters

⁵²⁶ Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása On mediation in criminal matters

⁵²⁷ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

⁵²⁸ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

A kerethatározat szerint a sértett olyan természetes személy, aki olyan károsodást szenvedett (testi, szellemi épség sérelme, érzelmi szenvedés, gazdasági veszteség), amelynek közvetlen oka olyan cselekmény vagy mulasztás, amely valamely tagállam büntetőjogi szabályaiba ütközik. Nem tartoznak a sértettek köréhez a sértett hozzátartozói. A büntetőügyekben folytatott közvetítés a büntetőeljárás előtt vagy alatt a tárgyalásos megegyezés keresése a sértett és az elkövető között egy szakember közreműködésével. A kerethatározat részletesen meghatározza a büntetőeljárásban a sértettet megillető jogokat, amelyen belül külön figyelmet szentel a **tájékoztatáshoz való jogra, a védelemhez való jogra és a kártérítéshez való jogra**. A kártérítéshez való jog azt jelenti, hogy a tagállamok a büntetőeljárás keretein belül és ésszerű idő elteltével hoznak határozatot a kártérítésről is. A tagállamoknak megfelelő intézkedésekkel ösztönözniük kell az elkövetőt a sértettet megillető megfelelő kártérítésre.⁵²⁹

A büntetőeljárásban lefoglalt, sértett tulajdonát képező és visszaszolgáltatható vagyontárgyakat haladéktalanul vissza kell szolgáltatni a sértettnek, amennyiben ennek nincsen a büntetőeljárással összefüggő akadály.⁵³⁰

A bíróság a Giovanni Dell’Orto-ügyben megállapította, hogy a büntetőeljárásban a sértett uniós kerethatározat szerinti fogalma **nem foglalja magába a jogi személyeket**. A bíróság az Eredics és társa-ügyben hasonlóan foglalt állást a sértett fogalmáról, amikor leszögezte, hogy a kerethatározat 1. cikkének a) pontját és 10. cikkét akként kell értelmezni, hogy a büntetőügyekben lefolytatott közvetítéseknek az említett 10. cikk (1) bekezdés szerinti elősegítése szempontjából **a sértett fogalmába nem tartoznak bele a jogi személyek**.⁵³¹

Az utóbbi döntés arról is szólt továbbá, hogy a kerethatározat 10. cikke nem követeli meg a tagállamoktól, hogy a közvetítői eljárás lehetőségét minden olyan bűncselekmény vonatkozásában biztosítsák, amelyeknek a nemzeti szabályozás által meghatározott tényállása lényegében megfelel azon bűncselekmények törvényi tényállásának, amelyek vonatkozásában a nemzeti jog a közvetítői eljárást megengedi. Azaz a tagállamok hatásköre eldönteni azt, hogy mely bűncselekmények esetében alkalmazható a mediáció.

Az Európai Unió Tanácsának a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló, 2004. április 29. napján hozott 2004/80/EK irányelve az áldozatvédelem európai egységes szabályozása szempontjából szintén nagy jelentőséggel bír.

Az irányelv célja az, hogy azonos feltételek mellett biztosítsa a kárenyhítést minden olyan személynek, akinek a sérelmére szándékos erőszakos bűncselekményt követtek el valamely tagállamban. A kárenyhítést az áldozat szokásos tartózkodási helye szerinti tagállamban is igényelheti, de a kárenyhítést az a tagállam viseli, amelynek területén elkövették a bűncselekményt (1-2. cikk). Fontos a potenciális sértettek tájékoztatása a jogaikról, a kárenyhítés lehetőségéről. A 12. cikk szerint a tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a területükön szándékosan elkövetett erőszakos bűncselekmények áldozatainak nyújtott

⁵²⁹ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

⁵³⁰ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

⁵³¹ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

kárenyhítés nemzeti rendszerét kialakítsák és az igazságos és arányos kárenyhítést biztosítson az áldozatok számára.⁵³²

A kerethatározatot a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv váltotta fel. Az irányelv hangsúlyt fektet arra, hogy az áldozatokat – akik alatt továbbra is kizárólag természetes személyeket értik – az eljárás minél korábbi szakaszában és közérthetően tájékoztassák a resztoratív gyakorlatokról.

Az Európai Unió szintjén külön dokumentum nem született a mediáció alapelveiről, a meglévő uniós jogból azonban levezethető a felek aktív részvétele, a jóvátétel és a mediációs szervezet autonómiájának elve. Az uniós jog az áldozat fogalmát szűkebben értelmezi, mint az Európa Tanács, mert abba nem tartoznak bele a sértett hozzátartozói és a jogi személyek.⁵³³

1.3. Egyesült Nemzetek Szervezete

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a mediációra vonatkozó álláspontja az Áldozatok Magna Chartája, a Pekingi Szabályok, a Tokiói Szabályok és a Riyádhi Irányelvek néven ismertté vált dokumentumokban rajzolódott ki.

A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló deklarációt (*Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*) az ENSZ Közgyűlése 1985. november 29-én fogadta el. A deklaráció a bűncselekmény **áldozatainak fogalmát tágan értelmezi**, mert a bűncselekmények áldozatának tekint minden olyan személyt, aki egyénileg vagy csoportosan sérelmet szenvedett, beleértve ebbe a fizikai és a pszichikai sérelem okozást, az érzelmi szenvedést, a gazdasági veszteséget, az alapvető jogoktól való megfosztást. A sérelmet szenvedett személy akkor is a bűncselekmény áldozatának tekintendő, ha az elkövető kilétére nem derült fény vagy ellene nem emeltek vádat illetve nem ítélték el a bűncselekmény elkövetése miatt. Nincs jelentősége az áldozattá válás szempontjából annak sem, hogy az elkövető és az áldozat egymással családi kapcsolatban áll-e. Az áldozat kifejezés magába foglalja a közvetlen sértett közeli családtagjait és hozzátartozóit és azokat a személyeket is, akik a sértett védelmében szenvedtek sérelmet. A nyilatkozat kiemeli az áldozatvédelemben **a diszkrimináció tilalmának fontosságát**, hangsúlyozza, hogy a sértetti jogok mindenkit azonos tartalommal illetnek meg, tekintet nélkül a fajra, a bőrszínre, a nemre, a korra, a nyelvre, a vallásra, a nemzetiségre, a politikai vagy egyéb véleményre, a vagyoni helyzetre, a társadalmi státuszra, az etnikai származásra és a fogyatékosságra.⁵³⁴

A nyilatkozat felhívja a figyelmet arra, hogy az áldozatok érdekeire tekintettel ki kell épülniük azoknak az igazságszolgáltatási és közigazgatási mechanizmusoknak, amelyek a hivatalos és az informális eljárásokban az áldozatok érdekeit szolgálják. Az igazságügyi és közigazgatási eljárásoknak elő kell segíteniük az áldozatok **tájékoztatását** a jogaikról, az eljárásban betöltött szerepükről, az eljárás időtartamáról. Ha a nemzeti büntető

⁵³² Az Európai Unió Tanácsának a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló, 2004. április 29. napján hozott 2004/80/EK irányelve

⁵³³ Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

⁵³⁴ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

igazságszolgáltatási rendszer keretein belül vagy azon kívül a terhelt jogai sérülnének, akkor lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a sértett érdekeit érintő eljárási szakaszokban a sértett **véleményt nyilváníthasson**. Gondot kell fordítani arra, hogy a jogi eljárásban a sértett segítséget kapjon és hogy **a lehető legkisebb mértékű legyen a beavatkozás** a sértett magánszférájába, garantálni kell az ő és családtagjai biztonságát. Az ügyek eldöntésében, a határozatok végrehajtásában kerülni kell a szükségtelen késlekedést.⁵³⁵

A nyilatkozat leszögezni, hogy a fenti célok érdekében igénybe kell venni a jogviták rendezésének **informális mechanizmusait**, beleértve a mediációt, a választott bíraskodást és a szokásjogi igazságszolgáltatást vagy a tradicionális közösségi gyakorlatokat, mivel ezek megfelelő eszközök a békéltetésre és az áldozatok javára szolgáló helyreállításra.⁵³⁶

Reparáció (elégítél, jóvátétel) címszó alatt a nyilatkozat külön foglalkozik a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételével, amelyre **nemcsak a sértett, hanem hozzátartozói és családtagjai is jogosultak**. A jóvátétel magában foglalhatja a sértett tulajdonának visszaadását, a sérelem, veszteség pénzbeli kiegyenlítését, az áldozattá válás miatt felmerült költségek megtérítését, szolgáltatás biztosítását, vagy a jogok helyreállítását.⁵³⁷

A nyilatkozat felhívja a kormányokat arra, hogy vizsgálják felül saját gyakorlataikat és törvényeiket és fontolják meg, hogy büntetőügyekben büntetésként alkalmazzák a sértett számára nyújtott jóvátételt, egyéb büntetések mellett. Azon esetekben, amikor a bűncselekménnyel okozott sérelem a környezet károsodásában jelentkezett, a jóvátétel magában foglalhatja a környezet helyreállítását, az infrastruktúra újjáépítését, a közösségi szolgáltatások pótlását és az áttelepítés költségeinek megtérítését.⁵³⁸

Kompenzáció címszó alatt a nyilatkozat rögzíti, hogy amennyiben a kompenzációt teljes mértékben az elkövető nem téríti meg, és az egyéb forrásból sem pótolható, akkor az államnak biztosítani kell a pénzbeli (anyagi) kompenzációt. Erre azok az áldozatok jogosultak, akik súlyos testi, fizikai vagy pszichikai sérülést szenvedtek el, jogosultak továbbá a bűncselekmény következtében elhunyt illetve fizikailag vagy mentálisan keresőképtelenné vált személyek hozzátartozói, családtagjai.⁵³⁹

Az Áldozatok Magna Chartája külön szól a hatalommal való visszaélés áldozatairól, akiknek csoportja megegyezik a bűncselekmények áldozatinak körével. Hatalommal visszaélés minden olyan cselekmény, amely nem minősül bűncselekménynek az adott állam joga szerint, de a nemzetközileg elfogadott normákat, emberi jogokat sérti. Az államoknak be kell építeniük nemzeti jogukba a hatalommal való visszaélés tilalmát. A hatalommal visszaélés áldozatai jogosultak a jóvátételre vagy kompenzációra és a szükséges anyagi, orvosi, pszichológiai és szociális segítségnyújtásra és támogatásra.

A nyilatkozat rögzíti továbbá, hogy az államoknak figyelembe kell venniük az áldozatvédelemre vonatkozó nemzetközi egyezményeket. A jóvátétel értéke is megjelent e nemzetközi egyezményben.

Az ENSZ Közgyűlése által 1990. december 14-én elfogadott, a szabadságelvonással nem járó intézkedések minimumszabályairól szóló ún. **Tokiói Szabályok** (*United Nations Standard*

⁵³⁵ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

⁵³⁶ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

⁵³⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

⁵³⁸ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

⁵³⁹ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

Minimum Rules for Non-custodial Measures) című nyilatkozata **a mediáció céljának meghatározása szempontjából előrelépést jelentett.** A nyilatkozat abból indul ki, hogy a közösségeknek nagyobb részt kell vállalniuk a büntető igazságszolgáltatásban, leginkább az elkövető megjavításában, felébresztve az elkövetőkben a bűncselekmény elkövetése miatt a társadalommal szembeni felelősségérzetet. A tagállamoknak ki kell bővíteniük a szabadságelvonással nem járó intézkedéseket annak érdekében, hogy kevesebb esetben kerüljön sor a teljes szabadságelvonásra (bebörtönzésre). A büntető igazságszolgáltatás ésszerűsítése és az emberi jogok védelme érdekében, figyelembe kell venni a **társadalmi igazságosság** követelményeit és az elkövető rehabilitációjának szükségleteit.⁵⁴⁰

A büntető igazságszolgáltatásban a szabadságelvonással nem járó intézkedések alkalmazásának a tárgyalás előtti eljárási szakasztól kezdve egészen az elkövető elítélését követő időtartamig helye van. A szabadságelvonással nem járó intézkedések alkalmazására a hivatalos büntetőeljárás előtt illetve a helyett is sor kerülhet, de mindkét esetben be kell szerezni az elkövető hozzájárulását. Az intézkedések alkalmazásáról szóló döntésnek biztosítani kell az elkövető kérelmére történő független felül bírálását. Lehetővé kell tenni az elkövető számára a panasz jogát, továbbá a végrehajtásban is tiszteletben kell tartani az elkövető magánéletéhez, magántitokhoz való jogait.⁵⁴¹

Ezen intézkedések előnye, hogy a formális eljárás elkerülésével **nem szakítják ki az elkövetőt a közösségből és** minimálisra szorítják az állami beavatkozást. Azt, hogy mely bűncselekmények esetében alkalmazhatóak az ilyen intézkedések, elsősorban a bűncselekmény természete és súlya, az elkövető körülményei, személyisége, a büntetés célja és az áldozat jogai határozzák meg. A tárgyalási és büntetéskiszabási eljárási szakaszban a büntetőügyekben eljáró hatóságok beszerzik az elkövetőről készített környezettanulmányt. A büntetőügyekben eljáró hatóságok **mérlegeléssel** állapítják meg, hogy mely jogkövetkezményt alkalmazzák.⁵⁴²

Az előzetes eljárási szakaszban, ahol ez a jogrendszerrel összeegyeztethető, a rendőrséget, a vádhatóságot vagy a büntető ügyekkel foglalkozó más hatóságokat fel kell jogosítani arra, hogy az elkövetőt elbocsáthassák az eljárásból, ha megállapítható az, hogy a büntetőeljárás lefolytatása a társadalom védelme, a bűnmegelőzés, a törvénytisztelet előmozdítása és az áldozat jogainak védelme érdekében nem szükséges. Annak eldöntése érdekében, hogy mely ügyek sorolhatóak ide, minden jogrendszernek ki kell dolgoznia a kritériumrendszert. A dokumentum szerint a csekély tárgyi súlyú bűncselekmények miatt az ügyész is kiszabhat szabadságelvonással nem járó intézkedéseket. A dokumentum felsorolja a szabadságelvonással nem járó intézkedéseket, ezek között nevesíti **a sértett részére nyújtott jóvátételt, kompenzációt.**⁵⁴³

A jogerős elítélés utáni, végrehajtási szakaszban a hatáskörrel rendelkező szervezet széles körben alkalmazhat intézkedéseket abból a célból, hogy az elkövetőket segítse a társadalomba történő visszailleszkedésben. Az elítélés utáni ezen intézkedések közé tartozik **bocsánatkérés.** Az elítélés után alkalmazott intézkedések esetében is biztosítani kell a jogorvoslatot. A dokumentum kiemeli, hogy ha az államok a bűnözés kezelésébe **bevonják a**

⁵⁴⁰ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

⁵⁴¹ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

⁵⁴² United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

⁵⁴³ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

közösségeket és a szociális támogató rendszert, akkor nagyobb valószínűséggel ismerhetőek és érthetőek meg a bűnelkövetéshez vezető körülmények, az elkövető szociális háttere, személyisége, intelligenciája és értékei. Alapelveként fogalmazódott meg az is, hogy a szabadságelvonással nem járó intézkedés sikertelensége nem vezethet automatikusan szabadságelvonással járó intézkedés alkalmazásához. A Tokyoi Szabályokban a befogadás értéke és a hozzáférhetőség alapelve azonosítható.⁵⁴⁴

Az ENSZ Parlamenti Közgyűlése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának minimumkövetelményeiről szóló **Pekingi Szabályokat** (*United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice*) 1985. november 29-én fogadta el. A dokumentum alapelveként fogalmazza meg, hogy a fiatalkorúak büntető ügyeiben a lehető legkisebb mértékűre kell visszaszorítani az igazságszolgáltatási szervek beavatkozását. Ennek indoka, hogy az igazságszolgáltatási szervek közbelépése a szükségesnél nagyobb sérelemmel jár a törvénnyel összeütközésbe kerülő fiatalkorú elkövetők számára. A fiatalkorúak bűnmegelőzésében első sorban a konstruktív szociálpolitikának van szerepe. A Pekingi Szabályok szerint a **diverzió** az optimális reakció a fiatalkorúak bűnelkövetésére, a fiatalkorúak számára az iskola, a család és az egyéb informális szociális intézmények intézkedései képezik a beavatkozás megfelelő formáját.

A fiatalkorúak vonatkozásában is érvényesülnie kell a **diszkrimináció tilalmának, a törvény előtti egyenlőségnek**. Figyelemmel kell lenni a fiatalkorú elkövetők különbözőségéből adódó sajátosságokra is. Biztosítani kell, hogy a fiatalkorúak büntető ügyeivel foglalkozó igazságszolgáltatási szerveknél megfelelően képviselve legyenek a nők és a kisebbségek. A szükségtelen sérelemokozás érdekében tiszteletben kell tartani a fiatalkorú magántitokhoz való jogát, és törekedni kell arra, hogy a fiatalkorút a bűncselekmény elkövetése miatt környezetében ne érje stigmatizáció.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának a céljai között nagyobb teret kap a **nevelés**, a fiatalkorúak jóléte, ezért a jogkövetkezmények kiválasztásában az állami reakciónak arányban kell állnia mind az elkövető egyéni helyzetével, mind a bűncselekmény elkövetésének körülményeivel.

A terhelt jogainak védelmét eljárási garanciák biztosítják, így a fiatalkorúnak joga van a védőhöz, a fiatalkorú szülei és gyámja az eljárásban részt vehetnek, és a fiatalkorú személyi körülményeinek megismerése érdekében a hatóságok környezettanulmány készítését rendelik el. Az eljárás lefolytatásában kerülni kell a szükségtelen késlekedést.

A büntetéskiszabásban figyelembe veendő szempont a bűncselekmény súlya, az elkövetés körülményei, a fiatalkorú személyi körülményei, szükségletei és a társadalom érdeke. A büntetőügyekben eljáró hatóságok mérlegelési jogköre fiatalkorú terheltek esetében tágabb, mint a felnőtt korú elkövetők ügyeiben, hiszen **az eljárás minden szakaszában meg kell engedni egy bizonyos mértékű diszkréciót**. Ezért a mérlegelés gyakorlása **speciális felkészültséget és gyakorlatot igényel**.

Az elterelésről dönthet a rendőrség, a vádhatóság és más illetékes hatóság is. Ezekben az esetben az előbbi szervezetek mérlegelési jogkörükben eljárva hivatalos tárgyalás nélkül dönthetnek az ügyek végkimeneteléről. Az elterelés alkalmazására azonban csak akkor kerülhet sor, ha ahhoz a fiatalkorú elkövető vagy szülei (gyámja) is hozzájárultak. Elő kell mozdítani a **közösségi programokat** abból a célból, hogy a fiatalkorúak ügyeiben a

⁵⁴⁴ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

mérlegelést megkönnyítsék, közösségi program **például a helyreállítás és a sértettek kompenzációja**.

A büntetőügyekben eljáró hatóságoknak lehetőségük van arra, hogy az eljárást bármikor felfüggeszék vagy megszüntessék. A fiatalkorúakkal szemben sokféle intézkedés alkalmazható, így a **kompenzációra, helyreállításra kötelezés is**. Az intézkedések alkalmazásában figyelemmel kell lenni arra, hogy a fiatalkorút **nem lehet kiszakítani a szülői felügyelet alól**, kivéve, ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges. A fiatalkorú intézményi elhelyezése csakis a legvégső esetben alkalmazható intézkedés lehet.

A fiatalkorúak fogvatartására csak a legvégső esetben, akkor kerülhet sor, amikor a fiatalkorú jogainak kisebb korlátozása már nem elégséges, az más eszközzel nem helyettesíthető. A fiatalkorú személyi szabadságától kivételesen, akkor fosztható meg, ha súlyos személy elleni erőszakos bűncselekményt követett el vagy az általa elkövetett más súlyos bűncselekményre egyéb válasz nem adható. A Pekingi Szabályokból levezethető a befogadás, a jóvátétel értéke, az önkéntesség és a hozzáférhetőség alapelve.

A fiatalkorúak bűnözésének megelőzéséről szóló **Riyadhi Irányelvek** (*United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency*) kimunkálására 1990. december 14-én került sor. Az irányelv szerint kormányzati szinten bűnmegelőzési tervet kell készíteni, amelyben meg kell határozni a kormányzati és nem kormányzati szervek bűnmegelőzési feladatait. A bűnmegelőzést a fenti dokumentum olyan összetett feladatnak tekinti, amelynek hangsúlyos összetevője a fiatalkorúak segítése és védelme mellett a bűnelkövetési alkalmak számának csökkentése is.⁵⁴⁵

A hatékony bűnmegelőzés az oktatási, egészségügyi és munkaügyi szektor együttműködését igényli. Fontos, hogy a **fiatalok is részt vegyenek** a bűnmegelőzési programokban, például az **áldozatok segítésében és kompenzációjában**. Azaz az irányelv tükrözi a találkozást és kommunikációt mint resztoratív értéket.⁵⁴⁶

A befogadás szemléletmódja mentén az irányelv leszögezi, hogy a fiatalok társadalmi integrációjának elősegítése érdekében kulcsfontosságú a megfelelő családi környezet. A családon belüli konfliktusok rendezése érdekében igénybe kell venni az erre hivatott szolgáltatásokat, például a mediációt. A szülők számára lehetőséget kell biztosítani a szülői szerep, a gyermek-szülő kapcsolat és a gyermek problémáival kapcsolatos ismeretek elsajátításra.

Külön figyelmet kell fordítani a migráns és menekült gyermekek kulturális különbözőségéből adódó eltérésekre. A pedagógusokat érzékennyé kell tenni a fiatalok problémái iránt, különösen az etnikai és más kisebbségeknél és az alacsony jövedelműeknél felmerülő problémák körében. A fiatalkorú droghasználók esetében az igazságszolgáltatási útról való elterelés széleskörű alkalmazása mellett a gondozásra, a terápiára, a tanácsadásra és a segítségnyújtásra kell helyezni a hangsúlyt.⁵⁴⁷

Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának 2002. évi 12. ajánlása (*ECOSOC resolution on the basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters*) a büntető ügyekben alkalmazható helyreállító igazságszolgáltatási programok alapelveiről a mediációra vonatkozó megközelítésmódjában lényeges **előrelépést eredményezett**. A

⁵⁴⁵ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice

⁵⁴⁶ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice

⁵⁴⁷ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice

bűncselekmény lényegét az egyént ért **sérelemként** fogta fel, hangsúlyozta a kárhelyreállítás társadalmi hasznosságát, definiálta a resztoratív programokat és az eljárást. Az ajánlás szerint **a resztoratív eljárás célja** a bűncselekmény feldolgozása az elkövető, a sértett és minden érintett részvételével egy facilitátor közreműködésének igénybevételével, amelyre sor kerülhet mediáció, békéltetés, konferencia és ítélőkörök alkalmazásával is. A resztoratív eljárás végén létrejött eredmény többféle lehet: jóvátétel, helyreállítás, közösség javára végzett szolgáltatás. Célja a sérelem helyreállítása, az elkövető rehabilitálása és a közösség figyelmének felkeltése a bűncselekmény kiváltó körülményeire. Feltétele a közvetítésnek, hogy az elkövető bűnösségére vonatkozóan bizonyíték álljon rendelkezésre, ehhez még az elkövető és a sértett hozzájárulása is szükséges, amely az eljárás bármely szakaszában visszavonható. A helyreállító igazságszolgáltatási programokba, különösen az eljárásba be kell építeni az elkövető és a sértett jogainak védelmét szolgáló eljárási garanciákat (védőhöz való jog, anyanyelv használatának joga, fiatalkorúak esetében a szülők és a gondnok joga az eljárásban való részvételle). Amennyiben az eljárás nem vezet eredményre, úgy az elkövetővel szemben az állam érvényesítheti büntetőhatalmát. A dokumentumból levezethető az önkéntesség, a találkozás, a kommunikáció és a jóvátétel elve.⁵⁴⁸

1.4. Miért hangsúlyos a mediáció alkalmazása a fiatalkorúak büntetőügyeiben?

A részes államok nemzetközi kötelezettségeit a fiatalkorúakat érintő kriminálpolitika területén az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió dokumentumai határozzák meg.

A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény 37. cikk b) pontja szerint a gyermek törvénytelenül vagy önkényesen nem fosztható meg szabadságától. Az egyezmény a szabadságelvonást kivételesen alkalmazható szankciónak tekinti, mert a gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben **szabadságvesztés büntetés kiszabása csak végső eszközként** és a lehető legrövidebb időtartammal alkalmazható.

Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az ENSZ Közgyűlésének XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 10. cikk 2. b) pontjában rögzíti azt, hogy a fiatalkorú vádlottakat a felnőttektől el kell különíteni és ügyükben a **lehető legrövidebb időn belül dönten** kell.

Az ENSZ-tagállamok a Tokiói Szabályokban a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazását preferálták. Kiindulópontjuk az volt, hogy a büntető igazságszolgáltatás szakpolitikájának racionalizálásával csökkenthető a börtönnépesség, ugyanakkor felismerték azt is, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása a reintegráció szempontjából kedvezőbb eredményekkel jár. Célként fogalmazódott meg az, hogy **a bírósági tárgyalást lehetőleg el kell kerülni**.

Az ENSZ a Pekingi Szabályokban fogalmazta meg a **lehető legkisebb mértékű beavatkozás** elvét. A kriminálpolitikai megközelítésükre jellemző az, hogy a család, az iskola és a közösség kínálta kontroll és támogatás egyensúlyát meg kívánták tartani. Hangsúlyozták a szankció arányosságának követelményét, ezért a fiatalkorúak fogva tartására csak a legvégső esetben, a súlyos, személy elleni erőszakos bűncselekmények esetében láttak lehetőséget. A

⁵⁴⁸ ECOSOC resolution on the basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters

szabadságelvonásnak még ebben az esetben is a lehető legrövidebb ideig kell tartania. Alapelv, hogy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásnak **el kell kerülnie a megbélyegzést** és elő kell segítenie a nevelést.

A Rijadi irányelvek a bűnmegelőzés fontossága mellett azt hangsúlyozták, hogy a **fiatalkorúak vegyen részt az áldozatokat segítő programokban** és ismerjék meg más kultúrák értékeit.

A büntetés ultima ratio jellegével és a szabadságelvonás kivételességével függ össze az a kérdés, hogy az állam milyen határok között enged teret a felek konfliktusfeloldásának. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása annál inkább felel meg ennek speciális követelménynek minél tágabb körben ad lehetőséget a **mediáció** alkalmazására. Álláspontom szerint a mediáció alkalmazására a fiatalkorúak esetében a felnőtt korúaknál tágabb, ezért nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények esetében is sor kerülhet. Kérdésként merül fel, hogy vajon súlyos következménnyel járó bűncselekményeknél, mint például az emberölés, a rablás érvényesülhet-e a szabadságelvonás kivételességének elve. A cselekmény tárgyi súlya miatt ezekben az esetekben akkor is szabadságelvonással járó szankciót szabnak ki, ha a fiatalkorú elkövető korábban nem volt büntetve és ezekben az esetekben a fiatalkorúakkal szemben kényszerintézkedést is alkalmaznak. Szerintem ezzel párhuzamosan fontos lenne a resztoratív módszerek alkalmazása még akkor is, ha annak nincs közvetlen hatása a bűncselekmény miatt kiszabott szankcióra. Így például az előzetes letartóztatásba kerülő fiatalkorú esetében a családi csoportkonferencia hozzá tudna járulni a kényszerintézkedéssel járó káros következmények mérsékléséhez, a szabadságvesztés végrehajtása során pedig segítené a szabadulásra való felkészülést.

A **lehető legkisebb mértékű beavatkozás elve** leginkább akkor tud megvalósulni, ha a büntetőeljárás minél korábbi szakaszában elrendelik a közvetítői eljárást. A diverziós eszközöket, köztük a mediációt általában a vádemelés előtt rendelik el, amely megfelelően szolgálja a fenti alapelv érvényesülését. A büntető igazságszolgáltatás jellegéből adódóan a fiatalkorú számára olyan hatású lehet, amely a sérülékenyséjük miatt nem kívánatos. Azonban a mediációban az atmoszféra, annak informális jellege és a mediátor speciális felkészültsége képes megfelelően reagálni a fiatalkorúakkal kapcsolatos követelményekre. A mediáció célja a bűncselekmény okainak feltárása, a problémakezelés, a bűncselekmény okozta konfliktusfeloldás. A konferencia módszer szintén bevonja a családot, a barátokat, a szélesebb közösséget ebbe a folyamatba.

A nemzetközi dokumentumok a **stigmatizáció elkerülésével összefüggésben** elsősorban a bírósági tárgyaláson való megjelenéshez és a szabadságvesztés büntetéshez kapcsolnak megbélyegző hatást. Mivel a mediáció ezek elkerülésére törekszik, nyilvánvalóan a stigmatizáció ellen is hatni kíván. A mediáció célja a fiatalkorú társadalmi reintegrációja, visszafogadása az iskolába, a lakóközösségbe, a családba és a megfelelő kortárs csoportba.

A fenti dokumentumok áttekintése után megállapítható, hogy a mediációt a nemzetközi szervezetek elsősorban az **elterelés egyik módjaként** fedezték fel, mivel alkalmasnak tartották az eljárás gyorsítására, az eljárási költségek csökkentésére, a szabadságvesztés büntetések alkalmazási körének szűkítésére, és a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésére. A mediációs eljárások egy-egy előnyét kiemelő szemléletmód leginkább az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott ajánlásokban tükröződik. Ezen

nemzetközi szervezet mediációt érintő ajánlásai a büntetőeljárás ésszerűsítése, a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása és az áldozatvédelem témája köré csoportosulnak. A közvetítői eljárás tehát az 1980-as évektől kezdődően a fenti dokumentumokban nem elsősorban a **helyreállító igazságszolgáltatás elméletének gyakorlati megvalósítási lehetőségeként** jelent meg.

Az a szemlélet, amely a bűncselekmény lényegét már nem a jogszabályokban lefektetett erkölcsi rend megsértésében, hanem az egyén és az elkövető konfliktusában látta, először az Európa Tanács 1999. évi 19. számú ajánlásban tűnt fel. Ez az ajánlás bevezetőjében már szól az elkövető, a sértett és a közösség aktivizálásáról, az áldozat és az elkövető közötti kommunikáció és a konfliktusfeloldás jelentőségéről. A **resztoratív igazságszolgáltatás paradigmája** az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának 2002. évi 12. számú ajánlásában még világosabban mutatkozott meg. Az Európai Unió kerethatározata döntően áldozatvédelmi okokból írta elő a tagállamok számára a közvetítői eljárások bevezetésének kötelezettségét, ezért megközelítésmódja inkább az Európa Tanács áldozatvédelmi tárgyú ajánlásaiban kifejtettekkel rokonítható. A fentieket támasztja alá az is, hogy míg a sértett részére nyújtott jóvátétel az Európa Tanács (85) 11., (87) 18., (2000) 22. számú ajánlásában, az Áldozatok Magna Chartájában, a Tokiói Szabályokban és a Pekingi Szabályokban, mint szankció illetve szabadságelvonnással nem járó intézkedés szerepelt, addig a mediációról szóló külön ajánlásokban és az ECOSOC-ban a jóvátétel már a konfliktus-feloldási folyamat eszközeként jelent meg.

Tekintet nélkül a közvetítői eljárás alkalmazásának indokára, a nemzetközi szervezetek által elfogadott dokumentumok differenciálódtak abból a szempontból is, hogy a **hagyományos büntetőeljárás helyettesítőjeként** tekintettek-e a mediációra vagy **annak részeként** kezelték azt. Másrészt eltérések figyelhetők meg a fenti dokumentumokban abban a tekintetben is, hogy a büntetőeljárás mely szakaszában kerülhet sor az elkövető és a sértett közötti közvetítésre. Az Európa Tanács R (85) 11. számú, R (87) 20. számú és R 2006. évi 2. számú ajánlása a mediáció alkalmazása esetén a hagyományos büntetőeljárást mellőzni kívánta, míg a R (81) 7. számú ajánlás a büntetőeljárás tartama alatt tartotta szükségesnek a közvetítői eljárás lefolytatását. Az Európai Unió mind a büntetőeljárás előtt, mind a büntetőeljárás alatt alkalmazhatónak találta a közvetítői eljárást. Az ENSZ által elfogadott Pekingi Szabályok, Tokiói Szabályok, a Riyadhi Irányelvek és az Európa Tanács 1999-as ajánlása ennél messzebbre jutott, amikor a büntetőeljárás bármely szakaszában történő alkalmazhatóságra ösztönözte az államokat. A nemzetközi szervezetek által elfogadott egyezményekben és ajánlásokban még nem kristályosodott ki, hogy a mediációnak milyen szerepe lehet a **bűnmegelőzésben**, bár a fiatalkorúak bűnmegelőzéséről szóló ENSZ dokumentum alkalmas eszköznek tartja a fenti cél megvalósítására. A **büntetés végrehajtás** során történő sértett-elkövető közvetítés témaköre is kidolgozatlan még, azonban az Európa Tanács R (2006) 2. számú ajánlása figyelemreméltó e vonatkozásban: egyrészt a büntetés-végrehajtási intézeten belül kialakult konfliktusok vitarendezési módjaként, másrészt bűncselekmény elkövetőinek helyreállító programokban történő bevonásával lehetőséget látott a bevezetésére. Az ENSZ által elfogadott Tokiói Szabályok az elítélés után alkalmazható intézkedések között nevesíti a bocsánatkérést, amelyre feltehetően a sértett és az elkövető között kerül sor, bár erről a nyilatkozat hallgat.

A dokumentumokban tartalmilag hasonlóság figyelhető meg a **mediáció alapelveit** illetően: az önkéntesség, a magánélet védelme, az eljárási garanciák beépítése, a mediátorok speciális képzése és függetlensége mind az Európa Tanács, mind az ENSZ ajánlásaiban rögzítve van és egybeesik az elterelés egyéb formáiban kívánatosnak tartott princípiumokkal.

A fenti dokumentumok további azonosságaként állapítható meg, hogy a mediációt minden esetben **bíróági szervezeten kívüli** mechanizmusként, autonóm jogintézményként definiálták, amely a mediátorok különleges szakértelmére, készségeinek jelentőségére hívja fel a figyelmet.

A közvetítői eljárások **résztevői** az Európa Tanács dokumentumai szerint az elkövető és a sértett, fiatalok esetében az elkövető szülei, gyámja, míg az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottsága már a közösséget is bevonta a resztoratív folyamatokba.

A mediáció **elrendelésének feltételeként** megjelenik a terhelt bűnösségére vonatkozó bizonyítékok rendelkezésre állása és az elkövető és a sértett beleegyezése. Fontos megjegyezni, hogy míg az Európa Tanács a diverziós eszközök igénybevételéhez kizárólag az elkövető hozzájárulását kívánta meg, addig a mediációnál a sértett hozzájárulása is szükséges, és ezt a megközelítést tette magává az ENSZ is.

A dokumentumok hiányosságaként értékelhető a fogalmi pontatlanság. Az ajánlásokból nem derül ki, hogy például mediáció és a békéltetés (conciliation) miben különbözik egymástól, megfigyelhető továbbá, hogy a nemzetközi szervezetek ugyanazon jogintézményekre különböző kifejezéseket használnak, így például a kártérítésre, jóvátételre éppúgy használatos a restitution, a reparation kifejezés, mint a compensation kifejezés illetve nem világos, hogy az előbbieket miben különböztetik egymástól.

Mindazonáltal problémát vet fel annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy **mely bűncselekmények** esetében alkalmazható a mediáció, a dokumentumok ugyanis legfeljebb a csekély súlyú bűncselekményeket nevesítik. E tekintetben az Európai Unió kerethatározata sem ad eligazítást, hiszen teljes mértékben a tagállamokra bízta a mediációra utalható bűncselekménycsoportok kijelölését.

Ugyan az Európa Tanács és ENSZ fent ismertetett dokumentumainak többsége jogi értelemben nem keletkeztetett kötelezettséget a tagállamokra, a nemzeti jogalkotásnak figyelembe kell vennie azokat.

2. A mediáció intézményesülése Európában

Az alábbiakban a büntetőjogi mediáció európai intézményesülésének tapasztalatait tekintem át a szabályzási modellektől, a bevezetés körülményeitől kezdődően a mediáció tárgyi hatályán, elrendelésének szabályain keresztül a kialakult „jó gyakorlatokig” eljutva és a legfontosabb tapasztalatokat ismertetve.⁵⁴⁹

A büntetőjogi mediációnak számos modellje alakult ki Európában. Az egyes jogrendszerek különbözőségei, az eltérő társadalmi, politikai környezet éppúgy befolyásolta a jogintézmény fejlődését, mint az államok kriminálpolitikai klímája és a civil társadalom szerepe.

⁵⁴⁹ Az egyes európai államok szabályozására és gyakorlatára lásd az 1. táblázatot.

Az angolszász jogrendszer rugalmasságából adódóan az angolszász jogalkalmazók kevesebb kötöttségnek vannak alávetve akkor, amikor a diverziós eszközök alkalmazásáról döntenek, mint a kontinentális Európa jogalkalmazói. A kontinentális Európa igazságügyi hatóságai a legalitás elvét tartják szem előtt, itt a főszabály szerint a bűncselekmények miatt kötelező az eljárás lefolytatása. Ezért az angolszász jogrendszerek a kísérleti jellegű programoknak, a mérlegelésnek nagyobb teret engedhetnek. A kontinentális jogrendszerekben részletesebben szabályozott az, hogy a jogalkalmazó mikor élhet diverziós eszközzel a büntetőügyben.⁵⁵⁰

Fellegi Borbála szerint az angolszász büntetőjogi mediációt sok, **decentralizált modellprogram** alkotja, míg a kontinensen inkább a törvényi szinten **kodifikált szabályzás és központi állami szinten kiépített intézményrendszer** biztosítja az áldozat-elkövető mediáció feltételeit és a joggyakorlat egységességét (pl. Ausztria, Csehország).⁵⁵¹ A mediátorok együttműködnek más szervekkel is, Ausztriában például előfordul, hogy az ügyészséggel közös állásfoglalást bocsátanak ki arról, hogy mely ügyek alkalmasak mediációra.⁵⁵² A mediáció **törvényi szabályozottsága** is jelentős eltérést mutat. Egyes jogrendszerekben külön törvény rendezi a büntetőjogi mediáció egyes kérdéseit, míg más országokban a büntető anyagi jogi és eljárásjogi kódexek szabályozzák a közvetítést. A pilot programok sok esetben törvényi szabályozás, jogszabályi háttér nélkül folytak (folynak), különösen azokban az országokban, ahol a resztoratív módszer alkalmazása kezdeti stádiumban van.⁵⁵³

Az egyes európai országokban más-más indokok szolgáltak alapul a büntetőjogi mediáció bevezetésére. A retributív (hagyományos) eljárással való elégedetlenség és a diverzió támogatása inspirálta a resztoratív módszer bevezetésére a belga, a finn, a norvég, a portugál és a spanyol jogalkotást. A mediáció elsősorban a fiatalkorú terheltekkel szembeni büntetőeljárásban a más elbánás elvének megvalósítását szolgálta Belgiumban, Franciaországban, Írországon, Olaszországban, Portugáliában, Lengyelországban, Németországban, Svédországban és Spanyolországban. A francia, a holland, a spanyol és a svéd jogalkotásra hatott az áldozatvédelmi mozgalom. Finnországban, Hollandiában, Svédországban és Spanyolországban az abolicionizmus, Finnországban ezen felül az új-zélandi, az észak-amerikai tapasztalatok inspirálták a mediáció bevezetését. Finnországban pozitív hatást fejtett ki az iskolai és a családjogi mediáció eredményessége is.⁵⁵⁴

A nemzetközi sztenderdeknek való megfelelés, az Európai Unió projektjeiben szerzett tapasztalat és a kutatási eredményekre építő szakpolitika hatott az osztrák, a bolgár, a horvát és a cseh jogalkotásra. A civil szervezetek tapasztalatai támogatólag hatottak a mediáció bevezetésére Csehországban.⁵⁵⁵

⁵⁵⁰ Fellegi Borbála: A mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban. Kézirat 2007. január. <http://www.fellegi.hu/publications.html> Letöltés dátuma: 2016. szeptember 30.2.

⁵⁵¹ Fellegi Borbála: A mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban. 3.

⁵⁵² Karin Bruckmüller – Christoph Koss: A tárgyalás előtt alkalmazott diverzió az áldozatnak és a közösségnek nyújtott jóvátétel elősegítése érdekében Ausztriában. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.115.

⁵⁵³ Fellegi Borbála: A mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban.5.

⁵⁵⁴ European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.

⁵⁵⁵ European research on restorative juvenile justice.

A büntetőjogi mediáció alkalmazási gyakoriságáról nem áll rendelkezésre európai statisztika.⁵⁵⁶ Ennek oka az, hogy az európai országok igazságszolgáltatási rendszerei közül több ország nem gyűjt külön adatokat arról, hogy büntetőjogi mediációra hány ügyben került sor, a mediáció milyen eredménnyel zárult, hogyan hatott ki a büntetőeljárásra, mi volt a jóvátétel formája, stb. Ezért sok esetben nem a hivatalos statisztikai adatokra, hanem az egyes tagállamokban megvalósult kutatási eredményekre támaszkodhatom az európai mediációs térkép megrajzolásakor.⁵⁵⁷

A legfrissebb, európai országok jogalkalmazását felmérő kutatás a European Forum for Restorative Justice által közzétett tanulmánykötetben jelent meg, amely a fiatalkorú terheltekkel szemben indult büntetőeljárások mediációs gyakorlatát vette górcső alá. A mediáció elterjedtsége szempontjából figyelemreméltó, hogy **Németországban a fiatalkorúakkal szemben indult büntetőügyek 70 százaléka végződik diverzióval**, amelynek eredményeként a fiatalkorú elkövetők **41 százaléka resztoratív közérdekű munkát** végez. Németországban 2000-ben országosan összesen körülbelül 20-30 ezer mediációt tartottak, ezek kétharmadában fiatalkorú terhelt vett részt.⁵⁵⁸

Spanyolországban, Katalóniában fiatalkorúaknál az elmúlt 25 évben nőtt a mediáció alkalmazása, 2000-2007 között a fiatalkorúak ügyeiből 17-25 százalékot az ügyész mediációval zárt. Katalóniában 2012-ben az összes fiatalkorú ügy 18 százaléka mediációval zárult, 1990 óta ez az arány állandósulni látszik.⁵⁵⁹

Belgiumban évente több mint háromezer mediáció folyik a fiatalkorúak ügyeiben. Szlovákiában 2009-ben 2.724 mediáció zajlott, sikeres mediációra tekintettel 2011-ben 4.172 felnőttkorú elkövető ügyét és 523 fiatalkorú elkövető ügyét az ügyészség megszüntette, 224 felnőttkorú ügyét és 35 fiatalkorú ügyét a bíróság szüntette meg.⁵⁶⁰ Írországból 2010-ben kb. 18 ezer elkövető vett részt rendőrségi diverziós programban, a resztoratív gyakorlatok száma nőtt 307-ről (2006) 792-re (2010), 2004 és 2009 között 145 resztoratív konferenciát tartottak. Lengyelországban 3 év alatt 110 mediációt folytattak le fiatalkorúak ügyeiben.⁵⁶¹ A kutatási összefoglalók sok esetben nem tartalmazzák azt, hogy a mediációt a büntetőügyek hány százalékában alkalmazzák. Ha a fenti négy ország lakosságszámát vesszük kiindulópontul azonos bűnözési ráta mellett, akkor azt feltételezhetjük, hogy a belgáknál, szlovákoknál a magyar gyakorlathoz képest sokkal gyakoribb, míg az íreknél és a lengyeleknél sokkal ritkább a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott közvetítői eljárás.

⁵⁵⁶ Konzultáció dr. Törzs Edittel, a European Forum for Restorative Justice munkatársával 2017. októberben.

⁵⁵⁷ European research on restorative juvenile justice.

⁵⁵⁸ Frider Dündel- Andrea Parosanu: Germany. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.75-80.

⁵⁵⁹ Esther Giménez-Salinas, Samantha Salensch, Lara Toro, Frieder Dünkel: Spain. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.165-170.

⁵⁶⁰ Ivo Aertsen, Frieder Dünkel: Belgium. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 25-29.

⁵⁶¹ Kerry Clamp, Frieder Dünkel: Ireland, Wojciech Zalewski, Andrea Păroșanu: Poland. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.93-135.

A mediáció alkalmazhatóságának **törvényi keretei** jelentős eltéréseket mutatnak Európaszerte. Svédországban, Belgiumban, Csehországban **a fiatalkorú terhelttel szemben indult bármely büntetőeljárásban alkalmazható mediáció**. Finnországban szintén minden bűncselekmény esetén lehetővé teszik a mediációt, kivéve ha a fiatalkorú terhelt ismételt követ el erőszakos bűncselekményt, családon belüli erőszakot, ha az áldozat 18 éven aluli és speciális védelemre szorul. Szlovákiában, Horvátországban, Ausztriában **a legfeljebb 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények** terelhetők közvetítői eljárásra. Hollandiában kisebb vagyon elleni cselekményeket, míg Spanyolországban a vagyon elleni bűncselekményeket, fenyegetést, rágalmozást, közlekedési bűncselekményeket, családon belüli erőszakot, nemi erkölcs elleni bűncselekményeket, a családi jogokat és kötelezettségeket sértő bűncselekményeket elkövető fiatalkorúak ügye kerülhet mediációra. Angliában és Walesben **a kis és közepes tárgyi súlyú bűncselekményeknél** van lehetőség mediációra. Az ír jog a közvetítői eljárást a vagyon elleni és az erőszakos bűncselekmények esetén engedi meg.⁵⁶²

Az európai országok **joggyakorlatában** a mediáció elsődleges terepe általában a csekély tárgyi súlyú, vagyon elleni és testi épség elleni bűncselekmények köre. Angliában és Walesben a fiatalkorúak mediációs eljárására általában bolti lopás, testi sértés miatt került sor. Az osztrák gyakorlatból kiemelhető az is, hogy a mediált ügyek túlnyomó többségét, 84 százalékát **erőszakos bűncselekmények** (testi sértés, súlyos fenyegetés, rablás, zaklatás) képezték. Az erőszakos cselekmények mellett a vagyoni jogokat sértő cselekmények kisebb esetszámban zárultak mediációval (16 százalék, lopás, betöréses lopás és rongálás cselekmények miatt).⁵⁶³ Vitatott kérdés a zaklatásos és a családon belüli erőszakos ügyek kérdése: a női menedékházak képviselői szerint a mediáció nem elég szigorú válasz az ismétlődő családon belül erőszakra.⁵⁶⁴ Ausztriában a fiatalkorúak mediációs ügyeinek 65 százaléka erőszakos bűncselekmény, 19 százaléka lopás és 10 százaléka egyéb személy elleni bűncselekmény. Lengyelországban a vagyon elleni bűncselekményeknél ritkán alkalmaznak mediációt, gyakrabban az **élet, az egészség, a testi épség elleni bűncselekményeknél, a család és a gyámság elleni bűncselekményeknél fordul elő**.⁵⁶⁵ Írországban súlyosabb testi sértés, lopás, betöréses lopás miatt kerül sor mediációra a fiatalkorúak ügyeiben. Hollandiában a fiatalkorúak **kisebbségi vagyon elleni bűncselekményeit** utalják mediációra.⁵⁶⁶ Csehországban a fiatalkorúak által elkövetett cselekmények 35-45 százalékát bíróságon kívül rendezik, ebből 25 százalék az áldozat-elkövető mediáció. Gyakran alkalmazzák az erőszakos bűncselekmények és vagyon elleni bűncselekmények esetén. A fiatalkorúak mediációs

⁵⁶² Diane van Drie, Sanneke van Groningen, Ido Weijers, Andrea Păroșanu: Netherlands., Jonathan Doak: England. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 53-60., 119-125.

⁵⁶³ Karin Bruckmüller – Christoph Koss: i.m.114.

⁵⁶⁴ Karin Bruckmüller – Christoph Koss: i.m.116.

⁵⁶⁵ Wojciech Juszkiwicz: A jóvátétel enyhítő körülményként való figyelembevétele a büntetés kiszabásakor – mediáció Lengyelországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.122.

⁵⁶⁶ Diane van Drie, Sanneke van Groningen, Ido Weijers, Andrea Păroșanu: i.m. 119-125.

ügyeinek 82,7 százaléka **testi sértés** miatt indult.⁵⁶⁷ Horvátországban a fiatalkorúak mediációs ügyeinek 60 százaléka vagyon elleni bűncselekmény, 25 százaléka személy elleni bűncselekmény. Az elkövetők 60 százaléka fiatalkorú elkövető, 40 százaléka fiatal felnőtt.⁵⁶⁸ Az európai országok többségében a büntetőjogi mediáció a **diverzió egyik formája** és elsődlegesen a **vádemelés előtti eljárási szakaszban** rendelik el a közvetítői eljárást a gyakorlatban. Általában a nyomozás, a vádemelés és a bírósági tárgyalás szakaszában is kezdeményezhető a mediáció a fiatalkorúak ügyeiben, azaz általában azt **valamennyi eljárási szakaszban igénybe lehet venni**, a szabályozás ezt lehetővé teszi. Kizárólag bírósági szinten rendelhető el a mediáció a fiatalkorúak ügyeiben Bulgáriában. A fiatalkorúak ügyeiben a cseh és a francia modell a büntetés-végrehajtás stádiumában is lehetőséget ad a felek közötti konfliktusfeloldásra. Görögországban a fiatalkorúak esetében jó gyakorlat az, hogy az áldozat és az elkövető közötti mediáció a **bírósági szakaszban** alkalmazható. A pártfogó felügyelők felveszik a kapcsolatot a fiatalkorúval, próbálják elérni a bocsánatkérést és a jóvátételt, segítik az elkövetőt és az áldozatot az egyezségkötési folyamatban.⁵⁶⁹

Jó gyakorlatnak tekinthető a lengyel példa, ahol a jogerős bírói döntésig lehetőség van mediációra, azaz a közvetítői eljárás a **másodfokú és a harmadfokú eljárásban** is elrendelhető. A mediáció alkalmazható a **magánvádas** eljárásban is a békítés alternatívájaként.⁵⁷⁰

A büntetőjogi mediáció és a büntetések, intézkedések viszonyát tekintve megállapítható, hogy általában a resztoratív módszer nem foglal el kiemelt helyet a szankciók sorában. Kivételt képez ez alól **Anglia és Wales**, ahol a jogalkotó **primátust biztosít a resztoratív intézkedésnek** az egyéb büntetőjogi intézkedésekkel és büntetésekkel szemben **az első bűntényes fiatalkorúakkal** szemben indult büntetőeljárásokban. Egyes más, nem angolszász országokban a fiatalkorúak ügyében eljáró jogalkalmazónak a jogszabályi előírások alapján elsődlegesen valamilyen resztoratív szemléletű szankciót kell alkalmaznia. A jogalkalmazónak döntésében meg kell indokolnia azt, ha nem rendelte el a resztoratív eljárást. A legtöbb európai országban a mediáció diverziós modellje terjedt el, amelyet a vádemelés előtt vagy után rendelhetnek el.⁵⁷¹

A felnőtt korú elkövetők esetén egységesen mérlegelési jogkörben döntenek a mediáció alkalmazásáról. A diverziós modell dominanciáját mutatja az, hogy az elsődleges elrendelő hatóság az ügyészség és a bíróság, míg a nyomozóhatóság és a szociális szolgálatok ritkábban terelik mediációs útra az ügyet.⁵⁷²

Fellegi Borbála rámutat arra, hogy *„azokban az államokban, melyekben külön törvény szól a mediációról (pl. Ausztria, Csehország, Németország, Norvégia, Portugália, Szlovénia), a mediáció indítványozása és figyelembevétele határozottabban elvárt a jogalkalmazótól az*

⁵⁶⁷ Antonija Žižak: Mediáció alkalmazása fiatalkorúak büntető ügyeiben Horvátországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. 173., 175.. 215-217.

⁵⁶⁸ Antonija Žižak: i.m. 215-217.

⁵⁶⁹ Effi Lambropoulou: Alternatív vitarendezési és helyreállító igazságszolgáltatási programok fiatalkorú elkövetők számára Görögországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 142.

⁵⁷⁰ Wojciech Juszkiewicz: i.m. 120.

⁵⁷¹ Jonathan Doak: i.m. 53-60.

⁵⁷² Jonathan Doak: i.m. 53-60.

*eljárás során. Azon országokban, ahol a mediáció jogi háttérét általánosabb törvények alkotják (pl. Franciaország), az eljárás igénybevétele nagyobb mértékben függ a jogalkalmazó egyéni diszkréciójától (azaz a mediáció lehetőség, de nem elvárt intézkedés a jogalkalmazótól).”*⁵⁷³

A mediációs szolgáltatást **állami intézmények** nyújtják, ritkán **alapítványok vagy projektek** működtetnek ilyen programokat. Csehországban, Norvégiában, Portugáliában kimondottan mediációra **specializálódott közintézmény** biztosítja a mediáció szervezeti háttérét. A Lengyel Mediációs Központnak 500 tagja van, a tagszervezetek száma 30 körüli. E szervezet polgári mediációban is eljár. Mediátor lehet a 26. életévét betöltött, büntetlen előéletű, szakmai tapasztalattal rendelkező lengyel állampolgár.⁵⁷⁴ Svédországban **minden önkormányzat számára kötelező működtetni** mediációt a fiatalok és a fiatal felnőttek ügyeiben.⁵⁷⁵

Előfordul, hogy nem külön intézmény, hanem **egyéb közfeladatot ellátó szerv** (a pártfogó felügyelő, szociális intézmény, önkormányzat, a bíróságokon működő szolgálat) jár el a közvetítői eljárásokban. Példa erre Ausztria, ahol az áldozat-elkövető mediációs ügyek a Neustarton keresztül zajlanak. Ausztriában a Neustart **szervezet** az igazságügyi minisztérium alatt működik, autonóm jogállású szervezetként. Ez a szervezet Ausztria egész területén ellátja a pártfogó felügyeletet, a közérdekű munka büntetés végrehajtását, az utógondozást és emellett különféle bűnmegelőzési programokat is működtet.⁵⁷⁶ Azonban több országban a mediációt **civil szervezetek** bonyolítják le (pl. Franciaország, Finnország).

Előfordul az is, hogy **mind az állam, mind a civil** szervezetek részt vesznek a mediátori feladatokban, például Angliában, Olaszországban és Spanyolországban. Az olasz modellnek is sajátossága a mediációs szolgálatok vegyes struktúrája, azaz a közintézmények mellett szolgáltató szervezetek is részt vesznek a mediáció lebonyolításában az önkormányzatokkal kötött szerződés alapján. Olaszországban 19 fiatalokkal foglalkozó mediációs szolgálat működik, amely az állam igazságszolgáltatási és a civil szervezetek közötti együttműködése alapján jött létre.⁵⁷⁷

Csehországban országsszerte megszervezték a mediációs szolgálatokat és 2006 óta a mediátorok **szupervízióját és monitorozását** is elvégzik.⁵⁷⁸

A mediátori feladatok ellátásának többféle modellje alakult ki Európában. Németországban pártfogó felügyelők folytatják le a közvetítői eljárásokat.⁵⁷⁹ Bár a mediátorok speciális képzése nélkülözhetetlen, e feladatot nemcsak közhivatalnokok, professzionális mediátorokat láthatják el (mint például Ausztria, Magyarország, Csehország, Belgium, Spanyolország

⁵⁷³ Fellegi Borbála: A mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban.7.

⁵⁷⁴ Wojciech Juszkiewicz: i.m.123.

⁵⁷⁵ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: Az áldozat-elkövető mediáció fejlődése Svédországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 215.

⁵⁷⁶ Karin Bruckmüller – Christoph Koss: i.m. 112.

⁵⁷⁷ Isabella Mastropasqua: Fiatalok ügyeiben alkalmazott igazságügyi mediáció Olaszországban: Jelenlegi helyzet és jövőbeni kilátások. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010.156., 159.

⁵⁷⁸ Petr Škvain, Andrea Păroșanu: Czech Republic. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 47.

⁵⁷⁹ Frieder Dünkler, Andrea Păroșanu: i.m.78.

gyakorlatában), hanem a speciális képzésben részt vett civil szervezetek is (például Lengyelország, Norvégia, Finnország). Egyes államokban a közhivatalnokok és az civilek is végeznek mediációt (például Anglia, Franciaország, Svédország). Svédországban mediátorként szociális munkások és laikusok is eljárnak.⁵⁸⁰

Angliában és Wales-ben a rendőrség képzett dolgozói a bűncselekmény után az áldozat bevonásával számon kérhetik a kisebb bűncselekményt elkövető fiataloktól, majd mediációra vagy konferenciára is sor kerülhet. A rendőrség is lebonyolíthat resztoratív konferenciát.

A mediátorok **egységes képzése** ott valósul meg, ahol a mediáció intézményi feltételeit központi állami szinten biztosítják (például Ausztria, Csehország, Norvégia). Ott, ahol civil szervezetek járnak el a mediációs ügyekben, általában jelentős múltra tekint vissza ez a tevékenység. A mediáció működése sztemderizálódott és szakmai módszertani ajánlások, jó gyakorlatok, protokollok segítik az alkalmazását (például Anglia, Belgium). A képzési rendszer megvalósulhat egy központi hivatalon keresztül (például Ausztria) vagy egy civil vagy ernyőszervezet által (például Belgium, Anglia, Finnország).⁵⁸¹

Hollandiában a mediátorok **speciális képzettséggel** rendelkeznek, teljes munkaidőben látják el munkájukat és a **mentorálás** biztosított a mediátorok számára. A mediátori intézményrendszer mellett működik a **Real Justice** szervezet, amely resztoratív konferenciákat szervez, tervet készít. A Real Justice szervezetében független koordinátorok dolgoznak, akik felkészítését hatnapos képzés biztosítja.⁵⁸²

Lengyelországban a mediátorok önkéntesként dolgoznak, központilag szerveznek nekik képzéseket. Egyes mediációs szervezetek mind családi konfliktusokban, mind büntetőügyekben eljárnak. 2003 óta igazságügyi miniszteri rendelet szabályozza azt, hogy a mediátoroknak **milyen kompetenciákkal kell rendelkezniük**. A fiatalok ügyeiben eljáró mediátorok pedagógiát, pszichológiát, szociológiát tanulnak, mediátori kinevezésük feltétele az, hogy a huszonhatodik életévüket be kell tölteniük. Szlovákiában felsőfokú végzettséggel rendelkező mediátorok vesznek részt a közvetítői eljárásokban. Ausztriában a mediátorok négyéves képzésben részesülnek. Belgiumban civil szervezetek munkatársai járnak el mediátorként, azonban a mediátorok szakmai felkészítésére nagy hangsúlyt fektetnek. Bulgáriában a mediátorok önkéntesen látják el feladataikat, hatvan órás elméleti képzésben részesülnek. Csehországban a mediátorok egyéves képzésen vesznek részt. Finnország a mediátorok önkéntesen dolgoznak, egy mediátor évente körülbelül tíz ügygel foglalkozik. Itt a mediátorok körülbelül harmincórás képzésen vesznek részt.⁵⁸³

Előfordul az is, hogy a közvetítői eljárást bevezető országok a resztoratív eljárások alkalmazásában nagy tapasztalattal rendelkező nemzetek szakmai képzéseire támaszkodva képezik saját mediátoraikat. Horvátországban huszonnégy mediátor az osztrák mediációs szervezet hároméves képzésén vett részt.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

⁵⁸¹ Roland Gombots, Christa Pelikan: Austria. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 23.

⁵⁸² Diane van Drie, Sanneke van Groningen, Ido Weijers, Andrea Păroșanu: Netherlands., i.m. 53-60.

⁵⁸³ Kerry Clamp, Frieder Dünkel: Ireland, Wojciech Zalewski, Andrea Păroșanu: i.m. 93-135.

⁵⁸⁴ Igor Bojanić, Andrea Păroșanu: Croatia. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.39-42.

A mediáció teret ad a felek személyes találkozásának. Ausztriában a mediátor először külön-külön találkozik az elkövetővel és a sértettel, megvizsgálja a mediáció feltételeit és amennyiben azok teljesülnek, úgy mindkét fél részvételével megtartja a mediációt.⁵⁸⁵ A lengyel gyakorlatban eljárásjogi előfeltétel a közvetlen mediáció, azaz a közvetett mediáció nem váltja ki ugyanazokat a joghatásokat, mint a felek közvetlen találkozásával lebonyolított közvetítői eljárás. A mediátor megszervezi a mediáció előtti előkészítő megbeszélést, ezen tájékoztatja a feleket.⁵⁸⁶ A német gyakorlatban a kommunikációs folyamat sokszor az „ingadiplomácia” elveit követi, azaz a kommunikációs folyamatban nem kell feltétlenül részt vennie mediátornak, jogásznak és bármilyen - akár közvetlen, akár közvetett - kommunikáció megfelelő.⁵⁸⁷ Görögországban álláspontom szerint nem tekinthető mediációs eljárásnak az az eljárás, amelynek keretében a rendőrség, az ügyészség és a bíróság „ráveszi” a feleket arra, hogy kössenek egymással egyezséget és a sértett vonja vissza a feljelentését.⁵⁸⁸ Mediáció alkalmazása esetén az alábbi kimenetek fordulnak elő legjellemzőbben az európai államok büntetőeljárásában:

- a) az ügyész az eljárást **felfüggeszti**, és a felfüggesztés időszaka alatt a gyanúsítottnak lehetősége van jóvátételt nyújtani (Csehország, Magyarország, Ausztria);
- b) az eljárás **megszüntetése**, ha a gyanúsított felelősséget vállal tettéért és az okozott kárt jóváteszi (Ausztria, Belgium, Anglia és Wales, Finnország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia);
- c) a mediációs eljárás **eredményének figyelembevétele** a bírói ítélethozatal során (Magyarország, Finnország);
- d) a büntetés végrehajtásának felfüggesztése (Olaszország, Spanyolország), a büntetés helyettesítése (Németország), vagy a büntetés csökkentése (Németország, Lengyelország), amennyiben az elkövető eleget tett a megállapodásban foglaltaknak;
- e) **speciális intézkedés** fiatalok számára, melynek keretében a fiatalok egy „szerződést” köt pártfogójával a jövőbeni jogkövető magatartásának menetéről (Anglia és Wales, Portugália).⁵⁸⁹

A Lengyelországban kialakult gyakorlat szerint a mediáció a büntetőügyben hozott ítéletre többféleképpen visszahathat: a büntetőeljárás megszüntetését, feltételes megszüntetését vonhatja maga után és ebben az esetben a bíróság a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás rendelkezéseit az ítélet tartalmává teheti. Azaz ha a mediációs megállapodás létrejött, de nem teljesült, akkor a bíróság kötelező rendelkezést hozhat a vagyoni, nem vagyoni kár megtérítése, sértett részére végzendő munka, közérdekű munka, kábítószer-illetve alkoholelvonó kezelésen részvétel, bocsánatkérésre kötelezés tárgyában.⁵⁹⁰

A resztoratív igazságszolgáltatás értékeinek érvényesülése és a mediációs alapelvek gyakorlatba történő átültetése céljából „jó gyakorlatok” alakultak ki. Egyes országokban a gyakorló jogászok is felleptek az egységes joggyakorlat kialakítása érdekében. Ennek példája, hogy Horvátországban 2001-ben az ügyvédi kamara kidolgozta a mediáció **alapelveit**. Ezek

⁵⁸⁵ Karin Bruckmüller – Christoph Koss: i.m. 113.

⁵⁸⁶ Wojciech Juszkiewicz: i.m. 119-120.

⁵⁸⁷ Arthur Hartmann: A helyreállító igazságszolgáltatás jogszabályi háttere Németországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 128.

⁵⁸⁸ Effi Lambropoulou: i.m. 141.

⁵⁸⁹ Fellegi Borbála: A mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban.5.

⁵⁹⁰ Wojciech Juszkiewicz: i.m.120.

közé tartozik, hogy nem lehet kizárni a mediációból a visszaeső elkövetőket, továbbá, hogy a mediáció alapelve az önkéntesség és nem lehet kizárólag a csekély tárgyi súlyú (bagatell) bűncselekmények elterelési eszközeként tekinteni a mediációra.⁵⁹¹

Az egyes államok lépéseket tettek annak érdekében, hogy a mediációt minél több esetben alkalmazzák. Hollandiában hangsúlyos, hogy a rendőrségnek tájékoztatnia kell az áldozatot a mediáció alkalmazásának lehetőségéről. A francia gyakorlatban a pártfogó felügyelő és a mediációs szolgálat is kezdeményezhet mediációt a fiatalkorú ügyében. Az olasz gyakorlatban a mediátor szerepének jelentőségét növeli az, hogy a mediáció lefolytatására nem kerül sor akkor, ha a mediátor az adott ügy sajátosságai miatt nem tartja alkalmasnak az ügyet mediációra, bár előzetesen a jogalkalmazók annak tartották.⁵⁹² Németországban a mediáció alkalmazását úgy próbálják népszerűsíteni, hogy a **jogalkalmazóknak intézkedéseket kell tenniük a mediáció kezdeményezése érdekében** az arra alkalmas ügyeknél. A büntetőbírónak meg kell ítélnie a polgári jogi igényt a sértett számára, az anyagi és nem anyagi veszteség, kár megtérítése iránt indított pert egyesítenie kell a büntetőügyhöz.⁵⁹³ Svédország 2008-ban az önkormányzatok kötelezettsége lett, hogy kínálják fel a mediáció lehetőségét a huszonegyedik életévüket be nem töltött fiatalkorú elkövetőknek.⁵⁹⁴

A resztoratív módszer alkalmazásának példája, hogy Angliában és Wales-ben 1999 óta minden első büntényes fiatalkorú ügyében, ha nem súlyos bűncselekményről van szó, **közösségi tanács** jár el, amelynek a tagja az áldozat is. A közösségi tanács a fiatalkorú számára tervet készít a reparáció és speciális prevenció érdekében, és a jóvátétel a sértett és a közösség javára is szolgál.⁵⁹⁵ Írországban a **rendőrségi konferencián akcióttervet** készítenek és ennek alapján sor kerülhet a mediációra, bocsánatkérésre, valamint bírósági szinten is elrendelhető a konferencia. Hollandiában a fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben 2100 konferenciát tartottak. A resztoratív eljárásokat a gyermekvédelemben is alkalmazzák. Bár a konferencia módszer alkalmazásának nincs kihatása a büntetőeljárásra, az hasznosnak és működőképesnek bizonyul. Hollandiában a konferencia módszert mind felnőtt korú, mind fiatalkorú elkövetők ügyeiben alkalmazzák.⁵⁹⁶

A mediáció lebonyolítása nemcsak a felek személyes találkozója útján lehetséges és sok esetben célszerű más személyek bevonása is. Lengyelországban a fiatalkorúak ügyeiben a mediáció lehet **közvetett és közvetlen**, abban a törvényes képviselők is részt vesznek, de nem vesznek részt benne a közösség képviselői. Finnországban a tizenöt évesnél fiatalabb elkövető gyermekük ügyében a szülők is részt vehetnek a mediációban.⁵⁹⁷ Horvátországban a mediáción részt vesznek a fiatalkorú szülei, közeli hozzátartozói.⁵⁹⁸

A lehetséges jóvátételi formák terén jó gyakorlatnak tekinthető, hogy Szlovákiában általában a közösség kiengesztelésére szolgáló munka keretében a fiatalkorúak a közterületek, parkok

⁵⁹¹ Igor Bojanić, Andrea Păroşanu: i.m. 37.

⁵⁹² Isabella Mastropasqua: i.m.158.

⁵⁹³ Frider Dündel- Andrea Parosanu: i.m.75-80.

⁵⁹⁴ Linda Marklund, Frieder Dündel: Sweden. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 173.

⁵⁹⁵ Jonathan Doak: i.m. 53-60.

⁵⁹⁶ Diane van Drie, Sanneke van Groningen, Ido Weijers, Andrea Păroşanu: i.m. 123.

⁵⁹⁷ Tapio Lappi-Seppälä, Andrea Păroşanu: Finland. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 65-71.

⁵⁹⁸ Igor Bojanić, Andrea Păroşanu: i.m. 37.

tisztítását végzik és kórházakban, könyvtárakban, idősek otthonában végeznek **karitatív** tevékenységet. Spanyolországban a közösség javára végzett munka **kapcsolatban van** az elkövetett bűncselekménnyel. Lengyelországban a fiatalok **jóvátételként** bocsánatot kérnek a sértettől, pénzbeli jóvátételt nyújtanak, és tíz százalékuk civil szervezetek számára végez munkát.⁵⁹⁹

A belga és a német gyakorlat kialakította a lehetséges megoldásokat arra az esetre, amikor a sértett pénzbeli kártérítést igényel, azonban ennek megfizetésére az elkövető képtelen. Belgiumban, Flandriában **speciális alap** segíti a fiatalok bűnelkövetőit a jóvátételben. A flandriai pénzügyi alap a pénzbeli jóvátétel teljesítésében segíti a fiatalok elkövetőit. A pénzügyi alap a vagyoni kártérítést átutalja a sértettnek, míg a fiatalok terhelt cserébe önkéntes munkát végez. A jóvátételnek ez a formája a büntetés-végrehajtásban is működik, mivel alkalmazzák a mediációt a fiatalok elkövetők és sértettek között a büntetés-végrehajtás szakaszában is. Németországban a kártalanítási alap úgy működik, hogy a fiatalok elkövető munkát végez az alap számára, ő pénzt kölcsönözhet az alaptól és a kölcsönből képes pénzbeli jóvátételt nyújtani a sértettnek. Az alappal kapcsolatban kritikaként hozható fel az, hogy az elkövető személyes felelősségvállalása nem a klasszikus módon valósul meg, hiszen a pénzügyi alap tevékenysége a sértett és az elkövető közé ékelődik. Ugyanakkor a pénzbeli jóvátételt ebben az esetben is az **elkövető adja át a sértettnek** és a sértett számára nem feltétlenül releváns az, hogy a jóvátételt kölcsönből vagy saját forrásból finanszírozzák-e.⁶⁰⁰ A belga és a német gyakorlat erénye, hogy a mediáció keretében nyújtott **jóvátételt nem azonosítja a kártérítéssel**. Nem akart utat nyitni annak, hogy az elkövetők egy csoportja a jó anyagi körülményei miatt mentesüljön a büntetőjogi felelősség alól.⁶⁰¹

Csehországban a helyreállító igazságszolgáltatás alapelvét tükrözi az, hogy a cél a kár jóvátétele és a konfliktus kezelése a mediációban, és előzetesen pártfogó felügyelői véleményt készítenek.⁶⁰²

Franciaország büntetés-végrehajtásban is alkalmazzák a mediációt. Spanyolországban 1979 és 2003 között a felnőtt korúaknál a **feltételes szabadságra bocsátás** feltétele az áldozatnak nyújtott a jóvátétel. Azonban az ügyésznek és a bírónak mindig figyelembe kell vennie az elkövető **szociális és gazdasági helyzetét**.⁶⁰³

Összegezve, a fiatalok bűnelkövetők ügyeiben alkalmazott mediáció az **áldozatok számára** is kedvező mérleget jelez. Ausztriában az áldozatok 87 százaléka elégedett, Belgiumban, Horvátországban is pozitív tapasztalatokról számolnak be. Franciaországban, Németországban, Írországban a kutatási eredmények szerint az áldozatok szintén elégedettek. Hollandiában az áldozatok 80, az elkövetők 81 százaléka pozitívan ítélte meg a mediációt,

⁵⁹⁹ Miroslava Vráblová, Andrea Păroșanu: Slovakia. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 157.

⁶⁰⁰ Ivo Aertsen, Frieder Dünkel: i.m. 27.

⁶⁰¹ Arthur Hartmann: i.m.127.

⁶⁰² Andrea Matouskova: A mediáció mint a fiatalok bűnözés kezelését célzó helyreállító gyakorlat Csehországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. 167.

⁶⁰³ Esther Giménez-Salinas, Samantha Salensch, Lara Toro, Frieder Dünkel i.m. 169.

míg Lengyelországban sértettek 90 százaléka elégedett. Spanyolországban 80-86 százalékban a mediáció 2002 és 2012 között sikeresen végződött, eredményesen zárult.⁶⁰⁴

A mediáció európai intézményesülése, a kialakult nemzeti szabályozási modellek és gyakorlatok számos kérdésben pozitív példát jelentenek a jogintézmény továbbfejlődésének útját kereső nemzetállamok számára. A következő fejezetben a magyarországi demokratikus átalakulás és a modernizáció társadalmi következményeit, majd a bűnözés jelemzőit mutatom be. A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján elemzem, hogy a szabadságelvonnással nem járó szankciók mennyire váltak elterjedtté a felnőtt korú és a fiatalkorú elkövetők ügyben Magyarországon, továbbá megvizsgálom azt is, hogy mely tényezők vezethettek a gyakorlat kialakulásához. A mediációra vonatkozó szabályozás és gyakorlat áttekintését követően, a következő fejezetben ismertetem azt, hogy a magyar büntetőjogi mediáció továbbfejlődése szempontjából mely modelleket tartom követendőnek.

⁶⁰⁴ Esther Giménez-Salinas, Samantha Salensch, Lara Toro, Frieder Dünkel: i.m. 169.

V. Magyarország a rendszerváltás után. A bűnözés és a bűnelkövetők jellemzői

1. Modernizáció Közép-Kelet-Európában, a demokratikus átalakulás társadalmi következményei Közép-Kelet-Európában és Magyarországon.

Európa keleti felén a szocialista társadalmi modellben a javak elosztásába vetett hit azon alapult, hogy az megszünteti az osztálykonfliktust. A redisztribúció összemosza az egyéni és a közösségi érdeket, úgy vélték, hogy ez a szegénységet és a bűnözést automatikusan megszünteti. Az automatizmusokba vetett remény nem igazolódott, ezért a társadalomirányítás a válságkezelésre rendezkedett be.⁶⁰⁵

Míg a nyugat-európai országokban a jóléti rendszerek megerősítették a társadalom és az emberek közötti szolidaritást, a társadalmi integrációt, addig a kelet-közép-európai országokban (köztük Magyarországon) maga a szociálpolitika is szegényes, kirekesztő, formális lett és a civilizációs folyamat csak a munkásréteg felső részét érte el. A szocialista blokk országaiban a szociális alrendszer nem volt önálló, mert a pártállam határozta meg a kollektív intézmények minőségét. Az államszocializmus ezért nem volt modern jóléti állam. A piacgazdaság nem létezett, de az iskola, az egészségügy és a nyugdíjrendszer működése **civilizációs hatást** fejtett ki.⁶⁰⁶ A kelet-közép-európai kommunista országokban a szociális jólétet a teljes foglalkoztatottsággal és ártámogatásokkal garantálták. A XX. század utolsó évtizedeiben már a posztkommunista országok is a nyugati társadalombiztosítási rendszert vették át. Kelet- és Közép-Európában az államszocialista berendezkedésben kialakultak a modernitást tükröző szociális hálók. Kezdetben mérséklődött a különbség a szocialista országok gazdaságának fejlettségében és népességének életszínvonalában a nyugati jóléti államokhoz képest, majd 1988-tól kezdődően a tendencia megfordult és ismét nőttek az eltérések.⁶⁰⁷

A demokratikus átalakulás magával hozta a piacgazdaságra való áttérést és ekkor megkezdődött a nyugati típusú fejlődés. Ladányi János az átmenet dinamikája alapján két részre osztotta a közép-kelet-európai posztkommunista országokat. A kapitalista gazdaságra és a demokratikus hatalomgyakorlásra jellemző jogintézmények rövidebb idő alatt kialakultak Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában, mint Romániában és Bulgáriában. Közép-Európát inkább a liberális kapitalizmus jellemzi, míg keleten a patrimoniális kapitalizmus kapott erőre. Ez utóbbi sajátossága, hogy az állam és a polgár közötti kapcsolatot a patrónus-kliens viszonyaként fogja fel, populista politikájában azt igyekszik elhitetni az emberekkel, hogy az állam képes megóvni őket a demokratikus átmenet kudarcaitól. Ladányi megállapította, hogy a liberális kapitalizmus elemeiben bővelkedő társadalmakban viszonylag stabil a gazdasági és a szociális helyzet, míg a patrimoniális vonásokkal jellemezhető társadalmakban az életszínvonal nem emelkedik, sőt romlik.⁶⁰⁸

A piacgazdaságba való átmenet időszakában **a szegénység terjedelme és minősége is átalakult Kelet-Európában**. A posztkommunista országok többsége szegény és eladósodott

⁶⁰⁵ Gönczöl Katalin: A szocialista büntetőpolitika sajátosságai (1948-1989). Előadás, Budapest, 2017. november 21.

⁶⁰⁶ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. 44-45.

⁶⁰⁷ Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. 44-45.

⁶⁰⁸ Ladányi János-Szelényi Iván: A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. In: Szociológiai Szemle, 2001/4. 85-95.

volt.⁶⁰⁹ Nőtt az extrém szegénységben élők aránya. A szegénység a szocializmusba is létezett, de az új típusú szegénységben a társadalmi osztályhoz, az etnikumhoz és a nemhez tartozás jelentősebb szerephez jutott, mint korábban. A tartósan szegény családokban a szegénység generációkon keresztül öröklődik. A szegénység feminizálódása szintén megállapítható, mert a gyermeküket egyedül nevelő nők esetében a szegénységi kockázat jelentős. A gazdasági növekedés ellenére az egyenlőtlenségek nőnek és a szegénység újratermelődik.⁶¹⁰ Közép-kelet-európai sajátosság a szegények elkülönített lakókörnyezetének kialakulása. A szegény lakosság fizikai elkülönülése a bolgár területeken hetvenhét százalékos, míg a magyarországi szegregáció harmincnégy százalékos, a román települési elszigetelődés tizennyolc százalékos.⁶¹¹

Magyarországon 1945 és 1948 között a piacgazdaságot felváltotta a tervgazdaság és államosításra került sor. 1953-tól korlátozott volt a mezőgazdasági piac, majd később a háztáji gazdaság is. Az 1956-os forradalom és szabadságharc traumája gazdasági és társadalompolitikai következményekkel járt. Az 1960-as évek végén a szakértelmet elismerték és fokozatosan bevonták a döntés-előkészítésbe. Az 1970-es évek elején már a korlátozott tervutasításos rendszer lehetővé tette a „kvázi piac” bevezetését. A második gazdaság és a mezőgazdasági, majd az ipari melléküzemág legalizálása az 1980-as évekre „kvázi piacgazdaságot” hozott létre. Magyarországon a demokratikus átalakulást követően megszűnt a köztulajdon privilegizált helyzete és elismerték a magántulajdont. A gazdasági szerkezetváltozással az állam célja a piacgazdaság kialakítása volt. A politikai rendszer átalakulása nyomán többpártrendszer jött létre.

Az első gazdasági szerkezetváltozás társadalmi következményeként a termelőeszköztulajdonos réteg 1951-re gyakorlatilag eltűnt. A rendszer sajátossága volt, hogy mindenki számára munkalehetőséget biztosított, teljes foglalkoztatottságot valósított meg, a munkanélküliség „gyáron belül” valósult meg. A munkavégzés nemcsak jog, hanem kötelezettség volt, a közveszélyes munkakerülést büntették. Míg korábban a lakosság fele élt mezőgazdaságból, addig az 1970-es években a lakosság egynegyedére mérséklődött a mezőgazdasági munkások száma. A munkavállalók nagyobb hányada a gyárakban dolgozott. Az ipari munkásság összetételére jellemző, hogy több mint fele még az 1970-es években is elsőgenerációs munkás volt, akik sok esetben munkásszállásokon éltek és a „feketevonatokon” ingáztak a nagyvárosi munkahelyük és a vidéki településeken lévő lakóhelyük között.

Az államszocialista rendszer összeomlása után nemcsak a jogi, hanem a társadalmi normák is megváltoztak. A központi állami ellenőrzés szerepe csökkent, de a szervezeti és a mindennapi normákban tovább éltek a nem demokratikus gyakorlatok, az alapvető jogok elismerésének a hiánya. A társadalmi szolidaritás elvén alapuló hatékony újraelosztó rendszer továbbra sem működött.⁶¹² A társadalomirányítás fent ismertetett eszközei nem voltak képesek megszüntetni az erkölcsi értékválságot, a devianciákat és a bűnözést. Ezt mutatja, hogy 1938 és 1989 között az alkoholizmus, az öngyilkosság és a bűnözés folyamatosan növekedett. A devianciák növekedési üteme az 1970-es évektől felgyorsult, a devianciák halmozódtak és

⁶⁰⁹ Ferge Zsuzsa: *Elszabaduló egyenlőtlenségek*. 91.

⁶¹⁰ Szelényi Iván: *Poverty, ethnicity and gender in transitional societies – introduction*. Szerk: Szelényi Iván: *Poverty, ethnicity and gender in transitional societies*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 5-6.

⁶¹¹ Ladányi János-Szelényi Iván: i.m. 85-95.

⁶¹² Fleck Zoltán: *Változások és változatlanok a rendszerváltás után*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 12.

egyre gyakrabban váltak a hátrányos helyzetű társadalmi rétegekhez tartozó személyek jellemzőivé.⁶¹³ 1989 után a jogállam kiépítését szolgálta az alapjogok alkotmányos szintű elismerése és a jogvédő intézmények létrehozása.⁶¹⁴ Az emberi jogok garantálása ellenére a rendszerváltozás az állampolgárok jelentős részét „vesztes” helyzetbe sodorta. A gazdasági átalakulás következményeként elsőként a hátrányos helyzetű, elsőgenerációs ipari munkásság veszítette el a munkahelyét. A politikai rendszer, a gazdasági és a jogi környezet átalakulása mellett fontos tényező az is, hogy mindez milyen kulturális és szociológiai környezetbe illeszkedik.⁶¹⁵ A rendszerváltoztatás folyamatában nagyon lényeges az, hogy mennyire tartós az ország kulturális pesszimizmusa, azaz hogy az intézmények mögötti erkölcsi értékek is kialakulnak-e vagy változatlanok maradnak és ezzel tulajdonképpen annulálják az alkotmányos jogintézményeket. További probléma, hogy 1989 után a társadalompolitikai döntések hátterében sokszor a költségvetési szempontok és a rövid távú célok („a közpolitikai opportunizmus”) álltak, így nem gyökeresedtek meg a hosszú távú, tartós, kormányzati ciklusokon átívelő szakpolitikai értékek és eszközök.⁶¹⁶ *Fleck Zoltán* szerint mindez súlyos következményekhez vezethet. Álláspontja szerint „...ma már világosan látható, hogy a politikai kultúra deficitjei, a politikai populizmus, a régióra jellemző alacsony szintű alkotmányos kultúra az intézményes hiányosságokat súlyosbítva gyengítheti vagy akár fel is számolhatja a rendszerváltás eredményeinek néhány sarokpontját, mindenekelőtt a parlamentarizmust és az alkotmányosságot.”⁶¹⁷ Az EU-csatlakozás következményeként a nyugati típusú fejlődés újabb szakasza vette kezdetét, azonban az eltérő politikai, gazdasági és jogi hagyományok, valamint a nyelvi nehézséget lelassítják a jog- és értékharmonizációt. Az EU szakpolitikái képezhetik az alapját a kormányokon átívelő, hosszú távú stratégiáknak.

A magyar társadalom kétharmada számára nem adatott meg a középosztályi életminta követése. A rendszerváltást követő években az alacsony foglalkoztatottsági ráta mellett mégis kialakult egy szűk középréteg.⁶¹⁸ Az ezredforduló után végzett hazai kutatások a magyar társadalom felnőtt lakosságának több mint tizenöt százalékos relatív depriváltságát, közel tizenhét százalékos abszolút depriváltságát mutatták ki. A felnőtt lakosság több mint tizenöt százaléka él közös háztartásban segélyezett személlyel. A felnőttek között közel másfél százalékos az a lakossághányad, amelyik az összes szegénységi kritérium értelmében a leszakadók közé tartoznak.⁶¹⁹ Magyarországon európai szinthez képest is magas az inaktív lakosság aránya. Az OECD 2012-es jelentése szerint a munkavégzésre képes, gazdaságilag aktív népesség magyarországi aránya (64,3 százalék) Európában a legalacsonyabb volt.⁶²⁰ A **jövedelmi egyenlőtlenség** mérésére használt Gini-mutató és kvintilis arány elárulja, hogy amíg 2010-ig az egyenlőtlenségek mérséklődése volt jellemző, azóta annak növekedéséről beszélhetünk. Magyarországon a szegénységgel és társadalmi kirekesztettséggel

⁶¹³ Gönczöl Katalin: A szocialista büntetőpolitika sajátosságai (1948-1989.) i.m.

⁶¹⁴ Fleck Zoltán: Változások és változatlanságok a rendszerváltás után. 11.

⁶¹⁵ Fleck Zoltán: Változások és változatlanságok a rendszerváltás után. 18.

⁶¹⁶ Orosz Éva – Kollányi Zsófia: Egészségi állapot, egészség-egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban. In: Társadalmi Riport, TÁRKI, Budapest, 2016.354.

⁶¹⁷ Fleck Zoltán: Változások és változatlanságok a rendszerváltás után. 7.

⁶¹⁸ Tóth István György: Középosztály (ok) Magyarországon és Európában. In: Társadalmi Riport 2016. Szerk.: Kolosi Tamás - Tóth István György, Budapest, 2016. 94.

⁶¹⁹ Spéder Zolt: i.m. 12-26.

⁶²⁰ Szelényi Iván: Variációk szegénység témára. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 623-633.

veszélyeztetettek aránya az elmúlt években jóval meghaladta a közép-kelet-európai országokban (lengyel, szlovák, cseh) mért adatokat. Ezt támasztja alá az Europe 2020 stratégiához készített kutatás is, amely szerint a kirekesztettségi indikátor 2005 és 2008 között csökkent, majd 2009 óta a térségben a legmagasabb, miközben az egyenlőtlenség is nőtt.⁶²¹ Az unió által kidolgozott kompozit indikátor alapján a magyar lakosság harminc százaléka tekinthető kirekesztettnek.⁶²² A szegénység kockázatai között átlag feletti szegénységi kockázattal jár a kizárólag alapfokú iskolai végzettség vagy annak hiánya, a szakmunkás vagy a segédmunkás lét, ha az érintettek nem jutnak munkalehetőséghez.⁶²³ A munkahellyel nem rendelkező személyek negyvenhét százaléka szociálpolitikai szegény, közel negyvenöt százaléka jövedelmi szegény, több mint negyven százaléka abszolút szegény, harminchat százaléka deprivált és közel huszonkilenc százaléka elégtelen lakáskörülmények között él. Az öregségi nyugdíjasokat szintén veszélyeztetheti az elszegényedés.⁶²⁴ A községi, nagyközségi lakóhely is növeli a szegénnyé válás rizikóját, különösen az észak-alföldi és a kelet-magyarországi országrészekben.⁶²⁵ A gyermeküket egyedül nevelő nőket több mint huszonnyolc százalékos arányban érinti a jövedelmi szegénység. Kimutatható, hogy a szegénységi ráta emelkedésének valószínűsége a gyermekek számával egyenesen arányos.⁶²⁶

A társadalmi kirekesztettség terjedelme és mélysége a háztartások jövedelmét feldolgozó statisztikákat alapul véve aligha ragadható meg. A kirekesztettség fogalmának Gönczöl Katalin és Ferge Zsuzsa szerinti értelmezése szükségessé teszi azt, hogy megvizsgáljam a peremhelyzetben élők hozzáférési lehetőségét a munkához, az oktatáshoz és a különféle szolgáltatásokhoz továbbá a társadalmi kapcsolataik szintjét, minőségét.

A társadalmi **integráció**, a hozzáférési lehetőség ellenpontja a kirekesztettség, az elkülönítés, amelynek szempontjából rendkívül lényeges szerepe van a lakóhelyi (települési) szegregációnak. Magyarországon az ezredfordulót követő években rossz lakhatási körülmények között, telepen és városi szegregátumokban élt a magyar populáció három százaléka, a roma kohorsz kétharmada.

A jövedelmi szegénységgel, a települési szegregációval és munkához való hozzáférés hiányával szoros összefüggést mutat az oktatási szegregáció. A társadalmi integráció különösen fontos a közoktatással összefüggésben, ez ugyanis az egyik megoldás a szegény társadalmi csoportok felzárkóztatására. Havas Gábor, Kemény István és Liskó Ilona kutatása szerint a romák iskolai szegregációját sokszor a lakóhelyi szegregáció okozza.⁶²⁷ A roma fiatalok nyolcvanöt-kilencven százaléka felnőtté válásakor már nem folytat tanulmányokat.⁶²⁸

⁶²¹ Az ennek bemutatására készített kompozit indikátor a jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció mellett a kirekesztettséget okozó tényezőnek tekinti azt is, hogy ha egy idősnek nem minősülő személy a lehetséges munkaidő kevesebb mint egyötödét tölti munkával. Szívós Péter: A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás? In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 60-62.

⁶²² Az Európa 2020 Stratégia szociális dimenziója. A Szociális Védelemmel Foglalkozó Bizottság Jelentése (2011), Összefoglaló. Európai Bizottság, 2011. 8-10.

⁶²³ Spéder Zsolt: i.m. 29-31.

⁶²⁴ Spéder Zsolt: i.m. 32.

⁶²⁵ Spéder Zsolt: i.m. 35., 37.

⁶²⁶ Spéder Zsolt: i.m. 41.

⁶²⁷ Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolákban. Kutatási zárótanulmány. Oktatókutatási Intézet, Budapest, 2000. 9.

⁶²⁸ Bernát Anikó: Leszakadóban: A romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 250-263.

A különböző kormányzati időszakoként változó szakpolitikai megközelítések azt mutatják, hogy az integrált oktatás megvalósításának eszközei nem gyökeresedtek meg a magyar oktatási rendszerben. Bár a szegregáció nem kizárólag a roma kisebbséget érinti, elsősorban a roma kisebbség társadalmi integrációját vizsgáló kutatási adatok és nemzetközi szervezeteknek készített beszámolók szolgálnak empirikus adatokkal e tárgyköréről. Magyarországon a közoktatás egy része nem biztosítja a minőségi oktatást a hátrányos helyzetű illetve az ilyen helyzetben lévő roma gyermekek számára, sok esetben az elkülönített oktatás miatt. A cigány tanulók iskolai elkülönülésében szerepet játszik a nem cigány gyermekek elvándorlása és a speciális osztályok – olykor indokolatlan – indítása.⁶²⁹ A gyermekek iskolai elkülönítése nem pusztán etnikai alapú, hanem részét képezi a magasabb és az alacsonyabb társadalmi státuszú diákok szelekciójának. Az alapfokú oktatásban a szociokulturális hátrányokkal küzdő gyermekek már nem részesülhetnek társaikkal azonos szintű oktatásban.⁶³⁰ A Havas-Kemény-Liskó-kutatás a magyarországi romák iskolai szegregációját tizenhat-tizenhét százalékra becsülte, amelyből tíz százalék tanul teljesen elkülönülten. Az egészségszakadék fogalma (*health gap*) azt fejezi ki, hogy a legszegényebbek, a legkevésbé iskolázottak nem jutnak hozzá azokhoz az egészségügyi szolgáltatásokhoz, amelyhez a kedvezőbb társadalmi státuszú emberek hozzáférnek. A jövedelmi viszonyok alakulásával párhuzamosan alakulnak az életkilátások is („*health-gradient*” azaz „*egészséglejtő*”). Magyarországon az anyagi depriváció a meghatározó szempontja az életkilátásoknak, ugyanakkor a társadalompolitikai intézményrendszeren keresztül az javítható. A társadalmi kohézió szintje képes lehet pozitív irányba befolyásolni az életkilátásokat. A tudományos kutatások azonban azt mutatják, hogy a magyarországi szegények olyan társadalomlélektani közegben élnek, amelyet a velük szembeni bizalmatlanság és konfliktus jellemez, és ez az egészségi állapotuk károsításához járul hozzá.⁶³¹ Az elmúlt években a környező európai országokban össztársadalmi szinten javult az egészségügyhöz való hozzáférés, azonban Magyarországon ez kizárólag a magasabb társadalmi státuszú csoportról mondható el.⁶³² A társadalmi kohézió mikénti alakulása, a társadalom tagjai közötti kapcsolat minősége a kirekesztettség megítélésében nem hagyható figyelmen kívül, mert az a közpolitikák formálódásától függetlenül képes pozitív hatást gyakorolni a társadalmi integrációra.

A posztkommunista országok lemaradásában szerepet játszik a hagyományosan családi tulajdonú, önfoglalkoztató kisvállalkozások és a felnőttkori tanuláshoz és készségfejlesztésnek keretet adó vallási és civil közösségek hiánya. A magyar társadalomban a nyugat- és észak-európai országokhoz képest kevésbé elterjedt az önkéntesség és a civil szervezeti tevékenység. A civil tevékenység elterjedtsége Norvégiában támogatja az iskolázatlan állampolgárok társadalmi integrációját azzal, hogy a felnőttképzéssel együtt teret ad a különböző iskolázottságú személyek közötti kommunikációnak. Az iskolázatlan norvég populáció közel kétharmada részt vesz valamilyen civil szervezet tevékenységében, fele részük pedig önkéntes munkát végez, míg az azonos képzettségű magyar lakosságnak tizenkét százaléka tevékenykedik társadalmi szervezetekben és tizennégy százalékuk vállal önkéntes

⁶²⁹ Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: i.m. 11-12.

⁶³⁰ Spéder Zsolt: i.m. 14.

⁶³¹ Orosz Éva – Kollányi Zsófia: i.m. 354.

⁶³² Orosz Éva – Kollányi Zsófia: i.m. 355.

tevékenységet. A képzés szintén fontos eszköz az alacsony iskolai végzettségű személyek integrációjához. Míg az iskolázatlan magyar emberek körülbelül hat százaléka vesz részt felnőttképzésben és huszonhét százaléka tanul informálisan, addig a norvégok harminchárom százaléka illetve kilencven százaléka végez ilyen tevékenységet. Mindezek hiánya akadályozza az érintettek kilépését a munkanélküliségből és erősítheti társadalmi elszigeteltségüket.⁶³³ 2015-ben az Európa nagy részét érintő, a második világháború óta legnagyobb menekülthullám érte el Magyarországot. 2015-ben körülbelül 390.000 személy haladt át az országon, és körülbelül 177.000 személyt regisztráltak menedékkérőként. A szolidaritás szintje a magyar társadalom attitűdjei között nem kiemelkedő. Magyarországon az idegenek és a másság be- illetve elfogadása alacsony szinten áll, sőt a kormányzat migránsellenes kampánya fokozta az elutasítás hangulatát.⁶³⁴ A TÁRKI kutatása szerint a humanitárius szándék szép példája a 2015 nyarán és őszén végzett civil önkéntes segítségnyújtás, amely szerveződésben rendkívül jelentős szerepet töltött be a közösségi média.⁶³⁵ A társadalmi integrációt és szolidaritást vizsgáló Spéder Zsolt kutatásában azt vizsgálta, hogy a különböző szempontok alapján szegénynek tekintett emberek mennyi támogatást kapnak másoktól illetve saját tőke eszközeiket és munkaerejüket mennyire áldozzák fel mások megsegítése érdekében. A vizsgálat kiindulópontja az volt, hogy a nagy társadalmi távolság esetén a pénzbeli segítségnyújtás kevésbé gyakori, azonban a munkavégzéssel való támogatás ezt ellensúlyozhatja. A társadalmi kötelek gyengülésére enged következtetni az, ha kevesen kapnak transzfereket.⁶³⁶

	Szegénység (jövedelmi)	Rossz lakáskörülmény	Depriváltság (életkörülmény)	Szociálpolitikai szegénység	Jómódú	Teljes népesség
nyújtott transzferek átlagos száma	1,51	1,40	1,53	1,57	2,20	1,86
transzfert adók aránya %	51	50	51	53	66	61
kapott transzferek átlagos száma	1,23	1,23	1,20	1,37	1,11	1,23
transzfert kapók aránya %	47	46	45	50	42	43
egyenleg	-0,29	-0,16	-0,33	-0,20	-1,09	-0,63
nem ad, nem kap %	34	35	35	31	25	27

9.táblázat Transzferáramlások a különböző szempontok szerint szegények és depriváltak, illetve a jómódúak csoportjaiban⁶³⁷

⁶³³ A szakképzetlenek foglalkoztatottsági aránya a szakképzettekhez viszonyítva Bulgáriában, Észtországban, Lettországon, Magyarországon 45 % alatti, Csehországban, Lengyelországban, Litvániában és Szlovákiában 40 százalékos alatti. Köllő János: Integrációs minták: iskolázatlan emberek és munkahelyeik Norvégiában, Olaszországban és Magyarországon. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014.226-228., 238., 240.

⁶³⁴ Bernát Anikó- Kertész Anna – Tóth Fruzsina Márta: A segítségnyújtás evolúciója és a szolidaritás új formái a migrációs válság idején. Új önkéntes és régi civil szervezetek 2015-ben. In: Társadalmi Riport, TÁRKI, Budapest, 2016. 286.

⁶³⁵ Bernát Anikó – Kertész Anna – Tóth Fruzsina Márta: i.m. 304.

⁶³⁶ Spéder Zsolt: i.m. 14.

⁶³⁷ Spéder Zsolt: i.m. 19.

A táblázatból látható az, hogy a szegény háztartások mintegy fele semmiféle támogatást nem kap és nem is nyújt másoknak. A szegények megsegítői között átlag feletti arányban szerepelnek olyan személyek, akiket nem fűz hozzátartozói viszony a nélkülözőkhöz. Ez azt mutatja, hogy a család már nem mindig képes segítséget nyújtani az arra rászoruló tagjainak és ezt a feladatokat gyakran a családon kívüli közösségek, az ismerősök, a barátok és egyéb szervezetek veszik át. A képet tovább árnyalja az, ha megvizsgáljuk a szegények által nyújtott transzfereket. Talán nem meglepő, hogy a szegény háztartások mivel maguk sem bővelkednek a jövedelemben és a fogyasztási cikkekben, ritkán adnak másoknak pénzt vagy egyéb árucikket. Azonban munkaerejüket és idejüket ennél gyakrabban, átlagos mértékben áldozzák fel másokért. A kutatásban feltárt adatok szerint háztartási munkát végeznek vagy betegeket gondoznak ingyenesen.⁶³⁸ Azonban az adatok összességét tekintve megállapítható, hogy az alsó társadalmi rétegek integrációja alacsony szintű, mert a háztartásokból hozzájuk érkező transzferek nagyságrendje elhanyagolható.⁶³⁹ Mindez a társadalmi szolidaritás alacsony szintjét, a leszakadó társadalmi rétegek magukra utaltságát jelzi.

Kerecsi Klára szerint a **makrotársadalmi konfliktusok** azonosításához a társadalmi rétegek és csoportok közötti érdekellentétet kell megvizsgálni. Úgy véli, hogy a magyarországi hatalmi elit a rendszerváltozást követően nem tisztázta a viszonyát a társadalmi egyenlőtlenségekhez. Sokféle társadalmi törés történt a rendszerváltáskor és azt követően is, így a munkával rendelkezők és a munkával nem rendelkezők között, a hátrányos helyzetbe kerültek, a nők, az idősek, a romák között.⁶⁴⁰ A kisebbségek és a többségi társadalom kapcsolatában a rendszerváltást követő években mért attitűdökhöz képest megfordult az integráció és az asszimilációpártiak aránya. Napjainkban azok vannak többen, akik szerint a társadalom számára nagyobb haszonnal jár az, ha a kisebbségek beolvadnak a társadalomba, mintha szokásaikat és hagyományaikat fenntartják. Ezzel időben párhuzamosan **fokozódott** a társadalomban „nyertesnek” és „vesztesnek” tekintett csoportok közötti **feszültség**, a szegények és a gazdagok közötti konfliktus. Például 2011-ben a romák és nem romák között érzékelt feszültség mértéke meghaladta a kilencvenöt százalékot, amely minden más csoportkonfliktusnál erősebbnek bizonyult.⁶⁴¹

A társadalmi konfliktusokról végzett európai uniós és nemzetközi kutatások rávilágítottak arra, hogy a magyar társadalomban a **xenofóbia** mértéke kiemelkedő mértékű.⁶⁴² Ugyanakkor a szélsőjobboldali pártok politikai támogatottságában már nem elsősorban a kirekesztés, hanem az Európai Unió intézményei iránti bizalmatlanság is kifejeződik.⁶⁴³ A nagypolitika sok esetben válik fogékonnyá a közhangulatra.⁶⁴⁴ Az európai és a magyar attitűd-szélsőségekre hajlamos csoportokat nagy arányban a falvakban élő, alacsonyan képzett és gazdaságilag inaktív emberek alkotják.⁶⁴⁵ A DEREK-értékek alapján 2008 és 2013 között

⁶³⁸ Spéder Zsolt: i.m. 56

⁶³⁹ Spéder Zsolt: i.m. 57.

⁶⁴⁰ Kerecsi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. 208.

⁶⁴¹ Simonovits Bori: Nemzeti identitás, kisebbségek és társadalmi konfliktusok. A magyar társadalom attitűdjeinek alakulása 1992 és 2014 között. In: Társadalmi Riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest 2015. 404-430.

⁶⁴² Simonovits Bori: i.m. 404-430.

⁶⁴³ Juhász Attila- Krekó Péter – Molnár Csaba: Szélsőjobboldaliság Európában és Magyarországon. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014.580-581.

⁶⁴⁴ Juhász Attila- Krekó Péter – Molnár Csaba: i.m. 575.

⁶⁴⁵ Juhász Attila- Krekó Péter – Molnár Csaba: i.m. 576-577.

Magyarország a szélsőjobb előretörése által fenyegetett országok közé tartozott (Bulgária, Ukrajna, Szlovákia, Franciaország és Olaszország mellett), míg számos nyugat-és észak-európai országot (Németország, Egyesült Királyság, Svédország, Norvégia, Finnország) nem fenyegetett a szélsőjobboldal előretörése.

Kerezi Klára arra figyelmeztet, hogy a média katalizátor szerepet tölt be a konfliktusok szaporodásában. Magyarországon morális pánikot generált a két súlyos gyilkosság média által felpergetése, amely esetekben az áldozat nem roma származású volt, míg az ezt követő romák elleni támadássorozatnál elmaradt az elemi erejű felháborodás.⁶⁴⁶

A konfliktus jelenléte nemcsak a többség-kisebbség viszonyában tapintható ki, ugyanis sok esetben a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok tagjai között alakulnak ki a legsúlyosabb konfliktusok. A **mikrotársadalmi** szintén megjelenő konfliktusok a mindennapi döntési helyzetekhez kapcsolódnak. Másrészt a konfliktusok egy része „*az államéletben is érzékelhető <társadalmi rendetlenségből> ered, amelyben az államszervezet, (ön)szabályozásának és szervezeti működésének problémái életminőség-rontó hatást gyakorolnak az állampolgárok mindennapjaira. A társadalmi rendetlenség következményei tetten érhetőek a közbizalom alacsony fokában, az emberek tűrőképességének csökkenésében és a mindennapi konfliktusok eszkalálódásában.*”⁶⁴⁷ A szegénység mellett az erőszakos cselekmények, konfliktusok kialakulását elősegíti a társadalmi elégedetlenség és az életfeltételekkel kapcsolatos frusztráció.⁶⁴⁸ A társadalmi elégedetlenség táptalaja a tartós szegénység és a kirekesztés.

Magyarországon egy négy megyére kiterjedő, a szegregált telepeken élők körülményeit vizsgáló kutatás a **mélyszegénységben élők mindennapjaiban jelenlévő konfliktusként** azonosította a túlzott mértékű alkoholfogyasztást, a gyermekekkel kapcsolatos eltérő nevelési elvekből fakadó vitákat, a rosszindulatú szóbeszédet és az uzsorakölcsönt.⁶⁴⁹ A kutatás megállapította, hogy azokban a közösségekben, ahol sok családban elhanyagolják a gyermekeket és amelyek nélkülözik a társadalmilag konform nevelési szokásokat, ott alacsony szintű a közösség összetartozás-tudata és a szolidaritás.⁶⁵⁰ A telepek másik csoportjában a jobb életkörülmények, a lakókörnyezet szeretete, a közösségi szabályozó erő dominált, itt növénytermesztéssel és állattartással is foglalkoznak és az ott élők ritkán folyamodtak a verekezéshez a konfliktusaik megoldása érdekében.⁶⁵¹ A lopások és a verekedések a telepek nyomorának növekedésével egyenes arányban növekedtek. A szegregált lakókörnyezetben élők összetartozás-tudatát és a közös normák betartását nem befolyásolta az, hogy az érintett kohorsz melyik cigány népcsoporthoz tartozott és a kisebbségi nyelvhasználat relevanciája sem igazolódott. Azaz a kutatás nem igazolta azt, hogy a kisebbségi nyelvet beszélők között szorosabb az összetartozás tudata és emiatt kevesebb konfliktusra kerül sor.⁶⁵²

⁶⁴⁶ Kerezi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. 224.

⁶⁴⁷ Kerezi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. 212-214.

⁶⁴⁸ Kerezi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. 218.

⁶⁴⁹ Solt Ágnes–Virág György: Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. In: Kriminológiai Tanulmányok 47. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2010. 212.

⁶⁵⁰ Solt Ágnes – Virág György: i.m. 212.

⁶⁵¹ Solt Ágnes – Virág György: i.m. 217.

⁶⁵² Solt Ágnes – Virág György: i.m. 220.

2.A bűnözés és a bűnelkövetők jellemzői Magyarországon (1987-2015)

Magyarországon az 1990-as években a **bűnözés ugrásszerű emelkedése** ment végbe és a **bűnözés új formái** jelentek meg. A bűnözés volumenében beállt változás egyértelműen tükröződik a százezer lakosra jutó bűncselekmények számában. A társadalomtudósok a rendszerváltozást kísérő társadalmi átalakulás kutatása során vizsgálták azt, hogy a demokratikus átalakulás szükségszerűen a bűnözés növekedésével jár-e. Egyöntetű állásfoglalásuk szól amellett, hogy a zárt társadalom nyitottá válása, a jövedelmi viszonyok változása befolyásolja a bűnözés terjedelmét és szerkezetét.⁶⁵³ Az ezredfordulóra a bűnözés szerkezete, az ismertté vált elkövetők és áldozatok száma **szttenderdizálódott**. Mindez azt jelenti, hogy egy kiegyenlítődési folyamat zajlott le a nyugati demokráciák és Magyarország bűnözési szerkezete és volumene között, mert a magyar bűnözési helyzet felzárkózott a régi demokráciákban tapasztalható bűnözési szinthez.⁶⁵⁴

A regisztrált bűncselekmények, a regisztrált bűnelkövetők száma és a jogerősen elítéltek száma összességében **csökkenő tendenciát** mutat. 1986-1987 óta a **regisztrált bűncselekmények** száma meghaladja a 180 ezret, 1990-ben 341.061 bűncselekményt regisztráltak. A bűnözési csúcspont 1998-ra datálható, amikor 600.621 bűncselekmény vált ismertté országosan. A bűnözés a 2000-es évek óta mutat fokozatos mérséklődést: a 450.673 regisztrált bűncselekményről 2016-ra 290.779-re csökkent a nyilvántartott bűncselekmények száma.⁶⁵⁵ Az **elmúlt tíz évben** az élet, testi épség és egészség elleni, a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni, a közlekedési, a vagyon elleni bűncselekmények száma fokozatosan csökkent. Ebben szerepet játszhatott a büntető anyagi jogi és a szabálysértési jogszabályok változása is, tekintettel arra, hogy a vagyon elleni cselekményeknél a szabálysértési értékhatárt 20.000 Ft-ról 50.000 Ft-ra emelték fel.⁶⁵⁶ A köznyugalom elleni bűncselekmények száma nőtt. A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények száma 2010 és 2013 között nőtt, azóta csökkent.⁶⁵⁷

A felnőttkorú **regisztrált elkövetők** is számbeli változást mutatnak, mert a 18 éven felüli elkövetők száma 2006 óta évi 120 ezer fő alatt van. A regisztrált fiatalok elkövetők száma már 1986-ban 10 ezer fő felé kúszott, majd 1990-től meredeken nőtt. 1992-ben volt a legmagasabb, ekkor 15.706 fiatalok elkövetőt regisztráltak. Azóta csökkenő tendenciát mutat, 2006 óta 12.000 fő alatt van. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy az élve születések száma 1970 óta folyamatosan csökken, az elmúlt tíz évben az élve születések száma tartósan 88-92.000 fő között mozgott.⁶⁵⁸ A **regisztrált elkövetők** számát tekintve az elmúlt tíz évben szintén **csökkenést** tapasztalunk. Korcsoportonként és nemenként eltérő tendenciák írhatóak le, ugyanis míg a 14 éven aluli és 14-18 év közötti férfi elkövetők száma fokozatosan csökkent, addig a 14-17 év közötti nőknél hullámzó tendencia írható le. 2002 óta fokozatosan csökken a **jogerősen elítélt felnőtt korúak és fiatalok** száma is. 2016-ban 290.779

⁶⁵³ Lévai Miklós: Társadalmi-politikai változások és bűnözés; állami és társadalmi reagálás a növekvő bűnözésre. 119.

⁶⁵⁴ Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002 - 2009. 73.

⁶⁵⁵ Bűnözés és igazságszolgáltatás: Legfőbb Ügyészség, 2017. <http://ugyeszseg.hu/kozerdeku-adatok/statistikai-adatok/bunozes-es-igazsagszolgalatas/> Letöltés dátuma: 2018. január 10.

⁶⁵⁶ Bűnözés és igazságszolgáltatás: Legfőbb Ügyészség, 2017.

⁶⁵⁷ Bűnözés és igazságszolgáltatás: Legfőbb Ügyészség, 2017.

⁶⁵⁸ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html Letöltés: 2017. október 10.

bűncselekményt regisztráltak. A regisztrált fiatalok elkövetők száma 7.649, míg a felnőtt korú 90.458 fő. **A felnőtt korú jogerősen elítéltek száma** körülbelül 82.000 és 69.000 fő között mozgott az elmúlt tíz évben. A jogerősen elítéltek között **a fiatalok száma** az elmúlt tíz évben ingadozott, 6.300 és 4.600 között mozgott.

Az **életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt**ek száma hosszú távon nőtt, mert míg 2008-ban összesen 8 személyt ítélték életfogytiglanra, addig 2012 óta folyamatosan 20 fő felett van az ilyen büntetéssel sújtott elkövetők száma, sőt 2015-ben 39 volt a számuk. A **végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt**ek száma az elmúlt tíz évben nőtt: számuk tartósan 9.300 fő illetve 10.500 fő között van. A **közérdekű munkabüntetés** kiszabásának gyakorisága emelkedik: míg 2007-ben 5.403 elkövetőt ítélték közérdekű munkára, addig ez a szám 2011 óta több mint a duplájára nőtt, tartósan több mint 12.000 főre. 2014-ben 15.032 fővel szemben szabták ki a szankciót. A kiszabott **pénzbüntetések** számában is jelentős változást figyelhetünk meg, csökkenő irányba. 2007-ben még 41.238 elítélt büntetése volt a pénzbüntetés, 2008-tól évről évre a bíróságok egyre kevesebb esetben szabták ki pénzbüntetést. 2010-ben 24.477-re, 2012-ben 18.012-re apadt a pénzbüntetés volumene, 2013-ban tovább csökkent 16.692-re. Azóta a pénzbüntetések száma ismét nő, évente 21-22.000 körül mozog.⁶⁵⁹ A büntetés-végrehajtásban **fogvatartottak száma** 2007 óta tendenciaszerűen emelkedett. Míg 2007-ben 14.331 főt tartottak fogva, addig 2009-ben a 15 ezres, 2010-ben a 16 ezres és 2011-ben a 17 ezres határt lépte át a szabadságuktól megfosztott emberek száma, amely tartósan bizonyult. A növekvő tendencia mind a jogerősen elítéltek, mind az előzetes fogvatartásban lévők körében tapasztalható. Többszörösére nőtt az **elzárást töltők aránya**, 2013 óta kétszáz feletti, 2016-ban több mint háromszáz volt.⁶⁶⁰

A fogvatartotti létszám emelkedéséhez szorosan kapcsolódik a börtönsúfoltság kérdése, amely az elmúlt években új jogintézmények bevezetésére készítette a jogalkotót.⁶⁶¹ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2015. március 10. napján meghozott Varga és mások kontra Magyarország ügyben ítélettel kötelezte a magyar államot a megalázó börtönkörülmények miatt kártérítés megfizetésére.⁶⁶² A börtönnépességi ráta 2017-ben Magyarországon 129,4 fő volt. Az EJEB-döntést követően 11.000 elítélt igényelt kártalanítást az államtól az elhelyezési körülmények miatt.⁶⁶³

Magyarországon a demokratikus átalakulás után **a hagyományos bűnözés szerkezete átalakult** és a szervezett bűnözés, a gazdasági bűnözés, a fehérgalléros bűnözés, a kábítószerbűnözés, a családon belüli erőszak, a gyűlöletbűnözés és az informatikai bűnözés új bűnelkövetési formákként definiálódtak.

2.1. Az erőszakos bűncselekmények

A társadalmi átalakulások az erőszakos bűnözés morfológiáját jelentősen befolyásolták. Az 1960-as években Magyarországon a falvakban követték el a – többnyire konfliktusokból

⁶⁵⁹ Bűnözés és igazságszolgáltatás: Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2018. Letöltés dátuma: 2018. július 30. http://ugyeszseg.hu/repository/bunozes_es_igazsagszolgalatas_2008_2017.pdf

⁶⁶⁰ Bűnözés és igazságszolgáltatás. Legfőbb Ügyészség, 2018.

⁶⁶¹ az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 10/A. §-a.

⁶⁶² Pázsit Veronika- Tallódi Zoltán: Börtönsúfoltság kontra nemzetállamok. In: Belügyi Szemle 2017/11-12. 120-123.

⁶⁶³ Pázsit Veronika- Tallódi Zoltán: i.m. 120-123.

eredő - erőszakos cselekmények többségét, azonban a XXI. század első évtizedeire a legtöbb ilyen bűncselekmény helyszíne már a **városokban** volt, az elkövetők között ekkor is többségben voltak a falvakból származók.⁶⁶⁴ A demokratikus átalakulást követő évtizedekben történt utcai robbantások, a bűnözők közötti leszámolások, a futball-huliganizmus (destruktív erőszak),⁶⁶⁵ a militáns szervezetek akciói már jelezték a szervezett bűnözés elterjedését és a csoporterőszak mint új erőszakjelenség térnyerését.⁶⁶⁶ Az ezredfordulón egyre több szó esett a „kamatos pénzek” behajtásairól, a házastársak, együtt élők közötti erőszakról, a gyermekbántalmazásról és a telefonos zaklatásokról. A családon belüli erőszak nem számított új jelenségnek, azonban az erőszak elszenvedői, a bántalmazott és elhanyagolt családtagok jogainak védelme a demokrácia körülményei között nagyobb hangsúlyt kapott. Az erőszakos bűnözés azonban a **teljes bűnözésen belül arányaiban nem nőtt**, még akkor sem, ha maguknak az erőszakos bűncselekményeknek a száma megduplázódott.⁶⁶⁷ A szándékos emberölések, a súlyos testi sértések, az erőszakos közöszlések, a rablások százezer lakosra jutó számai alapján a XX. század utolsó harmadában Magyarország jóval az európai átlag alatt maradt.⁶⁶⁸

Az erőszakos bűncselekmények elkövetői között, hasonlóan az össz-bűnözés sajátosságaihoz, a **férfiak** vannak többségben, azonban dominanciájuk e bűncselekménycsoportban még erőteljesebb.⁶⁶⁹ A testi sértések elkövetői - a legutóbbi kutatások szerint - 86-90 százalékban férfiak.⁶⁷⁰ Szinte kizárólag férfi elkövetők jellemzik a nemi erkölcs elleni cselekményeket.⁶⁷¹ A nők - jellemzően a kapcsolat válságba kerülése miatt - férjük, élettársuk, gyermekük ellen követnek el erőszakos bűncselekményeket.

Gönczöl Katalin szerint az 1980-as években az erőszakos bűncselekményeket leggyakrabban **a társadalmilag marginalizálódott**, szakképzettség nélküli, alacsony iskolai végzettségű, **fiatal felnőtt férfiak** követték el.⁶⁷² Egy későbbi, a testi sértések elkövetőinek társadalmi helyzetét vizsgáló csongrád megyei kutatás arra a megállapításra jutott, hogy az elkövetők

⁶⁶⁴ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 74. Idézi: Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1999. 163.

⁶⁶⁵ Freyer Tamás: Az erőszak jelenléte a labdarúgó-stadionok lelátóin. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. Szerk: Valsicsák I. Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 2002. 57.

⁶⁶⁶ Ludmila Čirtková: Az erőszak aktuális jelenségei. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. Rendőrtiszt Főiskola, Szerk: Valsicsák I. Budapest, 2002. 51.

⁶⁶⁷ A regisztrált személy elleni bűncselekmények száma 1990-ben 13.043 volt, 2012-ben 26.875. Forrás: A regisztrált bűncselekmények és elkövetők 1990-. Központi Statisztikai Hivatal, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjb002.html. Letöltés: 2014. október 7-ei állapot szerint.

⁶⁶⁸ 1970 és 1998 között a százezer lakosra jutó szándékos emberölések, súlyos testi sértések, erőszakos közöszlések, rablások száma Romániában 29,4, Ausztriában 47, 1, Svájcban 64, 5, Írországon 67, 2, Norvégiában 68, 1, Ukrajnában 70, 6, Olaszországban 86, 8, Magyarországon 92, 8. Az európai átlag 120, 4 volt. Németország, Svédország, Szlovákia, Spanyolország, Franciaország, Skócia, Belgium, Hollandia, Horvátország, Finnország mutatói meghaladták az európai átlagot. Az USA-ban az erőszakos bűnözés mutatója 591, 8 volt. Bakóczi Antal – Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. Budapest, 2001. 76-77.

⁶⁶⁹ Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés. In: Áldozatok és vélemények. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004. 32.

⁶⁷⁰ Windt Szandra: A családon belüli erőszak jellemzői a statisztika tükrében. In: Belügyi Szemle, Budapest, 2005/9. 66-67.

⁶⁷¹ Diószegi Gábor a háromszázötvenhét bűncselekményre kiterjedő vizsgálatában a 2000 és 2003 között gyermekkorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményeket vizsgálta. Az elkövetők 97, 9 %-a férfi. Diószegi Gábor: A gyermekkorúak sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények. In: Belügyi Szemle, Budapest, 2006/3.14.

⁶⁷² Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 74.

között a népességen belüli átlaghoz képest nagyobb arányban vannak az alacsony iskolai végzettségűek, az elkövetők 4, 2 százaléka analfabéta, 12, 2 százaléka az általános iskola 1-4. osztályát végezte el. Szakiskolai végzettséggel a testi sértést elkövetők 14, 3 százaléka, középiskolai végzettséggel 6, 5 százaléka és felsőfokú végzettséggel 1, 2 százaléka rendelkezett, azaz a szakképzettebb elkövetők az össznépességen belüli arányukat tekintve alulreprezentáltak voltak. A súlyos testi sértéseket vizsgáló későbbi kutatás is megerősítette, hogy az elkövetők munkaerő-piaci helyzete kedvezőtlen volt, többnyire szakképzetlen fizikai dolgozók, foglalkozás nélküli, vagyontalan férfiak követték el az erőszakos cselekményeket.⁶⁷³ Nagy László Tibor az 1995 és 2005 közötti erőszakos bűnözésről írt tanulmányában az erőszakos cselekmények **elkövetőinek differenciálódására** hívta el a figyelmet. Álláspontja szerint a rendszerváltást követő évektől a rablások tettesei között kisvállalkozók, finanszírozási problémákkal küzdő cégek ügyvezetői, vagyonörök, katonák és rendvédelmi dolgozók is voltak és az elkövetők között a korábbi évtizedekhez képest megnőtt a büntetett előéletűek aránya.⁶⁷⁴ Az ezredfordulón a nemi erkölcs elleni cselekményeknél, ha a sértett gyermekkorú volt, az elkövetők iskolai végzettsége tipikusan nem haladta meg a nyolc általános iskolai osztályt vagy még ennél is alacsonyabb volt.⁶⁷⁵ 2000 és 2003 között a gyerekkorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni cselekményeknél az elkövetők közel felének nem volt állandó munkahelye.⁶⁷⁶

Bakóczy Antal 1989-ben megjelent tanulmányában a szándékos testi épség elleni bűncselekményeknél kiemelt jelentőséget tulajdonított a szomatikus és pszichés zavaroknak. Álláspontja szerint a neurotikus személyiség és a neurotikus állapot olyan tényezők, amely növelik az erőszakos bűncselekmény elkövetésének valószínűségét. A szándékos súlyos testi sértés elkövetőinek 93, 5 százalékánál az elkövető vehemens temperamentuma befolyásolta az agresszív kitöréseket, az indulatos viselkedést.⁶⁷⁷ Az ezredfordulót követő években a gyerekkorúak és a fiatalkorúak ellen elkövetett nemi erkölcs elleni cselekmények egy részének hátterében a személyiségzavar illetve pszichoszexuális zavar állt.⁶⁷⁸

Az **alkoholfogyasztás** a közlekedési, a közrend elleni és a vagyon elleni bűnelkövetők mellett sok esetben az erőszakos cselekmények elkövetőinél is kimutatható. Az 1970-es és 1980-as években Avar Jenő, Rózsa János és Münnich Iván kutatásai alátámasztották azt, hogy az alkoholos befolyásoltság a könnyű és a súlyos testi sértést okozó konfliktusokat előmozdítja.⁶⁷⁹ Az 1990-es évek elején az erőszakos bűnözők közel felénél (43-48 százalékánál) állapították meg az elkövetéskori alkoholos befolyásoltságot.⁶⁸⁰ Az ezredfordulón a szándékos súlyos testi sértés elkövetőinek 65 százalékánál volt megállapítható, hogy az elkövetés előtt szeszes italt fogyasztott, míg az elkövetők 25

⁶⁷³ A „Társadalmi beilleszkedési zavarok országos tárcaközi kutatási főirány” Bűnözés alirányában végzett kutatás hétszázötvenegy szándékos súlyos testi sértés miatt jogerősen befejezett hatszázhuszonnégy büntetőügy irataira és hatszázötvenhat sértett jellemzőire terjedt ki. A testi épség elleni bűnözés okása és megelőzése. In: Kriminológiai és kriminalisztika tanulmányok. 1989/26. 164.

⁶⁷⁴ Nagy László Tibor: i.m. 33.

⁶⁷⁵ Diószegi Gábor: i.m. 14.

⁶⁷⁶ Diószegi Gábor: i.m. 14.

⁶⁷⁷ Bakóczy Antal: i.m. 157-158.

⁶⁷⁸ Diószegi Gábor: i.m. 4.

⁶⁷⁹ Bakóczy Antal: i.m. 157-158.

⁶⁸⁰ Kerecsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1999. 166.

százaléka alkoholistá volt.⁶⁸¹ 2012-ben az erőszakos és garázda bűncselekmények tetteseinek 42,8 százaléka a bűncselekmény előtt alkoholt fogyasztott.⁶⁸²

A rendszerváltás évében testi sértések elkövetőinek 14, 1 százaléka korábban szabálysértés miatt volt szankcionálva, míg 46, 1 százalékuk volt **büntetett előéletű**.⁶⁸³ A pedofil cselekmények elkövetőinek egyharmada büntetett előéletű volt 2000 és 2003 között.⁶⁸⁴ 2008 és 2012 között a szándékos súlyos testi sértések elkövetőinek körülbelül 30 százaléka volt büntetett előéletű.⁶⁸⁵

Az erőszakos bűncselekmények **elkövetési körülményeiről** a közelmúltban szintén kevés empirikus elemzés készült. Bakóczy Antal 1989-ben végzett kutatása szerint a testi épség elleni cselekményeknél az indítékok között leggyakrabban a vélt vagy valós sérelem állt (körülbelül az esetek 70 százalékánál), ezt követte a torzult értékrend, a harag, a sértett magatartása mint motiváló tényező. Kevesebb esetben volt megállapítható az, hogy a sértett-elkövető összetűzése családi konfliktusból fakadt, és az antiszociális nézetrendszer, a külső befolyásolás, a szerelemfáltás, a lélektani zavarok, a gyűlölet is ritkábban játszott szerepet az eseményekben (az esetek 16, 4- 8, 6 százaléka). Csak kivételes esetekben fordult elő, hogy az elkövetőt szexuális aberráció, nyereségvágy indította a bűnös cselekvésre (az esetek 6, 6 – 0, 3 százalékánál).⁶⁸⁶

A Vigh-Gönczöl-Kiss-Szabó-féle kutatás az 1970-es években arra a következtetésre jutott, hogy a szándékos súlyos testi sértések körében leggyakrabban az elkövető hozzátartozói válnak **áldozattá** (36, 9 százalék). A tettes erőszakos cselekménye az esetek 35, 9 százalékánál ismerőse ellen irányul, míg a többi esetben a testi sértés sértettje az elkövető számára idegen személy.⁶⁸⁷ Az 1980-as a testi épség elleni cselekményeket vizsgáló kutatások igazolták azt, hogy a konfliktusban érintett tettes és áldozat kapcsolatára zömmel az jellemző, hogy már a cselekmény előtt ismerték egymást, rokoni, szomszédi, munkatársi, baráti kapcsolatban álltak, a kutatási adatok szerint az ügyek körülbelül 18 százalékánál volt jellemző, hogy a konfliktus részesei korábban nem ismerték egymás.⁶⁸⁸ Az 1990-es években az erőszakos bűncselekmények sértettjei és elkövetői a legsúlyosabb, élet elleni támadásoknál az esetek több mint felében **házastársak, hozzátartozók**, míg a testi sértéseknél az érintettek egyharmada áll ilyen viszonyban. Az erőszakos közösülés és a szemérem elleni erőszak sértettjévé leggyakrabban szintén az elkövető környezetében lévő hozzátartozók, ismerősök válnak.⁶⁸⁹ Az ezredfordulót követő években a kiskorúak elleni nemi erkölcsöt sértő cselekményeket többnyire otthonukban szenvedték el a sértettek szüleiktől, hozzátartozóiktól vagy ismerőseiktől.⁶⁹⁰

⁶⁸¹ Bakóczy Antal: i.m.166.

⁶⁸² Tájékoztató a 2012. évi bűnözésről. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, Budapest, 2013.7.

⁶⁸³ Bakóczy Antal: i.m. 168.

⁶⁸⁴ Diószegi Gábor: i.m. 14.

⁶⁸⁵ Tájékoztató a 2012. évi bűnözésről. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, Budapest, 2013. 36.

⁶⁸⁶ Bakóczy Antal: A testi épség elleni szándékos bűnözés kriminológiája. In: Kriminológiai és kriminaésztikai tanulmányok. 1988. 174.

⁶⁸⁷ Vigh József – Gönczöl Katalin – Kiss György – Szabó Árpád: i.m. 133.

⁶⁸⁸ Bakóczy Antal: i.m. 175.

⁶⁸⁹ Kerezsi Klára: i.m. 165.

⁶⁹⁰ Diószegi Gábor: i.m. 14.

Az 1980-a években a szakiskolát, középiskolát végzettek, a felsőfokú végzettségűek az átlagnépességen belüli arányukhoz képest ritkábban váltak a testi épség elleni támadások sértettjévé. Az Országos Kriminológiai Intézet átfogó áldozatkutatása szerint az erőszakos bűncselekmények **sértettjei az áldozatok összességéhez képest kevésbé iskolázottak és magasabb közöttük a munkanélküliek aránya.**⁶⁹¹ A nemi erkölcs ellen gyermekkorúak sérelmére elkövetett cselekményekben a legnagyobb valószínűséggel a 8-12 életkor közötti lányok váltak áldozattá és a sértett esetleges fogyatékoságának mint rizikófaktornak is volt jelentősége. A szeszes ital fogyasztása a sértetti oldalon is befolyásolta az eseményeket, a bűncselekmény idején 46, 2 százalékuk volt alkoholos állapotban, míg az rendszeres alkoholfogyasztás 13 százalékuknál volt igazolható. A sértettek előzetes szabálysértési elmarasztalása és büntetettsége szintén megállapítható.⁶⁹² A legutóbbi kutatások szerint az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek 14, 5 százaléka ellen már korábban indult büntetőeljárás.⁶⁹³

2.2.A közlekedési bűncselekmények

Magyarországon 1990 óta évente kevesebb mint 30 ezer közlekedési bűncselekményt regisztráltak. Kivételt képez az 1992-es év, amikor a közlekedési bűncselekmények száma kiugróan magas, 33.130 volt. Azóta a növekvő életszínvonal és a motorizáció fejlődése ellenére a **közlekedési bűnözés mértéke évről évre csökken**, az évente elkövetett közlekedési bűncselekmények száma 1996 és 2006 között 20-21 ezer között mozgott, míg a legutóbbi években 13-14 ezerre esett vissza.⁶⁹⁴

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2007-ben jogerősen elítéltek közül minden ötödik személyt közlekedési bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el. Különösen magas azoknak az aránya, akiket ittas járművezetés miatt vontak felelősségre, ezt követi a közúti baleset okozása mint második leggyakoribb közlekedési bűncselekmény.⁶⁹⁵

A közlekedési szabálysértésekért és a közlekedési balesetek okozásáért felelősségre vontak körében a **felsőfokú iskolai végzettségűek** alulreprezentáltak, míg az alacsonyabb végzettségűek egyre inkább felülreprezentáltak. Irk Ferenc ezt azzal magyarázza, hogy a magasabban kvalifikáltak képesek a közlekedés elvárásainak leginkább megfelelő magatartást tanúsítani, álláspontja szerint az eltérés nem magyarázható önmagában azzal, hogy a tanultabb emberek jobban tudják érvényesíteni az érdekeiket, mint mások.⁶⁹⁶ A balesetokozók közül sokan nem szereztek szakmát vagy a szakmájuktól eltérő foglalkozást üznek. A volán mögött ülő személy minél elégedettebb a munkájával, minél stabilabb az élethelyzete, annál biztonságosabban vezet. Hasonló módon befolyásolja a közlekedési magatartást a jó családi légkör, a pozitív munkahelyi hangulat és a szabadidő aktív pihenéssel töltése.⁶⁹⁷ A balesetezők körében magasabb számarányban szerepelnek a **büntetett előéletűek** és a

⁶⁹¹ Nagy László Tibor: i.m. 67.

⁶⁹² A sértettek 31, 8 százaléka korábban követett el bűncselekményt. Bakóczy Antal: i.m. 168-169.

⁶⁹³ Nagy László Tibor: i.m. 67.

⁶⁹⁴ A regisztrált bűncselekmények és elkövetőik (1990-). Forrás: Központi Statisztikai Hivatal. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zjb002.html. Letöltés: 2014. október 7-ei állapot szerint.

⁶⁹⁵ Az ismértté vált bűncselekmények és elkövetőik Magyarországon. Szerk.: Szalainé Homola Andrea. Központi Statisztikai Hivatal, Miskolc, 2008. 57., 15.

⁶⁹⁶ Irk Ferenc: i.m. 62-63.

⁶⁹⁷ Irk Ferenc: i.m.70.

szabálysértés miatt elmarasztaltak. Az ittas gépjárművezetők és a szándékos közlekedési bűncselekményeket elkövetők között pedig jelentős arányban vannak olyanok, akik korábban erőszakos bűncselekményt követtek el.⁶⁹⁸

A közlekedési konfliktusokban az **elkövető-áldozat viszonya** véletlenszerű és az elkövetők - akik legtöbbször az átlagpolgárhoz hasonlítanak - egy pillanatnyi figyelmetlenség, meggondolatlanság miatt sodorják veszélybe a maguk és mások életét és testi épségét.

Abban, hogy valaki egy közlekedési konfliktus részesévé váljon a **szociológiai tényezők**nek van elsődleges szerepük. A szociológiai feltételek mellett lényeges szerepe van a közlekedési szituációnak és a közlekedésben részt vevő partnerek viselkedésének is.⁶⁹⁹

Mivel a közlekedési baleset „csak véletlenszerű bizonyítéka” annak, hogy az ember nem képes megfelelni a környezet kihívásainak, a közlekedési büntetőjog eszközeivel nem kényszeríthető ki a hibátlan közlekedési magatartás.⁷⁰⁰

Irk a bűncselekményt rövid időn belül követő büntetést tartja hatékony eszköznek a prevenciós célok megvalósítására.⁷⁰¹ A diverziós eljárások és a sérelem jóvátétele a szerző szerint is hatékony eszköz a speciális prevenció végett, amelyeket kiegészíthetnek a szituációs bűnmegelőzési eszközök.⁷⁰²

2.3.A vagyon elleni bűnözés

A vagyon elleni bűnözés össz-bűnözésen belüli kiemelkedő szerepét jelzi a vagyon elleni bűnözés gyakorisága és a vagyon elleni bűncselekményekkel okozott kár mértéke. A vagyon elleni bűncselekmények képezik a hazai össz-bűnözés 55-65 százalékát. Míg 1989-ben közel 4 milliárd Ft kárt okozott a vagyon elleni bűnözés, addig az ezredfordulót követő években 153 milliárd Ft fölé emelkedett a vagyon elleni bűncselekményekkel okozott kárérték.⁷⁰³

A vagyon elleni bűnözés legnagyobb részét a lopás adja, kisebb mértékben a csalások, a rongálások és a szerzői jogok megsértése továbbá a jármű önkényes elvétele képezik. A zsebtolvajlások számarányában az 1990-es évektől drasztikus emelkedés következett be, hiszen a zsebtolvajlások száma 1990 és 1998 között ötszörösére emelkedett.⁷⁰⁴ A bűnözés hagyományos formái mellett megjelentek az internet használatával elkövethető vagyon elleni bűncselekmények. Az ezredfordulót követő években elterjedtek a vagyon elleni bűncselekmények szervezett formái, megszorodtak a lakásmaffiák, az uzsorások, a banki csalások és a lakástámogatási programokkal visszaélő elkövetői csoportok cselekményei, akik a hátrányos helyzetű, szegény, iskolázatlan, sok esetben hajléktalan személyeket bírtak rá bűncselekmények elkövetésére, míg a felbújtók - akik ezen bűncselekmények tényleges haszonélvezői - kiléte gyakran tisztázatlan marad.⁷⁰⁵ A vagyon elleni bűncselekményeknél csekély mértékben térül meg a bűncselekménnyel okozott kár. 2014-ben 32.375 főt

⁶⁹⁸ Irk Ferenc: i.m.71.

⁶⁹⁹ Irk Ferenc: Közlekedés-biztonság és bűnözéskontroll. Budapest, 2003. 75.

⁷⁰⁰ Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és generális prevenció. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 1997/34. köt. 204.

⁷⁰¹ Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és generális prevenció. 206.

⁷⁰² Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és generális prevenció. 216.

⁷⁰³ Rosta Andrea: Vagyon elleni bűnözés. In: Kriminológia. Szerkesztette: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Budapest, 2017. 422

⁷⁰⁴ Seres Ernő: Tények tükrében a zsebtolvajlás. In: Belügyi Szemle 2002/5. 136.

⁷⁰⁵ Sári Mónika: A lakásmaffia-jelenség. In: Belügyi Szemle 2002/5. 65.

regisztráltak elkövetőként ebben a bűncselekmény-kategóriában. Az **elkövetők többsége**, 82, 2 százaléka **férfi**, többségük – közel 60 százaléka – felnőttkorú, 12, 3 százalék fiatalkorú, 25, 4 százalék fiatal felnőtt. A bűnismétlés és a visszaesés jellemzi a vagyoni elleni cselekmények elkövetőinek összesen körülbelül 32 százalékát.

1991 és 2000 között a jogerősen elítéltek 48, 39 százalékát a vagyoni elleni bűncselekmények elkövetése miatt vonták felelősségre, a jogerősen elítélt fiatalkorúak ez az arány 76, 3 százalék.⁷⁰⁶ A vagyoni elleni bűncselekményeknél is igazolható a **korspecifikusság**, mert a fiatalkorú elkövetők gyakrabban követnek el vagyoni elleni bűncselekményeket. A fiatalkorú bűnelkövetők leggyakrabban lopás vétségét, lopás büntetettét, rablást vagy a jármű önkényes elvételét követik el.⁷⁰⁷ A felnőttkorú elkövetők közül a vagyoni elleni bűncselekményeket elkövetők 33, 64 százalékát lopás büntette, 39, 10 százalékát lopás vétsége miatt találták bűnösnek a bíróságok. 1996 és 2000 között a felnőttkorúak a fiatalkorúaknál gyakrabban követtek el orgazdaságot, de ritkábban követtek el rablást.⁷⁰⁸ A vagyoni elleni bűncselekmények elkövetése miatt elítélt fiatalkorúak között a lányok aránya 6, 59 százalék. A jogerősen elítélt **fiatalkorúak** 59, 44 százaléka mindkét **szülő háztartásában él**, 25, 93 százaléka csak az egyik szülő háztartásában, 14, 63 százaléka a szülői háztartáson kívül él.⁷⁰⁹ Az egyszülős háztartásban élők és a nevelőotthonban illetve egyéb szülőktől külön élő fiatalkorúak körében a vagyoni elleni bűncselekmények elkövetése gyakoribb.⁷¹⁰

Az elítélt fiatalkorúak **iskolai sikeressége** alacsony szintű, a fenti időszakban 377 fő az írástudatlan, a 8 osztályt végzett 64, 87 százalék, és az ennél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 14, 24 százalék. A teljes fiatalkorú népesség kilencven százaléka viszont befejezi általános iskolai tanulmányait, mindebből az következik, hogy a bűnelkövető fiatalkorúak az átlagnépességhez képest kevésbé sikeresek a közoktatásban.⁷¹¹

A vagyoni elleni bűncselekményt elkövető fiatalkorúak körülbelül negyede **büntetett** előéletű, és egyre gyakoribbak a korábban bíróság előtt felelősségre vont fiatalkorúak aránya.⁷¹²

A felnőtt korú elítéltek **családi állapot** szerinti megoszlása azt tükrözi, hogy az elvált és a különélő népesség kriminalitása magasabb a házasságban élőkéhez képest, míg a fiatalkorú, fiatal felnőtt elkövetők gyakoriságával függ össze a hajadonok, nőtlenek aránya. Átlagnépességen belüli arányukhoz képest a felsőfokú végzettségűek ritkán követnek el vagyoni elleni bűncselekményt. 10.144 fő rablás miatt elítélt személyből 26 rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Az analfabéták aránya az elítéltek között 1, 33 százalék, addig a rablás miatt elítéltek között 3, 87 százalék.⁷¹³ A felnőtt korú vagyoni elleni cselekményt elkövetők között kiemelkedően magas a büntetett előéletűek aránya, minden második terhelt büntetett előéletű, addig a rablásnál 66, 15 százalék a büntetett előéletűek aránya.⁷¹⁴

A vagyoni elleni bűnözés felderítési aránya alapján a **bűnüldözés eredményessége kevésbé kedvező**, hiszen az esetek 60-70 százalékában az elkövető ismeretlen marad. Az **áldozatok**

⁷⁰⁶ Vavró István: Gazdasági és vagyoni elleni bűncselekmények; jogerősen elítéltek. In: Belügyi Szemle 2002/5. 81.

⁷⁰⁷ Vavró István: i.m. 8.

⁷⁰⁸ Vavró István: i.m. 83.

⁷⁰⁹ Vavró István: i.m. 85.

⁷¹⁰ Vavró István: i.m. 85.

⁷¹¹ Vavró István: i.m. 85.

⁷¹² Vavró István: i.m. 86.

⁷¹³ Vavró István: i.m. 87.

⁷¹⁴ Vavró István: i.m. 87.

nembeli megoszlása az elkövetőktől eltérően közel azonos arányt mutat, az áldozatok 42 százaléka nő. Az áldozatok többnyire felnőttkorúak, egynegyedük időskorú, és körülbelül 10 százalékra tehető a fiatalok és a fiatal felnőtt áldozatok száma. A betöréses lopások áldozatai Budapesten többnyire 45 és 65 év közötti életkorú nő, több mint 70 százalékuk a családjával él.

A betöréses lopásokról végzett hazai kutatások a bűnelkövetőket szervezett betörőkre, besurranó, alkalmi betörőkre és a sodródó elkövetőkre osztották.⁷¹⁵ A vagyon elleni bűncselekményekhez vezető **okok** között Lévay Miklós négy kriminológiai típust határolt el: az alkalmi jellegű bűncselekményeket (például jogtalan elsajátítás, jármű önkényes elvétele), a létfenntartást szolgáló cselekményeket (áramlopás, élelmiszerlopás), az eszközbűncselekményeket (kábitószer vásárlása érdekében elkövetett cselekmények) és az egzisztenciateremtő vagy fenntartó bűncselekményeket (például uzsora-bűncselekmény).⁷¹⁶

3. A magyar kriminálpolitika

A magyar büntetőpolitika rendszerváltás előtti időszakát alapvetően meghatározta a **pártállam**, amely arra a tételre épített, hogy a bűnözés a kapitalizmus hibáira vezethető vissza. Lévay Miklós szerint 1948 és 1990 között az osztálytartalom hangsúlyozása tette a büntetőjogot szocialistává.⁷¹⁷ A szocialista büntetőpolitika a bűnözés társadalmi meghatározottságának tételén alapult, reménytelen szerepet töltött be, miszerint „őre a tervteljesítésnek, hogy biztosítsa a szocialista tudat kialakítását, az önkéntes munkafegyelem diadalra jutását.”⁷¹⁸ Az ötvenes években a társadalomtudomány eredményeit nem használták fel a bűnözés kezelésére, hanem a büntetőpolitika az osztályharc eszközévé vált. A hatvanas években az **osztályharc helyett a reszocializáció** került a büntetőpolitika középpontjába.

A szocialista tipológia alapján a bűnelkövetők két csoportra voltak oszthatóak, egyrészt a népi demokrácia ellenségeire, a súlyosabb büntetettek elkövető személyek, a huligánokra, másrészt kisebb súlyú cselekményt elkövető, dolgozó osztályhelyzetű megtévelyedettek. A Legfelsőbb Bíróság XX. sz. büntető elvi döntését követően megkezdődött a közelítés a jogállami büntetőpolitikához. Az 1961. évi V. törvény a büntető anyagi jogszabály céljaként a létező gazdasági, politikai és társadalmi viszonyoknak megfelelő, a szocialista társadalom hatékony védelmét jelölte meg. A büntetés célja a megtorlás és a nevelés volt, létezett a halálbüntetés alternatív büntetésként. A kódex nem ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést, mert a határozatlan tartamú büntetés nem volt összeegyeztethető a büntetés céljával. A kódex bevezette a javító-nevelő munkát mint főbüntetést.

⁷¹⁵ Lévay Miklós: Kriminológiai bűncselekmény- és bűnelkövetői típusok, vagyon elleni bűnözés. A 2016. február 11-én az ELTE ÁJK-n a Kriminológia 2. c. tantárgy keretében tartott előadás. Idézi: Rosta Andrea: i.m. 434.

⁷¹⁶ Lévay Miklós: Kriminológiai bűncselekmény- és bűnelkövetői típusok, vagyon elleni bűnözés. A 2016. február 11-én az ELTE ÁJK-n a Kriminológia 2. c. tantárgy keretében tartott előadás. Idézi: Rosta Andrea: i.m. 435.

⁷¹⁷ Lévay Miklós: A büntetőjog társadalmi szerepének változása Magyarországon 1985-től 2005-ig* In: Magyar Jog, 2006/12., 705-715.

⁷¹⁸ Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai. Magyar Jog, 1988/9. 730-743. Idézi Gönczöl Katalin: A szocialista büntetőpolitika sajátosságai. i.m.

Az átmeneti büntetőpolitika tükröződött az 1978. évi IV. számú törvényben. A kódex újítása, hogy a bírói mérlegelést támogató változtatásokat tartalmazott. Lehetővé tette a mellékbüntetések önálló alkalmazását, bevezette a napi tételes pénzbüntetés, bővítette a próbára bocsátás alkalmazhatóságát, korlátozta és garanciákhoz kötötte a kényszergyógykezelést. A szabadságvesztés végrehajtási fokozata a fegyház, a börtön és a fogház volt és a törvény ehhez igazította a feltételes szabadságra bocsátást.

1982-1986 között sor került a társadalmi beilleszkedési zavarok komplex kutatására. A szociológusokból, kriminológusokból, pszichológusokból, pedagógusokból, pszichiáterekből álló bizottság a bűnözés, a fiatalkori devianciák közös társadalmi okait, reprodukciós folyamatát vizsgálta és javaslatokat fogalmazott meg a végrehajtó hatalomnak. A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a tettesbüntetőjog eszközei alkalmatlanok bizonyos társadalmi problémák megoldására.⁷¹⁹ Az 1980-as években a bűnözés oksági magyarázatai között megjelentek a társadalmi és szociológiai elméletek is.⁷²⁰

A rendszerváltással együtt járó, dinamikus egyenlőtlenség-növekedés a dezorganizációt és a bűnözés drasztikus emelkedését is magával hozta. A **jogállami követelményekhez való igazodás**, a nemzetközi emberi jogi szervezetekkel való kapcsolat kialakítása (Európa Tanács, Emberi Jogok Európai Bírósága) és az Alkotmánybíróság döntései kijelölték az **alkotmányos büntetőjog** határát, ennek részét képezte a halálbüntetés eltörlése is.⁷²¹ Az 1989-1990-ben lezajlott demokratikus átalakulás magával hozta az **alapvető emberi jogok elismerését, az Alkotmány és a büntető igazságszolgáltatás alapvető jogszabályainak módosítását is**. Ebben az időszakban a büntetőjogi gondolkodást áthatotta az állam túlhatalmának korlátozása és magának a büntetőhatalomnak a korlátozása. A demokratikus átalakulás után a Btk. több mint hetven módosítást ért meg. A Btk. módosításainak nagy száma egyrészt a bűnözés emelkedésére, a bűnözés új formáinak megjelenésére és a nemzetközi kötelezettségekre vezethető vissza.

A demokratikus átalakulást követő évtizedek kriminálpolitikáját két, a kormányzati ciklusokhoz igazodó trend határozta meg. Magyarországon a rendszerváltás utáni évtizedekben az úgynevezett **befogadó és a kirekesztő kriminálpolitikai modell** váltotta egymást. Kerecsi Klára szerint a bűnözéskontroll eszközeinek megválasztását nem a bűnözés tényleges alakulása befolyásolta. Az 1990 és 1994 közötti időszakot a liberális, az 1994 és 1998 közötti periódust a sodródó, az 1998 és 2002 között kormányzatot a kemény, majd a 2002 és 2006 közötti kormányzatot a kettős nyomtávú, végül a 2006 és 2010 közötti ciklust a társadalmi igazságosság mentén haladó kriminálpolitika jellemezte.⁷²² A 2010 óta tartó kriminálpolitika a büntető populizmusra építő, kemény, a rendpárti jelzővel írható le.

A büntetőpolitikai, majd a kriminálpolitikai paradigmák ütközése nyomon követhető a büntető igazságszolgáltatást szabályozó jogi normák változásából. Az 1993-as és a 2003-as büntetőjogszabály-módosítások korlátozták az állam büntetőhatalmát és hangsúlyt fektettek a bűnmegelőzésre. Az 1998. évi törvénymódosítás és a 2012-es újrakodifikált büntető törvénykönyv növelte a szabadságelvönás terrénumát a devianciák kezelésében. A

⁷¹⁹ Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. 23.

⁷²⁰ Borbíró Andrea: Kriminálpolitika. 749-750.

⁷²¹ 23/1990. (X.30.) AB határozat

⁷²² Kerecsi Klára: Kriminálpolitikai törekvések és reformok. In: VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Konceptiók és megvalósulásuk a rendszerváltás utáni kriminálpolitikában. Szerk.: Csemáné dr. Váradi Erika. Magyar Kriminológiai Társaság, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 31.

kriminálpolitika a szó valódi értelmében 2006 óta létezik, hiszen ez már nemcsak a büntetőpolitikát, hanem a bűnmegelőzési és az áldozati politikát is magában foglalta.⁷²³

Az **1993. évi XVII. törvény** egyes deviáns magatartások (prostitúció) bűncselekménnyé nyilvánítását megszüntette és a kábítószer-használatban is a kezelésre helyezte a hangsúlyt a büntetés helyett. A szabadságvesztés büntetés legkisebb mértékét leszállította három hónapról egy napra és a szabadságelvonással nem járó alternatív büntetések alkalmazhatósági körét is kibővítette. A bírói mérlegelésnek nagyobb teret engedett azzal, hogy a büntetés enyhítésére nem csak kivételesen kerülhetett sor.⁷²⁴

Az **1997. évi LXXIII. törvény** szélesítette a bírói mérlegelés hatókörét, mert bevezette az ún. feles kedvezményt, amely alapján az elítélt a szabadságvesztés büntetés fele részének letöltése után feltételes szabadságra bocsátható. A fiatalkorúak büntetőjogában szélesítették a szankciórendszer, mert a fiatalkorú elkövetővel szemben is lehetővé vált a közérdekű munka büntetés kiszabása. Ennél feltétel nélkül szabták, hogy a fiatalkorú az ítélet meghozatalakor betöltötte a tizennyolcadik életévét. Az 1997-es bűnmegelőzési program komplex társadalmi feladatként fogta fel a prevenciót, jóllehet a megvalósítás még váratott magára. A bűnözéskontroll új szereplőkkel bővült, mert a magánbiztonsági szektor megerősödött. Az 1998-as választások előtt a politikai közbeszédekben vissza-visszatért a büntetőjog szigorításának ígérete.⁷²⁵

Az **1998. évi LXXXVII. törvény** a büntetési rendszert szigorította a növekvő bűnözéssel és a szervezett bűnelkövető csoportokkal szembeni szigorúbb fellépés érdekében, bevezette a bírói mérlegeléshez kötött ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztést. A törvény szigorította a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A szabadságvesztés legkisebb mértékét felemelte két hónapra és a bírói mérlegelés korábbi hatókörét visszaszorította a középérték bevezetésével. Növelték a kiszabható pénzbüntetés napi tételeinek felső határát és az egy napi tétel összegének felső határát. A kábítószerrel visszaéléssel szembeni fellépésben a büntető elemek felerősödtek, az elterelés lehetőségét a kábítószerfüggőkre szűkítette. Ezen **offenzív büntetőpolitika** már a **napi politikai kommunikáció elemévé tette** a büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó módosításokat, azok kezdeményezését. A fenti törvény indokolása a társadalmi érületre, a közvélemény elvárásaira hivatkozott. Kísérletet tettek az áldozatsegítség állami formáinak kialakítására és a szervezett bűnözés elleni fellépésre.⁷²⁶

1999-ben a közfeladatot ellátó személyek büntetőjogi védelme megvalósult és törvény szabályozta azt is, hogy a fiatalkorú elítéltek feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségét

⁷²³ Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002-2009. 72-86.

⁷²⁴ 1993. évi XVII. törvény

⁷²⁵ 1997. évi LXXIII. törvény 1. §-a

⁷²⁶ Borbíró Andrea: Kriminálpolitika. 755., 1998. évi LXXXVII. törvény. Részlet a törvény indokolásából: „A bünteteskiszabási gyakorlat nem tartozik az állami büntetőpolitika befolyása alá. A jogalkotó a büntetőjogi rendelkezések módosítása révén fejezheti ki az elvárásait a jogalkalmazók felé. Logikailag a jogalkotónak a büntetési tételkeretek, a tényállások tartalma, vagy a Btk. Általános Része rendelkezéseinek megváltoztatására van lehetősége. A büntetési tétel emelését akkor indokolt megtenni, ha a tapasztalat azt mutatja, hogy a tételkeret felső harmadában vannak a kiszabott büntetések. Ilyen tapasztalata azonban a büntető jogalkotásnak nincs az elmúlt évtizedről. Az a cél, hogy a jogalkalmazást a jogalkotó a súlyosabb bünteteskiszabás felé terelje, leginkább az büntetőjog általános rendelkezéseinek módosításával érhető el. Ezért a törvény, a már említett kriminálpolitikai megfontolásból alapvetően nem a büntetési tételek mennyiségi szemléletű emelésére helyezi a hangsúlyt. A bünteteskiszabási gyakorlatra ható módosítások a törvény több rendelkezésében találhatók. Ilyen a feltételes szabadságra, a pénzbüntetés kiszabására, a próbára bocsátásra, a büntetés kiszabás elveire, a halmazati büntetésre, a büntetés enyhítésére, a büntetés végrehajtásának felfüggesztésére vonatkozó rendelkezések módosítása.”

nem lehet kizárni. A büntető jogszabályok 2001-es módosítása által a mellékbüntetések önállóan főbüntetés helyett is alkalmazhatóvá váltak. Nóvumnak tekinthető a jogi személyekkel szemben alkalmazható intézkedések bevezetése. A sértett érdekeinek védelmében szabályozták a vagyonelkobzás és a polgári jogi igény egymáshoz való viszonyát.⁷²⁷

A 2002-től hatalomra kerülő kormányzatot az **inkluzív modell** határozta meg és ezt segítette az Európai Unióhoz való csatlakozás is. A 2003. évi II. törvény a végrehajtandó szabadságvesztések számának visszaszorítását tűzte ki célul és a kábítószer-probléma kezelésében a nevelő elemek erőteljesebben megjelentek. Az 1998-as törvénymódosítás büntetéskiszabásra vonatkozó rendelkezéseit hatálytalanították.

A Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat elfogadásával kialakult a partnerség elvére épülő, **elkülönült bűnmegelőzési politika**, amely a büntető igazságszolgáltatási és az áldozatsegítő politikával együtt alkotja a kriminálpolitikát.⁷²⁸ A stratégia elemezte a hazai bűnözés alakulását, területi eltéréseit, a bűnelkövetők jellemzőit, majd megfogalmazta a bűnmegelőzés alkotmányos követelményeit. Ezek között rögzítette a megbélyegzés és a kirekesztés elkerülését, az arányosság követelményét. A stratégia meghatározta a közösségi bűnmegelőzés szintereit, a Kormány feladatait és a finanszírozás módját. A stratégia a bűnmegelőzés célrendszerét úgy építette fel, hogy átfogó célkitűzésként fogalmazta meg a társadalom biztonságának javítását, azt, hogy a bűnmegelőzés az államilag irányított társadalompolitika integrált részévé váljon és azt is, hogy a bűnmegelőzés szereplői között a partnerséget megteremtse. E célkitűzéseket mind az állampolgárok életében, az ágazati szervek és helyi szervek, mind a bűnmegelőzéssel foglalkozó társadalompolitika színterén meg kívánta valósítani. A stratégia számos kutatási eredményre és nemzetközi szervezetek által kidolgozott alapelvekre kitérve elemezte az áldozattá válást és az áldozatok helyzetét.⁷²⁹

A 2003-as törvénymódosítás bevezette a pártfogó felügyelői véleményt, módosult a próbára bocsátásra, az enyhítő szakaszra vonatkozó szabályozás. A 2005. évi CXXXV. törvény megvetette az állami áldozati politika alapját, létrehozta az állami áldozatsegítő szolgálatot. A 2006. évi CXXIII. törvény bevezette a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárást. Az új jogintézmény bevezetésével az áldozatoknak okozott sérelem jóvátétele elsőként került a büntetőeljárás fókuszába. A pártfogó felügyelői szolgálat átfogó reformját követően a büntetőjogi mediáció és az áldozatsegítő szolgálat az újonnan létrehozott Igazságügyi Hivatalokban kapott helyett.⁷³⁰ Az áldozatsegítés formáit a bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény elsőként fektette le. A magyar kriminálpolitika 2010-ben ismét az **offenzív-kirekesztő** útra lépett. A Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiáját a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégia váltotta fel, amely rendpárti, **kontroll alapú szemléletet** képvisel. A napjaink kriminálpolitikája az exkluzív modell jegyeit hordozza. Ez a hajléktalan személyekre kiterjesztett bűnözéskontrollban és a csekély súlyú deliktumok kriminalizálásában és szabálysértéssé nyilvánításában manifesztálódott. A szabálysértési jog büntetőjogi karaktereket öltött és **a szegénység,**

⁷²⁷ 2001. évi CXXI. törvény 3. §

⁷²⁸ Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002-2009. 72-84.

⁷²⁹ A Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat

⁷³⁰ Lévay Miklós: Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. A rendszerváltozás utáni kriminálpolitikai megközelítések Magyarországon és a társadalmi kirekesztődés. 99-101.

kirekesztettség punitív kezelését erősítette. A gyermekvédelem a megelőző pártfogással egy büntetőjogi karakterű jogintézménnyel bővült. A módosítások nyomán **a bíróságok mérlegelési jogköre bizonyos mértékig szűkült** (középmérték) és a „három csapásra” vonatkozó rendelkezések értelmében bizonyos esetekben el is enyhészt. A középmértéktől történő eltérés részletes indokolási kötelezettséget rótt a bíróra. A fiatakorúak bíróságai is **veszítettek speciális szerepükből a szervezeti rendszerben.**⁷³¹ A 2012. évi C. törvény lényegében a módosított Büntető Törvénykönyvvel azonos szabályokat tartalmazott, célja a **szigorítás** volt, különösen a visszaeső elkövetőkre nézve. Lényeges változást hozott a **büntethetőség alsó életkori határának tizenkét évre leszállításával.** A büntetés-végrehajtási jog újrakodifikálása nyomán az elkövetők egy részével szemben a **kockázati szemlélet és a teljes izoláció** jellemzi a szabadságvesztés végrehajtását. A börtönnépesség 2009 óta növekszik, elérte a rendszerváltás előtti létszámot, főként a hosszú tartamú szabadságvesztések számának növekedése miatt.

Nagy Ferenc szerint a hatályos a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről nem kettős, hanem hármas „nyomtávú büntetőpolitikán” alapul. Álláspontja szerint a kódex a súlyos bűncselekményeket elkövető és a visszaesők bűnelkövetőkkel szemben a törvény szigorát juttatja érvényre, a kisebb súlyú bűncselekményeket első esetben elkövetőkkel szemben szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazhatóak, ahol a preventív, nevelési cél jut prioritáshoz. A szankciók az áldozati szempontokat is figyelembe veszik, a törvény „nagyobb teret kíván biztosítani a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének.” Nagy Ferenc rámutat ugyanakkor arra, hogy a fenti irányzatok közül a szigorítás a meghatározó irányvonal.⁷³²

A jogalkotó szándékát azonban nemcsak a „könyvekben lévő jogon”, hanem azon keresztül is mérni kell, hogy a jogszabályok gyakorlati alkalmazására hivatott intézmények ténylegesen hogyan képesek ellátni ezeket a feladatokat. A jogalkotó szigorításra irányuló szándéka tettenérhető az Alkotmánybíróság által megsemmisített büntetőjogi, büntetőeljárás jogi, büntetés-végrehajtási és szabálysértési jogszabály-módosításokban is.

A 23/2014. (VII. 15.) AB határozat megállapította, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 81. § (4) bekezdése alaptörvény-ellenes, ezért azt a hatálybalépésére, 2013. július 1-jére visszaható hatállyal megsemmisítette. A határozat rögzíti, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2010. évi LVI. törvény három újítása volt a középmérték visszaállítása, a halmazati büntetés súlyosítása, valamint az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó szabályozás módosítása. Az elkövetett bűncselekmények tárgyi súlyához igazodó, a büntetési rendszer alaptörvényi kritériumainak megfelelő differenciált büntetéskiszabást olyan halmazati szabályok szolgálták volna, amelyeknél a jogalkalmazói mérlegelés lehetősége adott lett volna a határozott ideig tartó és az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazhatósága között. Mindezekre tekintettel az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. 81. § (4) bekezdése második mondata, valamint a régi Btk. 85. § (4) bekezdése második mondata, az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés kötelező alkalmazása ellentétes az Alaptörvény B)

⁷³¹ Lévy Miklós: Hungarian Criminology and the development of criminal policy in Hungary since changing the regime in 1989-1990. In: Beyond punitiveness: crime and crime control in Europe in a comparative perspective. Selection of Presentations of Plenary Sessions of the EUROCRIM2013 Conference. Szerk.: Kiss Valéria. Hungarian Society of Criminology, Budapest, 2014. 45.

⁷³² Nagy Ferenc: A szankciórendszer. In: Jogtudományi Közlöny 2015/1. 1-13.

cikk (1) bekezdésével, mert nem felel meg a jogállami büntetési rendszerrel kapcsolatos Alaptörvényből fakadó követelményeknek.⁷³³

A 32/2014. (XI. 3.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdése nemzetközi szerződésbe és az Alaptörvénybe ütközik, ezért azt 2015. március 31-ei hatállyal megsemmisítette. A támadott rendelkezés a 2010-es módosítását követően lehetővé tette a fogvatartottak elhelyezését olyan zárkában is, amelyben a minimálisan megkövetelt mozgástér nem biztosított, ezért az nem felelt meg az említett nemzetközi szerződésből és az Alaptörvényből eredő követelménynek, ezért sértette a Római Egyezmény 3. cikkét és az Alaptörvény III. cikkének (1) bekezdését.

A 38/2012. (XI. 14.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 186. §-ában írt életvitelszerű közterületi tartózkodás törvényi tényállása alkotmányellenes, ezért megsemmisítette azt. A határozat indokolása szerint a törvényhozó a szociális ellátás körébe vont élethelyzetet nyilvánított társadalomra veszélyes, kriminális magatartással, azonban sem a hajléktalanoknak a közterületekről való eltávolítása, sem a szociális ellátások igénybevitelére való ösztönzés nem tekinthető olyan legitim célnak, amely a hajléktalanok közterületen élésének szabálysértéssé nyilvánítását megalapozná.⁷³⁴

Az utóbbi évek alkotmánybíróági döntései közül kiemelhető, hogy az Alkotmánybíróság a 8/2015. számú határozatában elhatárolódott a kriminálpolitikai értékek helyességének és helytelenségének megítélésétől. E határozat az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „A bűncselekménnyé nyilvánításnál és a büntetési rendszer kialakításánál a törvényhozó szabadsága széles körben érvényesül. A terheltek bizonyos csoportjainak eltérő kezelése, súlyosabb megbüntetésük elvi lehetőségének biztosítása vagy számukra kedvezmények nyújtása a büntetőpolitika körébe tartozó kérdés. Az Alkotmánybíróságnak nincs jogosítványa a büntetőpolitika által megfogalmazott szükségletek, követelmények, és célok helyességéről és indokairól, így különösen azok célszerűségéről és hatékonyságáról határozattal dönteni. Az Alkotmánybíróság csak a normában testet öltött politikai döntés alkotmányosságáról vagy alkotmányellenességéről határozhat.”⁷³⁵ A fenti jogszabályok megsemmisítésével a taláros testület nem a kriminálpolitika helyessége illetve helytelensége tárgyában foglalt állást, hanem azt állapította meg, hogy a fenti jogszabályok nem feleltek meg a büntetőjog alkotmányos alapelveinek.

4. A büntetés kiszabási gyakorlat

A büntetőjogi mediáció diverziós eszköz a büntetőeljárásban. A mediáció mellett számos egyéb lehetőség kínálkozik a bírósági tárgyalás elkerülésére mind a felnőtt korú, mind a fiatalkorú terheltek ügyeiben. Az alább ismertetett statisztikák azonban azt mutatják, hogy a többféle diverziós eszköznek együttesen sincs meghatározó jelentősége, mert az ügyek

⁷³³ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat

⁷³⁴ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat

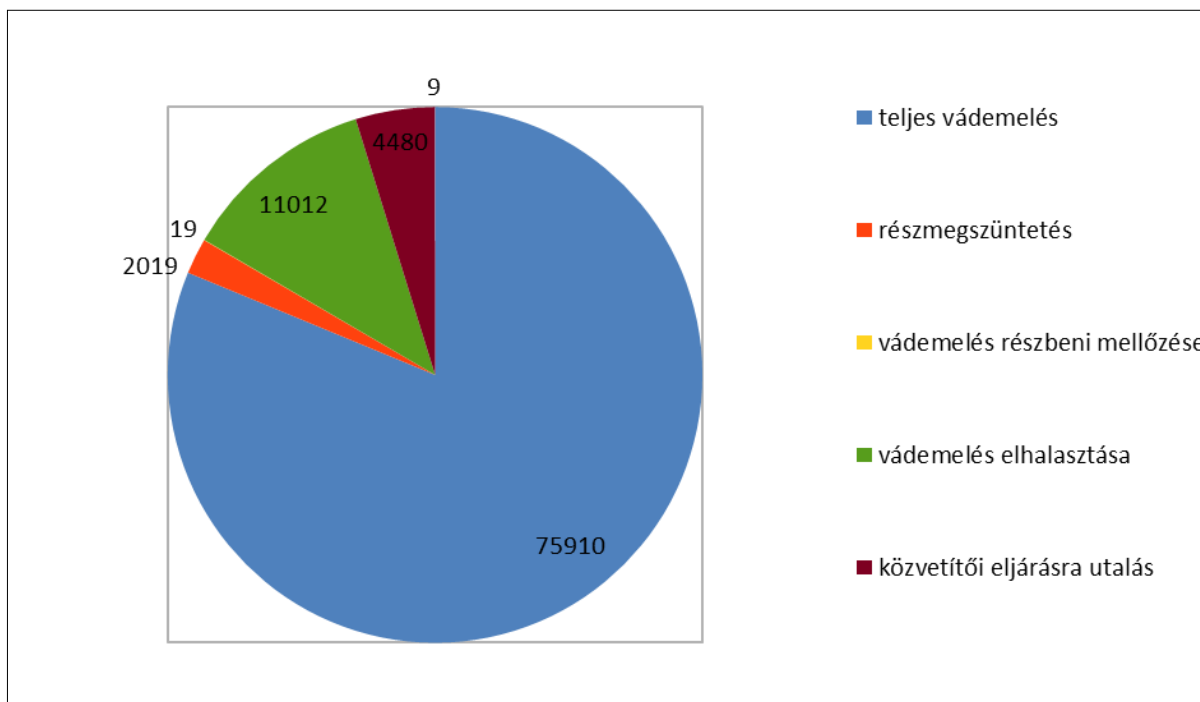
⁷³⁵ 8/2015. számú AB határozat

túlnyomó többségében a bíróság szabja ki a szankciót, így a felnőtt korú és a fiatalkorú elkövetők nem kerülnek el a bírósági tárgyalást, az kifejti a stigmatizációs hatását. A büntetőjogi szankciók között mind a felnőttkorú, mind a fiatalkorú terheltek ügyeiben a leggyakrabban végrehajtandó és végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetést szabnak ki.⁷³⁶

A 2016. évben az összes (felnőttkorú és fiatalkorú) elkövetőre vonatkozó adatok szerint nyomozások befejezését követően vádemelésre 77.957 esetben került sor. Ebből teljes vádemelés 75.910, vádemelés mellett részmegszüntetés 2019, vádemelés mellőzésére 19 esetben került sor, vádemelés mellett részmegszüntetésre és vádemelés mellőzésére 9, míg a vádemelés elhalasztására 11.012 elkövetővel szemben került sor.⁷³⁷

Közvetítői eljárásra utalták 4.480 terhelte ügyét.⁷³⁸ A terheltekkel szemben az esetek több mint háromnegyedében vádat emelnek, az ügyészi szakban a diverzió alkalmazása kivételes.

10. ábra: Felnőtt és fiatalkorú elkövetőkkel szemben indult büntetőeljárások megoszlása 2016-ban (fő)

A vádemelés elhalasztása az 1995. évi XLI. törvény alapján 1995. szeptember 1. napjától a fiatalkorú elkövetők ügyeiben, majd az 1998. évi LXXXVIII. törvény alapján 1999. március 1. napjától a felnőttkorú elkövetők ügyeiben is alkalmazható. Az ügyészi gyakorlat a csekély

⁷³⁶ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 57. <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok3630.pdf> Letöltés dátuma: 2017. szeptember 30.

⁷³⁶ http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/Buntetojogi_szakterulet_2016.pdf Letöltés dátuma: 2017. szeptember 30. Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató (Büntetőjogi szakterület). A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 32-35.

⁷³⁶ http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/Buntetojogi_szakterulet_2016.pdf Letöltés dátuma: 2017. szeptember 30. Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató (Büntetőjogi szakterület). A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 36.

értékre elkövetett vagyon elleni bűncselekményeknél elsősorban megrovást alkalmazott, ha az elkövető környezettanulmánya és az iskolai jellemzés alapján a személyi körülmények kedvezőtlenek, akkor a fiataalkorúval szemben a vádemelést elhalasztották.⁷³⁹ A vádemelés elhalasztására alapul szolgált még az ügyészi gyakorlatban az, hogy a vagyon elleni cselekmény nagyobb kárt okozott ugyan, de az elkövető személyi körülményeiben nincsenek rizikófaktorok, illetve ha az elkövető a sértettnek okozott kárt meg kívánta téríteni. Sok esetben alkalmazzák a vádemelés elhalasztását a kábítószerrel visszaélés miatt indult ügyekben, azonban ha csak egyszer szívott a fiataalkorú kábítószeres cigarettát, akkor megrovást alkalmaznak. Az ügyészi gyakorlatban a vádemelés elhalasztása esetén magatartási szabályként nem írják elő a kábítószer-használatot megelőző-felvilágosító szolgáltatáson való részvételt, mert egyrészt ez az elkövető beleegyezéséhez kötött, másrészt amennyiben nem végezné el, úgy vádemelésre kerülne sor, amelyet szükségtelennek tartanak és az eljárás elhúzódását eredményezné.

A vádemelést követő eltereléseket tekintve megállapítható, hogy a vádemeléssel érintett terheltek több mint háromnegyede esetén a bíróság tárgyaláson szabta ki a szankciót. 2016. évben a felnőtt korú elkövetőkkel szemben indult büntetőeljárások az alábbiak szerint oszlottak meg. Az ügyészségek összesen 61.847 ügyben, összesen 80.274 terhelttel szemben emeltek vádat, ebből 12.631 ügyben, 14.698 terhelten bíróság elé állították.⁷⁴⁰ A bíróság elé állításon kívül 2016-ban 65.576 személy ellen emeltek vádat, ebből 19.346 vádlott esetében indítványozták azt, hogy a bíróság tárgyalás mellőzésével szabja ki a szankciót. Ezen esetszám jelzi azt, hogy hány terhelte el ténylegesen a bírósági tárgyalást a vádemelés esetén. Országosan összesen 62 vádlott ügyében alkalmazták a tárgyalásról lemondás szabályait. 46.168 vádlott esetében az általános szabályok alapján emeltek vádat.⁷⁴¹

2016-ban a 63.542 felnőttkorú elkövetőt ítélték jogerősen büntetésre.⁷⁴² **Legnagyobb arányban szabadságvesztés büntetést szabtak ki,** 39, 97 százalékkal (25.397 fővel) szemben. A szabadságvesztés büntetések 0,13 százaléka (2016-ban 34 elítéltet érintően) életfogytig tartó szabadságvesztés. **A legtöbb esetben a szabadságvesztés büntetés végrehajtását felfüggesztik,** 2016-ban 62, 39 százaléknál. Végrehajtandó szabadságvesztés kiszabására az elkövetők 37,47 százaléknál került sor.⁷⁴³

A büntetés gyakoriságában a szabadságvesztést a pénzbüntetés követte, amely 35, 92 százalékkal (22.824 főt) érintette. A harmadik leggyakoribb büntetési nem a járművezetéstől eltiltás, amelyre az elítéltek 23, 83 százalékat (15.142 főt) ítélték. Az elítéltek 19, 71 százalékat (12.526 főt) közérdekű munkabüntetésre ítélték. (A felnőtt korú elkövetőket ugyanilyen arányban bocsátották próbára). Az elzárás mint új büntetés még kevésbé terjedt el a gyakorlatban, az összes elítélt 2, 36 százaléka (1500 fő) töltött elzárást, míg az elkövetők 4,

⁷³⁹ Bogár Péter: A vádemelés elhalasztásának gyakorlati tapasztalatairól. In: Kriminológiai Közlemények 2001. 199-201.

⁷⁴⁰ A statisztika a jogerős bírósági határozattal elbírált ügyekre és terhelteikre vonatkozik. Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 8-11. oldal.

⁷⁴¹ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 8-11. oldal. <http://ugyeszseg.hu/kozerdeku-adatok/statisztikai-adatok/buntetobirosag-elotti-ugyeszi-tevekenyseg/> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 5.

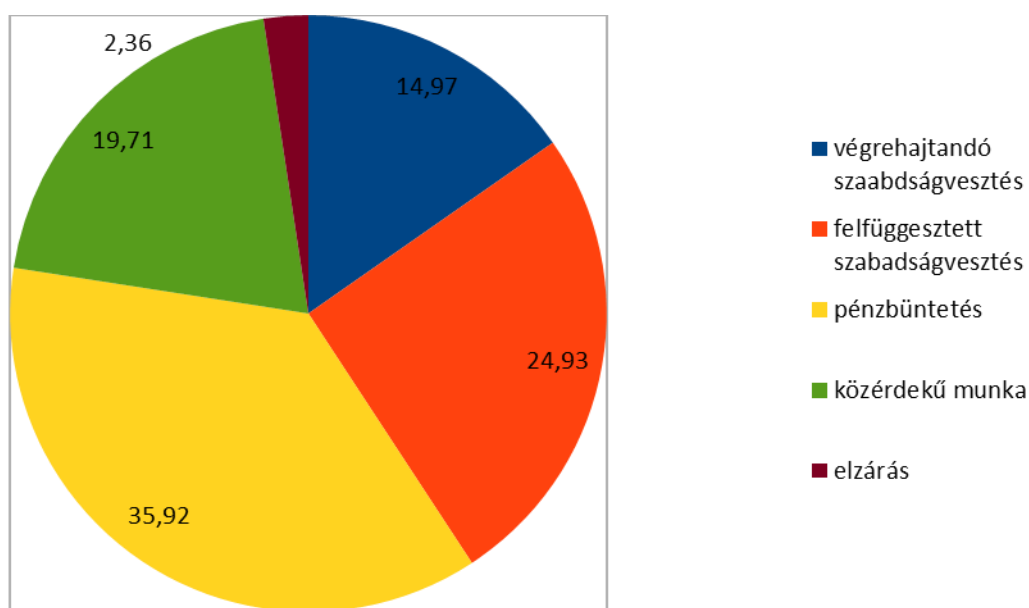
⁷⁴² Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

⁷⁴³ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 57.

2 százaléka (2669 fő) kiutasításra került.⁷⁴⁴ Az egyéb büntetések mint foglalkozástól eltiltás, kitiltás kiszabása kevesebb mint egy százalékuknál történt.⁷⁴⁵

A felnőttkorú elkövetők ügyeiben 77.109 elítélt közül 24.843 terhelttel szemben alkalmaztak **intézkedést**, 12.025 terheltet bocsátottak próbára, 5159 pártfogó felügyeletet rendeltek el. 893 terheltet megrovásban részesítettek. Jóvátételi munkát 263 elkövető teljesíthetett. 6.379 esetben elkobzást, 5.061 esetben vagyonelkobzást rendeltek el.⁷⁴⁶

11. ábra: A felnőtt korú elkövetőkkel szemben önállóan alkalmazott büntetések 2016-ban (fő)

A büntetéskiszabás tárgyában fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az ügyészi fellebbezések 2016-ban 8067 olyan terheltet érintettek, akikkel szemben a bíróság ügydöntő határozatot hozott. A fellebbezések között túlnyomórészt azokat a vádlott terhére irányuló fellebbezéseket találjuk, amelyek az **elsőfokú bíróság által kiszabott büntetés súlyosítására** irányultak. 2016-ban az ügyészség 6712 elkövető súlyosabb büntetése érdekében jelentett be fellebbezést, míg a vádlott javára, enyhítés végett bejelentett fellebbezések száma 26 volt. Elenyésző azon esetek száma, amikor a vádhatóság a bírói ítélet polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezése ellen jelentett be jogorvoslatot, 2016-ban 46 ilyen eset fordult elő.⁷⁴⁷ A fellebbezésekre vonatkozó számadatok a megelőző években is nagyságrendileg hasonlóan alakultak.⁷⁴⁸

A másodfokú bíróságok a vádlottak 26, 68 százalékánál adtak helyt az ügyészi fellebbezésnek, míg 73, 32 százalékuknál a fellebbezés eredménytelen volt.⁷⁴⁹ Mindezekre tekintettel látható, hogy **a vádhatóság a büntetések, intézkedések súlyosítása érdekében**

⁷⁴⁴ Büntetőbíróság előtti ügyész tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 56.

⁷⁴⁵ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 56.

⁷⁴⁶ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 59.

⁷⁴⁷ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 23.

⁷⁴⁸ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 23.

⁷⁴⁹ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 30.

következetesen fellép, mert a büntetéskiszabás körülményeket másként értékeli, mint az elsőfokú bíróság. Mindez azt mutatja, hogy többnyire **nem esik egybe a büntetéskiszabásra vonatkozó ügyészi mérlegelés a bírói gyakorlattal**, mert az elsőfokú bíróságok által alkalmazott jogkövetkezmények súlyosítását a másodfokú bíróságok nem tartják indokoltnak. A fellebbezések eredményességére vonatkozó adatok következetességet mutatnak az elmúlt évek a bírói gyakorlatában.⁷⁵⁰

A diverzió a fiatalok terheltekkel szemben indult büntetőeljárásokat lényegesen nagyobb gyakorisággal jellemzi, mint a felnőttkorú elkövetőkkel szemben indult eljárásokat, mert az esetek közel felében a fiatalokkal szemben indult eljárás próbára bocsátással zárult. 2016-ban 4.690 fiatal elkövetővel szemben emeltek vádat. Az ügyészségi statisztika nem tartalmaz adatokat arra, hogy a vádemelés elhalasztására hány fiatalokkal szemben került sor, mert a vádemelés elhalasztására vonatkozó adatok az összes – felnőttkorú és fiatalok – terheltekre vonatkoznak. Az ügyész 251 fiatalot (5, 35 százalékukat) bíróság elé állított. A többi 4.439 fiatal terhelttel szemben vádemelésre került sor, közülük 22, 05 százalékuk arányában, 979 elkövetővel szemben tett indítványt a tárgyalás mellőzésére.⁷⁵¹ A fiatalok többségével szemben a bíróság tárgyaláson szabta ki a szankciót.

2016-ban összesen 4.603 fiatal terhelttel szemben alkalmaztak büntetést vagy intézkedést. **Intézkedést** alkalmazott a bíróság a fiatalok terheltek 75, 02 százalékánál (3453 terheltnél), míg **büntetést** 46, 38 százalékuknál (2135 főnél).⁷⁵² Az intézkedések között a pártfogó felügyelet és a próbára bocsátás a leggyakoribb (57, 38 százalék illetve 43, 82 százalék). A javítóintézeti nevelést kivételesen alkalmazzák, 5, 8 százalékos arányban. Hasonlóan elenyésző a fiatalok ügyeiben alkalmazott megrovás és a jóvátételi munka (2, 11 százalék, illetve 1, 65 százalék).

A fiatalokkal szemben kiszabott büntetések közül a **szabadságvesztés büntetés leggyakoribb** (49, 27 százalék, 1052 fő) volt. 2012 óta évről évre egyre ritkábban szabják ki (ekkor 69, 30 százalék volt). Külön figyelmet érdemel a szabadságvesztés büntetések között a végrehajtandó szabadságvesztés aránya. A **szabadságvesztésre** ítélt fiatalok közül 75, 86 százaléknál felfüggesztették a büntetés végrehajtását, csupán **24, 14 százalékuk azaz 254 fő esetében került sor a büntetés végrehajtására.**⁷⁵³ A szabadságvesztés arányát megközelíti a **közérdekű munka mértéke**, amelyet az elmúlt években egyre gyakrabban alkalmaznak. 2012 és 2016 között 26, 82 százalékról 44, 26 százalékra nőtt az aránya. 2016-ban a büntetéssel sújtott fiatalok elítéltek 44, 26 százalékával - 945 elítélttel - szemben szabtak ki közérdekű munkát. Pénzbüntetés és járművezetéstől eltiltás kiszabására ritkán, a terheltek körülbelül 3 százalékánál kerül sor (2016-ban 70 főt ítélték pénzbüntetésre, míg 77 főt járművezetéstől eltiltásra). Az elzárás mint új büntetési nem évről évre fokozatosan teret nyer, de még 2016-ban is a fiatalok elkövetők csupán 1, 17 százalékával (25 fő) szemben szabták ki.⁷⁵⁴

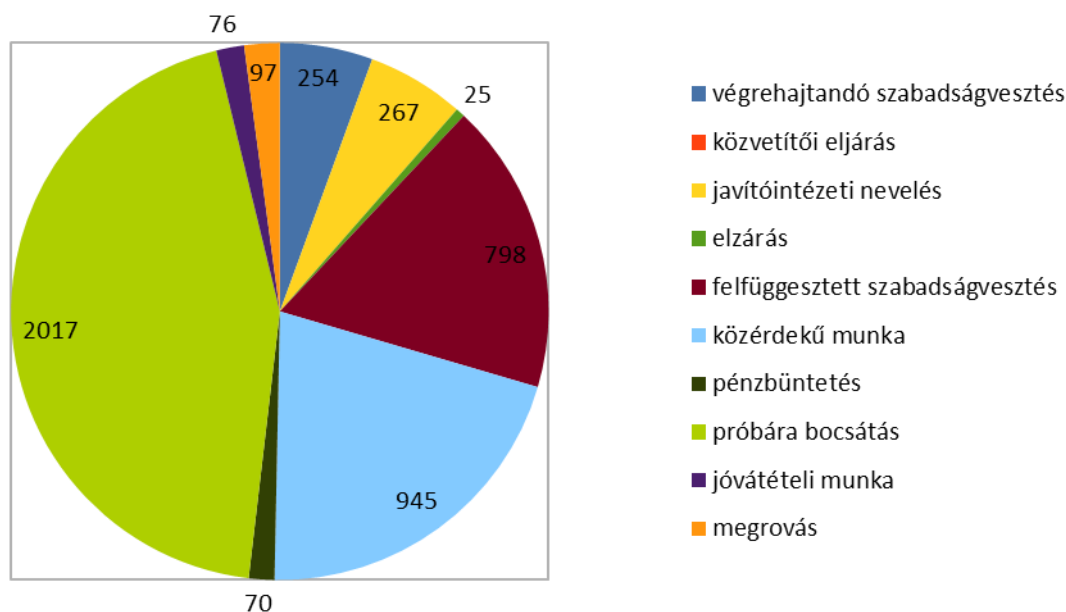
⁷⁵⁰ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 31.

⁷⁵¹ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017.8-10. oldal <http://ugyeszseg.hu/kozerdeku-adatok/statistikai-adatok/buntetobirosag-elotti-ugyeszi-tevenysege/> Letöltés dátuma: 2018. szeptember 5.

⁷⁵² A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 54. oldal

⁷⁵³ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 57. oldal

⁷⁵⁴ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 56. oldal

12.ábra: A fiatakorúakkal szemben alkalmazott büntetések és intézkedések 2016-ban (fő)

A felnőttkorú elkövetőkhöz hasonlóan, a fiatakorúak terhére bejelentett ügyészi fellebbezések a kiszabott büntetések súlyosítására irányultak (288 fellebbezésből 227 irányult súlyosításra).⁷⁵⁵ A fellebbezések 79, 36 százaléka eredménytelen volt, mert a másodfokú bíróság a büntetést nem súlyosította.⁷⁵⁶

A statisztikából is nyomon követhetőek **az egyes országrészek közötti jelentős eltérések**. Jó példa erre a javítóintézeti nevelés alkalmazása, amelyre 2015-ben a főváros területén egyetlen esetben sem került sor, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén – országos szinten kiemelkedő számban – 55 fiatakorúval szemben alkalmazták ezen intézkedést. Az eltérő gyakorlatnak természetesen alapja lehet az, hogy más előéletű, más személyi körülményekkel bíró, eltérő cselekményt megvalósító elkövetők ügyében szabtak ki az eltérő szankciókat, azonban, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a regisztrált bűnelkövetők szempontjából vezető helyet foglal el.⁷⁵⁷

A Bencze-Badó-féle kutatás igazolta a büntetéskiszabási gyakorlat területi, jelentős fokú eltéréseit, a kutatás feltárta a dunántúli megyék enyhébb büntetéseit és azt, hogy a fővárosi bíróságok büntetéskiszabási gyakorlata a középmezőnybe tartozik.⁷⁵⁸ A **büntetéskiszabás területei egyenlőtlenségei** tárgyában Gyekiczky Tamás kifejti, hogy az ítélezési tér szegmentálódhat regionális vagy területi dimenziók mentén, „javasolja további kutatások

⁷⁵⁵ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 23.

⁷⁵⁶ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 31. oldal

⁷⁵⁷ <https://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/igazsag.html?mapid=ZJI001> Letöltés dátuma: 2018. november 10.

⁷⁵⁸ Bencze Mátyás – Badó Attila: Területi eltérések Magyarországon a büntetéskiszabási gyakorlat szigorúságát illetően. 125-147.

végzését a regionális társadalmi terek norma - és értékrendszerére, annak határaitra, és büntetés kiszabási gyakorlatot befolyásoló szerepére.”⁷⁵⁹

Külön figyelmet érdemel a büntető igazságszolgáltatásban a törvény előtti egyenlőség és a bírói függetlenség szempontjából az, hogy a büntető igazságszolgáltatás működésében fellelhetőek-e a többséghez képest eltérő bőrszínű, vallású, etnikumú személyekkel szembeni azon gyakorlatok, amelyek miatt az érintettek hátrányba kerülnek. A büntető igazságszolgáltatásban az egyenlő bánásmód követelményét elsősorban a rendőri, nyomozóhatósági munkában kutatták. Számos kutató azonosította a magyar rendőrség működésében az **etnikai profilalkotás** jelenségét.⁷⁶⁰ Egy-egy kutatás vizsgálta az ügyési és a bírói magatartást, attitűdöket.⁷⁶¹

Egyes elemzők az **ítélkezési populizmus** jeleit vélik felfedezni a gyűlölet-bűncselekményekhez kapcsolódó bírói jogértelmezésben. Bencze szerint a bírói kar tapasztalatai révén nem válhat elvakulttá, nem valószínű, hogy az etnikai kisebbségekkel szemben súlyosabb büntetéseket szabnak ki. A szerző szerint a bírói kar egy része a politikai populizmusra vált fogékonnyá, mert a bíróságok döntései a közhangulathoz igazodnak. A kutató szerint ez bizonyos esetekben magukból az ítéletek indokolásaiból is levezethető.⁷⁶² Hasonló következtetésre jutott az Országos Kriminológiai Intézet kutatása, amely megállapította, hogy súlyos bűncselekmények esetében előfordul, hogy a bíróság az ítélet indokolásában a közvéleményre, közhangulatra, a közfelháborodásra hivatkozik, azt súlyosító körülményként értékeli.⁷⁶³ A média bizonyos bűncselekmények kiemelésével károsan befolyásolhatja az igazságszolgáltatás működését, veszélyeztetheti a pártatlan ítélezést. Ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a bírói gyakorlatban „a közbiztonság veszélyeztetése, a köznyugalom tartós vagy súlyos megzavarása súlyosító körülmény.”⁷⁶⁴

5. A jogértelmezésről és a büntetékiszabást befolyásoló tényezőkről szóló kutatások

A szankcióalkalmazási gyakorlat mögött meghúzódó mechanizmusokat feltáró kutatások többféle okra vezetik vissza a kialakult gyakorlatot.⁷⁶⁵ Egy 2008-as, 202 ügyész és 99 bíró megkérdezésével, hat megyében és Budapesten zajlott attitűd-vizsgálat arra a kérdésre kereste a választ, hogy a jogalkalmazók attitűdjei-e azok a tényezők, amelyek elsősorban meghatározzák az ügyek sorsát, azaz hogy az attitűdök milyen szerepet játszanak a szankciókiszabásban. A kutatás azt állapította meg, hogy a jogalkalmazók közel azonos

⁷⁵⁹ Gyekiczky Tamás: „Mindenkire, mindenütt, azonosan”. A büntetékiszabás területi egyenlőtlenségeinek jogszociológiai kutathatóságáról. In: Jogtudományi Közlöny 2017/10. 431-440.

⁷⁶⁰ Székelyi Mária-Örkény Antal-Csepeli György: Romakép a mai magyar társadalomban. Szociológiai Szemle 2001/3. 19-46. , Papp András László – Simonovits Bori: Ahogy a lakosság, és ahogy a rendőr látja. Az igazoltatási gyakorlat tapasztalatai. Fundamentum, 2006/2., 125–135.

⁷⁶¹ Farkas Lilla – Kézdi Gábor – Loss Sándor – Zádori Zsolt: A rendőrség etnikai profilalkotásának mai gyakorlata. In: Belügyi Szemle 2004/2-3. 30-50.

⁷⁶² Bencze Máttyás: Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. In: Fundamentum. 2014. 1-2/136-137.

⁷⁶³ A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlata. Bolyky Orsolya és Solt Ágnes előadása az Országos Kriminológiai Intézetben 2016. szeptember 6-án, Budapesten.

⁷⁶⁴ 56. Büntető Kollégiumi vélemény III/2. pont.

⁷⁶⁵ Wagner János: A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet, Budapest, 2010. 279.

mértékben **elsődlegesen a megelőzést és az elrettentést tartották** a büntető igazságszolgáltatás céljának, a jóvátétel jelentősége ennél valamennyivel kisebb. A jogalkalmazók szerint a büntetőeljárásnak keretet kell adnia a sértett igényeinek, érdekeinek megjelenítésére (91 százalék). A gyakorló jogászok kevésbé értettek azonban egyet azzal, hogy az elkövető együttműködésével nagyobb a valószínűsége a kárhelyreállításnak, mint a kényszer alkalmazásával. Kevésbé elfogadott az a gondolat, hogy az igazságszolgáltatás feladata a sértettnek okozott károk helyreállítása (56 százalék), és az sem, hogy az igazságszolgáltatásnak elsődlegesen a kárhelyreállításra kellene figyelnie az elkövető megbüntetése helyett (47 százalék). A jogalkalmazók körében a legkevésbé elfogadott nézetek egyike az, hogy a helyi közösségnek is szerepet kell adni az elkövető felelősségre vonásában (35 százalék).⁷⁶⁶

Arra a kérdésre, hogy vajon milyen lehet **az ideális szankció**, a jogalkalmazók az aktív felelősségvállalást, a következményekkel való szembesülést, a ténylegesen érzékelhető szankciót, a szégyenérzet keltését, a támogatást és a felügyeletet, a bűnmegelőzést és az egyéniesítést említették.⁷⁶⁷ A jogalkalmazók többnyire úgy vélték, hogy a büntetések nem eléggé hatékonyak a bűnözés csökkentése érdekében, ugyanakkor az igazságszolgáltatás hatékonyságát – álláspontjuk szerint – növeli a mediáció. Megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy a mediáció egyszerűsíti-e a bírák és az ügyészek munkáját. Az ügyészek álláspontja az, hogy nem, míg a bírák szerint igen. A kutatás megállapította tovább, hogy a helyi gyakorlatnak is nagy jelentősége van a mediáció alkalmazásában.⁷⁶⁸

Kerezsi Klára 2006-os kutatási eredményei szerint az ügyészek teljes mértékben egyetértettek azzal, hogy a büntetőeljárásban elő kell segíteni azt, hogy **a sértettnek okozott kár megtérüljön** és ennek érdekében az elkövetőt ösztönözni kell. Ugyanakkor **nem tekintik az igazságszolgáltatás feladatának** azt, hogy az elkövetőt a kárjóvátételre rábírja.⁷⁶⁹

A bírói attitűdökről végzett kutatási adatok szerint a bírói jogalkotás a magyar igazságszolgáltatásnak nem sajátossága, **a bírák inkább hivatalnokokként** ítélik meg, a szélesebb társadalmi folyamatok alakítói nem akarnak lenni.⁷⁷⁰ A jogalkalmazók egyéni szerepfelfogására jellemző az önértékelő, a tanár, a filozófus és a hivatalnok típus.⁷⁷¹ Az idősebb jogalkalmazók inkább az előbbi három, míg a fiatalabb generáció a hivatalnok típusba sorolható. Az attitűdökben markánsan jelen van **a punitivitás, azaz a jogalkalmazók fontosnak tartják azt, hogy a jövőben a jelenleginél szigorúbb büntetéseket lehessen kiszabni**. Egy esetben még a halálbüntetés eltörlésének negatív hatása mellett is érveltek.⁷⁷²

Fellegi Borbála 28 ügyész és 17 bíró részvételével végzett kutatása rámutatott arra, hogy a jogalkalmazók **a szankció hatékonyságát nagyon fontosnak** tartják és a hatékony szankció mibenlétét elsősorban az elkövető szempontjából közelítik meg, a sértett és a közösségi nézőpont, az elkövető együttműködési hajlandósága és az önkéntesség eleme abban nem jelenik meg. A jogalkalmazók egyértelmű visszajelzést adtak arról, hogy a hazai

⁷⁶⁶ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 221., 279.

⁷⁶⁷ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 221., 279.

⁷⁶⁸ Wagner János: i.m. 283-286.

⁷⁶⁹ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 221.

⁷⁷⁰ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 221.

⁷⁷¹ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 265.

⁷⁷² Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 274-275.

szankciórendszerrel nem elégedettek.⁷⁷³ A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés és a próbára bocsátás esetén az elkövetők tényleges büntetés elszenvedése nélkül vonják felelősségre, annak nincsen súlya. **Hatékony szankció lehetne a közérdekű munka büntetés, azonban annak végrehajtása sok esetben akadályokba ütközik.**⁷⁷⁴ Az elkövetők a pénzbüntetést sok esetben nem fizetik meg, így a pénzbüntetés helyébe szabadságvesztés lép. A szabadságvesztés büntetést nem tartják olyan szankciónak, amely visszatartó erővel bír az újabb bűnelkövetés szempontjából. A szabadságvesztés büntetés hátránya az is, hogy a végrehajtása jelentős állami költséggel jár. A bírák és az ügyészek **általánosan elégedettek a javítóintézeti neveléssel és a pártfogó felügyelettel.**

A bírói és ügyészi kar tagjaitól nem idegen az a megközelítés, miszerint bűnözés kezelése komplex társadalmi összefogást igényel. A rosszul működő szociális rendszer következményei a büntető igazságszolgáltatásban csapódnak le, a résztvevők mégsem ismerik fel azt, hogy mekkora jelentősége lenne a szociális szakmai szervekkel való együttműködésnek.⁷⁷⁵ A sértett személye a büntetőeljárásban tanúként jelenik meg, a tevékenysége a büntetőeljárás sikerét mozdítja elő, azonban a saját szükségletei kevésbé érvényesülnek.⁷⁷⁶

Az Országos Kriminológiai Intézet kutatóinak 2008-2009-ben tartott ügyészi fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat alapján megállapítható, hogy minden olyan nehézség, amely a mediáció alkalmazását akadályozza, korlátozza a sértettek jogait. A fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat rávilágított arra, hogy az ügyészek egy része nem alkalmazza szívesen a közvetítést, mert ebben az ügyészi kompetencia korlátozását látják, hiszen nem a jogalkalmazó, hanem a sértett nyilatkozata az irányadó. A jogalkalmazók a családon belüli erőszak, a közlekedési balesetek és a fiatalkorú elkövetők ügyeiben nem tartják célszerűnek a mediáció alkalmazását. A fiatalkorú elkövető esetében úgy vélik, hogy a terheltek nem tudnak jóvátételt nyújtani, hanem helyettük a szülő áll helyt, illetve a sértettel és a tettel való szembesülés sem éri el a kívánt prevenciós hatást. Ritkán kerül sor a súlyos cselekmények körében közvetítői eljárásra, mert elsősorban az enyhének minősülő eseteket javasolják.⁷⁷⁷

Az ezredfordulót követően került sor az első átfogó áldozatkutatásra. Az Országos Kriminológiai Intézet 2003-ban és 2004-ben átfogó kutatást végzett tízezer fős mintán, amelyben a kutatók megvizsgálták azt, hogy 2002-ben a megkérdezettek hány százaléka vált bűncselekmény áldozatává, elemezték a viktimizáció körülményeit és az áldozat és az elkövető kapcsolatát.⁷⁷⁸

Több hazai kutatás foglalkozott azzal, hogy az áldozatok és az elkövetők hajlandóak-e egy esetleges közvetítői eljárásban részt venni. Az Országos Kriminológiai Intézet már 1993-ban végzett kutatást a mediáció alkalmazhatóságáról a baracskai büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak megkérdezésével, majd 2003-ban a baracskai, a szirmabesenyői és tököli fogvatartottak bevonásával végzett vizsgálat zajlott. A kutatás megállapította, hogy **mind a felnőtt korú, mind a fiatalkorú terheltek - akiket csekély vagy közepes tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetése miatt ítélték el - vállalnák a jóvátételt az áldozatnak a**

⁷⁷³ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 235.

⁷⁷⁴ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 235.

⁷⁷⁵ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 254.

⁷⁷⁶ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 239.

⁷⁷⁷ Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. 313.

⁷⁷⁸ Áldozatok és vélemények. Szerk.: Irk Ferenc. OKRI, Budapest, 2004. 25-54.

büntetés enyhítése vagy mellőzése érdekében. A kutatási eredmények szerint a jóvátételi szándékot nem befolyásolta az elkövetők jövedelmi-vagyoni státusza, a **szegényebbek munkával tennék jóvá a sérelmet.** A sértettek attitűdje a közvetítői eljárásban részvételről már kevésbé volt egyértelmű, mert jelentős volt a másodlagos viktimizációtól való félelem.⁷⁷⁹ Barabás Andrea Tünde Börtön helyett egyezség című könyvében vizsgálta azt, hogy a mediáció csökkentheti-e a szabadságvesztés büntetések gyakoriságát.⁷⁸⁰

A fiatalok elkövetőkről és a mediáció alkalmazásnak lehetőségéről szolt az Országos Kriminológiai Intézet kutatói által 194 fős, 19 és 25 év közötti életkorú fogvatartottakból álló mintán végzett kutatás a baracskai, tököli és a szirmabesenyői büntetés-végrehajtási intézetben. Kontrollcsoportként 52 fő budapesti, kecskeméti pártfogolttal készült kérdőíves kutatás. A kutatás eredményei szerint míg a fogvatartottak többsége korábban is volt büntetve, addig a pártfogoltak többsége büntetlen előéletű volt. A bűncselekménnyel okozott kár a terheltek negyven százalékánál 50.000 Ft alatti volt.⁷⁸¹ A fiatalok terheltek nem voltak tisztában azzal, hogy a pénzügyi vesztségen túl milyen egyéb hátrányos következményekkel járhat az áldozattá válás. A fiatalok elítéltek hatvan százaléka önként nem hozta helyre az okozott kárt, igen jelentős azok száma, akik nem is óhajtják helyrehozni az általuk okozott kárt, mert úgy vélik, hogy a bűncselekmény következményeit „letudják” a szabadságvesztés büntetéssel. A pártfogoltak esetében ennél is magasabb az elutasító választ adók aránya.⁷⁸² A fiatalok akkor tartották fontosnak az áldozattal történő megbékélést, ha korábban ismerték a sértettet. A kutatás adatai azt igazolják, hogy a fiatalokat elsősorban a büntetőjogi következmények alóli mentesülés indítja a mediációban történő részvételre és az, hogy a kötelezettségvállalás nem konkrét. Kilencven százalékuk általánosságban vállalná a jóvátételt, ha ezzel elkerülheti a büntetést.⁷⁸³ Az elítéltek elsősorban pénzben fizetnék ki a kárt, nem végeznének munkát a sértettnek. A fiatalok bűnelkövetők többsége a sértettel egyezne meg a közvetítő segítségével.⁷⁸⁴

A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény a jogszabályok értelmezésének elveiről nem tartalmazott iránymutatást.⁷⁸⁵ Az ötvenes évektől a Legfelsőbb Bíróság elvi döntései és irányelvei többnyire politikai indíttatású, igazságügy miniszteri vagy legfőbb ügyészi kezdeményezésű ügyeket érintettek, míg a kollégiumi állásfoglalásokra nem volt jellemző az átpolitizáltság.⁷⁸⁶ A bírói kar saját maga fejlesztette ezt az eszközt a jogalkalmazás mindennapi dilemmáinak feloldására. Az 1960-as évekig közel 800 kollégiumi vélemény készült. Az 1960-as évektől a kollégiumi vélemények száma csökkent és minőségi változás is bekövetkezett, mert egyre általánosabb jellegűvé váltak. Ehelyett a Bírósági Határozatok című folyóiratban kollégiumi állásfoglalások, irányelvek és elvi döntések jelentek meg. Az 1970-es, 1980-as években a Bírósági Határozatok elején elhelyezett mondat,

⁷⁷⁹ Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. KJK Kerszöv, Budapest, 2004. 14-15.

⁷⁸⁰ Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? 107.

⁷⁸¹ Barabás Tünde - Windt Szandra: Fiatal bűnelkövetők véleménye az alternatív büntetésről. In: A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében. Szerkesztette: Tamási Erzsébet. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006. 103.

⁷⁸² Barabás Tünde - Windt Szandra: Fiatal bűnelkövetők véleménye az alternatív büntetésről. 104.

⁷⁸³ Barabás Tünde - Windt Szandra: Fiatal bűnelkövetők véleménye az alternatív büntetésről. 110-112.

⁷⁸⁴ Barabás Tünde - Windt Szandra: Fiatal bűnelkövetők véleménye az alternatív büntetésről. 115.

⁷⁸⁵ 1949. évi XX. törvény 7/A. §

⁷⁸⁶ Zódi Zsolt: Búcsú a kollégiumi véleménytől? Magyar Jog, 2014/11. 609-623.

összefoglaló egyre általánosabb jellegűvé vált. A Legfelsőbb Bíróság által kibocsátható elvi döntés és irányelv formálisan létezett, azonban **1990 után a legfőbb bírói fórum tartózkodott ezek kibocsátásától**. Innentől az elvi kérdésekben való iránymutatás elsődleges eszközévé a **kollégiumi állásfoglalás** vált.

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény szakítani kívánt az elvi, absztrakt irányítási formákkal. A reform eredményeként a **jogegységi határozat** maradt volna a joggyakorlat egységesítésének egyedüli eszköze, azonban a kollégiumi állásfoglalás **kollégiumi vélemény** néven tovább élt. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény az ítélezés egységének biztosítása tárgyában a Legfelsőbb Bíróság jogegységi eljárását szabályozta, és a legfőbb bírói fórum feladataként nevesítette a jogalkalmazás egységének biztosítását a jogegységi határozatok és az elvi bírósági határozatok által.⁷⁸⁷ Az alsóbb fokú bíróságokat jelzési kötelezettség terhelte az elvi kérdésben hozott döntések tárgyában.⁷⁸⁸ A vitás jogalkalmazási kérdésekben véleménynyilvánítási jog illette meg a kollégiumokat.⁷⁸⁹

A 2012. január 1. napjától hatályos Alaptörvény *A bíróság* alcím alatt, a 28. cikkben a következőképpen rendelkezik: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” Az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése szerint „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”

Az Alaptörvény 2019. január 1. napjától hatályos 28. cikke szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak. Az alkotmánymódosítás indokolása szerint „A módosítás indoka az volt, hogy a jogalkotói cél feltárása a jogszabályok indokolásának vizsgálata útján lehetséges, azonban a jövőben ez nem kizárólagos jogértelmezési módszer, hanem változatlanul felhasználhatóak a jogszabály elfogadása során elhangzott érvek, a történeti alkotmány vívmányai és a jogtudomány eredményei is.”

A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény a jogszabályok értelmezése tárgyában iránymutatást nem tartalmaz.

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 26. §-a fenntartotta az alsóbb fokú bíróságok jelzési kötelezettségét, a kollégiumvezető joggyakorlatot elemző és kollégiumok véleménynyilvánító hatáskörét. A bírósági joggyakorlat-elemző csoportok feladata lett az ítélezési gyakorlat vizsgálata, amelynek tárgyköreit évente a Kúria elnöke határozza meg.⁷⁹⁰ A vizsgálati tárgykörökre javaslatot tehetnek a kollégiumvezetők, a

⁷⁸⁷ 1997. évi LXVI. törvény III. Fejezet 27. § (1), (2) bekezdés

⁷⁸⁸ 1997. évi LXVI. törvény 28. § (1), (2), (3) bekezdés

⁷⁸⁹ 1997. évi LXVI. törvény 33. §

⁷⁹⁰ 2011. évi CLXI. törvény 26.§, 29.§, 30.§, az eddigi büntető szakágat érintő vizsgálatok témái voltak többek között a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlat, a reintegrációs őrizet, a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos joggyakorlat vizsgálata, a szabálysértési ügyek bírói gyakorlata, a védői jogok a bírósági eljárásban, a vád

regionális kollégiumok vezetői, az OBH elnöke és a Legfőbb Ügyész. A vizsgálatba a bírakon kívül elméleti és gyakorlati szakemberek is bevonhatóak.⁷⁹¹ A vizsgálat eredményeiről készült összefoglaló vélemények nyilvánosak, a Kúria azokat a honlapján teszi közzé. Az elvi bírósági határozatok és az elvi bírósági döntések szintén olyan ügyekben biztosítják az ítélezés átláthatóságát, amelyek a társadalom széles körét érintik, vagy a közérdek szempontjából kiemelkedő jelentőségűek. Az elvi bírósági határozatokat és az elvi bírósági döntéseket a Kúria elvi közzétételi tanácsai választják ki.⁷⁹² A jogegységi eljárásra – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – továbbra is a joggyakorlat továbbfejlesztése vagy az egységes ítélezési gyakorlat kialakítása érdekében kerülhet sor vagy abban az esetben, amikor a legfőbb bírói fórum jogkérdésben el kíván térni a Kúria másik ítélező tanácsának elvi bírósági határozatként közzétett határozatától vagy közzétett elvi bírósági döntésétől.⁷⁹³ A 2011. évi CLXI. törvény nem rendezte a kollégiumi vélemény státuszát.

A kutatási eredmények szerint a bírósági szervezet által publikált ítéletek aránya az összes bírói döntéshez képest igen csekély, mindössze 1,8 százalék.⁷⁹⁴ A bírósági határozatokhoz való hozzáférhetőség korlátozottsága a kutatók szerint akadályozza az ítélezési gyakorlat formálásának lehetőségét is.⁷⁹⁵ Mindazonáltal a bírói kar számára az ítéletek hozzáférhetőek, megismerhetőek, ezért a teljes transzparencia hiánya az egyéb hivatásrendek hozzáférhetősége tárgyában jelenthető ki.

Az a kérdés, hogy a bírói gyakorlatban mennyire érhető tetten a közzétett vagy közzé nem tett eseti döntések elvi tartalmának követése, összetett választ igényel. A bírósági határozatok indokolása nem feltétlenül utal kifejezetten arra, hogy a döntéshozó a bírói gyakorlatot, közzétett eseti döntést, kollégiumi véleményt vagy jogegységi határozatot figyelembe vett-e az ítélet meghozatalakor. Sok esetben hivatkoznak általánosan a bírói gyakorlatra, de előfordul a konkrét közzétett határozatok, kollégiumi vélemények citálása is.

Zódi Zsolt kutatásában megállapította, hogy a helyi bíróságok az átlagnál ritkábban, míg a felsőbb bíróságok (ítélőtábla, Kúria) az átlagnál gyakrabban hivatkoznak az elvi iránymutatásokra, állásfoglalásokra, véleményekre. Az alsóbíróságok 11-12 százaléka hivatkozott bírósági határozatokra, elvi határozatokra, míg a felsőbbbíróságok 24-25 százaléka tett ezt. A kutató úgy véli, hogy a törvényszékekre befolyást gyakorol ebben a kérdésben a legfőbb bírói fórumnak való megfelelés szándéka.⁷⁹⁶ Az egyes dokumentum-típusok idézettsége eltérést mutat. Az ítéletátlak leggyakrabban a kúriai kollégiumi állásfoglalásokra, véleményekre, a BDT-ben közzétett eseti döntésekre hivatkoznak, a törvényszékek gyakran hivatkoznak a kollégiumi véleményekre.⁷⁹⁷ A bírák az alkotmánybírói határozatokra leggyakrabban a sajtó-helyreigazítási és rágalmazási ügyekben hivatkoznak. A bírósági határozatok nagyon ritkán hivatkoznak a szakirodalomra, 7.950 büntetőjogi eseti döntésből

törvényességének vizsgálata, amely összefoglalók nyilvánosak és a Kúria honlapján hozzáférhetőek.
<https://kuria-birosag.hu/hu/joggyakorlat-elemzo-csoportok-osszefoglaloj>

⁷⁹¹ 2011. évi CLXI. törvény 29. § (2) bekezdés

⁷⁹² 2011. évi CLXI. törvény 31.§

⁷⁹³ 2011. évi CLXI. törvény 32.§

⁷⁹⁴ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. MTA Law Working Papers Budapest, 2014/01. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt.pdf

⁷⁹⁵ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 10.

⁷⁹⁶ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 30.

⁷⁹⁷ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 29.

mindösszesen 64 határozat tartalmazott jogirodalomra hivatkozást.⁷⁹⁸ A bírósági ítéletek jogirodalomként elsősorban a kommentárokból kifejtett érvrendszert alkalmazzák. A joggyakorlat által alkalmazott egyes érvek nem bírnak jogszabályi és jogirodalmi forrással sem, kizárólag a kommentárokból olvashatóak a fogalmakat megerősítő érvek, magyarázatok.⁷⁹⁹

Zódi Zsolt kutatása rámutatott arra is, hogy nemcsak ítélkezési szintenként, hanem jogterületenként is jelentős az eltérés az idézési, hivatkozási hajlandóságban. Leggyakrabban a munkaügyi, a polgári és gazdasági ügyszak bírái támaszkodnak jogesetekre, állásfoglalásokra az ítéletek megszövegezésekor, míg a büntető jogterületre és a közigazgatási jogterületre ez kevésbé jellemző.⁸⁰⁰ Az ítélkezési szintekre és a jogterületekre vonatkozó mutatók összekapcsolása által viszont látható, hogy a Kúrián a büntető jogterület gyakrabban hivatkozik a jogesetekre, a kollégiumi véleményekre, különösen a jogegységi határozatokra, mint a magánjogi szakág. Zódi kiemeli a Kúria büntetőjogi szakágának „idézési aktivizmusát”, amelynek magyarázatául szolgál a Kúria jogegységesítő hatásköre.⁸⁰¹

A bírói jogalkalmazásra ugyan kizárólag a jogegységi határozatoknak van kötelező erője, amelyet a szervezeti törvények *expressis verbis* meg is fogalmaztak. Az egységesítés céljából közzétett határozatok, kollégiumi vélemények ugyanakkor a törvényi felhatalmazás híján is alakítják a jogalkalmazást, befolyásolják a jog értelmezését. A legfőbb bírói fórum a felülvizsgálati eljárásokban szintén figyelembe veszi a kollégiumi állásfoglalásokat és az elvi döntéseket.⁸⁰² Zódi Zsolt éppen emiatt utal arra, hogy az angolszász precedensjogi rendszerekben a jog elsődleges forrásaiként működő bírósági ítéletek is a tartós alkalmazásuk által fejtik ki hatásukat, kötelező erejüket.⁸⁰³ Kérdésként merül fel, hogy honnan származik az igény a - ténylegesen kötelező erőt kifejtő - jogegységesítésre. A tudomány művelői ezt egyértelműen az alsóbb fokú bíróságoknak tulajdonítják, úgy vélik, hogy az alsóbb fokú bíróságok elvárják a joggyakorlat egységesítését a felsőbb bíróságoktól.⁸⁰⁴ Ez következik egyébként az alsóbb fokú bíróságok jelzési kötelezettségéből is a joggyakorlat egységesítése során.

Bencze Mátyás elhatárolja egymástól a felsőbbbíróságok elvi irányítási jogkörét, amellyel általános szabályok értelmezésében a jogalkotást pótolják, a joghézagokat töltik ki, például a kollégiumi véleményekkel. Ezzel szemben a felsőbbbíróságok jogegységesítő tevékenysége konkrét ügyekhez és a diszkrecionális jogkörhöz kötődik. A közzétett bírósági határozatokra való hivatkozás egyik problémája lehet, ha nem teljesen azonos jogi helyzetekre alkalmazzák ugyanazon elvi okfejtést. Bencze Mátyás problémának tartja a bírói gyakorlatban azt, hogy eltérő tényállású ügyekben is hivatkoznak a jogesetekre, maguk az eseti döntések nem reflektálnak egymásra.⁸⁰⁵ Egyes álláspontok szerint a magyar gyakorlat formálisan és

⁷⁹⁸ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 43.

⁷⁹⁹ Zódi Zsolt: Jogirodalomra történő hivatkozás a bíróságok ítéleteiben A jogtudomány és a „népi dogmatika”. In: 239- 257.

⁸⁰⁰ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben.29.

⁸⁰¹ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 29. Ugyanezen kutatásról szól Zódi Zsolt: A bírósági ítéletek hivatkozási gyakorlata a statisztikák tükrében. JeMa 2012/3. 83-86.

⁸⁰² Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 22.

⁸⁰³ Zódi Zsolt A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 11.

⁸⁰⁴ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben.21-22.

⁸⁰⁵ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 23.

mechanikusan hivatkozik a publikált bírósági határozatokra.⁸⁰⁶ A magyar bírói ítéletek többnyire a korábbi bírói döntések fejrészét azaz a jogeset összefoglalóját idézik, míg az ún. **tényintenzív érvelés** (a jogesetek tényállásainak összevetése) **nem jelenik meg**.⁸⁰⁷

A magyar bírói gyakorlat sajátossága – a kelet-közép-európai országokhoz hasonlóan – az az attitűd, hogy a jogeseteket minél gyorsabban a vonatkozó lényeges érvek és elvek mérlegelése nélkül bírálják el. A formalizmus - azaz a jogszabályok szöveghű értelmezése – sok esetben elfogadható, indokolható, azonban a mérsékelt formalizmus az optimális, amely lehetővé teszi, hogy a jogalkalmazó szükség esetén a forrásalapú jogon kívüli érveket, értékeket is mérlegeljen.⁸⁰⁸

A jogalkalmazók és a kutatók is úgy vélik, hogy a magyar bírói gyakorlatban precedensrendszerről nem beszélhetünk. Bár nem léteznek tisztán precedens jog alkalmazásán alapuló (common law) jogrendszerek és törvényi jogot alkalmazó (kontinentális) jogrendszerek, a **magyar jog nem tekinthető precedensjognak**.⁸⁰⁹ Orosz Árpád szerint azért nem, mert a közzétett eseti elvi döntések a bíróságokra nem kötelezőek, azonban elvi jelentőségük abban rejlik, hogy gyakran jogszabály-módosításokhoz vezetnek.⁸¹⁰ Zódi Zsolt szerint a magyar bírói gyakorlat nem tekinthető precedensjognak, mert hiányzik a jogesetek hálózatba foglalása. A bírói jogalkotás nemcsak a joghézagokat tölti ki, hanem szerepe túlmegy a jogértelmezésen. „A magyar hagyomány, amelyen keveset változtatott a szocialista korszak, szubszumptív (formalista, textualista) szemléletű: hajlamos úgy bemutatni a döntést, mint logikai levezetést.”⁸¹¹

Több alkotmánybírósági eljárásnak is tárgyát képezte a **bírói jogalkotás** létjogosultságának vizsgálata. A 12/2001. (V. 14.) AB határozat a kollégiumi vélemény kötőerejével kapcsolatban úgy foglalt állást, hogy a kollégiumi vélemény nem végérvényes döntést jelentő és **nem kötelező eszköz**. A 40/2007. (VI. 20.) AB határozat rögzítette azt, hogy a legfőbb bírói fórum iránymutatása nem lehet preventív jellegű, nem vonhatja el a **bíróságok jogértelmező feladatát**.

A gyakorlatban a bírósági szervezetben a bíróságokra kötelező erejű jogegységi határozatok mellett a kollégiumi vélemények de facto kötelező erővel működnek. Ennek indoka, hogy az alsóbb fokú bíróságok jogalkalmazása a magasabb szintű bíróságok jogalkalmazásához igazodik, s a felsőbb bíróságok által értelmezett jog a kollégiumi véleményekben ölt testet. A kollégiumi vélemények közvetlenül hozzáférhetőek, míg az eseti döntések megismerhetősége korlátozott. A jogi norma tartalommal kitöltésében elsősorban a Kúriának van kiemelkedő szerepe, a kollégiumi vélemények megszövegezésében és az eseti döntések közzétételében.

Összegezve, a rendelkezésre álló kutatási adatok alapján nem állapítható meg pontosan, hogy napjainkban Magyarországon mi jellemzi a vagyon elleni, az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények elkövetőit szociodemográfiai szempontból. Azonban a korábbi évek kutatási adatai alapján kimutatható, hogy mind az erőszakos, mind a vagyon elleni

⁸⁰⁶ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 14.

⁸⁰⁷ Zódi Zsolt: A bírósági ítéletek adatbázisa mint Big Data. I: Statisztikai Szemle 95/5. 505-513.

⁸⁰⁸ Ficsor Krisztina: Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 196.

⁸⁰⁹ Zódi Zsolt: Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés. In: Állam- és Jogtudomány 2014/3. 60-85.

⁸¹⁰ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 24.

⁸¹¹ Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. 55.

bűncselekmények elkövetői többnyire a szegény, munkanélküli, kevésbé iskolázott társadalmi csoport tagjai és az erőszakos bűncselekményeket sokszor korábbi konfliktushelyzet előzi meg.

A büntetékiszabási gyakorlat elemzéséből látható, hogy többnyire tényleges szabadságelvonással nem járó szankciókat szabnak ki mind a felnőttkorúakkal, mind a fiatalkorúakkal szemben. A felnőttkorúakkal szemben leggyakrabban pénzbüntetést és közérdekű munka büntetést szabnak ki, míg a fiatalkorúak közel felével szemben próbára bocsátást alkalmaznak. Úgy vélem, hogy a felnőtt korúaknál az egyéb feltételek fennállása esetén célszerű lenne, ha a pénzbüntetés állam részére történő megfizetése helyett a sértett jutna hozzá a kártérítéshez, míg a közérdekű munka büntetés helyett – amely sok esetben stigmatizál és nem hajtható végre – az elkövető a sértett részére nyújtana reparációt. A fiatalkorú bűnelkövetők esetében az egyéniesítést szolgálná a mediáció alkalmazása. A következő fejezetben megvizsgálom azt, hogy a közérdekű munka büntetés resztoratív szankciónak tekinthető-e illetve azt, hogy létezik-e egyéb resztoratív jellegű szankció a magyar büntetőjogban. Ezt követően elemzem a büntetőjogi mediáció szabályozását és gyakorlatát.

VI. A büntetőjogi mediáció intézményesülése Magyarországon

1. A helyreállító igazságszolgáltatás tradicionális gyökerei Magyarországon. A közérdekű és a jóvátételi munka

A resztoratív igazságszolgáltatás tradicionális gyökerei - a korábban ismertettek szerint - több társadalmi csoportban azonosíthatóak.⁸¹² A Magyarországon élő nemzetiségek közül a közösségen belüli konfliktusrendezés a tradicionális roma, elsősorban oláh-cigány közösségekben élő hagyomány. A kutatási eredmények szerint a roma közösségek évente három-négy alkalommal tartottak úgynevezett cigány törvényszéket, amely nyilvános, konfliktusrendező informális eljárás volt. Szerepe volt benne a keresztény hitvilágnak, a konfliktusban érintett felek esküt tettek a kommunikáció megkezdése előtt. Az esküt hitelességét különböző tárgyak felhasználásával erősítették meg (fekete kendő, lánc, víz).

Szakmai fogalmaink szerint polgári jogi (családjogi) jogvitákban jártak el, kártérítés, adósság, lányszöktetés, hűtlen elhagyás ügyében és hasonló tárgyú büntetőügyekben. Az eljárás időigényes, alapelve az önkéntesség és a szóbeliség. Első lépésként kísérletet tettek az egyezségkötésre (divano, svato). Ha ez eredménytelennek bizonyult, úgy az öregek tanácsa két-három napon belül kris tartott, amelybe a konfliktusban érintett felek tagok küldtek.⁸¹³

Az eljárás esküvel kezdődött, formális, ünnepélyes keretek között, és keretet adott a hangos, érzelmileg telített kommunikációnak. A történekről bizonyítási eljárást folytatnak le. Ügyvédi képviseletre nem volt lehetőség. Az öregek tanácsa az íratlan szabályok, szokások alapján hozta meg a döntést. Aki ugyanabban az évben másodjára állt kris előtt, őt súlyosabb kártérítésre kötelezték. A kiszabott büntetés igazodott a jogsértés súlyához, létezett anyagi és nem anyagi jóvátétel. A felek esküvel fogadták meg a döntés teljesítését is, majd ünnepléssel zárták a kris. A kris végén a konfliktusban érintettek békésen kezét fognak. A nem roma származású férfiak tanúként vehettek részt az eljárásban.⁸¹⁴

A magyarországi romani kris célja elkerülni azt, hogy közhatalmi eljárás és romani kris folyjon ugyanabban az ügyben.⁸¹⁵ Ezzel szemben a romániai Criss romani az állami igazságszolgáltatás rendszerétől elkülönülten működő béketárgyalásos módszer, amely nem zárkózik el attól, hogy párhuzamosan folyjon a két eljárás. A Criss romani jogszokás célja a közösségen belüli béke helyreállítása. A kommunikációt rituálék tarkítják, az eljárás nyilvános.⁸¹⁶

Maga a béketárgyalás ad keretet a bizonyítási eljárásnak, ahol a felek elmondása, a tanúk vallomása és az igazság bizonyosságául szolgáló eskütétel alapján döntenek a felelősségről. Kiemelt jelentőséggel bír az eskü, ellentmondásos, vitás helyzetekben tesznek esküt feszület előtt, szenteltvíz mellett. A szankció a megrovástól, az erkölcsi aggályok megfogalmazásától, a pénzbüntetéstől a közösségből való kizárásig terjedhet, azonban ez utóbbi kivételes és a legsúlyosabb jogsértések elkövetése esetén fordul elő. A szankció kihirdetésével a közösségben helyreáll a harmónia. A bírák e béketárgyalás megtartásáért vatrai-ra jogosultak,

⁸¹² Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 68.

⁸¹³ Szekeres Diána: Romani kris és a roma kultúra tradicionális konfliktusmegoldása. In: Jungi Eszter (szerk.) Büntetőjogi Tanulmányok XIII., Veszprém, 2012. 159-180. 162.

⁸¹⁴ Szekeres Diána: i.m. 164.

⁸¹⁵ Szekeres Diána: i.m. 178.

⁸¹⁶ Szekeres Diána: i.m. 170.

amely pénzösszeget az ítélet kihirdetése előtt fizetnek meg a felek.

Álláspontom szerint az eljárás resztoratív jellegűnek tekinthető, mert a célja a közösségen belüli béke helyreállítása. Szekeres Diána szerint a romani *cris* állami elismerése célszerű lenne, mert „az alulról érkező és a múltból gyökereket merítő kezdeményezéseket meg kell tanulni megismerni, elfogadni és meghonosítani is”. Példaként említi, hogy Kanadában a Királyi Bizottság elismerte az őslakosok saját közigazgatási és igazságszolgáltatási szabályozását, amely lényegében az alternatív konfliktusmegoldásra ad lehetőséget.⁸¹⁷

A magyar jogtörténetben Szent István korában az igazságtételi eljárásokon békéltetőként vett részt a bíró, az eljárás folyamatát azonban nem ismerjük. Zsigmond király korában a békebírság önállósult, majd a XV. századi dokumentumokban is megjelent a kárjótétel. Azonban a megfizetett pénzösszegek a felek közötti konfliktusfeloldást célzó eljárás hiányában nem tekinthetők a mediáció előzményének.⁸¹⁸

A helyreállító igazságszolgáltatás hazai intézményesülése szempontjából megkerülhetetlen annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy a közérdekű munka büntetés a magyar büntetőjogban resztoratív jellegű szankciónak tekinthető-e.

A közérdekű munka büntetés lényege a közösség részére történő ingyenes munkavégzés. Sok esetben resztoratív szankciónak tekintik a nyugat-európai országokban a XX. század második felében általánossá vált büntetést tekintettel arra, hogy a büntetés a közösség javára, annak kiengesztelésére szolgál. Több nyugat-európai jogrendszerben – például az angol jogban - alkalmazásának előfeltétele az, hogy az elkövető alkalmas legyen a munkavégzésre és beleegyezzen a büntetésbe. A fentiekről történő meggyőződés érdekében a közérdekű munkabüntetés kiszabása előtt környezettanulmányt szereznek be. A magyar szabályzástól eltérően az angol jogban a közérdekű munka nem teljesítése főszabályként nem eredményez szabadságelvonást. Ebben az esetben a bíróság bírságot szabhat ki az elkövetőre vagy visszavonhatja a közérdekű munkát kiszabó ítéletét és más büntetést vagy intézkedést alkalmazhat az elkövetővel szemben.

A hazai joggyakorlatban a közérdekű munka végrehajtása sok esetben akadályba ütközött. A pártfogó felügyelők gyakran tapasztalták azt, hogy a lehetséges munkahelyek, közintézmények nem befogadóak, azaz nem látják szívesen az olyan ingyenes munkaerőt, akik korábban bűncselekményeket követtek el. A kórházak, a bölcsődék egyáltalán nem foglalkoztattak vagyon elleni bűncselekményeket elkövető személyeket. A közérdekű munka végrehajtását akadályozta az is, ha az elkövető nem rendelkezett bejelentett lakóhellyel, a bírósági iratokat így nem lehetett kézbesíteni részére. A munkaügyi központok a bíróságokat sok esetben nem tájékoztatták azokról a munkahelyekről, ahol közérdekű munka végrehajtására lehetőség volt.⁸¹⁹

A nyugat-európai országokban fontos szempont a közérdekű munka végrehajtásában az, hogy mind az elkövetőnek, mind a közösségnek hasznos legyen a munkavégzés. A közérdekű munka ugyanis reparációs elemet tartalmaz, egyfajta jóvátételt és kiengesztelést jelent a közösség javára. A közérdekű munka büntetés a stigmatizáció helyett a közösséghez tartozás

⁸¹⁷ Szekeres Diána: i.m. 180.

⁸¹⁸ Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség? 40-41., 44.

⁸¹⁹ Székely István János: A közérdekű munka büntetés, az ügyész és egyéb szervek (személyek) szerepe a közérdekű munka büntetés végrehajtása során. *Ügyészek Lapja* 2002/4. 63-67., 65.

érzését erősíti az elkövetőben.⁸²⁰ A gyakorlatban a közérdekű munka elvégzésére kijelölt munkahelyek és munkakörök stigmatizáló hatással bírnak, és ritkán fordul elő, hogy reparációs jellegű munkakört jelölnek ki az elítéltek számára. Egy erről szóló kutatás szerint 1994-ben három olyan munkakör kijelölése történt, amely nem megszégyenítő jellegű, és az elítéltek gépiróként, éjjeliőrként és szobafestőként végezték el a közérdekű munkát.⁸²¹ Mohai Gabriella szerint a közérdekű munka büntetés hazai fejlődésében e büntetési nem stigmatizáló hatása azonosítható volt.⁸²² Holott a szakemberek a közérdekű munka célját éppen a nyugati mintából merítették. A közérdekű munka „a közösség érdekében végzett, közérdeket szolgáló tevékenység, amelynek alapelve az önkéntesség. A munka jellegének megválasztásánál alapvető szempont, hogy az elítélt közvetlenül érezze munkája társadalomra hasznos voltát és a társadalom részére való jóvátétel jellegét” – írta Földvári József Magyar Büntetőjog Általános Rész c. könyvében.⁸²³

A bíróságok általában az enyhe és a közepesen súlyú bűncselekmények miatt szabtak ki közérdekű munka büntetést leggyakrabban lopás vétsége, lopás büntette, garázdaság vétsége miatt abból a célból, hogy elkerüljék a szabadságelvonást a pénzbüntetés megfizetésére képtelen elkövetők körében.⁸²⁴ Egyes álláspontok szerint a jogalkotó a szakképzettséggel rendelkező, büntetlen előéletű elkövetőket kívánta közérdekű munkával sújtani. A bírói gyakorlatban ugyanakkor a közérdekű munka a pénzbüntetés alternatívájaként jelenik meg. A kedvezőtlen jövedelmi, vagyoni viszonyokkal rendelkező elkövetőket a bíróságok nem sújtják pénzbüntetéssel, mert meg nem fizetés esetén azt szabadságvesztésre kellene átváltoztatni.⁸²⁵

A bírói gyakorlat első büntényes elkövetőkre ritkán szab ki rövid tartamú végrehajtandó vagy végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést.⁸²⁶ Az elítéltek általában szakképzetlenek, munkanélküliek, kétharmaduk vagyon elleni bűncselekmények elkövetése miatt állt bíróság előtt. Egyes pártfogó felügyelői álláspontok szerint a közérdekű munka büntetés társadalmi elismertsége a büntetéssel sújtott elkövetői kör érintettségéből adódik.⁸²⁷

A közzétett eseti döntések azt tükrözik, hogy a bírói gyakorlat közérdekű munkán a közösség érdekében végzett munkát érti, a cél az, hogy az elkövető érezze a munka társadalmi hasznosságát, jóvátételi jellegét (BH 1994.45.).⁸²⁸ BH.195.1995. szerint az alkalmazás célja nem a rendszeres munkára szoktatás, mert munkaviszonyban álló elkövetőkkel szemben is kiszabható.⁸²⁹ Mohai Gabriella 241 terheltre vonatkozó, a 2010-ben jogerősen közérdekű munka büntetéssel sújtottakról szóló kutatása azzal az eredménnyel járt, hogy a közérdekű

⁸²⁰ Mohai Gabriella: „Élő történelem”, azaz közérdekű munka büntetés – tegnap, ma és holnap. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hatályos magyar joggyakorlatban, különös tekintettel a büntető eljárásjogi intézményekre. In: THEMIS 260-281.263.

⁸²¹ Takács Jolán: Közérdekű munka. In: 46- 51.

⁸²² Mohai Gabriella: „Élő történelem”, azaz közérdekű munka büntetés – tegnap, ma és holnap. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hatályos magyar joggyakorlatban, különös tekintettel a büntető eljárásjogi intézményekre.260-281 273.

⁸²³ Koncsek Kornél: A közérdekű munka büntetés-végrehajtásának aktuális kérdései. In: Ügyészek Lapja 2011/5. 93-97.

⁸²⁴ Székely István János: i.m. 63-67. 65.

⁸²⁵ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános Része HVG ORAC, Budapest 2010. 300.

⁸²⁶ Koncsek Kornél: i.m. 93-97.94.

⁸²⁷ Lukács Ákosné – Jäger István: A közérdekű munka elméleti és gyakorlati kérdései. In: Magyar jog: 1995/9. 75-76.

⁸²⁸ Nagy Ferenc: A közérdekű munka szabályozásáról, alkalmazásáról, végrehajtásáról. In: Magyar Jog: 2007/12. 705-716. 713.

⁸²⁹ Nagy Ferenc: A közérdekű munka szabályozásáról, alkalmazásáról, végrehajtásáról. 705-716., 713.

munka büntetést differenciált bűncselekményi körre alkalmazták, azonban a legtöbb esetben a vagyon elleni bűncselekmények és a közrend elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben szabják ki.⁸³⁰

A közérdekű munka végrehajtását segítette elő az elítélt útiköltségének megtérítése abban az esetben, ha a büntetést nem a lakóhelyén hajtják végre.⁸³¹ A végrehajtás ellen hat az, ha az elkövető lakóhelyétől eltérő településen jelölik ki a munkahelyet, mert az elkövetőnek gyakran nincs arra pénze, hogy oda utazzon.⁸³² Az elítéltek a közérdekű munka büntetést minden esetben a köz javára végezték intézményben vagy gazdálkodó szervezetben. Javaslatként felmerült, hogy a magánmunkáltatók bevonása megkönnyítené a büntetés végrehajtását, akik közalapítványok részére juttatnának adományokat.⁸³³

A közérdekű munka végzésére az alábbi munkahelyeket jelölik ki az európai országokban: munkaüzem, egészségügyi intézmény, szociális gondozó, karitatív segítséget nyújtó szervezet, a közösség, egyesületek, közintézmények, társaságok. Az elítéltek leggyakrabban karbantartási, reparációs munkát, középületek, természeti területek tisztítását, adminisztratív feladatokat, irattározást és levelek kihordását végzik.⁸³⁴ A polgármesteri hivatalok általában végrehajtják a közérdekű munka büntetést. Például Hatvanban az önkormányzat kezelésében lévő Alkotó Táborban végrehajtották a büntetést, de például az egri Városgondozási Kft. a végrehajtástól elzárkózott. Egy ügyben a falopásért elítéltek erdő- és fafeldolgozó segédmunkás munkakörben töltötték büntetésüket.⁸³⁵

A pártfogó felügyelők szerint a lehetséges munkáltatókat adókedvezmények biztosításával, a pártfogók létszámának növelésével lehetne ösztönözni. Az állam kvóta szerinti foglalkoztatást is előírhatna a közsféra vállalatainál (például köztisztasági társaságok, erdőgazdaságok számára). A pártfogó felügyelők nem jelöltek ki olyan munkáltatót, amely nem közérdekű tevékenységet folytatott, hanem profitorientált bt. volt.⁸³⁶

A rendszerváltást követően a javító-nevelő munka, a szigorított javító-nevelő munka eltörlése után a közérdekű munka büntetés megmaradt a szankciórendszerben. Az 1997. évi LXXIII. törvény, majd az 1998. évi LXXXVII. törvény módosította a Btk. közérdekű munkára vonatkozó szabályozását. A közérdekű munka 1978. évi IV. tv. 2009-es novelláris módosítása szerint a közérdekű munka tartamát órákban kell meghatározni.

A közérdekű munka büntetés elterjedését előmozdította, hogy a 2009. évi LXXXIII. törvény 2009. augusztus 1. napjától kezdődően lehetővé tette azt, hogy a közérdekű munka büntetést tárgyalás mellőzésével is ki lehet szabni. Ebben az esetben az ügyészségnek az indítványozás előtt meg kell vizsgálnia azt, hogy az elkövető a közérdekű munkát képes-e elvégezni. Szükség esetén pártfogó felügyelői véleményt szerezhet be. Mégis előfordult, hogy az elítélt fizikai-egészségügyi okból a munkavégzésre alkalmatlan volt.⁸³⁷ 2010. május 1. napján lépett hatályba az a jogszabály-módosítás, amely lehetővé tette a közérdekű munka büntetés

⁸³⁰ Mohai Gabriella: A közérdekű munka mint alternatív büntetés. In: Jogi Tanulmányok 2012/1. 257.274. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/35606/Jogi_tan_2012_1_Mohai_Gabriella_p_257-274.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁸³¹ Székely István János: i.m.63-67., 66.

⁸³² Koncsek Kornél: i.m.. 93-97., 95.

⁸³³ Székely István János: i.m. 63-67., 68.

⁸³⁴ Nagy Ferenc: A közérdekű munka szabályozásáról, alkalmazásáról, végrehajtásáról. 705-716.

⁸³⁵ Fecz József: A közérdekű munka büntetés végrehajtásának gyakorlati problémái. In: Magyar Jog 2001/8.484.

⁸³⁶ Fecz József: i.m. 481-482.

⁸³⁷ Koncsek Kornél: i.m. 93-97., 94.

kiszabását a 16. életévüket betöltött fiatalokkal szemben is, a büntetés elévülési idejét 5 évre emelték.

A közérdekű munka szabadságvesztésre történő átváltoztatásához vezethet sok esetben a pártfogó felügyelővel történő együttműködés hiánya, a munkaeszköz rongálása, a munkáltató sérelmére elkövetett lopás, a lakóhelyváltozás bejelentésének elmulasztása.⁸³⁸ Tolna megyében például a közérdekű munka végrehajtásával kapcsolatos probléma (szabadságvesztésre irányuló átváltoztatási javaslat, új munkahely kijelölésére vonatkozó javaslat, végrehajthatóság megszűnése) az esetek 13, 5 százalékában merült fel.⁸³⁹

Magyarországon a közérdekű munka büntetés nemcsak a büntetőjog, hanem a szabálysértési jog szankciórendszerének is része. A szabálysértési ügyekben lehetőség volt és van a pénzbírság közérdekű munkával történő megváltására, ha az elkövető ezt önként vállalta és az elkövető lakóhelyén lehetőség volt a közérdekű munka keretében történő foglalkoztatásra. A szabálysértési eljárásban kiszabott közérdekű munkát az elkövető a jegyző által kijelölt intézménynél vagy gazdálkodó szervnél végezte, jelenleg az állami foglalkoztatási szerv jelöli ki a munkahelyeket.⁸⁴⁰

Hasonló tapasztalatok alapján indult útjára civil szervezetek részvételével Németországban az a projekt, amelynek célja a pénzbüntetés meg nem fizetése miatt a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték számának csökkenése volt. Az elítéltek közérdekű munkával váltották meg a pénzbüntetést. A Greifswaldi Egyetem kutatása szerint Mecklenburg-Vorpommern tartományban 1996 és 1999 között 21, 7 %-ról 9, 2 %-ra csökkent a pénzbüntetés átváltoztatása miatt szabadságvesztést töltők aránya.⁸⁴¹

2013. július 1. napján hatályba lépett Büntető Törvénykönyv megemelte a büntetés tartamát, szigorította az átváltoztatási kulcsot.⁸⁴² A kódex bevezette a jóvátételi munka intézkedést, amely a próbára bocsátás sajátos formája.⁸⁴³

Nagy Ferenc szerint a jóvátételi munka a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerébe illeszkedik és a közösség számára történő reparációt célozza. Az intézkedés a próbára bocsátás egy speciális formája, a büntetés kiszabásának elhalasztását és munkavégzés előírását jelenti. A jóvátételi munka alkalmazásához nincs szükség a terhelt hozzájárulásához, hanem kötelezésen, kényszeren alapul, ennél fogva nem tekinthető resztoratív jellegű eljárásnak. A jóvátételi munka alkalmazása esetén hiányzik az elkövető önkéntes felelősségvállalása is, mert nem csak akkor alkalmazható, ha az elkövető beismeri a bűncselekmény elkövetését, hanem akkor is, ha nem ismeri be. A terhelt állami vagy önkormányzati fenntartású intézménynél, közhasznú jogállású civil szervezetnél és egyháznál végezheti el a jóvátételi munkát, amely nem feltétlenül van kapcsolatban az okozott sérelemmel. A jóvátételi munkát a terhelt díjazás nélkül teljesíti. Az elkövetőnek kell kiválasztania azt az intézményt, ahol a munkát elvégzi, majd igazolnia kell azt. Nagy Ferenc úgy véli, hogy az új intézkedés a büntetés-végrehajtás rendszerétől nem idegen módon a terheltekre helyezi a munka elvégzésével járó szervezés miatti felelősséget, amelynek

⁸³⁸ Koncsek Kornél: i.m..96.

⁸³⁹ Koncsek Kornél: i.m. 97.

⁸⁴⁰ Nyitrai Péter: A közérdekű munka alkalmazásának problémái a szabálysértési jogban. In: Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXII. 2004. 281-286. 284.

⁸⁴¹ Balogh Márta: Közérdekű munka mint a szabadságvesztés alternatívája (Egy kísérlet félideje). In: Magyar Jog 2002/3. 160-164., 161-162.

⁸⁴² Mohai Gabriella: „Élő történelem”, azaz közérdekű munka büntetés – tegnap, ma és holnap. 260-281.271.

⁸⁴³ Mohai Gabriella: „Élő történelem”, azaz közérdekű munka büntetés – tegnap, ma és holnap. 260-281.272.

elmulasztása az elkövető terhére esik. A törvény miniszteri indokolása a jogalkotó azon szándékára hívja fel a figyelmet, hogy az elkövetők az általuk választott munkahelyen szívesebben végzik majd el a jóvátételi munkát. A munkavégzés helyének szabad megválasztásával az önkéntesség elve bizonyos mértékig szerephez jut, még akkor is, ha maga az intézkedés kötelezésen alapul. A jóvátételi munka elvégzését az elkövetőnek a bíróságon kell igazolnia. Amennyiben az elkövető nem végzi el a jóvátételi munkát, úgy a bíróság vele szemben büntetést szab ki. Nagy Ferenc szerint ennek az intézkedésnek a gyakori alkalmazása nem prognosztizálható.⁸⁴⁴

Álláspontom szerint a közérdekű munka és a jóvátételi munka nem tekinthető resztoratív szankciónak, mert mindkettő kötelezésen, azaz kényszeren alapul. A közérdekű munka büntetés és a jóvátételi munka intézkedés alkalmazásához nincsen szükség az elkövető hozzájárulására. Mindkét szankció esetében hiányzik a resztoratív igazságszolgáltatás egyik alapelve, az önkéntesség elve, ezért nem tekinthetők helyreállító jellegűnek. A másik fő probléma mindkét szankció esetében az, hogy a végrehajtás intézményi feltételei hiányoznak, szükséges lenne a magánszféra, a gazdasági társaságok és a civil szervezetek, egyházak támogatása a szankció végrehajtásában és megfelelően fel kellene készíteni e szervezeteket erre a feladatra. A közösségkiengesztelés megvalósítható a közterületen felfestett graffitik eltávolításával, szemétszedéssel, parkgondozással. Erre példa a Lát-Kép Egyesület tevékenysége, amely sikeresen hajtotta végre a közérdekű munka büntetésre ítélték közösségkiengesztelő célzatú foglalkoztatását az OBmB pályázatának köszönhetően.⁸⁴⁵

2. Mediáció a polgári jogvitákban.

A peren kívüli vitarendezés nem előzmények nélküli a magyar jogrendszerben. Az ezredforduló után a polgári jogi jogviszonyok peren kívüli rendezésének formájaként vezették be a mediációt először az egészségügyi, majd általánosan a polgári jogi szakterületen. A polgári jogi mediáció a büntetőjogi mediációhoz képest bizonyos tekintetben eltérő elvek alapján működik.

A 2000. évi CXVI. törvény az egészségügyi közvetítői eljárásról szabályozza az **egészségügyi szolgáltató és a beteg közötti jogvita** esetén alkalmazható eljárást, amely a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamarához benyújtott kérelemre indul és amelynek alapelve az önkéntesség, a titoktartás (10. §). A közvetítői eljárásban eljáró tanács tagjait (egy jogász, két felsőfokú végzettséggel rendelkező közvetítő) a felek jelölik ki a kamara által vezetett névjegyzékből és az eljárásba szakértő is bevonható. A közvetítői eljárás keretében a felek egyezséget kötnek, amely nem teljesítés esetén kötőerővel bír, mert végrehajtási záradékkal látható el (11. § (3) bekezdés). Az egészségügyi közvetítői eljárás részletes szabályait a 4/2001. (II. 20.) EüM-IM együttes rendelet szabályozza.

A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 2003. március 17. napján lépett hatályba, szabályozza a **polgári jogviták** bíróságon kívüli rendezését. A közvetítés e törvény

⁸⁴⁴ Nagy Ferenc: i.m. 12.

⁸⁴⁵ Hanzely Ákos: Büntetés és rendrakás. Közérdekű munka, büntetésre ítélték városszépítő és közösségkiengesztelő célzatú foglalkoztatásával. In: Falu, város, régió 2009/2. 68-69.

értelmében olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása. A polgári ügyekben eljáró közvetítők névjegyzékét az igazságügyi miniszter vezeti, a névjegyzék részletes szabályait jelenleg a 417/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet tartalmazza. A polgári ügyekben a közvetítést többnyire erre szakosodott civil szervezetek végzik.

Az Országos Bírósági Hivatal elnöke 2012. március 24-én Mediációs Munkacsoportot hozott létre, amelynek feladata az volt, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és az eljárások időszerűbb és költséghatékonyabb befejezésének elősegítésére a közvetítői eljárás bírósági elterjesztését készítse elő.⁸⁴⁶ A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény 2012 óta tartalmazza a bírósági közvetítésre vonatkozó szabályokat és bevezette az úgynevezett kötelező közvetítést. A polgári perben a kötelező közvetítés nemcsak a bíróság rendelheti el, hanem a felek hozzájárulása nélkül a gyámhatóság is. A jogszabály 38/C. § (2) bekezdése értelmében a közvetítésre **kötelezés** esetén a felek **kötelesek** a kapcsolatot felvenni egy közvetítővel és **kötelesek** egy közvetítői megbeszélésen részt venni. Mindez nincs összhangban az önkéntesség elvével, hanem azt áttöri.⁸⁴⁷

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 124. §-a alapján a bíróság közvetítői eljárás igénybevételére kötelezheti a feleket. A jogszabály miniszteri indokolása a Ptk. 4: 172. §-ára utal vissza, azaz az indokolás alapján a szülői felügyelet rendezése iránti perekben alkalmazható e rendelkezés, bár ez magából a Pp. 124.§-ából nem következik.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 4:22. § alapján a házassági bontóper megindítása előtt kezdeményezhetnek közvetítői eljárást, illetve a bíróság kezdeményezésére is igénybe vehetik azt, majd a megkötött megállapodást perbeli egyezségbe foglalhatják. A Ptk. 4:177. §-a alapján a gyámhatóság kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból, a szülői felügyeletet gyakorló szülő és a gyermekétől különélő szülő közötti megfelelő együttműködés kialakítása, a különélő szülő jogainak biztosítása, a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás érdekében a szülők számára közvetítői eljárás igénybevételét rendelheti el. A jogszabályhoz fűzött magyarázat rögzíti azt, hogy a gyámhatóság által elrendelt közvetítésre a 2002. évi LV. törvényt kell alkalmazni.

Az eljárás részletes szabályait a gyámhatóságokról valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet tartalmazza, ennek 30/A.§-a alapján a kapcsolattartás rendezésével, végrehajtásával és a szülői felügyelet gyakorlásával összefüggő kérdések közvetítői eljárás keretében is rendezhetőek. Erre az eljárásra a 2002. évi LV. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni. A támogatott közvetítői eljárást a területi gyermekvédelmi szakszolgálat közvetítője biztosítja, míg a gyermekvédelmi közvetítői eljárásban a mediátori feladatokat a névjegyzékben szereplő mediátorok látják el. A közvetítői eljárás lefolytatására díjazás ellenében kerülhet sor, a támogatott közvetítői eljárásra azonban engedélyezhető a költségmentesség. A jogszabály 30/A. § (7) bekezdése azonban szankciós jelleggel előírja, hogy az a fél, aki a megállapodás megkötésének elmaradásaért felelős, köteles a mediátor díjának megfizetésére.

⁸⁴⁶ 224/2012. (VII.24.) OBHE határozat

⁸⁴⁷ Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jog mediációjában, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. In: Jogelméleti Szemle. 2013/1. 23.

A közvetítői eljárásra vonatkozó szabályokról szóló tájékoztatás után a jogszabály 30/B. § (2) bekezdés a) pontja alapján a felek szabadon döntenek arról, hogy a gyermekvédelmi közvetítői eljárás vagy a támogatott közvetítői eljárás lefolytatását kérik-e, és arról is, hogy melyik közvetítőt választják. A 30/C. § alapján a gyámhatóság a felek kérelmére jóváhagyja a közvetítői eljárásban megkötött megállapodást.

Úgy vélem, hogy a mediáció a gyermekvédelem eszköztárát hasznos jogintézménnyel bővíti. Célszerű lenne, ha nem kizárólag a szülői felügyelet rendezésével kapcsolatos ügyekben, hanem egyéb ügytípusokban is alkalmaznák. Az alkalmazás nem nélkülözheti az apparátus megfelelő szakmai képzését, az intézményi feltételek megteremtését és a nemzetközi sztenderdeknek megfelelő gyakorlatok kialakítását.

3. A mediáció szabályozása.

A büntetőjogi mediáció bevezetését megelőzően számos vitás kérdés merült fel. Ki lehessen a közvetítői eljárás kezdeményezője? Ki mediáljon? A mediátor milyen szakképesítéssel rendelkezzen? Mely ügyekben alkalmazzák? Kizárólag a természetes személy sértetteket vagy a jogi személyeket is érintse?⁸⁴⁸ Róth Erika álláspontja szerint az ügyészi kezdeményői hatáskör célszerű, mert ő a nyomozás ura. A sértett szempontjából a mediáció arra alkalmas, hogy őt állítja a középpontba, így lehetősége van kifejezni azt, amit érez.⁸⁴⁹

Volt olyan álláspont, amely szerint a közvetítői feladatoknak a pártfogó felügyelőkhöz történő csoportosítása nem megfelelő, mivel a pártfogó feladata az elkövetőhöz kapcsolódik, ezért nem tekinthető független eljárási szereplőnek. Később igazolódott azon aggodalom, miszerint emellett a pártfogó felügyelők sokrétű feladatköre, túlterheltsége miatt sem célszerű e megoldás.⁸⁵⁰ Barabás Andrea Tünde már ekkor javasolta az állami kármegelőlegezése alap létrehozását a rossz anyagi körülményekkel bíró elkövetők esetében.⁸⁵¹ Víg József szintén felhívta a figyelmet arra, hogy az áldozati érdekek szempontjából fontos lenne a kár megtérítése.⁸⁵² Király Tibor mellett érvelt, hogy a szabálysértések esetében is alkalmazható legyen a mediáció. Barabás Andrea Tünde ugyanakkor azt hangsúlyozta, hogy a mediáció nem kizárólag a bagatell bűncselekmények konfliktusfeloldási formája.⁸⁵³

⁸⁴⁸ Barabás Andrea Tünde: A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység kihívásai. In: Bányai Ferenc, Nagypál Szabolcs (szerk.): Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban. Budapest, 2014. 185-196.

⁸⁴⁹ Molnár Bernadett: Gondolatok a közvetítői eljárásról a büntetőeljárásban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. április 26-án megtartott kerekasztal beszélgetésről. In: Ügyészek Lapja 2005/12. 23-34.

⁸⁵⁰ Barabás Andrea Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. In: Ügyészek Lapja 2005/12. 20.

⁸⁵¹ Barabás Andrea Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. 21.

⁸⁵² Molnár Bernadett: Gondolatok a közvetítői eljárásról a büntetőeljárásban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. április 26-án megtartott kerekasztal beszélgetésről. 28.

⁸⁵³ Molnár Bernadett: Gondolatok a közvetítői eljárásról a büntetőeljárásban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. április 26-án megtartott kerekasztal beszélgetésről. 34.

3.1. Külön törvény a büntetőjogi mediációról

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás „csírái” már a Társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 15/2003. (X. 28.) OGY határozatban is megvoltak. A stratégia kifejtette, hogy a jóvátételnek prevenciós hatása van és felhívta a figyelmet arra, hogy a hazai szankciórendszerben a sértettek várakozásaik ellenére nem jutnak jóvátételhez és az intézményi feltételek hiánya miatt a magatartási szabályok előírása is ritka.

A stratégia a bíróságok, ügyészségek feladataként előírta a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök elterjesztését (jóvátétel, mediáció, közösség kiengesztelése). A pártfogó felügyelők által készített vélemény és javaslat céljaként is megfogalmazták a resztoratív módszerek promotálását. A stratégia makrotársadalmi szinten kívánta alkalmazni a helyreállító igazságszolgáltatás módszereit, megszólítva a lakóközösségeket, az üzleti szférát és a civil szervezeteket, egyházakat. A resztoratív módszerek népszerűsítését a média segítségével valósították volna meg.

A mediáció bevezetését megelőzően voltak kutatók (köztük Szabó András), akik úgy vélték, hogy a lakosság és a jogalkalmazók érzületétől távol áll a közvetítés. A mediáció jogrendszerbeli elhelyezése tárgyában Király Tibor azt az álláspontot képviselte, hogy külön törvényben, a büntetőeljárástól elkülönülten kell szabályozni a mediációt.⁸⁵⁴

A magyar Országgyűlés a 2006. évi CXXIII. törvényben (a továbbiakban: Bktv.) szabályozta a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységet. A törvény 2. § (1) bekezdése meghatározza a közvetítői eljárás fogalmát. E szerint a közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja az, hogy a büntetőeljárást lefolytató bíróságtól, illetőleg ügyésztől független, harmadik személy (közvetítő) bevonásával – a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás jöjjön létre. A közvetítői eljárásnak kifejezett célja az, hogy a megállapodás létrejöjjön.⁸⁵⁵ A külön törvény a büntetőeljárási kódextól eltérően határozta meg a mediáció célját, „az eszközt jelölte meg célként.”⁸⁵⁶

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárásnak főszabály szerint egyetlen szakmai szereplője van: az a pártfogó felügyelő vagy ügyvéd, aki közvetítői tevékenységet végez. Az ügyvédek a pártfogó felügyelői szolgálatként kijelölt szervvel, pályázat eredményeként köthetnek szerződést arra, hogy büntetőügyekben közvetítői tevékenységet végezzenek.⁸⁵⁷

A büntetőügyek egyedi sajátosságai indokolhatják azt, hogy a közvetítői eljárást az általános szabállyal ellentétben ne egy, hanem **kettő vagy több közvetítő** folytassa le. A közvetítői eljárásban résztvevők száma éppúgy indoka lehet a több közvetítő részvételének, mint a konfliktus jellege, a felek közötti erőegyensúly hiánya. Ebben az esetben a közvetítők közül egy vezető közvetítő az, aki az adminisztratív feladatokat is ellátja.⁸⁵⁸

A **mediátor feladata** az, hogy a közvetítői eljárásban pártatlanul, lelkiismeretesen, a szakmai

⁸⁵⁴ Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. In: Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Szerkesztette: Ruzsonyi Péter. Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014. 306.

⁸⁵⁵ Bktv. 2. § (2) bekezdés.

⁸⁵⁶ Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. 308-309.

⁸⁵⁷ Bktv. 3. § (1) bekezdés

⁸⁵⁸ Bktv. 3. § (2) bekezdés

követelmények szerint **közreműködjön** a megállapodás létrehozásában. A közvetítőnek tiszteletben kell tartania az eljárásban résztvevők méltóságát és biztosítani kell, hogy a résztvevők egymással szemben is tisztelettel járjanak el.⁸⁵⁹

A közvetítő e feladatai ellátása érdekében **iratbetekintésre jogosult**.⁸⁶⁰ A közvetítő jogosult és köteles mindazokat az adatokat megismerni, amelyek a feladatának ellátásához szükségesek. Az ügyész a közvetítői eljárásra utalásról szóló határozat, - illetve a 2018. június 30. napjáig hatályos büntető eljárásjogi rendelkezések alapján a bíróság az eljárást felfüggesztő végzés - kézbesítésével egyidejűleg a közvetítő rendelkezésére bocsátja az iratokat.

A közvetítő kötelessége, hogy a tevékenységével összefüggésben tudomására jutott **titkot megtartsa** még akkor is, amikor már nem folytat közvetítői tevékenységet.⁸⁶¹

A közvetítőnek **pártatlanul**, minden külső befolyástól mentesen kell eljárnia. Ezt hivatott szolgálni a Bktv. 4.§-a, amely külön szabályozza a közvetítői tevékenységgel összefüggő **kizárási okokat**. Közvetítőként nem járhat el az, aki az adott ügyben mint bíró, ügyész vagy a nyomozó hatóság tagja járt el. A kizárási szabály vonatkozik arra is, aki az ügyben eljár vagy eljáró bíró, ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság tagjának hozzátartozója, az, aki az adott ügyben, mint terhelt, védő, továbbá sértett, magánfél, feljelentő vagy mint ezek képviselője vesz vagy vett részt, valamint aki ezek hozzátartozója, az, aki az ügyben mint tanú, szakértő, illetőleg szaktanácsadó vesz vagy vett részt. Nem lehet közvetítő az a pártfogó felügyelő, aki pártfogó felügyelőként a terhelt vagy a sértett ügyében három éven belül eljár, vagy bármelyikük folyamatban lévő ügyében eljár, kivéve a közvetítői eljárás alkalmazásáról szóló döntés meghozatala előtt kért pártfogó felügyelői véleményt készítő pártfogó felügyelőt. Nem lehet közvetítő az az ügyvéd, aki a terhelt vagy a sértett ügyében három éven belül eljár, vagy bármelyikük folyamatban lévő ügyében eljár, és akitől az ügy elfogulatlan megítélése egyéb okból nem várható.

Abban az esetben, ha a közvetítővel szemben **kizárási ok** merül fel, köteles a kizárási okot a pártfogó felügyelői szolgálat vezetőjének haladéktalanul bejelenteni. A sértett, a terhelt, valamint ezek képviselője is bejelentheti a kizárási okot és indítványozhatja a közvetítő kizárását. Ha az ügy elfogulatlan intézése az ügynevezett egyéb okból nem várható a közvetítőtől, akkor szigorúbb szabályok vonatkoznak a kizárási ok bejelentésére. A bejelentő a kizárási okot a meghallgatás megkezdése után csak akkor érvényesítheti, ha valószínűsíti, hogy a bejelentés alapjául szolgáló tényről a meghallgatás megkezdése után szerzett tudomást és ha azt nyomban bejelenti.⁸⁶²

A kizárás tárgyában a pártfogó felügyelői szolgálat vezetője dönt. A közvetítő kizárásáról a pártfogó felügyelői szolgálat vezetője a kizárásra vonatkozó bejelentés kézhezvételétől számított három munkanapon belül határoz, és szükség esetén új közvetítőt jelöl ki. A kizárást kimondó határozat ellen jogorvoslatnak nincs helye, a kizárás megtagadása ellen a sértett, a terhelt, valamint képviselőjük a vádemelést megelőzően a közvetítői eljárásra utalásról határozó ügyészhez panasszal élhet, a vádemelést követően a büntetőeljárást a közvetítői

⁸⁵⁹ Bktv. 3. § (3) bekezdés

⁸⁶⁰ Bktv. 3. § (4) bekezdés

⁸⁶¹ Bktv. 3. § (5), (6) bekezdés

⁸⁶² Bktv. 4. § (2), (3), (4) bekezdés

eljárás érdekében felfüggesztő bírósághoz fellebbezhet.⁸⁶³ A kizárás kérdésében való döntésig a közvetítői eljárás nem kezdhető meg.⁸⁶⁴

Abban az esetben, ha a közvetítői eljárásban **ügyvéd járt el közvetítőként** további kizárási esetek is felmerülhetnek. Ebben az esetben az ügyvéd az eljárás során létrejött, írásba foglalt megállapodáson túl joghatás kiváltására alkalmas okiratot nem készíthet, és ügyvédként annak ellenjegyzésére sem jogosult. Továbbá az ügyvéd a büntetőeljárás folytatása, a közvetítői eljárást követő vádemelés elhalasztása, a polgári jogi igény érvényesítése, továbbá egyéb, a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése, illetve a bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett jog- vagy érdeksérelem elhárítása érdekében a büntetőeljáráson kívül indított eljárás során egyik fél érdekében, képviselőtében sem járhat el.⁸⁶⁵

A közvetítői eljárásra az **ügyész** – és 2018. június 30. napjáig a bíróság - döntése alapján kerülhet (kerülhetett) sor.⁸⁶⁶ Bár maga a döntés a jogalkalmazók kompetenciája, az feltételezi a konfliktusban érintettek előzetes kérelmét, minimálisan a hozzájárulásukat.⁸⁶⁷

A Bktv. 7. §-a megfogalmazza az **önkéntesség elvének** tartalmát a közvetítői eljárásban. A közvetítői eljárásra nem lehet kötelezni sem a sértettet, sem a terheltet, mert az csak az önkéntes hozzájárulásuk alapján folytatható le. A felek bármikor visszavonhatják az eljárásban való részvételhez adott hozzájárulásukat. Az önkéntesség alapelve kiterjed arra is, hogy a felek szuverén joga eldönteni azt, hogy akarnak-e egymással megállapodást kötni, és a megállapodás tartalmát is szabadon határozzák meg. Az önkéntesség alapelve tehát a megállapodás tartalmának külső befolyástól mentes meghatározására jogosítja fel a konfliktus részeseit.⁸⁶⁸

A közvetítői eljárás nem szakmai résztvevői a büntetőeljárás **terheltje** és **sértettje**. A többes elkövetés és a többes áldozattá válás esetén nincs akadálya annak, hogy több terhelt illetve több sértett vegyen részt ugyanabban a közvetítői eljárásban.

A fiatalok terhelték és a tizenhét éves életévüket be nem töltött sértettek jogainak gyakorlását segíti elő a **törvényes képviselők** (szülő, gyám) részvétele a közvetítői eljárásban. A Bktv. kimondja, hogy ha a sértett korlátozottan cselekvőképes, a közvetítői eljárásban a törvényes képviselő részvétele kötelező, ha a sértett cselekvőképtelen, a közvetítői eljárásban nem vehet részt, helyette törvényes képviselője jár el, érdekellentét esetén a Polgári Törvénykönyv rendelkezései az irányadók.⁸⁶⁹

A közvetítői eljárásban a sértett és a terhelt jogosult arra, hogy **jogi képviselőt** hatalmazzon meg, aki az eljárásban részt vehet és az általa képviselt személy érdekében felszólalhat. A sértett jogi képviselője és a terhelt védője (akik a büntetőeljárásban vettek részt) képviselőként eljárhatnak a közvetítői eljárásban is. A büntető ügyben adott meghatalmazás – ha a meghatalmazásból más nem tűnik ki – és a kirendelés hatálya kiterjed a közvetítői eljárásra is.⁸⁷⁰

A mediációban lehetőség van arra, hogy a felek mellett **támogatók** vegyenek részt az eljárásban. A sértett és a terhelt indítványozhatja, hogy az általa megnevezett, **legfeljebb két-**

⁸⁶³ Bktv. 5. § (1), (2) bekezdés

⁸⁶⁴ Bktv. 5. § (3) bekezdés

⁸⁶⁵ Bktv. 5/A. §

⁸⁶⁶ Bktv. 6. §

⁸⁶⁷ Bktv. 6. §

⁸⁶⁸ Bktv. 7. § (1) bekezdés

⁸⁶⁹ Bktv. 8. § (1) bekezdés

⁸⁷⁰ Bktv. 7. § (2) bekezdés

két személy a közvetítői megbeszélésen jelen lehessen és érdekében felszólalhasson. A közvetítő az indítvány teljesítését csak akkor tagadhatja meg, ha a megnevezett személy jelenléte a közvetítői eljárás céljával ellentétes. A közvetítő döntése ellen nincs helye jogorvoslatnak.⁸⁷¹

Kivételesen egy további résztvevővel bővíthet a mediáció szakmai résztvevőinek köre. Ha a közvetítői eljárásra utalt ügy körülményei indokolják, a közvetítő bevonhat a közvetítői eljárásba olyan személyt, aki a megállapodás létrejöttét a **szakértelmével** elősegítheti.⁸⁷² A közvetítői eljárásban részt vehet **tolmács is**, mert az anyanyelv használatára és a tolmács igénybevételére a Be. rendelkezései az irányadók.⁸⁷³

A közvetítő a közvetítői eljárást elrendelő határozatnak a pártfogó felügyelői szolgálathoz, illetőleg, ha közvetítőként ügyvéd jár el, a hozzá történt érkezésétől számított tizenöt napon belül kitűzi az **első közvetítői megbeszélés** időpontját.⁸⁷⁴ A közvetítői megbeszélést rendszerint a pártfogó felügyelői szolgálat hivatali helyiségében kell megtartani. Ha a közvetítő indokoltnak tartja, ettől eltérően dönthet.⁸⁷⁵ Az első közvetítői megbeszélésre történő idézésben a sértettet és a terheltet röviden **tájékoztatni kell** a közvetítői eljárás lényegéről, jogkövetkezményeiről, valamint jogairól és kötelezettségeikről.⁸⁷⁶

A közvetítői eljárást úgy kell megszervezni, hogy azt az első közvetítői megbeszéléstől számított **három hónapon** belül be lehessen fejezni és a jelentés, továbbá a megállapodásról szóló okirat a büntetőeljárás felfüggesztése határidejének letelte előtt megérkezzen az ügyészhez illetve - a 2018. június 30. napja előtt elrendelt közvetítői eljárásokban - a bírósághoz.⁸⁷⁷

A felek **személyes jelenléte** elengedhetetlen a közvetítői eljárás lefolytatásához. Ha a sértett vagy a terhelt a kitűzött közvetítői megbeszélésen ismételten nem jelenik meg, és ezt előzetesen, mielőtt az akadály tudomására jut, haladéktalanul vagy ha ez már nem lehetséges, az akadály megszűnése után nyomban, alapos okkal nem igazolja, úgy kell tekinteni, mint aki a hozzájárulását visszavonta. Ez a vélelem azonban csak az ismételt mulasztás esetén alkalmazható.

A mediációs ülés első időpontjának elmulasztása esetén a **mediátornak meg kell győződnie** arról, hogy ennek mi volt az oka. Ha a sértett vagy a terhelt a mediációs ülésen a szabályszerűen kézbesített idézés ellenére nem jelenik meg, és a mulasztását nem igazolta, a közvetítő – szükség esetén a mulasztó megkeresésével – tisztázza a mulasztás körülményeit, továbbá azt, hogy a közvetítői eljárás lefolytatásának – a hozzájárulás visszavonása miatt – nincs-e akadálya. Ha a közvetítői eljárás lefolytatásának nincs akadálya, a közvetítő a megbeszélésre újabb időpontot tűz ki.

Az igazolási kérelemről a közvetítő határoz. Az igazolási kérelemnek helyt adó határozat ellen jogorvoslatnak nincs helye, az igazolási kérelem elutasítása ellen a kérelem előterjesztője és képviselője a vádemelést megelőzően a közvetítői eljárásra utalásról határozó ügyészhez panasszal élhet, a vádemelést követően a büntetőeljárást a közvetítői eljárás érdekében

⁸⁷¹ Bktv. 7. § (3) bekezdés

⁸⁷² Bktv. 7. § (4) bekezdés

⁸⁷³ Bktv. 8. § (3) bekezdés

⁸⁷⁴ Bktv. 9. § (1) bekezdés

⁸⁷⁵ Bktv. 9. § (2) bekezdés

⁸⁷⁶ Bktv. 9. § (3) bekezdés

⁸⁷⁷ Bktv. 9. § (4) bekezdés

felfüggesztő bírósághoz fellebbezhet.⁸⁷⁸

A mulasztás igazolhatóságának fenti protokollja és az idézésre, a kézbesítésre vonatkozó szabályok a Be. rendelkezéseire utalnak vissza, hiszen a közvetítői eljárás csak ideiglenesen ágazik ki a büntetőeljárásból. Az önkéntes részvétel elvét tükrözi az a szabályozás, amely kizárja azt, hogy akár a sértettet, akár a terheltet rendbírság kiszabásával és elővezetéssel kényszerítsék a mediációs ülésen történő megjelenésre.

A közvetítői megbeszélés kezdetekor a közvetítő megállapítja a sértett és a terhelt személyazonosságát, és megkérdezi őket, hogy a közvetítői eljárás lényegére, jogkövetkezményeire, a jogaikra és kötelezettségeikre történt írásbeli **tájékoztatást** megértették-e, nemleges válasz esetén a meg nem értett részt megmagyarázza.

A közvetítői megbeszélésen a közvetítő a sértettet és a terheltet a szükséges részletességgel **meghallgatja**. A közvetítő a sértettet és a terheltet egymás jelenlétében is (közvetlen mediáció) és egymás távollétében is meghallgathatja (közvetett mediáció). A közvetett mediáció lehetőséget teremtett a felek közötti konfliktusfeloldásra azokat az ügyekben is, amikor a terhelt és a sértett közötti személyes találkozót a bűncselekmény jellege, a terhelt fogvatartása vagy egyéb körülmény akadályozta. A sértett és a terhelt az üggyel kapcsolatos álláspontját szóban kifejezheti és a rendelkezésére álló iratokat is bemutathatja.

A tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett védelmét segíti elő az, hogy meghallgatásánál a törvényes képviselőnek jelen kell lennie. Ha a sértett korlátozottan cselekvőképese, őt a közvetítő meghallgatja, és a terhelt a nyilatkozatát ebben az esetben is közvetlenül a sértetthez intézi.

A sértettnak – illetve ha a törvényes képviselő jelenléte kötelező, a törvényes képviselőnek is – és a terheltnek, nem természetes személy sértett esetében pedig a képviselőre feljogosított személynek a **megállapodás megkötésekor és aláírásakor személyesen, együttesen meg kell jelenniük**. A jogi képviselő távolmaradása a közvetítői megbeszélés megtartásának nem akadály, de a sértett, illetve a terhelt kérelmére a megbeszélést más időpontra kell kitűzni.⁸⁷⁹

A felek bármelyikének meghallgatására **belföldi jogsegély** útján is lehetőség van. Ha a sértett és a terhelt meghallgatására egymás távollétében kerül sor, és lakóhelyük eltérő megyében van, az ügyben eljáró pártfogó felügyelői szolgálat vezetője megkereséssel élhet a lakóhely szerint illetékes más megye pártfogó felügyelői szolgálatához a meghallgatás lefolytatása érdekében. Ha a közvetítő a sértettet és a terheltet egymás távollétében hallgatja meg, az így kapott tájékoztatást közölheti a közvetítői eljárásban részt vevő más sértettel, terhelttel, ezek képviselőjével, azért, hogy az így tájékoztatást kapó sértett vagy terhelt ennek figyelembevételével álláspontját kialakíthassa, kivéve, ha ehhez az érintett nem járult hozzá.⁸⁸⁰

A közvetítői megbeszélésről a közvetítő **feljegyzést** készít. A feljegyzésben fel kell tüntetni pártfogó felügyelő közvetítő esetén a közvetítői eljárást végző pártfogó felügyelői szolgálat megnevezését, ügyvéd közvetítő esetén a közvetítői tevékenység végzésére kötött szerződés számát, az ügy számát és a terhelt nevét. A feljegyzés tartalmazza annak a bíróságnak, illetve ügyészségnek a megnevezését és ügyszámát, amely az ügyet közvetítői eljárásra utalta. Rögzíti továbbá a közvetítői megbeszélés helyét, megkezdésének és befejezésének időpontját,

⁸⁷⁸ Bktv. 10. § (1)-(4) bekezdés

⁸⁷⁹ Bktv. 11. § (1), (2), (5), (6) bekezdés

⁸⁸⁰ Bktv. 11. § (3), (4) bekezdés

az eljáró közvetítő, a sértett, a terhelt, a képviselők, illetve a közvetítői megbeszélésen részt vett más személyek nevét, valamint az első megjelenéskor a sértettnek és a terheltnek azt a lakcímét, ahonnan idézhető. A feljegyzésben röviden ismertetni kell az eljárás menetét akként, hogy a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése, valamint az eljárási szabályok megtartása nyomon követhető legyen.⁸⁸¹

A közvetítői eljárás **végső célja** annak az **írásbeli megállapodásnak a megkötése**, amelynek teljesítése biztosítja a sértett sérelmének jóvátételét és az elkövetői oldalon a speciális prevenciót. A közvetítői eljárásban a megállapodás akkor jön létre, ha a sértett és a terhelt között a bűncselekménnyel okozott kár megtérítésében vagy a bűncselekmény káros következményeinek egyéb módon való jóvátételében **azonos álláspont** alakul ki.

A megállapodásnak tartalmaznia kell, hogy a terhelt hogyan teszi jóvá a bűncselekménnyel okozott kárt. A terhelt a bűncselekménnyel okozott kárt a büntetőeljárás felfüggesztésének tartama alatt vagy a vádemelés elhalasztása tartamának lejártáig egy összegben, illetőleg meghatározott rendszerességgel, részletekben megfizetheti vagy más módon is jóvátételt nyújthatott. A 2018. július 1. napjától módosított normaszöveg szerint a megállapodásban rögzíteni kell, hogy a terhelt a bűncselekménnyel okozott kárt az eljárás felfüggesztésének tartama alatt vagy a felfüggesztés időpontjától számított két éven belül részletekben fizeti meg vagy egyéb módon nyújt jóvátételt. A megállapodásban rendezhető az, hogy az eljárás költségeit ki viseli. A megállapodás tartalmával kapcsolatos általános kritérium, hogy a vállalt kötelezettségeknek meg kell felelniük a **jogszabályoknak, ésszerűnek** kell lenniük, és nem ütközhetnek a **jó erkölcsbe**.

A közvetítő a sértett és terhelt között létrejött megállapodásról **okiratot** állít ki, amelyet a sértett – ha a törvényes képviselő jelenléte kötelező, a törvényes képviselő is – és a terhelt is **aláír**. A közvetítő az okiratot a sértettnek, a terheltnek és a jelen lévő képviselőjüknek átadja, ha a képviselő nincs jelen, részére az okiratot kézbesíti. A megállapodásról kiállított okirat közokirat. A **titkosság** elvét tükrözi az a szabály, amely szerint a közvetítői eljárásban keletkezett iratok abban a büntetőeljárásban, amelyben a közvetítői eljárásra sor került, bizonyítékként nem használhatóak fel, kivéve a közvetítés eredményeként létrejött megállapodást tartalmazó okiratot és a közvetítő jelentését.⁸⁸²

A közvetítői eljárásban létrejött, írásba foglalt megállapodás **nem tekinthető a felek szerződésének**. A közvetítő eljárásról szóló külön törvény expressis verbis kimondja, hogy a megállapodás a közvetítői eljárás célján túlmenően joghatás kiváltására nem alkalmas. Álláspontom szerint ez magában foglalja azt, hogy mediáció keretében teljesített jóvátétel nem tekinthető kártérítésnek, egy esetleges későbbi perben nem számítható be a kártérítésbe. Erre enged következtetni a Bktv. azon rendelkezése is, amely szerint a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás nem érinti a sértettnek azt a jogát, hogy a büntetőeljáráson kívül a bűncselekményből származó igényét bírósági, választott bírósági vagy egyéb eljárás keretében érvényesítse. Mindez egybecseng a mediáció **ideiglenes autonómiájának** elvével.

A mediáció **titkosságának elve** jut érvényre abban a rendelkezésben is, amely szerint a közvetítői eljárás befejezését követően indult bírósági, választott bírósági vagy egyéb eljárásban a felek nem hivatkozhatnak olyan álláspontra, javaslatra, amelyet a másik fél, a vita lehetséges megoldásával összefüggésben a közvetítői eljárásban fejtett ki. Nem hivatkozható a

⁸⁸¹ Bktv. 12. § (1)-(3) bekezdés

⁸⁸² Bktv. 3. § (1)-(5) bekezdés

közvetítői eljárásban tett elismerő, joglemondó nyilatkozat sem.⁸⁸³

A Bktv. 15.§-a rögzíti azt, hogy a közvetítői eljárás mely esetekben tekinthető lezártnak, **befejezettnek**. A megállapodásban vállalt **jóvátétel teljesítése** esetén a mediáció minden esetben befejezett. A jogszabály módosítása óta nem akadályozza a közvetítői eljárásnak az, hogyha az elkövető a bűncselekménnyel okozott sérelmet már a közvetítői eljárás előtt jóvátette a sértettnek. Ebben az esetben a felek a megállapodásban rögzítik azt, hogy a jóvátételre már sor került és utólagosan jóváhagyják azt a megállapodásban.

A közvetítői eljárás befejezett akkor, ha a terhelt a megállapodás alapján a részletekben történő fizetés vagy más módon nyújtandó **jóvátétel utolsó részletét** a felfüggesztés határidején belül teljesítette. A közvetítői eljárást akkor is befejezettnek kell tekinteni, ha a terhelt a megállapodás alapján a kár megtérítését részletekben történő fizetéssel vagy egyéb módon nyújtandó jóvátétellel megkezdte, azaz az **első részletet** teljesítette. A gyakorlatban ugyanis előfordulhat az, hogy a megállapodás értelmében a teljesítés az eljárás felfüggesztésének határidején belül nem fejeződhet be.

A közvetítői eljárás lezárásához vezet az, ha a sértett vagy a terhelt részére küldött idézés azzal a megjegyzéssel érkezik vissza a mediátorhoz, hogy a „címezett ismeretlen”, azaz a felek bármelyike nem jelenti be a lakcímének megváltozását, ezért nem idézhető. A közvetítői eljárás befejeződik akkor is, hogyha a sértett vagy a terhelt haláláról a közvetítő hivatalos tudomást szerez. A közvetítői eljárásban tehát nincs jogutódlás még a sértett esetében sem.

A sértett vagy a terhelt a közvetítői eljáráshoz adott hozzájárulásukat bármikor **visszavonhatják** és ebben az esetben a közvetítői eljárás megszűnik. Előfordulhat az is, hogy a felek mulasztását, azt, hogy egyik vagy mindkét fél nem jelenik meg a közvetítői megbeszélésen, a hozzájárulás visszavonásának kell tekinteni. Ha egyik vagy mindkét fél kijelenti a közvetítő előtt, hogy kéri a közvetítői eljárás befejezését, az megszűnik.

A közvetítői eljárás **feltételeinek** (önkéntesség, a felelősség elismerése) az eljárásban **mindvégig fenn kell állniuk**. Ha a terhelt nyilatkozatából vagy magatartásából egyértelműen megállapítható, hogy a cselekmény elkövetését nem ismeri be, hogy nem képes vagy nem vállalja azt, hogy a sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben jóvátegye vagy megállapítható, hogy nem járul hozzá a közvetítői eljárás lefolytatásához, akkor a közvetítői eljárás **megszűnik**. A közvetítői eljárás megszűnik akkor is, ha az első közvetítői megbeszéléstől számított három hónap **eredménytelenül eltelt**.⁸⁸⁴

A közvetítő **jelentésben** értesíti a közvetítői eljárást elrendelő szervet a közvetítői eljárás befejezését követő tizenöt napon belül, s ezzel egyidejűleg a megküldésről írásban tájékoztatja a sértettet, a terheltet és képviselőiket.

A jelentés tartalmazza a pártfogó felügyelő közvetítő esetén a közvetítői eljárást végző pártfogó felügyelői szolgálat megnevezését, ügyvéd közvetítő esetén a közvetítői tevékenység végzésére kötött szerződés számát, az ügy számát, a terhelt és a sértett nevét. A jelentés tartalmazza továbbá annak a bíróságnak, illetve ügyészségnek a megnevezését és ügyszámát, amely az ügyet közvetítői eljárásra utalta, a közvetítő eljárás megindulásának és befejezésének időpontját, a közvetítői eljárás eredményét és a közvetítő nevét.⁸⁸⁵ A mediátor a mediáció **eredményessége** tárgyában tehát minden esetben állást foglal.

⁸⁸³ Bktv. 14. § (1)-(3) bekezdés

⁸⁸⁴ Bktv. 15. § (1), (2), (3) bekezdés

⁸⁸⁵ Bktv.16.§ (1), (2), (3) bekezdés

A közvetítői eljárás **ideiglenes autonómiájának** elvét tükrözi az, hogy a megállapodás teljesítését a közvetítői eljárásban a közvetítő, azt követően a pártfogó felügyelői szolgálat ellenőrzi. Ha a terhelt nem teljesít vagy a megállapodás a sértett magatartása miatt nem teljesíthető, az eljáró közvetítő erről tájékoztatja az elrendelő szervet.⁸⁸⁶

A **büntető igazságszolgáltatás valamennyi szintén történő hozzáférhetőség elvének** részét képezi az, hogy a közvetítői eljárás ingyenes. A közvetítői eljárásban költségként felmerülhet az eljárásban résztvevők, elsősorban a sértett útiköltsége. Tolmács és szakértő részvétele esetén az őket megillető díj is kiadásként jelentkezhet. A Bktv. 17. § (1) bekezdése rögzíti azt, hogy a bűnügyi költségnek nem része az a költség, amely a közvetítői eljárásban merült fel. Azokat főszabály szerint a terheltnek kell megfizetnie, azonban ettől eltérő megállapodásra is van lehetőség az elkövető és a sértett között.⁸⁸⁷ A közvetítői eljárás során – az eljárásban kötött eltérő megállapodás hiányában – minden egyéb, a sértettnél felmerült indokolt költséget az állam előlegezi meg.⁸⁸⁸

3.2. A büntetőjogi mediációra vonatkozó eljárásjogi rendelkezések

A mediáció jogintézményének bevezetésekor a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 221/A. § (1) bekezdése határozta meg a közvetítői eljárás tárgyi hatályát. A közvetítői eljárás az élet, testi épség és az egészség elleni (Btk. XV. Fejezet), az emberi szabadság elleni (Btk. XVIII. Fejezet), az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni (Btk. XXI. Fejezet), a közlekedési (Btk. XXII. Fejezet), a vagyon elleni (Btk. XXXVI. Fejezet), illetve a szellemi tulajdonjog elleni (Btk. XXXVII. Fejezet), ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt indult ügyekben alkalmazható. Amennyiben e bűncselekményekkel halmazatban a terhelt más bűncselekményt is elkövetett, a közvetítői eljárás akkor alkalmazható, ha az elkövetésben a jelzett bűncselekmény – amelynél a Btk. amediációt lehetővé teszi - a meghatározó. A büntetőeljárás kódex a Bktv. 2. § (1) bekezdésével összhangban határozta meg a közvetítői eljárás célját. A közvetítői eljárás a Bktv. hatálybalépésekor hatályos 1978. évi IV. törvény alapján a személy elleni, közlekedési és vagyon elleni bűncselekmények esetében volt alkalmazható.

A büntetőeljárásban ugyanazon bűncselekmény miatt és ugyanazon felek között **egyetlen alkalommal** utalható közvetítői eljárásra az ügy. Az **ügyész** hivatalból vagy a gyanúsított, a védő vagy sértett indítványára az eljárást legfeljebb hat hónapi időtartamra **felfüggesztette**, és az ügyet közvetítői eljárásra utalta, ha a közvetítői eljárás előfeltételei fennálltak.⁸⁸⁹ A jogalkotó tehát a mediációt diverziós eszközként szabályozta. Az eljárás felfüggesztése hat hónapnál rövidebb időre is lehetséges volt.

A közvetítői eljárás előfeltételei egyrészt pozitív feltételek, amelyeket a Be. 221/A.§-a tartalmazott, míg a negatív előfeltételeket – kizárási okokként – a Btk. szabályozta. A jogalkalmazónak minden esetben **vizsgálnia kellett az előfeltételek fennállását**. Ennek keretében meg kellett állapítania azt, hogy az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehet-e helye. Ez azt jelenti, hogy a közvetítői eljárásra csak abban az

⁸⁸⁶ Bktv. 15. § (1), (2), (3) bekezdés

⁸⁸⁷ Bktv. 17. § (1) bekezdés

⁸⁸⁸ Bktv. 17. § (2) bekezdés

⁸⁸⁹ Be. 221/A. (3) bekezdés

esetben kerülhetett sor, ha az kihat az eljárásra. Egyes külföldi jogrendszerektől eltérően nem volt lehetőség arra, hogy a büntetőeljárással párhuzamosan folyjon közvetítői eljárás, amelynek eredménye a büntetés kiszabása során kizárólag enyhítő körülményként vehető figyelembe.

A Be. 216. § (1) bekezdés d) pontja szerint az ügyész az iratok hozzá érkezését követően 30 napon belül az ügyet közvetítői eljárásra utalhatta, illetve a vádemelés elhalasztásáról határozhatott. Hasonlóan más diverziós eszközökhöz, a mediáció esetében is kritérium volt a gyanúsított beismerő vallomása a vádemelés előtt. A terheltnek vállalnia kellett azt, hogy a bűncselekménnyel okozott sérelmet (a jogszabály 2009. augusztus 9. napjáig hatályos szövege szerint az okozott kárt) a sértett által elfogadott módon és mértékben jóváteszi. Mérlegelést igénylő kérdés az, hogy az elkövető ez utóbbira képes-e, ezt a jogalkalmazónak szintén meg kellett vizsgálnia. Meg kellett vizsgálnia azt is, hogy a gyanúsított és a sértett is hozzájárult-e a közvetítői eljárás lefolytatásához, és a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető-e, vagy megalapozottan feltehető-e, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja.

Az ügyész a közvetítői eljárásra utalás **feltételeinek vizsgálata céljából** – szükség esetén a gyanúsítottra vonatkozó pártfogó felügyelői vélemény beszerzése után – meghallgathatta a gyanúsítottat és a sértettet. Ha szükséges, akkor a pártfogó felügyelő is meghallgatható volt.⁸⁹⁰ A közvetítői eljárás elrendelése előtt az ügyész vagy a bíróság pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendelhette el.⁸⁹¹

A jogalkalmazónak a közvetítői eljárás elrendeléséről illetve az erre vonatkozó kérelem elutasításáról tájékoztatnia kellett a sértettet, a feljelentőt és a magánindítvány előterjesztőjét. Az ügy közvetítői eljárásra utalásáról és – eredményes közvetítői eljárást követően – a büntetőeljárás megszüntetéséről értesíteni kellett a közvetítői eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező megyei (fővárosi) igazságügyi szolgálatot is. Az eljárást felfüggesztő és a közvetítői eljárást elrendelő határozat ellen nem volt helye jogorvoslatnak.

A **titkosság** elvét tükrözte a Be. azon rendelkezése, amely szerint a gyanúsítottnak és a sértettnek a közvetítői eljárás során tett, az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozó nyilatkozata bizonyítási eszközként nem használható fel. A mediációs eljárás **autonómiáját** fejezte ki az, hogy a közvetítői eljárás eredményét nem lehet a gyanúsított terhére értékelni.

Ha a közvetítői eljárás eredményes volt, és a Btk. 29. § (1) bekezdése alkalmazásának volt helye, az ügyész az eljárást megszüntette; ha a Btk. 29. § (2) bekezdése alkalmazásának volt helye, vádat emelt. Ha a gyanúsított a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését megkezdte, de a büntethetősége nem szűnt meg, az ügyész a három évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatta.

Az ügyész az eljárást a vádemelés elhalasztásának lejártától számított harminc napon belül határozat meghozatala nélkül, a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatra írt, a megszüntetés tényét rögzítő feljegyzéssel megszüntette, ha a vádemelés elhalasztásának tartama eredményesen telt el.⁸⁹² Az eljárást a vádemelés elhalasztása tartamának eltelte előtt is

⁸⁹⁰ Az ügyészi meghallgatás kötelező volt 2007. január 1-2011. február 28-ig. Be. 224. § (4) bekezdés

⁸⁹¹ Be. 114/A. § (1) bekezdés

⁸⁹² Be. 226. § (1) bekezdés

meg kellett szüntetni, ha a gyanúsított a közvetítői eljárásban vállalt kötelezettségeinek eleget tett.⁸⁹³ Az ügyész vádat emelt, ha a gyanúsított a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését a vádemelés elhalasztása tartamának lejártáig nem fejezte be.⁸⁹⁴

A Be. 266. § (5) bekezdése szerint a közvetítői eljárás során előterjesztett és elutasított igazolási kérelemről a vádirat benyújtása előtt az ügyész, azt követően a bíróság határozott.

A Be. 287. § (1) bekezdése szerint a bíróság a tárgyalást a közvetítői eljárás eredményes befejezése érdekében elnapolhatta.

A közvetítői eljárást a **bíróság is elrendelhetette**. A bíróság ezen hatásköre azonban nem volt olyan széleskörű, mint az ügyészségé. Ezt mutatja, hogy a közvetítői eljárás elrendelése érdekében kizárólag az elsőfokú bírósági eljárás volt felfüggeszthető, míg a büntetőeljárás későbbi szakaszaiban - így a másodfokú eljárásban - a közvetítői eljárást már nem lehetett elrendelni. A büntetőeljárást a bíróság hivatalból nem függeszthette fel, hanem a közvetítői eljárás elrendeléséhez minden esetben szükség van az indítványozásra jogosultak valamelyikének kérelemre.

A bíróság a közvetítői eljárást a tárgyalás előkészítse során, a tárgyalás kitűzése után, a tárgyalás megkezdése után és a tárgyalás elnapolása után is elrendelhetette.⁸⁹⁵ Fontos volt, hogy a közvetítői eljárás lefolytatásához elegendő idő álljon mind a mediátor, mind a résztvevők rendelkezésére. A törvény legfeljebb hat hónapi időtartamra tette lehetővé az eljárás felfüggesztését, azonban a bíróság ennél rövidebb időre is felfüggesztette az eljárást. A bíróság ezen döntése az eljárásjogi, perökonómiai szempontokat helyezte előtérbe. A bíróság a közvetítői eljárásra ugyanis úgy szabott határidőt, hogy a következő bírósági tárgyaláson már a közvetítői eljárás eredményét meg lehessen állapítani.

Ha a bírósági szakasz alatt már folyamatban volt a közvetítői eljárás, akkor a bíróság elnapolhatta a tárgyalást annak érdekében, hogy a közvetítői eljárás eredményesen befejeződjön. Ehhez még az arra jogosultak indítványára sem volt szükség.⁸⁹⁶

A közvetítői eljárás alcímet a 2006. évi LI. törvény 103.§-a iktatta be az 1998. évi XIX. törvénybe és a módosítás 2007. január 1. napján lépett hatályba. A Be. 221/A. § (1) bekezdését a 2012. évi CCXXIII. törvény 116. § (1) bekezdése módosította, és az jelenleg a 2012. évi C. törvény szerinti alcímek szerint tartalmazta azt, hogy mely bűncselekmények utalhatók közvetítői eljárásra.

A Be. 221/A. § (2) bekezdését a 2011. évi LXXXIX. törvény 9.§-a azzal egészítette ki, hogy nem akadályozza az ügy közvetítői eljárásra utalásának, ha a gyanúsított a bűncselekménnyel okozott kárt részben vagy egészben már önként megtérítette.

A Be. 221/A. § (4) bekezdését 2011. évi LXXXIX. törvény 10. §-a módosította. Az ügy közvetítői eljárásra utalásáról és - eredményes közvetítői eljárást követően - a büntetőeljárás megszüntetéséről értesíteni kell a közvetítői eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező megyei (fővárosi) igazságügyi szolgálatot is.

A Be. 224. §-át a 2010. évi CLXXXIII. törvény 142.§-a módosította. A módosítás folytán az ügyész a közvetítői eljárásra utalás előtt már nem volt köteles meghallgatni a gyanúsítottat és a sértettet, hanem mérlegelési jogkörében döntött arról, hogy tart-e meghallgatást. A

⁸⁹³ Be. 226.§ (2) bekezdés

⁸⁹⁴ Be. 227.§ (1) bekezdés d) pont

⁸⁹⁵ Be. 266.§ (3) bekezdés c) pont, 275.§, 307.§, 309.§

⁸⁹⁶ Be. 287. § (1) bekezdés

jogszabály-módosítás indoka az volt, hogy a meghallgatás többletterhelt rótt a jogalkalmazókra és ezen kívántak enyhíteni a módosítással. A meghallgatás célja a közvetítői eljárás feltételeinek vizsgálata volt, ezért a módosítás óta az ügyészek a közvetítői eljárás előfeltételeinek fennállását az iratok alapján állapították meg.

3.3. A közvetítői eljárás elrendelése a vádemelés után

Az 1998. évi XIX. törvény 263. § (4) bekezdése úgy rendelkezett, hogy ha közvetítői eljárás lefolytatásának lehet helye és az ügyész az eljárást a 221/A. § (4) bekezdése alapján nem függesztette fel, a bíróság a vádirat kézbesítésével egyidejűleg tájékoztatta a vádlottat, a védőt és a sértettet a közvetítői eljárás iránti indítvány megtételének lehetőségéről és a közvetítői eljárás következményeiről.

A Be. 266.§ (3) bekezdés c) pontja szerint a bíróság az eljárást felfüggeszthette a közvetítői eljárás lefolytatása érdekében, legfeljebb hat hónapra. A Be. 275.§-a szerint a bíróság a tárgyalás előkészítésének befejezése és a tárgyalás kitűzése után is dönthetett az eljárás felfüggesztéséről.

A Be. 307.§-a szerint a tárgyalás felfüggeszthető volt a megkezdése után is. A bíróság döntése ellen fellebbezésnek volt helye. A Be. 309.§ (1) bekezdése szerint a bíróság a tárgyalás elnapolása után tanácsulésen is határozhatott az eljárás felfüggesztéséről.

A büntetőeljárás kódex a fiatalkorúak külön eljárásában is lehetővé tette a közvetítői eljárást. A Be. 459. §-a szerint a közvetítői eljárásban a fiatalkorú törvényes képviselőjének részvétele kötelező volt. A Be. 459. § (4) bekezdés szerint ha a közvetítői eljárás eredményes, a fiatalkorú a vállalt kötelezettségeinek eleget tett, és a Btk. 107. §-a alkalmazásának volt helye, az ügyész az eljárást megszüntetette. Ha a fiatalkorú a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését megkezdte, az ügyész az öt évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt egy évtől két évig terjedő időre a vádemelést elhalaszthatta.

3.4. A büntetőjogi mediáció anyagi jogi kritériumai

Az új jogintézmény bevezetésekor hatályos Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 36. §-a a tevékeny megbánást büntethetőséget megszüntető okként szabályozta. E törvényhely (1) bekezdése szerint nem büntethető, aki a személy elleni (XII. fejezet I. és III. cím), közlekedési (XIII. fejezet) vagy vagyon elleni (XVIII. fejezet) vétség vagy háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. Az elkövető nem büntethető a Be. 221/A. §-a (1) bekezdésének második mondata szerinti halmazatban lévő bűncselekmény miatt sem.

Ugyanezen törvényhely (2) bekezdése szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elkövető az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmények esetében az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. A büntetés korlátlanul enyhíthető a Be. 221/A.

§-a második mondata szerinti halmazatban lévő bűncselekmény esetében is.

A törvény több elkövetői kört kizárt a tevékeny megbánás lehetőségéből. Mindez felveti azt a problémát, hogy a sértettek esetében az egyenlő elbánás nem érvényesülhetett maradéktalanul.⁸⁹⁷ A tevékeny megbánás mint büntethetőséget megszüntető ok nem alkalmazható, ha az elkövető

- a) többszörös vagy különös visszaeső,
- b) a bűncselekményt bünszervezetben követte el,
- c) bűncselekménye halált okozott,
- d) a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó vagy részben felfüggesztett szabadságvesztésre ítélése után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el,
- e) korábban szándékos bűncselekménye miatt közvetítői eljárásban vett részt, és ennek eredményeként vele szemben a Btk. 36. § (1) vagy (2) bekezdését alkalmazták, ha az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésétől az újabb szándékos bűncselekmény elkövetéséig két év még nem telt el.

A fiatakorú elkövetők tevékeny megbánására vonatkozó speciális szabályát rögzíti a Btk. 107/A. §-a, amely szerint nem büntethető a fiatakorú, ha a személy elleni (XII. fejezet I. és III. cím), közlekedési (XIII. fejezet) vagy vagyon elleni (XVIII. fejezet) vétség vagy öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépése nem hozott érdemi változást a közvetítői eljárás tárgyi hatályában. A Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról szóló 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat rögzítette, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök az áldozatok számára széles körben ismertek és hozzáférhetőek. Az alternatív szankciók és a helyreállító módszerek alkalmazásának „erősítését” a bűncselekménnyel okozott kár kompenzálásának érdekében kötötték össze. A resztoratív eszközök céljaként nevesítették a bűncselekményekkel okozott károk megtérítését, az elkövető felelősségvállalását, az állami igazságszolgáltatási rendszer tehermentesítését és a közösség megerősítését, az egyéni felelősségvállalást. A stratégia olyan bünmegelőzést kívánt létrehozni, amely az elítéltek társadalmi reintegrációját segíti elő. A mediációval kapcsolatban a stratégia a következőket fogalmazta meg: *„A Pártfogó Felügyelői Szolgálat külön kiképzett mediátorai által ellátott közvetítői eljárás célja, hogy törekedjen a bűncselekmény előtti, eredeti állapotot visszaállítására, a sértett sérelmeinek enyhítésére, az elkövetők felelősségvállalásának ösztönözésére. A szemlélet egyszerre tűzi ki célul a sértettek sérelmeinek helyreállítását, a normaszegő személy felelősségre vonását, egyben reintegrációját, rehabilitációját az őt visszafogadó közösségbe, valamint a hosszú távra is kiható bünmegelőzést. Alkalmazása során kiemelt hangsúlyt fektet arra, hogy a bűncselekmény által érintett személyek és közösségek tagjai közvetlenül is részt vegyenek a bűncselekményre adott válaszok (szankciók) kidolgozásában. Így a sértetteknek, az*

⁸⁹⁷ Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. 309.

elkövetőknek és a közösségeiknek mind az anyagi érdekei, mind az érzelmi szükségletei érvényesülhetnek a konfliktusmegoldás és a jóvátétel során.”

A 2012. évi C. törvény 29. § (1) bekezdése a korábbiakkal azonosan szabályozta a mediáció tárgyi hatályát. Eszerint nem büntethető, aki az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétség vagy háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében - vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva - a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. E rendelkezés akkor is irányadó, ha a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni vagy a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmény a meghatározó. Ugyanezen jogszabályhely (2) bekezdése szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elkövető az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmények esetében az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett elkövetését a vádemelésig beismerte, és közvetítői eljárás keretében - vagy azt megelőzően, de a közvetítői eljárás keretében született megállapodásban jóváhagyva - a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette. E rendelkezés akkor is irányadó, ha a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni vagy a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmény a meghatározó. Nincs helye a tevékeny megbánásra vonatkozó szabály alkalmazásának, ha az elkövető a) többszörös vagy különös visszaeső, b) a bűncselekményt bünszervezetben követte el, c) bűncselekménye halált okozott, d) a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetve próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el, vagy e) korábban szándékos bűncselekménye miatt közvetítői eljárásban vett részt, és ennek eredményeként vele szemben az (1) vagy (2) bekezdést alkalmazták, feltéve, hogy az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésétől az újabb szándékos bűncselekmény elkövetéséig két év még nem telt el. A fiatalok elkövetőkre vonatkozó speciális szabály szerint a tevékeny megbánásnak a Btk. 29. § (1) bekezdésében meghatározott vétség vagy ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban fenyegetett büntett elkövetése esetén is helye lehet. (Btk. 107.§) A büntető kódex hatálybalépésével lényegében ugyanazon bűncselekmények miatt kerülhet sor közvetítői eljárásra, mint a korábbi kódex alapján.

3.5.A közvetítői eljárásra vonatkozó rendelkezések az új eljárási kódexben

A **büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény** 412-415. §-aiban szabályozza a közvetítői eljárást. Az új kódex elfogadásával modellváltás történt, ugyanis a közvetítői eljárásra már nemcsak akkor kerülhet sor, ha a terhelttel szemben a tevékeny megbánásra vonatkozó

szabályok alkalmazhatóak, hanem bármely büntetőeljárásban közvetítői eljárásra kerülhet sor, feltéve, hogy ennek eljárásjogi feltételei fennállnak és nem állnak fenn kizáró okok. Azokban az esetekben, amikor az eredményes közvetítői eljárás alapján a büntető anyagi jogi szabályok alapján nem lehet megszüntetni az eljárást vagy nem lehet korlátlanul enyhíteni büntetést, az eredményes közvetítői eljárás a terhelt javára a büntetés kiszabásakor enyhítő körülményként értékelendő.

A fenti különbségtételen túl a közvetítői eljárás eljárásjogi feltételei lényegében nem változtak. A közvetítői eljárás a gyanúsított és a sértett megegyezését, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő, a gyanúsított és a sértett indítványára vagy önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás (2017. évi XC. törvény 412.§ (1) bekezdés). A közvetítői eljárás elrendelése esetén az ügyészség egy alkalommal, hat hónapra felfüggeszti az eljárást (2017. évi XC. törvény 414. § (1) bekezdés). Az ügy közvetítői eljárásra utalásának feltétele, hogy a gyanúsított vagy a sértett indítványozza a közvetítői eljárásra utalást vagy ehhez hozzájárul; a gyanúsított a vádemelés előtt beismerte a terhére rótt bűncselekmény elkövetését; a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bűncselekmény következményeinek jóvátétele várható, és a büntetőeljárás lefolytatása mellőzhető vagy a közvetítői eljárás a bünteteskiszabás elveivel nem ellentétes (2017.évi XC. törvény 412. § (2) bekezdés).

A korábbi szabályozást követve az új kódex sem zárja ki a közvetítői eljárásból azokat az ügyeket, amelyekben a sértett kára a közvetítői eljárás előtt megtért. Az új szabályozás alapján nem zárja ki a mediációt az előzetesen nyújtott jóvátétel sem (2017. évi XC. törvény 412. § (3) bekezdés). A kódex a bírói gyakorlatot törvényerőre emelve kizárja a magánvádas ügyeket a közvetítői eljárásból.

A kódex 413. §-a alapján a sértettől vagy a gyanúsítottól származó indítvány esetén az ügyészség nyilatkoztatja a másik felet arról, hogy a közvetítői eljárás lefolytatásához hozzájárul-e. Megszűnt az ügyészség azon jogköre, hogy hivatalból vizsgálja az ügy közvetítői eljárásra vonatkozó alkalmasságát, 2018. július 1. napjától kezdődően kizárólag a konfliktusban részes felekre hárul a közvetítői eljárás kezdeményezése. A jogszabály nem írja elő azt, hogy az ügyészségnek meg kell hallgatnia a feleket, így az ügyész szükség esetén írásban nyilatkoztathatja a hozzájárulás tárgyában a sértettet és a terheltet. Mindez az egyéni felelősség elvét jeleníti meg és a hatóságok felelősségét a sértetti érdekek képviseletében annulálja.

A közvetítői eljárás során tett nyilatkozatok továbbra sem használhatóak fel bizonyítékként és a közvetítői eljárás eredménye nem értékelhető a gyanúsított terhére (2017. évi XC. törvény 414. § (3) bekezdés).

Amennyiben a terhelt és a sértett megállapodást köt a közvetítői eljárás keretében, ezt a mediátor megküldi az ügyészségnek. Az új kódex legjelentősebb változtatása a korábbi szabályozáshoz képest az, hogy az ügyészség a sértett és a terhelt között megkötött megállapodást hatályon kívül helyezheti (2017. évi XC. törvény 415. § (1), (2) bekezdés). Erre abban az esetben kerülhet sor, ha a megállapodás a közvetítői eljárásról szóló törvénybe ütközik, azaz mások jogait vagy jogos érdekét sérti, nem felel meg a jogszabályoknak vagy a

jó erkölcsbe ütközik.⁸⁹⁸ Az ügyészség erről tájékoztatja a feleket és a közvetítőt. A törvény 415. § (3) bekezdése értelmében amennyiben az ügyészség öt munkanapon belül nem hoz ilyen határozatot, úgy kell tekinteni, hogy a megállapodást törvényességi szempontból nem kifogásolta. A mediáció bevezetése óta az új büntetőeljárási törvény tette először lehetővé azt, hogy a jogalkalmazó megsemmisítse az áldozat és az elkövető között megkötött megállapodást. Mindez különösen aggályos lehet azokban az esetekben, amikor a megállapodás teljesítése már a mediációs ülésen megtörténik. Az új büntetőeljárási kódex tehát a törvény erejére emelte azt a téves és a resztoratív igazságszolgáltatás alapelveivel ellentétes gyakorlatot, miszerint a jóvátétel formájáról és mértékéről szóló döntést a jogalkalmazók (rendőrség, ügyészség) befolyásolhatják. **A megkötött megállapodások hatályon kívül helyezésének joga annulálhatja a terhelt és a sértett önkéntességét a megállapodásban, ezáltal a mediáció részben elveszítheti a célját, szerepét.** Az ügyészség hatásköre korábban erre nem terjedt ki, bár a jogalkalmazók szempontjai „elvárásokként” már korábban is jelentkezhetek. A szabályozás változása miatt várható, hogy olyan gyakorlat fog kialakulni, amely a megállapodás tartalmát, pénzfizetés vállalása esetén a kártérítés összegét az ügyész által előzetesen meghatározott szempontokhoz, mértékekhez köti, míg az áldozati és elkövetői érdekek figyelmen kívül maradhatnak a jóvátétel formájának és mértékének a meghatározásában. Félő, hogy a mediációs eljárás formálissá válik, holott a mediációs találkozónak lennie a terepe az áldozati szükségletek feltárásának és az elkövető felelősségvállalása után a megállapodás tartalmi kialakításának.

A megállapodás hatályon kívül helyezése esetén a közvetítő a már teljesített kötelezettségek figyelembevételével ismételtelen lefolytatja a közvetítői eljárást a szükséges terjedelemben a 2018. július 1. napjától hatályos Bktv.14/A.§-a alapján.

A jogalkalmazási tapasztalatokat beépítve a törvény 415. § (4) és (5) bekezdése lehetővé teszi azt, hogy amennyiben a megkötött megállapodás teljesítése a hat hónapos felfüggesztés tartama alatt nem fejeződött be, úgy azt legfeljebb tizennyolc hónappal meghosszabbítsák. E módosítás az eddigieknél több időt – legfeljebb két évet - biztosít a megállapodás teljesítésére, amely az elkövető és a sértett számára is kedvező lehet.

4. A büntetőjogi mediáció gyakorlata Magyarországon.

4.1.A gyakorlat számokban.

A büntetőjogi mediáció sikeres jogintézmény Magyarországon. Bevezetése óta évről évre egyre több esetben rendelik el a közvetítői eljárást (1. számú ábra). 2007. január 1-jén lépett hatályba a jogintézményre vonatkozó szabályozás és már a bevezetés évében is 2451 ügyben rendelték el a közvetítői eljárást. A mediációs ügyek száma 2009-ben lépte át a háromezres, majd 2011-ben a négyezres ügyszámot. A legmeredekebb növekedési trend 2011-ben következett be. 2014. január 1. napjától a szabálysértési ügyekben is alkalmazható mediáció, a szabálysértési mediáció száma évről évre nő. 2016-ban összesen 4625 ügyben rendelték el a közvetítői eljárást.⁸⁹⁹

⁸⁹⁸ Bktv. 13. § (3) bekezdés

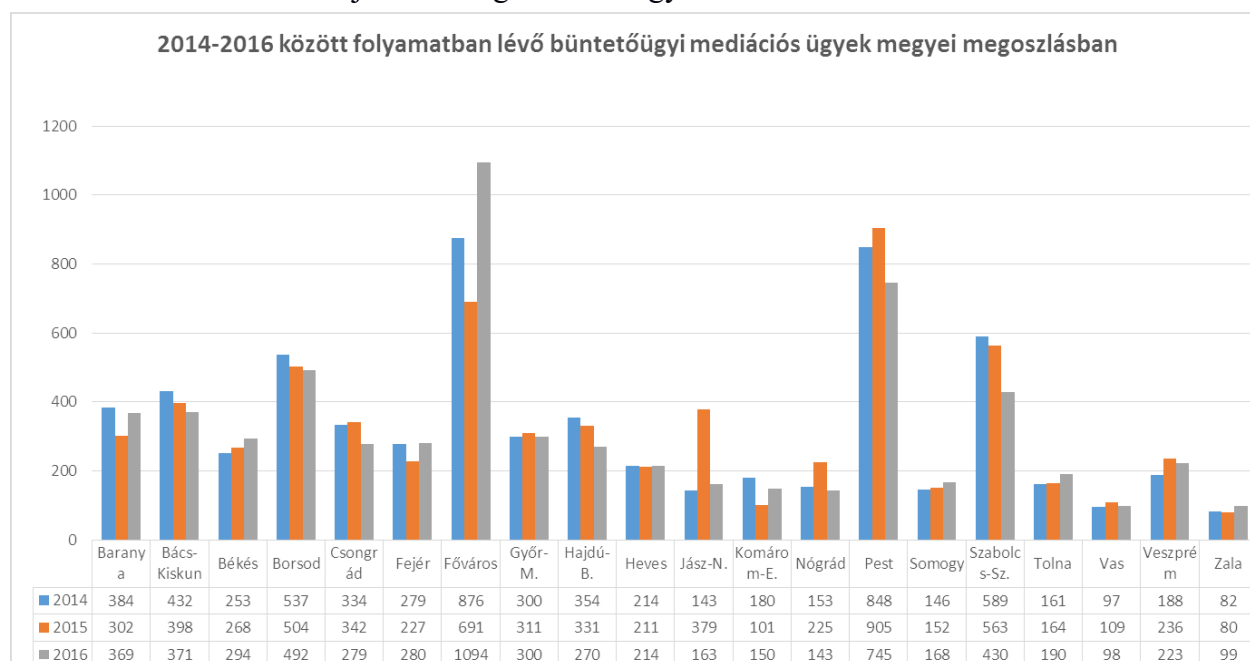
⁸⁹⁹ Adatszolgáltatás az Igazságügyi Minisztériumtól 2017. szeptemberben.

13. ábra A közvetítői eljárások elrendelése 2007 és 2016 között a közvetítőkhöz érkezett ügyek száma alapján

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
büntetőügyek	2.451	2.976	3.148	3.532	4.794	4.675	4.681	4.824	4.838	4.625
szabálysértési ügyek	-	-	-	-	-	-	-	1.798	2.289	2.428

A közvetítői eljárások elrendelésében jelentős területi eltérések figyelhetők meg az ország egyes megyéi között, amely részben magyarázható a bűnözés nagyságrendje közötti eltérésekkel (2.ábra). Példa erre Zala megye és Vas megye, ahol évente száznál kevesebb ügyben alkalmazzák a közvetítői eljárást. A leggyakrabban a bűnözéssel leginkább fertőzöttebb országrészekben, Budapesten (2016-ban több mint ezer ügyben), Pest megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében alkalmazzák a mediációt. A szabálysértési ügyekben Budapesten, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Baranya megyében és Pest megyében rendelik el a legtöbb közvetítői eljárást, míg Nógrád, Vas és Zala megyében a legritkábban kerül sor erre (Zala megyében 2016-ban összesen 8 esetben).

14. ábra A közvetítői eljárások megoszlása megyénként 2014 és 2016 között

Az ügyészi statisztikában külön figyelmet érdemel, hogy a közvetítői eljárásra **irányuló kérelmek elutasítására** közel azonos nagyságrendben kerül sor, mint a közvetítői eljárások elrendelésére. Az ügyészségek 2016-ban 3.248, 2015-ben 3.844 esetben utasították el a közvetítői eljárásra vonatkozó kezdeményezést, 2014-ben 3.625, 2013-ban 3540, 2012-ben 3.293, 2011-ben 3.640 és 2010-ben 3.720 ilyen határozatot hoztak. Az ügyészek a közvetítői

eljárásokat 2016-ban 4.480, 2015-ben 4.633, 2014-ben 4464, 2013-ban 4467, 2012-ben 4446, 2011-ben 4382, 2010-ben 3103 elkövető ügyében rendelték el (3. számú ábra).

15.számú táblázat Az ügyészségek döntéseinek megoszlása a közvetítői eljárás iránti kérelmek tárgyában 2010 és 2016 között

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
elutasítás	3720	3640	3293	3540	3625	3844	3248
elrendelés	3103	4382	4446	4467	4464	4633	4480

Az ügyészi döntésektől függetlenül **a bíróságok sok esetben lehetőséget láttak a közvetítői eljárás elrendelésére**. A bíróság 2016-ban 51, 2015-ben 79, 2014-ben 88, 2013-ban 121, 2012-ben 200, 2011-ben 191, 2010-ben 287 elkövető ügyét utalták mediációra. Az ügyészség sok esetben tudomásul vette ezeket a bírói döntéseket, de körülbelül az ügyek egynegyedében élt fellebbezési jogával (4. számú ábra).⁹⁰⁰ Már a kezdetektől fogva látható volt, hogy az ügyészi elrendeléshez képest a bírói elrendelés **kiegészítő** szerepet játszik. A legtöbb bírói elrendelés a bevezetés évét jellemezte, ekkor a bíróságok 922 esetben rendelték el közvetítői eljárást. Ahogyan nőtt az ügyészi elrendelések száma, úgy csökkent a bírói elrendeléseké. 2016-ban a bíróságok országosan már csupán 98 esetben rendelték el a büntetőjogi mediációt.⁹⁰¹

16.ábra A közvetítői eljárások elrendelőinek megoszlása a büntetőügyekben 2007-2016 között

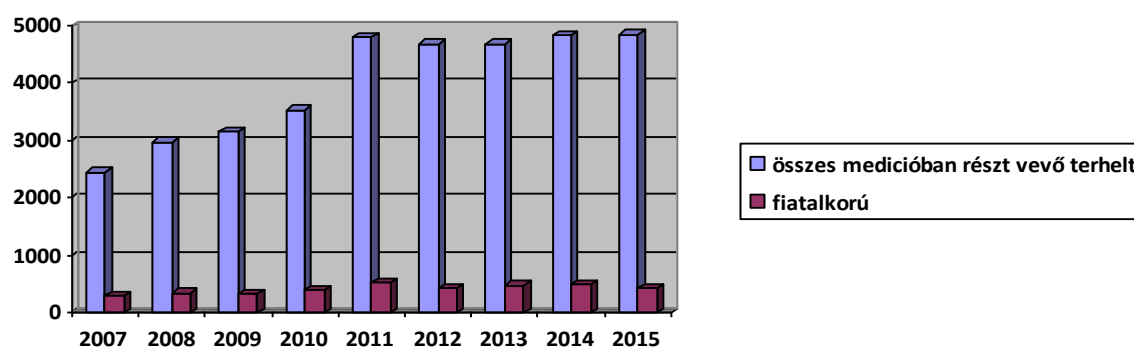
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ügyészi	1529	2436	2705	3157	4412	4358	4487	4655	4717
bírói	922	540	453	375	382	317	194	169	121

A jogintézmény mögött meghúzódó kriminálpolitikai szándékok megvalósulásának vizsgálatakor a közvetítői eljárás alkalmazása a **fiatalkorú terheltek** ügyeiben szintén lényeges kérdés. A 5. számú diagramból látható az, hogy a fiatalkorú terheltek száma a mediációban párhuzamosan nőtt a felnőtt korú terheltek számával. Évente a mediációban érintett terheltek körülbelül tíz százaléka volt fiatalkorú, a bevezetéstől 2011-ig meghaladta a tíz százalékot, míg az elmúlt két évben tíz százalék alatt volt. A mediáció bevezetésétől kezdve a statisztikai adatokból látható az, hogy a fiatalkorúak ügyeiben nem alkalmazzák nagyobb gyakorisággal a mediációt, mint a felnőtt korúak ügyeiben. 2007-ben 203, 2008-ban 350, 2009-ben 386, 2010-ben 393, 2011-ben 442 fiatalkorú ügyében folyt mediáció.

⁹⁰⁰ Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató. Büntetőjogi Szakterület) A 2015. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2016. 36.

⁹⁰¹ Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató (Büntetőjogi szakterület). A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017. 36.

17. ábra Fiatalkorú terheltek aránya a mediációban érintett elkövetők között 2007-2015 (fő).

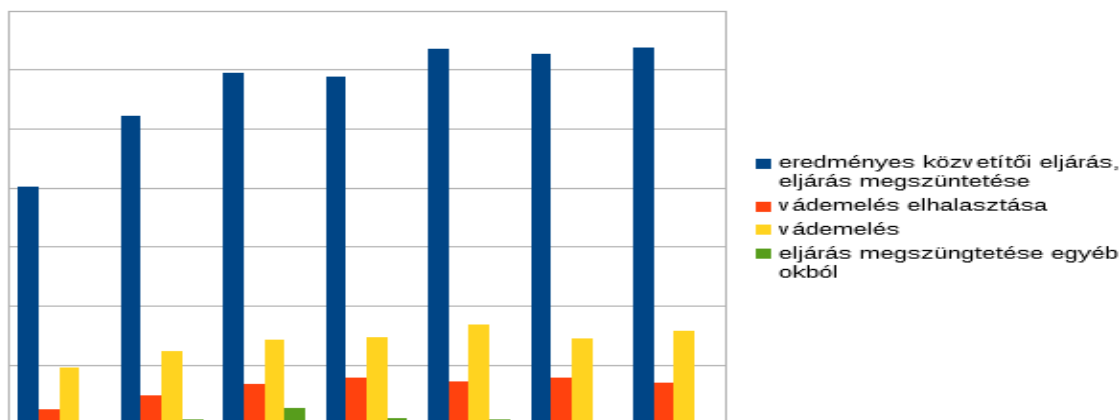

A büntetőjogi mediáció sikerességét támasztja alá a megkötött megállapodások nagy száma, amely a mediáció elterjedtségével párhuzamosan nőtt. A felnőtt és fiatalkorúak ügyeiben megkötött megállapodások túlnyomórészt teljesülnek is, így a teljesített megállapodások száma is lépcsőzetesen emelkedett.

18. ábra A megállapodások teljesítési aránya (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
befejezett ügyek	1765	2872	3065	3275	3950	4660	4844	4738	4838
megállapodást kötöttek (%)	88	80	79	80,4	82	78	83,5	84,4	81
teljesítették a megállapodást (%)	88	91	92	92,9	89	92	83,8	86,7	91

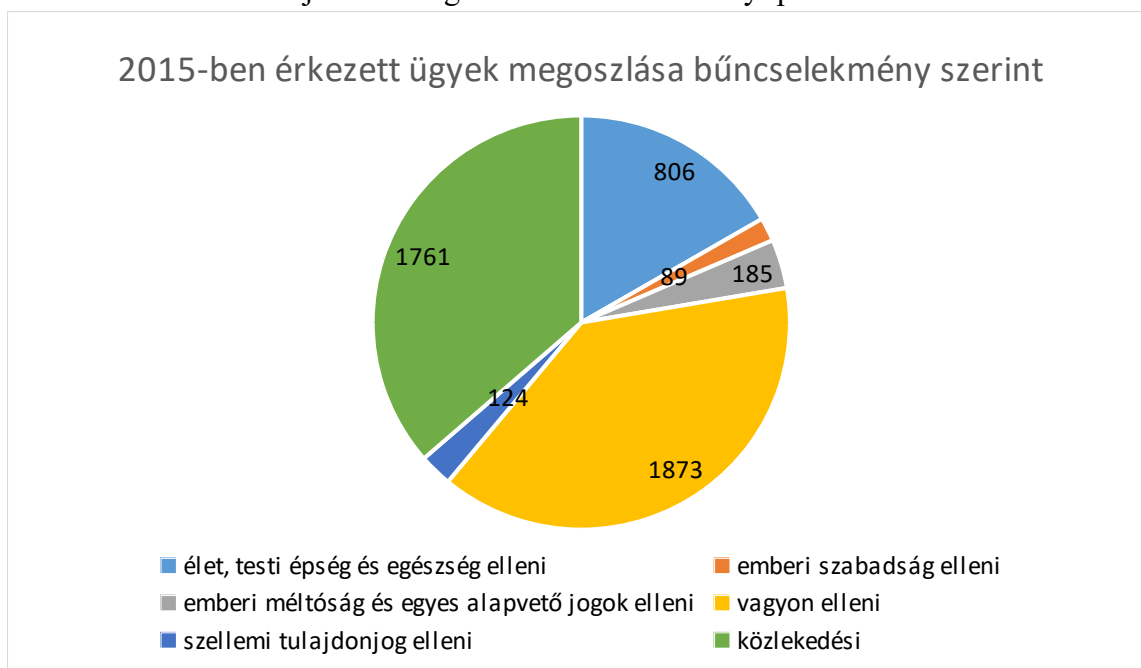
Az elmúlt években az eredményes mediációk, a mediációt követő vádemelések és a vádemelések elhalasztásának belső aránya nem változott. A legtöbb esetben az eredményes mediáció miatt megszüntetik az eljárást. A közvetítői eljárások elrendelése után 2016-ban 793, 2015-ben 736 elkövetővel szemben mégis vádemelésre került sor. Ugyanez 2014-ben 855, 2013-ban 747, 2012-ben 725, 2011-ben 624, 2010-ben 483 elkövető esetében fordult elő. A közvetítői eljárás után vádemelés elhalasztására adhat okot az, ha terheltek még időre van szüksége ahhoz, hogy a megállapodást teljesítse. 2016-ban 355, 2015-ben 397 esetben került sor a közvetítői eljárás lefolytatása után a vádemelés elhalasztására, 2014-ben 367, 2013-ban 399, 2012-ben 341, 2011-ben 251, 2010-ben 135 esetben. A közvetítői **eljárások sikerességét mutatja** az, hogy 2016-ban 3198, 2015-ben 3138 terhelttel szemben a mediáció eredményességére tekintettel az ügyész az eljárást megszüntette. 2014-ben ugyanezen ok miatt 3182, 2013-ban 2952, 2012-ben 2979, 2011-ben 2620, 2010-ben 2022 terhelttel szemben indult büntetőeljárást szüntettek meg. Az eljárások megszüntetésére bizonyos esetekben akkor is sor került, amikor a közvetítői eljárás nem volt eredményes. Példa lehet erre, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége olyan csekély súlyú, hogy az ügyész elegendőnek tartotta megrovás alkalmazását, ezért az eljárást megszünteti annak ellenére, hogy a mediációban megkötött megállapodás nem teljesült vagy nem teljes egészében valósult meg. Egyéb okból 2016-ban 38, 2015-ben 32, 2014-ben 48, 2013-ban 54, 2012-ben 147, 2011-ben 45, 2010-ben 25 elkövető ügyében a büntetőeljárás megszűnt.

19. ábra A közvetítői eljárások eredményessége 2007 és 2016 között

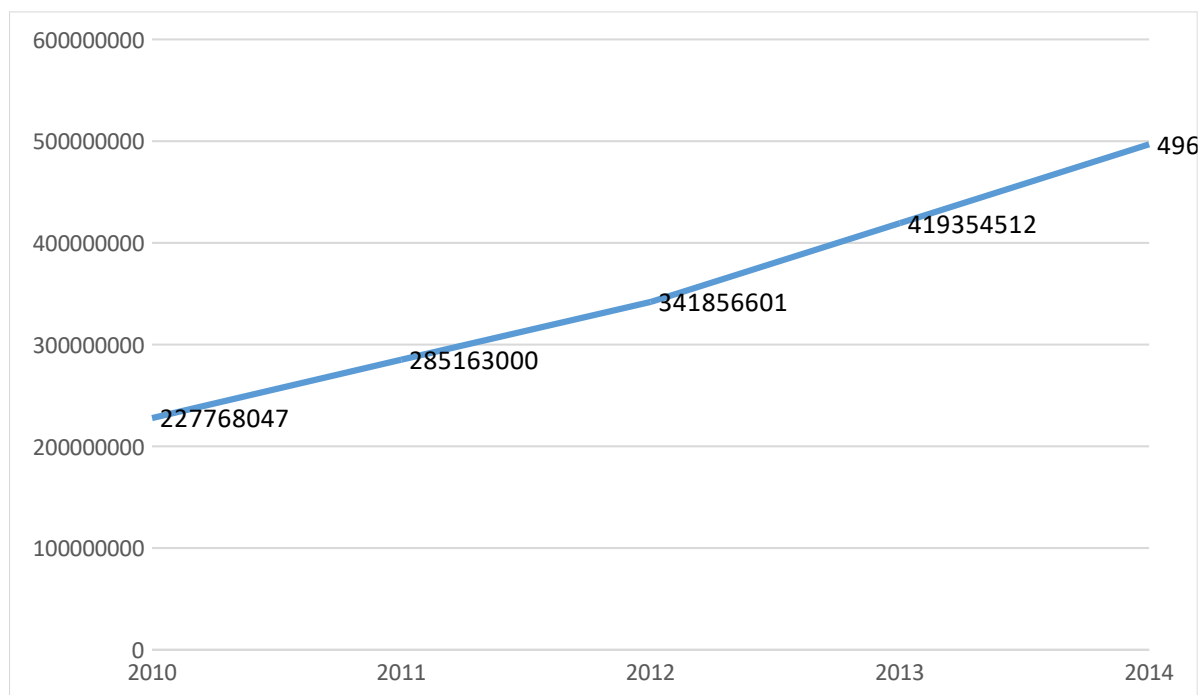
A közvetítői eljárások tárgyát tekintve elmondhatjuk, hogy a leggyakrabban a **vagyon elleni bűncselekmények** miatt indult büntetőügyekben rendelik el a mediációt. Ez a bevezetés évében volt a legmarkánsabb, amikor az ügyek 56 százaléka vagyon elleni bűncselekmény volt. A vagyon elleni ügyek aránya 2011-ben volt a legalacsonyabb, ekkor 42 százalék volt. A jogalkalmazók már kezdetektől fogva előszeretettel rendelték el a közvetítői eljárást a közlekedési ügyekben, átlagosan az ügyek egyharmada tartozik ide. 2011 óta kiugróan magas a közlekedési ügyek száma (39-40 százalék). Az erőszakos személy elleni bűncselekmények a legritkábban kerülnek mediációra. Átlagosan a mediációs ügyek kevesebb mint 20 százaléka indul személy elleni bűncselekmények elkövetése miatt, 2014-ben az ügyek 23 százaléka tartozott e körbe. Az ismertté vált bűnözésben a közlekedési bűnözés aránya elmarad a vagyon elleni bűnözés mellett, ezért megállapítható, hogy a mediáció aránya a vagyon elleni bűncselekmények miatt indult büntetőügyekben jóval kisebb, mint amelyet az össz-bűnözés szerkezete alapján várhatnánk.

20. ábra A közvetítői eljárások megoszlása bűncselekménytípus szerint

A közvetítői eljárásban a terheltek sok esetben pénzbeli jóvátételt vállalnak. A pénzbeli jóvátételek összege 2010-ben országosan összesen 293.871.935 Ft volt, amely évről évre nőtt, 2014-ben megközelítette a félmilliárd Ft-ot (496.818.946 Ft).

21.ábra A pénzbeli jóvátételek összes összege 2010 és 2014 között (Ft)

Az Igazságügyi Minisztérium az éves adatgyűjtés során már nem gyűjt adatokat arról, hogy a jóvátételt milyen formában nyújtják a terheltek. A 2007-es adatok szerint a terheltek 67 százaléka azaz kétharmada anyagi jellegű jóvátételt nyújtott a sértettnek, míg a terheltek körülbelül tíz százaléka vállalt nem anyagi jellegű jóvátételt. Az ügyek körülbelül egyötödében a terhelt bocsánatkéréssel tette jóvá a bűncselekménnyel okozott sérelmet.⁹⁰²

4.2.A jogalkalmazói jogértelmezés.

A Legfőbb Ügyészség Ig.99/2007. Legf. Ü. számú Emlékeztetője a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény alkalmazásának egyes kérdéseiről 2007. januárban készült, a 2007. január 1. napjától hatályba lépő jogszabály-módosításokra való felkészülés érdekében. Az emlékeztetőben kifejtett jogértelmezés alapvetően meghatározta a közvetítői eljárás elrendelésének és eredményességének megítélésének ügyészi gyakorlatát. Az alábbiakban az Emlékeztető azon részeit elemzem, amelyek a mediáció alapelveinek érvényesülése és a resztoratív filozófia megvalósulása szempontjából jelentősek.

Az ügyészi gyakorlatban a mediáció intézményesülése **nem tükrözi a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának maradéktalan megvalósulását.** Az ügyészi emlékeztető **szűkítette a mediációra utalható bűncselekmények körét.** Eszerint az ügy közvetítői

⁹⁰² Adatszolgáltatás az Igazságügyi Minisztériumtól 2017. szeptemberben.

eljárásra akkor utalható, ha a törvényben meghatározott bűncselekménynek passzív alanya van, illetve a sértettje természetes személy vagy nem természetes személy (jogi személy vagy más szerv).⁹⁰³ Szűkítő jogértelmezés figyelhető meg a halmazatban szereplő bűncselekményeknél is. Az Emlékeztető 420/b) pontja szerint, ha a terhelttel szemben több olyan bűncselekmény miatt folyik az eljárás, amely miatt a közvetítői eljárás elvileg szóba jöhet, annak csak akkor van helye, ha a közvetítői eljárás feltételei valamennyi bűncselekmény tekintetében hiánytalanul fennállnak. Nincs helye közvetítői eljárásnak akkor sem, ha az ügyben a terhelttel szemben olyan bűncselekmény miatt is eljárnak, amely miatt a törvény elvileg sem teszi lehetővé a közvetítői eljárást. Nincs helye elkülönítésnek amiatt, hogy a terhelt egyes cselekményei tekintetében közvetítői eljárásra kerülhessen sor, amikor más cselekmények tekintetében vádemelés történik.⁹⁰⁴

Az Emlékeztető 420/d) pontja rögzítette, hogy az ügy közvetítői eljárásra utalható akkor is, ha a terhelt csak ténybeli beismerő vallomást tett.

A mediáció **alkalmazhatósági körének korlátozása** figyelhető meg abban, hogy az Emlékeztető nem teszi lehetővé az eljárás elrendelését, ha a bűncselekmény miatt – bármely okból – nem következett be jóvátételt igénylő eredmény. A jóvátétel kártérítéssel való azonosítását tükrözi a 420/f) pont, amely szerint, ha a terhelt a bűncselekmény káros következményeit az eljárás korábbi szakaszában már jóvátette, illetve, ha a kár lefoglalással vagy más módon már megtérült, az ügy közvetítői eljárásra nem utalható.

Az Emlékeztető a **mérlegelést igénylő kérdések** tárgyában az alábbiakat rögzíti. A háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén az ügy közvetítői eljárásra utalásakor azt is mérlegelni kell, hogy a sértettnek adott jóvátétel önmagában elősegíti-e egyúttal azt is, hogy a terhelt a jövőben jogkövető magatartást tanúsít.⁹⁰⁵ Az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén különös gonddal kell mérlegelni, hogy a bűncselekmény jellege – a személy elleni, a közlekedési bűncselekmények, egyes vagyon elleni bűncselekmények (kifosztás, zsarolás) vagy annak elkövetési módja nem zárja-e ki az ügy közvetítői eljárásra utalását.⁹⁰⁶

A **közvetítői eljárás elrendelése** tárgyában az Emlékeztető kifejti, hogy a vádemelés szakaszában hivatalbóli ügyészi feladat annak mérlegelése, hogy az ügy közvetítői eljárásra utalható-e.⁹⁰⁷ Ha az érintettek szabad akaratukból az ügy közvetítői eljárásra utalását kérik, az ügyész köteles megvizsgálni, hogy ennek feltételei fennállnak-e. Az ügyész a terhelt nyilatkozata, a nyomozás során feltárt adatok, szükség esetén pártfogói vélemény beszerzése, illetve a pártfogó meghallgatása után mérlegeli azt, hogy a terhelt képes-e az általa kilátásba helyezett jóvátétel teljesítésére. A közvetítői eljárásra utalás feltételeinek vizsgálata céljából nem kötelező a gyanúsítottra vonatkozó pártfogó felügyelői vélemény beszerzése [Be. 224. § (4) bek.] Amennyiben a terhelt jóvátételre való hajlandóságának, vagy az általa kilátásba helyezett jóvátételi képességének megítélése, illetve a Be. 221/A. §-a (3) bekezdésének d) pontjában meghatározott feltétel teljesülése nélkül megalapozottan nem ítéltető meg, a pártfogó felügyelői vélemény beszerzése nem mellőzhető.⁹⁰⁸

⁹⁰³ Emlékeztető 420/a) pont.

⁹⁰⁴ Emlékeztető 420/c pont

⁹⁰⁵ Emlékeztető 420/g pont

⁹⁰⁶ Emlékeztető 420/h pont

⁹⁰⁷ Emlékeztető 420/i pont

⁹⁰⁸ Emlékeztető 498/b pont

A terhelt jóvátételre irányuló készségét kifejezésre juttató nyilatkozatát mind a nyomozás menetében, mind az ezzel kapcsolatos külön meghallgatása alkalmából megteheti. A mediációban történő megállapodás, konszenzus kialakítását kedvezőtlen irányba befolyásolja az, hogy az ügyészi jogértelmezés szerint a terheltnek nyilatkoznia kell arról, hogy milyen jóvátételt, milyen formában és – károkozás esetén – milyen fedezet birtokában kíván felajánlani. **E jogértelmezés azért vitatható, mert egyrészt elvonja a felektől a mediáció lényeges elemét, a megállapodás közös kialakításának kompetenciáját, másrészt a jogértelmezés kizárja a mediációból a jövedelemmel nem rendelkező terhelteket.**

Az Emlékeztető szerint határozatban kell rendelkezni az eljárás felfüggesztéséről és a közvetítői eljárás elrendeléséről. A felfüggesztés időtartamát a teljesítéshez ésszerűen szükséges időtartamban helyes meghatározni. A határozat rövid indokolásának azt kell tartalmaznia, hogy az ügy közvetítői eljárásra utalásának valamennyi törvényi előfeltétele fennáll, s az ügy közvetítői eljárásra utalását az érintettek indítványozták vagy ahhoz szabad akaratukból hozzájárultak. A határozatot késedelem nélkül közölni kell a Be. 221/A. §-ának (4) bekezdésében megjelöltekkel.⁹⁰⁹

Az Emlékeztető iránymutatást tartalmaz **a közvetítői eljárás eredményességének megítélése** tárgyában is. Az ügyész a közvetítői jelentés és az ahhoz csatolt megállapodás kézhezvételét követően a Be. 216. §-ának (1) bekezdésében írt határidőben intézkedik a Be. 221/A. §-ának (7) bekezdése szerint az eljárás megszüntetéséről, a vádemelés elhalasztásáról illetve a vádemelésről (Emlékeztető 420/l pont). Amennyiben az ügyész az érintettek közvetítői eljárás elrendelését célzó indítványát elutasítja, jogorvoslattal megtámadható határozatának indokolásában megjelöli, hogy az ügy közvetítői eljárásra utalása milyen tényekre tekintettel és mely okból nem teljesíthető.⁹¹⁰

Az Emlékeztető külön rendelkezésekben szól a fiatalkorú terheltek ügyeiben alkalmazható közvetítői eljárásról. A közvetítői eljárás feltételei a fiatalkorúak elleni eljárásban az általános szabályokkal egyeznek meg azzal az eltéréssel, hogy az ügy közvetítői eljárásra utalását a fiatalkorú törvényes képviselője is indítványozhatja, akinek a részvétele az ilyen eljárásban – a fiatalkorú terhelt érdekeinek védelmében – minden esetben kötelező (Emlékeztető 498/a pont). Ha a vádemelés elhalasztására a Be. 459. §-ának (4) bekezdésében meghatározott okból kerül sor, a vádemelésnek csak akkor van helye, ha a gyanúsított a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését a vádemelés elhalasztása tartamának lejártáig nem fejezte be.⁹¹¹ A Be. 459. §-ának (2) bekezdése alapján a vádemelés elhalasztásáról rendelkező határozatban az ügyész nem köteles minden esetben magatartási szabályokat vagy kötelezettségek teljesítését előírni. Különös gonddal kell vizsgálnia, hogy az előírások mellőzhetők-e. Ha ez szükséges, az ügyész megfelelő magatartási szabályok, illetve kötelezettségek előírásával segítse a vádhalasztás eredményességét és a sértettnek adandó anyagi és erkölcsi jóvátételt.⁹¹²

Az emlékeztető a Bktv. indoklására utal, amikor a közvetítői eljárás keretében történő megállapodásra hívja fel a figyelmet, azaz a megállapodás közvetítői eljárás hiányában nem eredményezheti az eljárás megszüntetését.

⁹⁰⁹ Emlékeztető 420/k pont

⁹¹⁰ Emlékeztető 420/m pont

⁹¹¹ Emlékeztető 498/d pont

⁹¹² Emlékeztető 498/e pont

Az ügyészi jogértelmezésben a büntetőjogi fogalomhasználat jelenik meg, erre utal az emlékeztetőben kifejtett értelmezés, amely szerint nem lehet helye közvetítői eljárásnak akkor sem, ha a bűncselekmény folytán nem következett be jóvátételt igénylő eredmény. Az eredmény szó használata a büntető anyagi jogban ismert materiális bűncselekményekhez kötődik, azonban a helyreállító igazságszolgáltatás elméletében inkább a sérelem kifejezés használata a megfelelő. Ezt a megközelítésmódot tükrözi az emlékeztető azon értelmezése is, amely szerint a közvetítői eljárás nem jöhet szóba, ha a terhelt a bűncselekmény káros következményeit az eljárás korábbi szakában már jóvátette, vagy a kár lefoglalással illetve más módon már megtérült.

Ha a bűncselekmény folytán több sértett jogosult a jóvátételre, szükséges, hogy valamennyi sértett önként hozzájáruljon az ügy közvetítői eljárásra utalásához.

Az ügyészi jogértelmezés szerint a szóba jöhető személy elleni és közlekedési bűncselekmények többségénél, illetve néhány vagyon elleni bűncselekmény (így pl. a kifosztás, zsarolás) esetében csak kivételesen, különös méltánylást igénylő körülmények alapján jöhet szóba az ügy közvetítői eljárásra utalása. Meg kell jegyezni azt, hogy vannak olyan vagyon elleni bűncselekmények, ahol a bűncselekmény jellege kizárja a közvetítői eljárást, például az uzsora-bűncselekmény esetén.

A bírói gyakorlatban a közvetítői eljárásra vonatkozó jogértelmezés **nem segítette elő mradéktalanul a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának érvényesülését** a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárások elrendelésekor, az esetek kiválasztásakor és a közvetítői eljárás eredményének figyelembe vételekor.

A 3/2007. és 67/2008. Büntető Kollégiumi véleményből látható, hogy Legfelsőbb Bíróság eltérő jogértelmezést követett az ügyészi jogértelmezéshez képest.

A 67/2008. BK vélemény V. pontja tartalmazza, hogy a közvetítői eljárást nem zárja ki az a körülmény, hogy a kár már korábban (a közvetítői eljárás előtt) megtérült. A 67/2008. Büntető Kollégiumi vélemény VII. pontja egyértelművé tette azt, hogy a jóvátétel nem azonosítható a kártérítéssel, mert a terhelt jóvátételre való képességét nem lehet kizárólag a személyes képességei alapján megítélni, mert a terhelt a bűncselekmény káros következményeit nemcsak pénzbeli kártérítés megfizetésével, hanem egyéb módon is jóváteheti. A közvetítői eljárás elrendelésekor még nem látható előre, hogy mi lesz a megállapodás tartalma és nem állapítható meg az sem, hogy a nem anyagi, hanem esetleg személyes természetű kötelelem teljesítése mennyiben kötődik a terhelt személyéhez. A kollégiumi vélemény szerint a terhelt jóvátételre való képességét komplex módon, a sértett érdekeinek szem előtt tartásával kell mérlegelni. A jogértelmezés kitért arra is, hogy ha a megállapodás természete (például személyes gondozás) ezt nem zárja ki, akkor közömbös, hogy a jóvátételt ténylegesen ki teljesíti. A terhelt jóvátételre való képességét ezért nem lehet kizárólag a személyes képességei alapján megítélni. Elég a képességet valószínűsíteni és az indítvány elutasításához egyedül a jóvátételi képesség nyilvánvaló hiánya vezethet.

A 67/2008. BK vélemény II. pontja leszögezi, hogy a Btk. nem zárja ki, sőt kifejezetten megengedi a tevékeny megbánás alkalmazását valamennyi közlekedési bűncselekmény miatt, akkor is, ha annak nincs sértettje (például ittas járművezetés). Ugyanakkor a mediációra utalható bűncselekmények körét a bírói gyakorlat is szűkítette az adott bűncselekmények - magánindítvány alapján büntethető magánvádas bűncselekmények - miatt indult eljárások speciális szabályozására visszavezethetően. A Legfelsőbb Bíróság 3/2007. Büntető

Kollégiumi véleményének II. pontja ugyanis azt tartalmazza, hogy nincs helye a közvetítői eljárásra vonatkozó rendelkezések alkalmazásának a magánvádas eljárásban (például rágalmozás, becsületsértés, kegyeletsértés, magántitok, levéltitok megsértése). A bűncselekmények sajátosságaitól függetlenül, kizárólag eljárásjogi alapon rögzítette a kollégiumi vélemény azt is, hogy nem kerülhet sor mediációra akkor, ha az ügyész a terheltet bíróság elé állította vagy tárgyalás mellőzésére tett indítványt.

A 3/2007. Büntető Kollégiumi vélemény VIII. pontja rögzíti, hogy a bíróság kötelezettsége kizárólag a tájékoztatásra terjed ki, a közvetítői eljárás elrendelésére nem. E tájékoztatást megelőzően a bíróságnak meg kell vizsgálnia azt, hogy fennállnak-e a közvetítői eljárás anyagi jogi és eljárásjogi feltételei (Be. 263. § (1) bekezdés). Amennyiben a feltételek fennállását állapítja meg, a vádirat kézbesítésével egyidejűleg ad tájékoztatást az érintetteknek.

A kollégiumi vélemény szerint az ügyésznek a vádiratban nyilatkoznia kell arról, hogy közvetítői eljárásra sor került-e és ha igen, az milyen eredménnyel zárult. Figyelemre méltó a kollégiumi vélemény megfogalmazása, amely szerint „a közvetítői eljárás bírói engedélyezésének nem akadály, ha az ügyész a nyomozati szakban az arra tett indítványt elutasította, az viszont igen, ha az ügyész ez okból az eljárást felfüggesztette, de a közvetítői eljárás eredménytelennek bizonyult”. Ez azt jelenti, hogy a bírói testület **szerint a bíróság - amennyiben a mediáció feltételeinek fennállását állapítja meg - felülbíráhatja az e kérdésben hozott ügyészi döntést és elrendelheti a mediációt.** Azonban ha az ügyész már felfüggesztette az eljárást mediáció végett, ám az eredménytelennek bizonyult, nem rendelheti el a mediációt. Ez utóbbi megfogalmazásból nem következik, hogy a bíróság köteles lenne felülvizsgálni a mediáció eredményességét. A kollégiumi vélemény nem ad választ arra a kérdésre, hogy a mediáció eredményessége szempontjából az ügyész, a mediátor vagy a sértett nyilatkozatának van-e jelentősége. Amennyiben ügyész vagy a mediátor minősítette eredménytelennek a mediációt, ennek felülvizsgálata minden esetben indokolt. A kollégiumi vélemény azonban ezt nem teszi a bíró feladatává, a bíróságnak nem feladata megvizsgálni azt, hogy a korábban már felfüggesztett eljárásban mi lett a közvetítői eljárás kimenetele, mit tartalmazott a megállapodás és mi lett annak a sorsa, annak teljesítésére miért nem került sor. A gyakorlatban pedig a szükséges iratok hiányában a bíróság nincs is abban a helyzetben, hogy érdemben megvizsgálja a fentieket, ugyanis a mediáció tárgyában keletkezett ügyészégi iratokat nem kötelező a vádirathoz csatolni.

A 67. számú BK vélemény VIII. pontja a bíróság közvetítői eljáráshoz való viszonyát akként ragadta meg, hogy **a közvetítői eljárás a bíróság előtti eljárási szakaszban csupán kiegészítő illetve kiegészítő jellegű.** A diverzióra elsősorban az eljárás nyomozati és vád-előkészítési szakaszában kerül sor, a sértett érdekében azonban azt a bíróság is elrendelheti. A vádemelést követően a bíróság szabadon mérlegeli a közvetítői eljárás feltételeit. Amennyiben álláspontja szerint azok fennállnak, az eljárást felfüggeszti, és az ügyet közvetítői eljárásra utalja. E **kollégiumi vélemény tehát már kifejezetten megfogalmazta az ügyészi mérlegelés felülvizsgálatának lehetőségét, azonban a bírói gyakorlat a kötelező felülvizsgálatot nem terjesztette ki azokra az esetekre, amelyekben már az ügyész elrendelte a mediációt és mérlegelte a mediáció eredményességét.**⁹¹³

⁹¹³ Az osztrák büntetőeljárásban amennyiben egy fiatakorúval szemben vádemelésre kerül sor, a bíróságnak meg kell vizsgálnia az ügyész diverzióval kapcsolatos döntését és döntenie kell a bíróságon kívüli kiegyezés

A bírói gyakorlat a jogintézményre elsősorban **diverziós** eszközként tekintett az elmúlt tíz év gyakorlatában és e megközelítésmód kijelölte a büntetőjogi mediáció helyét a jogkövetkezmények sorában. A bírói gyakorlat szerint a közvetítői eljárás célja a bírósági eljárás elkerülése. A bírói jogértelmezés elsősorban az eljárásjogi szempontok alapján próbálta feloldani a gyakorlatban felmerülő kérdéseket, ami végső soron a mediációra utalható ügyek számának szűkítését eredményezte: „A közvetítői eljárás céljával - bírósági eljárás elkerülése - összeegyeztethetetlen lenne, ha a halmazatban álló cselekmények egy részére közvetítői eljárás, míg másik részére bírósági eljárás folyna.” (Debreceni Ítéltábla Bkf.I.122/2007/2. szám).

A bírói gyakorlat a közvetítői eljárások egyik részese (áldozat) körét a sértett jogi fogalmával azonosította. „A közvetítői eljárás lefolytatásának akadályai lehetnek egyéb feltételek fennforgása esetén az is, ha a bűncselekménynek több sértettje van és nem mindegyik sértett ismert. A mediáció céljából nem következhet az, hogy a sértett személyét ért joghátrány jóvátétele a sértett halála esetén más személynél jelenjen meg, tehát a sértett halála esetén sincs lehetőség a közvetítői eljárás lefolytatására.” (Debreceni Ítéltábla Bkf.I.122/2007/2. szám).

A törvényi szabályozás különbségtételéből kiindulva a bíróságok hivatalból nem vizsgálták a mediáció alkalmazásának lehetőségét, hanem az elterelést elsősorban a nyomozati és az ügyészi szakaszban, a vádemelés előtt tartották alkalmazhatónak. „Miután a Büntetőeljárás törvény a közvetítői eljárás feltételeit másutt nem tartalmazza, csak a vádemelés szakaszához kapcsolódóan, így amennyiben a nyomozás során a gyanúsított a hallgatás jogával élve nem tesz vallomást és a bűnösség kérdésében sem nyilatkozik, a közvetítői eljárásra utalás lehetősége nem nyílik meg, még akkor sem, ha később vádlottként beismerő vallomást tesz” (Debreceni Ítéltábla Bkf.I.122/2007/2. szám).

A bírói gyakorlat szerint a közvetítői eljárást legkésőbb az **elsőfokú bírósági eljárásban** lehet elrendelni. Ez a gyakorlat megfelel a hatályos törvényi szabályozásnak, azonban súlyos kérdéseket vet fel abban az esetben, ha a büntetőeljárás terheltje és sértettje korábban nem kap tájékoztatást a közvetítői eljárás kezdeményezésének lehetőségéről és ennek hiányában ténylegesen nincs lehetőségük e joguk gyakorlására. A diverziós eljárások „versengése” szintén korlátozhatja a konfliktusban érintettek joggyakorlását. Példaként szolgál erre a Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.979/2007/5.számú döntése a közúti baleset gondatlan okozása miatt indult eljárásban. Az ügyészség indítványának megfelelően a bíróság tárgyalás mellőzésével hozott érdemi döntést a büntetőjogi felelősségről, és pénzbüntetéssel sújtotta a terheltet. Ezen ügyben a terhelt a bírói döntésben tájékoztatást kapott arról, hogy tárgyalás tartását kérheti, míg a közvetítői eljárás elrendelésének lehetőségéről – a törvényi

lehetőségéről. A bíróságnak fontos szerep jut az elterelés alkalmazása szempontjából, mert köteles ellenőrizni az ügyész elterelésről és a jóvátétel alkalmazhatóságáról hozott döntését. A bíróság az ügyészi mérlegelést köteles felülvizsgálni és felül is bírálhatja azt. A bíróság a sértett és az elkövető kiegyezését célzó eljárást a vádemelést követően elrendelheti. A felnőtt korú terheltnek esetében sem az ügyész, sem a bíró nem rendelkezik széles mérlegelési joggal. Azt mérlegelik, hogy a büntetés kiszabása mellőzhető-e és a diverzió elegendő-e ahhoz, hogy visszatartsa az elkövetőt az újabb bűncselekmények elkövetésétől. A bíróságnak ebben az esetben szintén mellőznie kell a büntetőeljárás lefolytatását és a vádemelést követően az ügyészre vonatkozó feltételek szerint az eljárást meg kell szüntetnie. Az osztrák jogban az ügyészi diverzió mellőzése abszolút hatályon kívül helyezés ok. Az osztrák jog a fentiekben írtak szerint a bíróság feladatává tette az ügyész diverzióval kapcsolatos döntésének felülvizsgálatát. A bíróság ebben az esetben nemcsak azt vizsgálja, hogy a mediáció alkalmazható-e az ügyben, hanem azt is, hogy a már lefolytatott közvetítés valóban eredménytelen volt-e.

szabályozással összhangban - nem kap tájékoztatást. Így amennyiben a nyomozás során a terhelt nem kap tájékoztatást, úgy a **közvetítői eljárás elrendelésének lehetősége a bírósági szakaszban elenyészhet**. A fentieket támasztja alá a Debrecen Ítélőtábla Bkf.I.122/2007/2. számú döntése, amely így fogalmaz: „A bíróság elé állítással (Be.516.§), és a tárgyalás mellőzésével (Be.543.§) kapcsolatos speciális szabályokból következőleg ha a bíróság elfogadja az ügyészség indítványát ezen eljárási formákra, a Büntetőeljárás törvénynek az elsőfokú bírósági tárgyalás keretében a közvetítői eljárással kapcsolatos szabályai nem alkalmazhatóak.”

Debreceni Ítélőtábla Bkf.II.157/2007/2.sz. és Bkf.I.122/2007/2. számú döntése szintén rögzítette, hogy a másodfokú és a harmadfokú bírósági eljárásban közvetítői eljárás elrendelésére nincs lehetősége a bíróságnak. Ha a konfliktusban érintett felek ezen eljárási szakaszokban kezdeményezik a mediációs eljárást, kérelmüket el kell utasítani. Az előbbi döntés szerint a közvetítői eljárás megindulásának érdemi eljárásjogi feltétele a felfüggesztés, mely eljárási aktus nélkül mediációnak nem lehet helye. A bíróság döntése utal a Debreceni Ítélőtábla Büntető Kollégiumának 2007. február 19-i véleményében kifejtettekre. A bíróság rögzítette, hogy „Szintén kizárja a tárgyalás jogintézmény alkalmazását az, hogy a Be. vonatkozó rendelkezései szerint a másodfokú bíróság tevékeny megbánás okából az eljárást nem szüntetheti meg, mivel ilyen megszüntetési okot a Be.373.§ (1) bekezdés I. pontja nem tartalmaz.” Az ítélőtábla szövegcentrikus jogértelmezésével szemben az ügy alapjául szolgáló Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 2007. február 15-én kihirdetett 2.Bf.573/2006/9/II. számú végzése eltérő következtetésre jutott.

A bírói döntések indokolásai általában a Be. és a Btk. szabályaira és a vonatkozó kollégiumi véleményekre alapozzák állásfoglalásukat, a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárásról szóló törvényre kevésbé vannak figyelemmel. Nemzetközi dokumentumok nem jelennek meg hivatkozásaikban. Példa erre a gondatlanságból elkövetett életveszélyt okozó testi sértés vétsége miatt indult büntetőügyben hozott bírói döntés, amelyben a bíróság a 3/2007. BK. véleményre hivatkozott (Debreceni Ítélőtábla Bkf.I.323/2011/2. szám).

A tájékoztatás elmaradását sérelmezte a terhelt a Kúria előtt Bfv.III.151/2014/2.szám alatt folyamatban volt ügyben, miszerint a bíróság az eljárás megindításától kezdve elmulasztotta őt tájékoztatni a közvetítői eljárás lehetőségéről, amelynek eredményeképpen a tevékeny megbánásra vonatkozó szabályok vele szemben nem voltak alkalmazhatóak. A Szegedi Járásbíróság a felülvizsgálati indítvánnyal megtámadott ítéletét a Be. XXIV. Fejezetében szabályozott bíróság elé állítás keretében hozta. A legfőbb bírói fórum szerint „a Be. 521. § szerint e külön eljárási forma esetén a Be. XII. Fejezetében foglalt szabályok - így a bíróság számára a közvetítői eljárással kapcsolatos tájékoztatási kötelezettséget előíró 264. § (3) bekezdése - nem alkalmazhatóak. Ebből következően a bíróság elé állításos eljárásban a közvetítői eljárás lefolytatása kizárt [3/2007. számú BK vélemény XIX/1. b) pont]. A tevékeny megbánás mint büntethetőséget megszüntető ok ugyanakkor fogalmilag csak a közvetítői eljárás eredményes lefolytatását követően valósul meg, jelen esetben azonban közvetítői eljárás nem volt és a törvényben meghatározott kizáró okok fennállása folytán nem is lehetett folyamatban.”

A legfelsőbb bírói fórum több eseti döntésében megerősítette, hogy a felülvizsgálati eljárás során érdemben nem bírálhatóak felül a közvetítői eljárás elrendelése tárgyában hozott eljárásjogi döntések. Ahogyan azt a Legfelsőbb Bíróság Bfv.II.979/2007/5.számú döntése

rögzíti, „sem a közvetítői eljárás elrendelése, sem annak mellőzése nem tartozik a felülvizsgálati okok körébe, ennek kapcsán a felülvizsgálati eljárásban az e kérdéssel összefüggő más bírói döntések sem képezhetik a felülvizsgálat tárgyát. Mindemellett e határozatok felülvizsgálatát kizárja a Be.416.§ (1) bekezdésében meghatározott feltétel is: e rendkívüli jogorvoslat csak ügydöntő határozattal szemben alkalmazható, a közvetítői eljárással összefüggő végzések ilyen ügydöntő határozatnak nem tekinthetők. Nem nyújtott alapot a felülvizsgálati eljárás lefolytatására a védőnek az a kifogása sem, amely szerint törvénysértően történt a Btk.36.§ (1) bekezdésében szabályozott tevékeny megbánás mint büntethetőséget megszüntető ok alkalmazásának mellőzése.” Hasonló érvelést tartalmaz a BH.2010/30.II., Bfv.II.1220/2012/2. számú eseti döntés is. A bírói gyakorlat nem engedett teret annak sem, hogy perújítási kérelem alapján közvetítői eljárás elrendelésére kerülhessen sor. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2.Bpi.1404/2008/2. számú döntése).

Az **alsóbb fokú bíróságok** egyes esetekben a törvényben rögzített kizáró ok ellenére is elrendelték a közvetítői eljárást, ezáltal **tágították a mediáció alkalmazhatósági körét**. Példa erre a Zalaegerszegi Városi Bíróság 14.Fk.426/2007/2. számú döntése, amelyet az eredményes közvetítői eljárást követően az eljárás megszüntetése követett. Míg a városi ügyészség nem élt fellebbezéssel e döntés ellen, a megyei főügyészség a Legfelsőbb Bírósághoz felülvizsgálati indítványt nyújtott be, mert a fiatalok elkövető a lopási cselekményt felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt követte el. A legfőbb bírói fórum a Zalaegerszegi Városi Bíróság eljárást megszüntető döntését – az eredményes közvetítői eljárás ellenére - hatályon kívül helyezte és a városi bíróságot új eljárás lefolytatására utasította (Bfv.I.1038/2007/5.szám).

A bírói gyakorlat **szűkítette a mediációra terelhető bűncselekmények körét**. Míg a jogalkotó lehetővé tette a közvetítői eljárás elrendelését egyes bűncselekmények miatt, addig a jogalkalmazók a konkrét ügyekben a cselekmények társadalomra veszélyességét eltérően ítélték meg. „Vannak olyan bűncselekmények pld. orgazdaság, melyeknek sem természetes, sem jogi személy sértettje nincs, így ezért nem jöhet szóba a mediáció. Végül vannak olyan bűncselekmények, melyeknél a Be. 221/A.§ (3) bekezdés d) pontjára figyelemmel célszerű, ha az ügyész vagy a bíróság megtagadja a közvetítői eljárásra utalást a cselekmény jellege, az alkalmazható joghátrány miatt (Btk. 188.§ (1) bekezdés, (2) bekezdés a) és b) pontja, 189.§ (1) és (2) bekezdés a) pontja). Az előbbi érvelés alátámasztására szükséges megjelölni a Btk. 188.§ (1) bekezdésébe ütköző ittas járművezetés vétségét, melyért indult büntető eljárásban nincs törvényi alapja a közvetítői eljárásnak, ugyanakkor ennek lehetősége biztosított a társadalomra sokkal nagyobb veszélyt jelentő, személyi sérülést okozó ittas vezető esetében.” – tartalmazza a Debreceni Ítéltábla Bkf.I.122/2007/2. számú döntése. Az emberölés büntetnének kísérlete miatt indult ügyben a terhelt a tárgyalás előkészítése során kérte ügye közvetítői eljárásra utalását, amelyet a bíróság elutasított (Debreceni Ítéltábla Bkf.II.666/2013/2.sz.).

Szintén szűkítő jogértelmezésre enged következtetni a többek által elkövetett bűncselekmények körének és a halmazati kérdéseknek a megítélése. A fenti bírósági döntés szerint: „Szükséges kitérni a közvetítői eljárás alkalmazhatóságának kérdésére a társtettesek, részesek és a halmazat esetére is. Társtettesi elkövetésnél - ugyanez vonatkozik a részesekre - személyenként kell vizsgálni a közvetítői eljárás lehetőségét. A feltételek teljesülése esetén az eljárást személyekre kell elkülöníteni és felfüggeszteni, míg a többi elkövetőre folytatni kell

azt. Ha a halmazatot alkotó cselekmények közül akárcsak egy bűncselekmény nem felel meg a mediáció feltételeinek, a közvetítői eljárásnak nincs helye, ugyanis a Be. 257.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a bíróságnak az ügydöntő határozatban a vádról határoznia kell, vagyis a vádat ki kell mérítenie, nincs lehetőség az elkövető egyes cselekményeinek külön-külön történő eldöntésére. Abban az esetben, ha a bűnhalmazatban álló cselekmények között lenne olyan, amelyre a mediáció feltételei teljesülnének, így elkülönítés, felfüggesztés bekövetkezne, majd a közvetítői eljárás eredménytelen lenne, előállhatna, hogy több büntetést kapna az elkövető az egységesen egy vádiratba foglalt cselekményeiért.”

Az alsóbb fokú bírósági gyakorlatban a Bonyhádi Városi Bíróság B.35/2007/20. számú ítélete kristálytiszta tükrözi azt a bírói szemléletet, miszerint **a közvetítői eljárás egyfajta gyorsított kártérítési eljárás**. A magánlaksértés és rongálás miatt indult ügyben a terhelt a sértett kárát megtérítette, azonban közvetítői eljárást nem folytattak le az ügyben. A bíróság ennek ellenére megszüntette az eljárást tevékeny megbánás okán, azonban a Legfelsőbb Bíróság ezt törvénysértőnek találta. (Bfv.III.565/2008/7.szám)

A bírói gyakorlatban megfigyelhető az a tendencia, hogy az alsóbb fokú bíróságok az eredményes közvetítői eljárás következményeként olyan esetekben is megszüntették az eljárást, ahol erre a törvény nem adott lehetőséget azaz **tágították az eredményes mediáció jogkövetkezményeit**. A másodfokú, harmadfokú és felülvizsgálati eljárások azonban érvényre juttatták a törvény szövegszerű alkalmazását és a fenti esetekben kizárólag a büntetés korlátlan enyhítésére volt lehetőség az eljárás megszüntetése helyett.

Sok esetben előfordult, hogy a jogalkalmazók a büntetés kiszabása helyett próbára bocsátás intézkedést alkalmaztak a korlátlan enyhítés eredményeként, majd a Legfelsőbb Bíróság ezen ügyekben megrovásban részesítette az elkövetőket (Bfv.II.788/2009/5.szám, Bfv.II.679/2010/5. szám) illetve a vádlottat végrehajtásában felfüggesztett pénzbüntetésre ítélte (Bfv.III.1.406/2011/5.szám).

4.3. A mediáció a gyakorlatban

Első empirikus kutatásom célja a 2007. január 1. napja és a 2010. december 31. napja között Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén elrendelt közvetítői eljárások kriminológiai szempontú vizsgálata volt. Az alábbiakban bemutatom a személy elleni, a közlekedési és a vagyon elleni bűncselekmények miatt indult ügyekben alkalmazott mediáció sajátosságait. Az alábbi táblázat szemlélteti azt, hogy a mediációban érintett **személy elleni büntetőügyek** hogyan oszlottak meg tárgyuk szerint az első négy évben.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a fenti időszakban a vizsgált megyében az **erőszakos bűncselekmények** között a legnagyobb arányban a testi sértés büntette miatt indult büntetőügyekben rendelték el a mediációt, a közvetítői eljárásra utalt személy elleni büntetőügyek 80-95,8 százalékos arányban testi sértés büntette miatt indultak. Emellett évente egy-két ügyben közvetítői eljárást folytattak le zaklatás miatt. Kivételesen 2007-ben egy esetben rágalmozás, 2010-ben egy alkalommal foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés miatt került sor közvetítésre.⁹¹⁴ A mediáció alkalmazási gyakorisága

⁹¹⁴ A személy elleni ügyek esetszámai és megoszlása a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazságügyi Hivatal által 2011. július 19. napján rendelkezésemre bocsátott adatsorokon alapulnak. A kutatásban a segítségnyújtás

szempontjából önmagában nem volt döntő jelentősége annak, hogy a törvény az adott bűncselekményt milyen büntetési tétellel fenyegeti. A legenyhébben, egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő rágalmozás, becsületsértés, személyes adattal visszaélés, zaklatás alapesete, a két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő magánlaksértés alapesete miatt nem vagy kivételes esetben került sor a resztoratív eljárásra. A súlyos testi sértés büntette, a kényszerítés, a személyi szabadság megsértésének alapesete három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, azonban az utóbbi két bűncselekmény miatt nem alkalmazták a konfliktusfeloldást célzó diverziós eljárást. Az öt évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetén ritkábban rendelték el a közvetítői eljárást. A törvényi lehetőség ellenére a mediáció alkalmazása nem vált elterjedtté a testi sértés azon minősített eseteinél, amelyeknél az eredmény a sértett maradandó fogyatékosága vagy súlyos egészségromlása volt.

22. ábra A Szabolcs-Szatmár Beregi Megyei Igazságügyi Hivatalhoz érkezett és ügyész által mediációra utalt személy elleni büntetőügyek

	2007	2008	2009	2010
súlyos testi sértés (Btk. 170. § (1), (2) bekezdés)	4	21	13	11
testi sértés aljas indokból vagy célból illetve védekezésre vagy akaratsúlyozásra képtelen személlyel szemben (Btk. 170. § (1), (2), (3) bekezdés)	-	2	2	1
gondatlanságból elkövetett súlyos testi sértés (Btk. 170. § (1), (2), (6) bekezdés)	-	-	-	1
foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés (Btk. 171. § (1) bekezdés)	-	-	-	1
zaklatás (Btk. 176/A.§)	-	1	1	2

A mediáció alkalmazása **ügyészségenként eltérő gyakoriságot** mutatott. A Mátészalkai Városi Ügyészség és a Nyíregyházi Városi Ügyészség utalta a legtöbb erőszakos ügyet mediációra (a 2007-ben mediációra utalt összes ügy a Mátészalkai Városi Ügyészségről érkezett az Igazságügyi Hivatalba). A Kisvárdai Városi Ügyészség négy év alatt összesen egy erőszakos ügyet utalt közvetítői eljárásra. A büntetőeljárás az esetek többségében a sértett feljelentésére, magánindítványára indult meg, ő kérte az elkövető felelősségre vonását. Az elkövető általában a rendőrségtől és az ügyészségtől kapott tájékoztatást arról, hogy a sértettnek nyújtott jóvátétel teljesítésével maga is befolyásolhatja az eljárás végkimenetelét. A sértett tájékoztatásában az ügyészség játszott kulcsszerepet, 2008-ban és 2009-ben az esetek 88 százalékában, 2010-ben az ügyek 76 százalékában az ügyészség nyújtott tájékoztatást az áldozatnak a meghallgatása keretében.

elmulasztása bűncselekményt a közlekedési ügyek közé soroltam, mert a bűncselekmény kriminológiai szempontból e bűncselekménycsoportba tartozik, bár a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény e bűncselekményt a személy elleni bűncselekmények között szabályozza. Az Igazságügyi Hivatal által vezetett lajstromrendszerben egy ügghöz egy bűncselekménytípus rendelhető hozzá, így a személy elleni ügyek lajstrom szerinti (besorolása) eltérhet a kutatásban megállapított bűncselekmény-kategóriától.

A közvetítői eljárást sok esetben az **ügyész hivatalból**, a felek hozzájárulásával rendelte el (2007-ben az ügyek 4/5-énél, 2008-ban az ügyek felénél, 2009-ben az ügyek 4/10-énél, 2010-ben az ügyek 1/10-énél). Az elkövető és a sértett közösen 2007-ben nem, 2008-ban az esetek 2/10-ében, 2009-ben az esetek 4/10-ében, 2010-ben az ügyek 3/10-ében kezdeményezett mediációt. Az elkövető önállóan 2007-ben nem, 2008-ban az esetek 3/10-ében, 2009-ben az ügyek 3/10-ében, 2010-ben az esetek 5/10-ében kérte a közvetítői eljárást. A sértett önállóan egyetlen esetben sem kezdeményezte a mediációt. Ha a védő részt vett az eljárásban, általában tett indítványt a közvetítői eljárásra. A jogintézmény ismertté válásával a terheltek egyre több esetben kezdeményeztek mediációt.

Egy ügyben a konfliktus részesei, az ittas, bántalmazást kezdeményező férfi és a kiskorú gyermekeit nevelő nő, rokoni kapcsolatban álltak és kölcsönösen bántalmazták egymást. A közös kérelmükre elrendelt mediáció eredményre vezetett. A megállapodásban mindketten felelősséget vállaltak tettükért, bocsánatot kértek egymástól és ígéretet tettek arra, hogy a jövőben nem kerül sor közöttük hasonló konfliktusra (Vásárosnaményi Városi Ügyészség B.1049/2009).

A személy elleni bűncselekmények elkövetői **iskolai végzettségük** szempontjából 2007 és 2009 között közel azonos arányban oszlottak meg aszerint, hogy legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végeztek el vagy ennél magasabb szintű tanulmányokat folytattak, szakmát, érettségit szereztek. Nem fordult elő egyetlen olyan elkövető sem, akinek az iskolai végzettsége 1-4. általános iskolai osztály között volt. 2008-ban és 2010-ben felsőfokú tanulmányokat folytató és felsőfokú végzettséget szerzett elkövetők is előfordultak két-két esetben. A fiatalkorú elkövetők szakiskolában tanuló diákok voltak. A terheltek **munkaerő-piaci helyzete** szempontjából ki kell emelni, hogy az elkövetők többsége a 2008. és a 2009. évben munkanélküli volt (2008-ban az elkövetők 54 százaléka, 2009-ben 47 százalékuk), akiknek egy része szociális segélyben részesült, másik részük nem kapott segélyt, néhány elkövető pedig alkalmi munkát végzett. Az elkövetők körülbelül 1/5-e 2007 és 2009 között munkahellyel rendelkezett, 2010-ben az elkövetők fele rendelkezett munkahellyel. Az elkövetők 1/5-e 2007 és 2009 között rokkant nyugdíjas vagy nyugdíjas volt. Az elkövetők **vagyoni helyzete** a 2007 és 2009 közötti ügyeket vizsgálva nem alkot homogén képet. Az elkövetők 40-50 százaléka rendelkezett saját lakóingatlannal, gépjárművel ennél kevesebben rendelkeztek, évente egy-két elkövető. A 2007. év elkövetői közül egy terhelt vagyontalan volt, a vagyontalan elkövetők aránya 2008 és 2010 között körülbelül 4/10 volt. A mediációban részt vett elkövetők többnyire első alkalommal kerültek összeütközésbe a törvénnyel (2007-ben 8/10-ük, 2008-ban körülbelül 6/10-ük, 2009-ben 8/10-ük és 2010-ben körülbelül 9/10-ük **büntetlen** előéletű volt). A bűnismétlők aránya 2007-ben és 2008-ban 2/10, 2009-ben és 2010-ben 1/10. Az erőszakos bűncselekmények sértettjei 2007-ben 80 százalékos, 2008-ban 52 százalékos, 2009-ben és 2010-ben 58 százalékos arányban férfiak voltak. A sértett ügyvédi képviselőt általában nem vett igénybe. 2008-ban az áldozat egy alkalommal kérte ügyvéd közreműködését.

A büntetőjogi mediáció első négy évének tapasztalata azt mutatja, hogy az erőszakos bűncselekmény közül az ismerősök, különösen a családtagok közötti konfliktusok azok, amelyeknek a rendezésében a helyreállító igazságszolgáltatás ezen eszközét alkalmazzák. A mediációval érintett konfliktusok túlnyomórészt szituatív módon alakultak ki, az elkövető és a

sértett ritkán állt haragos viszonyban egymással (ez 2007-ban két ügyet, 2008-ban körülbelül az ügyek 1/10-ét, 2009-ben az ügyek 4/10-ét, 2010-ben az ügyek 1/10-ét jellemezte). A konfliktusok további jellemzője, hogy azok kihűlt konfliktusok voltak, a 2009. és a 2010. évben azonban a mediátor strukturális konfliktusokban is közvetített. A családi kapcsolatot követően az ismerősi viszony a leggyakoribb kapcsolattípus az áldozat-elkövető viszonyában. A barátok közötti bántalmazás 2008-ban és 2010-ben az esetek 1/10-ében szolgált a resztoratív eljárás alapjául. A tanár-diák konfliktus kivételesen, egy 2010-es jogesetben jelent meg.

A családon belüli erőszak és tartós strukturális konfliktus előzte meg azt a mediációt, amelyben terheltként egy negyvennégy éves férfi, sértettként házastársa és lánya vett részt. A terhelt már az ügyészi meghallgatás során is a vagyoni kár megtérítésére tett ígéretet, majd a mediáció során a felelősség elismerése, a bocsánatkérés mellett összesen 17.700 Ft megfizetését vállalta. A terhelt megígérte, hogy a jövőben a sértettekkel szemben tiszteletet tanúsít (Nyíregyházi Városi Ügyészség B.3377/2008).

Bár a büntetőeljárások nem minden esetben vizsgálták meg a konfliktus összes részesének felelősségét, mert ezt büntetőjogi szabályok nem tették lehetővé, a mediációban ebben az ügybe a konfliktus összes érintettje részt vett.

A közvetítés egy elkövető és két sértett között folyt egy testi sértés büntette miatt indult eljárásban. Az elkövető ittas állapotban egy szórakozóhelyen, táncolás közben megütötte két barátját. A sértettek nem tettek feljelentést, ezért a nyomozás csak a súlyosan megsérült áldozat sérelmére elkövetett cselekmény miatt folyt. A mediációban azonban mindkét sértett részt vett. Az elkövető a súlyos sérülést szenvedett sértettnek már a mediáció előtt megtérítette a fogászati költségeket és ezzel a konfliktus részben rendeződött. A mediáció keretében az elkövető bocsánatot kért a sértettektől és még további 15.000 Ft-ot fizetett ki annak a sértettnek, akinek a fogászati kezelése miatt háromnapos munkabére esett ki (Fehérgyarmati Városi Ügyészség B.761/2007).

A megállapodások tartalma sok esetben **bocsánatkérés mellett nyújtott pénzbeli jóvátétel** volt. Ez a 2007-ben megkötött négy megállapodásból kettőt, a 2008-ban megkötött megállapodások 2/5-ét, 2009-ben a megállapodások 1/4-ét, a 2010-ben megkötött megállapodások 3/5-ét jellemezte. Az elkövetők legtöbbször a sértett sérüléseivel összefüggő költségeket, a fogászati, orvosi kezelés költségét, a kiesett munkabért és a sértett büntetőeljárással felmerült útiköltségét fizették meg. 2007-ben egy megállapodásban, 2008-ban a megkötött egyezségek 2/10-ében, 2009-ben 1/5-ében, 2010-ben 3/10-ében az elkövető **a bocsánatkérés mellett nem anyagi természetű kötelezettséget** vállalt, azaz a pénzbeli jóvátétel arányát megközelítette a szimbolikus jóvátétel. A terheltek ennek keretében ígéretet tettek arra, hogy kevesebb alkoholt fogyasztanak, változtatnak addigi magatartásukon és a nézeteltéréseket erőszakmentes módon rendezik. Az eredményes közvetítések 1/5-énél - 1/10-énél az elkövető a bocsánatkérés mellett vagyoni és nem vagyoni jóvátételt is nyújtott.

Bocsánatkéréssel zárult a mediációs eljárás az édesapa által felnőtt korú fia sérelmére elkövetett testi sértés büntette miatt indult eljárásban. Az apát dühítette, hogy a házasságban élő fia más nőnek udvarolt és hogy a családját elhanyagolta. Az apa gyógyszer és alkohol hatása alatt késsel kergette a fiát, majd megszúrta őt. Az elkövető és védője közösen kérték a mediáció elrendelését. A mediációban a sértett elfogadta a terhelt bocsánatkérését és ezzel a konfliktust lezártak tekintették (Fehérgyarmati Városi Ügyészség B.416/2009).

A féltékenység váltotta ki a hatvannégy éves férjnek és a hatvanhárom éves feleségének a konfliktusát, amely a feleség bántalmazásához vezetett. A feleség nem kívánt feljelentést tenni, azonban az eljárás megindult. A közvetítői eljárásban az elkövető bocsánatot kért a sértettől, levonták a tanulságokat és megígérték, hogy a jövőben hasonló esetre nem kerül sor. A mediációs ülést Fehérgyarmaton tartották meg (Fehérgyarmati Városi Ügyészség B.850/2009).

A tanulmányokat folytató elkövető alkoholos befolyásoltság alatt bántalmazta volt barátnőjét. A megkötött megállapodásban bocsánatkérés mellett a kapcsolatuk javítására tettek kölcsönös ígéretet, miszerint a terhelt a jövőben felmerülő konfliktusok esetén kontrollálja magát és a problémákat meg fogják beszélni (Nyíregyházi Városi Ügyészség B.10.377/2009).

A fiatalkorú terhelt jóvátétele az áldozat és az áldozat családja javára szolgált. Az elkövető megverte tizenhét éves ismerősét, aki a kezdetekben nem akart részt venni a mediációban. A vagyontalan, jövedelemmel nem rendelkező fiatalkorú bocsánatkérése mellett nyújtott anyagi és nem anyagi természetű jóvátételt. Az elkövető 100.000 Ft kártérítés megfizetése mellett azt is vállalta, hogy személyesen segít a sértett családjának a ház körüli munkákban (Nyíregyházi Városi Ügyészség Fk.4720/2009).

A jóvátétel általában a sértett javára szólt, azonban az elkövető 2007-ben egy esetben, majd 2009-ben két esetben a megsértett közösséget kívánta kiengesztelni.

Egy ügyben az elkövető a helyi választási bizottság hét tagját rágalmazta. A megbeszélésen az terhelt nemcsak bocsánatot kért az érintettektől, hanem vállalta azt is, hogy a település valamennyi lakosának postaládájába eljuttat egy olyan levelet, amelyben tájékoztatja a lakosságot a korábbi állításainak valótlanosságáról (Mátészalkai Városi Ügyészség B.1642/2006).

A megállapodások minden esetben **teljesültek**, ez alól egyetlen kivételként 2008-ban egy megkötött megállapodást nem teljesítettek. Az ügyészek a mediáció eredményességét nem bírálták felül, hanem elfogadták a sértettek és a mediátorok nyilatkozatát.

A megállapodások megkötése a legtöbb esetben azért hiúsul meg, mert valamelyik fél nem ment el a mediációs megbeszélésre.

A sértett korábban meglopta az autószerelő foglalkozású elkövetőt, aki haragjában később megütötte a sértettet. Az ügyészség a beszerzett pártfogó felügyelői vélemény alapján, a felek hozzájárulásával hivatalból mediációra utalta az ügyet. A megállapodás megkötésére azért nem került sor, mert a sértett nem vett részt a mediációs ülésen. A sértett a mediátornak jelezte, hogy nincs pénze és ideje a megyeszékhelyre utazni. Az ügyészség ezután a nyomozást megszüntette és az elkövetőt megrovásban részesítette (Mátészalkai Városi Ügyészség B.1135/2007).

A vizsgálat erőszakos bűncselekményeket általában a konfliktufeloldás motiválta. A szükséglet-kielégítés egy-egy esetben vezetett személy elleni bűncselekmény elkövetéséhez 2008 és 2010 között.

Az elkövető és a sértett a bűncselekmény elkövetése előtt egyszer sem találkozott abban a jogesetben, amelyben a huszonnégy éves elkövető rendszeresen hívogatta a telefonkönyvből

kiválasztott telefonszámot. A bűncselekmény elkövetését a szükséglet-kielégítés motiválta, ugyanis az elkövető a munkahelyén unatkozott. Az elkövető nem tudta, hogy a telefonos zaklatás bűncselekmény, azonban a mediáció keretében felelősséget vállalt tettéért, bocsánatot kért a sértettől és vállalta, hogy a jövőben sem a sértettet, sem más személyt nem fog telefonon zaklatni (Fehérgyarmati Városi Ügyészség B.160/2008).

A mediátor általában egymás jelenlétében hallgatta meg a feleket. Kivételesen előfordult, hogy a mediátor közvetett mediációt is tartott.

Az általános iskolai végzettségű, szakképzetlen férfi ellen azért indult eljárás, mert hölgyismerőse sérelmére zaklatást követett el. Az első mediációs megbeszélésen a mediátor a sértettel külön beszélgetett, a sértett elmondta, hogy a valódi konfliktus közöttük és a terhelt családja között feszül, akik ellen zaklatás miatt már feljelentést tett. A direkt mediáció keretében a felek megállapodást kötöttek, az elkövető bocsánatot kért a sértettől és vállalta, hogy segíteni fog a sértett és az elkövető családja közötti konfliktus megoldásában. A sértett elmondta, hogy a terhelt családtagjaival szemben indult eljárásban is közvetítői eljárást fog kérni. A terhelt rendszeres jövedelemmel rendelkezett, azonban a felek számára a nyíregyházi Igazságügyi Hivatalba történő beutazás költségei is megterhelést jelentettek, ezért a mediációs üléseket a kispaládi önkormányzat egyik helyiségében tartották meg (Fehérgyarmati Városi Ügyészség B.106/2009).

Azokban az esetekben, amikor a mediáció nem volt eredményes az ügyész vádat emelt. Előfordult, hogy az ügyészség még az eredménytelen mediáció ellenére megszüntette az eljárást és az elkövetőt megrovásban részesítette, mert utólag csekély tárgyi súlyúnak ítélte az ügyet. A bíróság a sikertelen mediáció után legtöbbször pénzbüntetést szabott ki, egy esetben közérdekű munkát szabott ki és egy esetben próbára bocsátás intézkedést alkalmazott, azaz szabadságvesztés büntetés kiszabására nem került sor egy elkövetővel szemben sem.

A bíróság által elrendelt mediációs ügyek száma a vizsgált időszakban változást nem mutatott, **évről évre egy-egy esetben** rendeltek el mediációt a személy elleni bűncselekmények esetében. A bírói gyakorlatot tekintve figyelemre méltó, hogy a bíróságok **közül kizárólag a megyeszékhelyi bíróság utalt néhány ügyet mediációra, míg a többi bíróság egyáltalán nem rendelt el mediációt.** A bírói gyakorlatban nem találjuk nyomát annak, hogy a bíróság az ügyész által elutasított indítvány mérlegelését felülbírálván közvetítői eljárást rendelt volna el a személy elleni bűncselekmények miatt indult ügyekben. A bírói gyakorlatban mediációra utalt büntetőügyek közös sajátossága **a mediációt indítványozó meghatalmazott védő részvétele az eljárásban.** Ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet arra, hogy ez a megállapítás annak a kevés ügynek a tapasztalatán alapult, amelyben egyáltalán sor került a bíróság határozata folytán a közvetítői eljárásra.

Nem állíthatjuk a 2007 és 2010 közötti ügyek tapasztalatai alapján, hogy a büntetőjogi mediációban a szakképzetlen, vagyontalan bűnismétlők vesznek részt. A mediációra utalt ügyek **közös attribútuma inkább a cselekmények csekély tárgyi súlya, a terhelt büntetlen előélete és a sértett előzetes megbocsátása.** A közvetítői eljárásra utalt családtagok közötti konfliktusok nem minden esetben voltak tartós, együtt élő emberek közötti konfliktusok, hanem sok esetben különélő családtagok között, szituatív módon merültek fel. A hozzátartozók nem akarták, hogy rokonukat felelősségre vonják és sokszor már a mediáció előtt megbocsátották a sérelmet. A sértett akarata így befolyásolni tudta az eljárás végkimenetelét, **a mediáció a feljelentés visszavonásának funkcióját töltötte be.** A szülők

és a pedagógusok „fegyelmezési joga” ugyan sok esetben kiváltotta a közhatalmi reakciót, a büntetőeljárás megindítását, azonban e cselekmények is tipikusan közvetítői eljárásra kerültek. Itt meg kell jegyezni, hogy a jogalkalmazásban a szülői fegyelmezési jog társadalomra veszélyességének megítélése nem egységes. Álláspontom szerint az ügyek kiválasztásakor nem a helyreállítást igénylő sérelem alapján szelektálódtak az ügyek, nem a sértett jóvátételt igénylő szükségletei kerültek középpontba a közvetítői eljárásokban, hanem az a sajátos élethelyzet, hogy a bűncselekmény megtörténtekor a sértett családtag, ismerős még kérte az elkövető felelősségrevonását, később azonban már ő maga sem akarta, hogy hozzátartozójával szemben büntetést szabjanak ki. A sértettnek nem érdeke, hogy a vele közös háztartásban élő hozzátartozója pénzbüntetést fizessen, mert az a „közös kasszát” terhelné, míg a közérdekű munka szintén nem a sértett javára szolgál. A sértettek által elszenvedett súlyosabb sérelmek szintén igényelték volna a jóvátételt, azonban ilyen ügyekben nem alkalmazták a mediációt. A vádhatóság a diverzió jellegével együtt járó, hagyományosan csekély súlyú cselekmények esetén látott lehetőséget a hivatalbóli elrendelésre. Ezt mutatja az is, hogy még olyan esetben is megszüntették az eljárást megrovás alkalmazása mellett, ahol a mediáció nem volt eredményes.

A kutatásban vizsgált ügyek **legnagyobb hányada vagyon elleni bűncselekmény** volt, összesen 184 ügy. Az alábbi táblázat szemlélteti a vagyon elleni bűncselekmények miatt elrendelt közvetítői eljárások megoszlását ügyészségeként és bíróságokként. A vagyon elleni bűncselekmények esetében szembetűnő, hogy a vagyon elleni bűncselekmények esetén két és félszer nagyobb gyakorsággal alkalmazták a mediációt, mint a személy elleni bűncselekmények esetében, míg több mint háromszor gyakrabban, mint a közlekedési ügyekben.

23.számú ábra A vagyon elleni bűncselekményeknél alkalmazott mediáció 2007 és 2010 között

	Vagyon elleni bűncselekmények			
	2007	2008	2009	2010
Nyíregyházi V. Ügyészség	4	15	28	62
V. Ügyészség				
Kisvárdai V. Ügyészség	2	1	1	-
Fehérgyarmati V.Ügyészség	4	1	3	4
Nyírbátori V. Ügyészség	16	6	8	8
Mátészalkai V. Ügyészség	4	6	5	8
Vásárosnaményi V. Ügyészség	1	2	4	16
összes ügyészség	31	31	49	98
	163			
Nyíregyházi V.Bíróság	9			
Kisvárdai V.Bíróság	10			
Fehérgyarmati V. Bíróság	1			
Nyírbátori V. Bíróság	-			
Mátészalkai V.Bíróság	1			
Vásárosnaményi Bíróság	-			
összes bíróság	21			

Empirikus kutatási adataim szerint **jelentős eltérések** vannak az egyes ügyészségek gyakorlatában a közvetítői eljárások elrendelésében az ügyek tárgya szerint és jelentős a **szóródás** is, azaz egy-egy kivételes esetben akár nagyobb összegű elkövetési érték, kár esetén is alkalmazták a mediációt, holott ez az ennél kisebb kárt okozó bűncselekmények esetén sem volt az tipikus. Mindezt a Mátészalkai, a Vásárosnaményi és a Kisvárdai Ügyészség gyakorlatának bemutatásán keresztül szemléltetem az alábbiakban. Látható, hogy a vagyon elleni bűncselekmények esetében is **a megyeszékhelyi ügyészség alkalmazta a legnagyobb gyakorisággal a mediációt.**

A Mátészalkai Városi Ügyészségen 2007 és 2010 között a legtöbb esetben **jármű önkényes elvétele** miatt alkalmaztak mediációt összesen öt esetben, míg lopás, rongálás, sikkasztás, csalás, készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés ügýtípusokból négy év alatt kevesebb, egy-négy eset fordult elő. Az elkövetők többnyire 24. életévüket betöltött férfiak voltak, az elkövetők sok esetben jövedelem nélküliek, szakképzetlen munkanélküliek, büntetlen előéletűek. A sértettek többnyire felnőtt korúak, akik jogi képviselő nélkül jártak el. Ugyan az elkövetőt és a sértettet a rendőrség és az ügyészség is tájékoztatta a mediációról, **kulcsszerepe volt az ügyészi kezdeményezésnek és a meghallgatásnak.** Általában egy mediációs ülés alatt rendeződött a felek közötti konfliktus. A sértett és az elkövető többnyire előzetes kapcsolata az esetek többségét jellemzi, összesen négy ügyben nem ismerték egymást a bűncselekményt megelőzően. Az ügyek többségében megállapodást kötöttek és ennek keretében az elkövető **bocsánatot kért a sértettől és vagyoni jóvátétel teljesítését vállalta.** Az ügyek egyharmadában az elkövető nem tudta teljesíteni a megállapodást, ezért a bíróság pénzbüntetést, ritkábban a közérdekű munka büntetést szabott ki vele szemben.

A Vásárosnaményi Városi Ügyészségen a vagyon elleni bűncselekményeknél kevesebb esetben alkalmaztak mediációt, legtöbb esetben (öt ügyben) **csalás** miatt. Az ügyek terheltjei megoszlottak jövedelmi és vagyoni viszonyaik szerint, a sértetthez **általában előzetes kapcsolat** fűzte őket. A közvetítői eljárásról a rendőrségtől és az ügyészségtől kaptak tájékoztatást. A felek jogi képviselő nélkül jártak el, **többnyire az elkövető kezdeményezte** a mediációt. A megállapodás keretében egy kivételével – amikor nem pénzbeli jóvátételt vállalt a közösség javára – az elkövetők kártérítést fizettek a sértettnek. Az elkövetők **közel fele azonban nem tudta teljesíteni a megállapodást.**

A Kisvárdai Városi Ügyészségen a vagyon elleni bűncselekmények miatt négy ügyben rendeltek el mediációt: két esetben **lopás**, egy-egy esetben pedig **sikkasztás** és **rongálás** miatt. Az ügyek sajátossága, hogy a kárösszeg két esetben meghaladta a 300.000 Ft-ot, egy esetben pedig közel 700.000 Ft volt. Az elkövetők vagyoni jóvátétellel és bocsánatkéréssel tették jóvá a sérelmet, azonban az erről szóló megállapodás két esetben **nem teljesült.**

A fentiek azt szemléltetik, hogy a vagyon elleni bűncselekmények esetében nem alakult ki következetes gyakorlat az első négy évben, hanem nagyobb kárösszeg esetén is elrendelték a mediációt és a megállapodások több esetben nem teljesültek. A vagyoni kárt okozó bűncselekményeknél a sértettek ragaszkodtak a kártérítéshez, amelyet az elkövető nem tudott megfizetni. Egyes ügyészségek kezdeményezőek voltak (Nyíregyháza és Mátészalka), míg más ügyészségek esetében a terhelt kezdeményezte a mediációt.

A mediációnak **nem biztosított prioritást** az egyéb jogkövetkezményekkel szemben a bírói gyakorlat sem. Ezt mutatja, hogy 2007 és 2010 között összesen 21 esetben alkalmazták a mediációt a megye területén működő hat bíróságon, többnyire Nyíregyházán és Kisvárdán,

míg a Mátészalkai, a Fehérgyarmati, a Vásárosnaményi és a Nyírbátori Bíróság egyáltalán nem alkalmazta vagy a négyéves időszak alatt egy esetben.

A **vagyon elleni bűncselekmények** és a mediáció kapcsolatában a leglényegesebb tapasztalat az, hogy a vagyon elleni bűncselekmények miatt indult ügyek nagy részét teszik ki a multinacionális vállalatok üzleteiben elkövetett vétségek (TESCO, Auchan, Lidl, Rossmann, DM, CBA, stb.). A bolti lopások elkövetői gyakran válnak ismertté a biztonsági kamerák és örök tevékenysége miatt. A cégek a helyszínen tettenért tolvajokat visszatartják, a helyszínen a sajátmaguk által készített jegyzőkönyvet kitöltik és boltok képviselői már a helyszínen készített jegyzőkönyvben nyilatkoznak arról, hogy közvetítői eljárásban nem kívánnak részt venni. A TESCO és a LIDL erre a nyilatkozatra bélyegzőt rendszeresített. Az ügyek túlnyomó részében ez képezi akadályát tapasztalataim szerint a közvetítői eljárásnak.

A vagyon elleni bűncselekmények esetében a terheltek jövedelmi-vagyoni viszonyait tekintve megállapítható, hogy a leggyakoribb elkövetői csoport **a munkanélküli és ellátásban részesülő elkövetők köre** (20, 2 százalék). A legritkábban elforduló elkövetők a 60.000 Ft-nál kevesebb jövedelemmel rendelkező elkövetők (5, 4 százalék). A vagyon elleni bűncselekményeknél 81 százalék **büntetlen előéletű**. A visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők aránya a vagyon elleni bűncselekmények esetén 10, 8 százalék. Visszaesőkkel szemben indult ügyekben mediációs eljárás lefolytatására a vizsgálat tárgyát képező ügyekben egyáltalán nem került sor. A közvetítői eljárások során igen magas arányban jött létre megállapodás a felek között, a vagyon elleni bűncselekmények 89, 7 százalékában. A megállapodásokat a közlekedési ügyekben (97 százalék) és a személy elleni bűncselekmények miatt indult ügyekben (93, 1 százalék) nagyobb arányban tartották be, mint a vagyon elleni bűncselekmények miatt indult ügyekben (75 százalék). A megállapodások tartalmát tekintve, a vagyon elleni bűncselekmények kapcsán az egyes jóvátételi formák elfordulási aránya között jelentősebb különbség mutatkozik. A felek megállapodása leginkább (58, 9 százalék) a **bocsánatkérésre és a vagyoni jóvátételre terjedt ki, 13 százalékos arányban kizárólag vagyoni jóvátételre**. Vagyoni jóvátételként vállalták megtéríteni a terheltek a bűncselekménnyel okozott kárt, a sértettnek a mediációs ülésre utazásával felmerült költséget. A nemvagyoni jóvátétel aránya jelentősen kisebb, mint a személy elleni bűncselekmények esetén (8 százalék).

A vizsgált időszakban a legnagyobb arányban a közúti baleset gondatlan okozásának vétsége miatt indult büntetőügyekben rendelték el a mediációt, de 2008-tól közvetítői eljárást folytattak le közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény, közúti veszélyeztetés és cserbenhagyás, 2009-től segítségnyújtás elmulasztása miatt indult büntetőügyekben is. A legnagyobb arányban a közúti baleset gondatlan okozásának vétsége miatt indult büntetőügyekben rendelték el a mediációt, de 2008-tól közvetítői eljárást folytattak le közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény, közúti veszélyeztetés és cserbenhagyás, 2009-től segítségnyújtás elmulasztása miatt indult büntetőügyekben is.

Az alábbi táblázat a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazságügyi Hivatalhoz mediáció lefolytatása céljából megküldött közlekedési büntetőügyek bűncselekményenkénti megoszlását foglalja össze.

24. ábra A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazságügyi Hivatalhoz érkezett és mediációra utalt közlekedési ügyek⁹¹⁵

	2007	2008	2009	2010
közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény	-	1	1	2
közúti baleset gondatlan okozása	8	8	27	33
közúti veszélyeztetés	-	1	3	3
cserbenhagyás	-	1	-	-
segítségnyújtás elmulasztása	-	-	1	1
összesen:	8	11	32	39

A vizsgált ügyek körében a mediáció alkalmazására **leggyakrabban az egy évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények** esetében került sor, míg a három évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetén ritkábban rendelték el a közvetítői eljárást. A törvényi lehetőség ellenére a mediáció alkalmazása nem vált elterjedtté az ittas vagy bódult állapotban elkövetett járművezetés esetében és azoknál a bűncselekményeknél sem, amelyeknél a büntetési tétel felső határa öt évi szabadságvesztés. Mind az ügyészi, mind a bírói gyakorlat elsősorban a legenyhébb büntetéssel fenyegetett és kevésbé súlyos eredménnyel járó bűncselekmények esetében alkalmazta ezt a diverziós eszközt.⁹¹⁶

Az ügyészség által elrendelt mediáció esetében az ügyeket az jellemezte, hogy a rendőrség a kihallgatáskor szinte kivétel nélkül tájékoztatta a gyanúsítottat a közvetítői eljárásról, azonban **a sértett 2007 és 2009 között egyáltalán nem kapott felvilágosítást** arról, hogy közvetítői eljárást kezdeményezhet. Még 2010-ben is csupán a sértettek 14,3 %-a kapott erről szóló tájékoztatást. Azonban ezekben az ügyekben a közvetítői eljárásra mégis sor került. A vizsgált ügyekben a nyomozás befejezését követően az ügyész meghallgatta a gyanúsítottat és a sértettet, mert 2007 és 2010 között az eljárási **törvény kötelezővé tette az ügyész számára a gyanúsított és a sértett meghallgatását** a közvetítői eljárás feltételeinek, a terhelt teljesítési készségének és képességének, a hozzájárulás önkéntességének vizsgálata céljából.⁹¹⁷ Ennélfogva ezekben az esetekben az ügyész tájékoztatta az elkövetőt és a sértettet a mediációról. A gyanúsított mellett védő ritkán vett részt az eljárásban és a védő ritkán (2009-ben egy ügyben) tájékoztatta védencét a mediáció alkalmazásának lehetőségéről.

Kevésbé volt jellemző az, hogy az ügyész hivatalból – a felek hozzájárulásának beszerzését követően – olyan esetekben rendelte el a mediációt, amelyekben nem állt a rendelkezésére információ a gyanúsított és a sértett előzetes megbékéléséről. A gyanúsított sok esetben már a

⁹¹⁵ A közlekedési ügyek esetszámai és megoszlása a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazságügyi Hivatal által 2011. július 19. napján rendelkezésemre bocsátott adatsorokon alapulnak. A kutatásban során a segítségnyújtás elmulasztása bűncselekményt a közlekedési ügyek közé soroltam, mert a bűncselekmény kriminológiai szempontból e bűncselekménycsoportba tartozik, bár a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény e bűncselekményt a személy elleni bűncselekmények között szabályozza. Az Igazságügyi Hivatal által vezetett lajstromrendszerben egy ügyszámhoz egy bűncselekménytípus rendelhető hozzá, így a közlekedési ügyek lajstrom szerinti (besorolása) eltérhet a kutatásban megállapított bűncselekmény-kategóriától.

⁹¹⁶ A mediáció bevezetésekor még nem volt hatályban a jelenleg hatályos Btk. 55. § (2) bekezdése, amely szerint a járművezetéstől el kell tiltani azt, aki járművezetés ittas állapotban bűncselekményt követ el. Az 1978. évi IV. törvény 58. §-a ilyen rendelkezést nem tartalmazott.

⁹¹⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 224. § (4) bekezdés

nyomozás során **kifejezte azt a szándékát**, hogy ha mód van rá, akkor jóvátenné a bűncselekménnyel okozott sérelmet. Az ügyészt a közvetítői eljárás feltételeinek vizsgálatát célzó meghallgatás megtartásában befolyásolhatta az, ha az elkövető már a rendőrségen úgy nyilatkozott, hogy a sértettől bocsánatot kért vagy a sértettel már kibékült. **A sértett önállóan egyetlen esetben sem kezdeményezett mediációt.** 2009-ben két ügyben, 2010-ben egy ügyben a védő kezdeményezte az ügy közvetítői eljárásra utalását.

A bíróság által közvetítői eljárásra utalt ügyekben 2007-ben leggyakrabban az elkövető és a sértett, majd 2008 és 2010 között az elkövető és a védő kezdeményezte az ügy elterelését a bírósági útról. 2009 és 2010 között az ügyek kevesebb mint felében az elkövető a sértettel közösen kezdeményezte a mediációt. A közvetítői eljárást elrendelő bírói döntésekkel az ügyészség több esetben nem értett egyet, azokkal szemben fellebbezés jelentett be. Az ügyészség több esetben azt a bírói mérlegelést támadta, amelyben a bíró az ügy körülményeit akként értékelte, hogy a bűncselekmény jellegére és a terhelt személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető.

Egy közúti baleset gondatlan okozása miatt indult eljárásban a bíróság közvetítői eljárásra utalta az ügyet. A közvetítői eljárás elrendelése ellen az ügyész jelentett be fellebbezést és fellebbezésében arra hivatkozott, hogy a terhelttel szemben a bírósági eljárás lefolytatása azért nem mellőzhető, mert vele szemben a járművezetéstől eltiltást alkalmazni kell. A megyei bíróság azonban helybenhagyta a mediációt elrendelő bírói döntést és azt állapította meg, hogy a közvetítés mérlegelést igénylő törvényi feltételei fennálltak a konkrét ügyben. A mediáció során a sértett elfogadta a terhelt bocsánatkérését és a terhelt 95.000 Ft fájdalomdíjat fizetett a sértettnek (Nyíregyházi Városi Bíróság B.1984/2006., Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 3.Bkf.162/2007. számú ügy).

Szintén közúti baleset gondatlan okozása miatt indult az az eljárás, amelyben az ügyész azért fellebbezett a közvetítői eljárásra utalás ellen, mert az ügyészség az ügyet már egyszer közvetítői eljárásra utalta és az nem vezetett eredményre. Ebben az esetben a megyei bíróság az ügyészi fellebbezésnek helyt adott. A megyei bíróság döntésében a Legfelsőbb Bíróság 3/2007. számú kollégiumi véleményére hivatkozott és az ott kifejtett jogértelmezést követve adott helyt az ügyészi indítványnak. Végül a bíróság az elkövetőt 75.000 Ft pénzbüntetésre ítélte (Nyíregyházi Városi Bíróság B.1357/2009., Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 3.Bkf.611/2009. számú ügy).

Az ügyészség által közvetítői eljárásra utalt közlekedési bűncselekmények elkövetői többnyire olyan 24. életévüket betöltött férfiak voltak, akik érettségit és szakmát szereztek, azonban elvértve előfordult évente egy-két felsőfokú végzettséggel rendelkező elkövető is. Az elkövetők között 2008-ban 3, 2010-ben 11 nő volt. 2009-ben egy közlekedési bűncselekmény elkövetője egy 16 éves fiatalokú elkövető volt, míg valamennyi vizsgált évben előfordultak 18 és 22 év közötti elkövetők (évente egy-két ügyben), 2009-ben és 2010-ben 22 és 24 év közötti életkorú elkövetők is részt vettek mediációban. Az elkövetők között elenyészően, 2009-ben és 2010-ben pedig egyáltalán nem találunk olyan elkövetőket, akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános iskolai osztály vagy ennél kevesebb. Hasonló sajátosságok jellemzik a bíróság által közvetítői eljárásra utalt közlekedési ügyek terheltjeit. Az elkövetők többnyire szintén 24. életévüket betöltött férfiak, évente egy-két ügyben találunk 18-22 év közötti, 22–24 év közötti és nő elkövetőket. A vizsgált időszakban évente egy-egy esetben jellemezte az elkövetőt az, hogy a legmagasabb iskolai végzettsége az

általános iskola 8 osztálya. Ennél nagyobb arányban jellemzi az elkövetők képzettségét az, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, illetve az, hogy felsőfokú tanulmányokat folytatnak. Az elkövetők többsége azonban – hasonlóan az ügyészi szakban elrendelt mediáció terheltjeihez - olyan személy volt, aki érettségivel illetve szakmával rendelkezett.

Az ügyészség által mediációra utalt bűncselekmények **elkövetői többnyire rendszeres jövedelemmel, nyugdíjjal rendelkeztek** (2009-ben a legtipikusabb a 60.000 Ft alatti és a 60-70.000 Ft közötti, míg 2010-ben a 70-100.000 Ft közötti és a 100.000 Ft feletti havi jövedelemmel rendelkező elkövetői csoport). Összességében a rendszeres jövedelemmel rendelkezők jelentősen nagyobb gyakorisággal vettek részt az ügyészség által elrendelt mediációban, mint a munkanélküli, jövedelemmel nem rendelkező és szociális ellátásban nem részesülő elkövetők, azonban 2010-ben ezen elkövetők száma nőtt. A mediációban részt vett elkövetők tehát **kedvező vagyoni viszonyokkal rendelkeztek**. 2008-ban, 2009-ben és 2010-ben az érintett terhelték általában gépjárművel és lakóingatlannal rendelkeztek, míg vagyontalan elkövetők kivételesen vettek részt a mediációban. A bíróság által elrendelt közvetítői eljárások elkövetőinek jövedelmi-vagyoni viszonyait hasonló sajátosságok jellemzik. A terhelték többsége rendszeresen részesült munkabérben.

A fenti adatok alapján megállapítható, hogy a **közlekedési ügyekben a mediációt általában a rendszeres jövedelemmel, munkabérrel rendelkező elkövetők ügyeiben rendelték el**, míg a munkanélküli, szociális ellátásban részesülő elkövetők és azok, akik nem rendelkeztek jövedelemmel jóval kisebb arányban vettek részt mediációban. Az elkövetők vagyoni helyzete és a mediációban való részvételük között ugyanez az összefüggés állapítható meg. Minél kedvezőtlenebb az elkövető vagyoni helyzete, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy akár az ügyészség, akár a bíróság közvetítői eljárásra utalja az ügyet. A bírói gyakorlat azonban az ügyészi gyakorlathoz képest nagyobb arányban utalta közvetítői eljárásra a vagyontalan elkövetők ügyeit.

A fentiekből megállapítható, hogy a bíróság által közvetítői eljárásra utalt ügyeket nagyobb arányban jellemezte az, hogy **a sértett jogi képviselőt** hatalmazott meg a képviselétére, mint az ügyész által mediációra utalt ügyeket. A sértett jogi képviselése hozzájárult ahhoz, hogy az áldozatok a mediációról megfelelő információhoz jussanak és a jogi képviselőnek szerepe lehetett az ügyek közvetítői eljárás utalásának kezdeményezésében is az eljárás bírósági szakaszában.

A közlekedési ügyek sajátossága az, hogy az elkövetők egyes esetekben a mediációt követően a biztosító közreműködésével térítik meg a cselekménnyel okozott vagyoni károkat, míg a mediáció keretében ún. fájdalomdíj fizetését vállalják. Így a **konfliktuslezárássok sok esetben nem végleges**, hiszen a biztosító döntése még kihatással lehet a felek kapcsolatára.

A **bocsánatkérés mellett nyújtott pénzbeli jóvátétel** a legelterjedtebb, és nem pénzbeli jóvátétel jellemezte a 2007-ben megkötött megállapodások 14, 28 százalékát és a 2010-ben megkötött megállapodások 20 százalékát. A jóvátétel valamennyi esetben a sértett javára szolgált. A nem pénzbeli jóvátételi forma az elkövető foglalkozásával, szakértelmével egyik esetben sem volt kapcsolatban.

Azokban az esetekben, amelyekben a mediáció nem volt eredményes, gyakran került sor pénzbüntetés kiszabására, amely elvonhatta a vagyoni károk megtérítéséhez szükséges fedezetet, s így akadályozhatta az elkövető reintegrációját. Az eredményes közvetítői eljárás esetén az elkövető az eljárás megszüntetését követően részt vehetett a közúti közlekedésben,

míg az eredménytelen mediációs eljárásokat követően a jogalkalmazó több esetben úgy ítélte meg, hogy a közlekedés biztonsága érdekében szükséges alkalmazni az elkövetővel szemben a járművezetéstől eltiltást.

A mediációval érintett büntetőügyek terheltjeinek **9, 56 százaléka fiatalkorú bűnelkövető** volt 2007 és 2010 között. A mediációs ügyekkel érintett fiatalkorúak nem rendelkeznek rendszeres jövedelemmel, 87, 5 százalékát vagyontalan, 12, 5 százalékát lakóingatlannal rendelkezik. A fiatalkorú terhelték **büntetlen előéletűek** és a rendelkezésre álló adatok szerint büntetőeljárás sem folyt addig ellenük.

A mediációval érintett fiatalkorúak többsége kedvező családi körülmények között él, a szüleik együtt élnek házasságban és a fiatalkorú is ott nevelkedik (45, 8 százalék). A fiatalkorú lakhatási körülményei valamennyi mediációval érintett fiatalkorú esetében összkomfortos lakás, amelynek berendezése 29, 1 százalék esetében ideális, míg 16, 6 százalék esetében megfelelő. A mediációval érintett fiatalkorúak egyike sem szenved tartós betegségben, nincs szellemi fogyatékosága, káros szenvedélyként a dohányzás is elenyészően fordul elő (8, 3 százalék). 37, 5 százalékuknál a családban nem volt elmebeteg, alkoholista és büntetett előéletű személy és gyámhatósági intézkedésre sem került sor. 8, 3 százalék esetében a fiatalkorú védelme érdekében már gyámhatósági intézkedésre került sor. 4, 16 százalék esetében az apa alkoholista volt.⁹¹⁸

A fentiekből kitűnően közvetítői eljárás elrendelésére nem került sor sem nevelőszülők által nevelt, sem állami gondozásban élő fiatalkorúakkal szemben indult büntetőeljárásokban. Mediációs eljárásokat nem folytattak le olyan fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben sem, akiknél a családon belüli erőszak, a veszélyeztetettség fennállt, akiknek a környezetében már más személy volt bíróságilag elítélve. A mediációval érintett fiatalkorúakat **szüleik elmarasztalták a bűncselekmény elkövetése miatt**, és nem fordult elő egyetlen olyan bűnelkövető sem, akinek családi környezetében a bűncselekmények elkövetése általánosan elfogadott lenne.

A fiatalkorúak mediációs ügyeinek 95, 8 százalékában jött létre megállapodás. A **megkötött megállapodások mindegyike teljesült és ez az eljárás megszüntetését vonta maga után**. A megállapodások tartalmát tekintve megállapítható, hogy a sérelem kiküszöbölésére többnyire **bocsánatkéréssel és vagyoni jóvátétellel** (78, 2 százalék), kisebb mértékben bocsánatkéréssel és nemvagyoni jóvátétellel (17, 4 százalék), legkevésbé jellemzően pedig a bocsánatkérés mellett vagyoni és nemvagyoni jóvátétellel került sor (4, 3 százalék). A gyakorlatban tehát egy ellentmondásos helyzet alakult ki, hiszen a jövedelemmel és vagyonnal nem rendelkező fiatalkorú elkövetők közel 80 százaléka vagyoni jóvátétel teljesítésére vállalkozott. A mediátorok által készített dokumentumokból és az ügyészi határozatokból kitűnik, hogy az esetek egy részében **a teljesítés ténylegesen nem is a fiatalkorú elkövető, hanem a fiatalkorú szülei részéről történt**. Így például a fiatalkorú terhelték a megállapodás megkötésekor úgy nyilatkoztak a mediátor előtt, hogy a jóvátételt szüleik segítségével fizetik meg, más esetben a mediációs megbeszélésen jelen lévő szülő maga nyilatkozott arról, hogy segít a gyermeknek megtéríteni a kárt, illetve a gyermek által okozott kárt megfizeti. Ezekben az esetekben a következményekért való felelősségvállalás terhe áttevődött a szülőre. A terhelték **nemvagyoni jóvátétel** címén például azt vállalták, hogy a sértettnek személyesen segítenek a ház körüli munkák elvégzésében, illetve az iskola

⁹¹⁸ Nincs adat 54, 16 %-nál.

sérelmére okozott lopás miatt indult ügyben a megállapodás tartalma az volt, hogy az elkövetők a település parkját rendbe teszik, az iskola előparkját és szertárát pedig kitakarítják. Ebben az ügyben a sértett felet, az általános iskolát az igazgatónő képviselte, aki pedagógiai érzékével valószínűleg nagyban hozzájárulhatott ezen magatartási szabály kialakításához. A megállapodások tartalmát tekintve kevésbé elterjedtek a sértett mentális szükségleteit és a terhelt oldalán a bűncselekmény elkövetéséhez vezető ok kiküszöbölését célzó jóvátételi formák, ezért a mediáció nem minden esetben jelentette a konfliktus végleges lezárását és a probléma megoldását. A gyakorlatban a mediációs eljárások lefolytatására nem került sor szociálisan kirekesztett, családon belüli erőszakot elszenvedő fiatalokkal szemben.⁹¹⁹ Azon fiataloknál, akik részt vettek a mediációban, a valódi cél kevésbé valósult meg, mivel a kárhelyreállítást – amely többnyire vagyoni jóvátételből állt - nem a fiatalok, hanem szüleik vállalták.

4.4. A mediátorok tapasztalatai

2017. szeptemberben kérdőíves felmérést végeztem a büntető és szabálysértési ügyekben közvetítői tevékenységet ellátó 12 fős mediátor csoportban.⁹²⁰ A kutatás tárgya az volt, hogy **mediáció alapelvei** hogyan jelennek meg a **gyakorlatban a mediátorok szemszögéből**.

A szabálysértési mediáció bevezetése óta a mediátorok feladatköre kibővült a szabálysértési mediáció lebonyolításával. A büntetőügyekben eljáró mediátorok száma azonban nem nőtt, hanem továbbra is megyénként egy-egy mediátor működik. Mindez jelentősen növelte a mediátorok ügyterhét, különösen amiatt, hogy a büntetőjogi mediációk száma is évről évre növekszik.

A mediátorok többsége úgy látja, hogy a leggyakrabban a közlekedési bűncselekmények tárgyában járnak el, ezt megközelíti a vagyon elleni bűncselekmények és a tulajdon elleni szabálysértések aránya. Azt tapasztalják, hogy a legritkábban személy elleni bűncselekmények és egyéb szabálysértési ügyek (garázdaság, önkényes beköltözés) miatt folytatnak le közvetítői eljárást.

A mediátorok többnyire a nyomozást tartják a büntetőeljárás azon szakaszának, amely kulcsfontosságú a mediáció kezdeményezése szempontjából. A mediátorok közül 1-3 mediátor vélte úgy, hogy az ügyészi meghallgatásnak, a vádemelés utáni kezdeményezésnek, a védő részvételének és a bírósági tárgyalásnak lehet kulcsszerepe a mediációban.

A mediáció alapelveinek megvalósulása terén a mediátorok beszámoltak arról, hogy általában nem tapasztalták a sértett befolyásolását a mediációhoz való hozzájárulásban, azaz az **önkéntesség elve megvalósult**. Kivételesen fordult elő, hogy az elkövető, a védője, egyéb személy ráhatást gyakorolt a sértetre. A mediátorokkal folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy a szabálysértési ügyekben az elzárással sújtható tulajdon elleni szabálysértéseknél viszonylag sok esetben kerül sor mediációra. Az önkéntes részvétel elvének sérelmét okozza azonban az, hogy az elkövetőnek – amennyiben nem járul hozzá a közvetítői eljáráshoz – sok esetben a szabálysértési őrizetbe kerülésével kell szembenéznie, amely nyomást gyakorolhat

⁹¹⁹ A Linz-i Egyetem kutatása szerint a közvetítésben ritkán vettek részt olyan fiatalok, akiknek édesapja munkanélküli, míg az anya munkanélkülisége vagy háztartásbelisége gyakoribb volt. In: Cseres Judit: i.m. 2.

⁹²⁰ A csoport megoszlására jellemző, hogy 8 fő több mint tíz éve látja el a büntető mediátori feladatot a saját megyéjére kiterjedő illetékességgel, míg 4 mediátor több mint két éve dolgozik e szakterületen.

az elkövetőre.

A megállapodás tartalmának kialakítása sok esetben megkezdődik már a mediáció előtt, mert a mediátorok gyakran tapasztalták azt, hogy a konfliktus részesei előzetesen felvették egymással a kapcsolatot, próbáltak kialakítani valamilyen megállapodást. A felek többnyire önkéntesen kommunikálnak egymással. A mediátorok fele úgy vélte, hogy a nyomozóhatóság, a védő, ritkábban az ügyész tájékoztatása miatt alakulnak ki téves elképzelések a felekben az „elvárt és megfelelő” jóvátételi formáról és ez befolyásolja a megállapodás tartalmát. A mediátorok károsnak tartják azt, amikor ügyvéd is részt vesz a mediációban az elkövető vagy a sértett képviselőjében, sok esetben ugyanis a sértett ügyvédje „beárazza” az ügyet.

A mediátorok azt tapasztalják, hogy a **mediáció betölti a funkcióját**. Ugyanakkor a mediátorok egyik fele szerint a mediációban kizárólag a felek kommunikációja és az elkövető felelősségvállalása valósul meg, míg a mediátorok másik fele szerint az előbbiek mellett az elkövető megszegyenülése és a sértetti megbocsátás is megtörténik. Csupán egyetlen mediátor ítélte meg úgy, hogy a mediáció nem tölti be a funkcióját.

A felek közötti erőegyensúly hiánya a mediátorok kétharmada által megtapasztaltak szerint kihatott a mediációra. Két mediátor szerint ez az önkéntes részvétel elvét korlátozta, három mediátor szerint a megállapodás önkéntességét befolyásolta, négyük szerint a teljesítés elfogadására hatott ki. Abban az esetben, amikor a mediátorok az erőegyensúly hiányát tapasztalják, a mediátorok megpróbálják közelíteni az álláspontokat, de előfordult az is, hogy ilyen esetben a mediátor nem foglalta írásba a megállapodást. A mediátorok kétharmada szerint a jóvátétel formájáról a felek kompromisszumos megállapodást kötnek, míg a mediátorok egyharmada szerint kialakul az azonos álláspont, a konszenzus. A mediátorok többnyire nem tapasztalták az **arányosság** elvének megsértését, öt mediátor azonban ilyen tapasztalatról számolt be. Bizonyos megyékben – köztük Szabolcs- Szatmár- Bereg megyében - a nagyobb üzletek (például TESCO Zrt.) hozzájárulnak a közvetítő eljáráshoz, azonban ezekben az esetekben a cselekmény súlyával arányban nem álló jóvátételt igényelnek. Egy ügyben a TESCO – amely esetben a kár a helyszínen visszaadással megtérült – 50.000 Ft összegű jóvátételt igényelt. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a TESCO Zrt. mint sértett egy kakaós csiga és egy csokoládé eltulajdonítsa miatt a két elkövetőtől összesen 100.000 Ft összegű jóvátételt igényelt. Ezekben az esetekben jellemzően a cég biztonsági vezetője képviselte a sértettet.

A mediátorok egyik fele úgy véli, hogy a **jóvátételi formák** között a leggyakoribb az őszinte bocsánatkérés, amelyet a gyakoriság sorrendje szerint a pénzbeli jóvátétel, a nem pénzbeli jóvátétel, a magatartásváltoztatás és a kapcsolat lezárása követ. Két mediátor a leggyakoribb jóvátételi formaként jelölte meg a pénzbeli jóvátételt. Egy mediátor úgy vélte, hogy a leggyakoribb jóvátételi forma a kapcsolat lezárása. Az elkövető általi teljesítés elfogadásával kapcsolatban a mediátorok egyik fele nem tapasztalt a sértetti nyilatkozatra vonatkozó ráhatást, míg a mediátorok másik fele tapasztalt ilyet a terhelt, a terhelt védője vagy egyéb résztvevő részéről.

A felek előzetes kapcsolatára általában az jellemző, hogy nem ismerték egymást, míg a rokonok, ismerősök közötti mediáció is előfordul. A jóvátétel tényleges nyújtása ritkán előzi meg a mediációs ülést. A jóvátétel előzetes teljesítése kivételes, ritka, az általában a megállapodás megkötése után teljesül.

Nagyon ritkán fordul elő, hogy egy ügyben több mediációs ülést tartanak, általában egy ülést

tartanak. A mediátorok túlnyomó többsége már tartott közvetett mediációt. A **közvetett mediáció** indoka leggyakrabban az volt, hogy a felek nem tudtak személyesen találkozni, a mediátorok fele akkor tartott közvetett mediációt, amikor a felek nem akartak egymással személyesen találkozni. A mediátorok egyik fele (öt mediátor) a közvetett mediációt eredményesnek ítélte, mert álláspontjuk szerint megvalósult a felek közötti kommunikáció, a konfliktusfeloldás és megállapodás is megszületett. A mediátorok közül ugyanennyien vélték úgy, hogy a közvetett mediáció keretében a kommunikáció megvalósul és a megállapodás megkötésére is teret ad, ugyanakkor a konfliktusfeloldásra ezekben az esetekben nincs lehetőség. Két mediátor szerint az indirekt közvetítés kizárólag a megállapodás megkötésére ad lehetőséget.

A mediátorok véleménye megoszlott abban is, hogy milyen gyakran rendelnek el mediációt olyan bűncselekményekben, amelyeknek nincs jogi értelemben vett természetes személy sértettjük illetve a sértett nem magánszemély. A többség szerint ritkán tartanak közvetítői eljárást olyan ügyekben, amelyeknek nincs magánszemély sértettjük, öt mediátor szerint viszont gyakran. A mediátorok kétharmada úgy látja, hogy a multinacionális vállalatok átlagos számban vesznek részt sértettként a közvetítői eljárásban. A nem természetes személy sértettek többnyire cégek, önkormányzatok, civil szervezetek, amelyeket vezetőjük képvisel. A mediátorok többsége szerint a feleken kívül más személyek a mediációban gyakran vesznek részt.

A mediátorok túlnyomó többsége már eljárta olyan esetben, amikor a mediációban több mediátor vett részt. Két mediátor az eddigi gyakorlata alapján mindig egyedül tartott mediációt. A közvetítői eljárásokat a leggyakrabban az Igazságügyi Szolgálatnál tartják meg, a mediátorok többsége azonban már máshol is tartott mediációt.

A mediációval érintett konfliktusok a mediátorok többsége szerint **valódi, élő konfliktusok**, míg a mediátorok egynegyede szerint inkább kihűlt konfliktusok. A mediáció keretet ad annak, hogy a konfliktusban érintettek kifejezzék érzéseiket. A mediátorok túlnyomó többsége szerint átlagos gyakorisággal fordul elő heves vita, veszekedés és sírás a mediáció alatt. Egy mediátor azt tapasztalta, hogy az érzelmileg telített kommunikáció kivételes. A mediátorok a veszteség jellege tárgyában többnyire a pénzügyi veszteséget, materiális kárt jelölték meg a leggyakrabban előforduló kárként, amely mellett együttesen jelen volt a sértett lelki megrázkódtatása, mentális sérelme. Kizárólag egy mediátor nyilatkozott úgy, hogy leggyakrabban anyagi kár következik be a sértettnél. Két mediátor kizárólag a lelki sérelmet jelölte meg a leggyakrabban előforduló sérelemként.

A mediáció **jelentős hatással van a konfliktusban részes felek kapcsolatára**. A mediátorok többsége szerint a közvetítői eljárás feltárja a sértett sérelmeit, elősegíti az elkövető felelősségvállalását, a sértetti megbocsátást és a felek közötti megegyezést.⁹²¹ A mediátorok fele szerint a mediáció feltárja a bűncselekményhez vezető okokat is. Szinte valamennyi mediátor egyetértett abban, hogy a jóvátétel formáját a sértett szükségletei és elkövető lehetőségei együttesen határozzák meg. Kizárólag egy mediátor látta úgy, hogy a jóvátétel

⁹²¹ A közvetítői eljárás résztvevői elégedettségét kérdőívet töltötték ki az eljárást követően. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat elemzése során nagyon elégedettek voltak a mediációval, mert önként vehettek részt, tevékeny részesei voltak a folyamatnak, a sértett jóvátételhez jutott, az elkövető szembesült tettével, a sértett számára a találkozás segítette a lelki sérülések feldolgozását és megismerhette bűncselekmény elkövetésének okait, az elkövető elkerülheti az eljárás folytatását. Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. 314.

formáját kizárólag a sértett szükségletei szabták meg. A mediátorok szinte kivétel nélkül úgy vélik, hogy a gyakorlatban a jóvátétel formája, módja kapcsolatban van az okozott sérelemmel, arra hat vissza. Amennyiben a jóvátétel nem vagyoni jellegű, úgy a mediátorok kétharmada szerint a leggyakrabban bocsánatkérésre kerül sor. A mediátorok közel fele beszámolt arról, hogy magatartási szabály megtartását vagy a sértett számára történő munkavégzést vállalta az elkövető. Kevés mediátor számolt be a szimbolikus jóvátétel és a köz javára történő munkavégzésről.

A mediátorok álláspontja megoszlott abban a kérdésben, hogy **kell-e támogatást nyújtani a terhelteknek a jóvátétel teljesítéséhez**. A mediátorok fele szerint nem kell segíteni a terheltet, míg a mediátorok másik fele többnyire úgy vélte, hogy a pártfogó felügyelőnek kell támogatnia ebben a terheltet, míg két mediátor a külföldi gyakorlathoz hasonlóan a kártalanítási alapok által nyújtott közreműködést tartaná jó megoldásnak. Magyarországon a már több mint egy évtizede felmerült az igény a kármegelőlegezési alap létrehozatalára, az áldozatok egyenlő jogainak érvényesítése érdekében, hiszen ha az elkövető jövedelem nélküli, akkor a sértettnek sincs biztosítva a kár megtérítése.⁹²²

A mediátorok úgy vélik, hogy a mediációban a **kommunikáció és az elkövető általi felelősségvállalás** segíti elő a leginkább a sértett kiengesztelését. A mediátorok kétharmada e két elem közül a kommunikációban látja a kiengesztelés elsődleges eszközét, míg a mediátorok egyharmada a felelősségvállalásban látja ugyanezt. Arra a kérdésre, hogy a gyakorlatban mi a mediáció legfontosabb eredménye, a mediátorok válaszaikban kiemelték a terhelti felelősségvállalást, a sértetti szükségletek feltárását és a felek közötti kommunikációt. A megállapodás megkötését és a jóvátétel teljesítését mint eredményt kevesebben – mediátorok kevesebb mint fele - emelték ki a mediáció eredményei közül.

A mediátor a mediáció keretében vállalt jóvátétel teljesítéséről általában igazolás, okirat alapján vagy a sértett elmondása alapján győződik meg, míg az elkövető nyilatkozatát ritkábban szerzik be.

A mediátorok és a társ-hívásrendek közötti **együttműködés** keretében a legtöbb megyében tartanak szakmai értekezleteket a rendőrség, az ügyészség és a bíróság részvételével. Három mediátor jelezte azt, hogy ilyen megbeszélések nincsenek. Az ügyészek és bírák illetve a mediátorok között törvényességi kérdésben, mérlegelési kérdésben és a mediáció célja, alapelvei tárgyában több esetben alakult ki eltérő álláspont. A mediátorok közel fele törvényességi kérdésben képviselt eltérő álláspontot, a mediátorok egynegyede mérlegelési kérdésben képviselt eltérő álláspontot, mint a jogalkalmazók. Egy mediátor jelezte azt, hogy a mediáció célja és alapelvei tárgyában nem értett egyet a jogalkalmazóval. A többi esetben - azaz a mediátorok egynegyede - mindig egyetértett a jogalkalmazói döntéssel. A mediátorok tapasztalatai szerint a jogalkalmazás tárgította a mediáció alkalmazhatósági körét. A mediátorok túlnyomó többsége nem tapasztalta azt, hogy a mediáció alapján kötött megállapodást a jogalkalmazók felülbírálták volna, azonban néhány megyében ez – kivételesen – előfordult.

A mediátorok az elmúlt évek gyakorlatának legfontosabb változásaként **a mediáció elterjedését** ítélték meg. A mediátorok fele változásnak tekinti azt is, hogy **megvalósult a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiája**. A mediátorok egyötöde szerint a leglényegesebb változás az volt, hogy a közlekedési bűncselekményekben elterjedt a mediáció. A mediátorok

⁹²² Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. 316.

úgy vélik, hogy a fiatalkorú terheltek esetében a lehetséges jóvátételi formák szűkössége és az adott esetre alkalmazható több elterelési forma párhuzamossága okozza azt, hogy a fiatalkorúak esetében is a felnőtt korú terheltekhez hasonló terjedelmű a mediáció elterjedtsége. A mediátorok egynegyede problémaként vetette fel ezzel kapcsolatban azt, hogy a szankciók alkalmazásából **hiányzik az egyéniesítés**.

A mediátorok tapasztalatai szerint a mediáció elterjedését **elsősorban a jogalkalmazók szemléletének formálása segítené**, de fontos lenne a figyelemfelhívás, kampány és a mediációra ténylegesen alkalmas ügyekben a konkrét sértettek részletes tájékoztatása. Ez részben a nyomozóhatóság továbbképzésével is megvalósítható. A mediátorok szerint a mediáció elterjedtebb lenne, hogyha tágulna az a bűncselekményi kör, amelyekben a közvetítői eljárás elrendelhető. A mediátorok egynegyede szerint szükség lenne a kriminálpolitikai súlypontok átrendezésére és a terheltek támogatására, segítésére a jóvátétel megvalósulásában. A terheltek számára elsősorban a nappali foglalkoztatók, tréningek elérhetővé tétele, másrészt a kártérítés megfizetéséhez történő segítségnyújtás, a kártalanítási alapok kialakítása jelentene segítséget. A mediátorok munkáját nehezíti továbbá az is, hogy a konfliktusban részes felek sok esetben téves tájékoztatást kapnak a rendőrségen, továbbá az ügyvéd a mediáció lefolytatását próbálja befolyásolni, míg a feleket nehéz aktív részesévé tenni a megállapodás kialakításának.

A területi feladatellátásért felelős szervezeti egységek 2011. január 1. napja óta folyamatosan a megyei (fővárosi) kormányhivatalok szakigazgatási szerveiként végzik munkájukat. A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalról szóló 177/2012. (VII. 26.) Korm. rendelet 13. §-a alapján más szervezetek mellett a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat (KIMISZ) megszűnt. A mediátorok a munkájukban nehézségnek tartják azt, hogy a mediáció a kormányhivatali szervezetben működik, és a jelenlegi közigazgatási keretek megnehezítik a resztoratív filozófia képviselését. Több mediátor jelezte az infrastrukturális **nehézségeket**, a munka megbecsülésének, a szupervízió hiányát és a kiegészítés veszélyét. A mediátorok munkaterhe miatt a mediációra jutó idő kevés és ez akadályozza a konfliktus részletes, mélyreható feltárását.

A mediátorokkal folytatott interjú tehát **megerősítette a korábbi aktavizsgálat azon megállapítását**, amely szerint a mediációban érintett ügyek nem képezik le a bűnözési struktúrát, hiszen a mediátorok szerint ők a legtöbb esetben közlekedési ügyben járnak el. Ez arra utal, hogy a csekély tárgyi súlyú konfliktusok esetében rendelik el a közvetítői eljárást. A mediátorok szerint a konfliktus részesei többnyire nem ismerték egymást előzetesen, amely nyilvánvalóan a túlsúlyban lévő közlekedési ügyek sajátosságaiból adódik. Az aktakutatással egyezően a mediátorokkal végzett interjú is azt állapította meg, hogy a legritkábban az erőszakos bűncselekményeknél alkalmazzák a mediációt. A mediátorok háromnegyede tapasztalta azt az aktakutatás során már feltárt körülményt, hogy a jogalkalmazók és a mediátorok mérlegelése, felfogása a mediációról sok esetben nem esett egybe, sőt a mediátorok szerint elsősorban a jogalkalmazók szemléletének formálása segítené elő a mediáció további sikerét. Mindkét kutatás alátámasztotta azt is, hogy a jóvátétel formájáról kapott előzetes információk sok esetben elvárásokként érvényesülnek a konfliktus részesei szemszögéből és a bocsánatkérés mellett a pénzbeli jóvátétel dominál. Mindkét kutatás eredménye alátámasztja, hogy a megállapodás megfelelőségének jogalkalmazói felülmérlegelése kivételes, továbbá az ügyvéd részvétele akadályozza a valódi

konfliktusfeloldást a közvetítői ülésen. Mindkét kutatás megerősítette, hogy a multinacionális vállalatok sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények esetén a resztoratív filozófia értékei csorbulhatnak.

4.5. A szabálysértési mediáció és csoportkonferencia a büntetés-végrehajtásban

A szabálysértési jog jellegét tekintve a közigazgatási jog és a büntetőjog határán húzódik, a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény hatálybalépésével a szabálysértés büntetőjogi karaktert öltött magára. Több törvényi tényállás bevezetése és a kialakult gyakorlat miatt méltán éri kritika az új kódexet és az ahhoz kapcsolódó gyakorlatot, a szankciók a gyakorlatban ugyanis elsősorban a szegény és a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat sújtják.⁹²³

Az Alkotmánybíróság 38/2012. (XI. 14.) határozata megsemmisítette a közterületen életvitelszerű lakhatás szabálysértés törvényi tényállását, míg 3142/2013. (VII.16.) AB határozatban a taláros testület a fiatalkorúakkal szemben kiszabható elzárást lehetővé tevő törvényi rendelkezést alkotmányosnak találta.⁹²⁴ A 2018. október 15. napjától hatályos szabálysértési törvénymódosítás ismét szankcionálja a közterületen életvitelszerű tartózkodást.

Módosult a szankciók végrehajtására vonatkozó szabályozás is, amely az egyéni felelősség elvét juttatja érvényre. Míg korábban a bírságot kiszabó hatóság nyilatkozta az elkövetőt arról, hogy a pénzbírságot meg kívánja-e váltani közérdekű munkával, addig a hatályos törvény értelmében a közérdekű munkával való megváltás érdekében a megbírságolt személynek jelentkeznie kell az állami foglalkoztatási szervnél.⁹²⁵ Mindez a kevésbé tájékozott, ügyintézésben járatlan szegény, hátrányos helyzetű, hajléktalan és aluliskolázott társadalmi csoportokat kedvezőtlenül érinti. Az elkövetők sok esetben az írásbeli tájékoztatás ellenére sem tudják pontosan azt, hogy a pénzfizetés alól hogyan mentesülhetnek és sok esetben a pénzbírságot elzárásra változtatják át.

Az etnikai profilalkotás és a szelektív észlelés erőteljesen érezteti hatását a rendőrség szabálysértési bírságolási gyakorlatában. Az etnikai aránytalanságra hívja fel a figyelmet a Roma Sajtóközpont 2015-ös vizsgálata, az Egyenlő Bánásmód Hatóság előtt egyezségkötéssel zárult, a Nógrád Megyei Rendőrfő-kapitányság és a MHB közötti eljárás. A Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben végzett kutatás megállapította, hogy a prostituáltaknak a meg nem fizetett helyszíni bírságok miatt több hónapot, bizonyos esetekben

⁹²³ Moldova Zsófia: „Szabálysértésipar”. Budapest, 2016. 31. https://szabalyserter.hu/wp-content/uploads/2017/05/Helsinki_Bizottsag_Szabalyserteresipar_2016_aprilis-1.pdf

⁹²⁴ A határozathoz Lévy Miklós alkotmánybíró különvélemény fűzött. A különvélemény kifejti, hogy Alkotmánybíróságnak meg kellett volna állapítania a mulasztással előidézett alaptörvény-ellenesség fennállását arra tekintettel, hogy a jogalkotó elmulasztotta a nemzetközi szerződésből származó jogalkotási kötelezettségét (a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény), mert nem rendelkezett a fiatalkorúakkal szemben az elzárást helyettesítő olyan szabálysértési szankciók alkalmazási lehetőségéről, amelyek lehetővé teszik a fiatalkorú szabálysértők esetében a nevelési célok és a törvények tisztelete érvényesülését, valamint a reintegráció elősegítését.

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/F34A40E998DDD4A4C1257ADA00524CD9?OpenDocument>

Letöltés dátuma: 2019. január 30.

⁹²⁵ 2012. évi II. törvény 142. § 81) bekezdés

éveket kell elzárásban tölteniük.⁹²⁶ Az elzárás alkalmazása azonban nem költséghatékony, mert a büntetés végrehajtásával felmerülő költségek többszörösen meghaladják az okozott kár összegét.

Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény 2014. január 1. napjától kezdődően bevezette a szabálysértési mediációt. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 82/A. § (1) bekezdése a közvetítői eljárás célját a büntetőjogi mediációval azonosan, a jóvátételben és a speciális prevencióban jelölte meg.

A szabálysértési ügyekben alkalmazható közvetítői eljárás egyes kérdéseiről szóló 73/2013. (XII.18.) BM rendelet és a Pártfogó Felügyelő Szolgálat Tevékenységéről szóló 8/2013. (VI.29.) KIM rendelet alapján a szabálysértési ügyekben a közvetítői feladatokat ugyanazok a pártfogó felügyelők látják el, akik már a kezdetektől ellátják a mediátori feladatokat a büntetőügyekben. A szabálysértési ügyekben a közvetítői feladatok végrehajtása a pártfogó felügyelői szolgálat hatáskörébe tartozik, közvetítőként a szabálysértési hatóság vagy a bíróság székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelői szolgálat közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelője jár el.

A felnőtt korú szabálysértők ügyeiben közvetítői eljárásnak kizárólag a Szabs. tv. XXIII. fejezetében felsorolt, elzárással sújtható szabálysértések miatt van helye, azonban a fiatakorúak esetében bármely szabálysértés esetén. Így míg a felnőtt korúaknál főszabály szerint a tulajdon elleni szabálysértések, a garázdaság, az önkényes beköltözés és a tiltott prostitúció miatt kerülhet sor mediációra, addig a fiatakorúak esetében a közvetítői eljárás tárgya lehet akár közlekedési konfliktus is.

A büntetőjogi szabályozási modellt követve az ügy közvetítői eljárásra utalásának a szabálysértési eljárás alatt csupán egy alkalommal van helye. Mediációra nem kerülhet sor akkor sem, ha az eljárás alá vont személy ügyében korábban alkalmazták a közvetítői eljárást, az eredménnyel zárult és az eredményes közvetítői eljárás befejezésének időpontja óta egy év még nem telt el.

A szabálysértési szabályozásban a büntetőjogi gyakorlathoz képest előrelépésnek tekinthető, hogy nem kerülhet sor a „konfliktus feldarabolására” akkor, ha a szabálysértési elzárással nem büntethető szabálysértés elkövetésében a fiatakorú eljárás alá vont személy mellett nagykorú személy is részt vesz, mert ebben az esetben a közvetítői eljárás minden eljárás alá vont személy vonatkozásában alkalmazható. A szabályozás azonban más esetekben lehetőséget lát a konfliktus „felaprózására”, arra, hogy a konfliktusfeloldásra ne minden érintett részvételével kerüljön sor. Ezt tükrözi az a rendelkezés, amely szerint abban az esetben, ha az elkövetésben olyan nagykorú is szerepel, akivel szemben a közvetítői eljárást kizáró oka áll fenn, a közvetítői eljárásban résztvevő, illetve az abból kizárt eljárás alá vont személyek ügyét el kell különíteni. Ha a közvetítői eljárásra vonatkozó kizáró feltétel a fiatakorúval szemben áll fenn, úgy az ügyek elkülönítésének és a közvetítői eljárás lefolytatásának nincs helye.⁹²⁷

A szabálysértési mediációnál a jogalkalmazónak előzetesen vizsgálnia kell a mediáció előfeltételeinek fennállását, és amennyiben a közvetítői eljárás feltételei fennállnak, a szabálysértési hatóság vagy a bíróság köteles tájékoztatni az eljárás alá vont személyt és a sértettet a közvetítői eljárás lehetőségéről, annak szabályairól és feltételeiről. A gyakorlatban a

⁹²⁶ Moldova Zsófia: i.m. 13.

⁹²⁷ 2012. évi II. törvény 82/A-82/K.§

jogalkalmazó felhívására nyolc napon belül nyilatkozniuk kell arról, hogy az ügy közvetítői eljárásra utalásához hozzájárulnak-e.⁹²⁸

A szabálysértési mediáció ugyanakkor rendkívül szűk időbeli keretek közé szorította a felek közötti kommunikációt és a jóvátételt teljesítési idejét, hiszen a megállapodás megkötésének és a jóvátétel teljesítésének harminc nap alatt kell megvalósulnia. A sértett és az elkövető lehetőségeit, a valódi kommunikációt és konfliktusfeloldást korlátozza az, hogy a közvetítői eljárás során a közvetítői megbeszélést a közvetítői eljárás megindulásától számított tizenöt napon belül egy alkalommal kell összehívni. A törvényi szabályozás kivételesen, indokolt esetben teszi lehetővé az ismételt megbeszélés összehívását.

Amennyiben az eljárás alá vont személy a létrejött megállapodás alapján a szabálysértéssel okozott kárt a sértettnek megtérítette, avagy a szabálysértés káros következményeit egyéb módon jóvátette, azaz a közvetítői eljárás eredményesen zárult, úgy a szabálysértési hatóság vagy a bíróság az eljárást megszünteti.⁹²⁹ Téves azonban az a gyakorlat, amely a szabálysértési eljárás megszüntetését lehetővé teszi pusztán azon az alapon, hogy a felek között a megállapodás létrejött, hiszen az eljárás megszüntetéséhez arra is szükség van, hogy az elkövető a megkötött megállapodásban foglaltaknak megfelelően teljesítse is a jóvátételt. A teljesítésre megfelelő időt kell biztosítani az eljárás alá vont személy részére.

A szabálysértési ügy közvetítői eljárásra utalásának halogatása létező, de nem kívánatos gyakorlat, hiszen a szankció akkor éri el leginkább a célját, ha a jogkövetkezmény az elkövetett cselekményt minél rövidebb időn belül követi. Az Országos Rendőr-főkapitányság Rendészeti Igazgatóság által 2013. decemberben kiadott 29000/46829-1/2013. Ált. számú módszertani útmutató a 29000/29040/2014. Ált. számú módszertani útmutató által megerősítve azt rögzítette, hogy a szabálysértési elzárással sújtható ügyekben az előkészítő eljárást lefolytató rendőrséget a közvetítői eljárásról csupán tájékoztatási kötelezettség terheli, azonban annak elrendelésére hatáskörrel nem rendelkezik. A rendőrség által az eljárás alá vont személytől és a sértettől beszerezett nyilatkozatok birtokában a bíróság dönt a közvetítői eljárásra utalásról. Úgy vélem, hogy az indítvány előterjesztését követően a szabálysértési hatóságnak azt érdemben el kellene bírálania, mert ez tenné lehetővé azt, hogy minél előbb közvetítői eljárásra kerüljön sor. A joggyakorlatban előfordul az, hogy a bíróság a bíróság elé állításos, ún. gyorsított eljárásban azt állapítja meg, hogy fennállnak a közvetítői eljárás feltételei, így az ügyet közvetítői eljárásra utalja. Ésszerűtlen és jelentős költségtöbbletet okoz az a szabálysértési hatósági gyakorlat, amely a fentiek szerint a közvetítői eljárásra utalás helyett az elkövető őrizetbe vételéről dönt.

A büntetőeljáráshoz hasonlóan a diverziós eljárások a szabálysértési eljárásban is versengenek egymással. A szabálysértésen tetten ért és beismerő elkövetővel szemben helyszíni bírság szabható ki, az ügy közvetítői eljárásra utalható vagy az elkövető őrizetbe vehető a közkeletű néven gyorsított eljárás lefolytatása miatt.⁹³⁰

A szabálysértési ügyekben a legtöbb esetben helyszíni bírságot szabtak ki. Jelentős a pénzbírságok és a figyelmeztetések aránya, lényegesen ritkábban szabtak ki elzárást a szabálysértést elkövetőkkel szemben. A szabálysértési mediáció első éves tapasztalatai azt mutatják, hogy az új jogintézmény szinte láthatatlan a szabálysértési ügyek összvolumenében.

⁹²⁸ 2012. évi II. törvény 82/A-82/K.§

⁹²⁹ 2012. évi II. törvény 82/K. §

⁹³⁰ 2012. évi II. törvény 99. §, 124. §

2014-ben összesen 390 felnőtt és fiatalkorú esetében szüntették meg a szabálysértési eljárást amiatt, hogy az elkövető jóvátételt nyújtott a sértettnek. A szabálysértési mediáció bevezetése ennél fogva nem volt képes megörni azt a trendet, amely a csekély súlyú jogsértések elleni szigorú fellépést tűzte ki célul.⁹³¹

A szabálysértési mediáció elmúlt két évének kriminológiai szempontú átfogó vizsgálata még nem történt meg. Perényi Nóra tanulmányából ismerjük azonban azokat a leglényegesebb adatokat, amelyekkel a szabálysértési ügyek jellemzői leírhatóak.⁹³² 2014-ben a Csongrád Megyei Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálatának pártfogó felügyelői mindösszesen 75 szabálysértési ügyben jártak el közvetítőként. A szabálysértési eljárásokat szinte kizárólag a bíróságok utalták közvetítői eljárásra, csupán egy esetben volt a rendőrség az elrendelő hatóság.

A közvetítői eljárásokat szinte kizárólag a tulajdon elleni szabálysértések miatt indult ügyekben rendelték el. Az ügyek kétharmadát tették ki a lopással és a szándékos rongálással elkövetett tulajdon elleni szabálysértések, ezen kívül a csalás, a sikkasztás, a jogtalan elsajátítás és az egyéb tulajdon elleni szabálysértések fordultak elő. Egy esetben fordult elő közvetítői eljárás magánlaksértés esetében.⁹³³

Nem alkalmazzák a mediációt a tiltott prostitúció és a garázdaság szabálysértések esetében, amelyek szintén igen elterjedtek és sok esetben fiatalkorúak az elkövetők. A közvetítői eljárás elrendelésének akadályát képezi ezekben az esetekben, hogy a jogalkalmazók nem tudják, hogy ki lehetne az a személy, „sértett”, akit nyilatkoztatni lehetne arról, hogy hozzájárul-e a közvetítői eljárás lefolytatásához. Kriminológiai szempontból ezekben az esetekben a helyi közösség erkölcsi értékei sérülnek, hiszen a tiltott prostitúció látványa károsan befolyásolja a kiskorúak fejlődését, míg a garázdaság megzavarja a közrendet, megrémítheti a járókelőket, feldúlhatja a helyi közösség nyugalma. A joggyakorlatban azonban még nem gyökeresedett meg ez a fajta megközelítés, hiszen nem látunk példát arra, hogy egy óvoda vezetőjét, egy iskolaigazgatót, egy polgármestert mint sértetti képviselőt a prostituált vagy a garázda elkövetővel szemben leültetnének a közvetítői eljárásban.

A csongrád megyei adatok szerint a közvetítői eljárások több esetben eredménytelenek maradtak, mert a felek nem kötöttek megállapodást. A megkötött harminc megállapodás ugyanakkor közel azonos arányban zárult pénzbeli és szimbolikus jóvátétellel, utóbbi esetben az elkövető bocsánatot kért a sértettől és a sértettet ezzel kiengesztelte.

A közvetítői eljárásra biztosított idő rövidsége lehetett az egyik oka annak, hogy a felek között nem jött létre megállapodás. Másrészt nem fogadható el az a gyakorlat sem, hogy ha a közvetítői eljárást elrendelő végzés a mediációra biztosított határidőn túl érkezett meg a szolgálathoz, akkor az ügyben nem alkalmazható a mediáció.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön és a tököli Fiatalok Bűntetés-végrehajtási Intézete részt vett a „Mediáció és Helyreállító Igazságszolgáltatás a Bűntetés-végrehajtásban” (MEREPS - Mediation and Restorative Justice in Prison Settings) elnevezésű nemzetközi pályázat alapján folytatott kutatásban.⁹³⁴ A három évig zajló kutatásból egyértelműen kiderült,

⁹³¹ /bsr.bm.hu Letöltés dátuma: 2016. június 19.

⁹³² Perényi Nóra: Mediáció a szabálysértési eljárásban. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/114-dr-perenyi-nora-mediacio-a-szabalysertesi-eljarasban> Letöltve: 2016. május 10.

⁹³³ Perényi Nóra: i.m.

⁹³⁴ Ez a magyar vezetés (Foresee) által álló nemzetközi konzorcium által végrehajtott európai projekt a mediáció és a többi resztoratív eljárás szerepét és lehetőségét vizsgálja, azonban nem a büntetés kiszabása előtt, hanem

hogyan a helyreállító szemlélet és a konstruktív konfliktuskezelés eszköztárának alkalmazása a fogvatartottak esetében is hatékony eszköz lehet. 2011. január 1. és 2012. június 30. között negyvenkét fiatalkorú és hét fiatal felnőtt vett részt jóvátételi programban (A jóvátétel a Miskolci Állatkert és Kultúrpark, Miskolci Vadaspark, Szimbiózis Alapítvány, Állatsegítő Alapítvány számára valósult meg). A programokban erdős területek megtisztítása, növények telepítése, erdőalaj tisztítása, kertészeti munkák elvégzése, karbantartás, kaszálás, faültetés, növénytelepítés, kerítéskészítés, kő-zúzalékolás, karácsonyi kulturális műsorban való részvétel valósult meg.

A szabadulásra felkészítést segíti a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerítéskedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 203/A. §-ban szabályozott **családi vagy csoportos döntéshozó megbeszélés** (konferencia). A gondozási tevékenység keretében a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő a társadalomba való eredményes visszailleszkedés érdekében a fiatalkorúnak a szabadulást követő élettervezet kialakításához és a megvalósítás támogatásához - a befogadó környezet erre való fogadókészsége esetén - családi vagy csoportos döntéshozó megbeszélést szervezhet. A megbeszélés a büntetés-végrehajtási intézeten kívül is megszervezhető. A büntetés-végrehajtási intézeten kívüli helyszínen tartandó megbeszélésre a fiatalkorút elő kell állítani vagy részére - őrzéssel vagy anélkül - rendkívüli eltávozás engedélyezhető, amelynek tartama a három napot nem haladhatja meg. Az új jogintézmény gyakorlatáról még kevés információ áll rendelkezésre. A Községi Szolgáltatások Alapítvány közreműködésével tizenkilenc személy (elítelt, hozzátartozók, külső támogatók, polgármester, nemzetiségi önkormányzat képviselője) részvételével tartottak családi döntéshozó csoportkonferenciát a büntetés-végrehajtási intézetből szabaduló elítelt társadalmi visszailleszkedése érdekében. A balassagyarmati modellben a sértett nem vesz részt, azonban a helyi közösség képviselői jelen vannak.⁹³⁵

börtönkörnyezetben, a súlyos bűncselekmények elkövetőivel és áldozataival. A projekt fő célja feltérképezni a mediáció és a resztoratív gyakorlatok börtönökön belüli alkalmazásának lehetőségét. A további célok között szerepel annak vizsgálata, hogy ezek az eljárások hozzájárulnak-e az áldozatok segítségéhez, az elkövetők felelősségvállalásához, a bv. személyzet és az elítéltek konfliktusainak hatékonyabb feloldásához, és az elítéltek szabadulásuk utáni társadalmi reintegrációjához. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek börtönkörnyezetben történő tesztelése lehetőséget nyújt hatékonyságuk vizsgálatára a leg súlyosabb bűncselekmények esetében is.

⁹³⁵ Molitórisz Roland – Franka Botond Mihály: Az egyéniesítés, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő és a családi döntéshozó csoportkonferencia (CSDCS) szerepe az elítéltek sikeres reintegrációjában. In: Börtönügyi Szemle 2016/1. 107-116. Az elmúlt években zajlott pályázati projektek eredményeként a resztoratív igazságszolgáltatás filozófiáján nyugvó módszereket követik a javítóintézeti fegyelmi ügyekben. In: Hegedűs Judit: Fiatalkorú bűnelkövetők gyermekkoruk és a javítóintézetben töltött éveik pedagógiai vizsgálata. PhD értekezés, Budapest, 2007. 124.

VII. Összefoglalás

1. A mediáció a kriminálpolitikában

Párhuzam vonható a nyugati államokban a jóléti állam válságát kísérő társadalmi változások és a Kelet-Közép-Európában, köztük Magyarországon a modernizációt követő társadalmi átrendeződés között. A XXI. századi államokban a kriminálpolitikát ma is azok a kérdések foglalkoztatják, mint a jóléti állam válságát követően: hogyan csökkenthető a börtönnépesség, hogyan növelhető a büntetés hatékonysága, mi lehet a közösség szerepe a bűnözéskontrollban, miközben egyre hangsúlyosabb az áldozatok jogainak védelme és az áldozatok kímélete.

A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazását a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikája már évtizedek óta támogatta. A mai európai uniós tagállamokban elterjedt a próbára bocsátás, a közérdekű munka, a pénzbüntetés alkalmazása, azonban a szankciók végrehajtásában és abban, hogy azok mennyire segítik elő ténylegesen az elkövetők társadalmi reintegrációját jelentős különbségek adódnak. Európában az összes szankció harminchét százaléka pénzbüntetés, míg a pénzbüntetésen kívüli, szabadságelvonással nem járó jogkövetkezmények aránya huszonöt százalék.⁹³⁶ A fiatalkorú elkövetőkkel szemben leggyakrabban, az esetek ötvenöt százalékában szabadságelvonással nem járó szankciókat alkalmaznak. Magyarországon európai viszonylatban átlagos gyakorisággal alkalmazzák a pénzbüntetést, a közérdekű munka büntetést az átlagnál alacsonyabb arányban, azonban hozzá kell tenni, hogy sok országban a közérdekű munka büntetés kiszabására vonatkozó gyakorlatról nem áll rendelkezésre adat. Magyarország a végrehajtandó szabadságvesztés büntetést kiszabó országok között az európai mezőny alsó felébe tartozik, azaz néhány országban jóval elterjedtebb a végrehajtandó szabadságvesztés büntetés kiszabása.⁹³⁷

A büntetőjogi mediáció alkalmazása az Európai Unió kriminálpolitikájában áldozatvédelmi okokból vált hangsúlyossá, hiszen a sértett jogállásáról szóló uniós kerethatározat írta elő az intézményesítést a tagállamok számára. Az uniós norma a mediáció alkalmazását elsősorban a természetes személy sértettek esetén tartotta alkalmazandónak.⁹³⁸

A magyar kriminológusok már a demokratikus átalakulást megelőző évtizedekben a börtönnépesség csökkentésének szükségességére hívták fel a figyelmet. Kutatási eredményeik szerint önmagában a büntető törvények változtatása nem elégséges a fenti célok eléréséhez akkor, ha ahhoz nem társul a végrehajtáshoz szükséges szervezet és felkészült apparátus.⁹³⁹ A büntetéskiszabási gyakorlat mellett a büntetés-végrehajtás diszfunkcióiban látták a büntetőpolitikai célok megvalósulásának akadályát, ezért átfogó reformot, ezen belül a pártfogó felügyelet reformját sürgették.⁹⁴⁰ A kriminológusok helytelenítették azt, hogy a szankciórendszerben a morális elem elenyészett, és hangsúlyozták az igazságszolgáltatásba vetett bizalom erősítését, az elkövetők aktív felelősségvállalását és az áldozati szempontok markáns képviseletét a büntetőeljárásban és a büntetés kiszabásakor.⁹⁴¹ Az ezredfordulót

⁹³⁶ Lásd 281.lábjegyzet

⁹³⁷ Lásd 281.lábjegyzet

⁹³⁸ Lásd 527. lábjegyzet

⁹³⁹ Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönnépesség? In: Esély 1990/5. 71.

⁹⁴⁰ Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönnépesség? 71.

⁹⁴¹ Gönczöl Katalin: Előszó. 5.

követően került sor az első átfogó áldozatkutatásra.⁹⁴² Több hazai kutatás foglalkozott azzal, hogy az áldozatok és az elkövetők hajlandóak-e egy esetleges közvetítői eljárásban részt venni. A kutatási eredmények szerint mind a felnőtt korú, mind a fiatalok terheltek - akiket csekély vagy közepes tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetése miatt ítélték el - vállalnák a jóvátételt az áldozatnak a büntetés enyhítése vagy mellőzése érdekében. A sértettek attitűdje a közvetítői eljárásban részvételről már kevésbé volt egyértelmű, mert jelentős volt a másodlagos viktimizációtól való félelem.⁹⁴³ A kutatók a mediációt amiatt is célszerűnek tartották, hogy az csökkentheti a szabadságvesztés büntetések gyakoriságát.⁹⁴⁴

A büntetőjogi mediáció bevezetését számos olyan kutatás előzte meg, amely a resztoratív eljárás alkalmazhatóságának határait, az ehhez kapcsolódó **jogalkalmazói attitűdöket**, az ideális szankcióról és a büntetési rendszerről alkotott felfogást tárta fel.⁹⁴⁵ Megoszlottak a vélemények abban a kérdésben, hogy a mediáció egyszerűsíti-e a bírák és az ügyészek munkáját. Az ügyészek álláspontja az volt, hogy nem, míg a bírák szerint igen. A kutatás megállapította továbbá, hogy területi eltérések jellemzőek az egyes régiók ítélezésére.⁹⁴⁶ Az attitűdökben markánsan jelen van a **punitivitás**, azaz a jogalkalmazók fontosnak tartják azt, hogy a jelenleginél szigorúbb büntetéseket lehessen kiszabni a jövőben.⁹⁴⁷ A jogalkalmazók a hazai szankciórendszerrel nem elégedettek.⁹⁴⁸

A magyar kriminológusok egyöntetűen támogatják resztoratív eljárások hazai implementálását, mind az elkövető, mind a sértett szempontjából hasznosnak tartják azt. Görgényi Ilona a mediáció egyik fő eredményének a **sértettek szükségleteinek** kielégítését látta.⁹⁴⁹ Fellegi Borbála Út a megbékéléshez című könyvében úgy fogalmazott, hogy a helyreállításra épülő igazságszolgáltatás mikro-, mezo- és makro szinten is **hatékonyabb választ** tud adni a bűncselekményekre, mint a megtorlásra épülő modellek.⁹⁵⁰ A kutatók a resztoratív eljárások hatókörét nem szűkítették a büntetőjog terénemára, hanem **tartós, a társadalmi kohéziót elősegítő módszerként** tekintenek rá.⁹⁵¹

2. A mediáció a kriminálpolitikában.

Magyarországon az 1990-as években a **bűnözés** ugrásszerű emelkedése mellett a bűnözés új formái jelentek meg és egy kiegyenlítődési folyamat zajlott le a nyugati demokráciák és Magyarország bűnözési szerkezete és volumene között.⁹⁵² A büntetés-végrehajtásban fogvatartottak száma az elmúlt években szintén tendenciaszerűen emelkedett.⁹⁵³

⁹⁴² Áldozatok és vélemények. Szerk.: Irk Ferenc. OKRI, Budapest, 2004. 25-54.

⁹⁴³ Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. KJK Kerszöv, Budapest, 2004. 177.

⁹⁴⁴ Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? 107.

⁹⁴⁵ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 221.

⁹⁴⁶ Wagner János: i.m. 283-286.

⁹⁴⁷ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 235.

⁹⁴⁸ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 235.

⁹⁴⁹ Görgényi Ilona: Kárjóvátétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. 155-160.

⁹⁵⁰ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. 130.

⁹⁵¹ Kerezsi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. 303.

⁹⁵² Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002 - 2009. 73.

⁹⁵³ Bűnözés és igazságszolgáltatás. Legfőbb Ügyészség, 2017.

A demokratikus átalakulást követő évtizedek kriminálpolitikáját két, a kormányzati ciklusokhoz igazodó trend, az úgynevezett **befogadó és a kirekesztő kriminálpolitikai modell** határozta meg. A büntetőjogi mediáció bevezetése előtt számos reformot valósítottak meg a befogadó kriminálpolitikai modell keretében. A pártfogó felügyelői szolgálat átfogó reformot követően az újonnan létrehozott Igazságügyi Hivatalokban kapott helyett.⁹⁵⁴A reformok alapján bevezették a pártfogó felügyelői véleményt, megteremtették az állami áldozati politika alapját, létrehozták az állami áldozatsegítő szolgálatot és előkészítették a büntetőjogi mediáció bevezetését.⁹⁵⁵

A 2006. évi CXXIII. törvény szabályozta a büntetőügyekben alkalmazható **közvetítői eljárást**. Az új jogintézmény bevezetésével az áldozatoknak okozott sérelem jóvátétele elsőként került a büntetőeljárás fókuszába. A büntetőjogi mediáció intézményesítésekor a magyar jogalkotás az európai hagyományokat követve a vagyon elleni, a személy elleni és a közlekedési, legfeljebb közepes tárgyi súlyú ügyek esetében tette lehetővé a mediáció alkalmazását, és azt diverziós eljárásként építette be a jogrendszerbe. A jogalkalmazás az egységes gyakorlat kialakítása érdekében elkészítette az iránymutatásul szolgáló dokumentumokat, az ügyészi szervezet Emlékeztetőt bocsátott ki, míg a legfőbb bírói fórum megalkotta a 67. és a 3. Büntető Kollégiumi véleményt.

Az elmúlt években mind a büntető anyagi jogi kódexet, mind az eljárási kódexet megújították. A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 2013. július 1. napján lépett hatályba, felváltva a korábbi büntető anyagi jogi kódexet. Az új büntető törvény lényegében az 1978. évi IV. törvénnyel azonos tárgykörben tette lehetővé a büntetőjogi mediáció alkalmazását és az eredményes közvetítői eljáráshoz azonos következményeket fűzött. 2014. január 1. napjától a törvényben meghatározott szabálysértési ügyekben is alkalmazható a közvetítői eljárás. A büntetés-végrehajtásban 2017. január 1. napjától kezdődően a fiatalkorú elítéltek családi csoportkonferencián vehetnek részt a szabadításuk előtt.⁹⁵⁶ 2018. július 1. napján hatályba lépett a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, amely a közvetítői eljárásra utalható bűncselekmények körét tágította. A közvetítői eljárás bírói elrendelésére azonban az új eljárási kódex alapján már nincs lehetőség.

A büntetőjogi mediáció bevezetése előtt a szankciórendszerben a resztoratív elemek kevésbé voltak hangsúlyosak. Álláspontom szerint **a közérdekű munka és a jóvátételi munka nem tekinthető resztoratív szankciónak**, mert mindkettő kötelezésen azaz kényszeren alapul. A nyugat-európai országok gyakorlatától eltérően Magyarországon a közérdekű munka elvégzésére kijelölt munkahelyek és munkakörök **stigmatizáló hatásúak** és ritkán fordul elő, hogy reparációs jellegű munkakört jelölnek ki az elítéltek számára.⁹⁵⁷ A jóvátételi munka intézkedés a próbára bocsátás egy speciális formája, a büntetés kiszabásának elhalasztását és munkavégzés előírását jelenti. A jóvátételi munka alkalmazásához nincs szükség a terhelt hozzájárulására, hanem kötelezésen, kényszeren alapul, ennél fogva nem tekinthető resztoratív jellegű eljárásnak. A fentiekből kifejtett okból nem tekinthető resztoratívnak a pártfogó felügyelet tartamára előírt jóvátételt célzó magatartási szabály teljesítése sem, mert az önkéntesség eleme itt is hiányzik. A bíróságok – a törvény kötelező rendelkezése folytán –

⁹⁵⁴ Lévay Miklós: Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. A rendszerváltozás utáni kriminálpolitikai megközelítések Magyarországon és a társadalmi kirekesztődés. 99-101.

⁹⁵⁵ A Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat

⁹⁵⁶ 2013.évi CCXL. törvény 203/A. §

⁹⁵⁷ Mohai Gabriella: „Élő történelem”, azaz közérdekű munka büntetés – tegnap, ma és holnap. 260-281.263.

amennyiben megállapítják a bűncselekménnyel okozott kár, vagyoni hátrány összegét, kötelesek a sértett javára megítélni a polgár jogi igényt. A polgári jogi igény azonban nem azonos a jóvátétellel és ebben az esetben is hiányzik az eljárást resztoratívvá tevő önkéntesség elve, továbbá nem valósul meg a felek közötti találkozás és a kommunikáció sem.

3. A mediáció elterjedtsége

A büntetőjogi mediáció sikeres jogintézmény Magyarországon. Ezt mutatja, hogy bevezetése óta évről évre **egyre több esetben rendelik el** a közvetítői eljárást, 2007-ben 2451 ügyben rendelték el a közvetítői eljárást. A legmeredekebb növekedési trend 2011-ben következett be, majd 2016-ban már 4.625 ügyben folytattak le közvetítői eljárást. 2014. január 1. napjától a szabálysértési ügyekben is alkalmazható mediáció, a szabálysértési mediáció száma évről évre nő, 2014-ben 1.798 ügyben, 2016-ban 2.428 ügyben járt el mediátor. A mediáció keretében nyújtott pénzbeli jóvátétel összege évről évre nőtt, 2014-ben már megközelítette a félmilliárd forintot. A mediátorok tapasztalatai szerint a közvetítői eljárásokban többnyire **megvalósulnak a mediáció alapelvei és teljesülnek annak céljai**.

A mediáció bevezetése nem hozott áttörést a bíróság előtti vádemelések számát tekintve. A büntetőügyek túlnyomó többségében továbbra is a bíróság szabja ki a szankciót, így a **felnőtt korú és a fiataikorú elkövetők nem kerülnek el a bírósági tárgyalást**, az a terheltekre kifejti a stigmatizációs hatását. A vádemelést követő eltereléseket tekintve megállapítható, hogy a vádemeléssel érintett terheltek több mint háromnegyede esetén a bíróság tárgyaláson szabta ki a szankciót, azaz elterelést a bírósági szakaszban ritkán alkalmaztak.⁹⁵⁸

A mediációnak **csekély az aránya** a szankcióalkalmazásban, azaz a jelenlegi elterjedtségénél jóval szélesebb körben lenne alkalmazható. Ideális lenne az, ha a fiataikorúak ügyeiben nem elsősorban próbára bocsátással zárulna az ügyek közel fele, hanem elsősorban a resztoratív módszert alkalmaznák. A próbára bocsátás mellett kötelezően alkalmazott pártfogó felügyelet ugyanis nem szükséges az olyan fiataikorú bűnelkövetők esetében, akiknek a rendszeres figyelemmel kísérése nem szükséges, ezért úgy vélem, hogy a mediáció gyakoribb alkalmazása teremtené meg az egyéniesítést. A felnőttkorú elkövetők ügyeiben szintén differenciálásnak nyitna teret a mediáció alkalmazása.

A közvetítői eljárás alkalmazása a fiataikorú terheltek ügyeiben igen lényeges kérdés. A mediáció bevezetésétől kezdve a statisztikai adatokból látható az, hogy **a fiataikorúak ügyeiben nem alkalmazzák nagyobb gyakorisággal a mediációt, mint a felnőtt korúak ügyeiben**. A fiataikorú terheltek esetében a lehetséges jóvátételi formák szűkössége és az adott esetre alkalmazható több elterelési forma párhuzamossága okozza azt, hogy a fiataikorúak esetében is a felnőtt korú terheltekhez hasonló terjedelmű a mediáció elterjedtsége. A mediátorok egynegyede problémaként vetette fel ezzel kapcsolatban azt, hogy a szankciók alkalmazásban hiányzik az egyéniesítés.

A büntetőjogi mediáció **nem csökkentette a végrehajtandó szabadságvesztésre ítétek számát**. Többnyire olyan ügyekben alkalmazták a közvetítői eljárást, amelyekben ennek hiányában próbára bocsátással, pénzbüntetéssel, közérdekű munkabüntetéssel sújtották volna a terhelteket, kivételesen a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést váltotta ki a sikeres

⁹⁵⁸ A büntetőbíróság előtti ügyészti tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 8-10.

közvetítői eljárás.⁹⁵⁹

A szankciórendszerben továbbra is **gyakori a szabadságvesztés büntetést kiszabása**. 2016-ban a 77.109 elítélt közül 63.542 felnőttkorú elkövetőt ítéltek jogerősen büntetésre.⁹⁶⁰ Legnagyobb arányban szabadságvesztés büntetést szabtak ki, több mint egyharmadukkal szemben.⁹⁶¹ A büntetés gyakoriságában a szabadságvesztést a pénzbüntetés követte, majd a járművezetéstől eltiltás, a közérdekű munka büntetés és a próbára bocsátás.⁹⁶² Az elzárás mint új büntetés még kevésbé terjedt el a gyakorlatban.⁹⁶³ Az egyéb szankciók mint megrovás, jóvátételi munka, foglalkozástól eltiltás, kitiltás kiszabása kevesebb mint egy százalékuknál történt.⁹⁶⁴ Az alternatív szankciók alkalmazása a **fiatalkorú** terheltekkel szemben indult büntetőeljárásokat **lényegesen nagyobb gyakorisággal** jellemzi, mint a felnőttkorú elkövetőkkel szemben indult eljárásokat. Az esetek közel felében a fiatalkorúakkal szemben indult eljárás próbára bocsátással zárult.⁹⁶⁵

Már a kezdetektől fogva látható volt, hogy a mediáció alkalmazásban az ügyészi elrendeléshez képest a bírói elrendelés kiegészítő szerepet játszott. A legtöbb bírói elrendelés a bevezetés évét jellemezte, ekkor a bíróságok 922 esetben rendelték el közvetítői eljárást. Ahogyan nőtt az ügyészi elrendelések száma, úgy csökkent a bírói elrendeléseké és a legfőbb bírói fórum maga is kiegészítő jellegűként tekintett a mediáció elrendelését lehetővé tevő bírói hatáskörre. Egyetértek azzal, hogy a mediációt elsősorban az eljárás korai szakaszában kell alkalmazni, hiszen a diverzió valamennyi formájánál ezt a kívánalmat fogalmazza meg a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikája is és ezáltal kerülhető el leginkább a stigmatizáció. Ez azt jelenti, hogy – elsősorban a fiatalkorúak büntetőigazságszolgáltatási rendszerében - sok ügynek az ügyészi szakaszban kellene lezárulnia, így a mediáció gyakoribb alkalmazása érdekében elsősorban az ügyészi gyakorlatban - a fiatalkorúak ügyészeinek gyakorlatában – kellene szorgalmazni a mediáció alkalmazását. Mégsem tartom haszontalannak a mediáció elrendelését lehetővé tevő bírói hatáskör megtartását, mert a széleskörű ügyészi mérlegelési jogkör mellett garanciát jelentene az áldozatok és az elkövetők részére. Az ügyészi statisztikában külön figyelmet érdemel, hogy a **közvetítői eljárásra irányuló kérelmek elutasítására** közel azonos nagyságrendben kerül sor, mint a közvetítői eljárások elrendelésére.⁹⁶⁶ A statisztikai adatokból nem olvasható ki az, hogy a közvetítői eljárásra irányuló kérelmek elutasítására mely okból került sor, így nem állapítható meg, hogy valamely törvényben meghatározott objektív feltétel (beismerés, nem többszörös visszaeső, stb.) hiánya vagy kizárólag az ügyészi (szubjektív) mérlegelés vezetett a kérelmek elutasításához.

Kutatási eredményeim szerint a bírói gyakorlatban mediációra utalt büntetőügyek közös sajátossága a mediációt indítványozó meghatalmazott védő részvétele az eljárásban, ami azt mutatja, hogy a bírák és a kirendelt védők nem voltak aktív részesei annak, hogy minél több ügyet közvetítői eljárásra utaljanak, jóllehet, hogy ehhez az áldozat vagy az elkövető kérelme is szükséges.

⁹⁵⁹ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

⁹⁶⁰ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

⁹⁶¹ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 57.

⁹⁶² A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 59.

⁹⁶³ Büntetőbíróság előtti ügyész tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 56.

⁹⁶⁴ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 56.

⁹⁶⁵ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 56.

⁹⁶⁶ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

A dolgozatban megvizsgáltam azt, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazói gyakorlat a mediáció mely fogalmi megközelítésből értelmezte a mediációt. Álláspontom szerint a büntetőjogi mediáció **bevezetésének célja** a büntetőjogi mediáció **mindhárom alapvető értékének** és fogalmi elemének gyakorlatba való átültetése volt. A fenti három elem között a leghangsúlyosabb az eljárási központú megközelítés, mert a mediációs eljárás részletesen szabályozott, speciálisan képzett mediátor részvételével zajlik. A magyar szabályozásban szintén hangsúlyos az eredmény, mert nem önmagában a mediációs ülésen részvétel, hanem a jóvátétel teljesítése váltja ki a törvényben szabályozott következményeket. A hazai szabályozásban a transzformatív elem kevésbé jelenik meg, ennek törvényi szabályozására nem is lett volna lehetőség, mert a mediáció folyamatában formálódik az elkövető és az áldozat nézőpontja, annak megváltoztatása „nem írható elő.” Maga a mediáció törvényi fogalma azonban magában hordozza a változtatást, mint célt, hiszen a mediáció konfliktusfeloldó eljárás.

Kutatási eredményeim szerint az **ügyészi és a bírói jogalkalmazás** a büntetőjogi és szabálysértési mediáció gyakorlatában a **reparatív azaz eredményközpontú megközelítést** fogadta el. Az ügyészi gyakorlat az eredmény mibenlétét a jog fogalmai közé szorítja, mert a jogértelmezésükben nem jelenik meg a resztoratív igazságszolgáltatás elméleti háttere. A jogalkotó célja azonban ettől függetlenül, a mediátorok tevékenysége által érvényre juthat, ha a konfliktus részesei maguk is nyitottá tehetők a tényleges „találkozásra” és a konfliktusfeloldásra, a sértetti düh, fájdalom és az elkövetői megbánás, kiengesztelés kifejezésére. A mediáció gyakorlatában fontos, hogy a mediációs ülésen azonosítsák a bűncselekményhez vezető okokat és azok következményeit, és a jóvátétel ideális esetben ezekre az okokra és következményekre reagál.

A fenti eredményközpontú értelmezéssel szorosan összefügg annak magyarázata, hogy a közvetítői eljárás **miért nem vált szélesebb körben elterjedtté**. Egyik oka az lehet, hogy az ügyészi és bírói gyakorlat elvi szinten szűkítette a mediációra utalható bűncselekmények körét, erre utal az Emlékeztetőben kifejtett értelmezés és az egységes szerkezetbe foglalt 3. számú Büntető Kollégiumi vélemény, amely a magánvádas eljárásra tartozó ügyeket és más bűncselekményeket közvetkeztesen kizárt e lehetőségből. Maguk a fenti dokumentumok nem jelenítik meg a resztoratív filozófia elméleti hátterét. A magyar ügyészi és bírói gyakorlatban a mediáció intézményesülése nem tükrözi maradéktalanul a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának megvalósulását a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárások elrendelésekor, az esetek kiválasztásakor és a közvetítői eljárás eredményének figyelembevételekor. Az ügyészi és bírói gyakorlat nem biztosított prioritást a konfliktusfeloldásnak, a sértetti jóvátétel iránti érdeknek a csekély tárgyi súlyú ügyekben sem. Ezt erősítik meg a korábbi jogalkalmazói attitűdökről folytatott kutatások is, amelyek szerint a jogalkalmazók nem tekintik feladatuknak a sértett kárhelyreállításhoz fűződő érdekének képviselését. A jogalkalmazási gyakorlatban nem jelent meg a problémakezelő megközelítés sem, amely a konfliktusok okaira kívánt hatni. A közvetítői eljárás bizonyos esetekben („kihűlt konfliktusok”) a feljelentés visszavonásának funkcióját töltötte be és egy volt az azonos jogi előfeltételek fennállása esetén alkalmazható diverziós eszközök közül. Az ügyészi mérlegelés a szankció alkalmazásában sok esetben eltér a bírói gyakorlattól, ezért az ügyészi punitív szemlélet szintén a közvetítői eljárás alkalmazása ellen hathatott. Az intézményi érdekek, az ügyek minél előbbi befejezése szintén akadályát képezhette az időigényes

közvetítői eljárásnak. Az a jogértelmezés, amely az egyéb körülmények vizsgálata nélkül a jövedelemmel nem rendelkező elkövetőket kizárta a jóvátétel lehetőségéből, alapvetően ellene hatott annak, hogy a marginalizált társadalmi csoportok tagjai részt vehessenek a közvetítői eljárásban és ez a büntető igazságszolgáltatás kirekesztő hatását eredményezhette mind az elkövetőkre, mint az áldozatokra nézve.

A mediáció alkalmazásának akadályát képezte a tájékoztatás hiánya is, amely a jogintézmény bevezetését követő években sokszor elmaradt, különösen a sértettek esetében. A 23/2003. (VI. 24.) IM-BM együttes rendelet módosítása folytán 2010-től a nyomozóhatóság nagyobb hangsúlyt fektetett a tájékoztatásra és a megtörtént tájékoztatás dokumentálására.⁹⁶⁷ A lehetséges jóvátételi formák szűkössége szintén megnehezíthette a konfliktusfeloldásra irányuló eljárás sikerét, ha a sértett kártérítéshez ragaszkodik, amelyet a terhelt nem tud teljesíteni illetve a jövedelemmel nem rendelkező fiatalok esetében. A vagyon elleni bűncselekmények esetében probléma, hogy azok a sértett jogi személyek, amelyek üzleteiben tömegesen követnek el lopást, következetesen elzárkóznak a közvetítői eljárástól.

Az európai országok gyakorlatát tekintve megállapítható, a resztoratív módszer általában **az európai gyakorlatban sem foglal el kiemelt helyet** a szankciók sorában, de jelentősebb szerephez jut, mint a magyar gyakorlatban.⁹⁶⁸ Kivételt képez ez alól Anglia és Wales, ahol a jogalkotó az első büntényes fiatalokkal szemben indult büntetőeljárásokban primátust biztosít a resztoratív intézkedésnek az egyéb büntetőjogi intézkedésekkel és büntetésekkel szemben.⁹⁶⁹ Az angolszász gyakorlat mellett pozitív példa a német gyakorlat, ahol ezen ügytípusok hetven százaléka végződik diverzióval, amelynek eredményeként a fiatalok elkövetők negyvenegy százaléka resztoratív jellegű közérdekű munkát végez. Németországban 2000-ben összesen körülbelül húsz-harmincezer mediációt tartottak, ezek kétharmadában fiatalok terhelt vett részt.

4. A mediáció sajátosságai Magyarországon, különös tekintettel más európai országok gyakorlatára

A közvetítői eljárások tárgyát tekintve elmondhatjuk, hogy az európai gyakorlattal összhangban **leggyakrabban a vagyon elleni bűncselekmények miatt** indult büntetőügyekben rendelik el a mediációt. A szabálysértési ügyekben leggyakrabban **a tulajdon elleni szabálysértések** miatt alkalmaznak **mediációt**, míg nem alkalmazzák a mediációt a tiltott prostitúció és a garázdaság szabálysértések esetében, amelyek szintén igen elterjedtek és sok esetben fiatalok az elkövetőik. Az európai országok joggyakorlatában is a csekély tárgyi súlyú, vagyon elleni és testi épség elleni bűncselekmények miatt indult ügyekben alkalmazzák a közvetítői eljárást.

Kutatási eredményeim szerint a **vagyon elleni bűncselekmények** (lopás, csalás, jármű önkényes elvétele, szerzői jogok megsértése) esetében nem alakult ki következetes gyakorlat az első négy évben, hanem nagyobb kárösszeg esetén is elrendelték a mediációt, a

⁹⁶⁷ Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. 310.

⁹⁶⁸ lásd az európai gyakorlat bemutatását

⁹⁶⁹ Jonathan Doak: i.m. 53-60.

megállapodások és a vagyoni jóvátétel több esetben nem teljesültek. Az elkövetők sok esetben jövedelem nélküliek, szakképzetlen munkanélküliek, büntetlen előéletűek.

A jogalkalmazók már kezdetektől fogva előszeretettel rendelték el a közvetítői eljárást a közlekedési ügyekben, átlagosan az ügyek egyharmada tartozott ide. Napjainkra a mediációs ügyek nagy hányada **közlekedési bűncselekmény**. Kutatási eredményeim szerint a legnagyobb arányban a közúti baleset gondatlan okozásának vétsége miatt indult büntetőügyekben rendelték el a mediációt. A jogalkalmazók a mediációt csak kivételes esetekben, az elkövetői oldalon fennálló kedvező személyi feltételek esetén rendelték el. Holott a közlekedési bűncselekmények között az ittas járművezetés a leggyakoribb, az ügyészi joggyakorlat ezt következetesen kizárta a mediációból.

Az **erőszakos személy elleni bűncselekmények** a legritkábban kerülnek mediációra. Átlagosan a mediációs ügyek kevesebb mint 20 százaléka indult személy elleni bűncselekmények elkövetése miatt. Kutatási eredményeim szerint a büntetőjogi mediáció első négy évében az erőszakos bűncselekmény közül **az ismerősök, különösen a családtagok közötti konfliktusok azok, amelyeknek a rendezésében a helyreállító igazságszolgáltatás ezen eszközét alkalmazzák**. A mediációra utalt ügyek közös attribútuma inkább **a cselekmények csekély tárgyi súlya és a sértett előzetes megbocsátása**.

Saját kutatásomban a fiatalok terheltek ügyeiben lényeges tapasztalat az volt, hogy a vagyoni jóvátételt a szülők teljesítették a gyermek helyett, és jelentősége volt annak, hogy ki ült a sértetti oldalon, mert a sértett felvethetett olyan jóvátételi formát, amely nem a **szülőt büntette**.

A mediációval érintett bűncselekménytípusok aránya nem tükrözi a bűnözés szerkezetét, mert a közlekedési ügyekben annál nagyobb, míg a vagyon elleni és a személy elleni ügyekben annál kisebb számban rendelik el a közvetítői eljárásokat.

A mediáció eredményeként az ügyek túlnyomórésztében a felek megállapodást kötöttek, és átlagosan a megkötött megállapodások ennél is nagyobb arányban teljesültek is. A pénzbeli jóvátételek összege évről évre nőtt, 2014-ben összesen megközelítette a félmilliárd Ft-ot (496.818.946 Ft). Az Igazságügyi Minisztérium az éves adatgyűjtés során már nem gyűjt adatokat arról, hogy a jóvátételt milyen formában nyújtják a terheltek. A 2007-es adatok szerint a terheltek körülbelül tíz százaléka vállalt nem anyagi jellegű jóvátételt. A közvetítői eljárásokban az elkövetők több ügyben azt vállalták, hogy nem fogyasztanak alkoholt vagy kevesebb alkoholt fogyasztanak a jövőben, és a sértettek visszajelzései alapján a magatartási szabályt meg is tartották. Az ügyek kis számában a terhelt bocsánatkéréssel tette jóvá a bűncselekménnyel okozott sérelmet. Az uralkodó jóvátételi forma **a bocsánatkérés mellett nyújtott pénzbeli jóvátétel**.

5. Megvalósulnak-e a mediáció alapelvei a gyakorlatban?

A büntetőügyekben alkalmazható mediációra a resztoratív igazságszolgáltatás alapelvei és alapvető értékei érvényesek, de mediációban megjelennek további **alapelvek** is. A törvényi szabályozás alapján a mediáció alapelve a mediátor pártatlansága, az önkéntesség, a titkosság, a mediáció ideiglenes autonómiája és a jóvátétel.⁹⁷⁰

⁹⁷⁰ Görgényi Ilona: i.m. 155-160.

A resztoratív eljárás azt feltételezi, hogy az elkövető és a sértett **önkéntesen** vesz részt a mediációban és a megállapodást is önkéntesen kötik meg. Az Európa Tanács kriminálpolitikája is azt az álláspontot képviseli, hogy az igazságszolgáltatási szervek feladata gondoskodni arról, hogy a feleket semmi ne befolyásolja akkor, amikor a hozzájárulás tárgyában döntenek.⁹⁷¹ A mediáció keretében létrejött megállapodásnak is teljesen önkéntesnek kell lennie, azonban fontos az arányosság elvének szem előtt tartása, azaz az elkövető által nyújtott jóvátételnek arányosnak kell lennie az elkövető felelősségével és a bűncselekmény súlyával.⁹⁷²

A kutatási eredményeim azt mutatják, hogy a konfliktusban érintett felek **önkéntesen vesznek részt** a közvetítői eljárásban, azaz a felek nem külső ráhatás alapján döntenek a mediációban részvételükről. A **hozzájárulás visszavonása kivételes**, gyakran az az eset minősül a hozzájárulás visszavonásának, amikor a felek nem jelennek meg a közvetítői megbeszélésen és ezt a hozzájárulás visszavonásának kell tekinteni a jogszabályi rendelkezések alapján. A **megállapodások önkéntessége már nem érvényesül maradéktalanul a gyakorlatban**. Ez egyrészt az ügyben eljáró jogi képviselők, védők tanácsaira, másrészt arra a jogalkalmazói (rendőri) gyakorlatra vezethető vissza, hogy „beárazzák” az ügyeket, és emiatt a sértettben és a terheltben már a mediációs ülés előtt kialakul egy álláspontot arról, hogy a terhelt mekkora pénzösszeg fizetése esetén mentesülhet az elítélés alól. A gyakorlatban a mediátorok a „beárazott” ügyekben is feltárják a konfliktus okait, következményeit és ismertetik a konfliktus részeseivel azt, hogy a mediáció célja nem az, hogy a terhelt és a sértett kártérítési összegről egyezkedjen. Ugyanakkor magukon a feleken is múlik az, hogy a mediátor előtt mennyire nyílnak meg, hogyan tárulnak fel az érzelmek a mediációs ülésen. Különösen fontos az arányosság elvének érvényesítése, amelyben a mediátornak van kulcsszerepe. A mediátorok tapasztalata egyöntetűen az, hogy **az ügyvédek részvétele a mediációs ülés sikerét hátráltatja**. Különösen súlyosan sérülhet az önkéntesség elve azokban a szabálysértési ügyekben, amelyeknél a terheltnek a közvetítői eljárás és az őrizetbe vétellel járó bíróság elé állítás között kell választania. A mediátorok beszámoltak arról, hogy a **multinacionális vállalatok** képviselői a legcsekélyebb értékre elkövetett lopások esetén is 50.000 Ft összegű jóvátételt igényeltek. (A gyakorló jogászok tapasztalatai szerint a multinacionális vállalatok – aki a leggyakrabban válnak lopás sértettjévé – kivételesen vesznek részt a mediációban, többnyire nem is járulnak ahhoz hozzá.)

A **titkosság elve** azt jelenti, hogy a büntetőeljárás terheltje és az áldozat közötti kommunikáció nem nyilvános. A mediátor a gyakorlatban a mediációs ülésekről, megbeszélésekről nem készít jegyzőkönyvet, az ott történeteket nem dokumentálják. A mediáció üléseinek időpontjairól a mediátor a feleket informálisan tájékoztatja, ezt az iratokban feljegyezi, majd az igazságügyi hatóságokat tájékoztatja arról, hogy az ügyben a felek hányszor találkoztak, kötöttek-e megállapodás és az teljesült-e. Az eljárás titkossága már önmagában kifejezi a mediáció autonómiáját a büntetőeljárásban.⁹⁷³ A mediátorok beszámolóí alapján a fentiek a magyarországi gyakorlatban **teljes mértékben megvalósulnak**.⁹⁷⁴

⁹⁷¹ lásd fent az Európa Tanács kriminálpolitikájának bemutatását.

⁹⁷² Pelikan, C. – Trenczek, T.: Victim offender mediation and restorative justice. The European landscape. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 80.

⁹⁷³ Görgényi Ilona: i.m. 158.

⁹⁷⁴ lásd a mediátorkkal készített kérdőíes kutató eredményeit fent.

Az **általános körű hozzáférhetőség elve** kifejezi, hogy a mediációs eljárásokat országos szinten intézményesíteni kell, míg a **büntetőeljárás minden szintjén hozzáférhetőség elve** azt jelenti, hogy a mediációt lehetővé kell tenni a büntetőeljárás valamennyi szakaszában. A magyar gyakorlatban a közvetítői eljárás **diverziós eszköz**, amelynek eredményessége esetén a büntetés korlátlanul enyhíthető illetve az eljárás megszüntetésére kerülhet sor. A 2017. évi XC. törvény **modellváltást** hozott a mediáció hazai történetébe, mert közvetítői eljárásra akkor is sor kerülhet, ha az nem jár a fenti jogkövetkezményekkel, hanem az eredményes közvetítői eljárás kizárólag enyhítő körülményként értékelhető. A büntetőeljárás kódex másrészt **szűkítette** a mediáció alkalmazhatósági körét, mert míg 2018. június 30. napjáig a büntető eljárásjogi szabályok a büntetőeljárás bírósági szakaszában az elsőfokú eljárásban is lehetővé tették a mediáció bírói elrendelését, az új kódex ezt megszüntette, így a kizárólagos ügyészi hatáskör miatt **a büntetőeljárás valamennyi szintjén hozzáférhetőség elve sem valósul meg a gyakorlatban.**

A mediáció országos szinten hozzáférhető, mert a mediátorok valamennyi megyében elérhetőek. A mediáció alkalmazásában – csakúgy mint a büntetéskiszabási gyakorlatban – mégis **jelentős területi eltéréseket** találunk, és vannak olyan országrészek, ahol az átlaghoz képest is kevés ügyet utalnak közvetítői eljárásra.⁹⁷⁵ Példa erre Zala megye és Vas megye, ahol évente száznál kevesebb ügyben alkalmazzák a közvetítői eljárást. A leggyakrabban a bűnözéssel leginkább fertőzöttebb országrészekben, Budapesten (2016-ban több mint ezer ügyben), Pest megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében alkalmazzák a mediációt.

A joghoz és a mediációhoz való **hozzáférést korlátozza** továbbá a mediációban résztvevő felek **szociális helyzete**, mert számukra a közvetítői megbeszélésen való részvétel, a megjelenés, az utazás - az útiköltség megfizetése - is nehézséget okozhat. A mediátorok ezt a problémát áthidalták úgy, hogy amennyiben előzetes tájékoztatást kaptak a felektől, úgy „utazó hatóságként” a felek lakóhelyén a polgármesteri hivatalban tartották meg a mediációs ülést.⁹⁷⁶

A mediációs szolgálat **autonómiájának elve** a mediáció büntetőeljáráson belüli feltételes autonómiáját, az autonóm szervezeti kereteket foglalja magába. A mediációt szakképzett mediátorok folytatják le. A magyar gyakorlatban ki kell emelni, hogy a mediátorok **magas szintű képzésben részesültek**, a német gyakorlathoz hasonlóan többnyire a korábban pártfogó felügyelőként eljáró tisztviselőkből rekrutálódtak. A magyar gyakorlat erénye, hogy a büntetőügyekben eljáró mediátorok kizárólag csak büntető és szabálysértési ügyekben járnak el, míg polgári jogi ügyekben nem. Ellenben Lengyelországban a mediátorok mind családi konfliktusokban, mind büntetőügyekben eljárnak.⁹⁷⁷ Nem minden európai országban történt meg a mediátorok speciális képzése, például Svédországban mediátorként szociális munkások és laikusok is eljárnak.⁹⁷⁸ A mediáció hazai szervezete az Igazságügyi Minisztérium illetve a kormányhivatalok szakmai felügyelete és irányítása alá tartozik. A mediátorok szervezetileg elkülönültek a bíróságtól, ügyészségtől és nyomozóhatóságtól. Magyarországon egyelőre nincs lehetőség arra, hogy a mediációt önkéntesek folytassák le.⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017.

⁹⁷⁶ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017.

⁹⁷⁷ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017.

⁹⁷⁸ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

⁹⁷⁹ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

A magyar gyakorlathoz hasonlóan a mediációs szolgáltatást állami intézmények nyújtják más EU-tagállamokban is, ritkán alapítványok vagy projektek működtetnek programokat. A magyar szervezet **fejlesztést igényel**, mert a jelenlegi humán erőforrás nem elégséges a mediatori feladatok ellátásához és a mediatori munka **szupervíziója nem alakult ki**.

A mediátorok autonómiája nemcsak a szervezeti működés alapján vizsgálható, hanem a mediációs ügyek gyakorlata alapján is. Az empirikus kutatási adatok szerint **kevésbé jellemző, hogy a mediátorok a jogalkalmazótól eltérő álláspontot képviselnének** egy ügy mediációra való alkalmassága tárgyában, a jogértelmezési eltérések inkább a jóvátétel tárgyában jelentősek. Ezért nem tartom indokoltnak, hogy az olasz gyakorlathoz hasonlóan a mediátor felülbírálhassa egy ügy mediációra való alkalmasságát.⁹⁸⁰

A mediáció keretében nyújtott **jóvátétel** mikéntje a felek akaratától függ. A magyar gyakorlatban a közvetítői eljárásban a terheltek sok esetben **pénzbeli jóvátételt** vállalnak. A közösség a mediációs programokon keresztül jelenik meg, azaz nem az állam, hanem civil szervezetek (Foresee Kutatócsoport, Jóvá Tett Hely Önkéntes Központ Alapítvány) vesznek részt a jóvátételként teljesített program, munka lebonyolításában.

6. Megvalósulnak-e helyreállító igazságszolgáltatás alapvető értékei a gyakorlatban?

Az alábbiakban Van Ness modellje alapján azt mutatom be, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás alapvető értékei hogyan jelennek meg a magyar mediációs gyakorlatban. A resztoratív igazságszolgáltatás általa meghatározott **négy alapvető értéke** a kapcsolatépítés (önkéntes találkozás), a jóvátétel, a reintegráció és a befogadás.⁹⁸¹

A büntetőeljárás terhelte, sértette és a mediációs ülés egyéb résztvevői közötti **találkozó** sajátossága, hogy a gyakorlatban megállapodás születik és az teljesül is, ezért a **mediáció resztoratív jellege magas szinten érvényesül**.

25.ábra A találkozás hogyan tud hozzájárulni a resztorativitáshoz?

találkozás, kommunikáció és megállapodás
találkozás és megállapodás
kommunikáció és megállapodás
kommunikáció
megállapodás
nincs kapcsolatépítés
elkülönítés

A magyar gyakorlatban a bocsánatkérés mellett nyújtott helyreállítás a leggyakoribb jóvátételi forma, míg igen ritkán fordult elő a jóvátétel legmagasabb szintje, amely a terhelt magatartásváltozását is magába foglalta.

⁹⁸⁰ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

⁹⁸¹ Daniel W. Van Ness: i.m. 1-17.

26.ábra. A jóvátétel formája hogyan segíti a resztorativitást?

bocsánatkérés, helyreállítás és változás
bocsánatkérés és helyreállítás
bocsánatkérés és változás
helyreállítás és változás
bocsánatkérés
helyreállítás
változás
nincs jóvátétel/újabb sérelmet okoznak

A gyakorlatban a mediáció keretében a terhelt és a sértett megkapja a tiszteletet a mediátoroktól, tájékoztatást a jogairól. A segítségnyújtás elsődleges forrása szintén a mediátor, azonban az ő lehetőségei korlátozottak. A mediációs ülésen részt vehetnek ugyan támogatók, de ez nem gyakori. A jövőben fontos lenne a terheltek számára segítséget nyújtani a jóvátétel megvalósításához, jelenleg **a tisztelet valósul meg a mediáció keretében, míg a segítségnyújtás elsősorban a sértett számára teljesül és az elkövetők nem kapnak támaszt.**

27.ábra Hogyan integrálhatóak a felek a közösségbe?

tisztelet és segítség
tisztelet
segítség
közöny az elkövető vagy az áldozat irányába
közöny az elkövető és az áldozat irányába
stigmatizálása vagy elkülönítése az elkövetőnek vagy az áldozatnak
stigmatizálása vagy elkülönítése az elkövetőnek és az áldozatnak
biztonsági célú elkülönítése az elkövetőnek a sértettől vagy a közösségtől

A mediáció gyakorlatában a felek részt vesznek a mediációs ülésen (akár közvetett, akár közvetlen), itt szembesülnek a másik fél szempontjaival és ez lehetővé teszi az eltérő nézőpontok közelítését és a megállapodás megkötését.

28.ábra A befogás hogyan válhat a legteljesebbé?

meghívás, érdekek elismerése és az alternatív megközelítések elfogadása
meghívás és az érdekek elismerése
meghívás
a részvétel engedélyezése a hagyományos módon
a felek nem érdekeltek a részvételben
megelőzése annak, hogy a felek részt akarjanak venni
megelőzése annak, hogy a felek tudomást szerezzenek az eljárásról
a vonakodó felek kényszerítése a hatóságok és a védő érdekeinek szolgálatára

Álláspontom szerint **a resztoratív értékek többnyire megvalósulnak a büntetőjogi mediáció gyakorlatában.** A helyreállítást célzó eljárások az anyagi jóvátétel nyújtásánál jóval teljesebb reparációt nyújthatnak az áldozatoknak. Maga az eljárás, a sértő és a sértett közötti kommunikáció is segíti az áldozattá válás feldolgozását és a cselekmény következményeinek megismerését. A gyakorlatban nem minden ügyben jelennek meg ezek az értékek teljes terjedelmükben, mert a konkrét eset körülményei ezt nem mindig teszik lehetővé. A magyar mediációs gyakorlat **a mérsékelten resztoratív rendszernek felel meg,** amely magába foglalja a felek találkozásának lehetőségét, azt, hogy a jóvátétel többet jelentsen a közösségi munkánál és a restitúciónál, továbbá a feleknek tiszteletet tanúsítanak egymás iránt.

Kutatási eredményeim alapján nem sikerült teljes mértékben egybevetni a mediációban érintett elkövetők szociodemográfiai adatait és az azonos bűncselekményeket elkövetők iskolai végzettségét, előéletét, életkörülményeit a szükséges statisztikai adatok hiányában, azonban a fent kifejtett mérlegelési szempontok alapján látható, hogy a befogadás értéke a közvetítői eljárás elrendelésekor sérülhet a gyakorlatban.

A befogadás értéke kapcsán fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a globalizáció okozta társadalmi változások a büntetőjogi és szabálysértési mediáció gyakorlatában is kifejtik hatásukat. Ez elsősorban a közösségi összefogás, a szolidaritás hiányában érhető tetten. A mediáció gyakorlatát nem befolyásolta az, hogy a konfliktusrendezés a magyarországi tradicionális roma közösségekben élő hagyomány. A kutatás nem vizsgálta a mediációban érintett személyek etnikai hovatartozását, azonban egyik empirikus kutatásban sem merült fel adat arról, hogy a romani kris hagyomány ismerete befolyásolta volna mediációs eljárás kezdeményezését. A tradicionális gyökerek ennél fogva nem támogatták a mediáció intézményesülését. Miközben maga a resztoratív igazságszolgáltatás a társadalmi kohéziót kívánja támogatni, a működése a szolidaritás hiánya miatt akadályokba ütközik. A „helyi társadalmi szerződések” nem jöhetnek létre, ha nincs párbeszéd a felek között. Emiatt **a társadalom befogadóvá tétele, felvilágosítása szükséges** a jövőben. Mindez egy inkluzív, a társadalmi igazságosság mentén haladó kriminálpolitika alapjain valósítható meg, amely biztosítaná a kirekesztett társadalmi csoportok részvételét is az egyéniesítés révén.

Úgy gondolom, hogy a büntetőjogi mediáció kétségtelenül **sikeres jogintézmény,** több mint tízéves gyakorlatában **a resztoratív igazságszolgáltatás és a mediáció alapelvei általában megvalósultak.** A mediátorok azt tapasztalják, hogy a mediáció betölti a funkcióját, a felek kommunikációja és az elkövető felelősségvállalása megvalósul. A gyakorlat bemutatására a fenti elemzések nem elégségesek, mert leginkább emberi történetekkel lenne leírható az a többlettapasztalat, amelyhez a konfliktus részesei, a jóvátétel címzettjei, a helyi közösségek és mediátor hozzájutottak. Úgy vélem, hogy a büntetőjogi mediáció minden eddiginél jobban elősegítette az áldozati szempontok figyelembevételét és a konfliktus részesei közötti megbékélést. Sok esetben a kommunikáció és a konfliktusfeloldás jóval hangsúlyosabb volt magánál a jóvátételnél és e két komponens nagy szerepet játszott a felek emberi méltóságának oltalmazásában és társadalmi tagságuk megerősítésében.

7. A mediáció jövője Magyarországon

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény elfogadásával **modellváltás** történt, ugyanis a közvetítői eljárásra már nemcsak akkor kerülhet sor, ha a terhelttel szemben a tevékeny megbánásra vonatkozó szabályok alkalmazhatóak, hanem bármely büntetőeljárásban közvetítői eljárásra kerülhet sor, feltéve, hogy ennek eljárásjogi feltételei fennállnak. Az új kódex így tágította a mediáció tárgyi hatályát, azonban az **ügyészi gyakorlatot törvényerőre emelve** kizárja a magánvádas ügyeket a közvetítői eljárásból. A mediáció alkalmazhatósági körében kiterjesztése pozitív tendenciának tűnik. A jogszabályváltozás folytán remélhetőleg egyre több ügyben alkalmazni fogják a közvetítői eljárást. Ha figyelembe vesszük, hogy a bírói gyakorlat a kár megtérítését és a jóvátételt e jogszabályváltozás előtt is enyhítő körülményként értékelte, nem várható, hogy az ötévi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén nagy számban kezdeményeznek közvetítői eljárást. A kártérítésre anélkül is sor kerülhet és ezen ügyekben a terhelt kevésbé érdekelt a konfliktusfeloldásban, mert az eljárás megszüntetésére nem kerülhet sor eredményes mediáció esetében sem.

A büntetőeljárás kódex az elterelést elsősorban az eljárás ügyészi szakaszában tartja alkalmazhatónak.⁹⁸² A büntetőeljárás kódex azon változása, amely alapján közvetítői eljárásnak kizárólag a vádemelés előtt van helye, **visszalépésnek** tekinthető. A bírói elrendelés kizárása azt fogja eredményezni, hogy az ügyészi mérlegelési szempontok válnak uralkodóvá, amely a büntetéskiszabás tárgyában sok esetben nem esik egybe a bírói mérlegeléssel. Az ügyészség punitív szemléletével szemben a bírói gyakorlat méltányosabb, enyhébb szankciókat alkalmaz. Az ügyészi jogértelmezés jelenleg híján van a resztoratív filozófia helyes értelmezésének, ezért félő, hogy az alapelvek a gyakorlatban sérülhetnek.

Az európai országok többségében a büntetőjogi mediáció diverziós modellje él és elsődlegesen a vádemelés előtti eljárási szakaszban rendelik el a közvetítői eljárást, de a bírósági tárgyalás szakaszában is kezdeményezhető a mediáció a fiatakorúak ügyeiben. Jó gyakorlatnak tekinthető és követendőnek tartom a lengyel példát, ahol a jogerős bírói döntésig lehetőség van mediációra, azaz a közvetítői eljárás a másodfokú és a harmadfokú eljárásban is elrendelhető. A mediáció legyen alkalmazható a magánvádas eljárásban is a békítés alternatívájaként.⁹⁸³

Az új kódex legjelentősebb változtatása a korábbi szabályozáshoz képest az, hogy az ügyészség a sértett és a terhelt között megkötött megállapodást hatályon kívül helyezheti. Bár a Legfőbb Ügyészség Emlékeztetőjének 2008-as módosítása folytán a megállapodás arányosságának vizsgálata kikerült az ügyészi hatáskörből, az új törvény értelmében a megkötött megállapodások hatályon kívül helyezésének joga **annulálhatja a terhelt és a sértett önkéntességét a megállapodásban, ezáltal a mediáció részben elveszíti a célját,**

⁹⁸² A Be. 488. § (2) bekezdése szerint a bíróság egy évre felfüggesztheti az eljárást, ha a) a Btk. Különös Része a terheltnek az eljárás megindulását követő magatartását büntethetőséget megszüntető okként szabályozza (például kábítószer birtoklásának vétsége, tartási kötelezettség elmulasztásának vétsége), és b) a büntethetőség megszűnését eredményező magatartás várható. A Be. 488. § (3) bekezdése szerint az eljárás a (2) bekezdés alapján nem függeszthető fel, ha a) az ügyészség feltételes ügyészi felfüggesztést alkalmazott, vagy b) a 417. § (2) bekezdésében meghatározott ok áll fenn.

⁹⁸³ Wojciech Juszkiewicz: i.m.120.

szerepét. Az előbbieket miatt az eljárás veszíthet áldozatközpontú szemléletéből. Az ügyészi kasszációs jogkör bevezetése azért is szükségelt, mert a mediátor a mediációs ülésen figyelmezteti a feleket arra, hogy megállapodásuknak ésszerűnek kell lenniük és meg kell felelniük a jó erkölcsnek (azaz a sértett nem élhet vissza a helyzetével). Az ügyészi kasszációs jog tartalmilag egy külső szereplő jóváhagyástól teszi függővé a közvetítői eljárás sikerét, ezáltal a **mediáció feltételes (ideiglenes) autonómiája nem valósulhat meg.** A mediációs megállapodás ennél fogva egy polgári perbeli egyezség „szintjére süllyedhet.” Ugyanakkor kutatási eredményeim alapján a megállapodások tartalmi felülbírálata a jogalkalmazók által kivételesen fordult elő az elmúlt évek gyakorlatában.

8. Javaslatok

„A szabadságvesztés terjedésével egyenes arányban csappannak meg a sértett reményei kárának megtérülésére, a reszocializáció gondolatának jogszabályi beteljesülése pedig megfosztja őt a morális elégtétel érzésétől is. A normák által meghagyott, sértetti jogosítványok aztán tovább zsugorodnak az igazságszolgáltatás mindennapjai során. A sértett ugyanis kívülálló, aki nem ismeri a rabló-pandúrosdi szabályait, és a tárgyalóterem állandó együttese által jól begyakorolt sémákat. Kísérletei, hogy bekapcsolódjék a játékba esetlenek, csak zavart keltenek.” – írta Bárd Károly 1984-ben.⁹⁸⁴ Úgy gondolom, hogy a konfliktus részeseinek, különösen a sértett **tájékoztatását** a jövőben az eddigieknél is hatékonyabban kell megvalósítani. Már az eljárás kezdetén, az első kihallgatáskor el kell hangoznia a közvetítői eljárásról szóló tájékoztatásnak. Fontos, hogy a tájékoztatás ne legyen félrevezető, azaz a nyomozóhatóság, ügyészség, védő ne „árazza be az ügyet”. Az Európa Tanács ajánlásai is felhívják a tagállamok figyelmét a tájékoztatási kötelezettségre és az Európai Unió áldozatvédelmi irányelveiben is hangsúlyos a sértettek közérthető tájékoztatásának követelménye.

Szükséges az, hogy a jövőben a bírói, az ügyészi, nyomozóhatósági és az ügyvédi kar **képzésein** az eddigieknél is pontosabban, esetbemutatókon keresztül ismertessék a közvetítői eljárás működési mechanizmusát, célját. A lakossági tájékoztatás eszköze lehet a felvilágosító kampány is és be kell vinni a köztudatba azt, hogy a mediációra bármely bűncselekmény esetén sor kerülhet.

A versenyszféra szereplői, a multinacionális vállalatok tömegesen válnak sértettjeivé a vagyoni elleni deliktumoknak. Ideális lenne, ha a bolti lopások esetében több esetben kerülne sor mediáció alkalmazására. Ugyanakkor látható, hogy a globalizált társadalmi környezetben nem működnek igazán jól a közvetítői eljárások, mert ezen esetekben a sértett fél nem vonódik be érdemben az eljárásba, nincs tényleges konfliktusfeloldás. A vagyoni elleni bűncselekmények esetén elsősorban a kisközösségi konfliktusokban alkalmazható hatékonyan a mediáció.

Az európai gyakorlatot tekintve **fontos lenne a mediáció gyakoribb alkalmazása a fiatalok között, mert a speciális prevenció különösen a**

⁹⁸⁴ Bárd Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. 21.

fiatalkorú terhelteknél lényeges cél. Az egyéniesítés érdekében a környezettanulmány elkészítésekor meg kellene fogalmazni a fiatalkorú érdekében szükséges intézkedéseket, lehetséges magatartási szabályokat és a mediáció lehetőségét. A szankció alkalmazásakor primátus kellene biztosítani a resztoratív eljárásnak. A francia példa implikálása célszerűnek tűnik a fiatalkorúak ügyében, mert ott a pártfogó felügyelő és mediációs szolgálat is kezdeményezhet mediációt. Ennek oka az, hogy a pártfogó a pártfogó felügyelői vélemény és a környezettanulmány készítése során olyan információkhoz jut, amely alapján javaslatot tehet a speciális prevenciót elősegítő szankcióra.⁹⁸⁵ Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a mediáción kívüli más módszerek – konferencia módszer, békítőkör – alkalmazhatóak lennének-e a fiatalkorúak ügyeiben. A 2012-ben és 2013-ban az OKRI kutatói két fókuszcsoporthoz beszélgetés keretében az ügyészek véleményét tárták fel a békítőkörökkel kapcsolatban.⁹⁸⁶ Álláspontjuk szerint a közvetítői eljárásra utalt ügyekben a mediátornak kell kiválasztania a megfelelő módszert, amely lehetne a mediáció helyett a békítőkör is. Úgy vélik, hogy a békítőkör alkalmazása akkor indokolt, ha a bűncselekmény a közösséget sérti illetve a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények esetén. A publikált két gyakorlati példa – a fehérgyarmati és a debreceni ügy – tapasztalatai is azt mutatják, hogy az ügyek közösséget érintő jellege indokolja a több szereplő bevonását, illetve indokolt lenne a **gyámügyi eljárásban való alkalmazhatóság** a gyermekkorú elkövetők esetében.⁹⁸⁷

El kell kerülni azt, hogy a szülő vállaljon felelősséget a gyermek helyett és hogy a közvetítői eljárásban a kártérítés megfizetése domináljon. A fiatalkorúak személyes felelősségvállalását a kártérítésen kívüli más módokon kell megteremteni.

Szükséges átláthatóvá tenni, hogy a közvetítői eljárás iránti indítvány elutasítására miért kerül sor nagy számban a vádemelés előtti eljárási szakaszban. A megfelelő jogorvoslat álláspontom szerint ebben az esetben a bírói jogorvoslat lenne. Ennek hiányában a jövőben célszerű lenne **lehetővé tenni** a mediáció elrendelését a **büntetőeljárás bírósági szakaszában**, hiszen a korábbi szabályozás alapján erre évente több mint száz esetben sor került. A kizárólagos ügyészi elrendelés azért sem tartható fenn, mert többnyire nem esik egybe a büntetéskiszabásra vonatkozó ügyészi mérlegelés a bírói gyakorlattal.⁹⁸⁸

Álláspontom szerint meg kell megteremteni azokat az eszközöket, amelyekkel a közvetítői eljárás keretében kötött megállapodás teljesítése támogatható. A magyar mediációs gyakorlat egyik legnagyobb problémája az, hogy a **nem pénzbeli jóvátételi formák teljesítése** akadályokban ütközhet, mert ugyanazok a problémák merülhetnek fel, mint a közérdekű munka büntetés végrehajtása során. Ezért fontos, hogy a közösségeket befogadóvá tegyék a jóvátétel megvalósítására és e munkájukban megfelelően támogassák a civil szervezeteket. A szlovák és a spanyol példa is azt mutatja, hogy a fiatalkorúak a közterületek, parkok tisztításával és a civil szervezetek, kórházak, könyvtárak javára végzett karitatív tevékenységgel képesek kiengesztelni a közösséget.

⁹⁸⁵ Isabella Mastropasqua: i.m.158.

⁹⁸⁶ 2013-ban a gyakorlati tapasztalatok ismeretében már nyitottabbá váltak a jogalkalmazók a módszerre, azonban a békítőkör külön jogintézményként történő bevezetését sem 2012-ben, sem 2013-ban nem támogatták. Az ügyészi részvételt nem tartják célszerűnek, mert álláspontjuk szerint a jelenlétük akadályozná a hatékony kommunikációt, ezért a facilitátorként eljáró személynek kell biztosítani a jogi kereteket. Barabás Andrea Tünde – Windt Szandra: Mediáció körben. In: Kriminológiai Tanulmányok. 2014/51. 193-203.

⁹⁸⁷ Barabás Andrea Tünde – Windt Szandra: Mediáció körben. In: Kriminológiai Tanulmányok. 2014/51. 193-203.

⁹⁸⁸ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 31.

Barabás Andrea Tünde már 2004-ben felvetette a pénzbeli jóvátétel és a sértett javára végzett munka mint jóvátételi forma mellett a kár megelőlegezésének lehetőségét a német példa alapján.⁹⁸⁹ Magam is úgy vélem, hogy a sértettek nem foszthatóak meg a vagyoni kár megtérítésétől pusztán azért, mert a terhelt azt nem képes megfizetni. Célszerűnek tartom létrehozni azt a **kártérítési alapot**, amelyből a sértetteket ért pénzügyi veszteség megfizethető. Belgiumban, Flandriában és Németországban speciális alap segíti a fiatalok bünelkövetőket a jóvátétel nyújtásában. Az elkövető személyes felelősségvállalása miatt fontos, hogy a pénzbeli jóvátételt ebben az esetben is az elkövető adja át a sértettnek és azt az elkövető valamilyen formában (munkavégzéssel, részletekben) megtérítse az alaphoz. Ez elősegítené, hogy minél több elkövető részt vehessen a közvetítői eljárásban és a mediáció ne váljon a kedvezőbb vagyoni helyzetű terheltek privilégiumává.⁹⁹⁰

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a jóvátétel mellett a mediáció kommunikációs eleme is elősegíti a speciális prevenciót és ezt a gyakorlati szakemberekben is tudatosítani kell.

Az olasz modellhez hasonlóan célszerű lenne kialakítani a mediációs szolgálatok vegyes struktúráját, azaz a közintézmények mellett civil szolgáltató szervezetek is részt vehetnének a mediáció lebonyolításában.⁹⁹¹ A mediátorok jelzései alapján ki kell alakítani a mediátorok **szupervíziós és monitoring rendszerét**. Ennek mintája lehet a finnországi és a csehországi rendszer, ahol a minisztérium felelős a szupervízióért, együttműködve az önkormányzatokkal, közintézményekkel, civil szervezetekkel és egy szakmai szervezet monitorozza a mediációt.

A mediátorok továbbképzése érdekében szükséges lenne egy központi koordinálással megvalósuló **ernyőszervezet felállítására**, amely a civil szervezetek bevonásával módszertani ajánlásokat bocsátana ki és összesítené a „jó gyakorlatokat.” A mediátorok egységes képzése ott valósul meg, ahol a mediáció intézményi feltételeit központi állami szinten biztosítják (pl. Ausztria, Csehország, Norvégia). Mivel a közvetítői eljárás „fiatal” jogintézmény, szükséges a központi koordinálás és a civil szervezetek a szakmai felügyeletet önállóan nem láthatják el. Számos európai országban megfelelő szakmai felkészítés után önkéntesek látják el a mediátori feladatokat. Álláspontom szerint a magyar rendszerben az önkéntesek részvétele megnehezítené a szakmai felügyelet ellátását és a mediátorok továbbképzését, ezért célszerű, ha a továbbiakban is tisztviselők látják el a mediátori feladatokat illetve azt a közös szakmai felügyelet alatt álló civil szervezetekkel együtt látják el.

A mediációról szóló kutatásokat megkönnyítené a jövőben, ha a mediációról szóló **statisztikai adatgyűjtés** többféle adatra kiterjedne, úgymint a megállapodás tartalmára, jóvátétel formájára és a teljesítési határidőre. Célszerű lenne az utánkövetés is, mert ez lehetővé tenné a mediáció reintegrációs hatásának vizsgálatát.

⁹⁸⁹ Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség? 185-186.

⁹⁹⁰ Arthur Hartmann: i.m.127.

⁹⁹¹ Isabella Mastropasqua: i.m. 156., 159.

Felhasznált irodalom

A büntetőbíráóság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I-II. A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017.

A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. Szerk.: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerecsi Klára, Lévay Miklós, Podoletz Léna. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010.

Aertsen, I.: Victim-offender mediation in Belgium in European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice. In: Victim Offender Mediation in Europe: making restorative justice work. Leuven, Leuven University Press, 2000.

Aertsen, Ivo – Dünkel, Frieder: Belgium. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 25-28.

A jóléti állam. Szerk.: Ferge Zsuzsa-Lévai Katalin. Budapest, 2004.

A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve 2009. I-II. Szerk.: Borbíró Andrea – Kerecsi Klára. IRM, Budapest, 2009.

A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívása. Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásáiból. Szerk.: Gönczöl Katalin. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1993.

Áldozatok és vélemények. Szerk.: Irk Ferenc. OKRI, Budapest, 2004.

Az Európa 2020 Stratégia szociális dimenziója. A Szociális Védelemmel Foglalkozó Bizottság Jelentése, Összefoglaló. Európai Bizottság, 2011.

Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon. Szerk.: Szalainé Homola Andrea. Központi Statisztikai Hivatal, Miskolc, 2008.

Balogh Márta: Közérdekű munka mint a szabadságvesztés alternatívája (Egy kísérlet félideje). In: Magyar Jog 2002/3. 160-164.

Barabás A. Tünde: A büntetési rendszerrel kapcsolatos reformtörekvések napjainkban Svájcban. In: Magyar Jog: 1992/8. 484-489.

Barabás A. Tünde: A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység kihívásai. In: Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban. Szerk.: Bányai Ferenc, Nagypál Szabolcs. Budapest, 2014. 184-196.

Barabás A. Tünde: Alternatív törekvések az európai szankciórendszerben. In: Jogtudományi Közlöny 1993/7. 292-294.

Barabás A. Tünde: A vádelhalasztások számnak alakulása a magyar büntetőeljárásban. In: Kriminológiai Tanulmányok 2007/44. 190-224.

Barabás A. Tünde: A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység kihívásai. In: Bányai Ferenc, Nagypál Szabolcs (szerk.): Közvetítés és vitarendezés a jogi és a vallási kultúrákban. Budapest, 2014. 185-196.

Barabás Andrea Tünde: A resztorativitás elmélete és gyakorlata. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Budapest, 2014. 287-334.

Barabás Andrea Tünde, Windt Szandra: Fiatal bűnelkövetők véleménye az alternatív büntetésről. In: Tamási Erzsébet (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében. Budapest, 2006. 90-115.

Barabás Andrea Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. Ügyészek Lapja 2005/12. 15-22.

Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? - Mediáció és más alternatív szankciók Európában. KJK Kerszöv, Budapest, 2004.

Barabás A. Tünde: Egyezség a büntető eljárásban? In: Magyar Jog 1991/8. 466-469.

Barabás A. Tünde - Windt Szandra: Elterelés vagy elzárás? In: Kriminológiai Tanulmányok 2004/41. 295-315.

Barabás A. Tünde - Windt Szandra: Mediáció körben. In: Kriminológiai Tanulmányok 2014/51. OKRI, Budapest, 185-204.

Barabás A. Tünde: Vélemények a büntetésről és a kiegyezés lehetőségéről. In: Rendészeti Szemle 2007/12. 74-89.

Bán Tamás: A romák emberi jogai és az európai emberi jogi ítélkezés. In: Fundamentum. 2000. 4.

Bárd Petra – Borbíró Andrea: Kontrollálatlan kontrolltársadalom. In: Kriminológiai Tanulmányok 47. 97-117.

Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea-Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest 2016. 930-947.

Béky Ágnes Enikő: A gyermekek szerepe a családi jog mediációjában, különös figyelemmel az ítélőképesség kérdésére. In: Jogelméleti Szemle. 2013/1.

Bencze Mátyás: Gyűlölet-bűncselekmények és „ítélkezési populizmus”. In: Fundamentum. 2014/1-2. 129-139.

Bencze Mátyás – Badó Attila: Területi eltérések Magyarországon a büntetéskiszabási gyakorlat szigorúságát illetően. In: Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében. Szerk.: Fleck Zoltán. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010. 125-147.

Bernát Anikó: Leszakadóban: A romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 250-263.

Bernát Anikó- Kertész Anna – Tóth Fruzsina Márta: A segítségnyújtás evolúciója és a szolidaritás új formái a migrációs válság idején. Új önkéntes és régi civil szervezetek 2015-ben. In: Társadalmi Riport, TÁRKI, Budapest, 2016. 286-306.

Beyond punitiveness: crime and crime control in Europe in a comparative perspective. Selection of Presentations of Plenary Sessions of the EUROCRIM2013 Conference. Szerk.: Kiss Valéria. Hungarian Society of Criminology, Budapest, 2014.

Bibó István: Etika és büntetőjog. Stephaneum, Budapest.1938.

Bishop, Norman: Szabadságvesztéssel nem járó alternatív büntetések Európában. Helsinki, 1988.

Boda Zsolt – Szabó Gabriella – Bartha Attila – Medve-Bálint Gergő – Vidra Zsuzsanna: Politikától vezérelve. A büntető populizmus diskurzusai a magyar politikában és a médiában. In: Politikatudományi Szemle XXIII/3. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014.

Bogár Péter: A vádemelés elhalasztásának gyakorlati tapasztalatairól. In: Kriminológiai Közlemények 2001. 199-201.

Bogschütz Zoltán, Kóta Tünde, Velez Edit: A pártfogó felügyelet mint közösségi büntetés. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve 2009. Szerk.: Borbíró Andrea-Kerecsi Klára. IRM, Budapest, 2009.

Bojanić, Igor – Păroșanu, Andrea: Croatia. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 35-39.

Bonta, J. - Jesseman, R. - Rugger, T. - Cormier, R. : Restorative justice and recidivism: Promises made, promises kept. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006.

Borbíró Andrea: Kockázatmenedzselés és bűnözéskontroll. In: Jogi Tanulmányok 2010 I-III.: Ünnepi konferencia az ELTE megalakulásának 375. évfordulója alkalmából. Szerk.: Nagy Marianna. Budapest. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2010.

Borbíró Andrea: A kriminálpolitika hatékonysága. In: VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Koncepciók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában. Szerk.: Csemáné dr. Váradi Erika. Magyar Kriminológiai Társaság, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009.

Borbíró Andrea: "Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban". Doktori értekezés, Budapest, 2011.

Borbíró Andrea: Realista kriminológia. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 210-228.

Braithwaite, J. : Shame and modernity. In: The British Journal of Criminology. 1993/1. 1-18.
Michael Burawoy: Facing an unequal world. In: Current Sociology. 2015/63.

Braithwaite, J. - Braithwaite, V.: Part I. Shame, shame management and regulation. In: E. Ahmed- N. Harris – Braithwaite, J. – Braithwaite, V: Shame management Through Reintegration, Melbourne, Cambridge University Press. 2001.

Büntetőpolitika, bűnmegelőzés. Tanulmányok a szociális szakképzés számára. Szerk.: Gönczöl Katalin. Budapest, 1994.

Bűnözés és igazságszolgáltatás: Legfőbb Ügyészség, 2017.

Carlen, Pat: Crime, inequality and sentencing. In: Paying for crime. Szerk.: P. Carlen - D. Cook: Milton Keynes, Open University Press, 1989.8-28.

Clamp, Kerry – Dünkel, Frieder: Ireland. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.93-97.

Clear, T. R.: Community justice versus restorative justice: contrast in family of value in. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Pespective. Szerk.: Sullivan, D. – Thifft, L. London - New York, Routlege Taylor and Francis Group. 2006. 463-473.

Ludmila Čírtková: Az erőszak aktuális jelenségei. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. Rendőrtiszti Főiskola, Szerk: Valcsicsák I., Budapest, 2002. 50-54.

Christie, N.: Conflicts as property. British Journal of Criminology. 1977/13. 104-118.

Chris Cunneen: Restorative justice and the politics of decolonization. In: Restorative justice. Szerk: Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner. Willan Publishing, 2002. 32-49.

Család, gyermek, vagyon. A joggyakorlat kihívásaa. Szerk.: Szeibert Orsolya. Hvgorac, Budapest 2014.

Cseres Judit: Peren kívüli megegyezés fiatalkorúaknál. In. Rendvédelmi Füzetek 2002. 53-54.

Dahrendorf, R.: Utópiából kivezető ösvények. A szociológiai elemzés új irányzatai. In: Szociológiai irányzatok a XX. században. Szerk.: Felkai G.- Némedi D. – Somlai P. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2005. 117-131.

Daly, K.: Conferencing in Australia and New Zealand: variations, research findings and prospects. In: Restorative Justice for Juveniles: conferencing, mediation and circles. Szerk.: A. Morris - G. Maxwell. Oxford, Hart Publishing 2001. 1-34.

Daly, K.: The limits of restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 134-143.

Daly, Kathleen: Reparation and restoration. In: The Oxford handbook of Crime and Criminal Justice. Szerk: M. Tonry. USA, 2011.

Diószegi Gábor: A gyermekkorúak sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények. In: Belügyi Szemle, Budapest, 2006/3. 2-23.

Diederiks, H.A. és társai: Nyugat-európai gazdaság-és társadalomtörténet. A rurális társadalomtól a gondoskodó államig. Osiris, Budapest, 1995.

Doak, Jonathan: England. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 53-60.

Dündel, Frider – Parosanu, Andrea: Germany. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 75-80.

Enright, R. D. – Fitzgibbons, R. P.: Helping Clients Forgive: an empirical guide for resolving anger and restoring hope, Washington, American Psychological Association. 2000.

Esettanulmány. A romák lakóhelyi szegregációja elleni küzdelem, Magyarország. Európai Községek, Belgium, 2009.

Eurobarometer Survey on poverty and social exclusion 2009. European Commission, Luxembourg, 2009.

European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.

Fakó Edit: Diverzió a német, az osztrák és a magyar büntetőeljárásban. Miskolc, 2003

Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és hatékonysága. Hvg-orac, Budapest, 2013.

Farkas Lilla – Kézdi Gábor – Loss Sándor – Zádori Zsolt: A rendőrség etnikai profilalkotásának mai gyakorlata. In: Belügyi Szemle 2004/2-3. 30-50.

Farkas Péter: A katolikus egyház társadalmi tanításának alapelvei és gyakorlati alkalmazásuk. In: Kötelékek, 2012/2.

Fecz József: A közérdekű munka büntetés végrehajtásának gyakorlati problémái. In: Magyar Jog 2001/8. 480-485.

Feeley, M. – Simon, J. : The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications. Criminology, 1992/30 (4). 449-474.

Fehér Lenke: Az Európai Áldozatvédő Fórum tevékenységének hatása. In: Áldozatsegítés Európában 2004. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2005. 97-133.

Fellegi Borbála: A mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban. Kézirat 2007. január.

Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.

Ferge Zsuzsa: Ellenálló egyenlőtlenségek. A mai egyenlőtlenségek természetrajzához. ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Budapest, 2005.

Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. Állam, kormányok, civilek. Budapest, 2000.

Ficsor Krisztina: Formalizmus a bírói gyakorlatban. A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

Fleck Zoltán: Változások és változatlanságok a rendszerváltás után. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.

Fogarassy Edit: A bűncselekmények áldozatainak jogai alkotmányjogi és szociális megközelítésben In: Áldozatsegítés Európában 2004. Szerk.: Rózsahegyi Zsuzsa. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2005. 33-43.

Friedrichs, D. O.: Restorative justice and the criminological enterprise. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 439-451.

Freyer Tamás: Az erőszak jelenléte a labdarúgó-stadionok lelátóin. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. Szerk: Valcsicsák I. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2002. 54-62.

Gaarder, E. – Presser, L.: A feminist vision of justice? The problems and possibilities of restorative justice for girls and women. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 483-494.

Esther Giménez-Salinas, Samantha Salensch, Lara Toro, Frieder Dünkel: Spain. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 165-170.

Gombots, Roland – Pelikan, Christa: Austria. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 19-25.

Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. In: Jogtudományi Közlöny, 2002/5. 197-205.

Gönczöl Katalin: A punitív kriminálpolitika és a büntető populizmus – egymást fedő fogalmak? In: Jogtudományi Közlöny, 2014. november, 538-544.

Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. In: Élet és Irodalom, Budapest, 2005. XLIX. évfolyam 40. szám.

Gönczöl Katalin: A túlélő börtön. In: Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.

Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika a posztmodern szorításában. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis. XLVII (2010) 119-135.

Gönczöl Katalin: A hagyományos pönológiától a posztmodern kriminálpopulizmusig. socio.hu 2014/1. https://socio.hu/uploads/files/2014_1/6takacs.pdf

Gönczöl Katalin: A helyreállító igazságszolgáltatás filozófiája. Büntetőjogi Kodifikáció, 2007/2. 3-7.

Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönnépeség? In: Esély 1990/5. 66-84.

Gönczöl Katalin: Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002-2009. In: Kriminológiai Tanulmányok 47. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2010. 72-86.

Gönczöl Katalin: Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól. In: Mozgó Világ 2010/4. 117-128.

Görgényi Ilona: Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. Hvgorac, Budapest, 2006.

Görgényi Ilona - Zséger Barbara: Viktimológia és áldozatpolitika. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 844-865.

Geertsema, Volker Busch – Benjaminsen, Lars - Hrast, Masa Filipovic – Pleace, Nicholas: Extent and profile of homelessness in european member states. A Statistical Update, EOH Comparative Studies on Homelessness. Brussels, 2014.

Green, David A.: Feeding Wolves Punitiveness and Culture. In: European Journal of Criminology. 2010/6. 517-536.

Gyekiczky Tamás: „Mindenkire, mindenütt, azonosan”. A büntetéskiszabás területi egyenlőtlenségeinek jogszociológiai kutathatóságáról. In: Jogtudományi Közlöny 2017/10. 431-440.

Hammel, Andrew: Who Writes Criminal Laws? Actors, Values, and Institutions in Criminal Law-Making. In: Zeitschrift für Rechtssoziologie, 2014/34. 91-124.

Hanzely Ákos: Büntetés és rendrakás Közérdekű munka, büntetésre ítélték városszépítő és közösségkiengesztelő célzatú foglalkoztatásával. In: Falu, város, régió 2009/2. 68-69.

Harris, N. – Maruna, S.: Shame, shaming and restorative justice. A critical appraisal. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group, 2006. 452-462.

Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolákban. Kutatási zárótanulmány. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 2000.

Holter, A.C. – Martin, J. - Enright, R. D.: Restoring justice through forgiveness. The case of children in Northern Ireland. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 311-320.

Irk Ferenc: Közlekedésbiztonság és generális prevenció. In: Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 1997/34. 193-207.

Irk Ferenc: Közlekedés-biztonság és bűnözéskontroll. Közgazdasági és Jogi Kiadványok, Budapest, 2003.

Iványi Klára – Udvari Márton: A szociális ellátások szabályozásának problémái a NEKI ügyeinek tükrében.

http://dev.neki.hu/wp-content/uploads/2013/05/410_szocellatasok.pdf. Letöltés: 2015. február 10.

Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőtlenségről. Szerk.: Anthony Giddens- Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.

Juhász Attila - Krekó Péter – Molnár Csaba: Szélsőjobbboldaliság Európában és Magyarországon. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 558-586.

Kaminer, Debra – Stein, Dan J. - Mbanga, Irene – Zungu-Dirwayi, Nompumelelo: The Truth and Reconciliation Commission in South Africa: relation to psychiatric and forgiveness among survivors of human rights abuses. British Journal of Psychiatry 2001/178. 373-377.

Kerezsi Klára: Kriminálpolitikai törekvések és reformok. In: VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Konceptiók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában. Szerk.: Csemáné dr. Váradi Erika. Magyar Kriminológiai Társaság, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009. 29-34.

Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Corvina Kiadó, Budapest, 1999. 155-170.

Kerezsi Klára: Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában. Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2011. <http://real-d.mtak.hu/492/http://real-d.mtak.hu/492/>

Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Complex Kiadó, Budapest, 2006.

Kertész Imre: Büntetőpolitika – bűnmegelőzés. In: Büntetőjogi Kodifikáció 2002/4.21-24.

Koncepciók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában. VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés. Szerk: Csemáné dr. Váradi Erika. Magyar Kriminológiai Társaság, Bóbor Kiadó, Miskolc, 2009.

Koncsek Kornél: A közérdekű munka büntetés-végrehajtásának aktuális kérdései. In: Ügyészek Lapja 2011/5. 93-97.

Kovach, John A. : Risks Associated with Poverty : An Analysis of problems and Reform Needs of Urban Schools. 199-214. In: Handbook of Special Education. Research and Practice. Volume 4. Szer: M. C. Wang, M. C. Reynolds, H.J. Walberg. Oxford, Pergamon Press, 1991.

Köllő János: Integrációs minták: iskolázatlan emberek és munkahelyeik Norvégiában, Olaszországban és Magyarországon. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 226-245.

Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. Szerk.: Gönczöl Katalin, Korinek László, Lévai Miklós. Corvina, Budapest, 1999.

Ladányi János-Szelényi Iván: A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. In: Szociológiai Szemle, 2001/4. 85-95.

Laval, Christian – Dardot, Pierre: A globálrezon – a neoliberalizmus múltja és jelene. EgyKettő Kiadó, Budapest, 2013.

Ladányi János-Szelényi Iván: A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában, Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában. In: Szociológiai Szemle, 2001/4. 85-95.

Ladányi János – Virág Tünde: A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdasági átmenet időszakában. In: Társadalom és térszerkezeti átalakulások. Válogatott tanulmányok (1975-2010). A gazdasági élet szociológiája. Szerk.: Nemeskéry Artúr. 2010. 198., Kritika, 2009/7-8. 2-8.

Layton MacKenzie, Doris: Reducing the criminal activities of known offenders and delinquents. Crime prevention in the courts and corrections. In: Lawrence W. Sherman (Ed.): Evidence-based crime prevention, New York, 2006. 345.

Lévay Miklós: A büntetőjog társadalmi szerepének változása Magyarországon 1985-től 2005-ig. In: Magyar Jog 2006/12. 705-715.

Lévay Miklós: Hungarian Criminology and the development of criminal policy in Hungary since changing the regime in 1989-1990. In: Beyond punitiveness: crime and crime control in Europe in a comparative perspective. Selection of Presentations of Plenary Sessions of the EUROCRIM2013 Conference. Szerk.: Kiss Valéria. Hungarian Society of Criminology, Budapest, 2014. 45-50.

Lévay Miklós: Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. A rendszerváltozás utáni kriminálpolitikai megközelítések Magyarországon és a társadalmi kirekesztődés. In: A kriminálolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. Szerk: Borbíró Andrea – Kerecsi Klára. Budapest, 2009. 87-106.

Lévay Miklós: 'Társadalmi kirekesztődés' Egy felívelő fogalom a jelenkori kriminológiában; társadalmi kirekesztődés és bűnözés Közép – és Kelet- Európában. In: Jogtudományi Közlöny 2006. szeptember 307-319.

Lévai Miklós: Társadalmi-politikai változások és bűnözés; állami és társadalmi reagálás a növekvő bűnözésre. In: A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívása. Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásaiból. Budapest, 1993. 119.

Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009.

Lukáts Ákosné – Jáger István: A közérdekű munka elméleti és gyakorlati kérdései. In: Magyar Jog 1995/9. 530-533.

Martinson, Robert: What works? Questions and answers about the prison reform. The Public Interest, 1974/35.22-54.

Maxwell, G.- Morris, A.: Understanding Reoffending. Wellington, NZ. Institute of Criminology. Victoria University. 2000.

Maxwell, G. – Morris, A. – Hayes, H.: Conferencing and restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 91-107.

McCold, P. – Wachtel, T.: Restorative justice theory validation. In: Restorative Justice in Context: International Practice and Directions. Szerk.: Weitekamp, Elmar G. M-Kerner, Hans-Jürgen. Devon, UK and Portland Oregon. Willan Publishing. 2002. 110-142.

McEvoy, K. – Eriksson, A.: Restorative justice in transition. Ownership, leadership and 'bottom-up' human rights. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Pespective. Szerk: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 321-335.

Mediáció – közvetítői eljárások. Szerk.: Sáriné Simkó Ágnes. Hvg-orac , Budapest, 2014.

Millie, A. - Jacobson, J. - Hough, M. : Understanding the growth in the prison population in England and Wales. In: Criminology and Criminal Justice, 2003, 3 (4). 369-387.

Mohai Gabriella: A közérdekű munka mint alternatív büntetés. In: Jogi Tanulmányok2012. 257- 274.

http://epa.oszk.hu/02600/02687/00004/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2012_01_257-274.pdf

Mohai Gabriella: „Élő történelem”, azaz közérdekű munka büntetés – tegnap, ma és holnap. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hatályos magyar joggyakorlatban, különös

tekintettel a büntető eljárásjogi intézményekre. In: THEMIS 2013. 260-280. http://epa.oszk.hu/02300/02363/00019/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_jun_260-280.pdf

Moldova Zsófia: „Szabálysértésipar”. Budapest, 2016. https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Helsinki_Bizottsag_Szabalysertesipar_2016_aprilis-1.pdf

Molitorisz Roland – Franka Botond Mihály: Az egyéniesítés, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő és a családi döntéshozó csoportkonferencia (CSDCS) szerepe az elítéltek sikeres reintegrációjában. In: Börtönügyi Szemle 2016/1. 107-116.

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános Része. HVG ORAC, Budapest 2010.

Nagy Ferenc: A közérdekű munka szabályozásáról, alkalmazásáról, végrehajtásáról. In: Magyar Jog 2007/12. 705-716.

Nagy Ferenc: A szankciórendszer. In: Jogtudományi Közlöny 2015/1. 1-15.

Nagy Ferenc: Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog eróziójáról. In: Magyar Jog, 2007/2. 65-75.

Nagy László Tibor: Az erőszakos bűnözés. In: Áldozatok és vélemények. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004. 57-70.

Nagypál Szabolcs: A büntetőjogi közvetítés (mediáció) jogelmélete. In: Iustum, Aequum, Salutare 2011/1. 14-36.

Neményi Mária - Takács Judit: Befogadás és idegenellenesség Európában és Magyarországon. In: Esély 2005/5.

Nyitrai Péter: A közérdekű munka alkalmazásának problémái a szabálysértési jogban. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXII. 2004. 281-286.

Orosz Éva – Kollányi Zsófia: Egészségi állapot, egészség-egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban. In: Társadalmi Riport, TÁRKI, Budapest, 2016. 334-356.

Pali, B. – Pelikan, C.: Building social support for restorative justice. Media, civil society and citizens. European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2007.

Papp András László – Simonovits Bori: Ahogy a lakosság és ahogy a rendőr látja. Az igazoltatási gyakorlat tapasztalatai. Fundamentum, 2006. 10. évf. 2. sz. 125–135.

Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőeljárás gyorsításáról, Gondolat Kiadó, Budapest 2012.

Pázsit Veronika - Tallódi Zoltán: Börtönsúfoltság kontra nemzetállamok. In: Belügyi Szemle 2017/11-12. 118-159.

Pelikan, C. – Trenczek, T.: Victim offender mediation and restorative justice. The European landscape. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan-Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 63-86.

Perényi Nóra: Mediáció a szabálysértési eljárásban. <http://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/114-dr-perenyi-nora-mediacio-a-szabalysertesi-eljarasban> Letöltés dátuma: 2016. június 20.

Restorative justice. Theoretical Foundations. Szerk: Weitekamp, Elmar G. M. – Kerner, Hans-Jürgen. Willan Publishing, 2002.

Rock, Paul: On becoming a victim. In: New Visions of Crime Victims. Szerk.: Hoyle, Carolyn and Wilson, Richard. Hart Publishing, Oxford, 2002.

Rosta Andrea: Vagyon elleni bűnözés. In: Kriminológia. Szerkesztette: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós. 421-449.

Sári Mónika: A lakásmaffia-jelenség. In: Belügyi Szemle 2002/5. 65-72.
Stephen Schafer: Restitution to Victims of Crime. London, 1960.

Seres Ernő: Tények tükrében a zsebtolvajlás. In: Belügyi Szemle 2002/5. 136-143.
Simonovits Bori: Nemzeti identitás, kisebbségek és társadalmi konfliktusok. A magyar társadalom attitűdjeinek alakulása 1992 és 2014 között. In: Társadalmi Riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest 2015. 404-431.

Petr Škvain, Andrea Păroșanu: Czech Republic. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 43-49.

Solt Ágnes – Virág György: Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. In: Kriminológiai Tanulmányok 47. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2010. 202-227.

Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 2002.

Striker Sándor: „A történelmi leckék a pereknél jobbak arra, hogy szembenézzünk a múlttal”. Striker Sándor beszélgetése Timothy Garton Ash angol történésszel. In: Fundamentum. 2000/1. 61-65.

Stuart, B. – Pranis, K.: Peacemaking circles Reflections on principal features and primary outcomes. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan-Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 121-133.
Submission to the Universal Periodic Review 2010. november. www.errc.org. Letöltés: 2015. február 10.

Sullivan, D. - Tifft. L.: Restorative Justice: healing the foundations of our everyday lives. Monsey. New York, Willow Tree Press. 2001.

Szabo, Denis: Kriminológia és kriminálpolitika. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.

Székely István János: A közérdekű munka büntetés, az ügyész és egyéb szervek (személyek) szerepe a közérdekű munka büntetés végrehajtása során. Ügyészek Lapja 2002/4. 63-67.

Székelyi Mária-Örkény Antal-Csepeli György: Romakép a mai magyar társadalomban. Szociológiai Szemle 2001/3. 19-46.

Szekeres Diána: Romani kris és a roma kultúra tradicionális konfliktusmegoldása. In: Büntetőjogi Tanulmányok XIII. Szerk.: Jungi Eszter, Veszprém, 2012. 159-180.

Szelényi Iván: Poverty, ethnicity and gender in transitional societies – introduction. In: Poverty, ethnicity and gender in transitional societies. Szerk: Szelényi Iván. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.

Szelényi Iván: Variációk szegénység témára. In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014.

Szívós Péter: A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás? In: Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014. 51-62.

Tájékoztató a 2012. évi bűnözésről. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály, Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály, Budapest, 2013.

Társadalmi riport 2014. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György. TÁRKI, Budapest, 2014.

The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries. Szerk.: Bruce Bradbury, Stephen P. Jenkins, John Micklewright, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Tóth István György: Középosztály(ok) Magyarországon és Európában. In: Társadalmi Riport 2016. Szerk.: Kolosi Tamás - Tóth István György, Budapest, 2016. 75-94.

Tulkens, H. J. J.: Közösségi szankciók: a büntetés új koncepciója. In: A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívásai. Válogatás a 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus előadásaiból. Szerk.: Gönczöl Katalin. Budapest, 1993.

Uotila, E. - Sambou, S.: Victim-offender mediation in cases of intimate relationship violence – ideals, attitudes and practices in Finland. In: Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention. 2010/11. 189-207.

Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató. Büntetőjogi Szakterület) A 2015. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2016.

Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató (Büntetőjogi szakterület). A 2016. évi tevékenység. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2017.

Van der Wee, Herman: A lefékezett jólét. Újjáépítés, növekedés és struktúraváltás a világgazdaságban (1945-1980). KJK Kiadó, Budapest, 1986.

van Drie, Diane - van Groningen, Sanneke – Weijers, Ido – Păroșanu, Andrea: Netherlands. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 119-124.

Van Ness, D.W.: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. In: Restorative Justice: Theoretical Foundations. Szerk.: Weitekamp. E.G.M. - Kerner, H.-J. Devon, UK. Willan Publishing. 2002. 1-17.

Vaskuti András: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában. Budapest, 2016.

Vavró István: Gazdasági és vagyon elleni bűncselekmények; jogerősen elítéltek. In: Belügyi Szemle 2002/5. 73-87.

Vig Dávid: Korlátlan fájdalom? – A bebörtönzés kirekesztő hatásai a semlegesítésben és azon túl. Doktori értekezés, Budapest, 2014.

Vig Dávid: Radikális kritikai irányzatok. In: Kriminológia. Szerk.: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 194-206.

Vráblová, Miroslava – Păroșanu, Andrea: Slovakia. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.

Wacquant, Loic: Deadly symbiosis: when ghetto and prison meet and mesh. In: Punishment and Society, 2001/3 (1). 95-133.

Walgrave, L.: Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship. Devon, Willan Publishing. 2008.

Walgrave, L.: From community to dominion: in research of social values for restorative justice. In: Restorative Justice: Theoretical Foundations. Szerk.: Weitekamp, E.G.M. - Kerner, H.-J.: Devon, UK. Willan Publishing. 2002. 71-89.

Walklate, Sandra: Changing boundaries of the victim in restorative justice - So who is the victim now? In: Dennis Sullivan- Larry Tifft: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. London and New York. Routledge, 2006. 273-284.

Walklate, Sandra: Redefining the boundaries of the victim in restorative justice. In: Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Tifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 2006. 273-284.

Willis, M.: Non-disclosure of violence in Australian Indigenous communities. In: Trends & issues in crime and criminal justice. Australian Institute of Criminology, Canberra. 2011.1-10.

Wilson, J. Q. – Kelling, G. L. : Broken windows. Atlantic Monthly, 1982. March

Windt Szandra: A családon belüli erőszak jellemzői a statisztika tükrében. In: Belügyi Szemle, Budapest, 2005/9. 60-76.

Zalewski, Wojciech - Păroșanu, Andrea: Poland. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 131-136.

Zehr, H.: Journey to belonging.. In: Restorative Justice: Theoretical Foundations. Szerk.: Weitekamp, E. - Kerner, H. J. Devon, UK. Willan Publishing. 2002. 21-31.

Zimring, F. - Hawkins, G. – Kamin, S.: Punishment and Democracy? Three Strikes and You're Out in California. Oxford University Press, New York, 2001. 17-19., 109-119.

Zinsstag, E. – Teunkens, M. – Pali, B.: Conferencing: a way forward for restorative justice in Europe. European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2011.

Zódi Zsolt: A bírósági ítéletek adatbázisa mint Big Data. I: Statisztikai Szemle 95. évf/5. 505-513.

Zódi Zsolt: A bírósági ítéletek hivatkozási gyakorlata a statisztikák tükrében. JeMa 2012/3. 83-86.

Zódi Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. MTA Law Working Papers 2014/01. Budapest,
https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt.pdf Letöltve 2017. december 1.

Zódi Zsolt: Búcsú a kollégiumi véleményről? Magyar Jog, 2014/11. 609-623.

Zódi Zsolt: Jogirodalomra történő hivatkozás a bíróságok ítéleteiben A jogtudomány és a „népi dogmatika”. 2-10. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_18_Zodi.pdf. Letöltve 2017. december 1.

Zódi Zsolt: Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés. In: Állam- és Jogtudomány 2014/3. szám. 60-85.

Jogszabályok és egyéb dokumentumok

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról

1997. évi LXXIII. törvény Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2012. évi C törvény a Büntető Törvénykönyvről

2013.évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

A Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013-2023)

23/2014. (VII. 15.) AB határozat

23/1990. (X.30.) AB határozat

38/2012. (XI. 14.) AB határozat

8/2015. számú AB határozat

3/2007. Büntető Kollégiumi vélemény

67/2008. Büntető Kollégiumi vélemény

Legfőbb Ügyészség Ig.99/2007. Legf. Ü. szám. Emlékeztetője a Be. alkalmazásának egyes kérdéseiről

Az Európai Unió Tanácsának a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló, 2004. április 29. napján hozott 2004/80/EK irányelve

Európa Tanács 1983. november 24. napján European Convention on the compensation of victims of violent crimes

Európai Unió Tanácsának a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban szóló 2001/220/IB számú, 2001. március 15. napján kelt kerethatározata

ECOSOC resolution on the basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice

United Nation United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice

United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. számú ajánlása On mediation in criminal matters

Miniszterek Bizottságának 2002. évi 10. számú ajánlása On mediation in civil matters

Miniszterek Bizottságának R (87) 18. számú ajánlása a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről

Miniszterek Bizottságának R (95) 12. számú ajánlása On the management of the criminal justice

Miniszterek Bizottsága R (2006) 2. számú ajánlása az Európai Börtönszabályzatról

Miniszterek Bizottsága R (98) 1. számú ajánlás On family mediation

Miniszterek Bizottságának R (81) 7. számú ajánlás on the measures of the facilitating of the criminal justice

Miniszterek Bizottságának R (86) 12. számú ajánlás on the simplification of the criminal justice

Miniszterek Bizottságának R (87) 18. számú ajánlása a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről

Miniszterek Bizottságának R (87) 20. számú ajánlása On the social reactions to juvenile delinquency

Miniszterek Bizottságának R (88) 6. számú ajánlás On the social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families

Miniszterek Bizottságának 2003. évi 20. ajánlása Concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and role of juvenile justice

Miniszteri Bizottság 1987. szeptember 17. napján elfogadott R (87) 21. számú ajánlás az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről

Miniszteri Bizottság R (2006) 8. ajánlás On assistance to crime victims

Miniszteri Bizottság R (92) 17. számú ajánlása On consistency in sentencing

Miniszterek Bizottságának a 2000. évi 22. ajánlása On improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures

Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1985. június 28. napján elfogadott R (85) 11. számú ajánlás On the position of the victim in the framework of criminal law and procedure

Előadások

A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlata. Bolyky Orsolya és Solt Ágnes előadása az Országos Kriminológiai Intézetben 2016. szeptember 6-án, Budapesten.

Gönczöl Katalin A bűnözés-reprodukció társadalmi makroszinten megvalósuló modelljei című előadása az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán Budapesten, 2016. március 22-én.

Gönczöl Katalin: A jóléti kriminálpolitika válsága 1970-1985 című előadása 2015. szeptember 29-én az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, Budapesten

Gönczöl Katalin: A szocialista büntetőpolitika sajátosságai (1948-1989). Előadás, Budapest, 2017. november 21.

A szerzőnek a doktori mű témaköréből készült publikációs jegyzéke

1. A mediáció elmélete és gyakorlata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Kriminológiai Közlemények 69. 2011. 342-352.
2. A dél-afrikai átmenet igazságszolgáltatása. In: Themis – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Karának Elektronikus Jogi Folyóirata. Budapest, 2013. 215-234.
3. Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny. 2013/7-8. 383-389.
4. A szülő és a gondozó felelőssége a gyermek által okozott kárért – néhány évtized bírói gyakorlata. In: Magyar Jog. 2015/7-8. 417-420.
5. A büntetőjogi mediáció – „az élő jog”. In: Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában. Szerk: Zoványi Nikolett. Budapest, 2014. 268-277.
6. Mediációs gyakorlat az erőszakos bűncselekmények körében. In: Themis – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Karának Elektronikus Jogi Folyóirata. Budapest, 2015. 317-342.
7. A közlekedési bűncselekmények mediációja. In: Belügyi Szemle 2015/9. 69-91.
8. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása és a resztoratív igazságszolgáltatás. In: Jogi Tanulmányok. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar doktori iskoláinak konferenciáján. Szerk: Fazekas Marianna. Budapest, 2016. 390-400.
9. A resztoratív gyakorlatok szerepe a roma közösségek integrációjában. In: Belvedere Meridionale. 2018/3. 105-119.
10. A média és a resztoratív igazságszolgáltatás. In: Kriminológiai Közlemények 78. 2018. 153-159.

A publikációk MTMT-beli közvetlen elérhetősége:

<https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10039783>

1.függelék

	Ausztria	Belgium	Bulgária	Horvátország	Csehország
A mediáció bevezetésének előzményei és bevezetése	<p>első pilot projekt 1985-ben, bevezetés: fiatalkorúaknál 1988-ban felnőtt korúaknál 2000-ben</p> <p>a kutatási eredmények és a kezdeti sikerek támogatták a bevezetését</p>	<p>felnőtt korúaknál fiatalkorúaknál, 2006 óta fiatalkorúaknál a konferencia módszer békítőkör helyi szinten a jóléti modell és a fiatalkorúaknál a nevelési cél prioritása támogatták a bevezetését</p>	<p>1958 óta bocsánatkérés, kompenzáció fiatalkorúaknál (nem önkéntes, nem resztoratív jellegű, nincs bevonva a sértett)</p> <p>bevezetés: 2007-ben felnőtt korúaknál, fiatalkorúaknál nincs</p> <p>az EU-projektekben részvétel, az elmélet, a szakpolitika támogatták a bevezetését</p>	<p>bevezetés: fiatalkorúak és fiatal felnőttek</p> <p>a nemzetközi jog harmonizációja támogatta a bevezetését</p>	<p>1995-ben vezették be a diverziós megbékélési eljárást (az ügyész és a bíróság előtt, közérdekű munka nem önkéntes, nem a sértett javára szól, békítés a szabálysértéseknél lehet, kompenzáció fizetését célozza) bevezetés: 2013-ban</p> <p>civil szervezeti tevékenység, elméleti szakemberek támogatták a bevezetését</p>
A mediáció helye a büntetőeljárásban	<p>1. bírósági tárgyalás előtt 2. bírósági tárgyaláson</p>	<p>diverzióként 1.nyomozás 2.vádemelés előtt - ügyészség 3.bíróság -közigazgatási szinten is szervezhető (ügyészi felügyelet, houses of justice, NGO)</p>	<p>1.kizárólag bírósági szinten</p>	<p>1. főleg a bírósági tárgyalás előtt 2.bírósági tárgyaláson (elméleti szinten bv.)</p>	<p>1. nyomozás, 2. vádemelés, 3. bíróság 4. büntetés-végrehajtás</p>

	Ausztria	Belgium	Bulgária	Horvátország	Csehország
A mediáció tárgyi hatálya	a legfeljebb 5 évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények	minden bűncselekmény	magánindítványra üldözendő, magánvádas bűncselekmények	a pénzbüntetéssel és a legfeljebb 5 évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények	minden bűncselekmény
A mediáció alkalmazási gyakorisága	összesen évi 7.467 ügy (felnőtt korú terheltek: 6.181, fiatalok terheltek: 1.286) fiatalkorúaknál 23% –nál diverzió	összesen évi 13.500 mediáció évi 150 konferencia évi 3.244 mediáció fiataloknál konferencia: 108	nincs adat, nincs jelentős szerepe a gyakorlatban	nincs adat	2012-ben 1.878 mediáció, összes mediáció 21,7 %-a fiatalok, (2005-2007) 79, 8 % volt sikeres
A mediációval érintett bűncselekmények	fiatalkorúak mediációs ügyei: erőszakos bűncselekmény 65 % lopás 19 % egyéb személy elleni bűncselekmény 10 %	nincs adat	nincs adat	fiatalkorúak mediációs ügyei: vagyon elleni bűncselekmény 60 %, személy elleni bűncselekmény 25 % 60 % fiatalok elkövető, 40 % fiatal felnőtt	fiatalkorúak mediációs ügyei: 82, 7 százalék testi sértés
A mediációelrendelői	többnyire ügyész, bíróság is (mérlegelés)	nincs adat	nincs adat	ügyész vizsgálja jogi feltételeket, majd egy egyesület megvizsgálja az ügyet, majd mediációra utalja.	nincs adat
A mediáció szervezete	NEUSTART civil szervezet, IM alatt működik, autonóm	civil szervezetek	önkéntes mediátorok	összesen 3 mediációs szervezet	405 fős mediációs szolgálat

	Ausztria	Belgium	Bulgária	Horvátország	Csehország
„Jó gyakorlatok”	nincs adat	Flandriában speciális alap segíti a fiatalok elkövetőit a pénzügyi jóvátelet teljesítésében, azt utalják át a sértettnek, fiatalok önkéntes munkát végez bv. szinten ugyanez és mediáció működik elkövető és sértett között		Mediáción részt vesz fiatalok szülei, közeli hozzátartozói. A jóvátelet formája 58 % bocsánatkérés és vagyoni jóvátelet, 26 % csak bocsánatkérés, 6 % csak vagyoni jóvátelet, egyéb nem vagyoni jóvátelet. 2001-ben az ügyvédi kamara kidolgozta a mediáció alapelveit, nem lehet kizárni a visszaeső elkövetőt, a sértett fizikai személy, önkéntesség, nem lehet csekély súlyú cselekmény.	
A mediátorok	4 évig folyamatos képzés mediátoroknak	NGO-k szakképzés nagyon hangsúlyos	mediátorok önkéntes alapon dolgoznak; szakképzés 60 elméleti óra	osztrák szervezet 3 éves képzésén vett részt 24 szakember	12 hónapos képzésen vesznek részt
Áldozatok elégedettsége	87 %-a elégedett	pozitív tapasztalatok	nincs adat	pozitív tapasztalatok	nincs adat
Visszaesés	fiatalok és felnőtt visszaesésről szóló kutatás: mediációnál 14 %, pénzbírságnál 33 % a bűnismétlők aránya 3 éven belül	nincs adat	nincs adat	mediációnál 3 éven belül 9, 7 % volt a bűnismétlő az átlagos 30 %-hoz képest	mediációnál 25, 4 % volt a bűnismétlő 4 éven belül

	Anglia és Wales	Finnország	Franciaország	Németország	Írország
A mediáció bevezetésének előzményei és bevezetése	<p>1998 óta bírósági szakaszban, fiatalkorú elkövető reparációt nyújthat sértettnek vagy a közösségnek (kártérítés, szemétszedés, bocsánatkérő levél, graffiti eltávolítása) 1999 óta minden elsőbűntényes fiatalkorúknál, ha nem súlyos bűncselekményről van szó, közösségi tanács jár el, amelynek tagja az áldozat is és a tanács a fiatalkorú részére tervet készít a reparáció és a speciális prevenció érdekében</p> <p>bevezetés: fiatalkorúaknál 1998-ban rendőrségi szinten, fiatalkorúaknál 2008 óta ügyészi szinten</p>	<p>bevezetés: 1983-ban</p> <p>2006-ban külön törvény a mediációról</p> <p>az abolicionizmus, az új-zélandi, az észak-amerikai tapasztalatok inspirálták, a be. alternatívájaként tekintettek rá, az iskolákban és a családjogi ügyekben elterjedt</p>	<p>1983-ban zajlottak az első pilot projektek</p> <p>bevezetés: 1993-ban, fiatalkorúaknál 1993 óta a mediáció a büntetőeljárás minden szakaszában elérhető, 2014 óta resztoratív eljárások a büntetőeljárás minden szakaszában</p> <p>felnttkorúak eljárásában több szankcióban jelen van a resztoratív szemlélet,</p> <p>az áldozatvédelmi mozgalomhoz nyúlik vissza a mediáció gyökere</p>	<p>1980-as években pilot projekt indult</p> <p>bevezetés: 1990-es évektől fiatalkorúak igazságszolgáltatásában, 1999 óta az ügyész és a bíró a be. minden szakaszában alkalmazhat mediációt</p> <p>fiatalkorúaknál és a felnőtt korúaknál: 1975 óta a bíró és az ügyész szerepet ad a helyreállításnak, megszüntetheti az eljárást mediáció miatt, 1994 óta a sikeres mediáció eljárás-megszüntetését vonhat maga után</p>	<p>1990-es években a fiatalkorúaknál az első kezdeményezések,</p> <p>mind felnőttek, mind fiatalkorúak számára elérhető</p> <p>bevezetés: 2001 fiatalkorúaknál</p> <p>2001-től családi csoportkonferencia is létezik rendőrségi, bírósági szinten</p>

	Anglia és Wales	Finnország	Franciaország	Németország	Írország
A mediáció helye a büntetőeljárásban	1. rendőrség, 2. ügyészség, 3. bíróság	diverziós modell 1.bírósági tárgyalás előtt 2.tárgyalási szakaszban	diverziós modell 1.rendőrség 2.ügyészség 3. bíróság (pártfogó és mediációs szolgálat is kezdemenyezheti) 5.büntetés-végrehajtás	diverziós modell 1.rendőrség 2.ügyészség 3.bíróság	diverzió modell 1.rendőrség 2.bíróság
A mediáció tárgyi hatálya	kisebb és közepes súlyú bűncselekményeknél	minden bűncselekmény esetén, kivéve ha ismétlődő erőszakos bűncselekmény, családon belüli erőszak, ha az áldozat 18 éven aluli és speciális védelemre szorul	nincs adat	nincs adat	vagyon elleni bűncselekmények, erőszakos bűncselekmények
A mediáció alkalmazási gyakorisága	nincs adat	nincs adat	nincs adat	fiatalkorú ügyek 70 százaléka végződik diverzióval, fiatalkorú elkövetők 41 százaléka resztoratív közérdekű munkát végez 2000-ben 20-30 ezer mediáció, ezek 2/3-ában fiatalkorú terhelt volt	2010-ben kb. 18 ezer elkövető rendőrségi diverziós programban vett részt, resztoratív gyakorlatok száma nőtt 307-ről (2006) 792-re (2010), 2004 és 2009 között 145 konferenciát tartottak
A mediációval érintett ügyek	bolti lopás, testi sértés, rongálás	nincs adat	nincs adat	nincs adat	súlyosabb testi sértés, lopás, betöréses lopás

	Anglia és Wales	Finnország	Franciaország	Németország	Írország
A mediáció elrendelése	1. rendőrség 2. ügyészség 3. bíróság	1. rendőrség 2. ügyészség	1. rendőrség 2. ügyészség 3. bíróság diverzió az ügyek 54 % fk. ügyésztől, 33 % gyermekvédelemből, 13 % a fk. bíróságtól érkezik	1. ügyészség 2. bíróság büntetés-végrehajtásba is alkalmazzák diverziós eszköz	1. rendőrség 2. fk. bíróság (2001-es gyermekekről szóló tv. alapján)
A mediáció szervezete	közösségi tanács, rendőrség (képzett rendőrök tarthatnak konferenciát, mediációt)	a minisztérium felelős a szervezetért és szupervízióért, együttműködnek az önkormányzatokkal, közintézményekkel, civil szervezetekkel Büntetőjogi Mediáció Tanácsadó Testülete monitorozza a mediációt 2006 óta a mediációs eljárások supervízióját és monitorját biztosítják 2006-ban fogadták el a mediációról szóló tv-t és országsszerte megszervezték a mediációs szolgálatokat	nincs adat	állami szociális szerv, állami és civil mediáció is van, fiatalkorúaknál elsődlegesen a nonprofit civil szervezetek, a helyi hatóságok a felnőttkorúak ügyeivel foglalkoznak, akik pártfogó felügyelői feladatokat is ellátnak	Tallagh Resztoratív Igazságszolgáltatás Szolgálat (Dublin) civil szervezet, együttműködésre ad keretet Garda Fiatalkorúak Diverziós Programja, családi csoportkonferencia, mediáció, csoportkonferenciát a pártfogó felügyelői szolgálat szervezi

	Anglia és Wales	Finnország	Franciaország	Németország	Írország
„Jó gyakorlatok”	<p>2008 óta ügyészi szinten fiataloknál</p> <p>1999 óta minden elsőbűntényes fk.-nál, ha nem súlyos bcs.-ról van szó, közösségi tanács jár el, amelynek tagjai az áldozat is (fk részére tervet készít reparáció és speciális prevenció érdekében, jóvátétel a sértett és a közösség javára)</p>	<p>15 évesnél fiatalabb gyermeknél a szülők is részt vehetnek a mediációban</p>	<p>büntetés-végrehajtásban is</p> <p>pártfogó felügyelő és mediációs szolgálat is kezdeményezhet mediációt</p> <p>kutatást indított az áldozatvédelmi tanács a legjobb gyakorlatok feltárása érdekében</p>	<p>a kártalanítási alap működik (az elkövető munkát végez, ő kölcsönözhet az alaptól, így képes jóvátételt nyújtani pénzben a sértettnek) lépéseket kell tenniük a mediáció érdekében az arra alkalmas ügyeknél, a büntető bírónak meg kell ítélnie a polgári jogi igényt, az anyagi és nem anyagi veszteséget egyeztetnie kell a polgári jogi eljárást a büntetőeljáráshoz</p>	<p>a rendőrségi konferencián akcióttervet készítenek, ez alapján sor kerülhet sor mediációra, bocsánatkérésre,</p> <p>bírósági szinten is elrendelhető a konferencia</p>
A mediátorok	<p>képzett rendőrök, egyéb szereplők, rendőrség képzett dolgozói a bűncselekmény után áldozat bevonásával számonkérhetik kisebb bűncselekményt elkövető fiatalokat, mediációra vagy konferenciára is sor kerülhet, rendőrség is vezethet konferenciát</p>	<p>a mediátorok önkéntesen dolgoznak évente 10 ügyet mediálnak, kb. 30 órás képzés országsszerte megszervezték a mediációs szolgálatokat 2006 óta szupervízió és monitor</p>		<p>pártfogó felügyelők</p>	

	Anglia és Wales	Finnország	Franciaország	Németország	Írország
Az áldozatok	nincs adat	nincs adat	áldozatok elégedettek, elkövetők teljesítenek	áldozatok elégedettek	a résztvevők elégedettek
A visszaesés	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat	nincs adat

	Hollandia	Lengyelország	Szlovákia	Spanyolország	Svédország
A mediáció bevezetésének előzményei és bevezetése	<p>1980-as években a rendőrségi szinten HALT projekt folyt a fiatalkorúak ügyeiben</p> <p>az abolicionista és az áldozatvédelmi mozgalom serkentette a resztoratív szemlélet elterjedését</p>	<p>pilot projektként a fiatalkorúak igazságszolgáltatása területén</p> <p>bevezetés: 2000-ben a mediációt fk. ügyekben felnőttekre vonatkozó szabályokban nincs kifejezetten megemlítve a mediáció</p>	<p>1990 óta az alternatív büntetésekre nagyobb hangsúly esett, 2002-ben pilot projekt indult, szakmai és nonprofit szervezetek működtek együtt</p> <p>bevezetés: 2000-es évek elején</p>	<p>az 1980-as években számos konferenciát rendeztek Katalóniában, Barcelonában fiatalkorúaknál kezdődött az első projekt</p> <p>bevezetés: 1992-ben fiatalkorúaknál konferencia módszer nincs tv-be foglalva áldozatvédelmi és abolicionista mozgalom serkentette spanyol jogalkotás nem adaptálta a kerethatározatot</p>	<p>1987-ben első mediációs projekt rendőrségi szinten</p> <p>Norvégiából eredő mediációs mozgalom és abolicionizmus inspirálta</p> <p>egyedül a mediációt ismerik el resztoratívnak</p> <p>nincsenek pilot projektek a konferencia módszerre</p>
A mediáció helye a büntetőeljárásban	<p>diverzió</p> <p>1.rendőrség</p>	<p>1.ügyészség</p> <p>2.bíróság</p> <p>17 év alatti fk. ügyekben a büntetőeljárás minden szakaszában a családjogi bíróság jár el, a tárgyalás előtti szakaszban is, jogi keretek nem kötöttek</p>	<p>1.bírósági tárgyalás előtt</p> <p>2. bírósági tárgyaláson</p>	<p>1.bírósági tárgyalás előtt</p> <p>2. bírósági tárgyaláson</p>	<p>diverzió</p> <p>1.bíróság tárgyalás előtt</p> <p>2.bírósági tárgyaláson</p> <p>3. ítélethozatal után</p>

	Hollandia	Lengyelország	Szlovákia	Spanyolország	Svédország
A mediáció tárgyi hatálya	kisebb vagyon elleni bűncselekmények	minden bűncselekménynél (nincs tv-ileg szabályozva)	a legfeljebb 5 évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények	vagyon elleni bűncselekmények, fenyegetés, rágalmazás, közlekedési bűncselekmények, családon belüli erőszak, nemi erkölcs elleni bűncselekmények, a családi jogokat és kötelezettségeket sértő bűncselekmények	minden bűncselekmény
A mediáció alkalmazási gyakorisága	nincs adat	3 év alatt 110 mediációt folytattak le fiatalok ügyeiben	2009-ben 2.724 mediáció zajlott, sikeres mediációra tekintettel 2011-ben 4.172 felnőttkorú elkövető ügyét és 523 fiatalkorú elkövető ügyét az ügyészség megszüntette, 224 felnőttkorú ügyét és 35 fiatalkorú ügyét a bíróság szüntette meg	2012-ben 2.135 mediáció zajlott a fiataloknál Katalóniában az elmúlt 25 évben nőtt a mediáció alkalmazása, 2000-2007 között fiatalkorúak ügyeiből 17-25 százalékot az ügyész mediációval zárta 2012-ben az összes fiatalkorú ügy 18 százaléka Katalóniában mediációval zárult, 1990 óta ez az arány	nincs adat a bírák és ügyészek szerint nem játszik jelentős szerepet
A mediációval érintett ügyek	fiatalkorúak mediációs ügyei: kisebb vagyon elleni cselekmények	fiatalkorúak mediációs ügyei: 66, 5 % vagyon elleni bűncselekmény, 31 % személy elleni bűncselekmény	nincs adat	nincs adat	minden bűncselekmény, nincs korlátozva

	Hollandia	Lengyelország	Szlovákia	Spanyolország	Svédország
A mediáció elrendelése	<p>ügyészség</p> <p>diverziós eszköz 1995-től fk.bv.-ben is van</p> <p>2007-2010 3500 áldozat- elkövető mediáció zajlott</p>	<p>2013-ban felnőtteknél kb. négyezer ügy (63 % megállapodással zárult) fk. ügyek 218-298 mediáció, összes jogerősen elítélt fk. 0, 3-0, 4 százaléka vesz részt mediációban, országreszenként eltérő arányban</p> <p>2001- 2002-es kutatás: bírák, ügyészek sokszor nem értik a jelentőségét, a mediátoroknak az állami szervek bizalmatlanságáról számolnak be</p> <p>bírák pozitívabb véleményt alkottak a mediációról, több ügyet utaltak mediációra</p>	<p>1.ügyészség 2.bíróság</p> <p>diverziós eszköz</p>	<p>1.bírósági tárgyalás előtt 2. tárgyaláson 3. ítélethozatal után</p> <p>legalitás kultúrája erős</p>	<p>jogalkalmazók bizalmatlanok Svédországban nincs külön fk. igazságszolgáltatási szervezet és jog sem, de speciális szabályok és szankciók vonatkoznak a 15-17 évesekre</p> <p>2002-es mediációs tv. a büntetőeljárás minden szakaszában promotálta a mediációt</p> <p>büntetőeljárásban kiegészítő szerepe van</p>

	Hollandia	Lengyelország	Szlovákia	Spanyolország	Svédország
A mediáció szervezete	<p>áldozat-elkövető mediáció egységes strandardok alapján működnek a mediációs szolgálatok</p> <p>2007 óta áldozat-elkövető mediáció országszerte elérhető</p> <p>a felek számára ingyenes</p>	<p>főleg a lengyel mediációs központnak vannak intézményei különböző helyszíneken, állami és civil szervek együtt</p>	<p>a megyei bíróságokon működnek a mediátorok 2004 óta</p> <p>létszám: 2005 és 2011 között 116-ról 62-re csökkent</p> <p>biztosítják a mediátorok szupervízióját, különösen fk. területen</p>	<p>baszk területen a büntetőjogi mediáció: 2007-ben Barakaldo alapította az első mediációs szervezetet az igazságügyi minisztérium első mediációs szervezete volt</p> <p>nincsen közös és speciális politika a mediáció szervezetére, nincs külön törvényi szabályozás, amely a resztoratív eljárásokra vonatkozna, minden területi egység saját maga dolgozta ki a mediációt sok régióban elsődlegesen civil szervezetek támogatják, ellenben a fiatakorúaknál 1990 óta működik, állami szerv működteti a team, amely a mediációval foglalkozik pszichológusokból, szociális munkásokból, antropológusból, jogászból áll, speciális képzettséggel rendelkezek</p>	<p>290 önkormányzat közül 254-ben volt mediációs szolgálat</p> <p>szervezeti keret: 60 százalék önkormányzatoknál</p>

	Hollandia	Lengyelország	Szlovákia	Spanyolország	Svédország
„Jó gyakorlatok”	<p>fk. területen 2100 konferencia a gyermekvédelemben</p> <p>konferenciát tartanak akkor is, a nincs kihatás a büntetőeljárásra</p> <p>a rendőrségnek tájékoztatnia kell az áldozatot</p> <p>konferencia módszer alkalmazása felnőtt és fiatalok esetén is</p>	<p>1997 -1999 első fk. mediációs projekt (bocsánatkérés, pénzbeli jóvátétel, 10 % munkavégzés civil szervezeteknek)</p> <p>családjogi bíróság kompenzációra is kötelezheti a terheltet a sértett javára</p> <p>fk. mediáció lehet közvetett, közvetlen, tv-es képviselők részt vesznek, nem vesznek részt a közösség képviselői</p>	<p>általában a közösségi munka: a közterületek, parkok tisztítása, kórházak, könyvtárak, idősek otthona, karitatív tevékenység</p> <p>az ügyésznek és a bírónak figyelembe kell vennie az elkövető szociális és gazdasági helyzetét</p> <p>közérdekű munka csak a vádlott beleegyezésével szabható ki</p>	<p>a közösség javára végzett munka kapcsolatban van az elkövetett bűncselekménnyel</p> <p>1979-2003-ig a felnőttkorúaknál a feltételes szabadság feltétele volt</p> <p>mediációt bevezették mind a fiataloknál, mind a felnőttkorúaknál</p>	<p>2008-ban az önkormányzatok kötelezettsége lett, hogy ajánlják mediációt 21 év alatti fiatalok elkövetőknek</p>
A mediátorok	<p>a mediátorok képzettek, teljes munkaidőben látják el munkájukat, mentorálás</p> <p>a Real Justice konferenciákat, tervet készít, független koordinátorok szervezik, akik hatnapos képzésen vesznek részt</p>	<p>mediátorokat magasan képzettek mediátorok önkéntesként dolgoznak, központilag szerveznek nekik képzéseket</p> <p>más szervezetek mind családi konfliktusokban, minden terhelt ügyében eljárnak</p> <p>2003-as IM rendelet szabályozza a mediátorok kompetenciáit, fk. ügyekben eljáró</p>	<p>speciálisan képzett mediátorok felsőfokú végzettséggel kell rendelkezniük</p>	<p>jogalkalmazók bizalmatlanok az önkéntes mediátorokkal szemben</p>	

	Hollandia	Lengyelország	Szlovákia	Spanyolország	Svédország
Áldozatok	áldozatok 80, elkövetők 81 %-a pozitívan ítéli meg, elégedett	sértettek 90 százaléka elégedett	nincs adat	80-86 százalékban a mediáció Katalóniában 2002 és 2012 között sikeresen végződött, eredményesen zárult	nincs adat
Visszaesés	nem egyértelműek a tapasztalatok	a mediációban részt vett fiatalkorúak 14, 4 százalékát 2 és fél éven belül ismét elítélték		nincs adat	azon fiatalkorúak, akik részt vettek a mediációban, ritkábban estek vissza, mint a kontrollcsoport

**Eötvös Loránd University of Sciences
Faculty of Law Doctoral School**

**Zsuzsa Sümegi LL.M.:
The conflicts of postmodern society and the restorative justice. The practice of criminal
mediation in Hungary**

**PhD Dissertation
THESES**

Supervisor: Prof. em. Dr. Gönczöl Katalin DSc

Budapest, 2019.

I. The aim and objective of the dissertation, summary of the research activity

Due to the introduction of criminal law mediation, the legal institution, which is based on the theory of restorative justice, appeared first in the Hungarian public law, specifically in criminal process.

Besides the novelty, the legal institution attracted my attention because, mediation enables the defendants' social reintegration in a way that it pays significant attention to the aspect of the victim, and to the understanding of the offense. Considering its means, it is suitable to reveal the cause of the crime committed, as well as for ending the conflict. The significance of the restorative method lays in the fact that it emphasizes the active participation and the responsibility of the defendants but also the pain of the victims and the unnecessary stigmatization.

In my opinion, it is the duty of criminal proceeding to reveal the defendants' way to committing a crime and also to mobilize the persons and institutions, who were inefficiently involved in a particular case or problem, in order to prevent further crime commissions. I find it important, that during the early phase of a criminal process, the damage of the injured has to be revealed, the injured party has to be properly informed and provided with opportunity to have compensation for the damage suffered.

„ With the development of science, crime science and criminology, it can be seen that the current justice system is unfair in many aspects, since most of the times, it is not connected to the victims' damages. Not to mention the fact, that nowadays it is a widely- accepted principle by most of the professionals that the justice system can only be fair if it does justice for the victims as well.”¹

Although, achieving the above mentioned goals cannot lead to the point where criminal law becomes private law. The official authority has to stand up against the crime if the public interest, the social order, and the protection of person and property requires.

I spent the first four years of my professional practice in a region where most of the cases that belong to the local court's jurisdiction, were conflicts of traditional crime (such as crime against person, property and public peace). In addition to the urban crime, I faced crime that had been committed in smaller village communities. The accused persons of crimes committed by adults and juvenile offenders, belong most of the times to socially excluded groups. It occurred, that a defendant stood in front of the court and failed to understand the reason for criminal process. They thought that due to the reconciliation with the injured party, the criminal process became unnecessary. Although they cannot order their cases. All these lead us to the questions, to which I am trying give answers in my dissertation.

The aim of this dissertation is to introduce the practical experience of the Hungarian criminal law mediation. In my thesis I carried out the quantitative as well as the qualitative analysis of the mediation. On the one hand, I looked for the answer to the question about the position of criminal law mediation within the field of criminal justice. I also wanted to know about its role in the penalty system and how it contributes to the social reintegration of the defendants and victims. The question in other words is, whether criminal law mediation is suitable to solve the conflicts that occur at the dividing line of the social structure and whether it is able to counterbalance the social changes caused by globalisation. In other words, the question is, how the particularity of the postmodern society appears in the practice of mediation.

The thesis presents what rate of the Hungarian criminal law is affected by criminal law mediation.

¹ Vigh József: A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás. In: Magyar Jog, 1998/6. 328.

That is why I analysed the practice of applying penalties, which entered into force after the democratic change, in the case of adult and juvenile offenders. Further investigations were carried out about the Hungarian antecedents of the restorative law. The thesis also answers to the question about the effectiveness of the basic principles which were elaborated by the theoreticians of mediation and constituted in the documents of international organisations. The thesis provides further answer to the question that what level does the Hungarian criminal law reach restoration.² Therefore, the thesis analyses the features of such cases, which were referred to mediation and includes why the above mentioned practice emerged. The thesis compares the Hungarian practice with the known mediation practice of the members of the European Union.

II. Research methodology: completed investigations and methods of processing

“We can truly understand the problems of justice, realise its direction of development and implement the reforms if we have a clear overview about the present and past of the investigated phenomenon on the international and Hungarian scale as well.”³

The second chapter of the thesis provides an overview of social consequences of the welfare state's crises and globalisation, with the help of the historical method. Based on the principle of the historical method, the following issues were introduced: the change in poenology, the treatment's crises symptoms, community sanctions and how criminal populism affects crime itself.

The third chapter presents how the philosophy of restorative justice emerged from a historical viewpoint. Besides, it also shows its background and the theoretical space which the restorative justice serves. The third chapter clarifies the correlation of the restorative justice to the criminal justice with the document-analysis and on the basis of the conceptual framework. After that, it sets forth Van Ness's model about the restorative values. The historical and the document analysis method helped to overview restorative methods and criticism, then I wrote down the special prevention effects of restorative justice on the basis of desk research of summaries.

The fourth chapter presents the international organisations' (UN, Council of Europe, European Union) professional guidelines related to mediation, then presents the mediation practice of the members of the EU. Essentially, the analysis elaborates the results of organized researches by the European Forum for Restorative Justice. The diversity of the use of terms and the fact that there is no statistic about European mediation, made the comparison difficult. The latest comprehensive research was carried out by the European Forum for Restorative Justice about the juveniles therefore, the thesis elaborates on that topic within the international practice.

The fifth chapter reveals the social transitions and the Hungarian peculiarities of the modernization with the help of the historical method. By analysing documents, the levels of social integration and dividing lines of social integration were presented. In case of revealing the features of crime and defendants and also in the case of presenting the practice of penalties, I relied on the statistics published by the Supreme Prosecutor. In addition, I also analysed and evoked studies related to violent crime, crime against property and traffic crime. On the basis of desk researches, I wrote down the results of

² Daniel W. Van Ness: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. In: Restorative justice. Szerk: Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner. Willan Publishing, 2002. 1-17.

³ Vigh József: i.m.328.

domestic researches about the attitudes of penalties and legal interpretation. I presented the development of Hungarian criminal politics with the method of dogmatic analysis.

In the sixth chapter, I took down the Hungarian traditions of restorative justice by using document-analysis, then I show by using the dogmatic method why the penalty of community work cannot be seen as a restorative method. The application of mediation had also been presented by using the dogmatic method. The statistical data related to the application of mediation are based on series required by the Ministry of Justice.

The first phase of qualitative research of mediation consist of the empirical analysis of the judicial practice between 2007 and 2010 in order to get familiar with the initial application of this legal institution. The Justice Institute of Szabolcs Szatmár Bereg county provided me with a list of mediation cases. Dr. Kovács András, the General Prosecutor of Szabolcs-Szatmár-Bereg county, Ig.431/2010/1., Dr. Gyulai Gábor, the president of the Court in Szabolcs-Szatmár-Bereg county, 2010.El. V.I.140/3., Dr. Sándorfi György, the Director General of the Justice Institute, gave me permission under the number Ig.14. E/85-2/2010 to carry out my research.

I studied and analysed the contents of mediation procedures that were ordered in the area of Szabolcs-Szatmár-Bereg county between January 1 2007 and December 31 2010. The choice based upon the list (sampling frame) that was provided by Justice Institute. It included the annual number of accused persons who are related to mediation cases in a chronological order (depended upon when the case came in the institute). During my research the sampling at the prosecution of the county capital can be characterized by probability systematic sampling. Besides this, the researches that were carried out at other prosecutions outside the county capital, can be seen as fully representative, since I had studied most of the cases and the same is valid for those mediation cases that were ordered by the courts. In the case of questionnaire investigation, I coded and ranked the observed units on the basis of the questionnaire itself. During the analysation of the questionnaire, I focused on their manifest and the pronounced contents. In some cases, I took the latent contents also into consideration during the coding process. The result of the coding is numeric.⁴

I took the view, that during the analysis the practice executed by the Prosecution and the Court, need to be presented separately, in their own way. The reason for this is that on the scale of the crime indicators in the county, the number of cases that had been referred to mediation, is relatively low if we separate the different types of crimes. When it comes to traffic crime, it was only the city of Nyíregyháza that dealt with this type of crime, therefore only this data would contribute to the practice of such cases in the county. It leads to the conclusion that because of the previously mentioned facts, the cases of traffic crime cannot be compared with the practice of Prosecution outside the county capital.

In the case of analysing the judicial practice, I preferred to use the unified analysis because of the low number of cases. The change and development of practices can be presented only in the cases of traffic crimes and crimes against property. The fact in itself is representative that there are some courts that in the above given time period did not order mediation at all. In my view, when it comes to groups with low case numbers (such as the mediation ordered by the court due to the crime against persons) cannot be properly described with the above-mentioned methods, but they can be processed as a case study.

⁴ Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2008. 744.

In order to complete the empirical research, I got more information about the later mediation practice relying on interviews made with mediators in September 2017. The permission was given by dr Szeiberling Tamás, who is the Deputy State Secretary (Ministry of Justice). The target group of the questionnaire, are mediators with at least 5-year experience, who filled out the questionnaire voluntarily. 12 mediators filled out the questionnaire, which was followed by an interview. Eight mediators have worked as mediators for more than 10 years, and four of these mediators has worked for more than 2 years. The questionnaire looked for the answer to the question of how the basic principles and values of mediation apply. The content of the questionnaire took into consideration the conclusions of the first empirical research.

Because of the exclusiveness of mediation, I could only make conclusions about what happens at mediation meetings, based on the data related to concluded agreements and mediation itself. There is no protocol written during the mediation meetings, therefore there is no other way to reconstruct what had been said. A few times I had the opportunity to take part in mediation meetings, at such occasions I noticed that the basic principles of mediation were implemented.

It made the process of research difficult that there is no comprehensive and representative research about violent crimes and crime against property, which would show the typology of violent crime and crime against property. Because of this in July 2017, I made a claim to the National Institute of Criminology to provide me with statistical data that show us what kind of sociodemographic features could describe the defendants and injured persons of crime against persons, crime against property and traffic crime, if the penalty for such crime can be a 3-5- year imprisonment. Although, the National Institute of Criminology could not provide such information because it would have meant a research for the institute as well. In the light of these considerations, the thesis could not compare the sociodemographic features of defendants related to mediation with the sociodemographic features of typical defendants of the other crime types. Furthermore, the analysis could not be carried out in the cases of the injured persons either. Conclusions could be drawn only on the basis of results of earlier researches about the amount of defendants who had the opportunity to require mediation. To be more exact, it could be concluded whether the members of the excluded social groups participate in mediational processes or not.

The conceptual framework of the research and the thesis structure

The current thesis structure and its reasoning was defined by the means of restorative justice which is seen as the solution for the conflicts of the postmodern society. That is why the paper places strong emphasis on introducing the public sphere, which is the main field of mediation. The second chapter of the treatise shows the social changes of the crises of welfare states in the United States and in Western Europe. The reason of this is that these social changes led to the development of the new theories of penalties, and the development of restorative justice. The thesis also mentions the social consequences of modernization after the regime change in Hungary and the changes in criminal policy. The reason for this is that some parallel can be observed between the phenomena in the western and the Eastern European societies.

The thesis indicates the change in penalty related theories, the crises symptoms of treatment and the new directions of penalty philosophy in the second half of the 20th century. I also analysed the peculiarities of criminal policy and poenology, the phenomenon of criminal populism and its

consequences. The second chapter is about the philosophy of community penalties, its place within the criminal policies of international organizations and its practical application.

The third chapter shows the philosophy of restorative justice, the theories about penalties that affected its origin and the branches and movements of criminology. The theory of restorative justice, its connection to the retributive justice and the basic principles and values of restorative justice had been carefully analysed in a detailed way. The paper sets out Van Ness's model about the restorative values and how these values can appear in case of penalties. As the method of restorative justice the thesis presents the mediation, the conference method and the circle model. The thesis also shows how these methods affected crime prevention. The chapter ends with the professional criticism about restorative justice. The paper primarily focuses on the works of the representative of the European restorative justice and therefore does not include the restorative practice of different countries outside Europe.

The fourth chapter introduces the European institutionalization of mediation. Restorative justice occupies an important place in the criminal policy of the Council of Europe, United Nations and European Union, since the application of restorative justice has been required by these international organisations. The thesis outlines the models of the application of restorative justice in the European member states on the basis of the Summaries of European Forum for Restorative Justice. If we take a look at the summaries, it can be seen, in what specific cases, in which phase of penalty, how often, and within which institutional framework has mediation been applied.

The main objective of this paper is the presentation of the practice and legislation of criminal mediation in Hungary (Chapter V and VI.), until it became part of mediation involved in civil cases and in other cases in Hungary. Besides this, it also presents other restorative practices (such as peacemaking circle, sentencing circle, prison mediation, group conference, and intercultural mediation) that are used in cases of penalty and misdemeanour.

III. The Summary of scientific results and their utilization

1. The incidence of mediation

The crime mediation is a successful legal institution in Hungary. It is proven by the fact that since its introduction, mediation has been ordered in more and more cases, year by year. In the year 2007 mediation has been ordered in 2451 cases. In 2011 a sharp increase can be observed, then in 2016 there were 4625 cases which ordered mediation. Since January 1st 2014 mediation can be used in cases of misdemeanour as well. The number of misdemeanour has been increased year by year, in 2014 a mediator acted in 1798 cases, and in 2428 cases in the year 2016. Within the framework of mediation, the amount of financial reparation has been increased. In 2014 it approached half a billion Forints. According to mediators' experience in most cases of mediation, it reaches its aims and implements the principles.

Mediation did not bring the breakthrough when it comes to the number of charges. In most of the cases it is the court that imposes the penalty. This way the adult and juvenile offenders cannot avoid the trial and it has a stigmatization effect on the accused persons. Regarding the cases of trials followed by diversion, it can be observed that in more than three quarters of the cases, which is related to accused persons being charged, the court imposed the penalty at the trial. It means that in the judicial phase

diversion had been rarely applied.⁵

Mediation has an inconsiderable role when it comes to the application of penalties. It means that it can be much more widespread than it is in the current incidence. It would be ideal, that in cases on juvenile offenders the cases did not close primarily with probation decisions, but with application of the restorative methods. Namely, there is no need for a compulsory patron in case of probation juvenile offenders, if their constant monitoring is unnecessary. Therefore, in my opinion it would be the more frequent application of mediation that made it specific to the offenders. In addition, mediation would make it possible to differentiate among cases of adult offenders as well.

Mediation plays a crucial role in the cases related to juvenile accused persons. Since the introduction of mediation, the statistical data clearly show that there is no greater frequency in applying mediation in cases of juvenile than in cases of adults. When it comes to the cases on juvenile accused persons, the scarcity of forms of possible reparation and the parallelism of case specific diversions created the practice that in case of juveniles, the incidence of mediation is similar to the incidence of mediation in cases of adults. One quarter of mediators think that the lack of differentiation when imposing a penalty, is problematic.

The criminal mediation did not reduce the number of persons sentenced to imprisonment. It had been applied in such cases where without mediation, the accused person would have been sentenced with, either probation, financial penalty or community service. Exceptionally, the cases of suspended imprisonment managed to apply mediation successfully.⁶

In the penalty system it is common to impose imprisonment. In 2016, 63.542 out of 77.109 adult offenders were sentenced.⁷ The highest rate of penalty was imprisonment, which was imposed in more than one third of the cases.⁸ Financial penalty was the second most common penalty, which was followed by driving disqualification, community service and probation.⁹

Confinement as a new way of penalty has not been so wide-spread, yet.¹⁰ Other ways of penalty such as admonition, reparational work and prohibition to exercise professional activity, have been imposed in less than 1 percent of the cases.¹¹ Alternative penalties have been imposed significantly often in cases of juvenile accused persons as opposed to the cases of adult accused persons. Nearly half of the cases on juvenile offenders closed with probation.¹²

One can see from the beginning that when it comes to applying mediation, that judicial order plays complementary role as opposed to the prosecutor's order. Most of the judicial order took place in the year when mediation was introduced. In that time the courts ordered mediation in 922 cases. As the number of prosecutors' order started growing, the number of judicial orders started decreasing. Therefore, the main judicial forum considered mediation and the jurisdiction as a complementary process. I agree with the idea that mediation has to be applied primarily in the early phase of the process, since in the case of the various forms of diversion the criminal policies of international

⁵ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court.II. The activities in 2016 8-10 <http://ugyeszseg.hu/kozerdeku-adatok/statisztikai-adatok/buntetobirosag-elotti-ugyeszi-tevekenysegi>
Download:June 10 2018.

⁶ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 54.

⁷ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 54.

⁸ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 57.

⁹ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 59.

¹⁰ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 56.

¹¹ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 56.

¹² The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 56.

organisations require to do so. Not to mention the fact, that stigmatisation can be avoided by acting according to this requirement. This means that, especially in the system of criminal justice of juveniles, many cases should be closed in their prosecutor phases, hence in regard of the more frequent application of mediation, the application should be considered in the prosecutor practice. Despite this, I find the idea useful, to keep the jurisdiction that makes the mediation available, because besides the wide jurisdiction of prosecutor, it would mean assurance for the victims and defendants as well. An interesting fact in the prosecutor statistic, that the rate of declining mediation requests is just as high as the order for mediation.¹³ The statistic cannot show the reason of denials of the requests, therefore it cannot be concluded whether the lack of objective condition (acknowledgement, repeat offender) of the law or strictly the prosecutor's (subjective) decision led to the denial.

According to the results of my research, the common factor of the cases that were ordered for mediation, is the active participation of the power of attorney who proposed for the mediation. It clearly shows that the judges and the public defenders were not interested in ordering mediation for more and more cases. Although a request of either the victim or the defendant is asked to that.

In my paper I analysed how the practice of judges and prosecutors interpreted the definition of mediation. In my point of view, the aim of introducing criminal mediation was to put all three basic values and the principles of mediation into practice. Among the three elements the most emphasized one is the proceeding-centered approach, because mediation is strictly regulated and carried out by specially educated mediators. In the Hungarian practice the result is important as well, since it is not the participation at mediation but the fulfilment of reparation is what creates consequences regulated by the law. In the Hungarian legislation the transformative elements do not occur. There would not have been any opportunity to regulate this element, since mediation is taking shape in its process, so does the aspect of the defendant and the victim, whose change must not be ordered. The definition of mediation itself carries the possibility of change as its aim, since mediation is a process of solution for conflicts.

According to the results of my research the practice of the prosecutors and judges in case of criminal mediation accepted the reparative, namely the result-centered approach. In the prosecutors' practice, reparation is interpreted as a legal term, because the theoretical background of restorative justice does not appear in our legal interpretation. The aim of the legislature independent of the above mentioned factors but can be reached by activity of mediators if the participants of the conflict are open to an actual meeting, to solve the conflict, to express the anger, the pain, the regret and to conciliate. During the process of mediation, it is important to clarify the reasons and consequences of the crime and that the reparation reflects to these reasons.

The above mentioned result-centered interpretation is coherent to the explanation of why mediation has not become more widespread. One of the reason might be that both the prosecutor and the judicial practice, at a theoretical level, narrowed down the cases that can be required for mediation. It is proved by the interpretation in the Memento and the Criminal Judges Opinion number three, which is set in common structure which ruled out mediation consistently in the cases of private motion and other crimes. The above presented documents do not show the theoretical background of restorative philosophy. Within the Hungarian prosecutors' and judicial practice when it comes to ordering mediation in criminal cases, choosing the case and considering the result of mediation, the

¹³ The main data about prosecutor activities in front of the criminal court. I. The activities in 2016 54.

institualization of mediation does not reflect entirely the fulfilment of philosophy of restorative justice. The prosecutor and judicial practice did not provide priority to solving the conflict, not even in case of the reparation of the injured.

It is proven by the researches about the attitudes of prosecutors and judges. According to these researches the prosecutors and the judges do not consider the representation of the injured person's damage as their duty. In practice the problem-solving approach did not appear, which was meant to affect on the reasons of the conflicts. In certain cases, mediation had the function of the withdrawal of allegation and was one of the diversional instrument that was applied in case of equal right preconditions. The prosecutor's decision about applying the penalty can differ in many cases from the judicial one. That is why the punitive aspect of prosecutor must had a negative effect on applying mediation. The interest of the institutes and the rapid closing of cases also made it difficult to apply the time consuming mediation. The legal interpretation, which gave no opportunity for the reparation to the defendants who have no income, without looking the circumstances, made a negative effect on the participation of marginalised social groups. It also created a discriminatory effect both on the defendants and victims.

The lack of information also contributed to the difficulty of applying mediation. People, especially the injured persons were rarely provided with proper information after the year of introducing this legal institution. The reduced forms of reparation also created a difficulty to make the problem-solving process successful, e.g.: the injured person insists on damage which the accused person cannot fulfill or in case of juvenile with no income. In case of crime against property the problem is that when it comes to injured persons, they refuse mediation consequently despite the fact that in their shops there were multiple thefts.

Regarding to the practice of European countries, it can be observed that in the European practice the restorative method does not hold a central position when it comes to penalty, yet it still plays a more significant role than in the Hungarian practice.¹⁴ Exceptions are England and Wales, where in case of first-time juvenile offender, the legislative provides priority for restorative measures as opposed to other criminal measures and penalties.¹⁵ Besides the anglo-saxon practice, the German practice is another positive example, where 70 percent of such cases close by diversion. As a result of this, about 41 percent of juvenile offenders do community work of restorative character. In 2000 in Germany about 20-30 000 mediation took place, in two-third of these occasions accused juveniles could participate.

Regarding the main-objective of mediation, we can state that in line with the European practice, mediation is being ordered most of the time in relation to crime against property. When it comes to misdemeanour, mediation is ordered most of the time in case of misdemeanour against property. Although mediation is not applied in case of illegal prostitution and vandalism, which are also common and in most cases the defendants are juvenile. In the European case-law it is also the crime against property and crime against physical safety where mediation was applied. According to the results of my researches there is no consistent practice in the first four years in case of crime against property

¹⁴ Frider Dündel- Andrea Parosanu: Germany. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.75-80.

¹⁵ Jonathan Doak: England. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015. 53-60., 119-125.

(theft, fraud, copyright infringement, arbitrary possession of a vehicle). Mediation was also required in case of higher damage, the agreements and financial reparations were not fulfilled in many cases. The defendants usually have no income, or are unskilled unemployed people with clean criminal record.

The judges and prosecutors preferred to order mediation from the beginning in cases of traffic, one-third of the cases belonged to this category on average. Nowadays crime against traffic build a huge proportion of mediational cases. According to my researches, the most common case is related to unintentional road traffic accidents where mediation was ordered. The judges and prosecutors ordered it only in exceptional cases if there were advantageous personal circumstances related to the defendant. In spite of the fact that drink-driving is the most common crime against traffic, the prosecutor practice excludes it consistently from mediation.

In case of violent crimes against persons, mediation is rarely ordered. On average, less than 20% of mediational cases was crime against person. Based on the results of my research in the first four years of criminal mediation, when it comes to violent crime it is the conflict between the acquaintances, especially the family members, that is solved by this instrument of mediation. The common attribute of cases that involved mediation, is the small harms, the low seriousness of the actions and the preliminary forgiveness of the injured person.

In my research in the cases of accused juveniles, it was a significant experience that the financial reparation was fulfilled by the parents instead of the child. Also it had a huge importance of who was the defendant because the defendant could propose such form of reparation that could not penalize the parents. The crime types which involved mediation does not reflect the structure of crime because in case traffic crime, mediation has been ordered in great proportions whereas in cases of crime against property and person, mediation has been ordered in much lower numbers.

As a result of mediation in most cases the parties concluded an agreement and even more of the concluded agreement become fulfilled. The amount of financial reparation increased year by year, in 2014 it was almost half a billion Forints (496.818.946 Ft). The Ministry of Justice during the annual data collection does not collect information about the ways of reparation provided by the accused persons. According to the data from 2007 about 10 percent of the accused persons accepted non-financial reparation. In mediational cases the defendants undertook that they do not consume alcohol or they would consume less alcohol in the future. Based on the feedbacks of the injured persons, the defendants abided by the rules. In a few cases, the accused person made an apology as a way of reparation, for the injures caused by the crime. The dominating way of reparation was providing financial reparation along with an apology.

2. Do the basic principles of mediation implement in practice?

Mediation, that can be involved in criminal proceedings, can be characterized by the basic principles and values of restorative justice, but further principles has also occurred. Based on legislation, the basic principles of mediation are the following: the impartiality of the mediator, volunteering, secrecy, the temporary autonomy of mediation and the reparation.¹⁶

¹⁶ Görgényi Ilona: i.m. 155-160.

The restorative proceeding assumes that both the defendant and the injured person participate in the mediation voluntarily and conclude the agreement also willingly. The criminal policy of the Council of Europe represent the viewpoint, that it is the duty of the judicial authorities to ensure that the parties are not affected by any influence when the decision is being made about the objective of contribution.¹⁷ The agreement concluded within the rules of mediation has to be maken voluntary as well, however it is important to bear in mind the principle of proportionality, namely the reparation provided by the defendant has to be directly proportional to the responsibility and to the seriousness of the crime committed.¹⁸

The research results show that the parties involved in conflicts take part in mediation on their own will, therefore the parties are under no pressure when they make a decision about the participation in mediation. The withdrawal of declaration is exceptional. Most of the time, the case is like as the withdrawal of contribution, when the parties do not present at the mediation meeting and hence it has to be treated as the withdrawal of declaration, based on the legal provisions. Concluding agreements cannot be considered as an entirely voluntary process in practice. On the one hand, it originates from the legal representative, who is involved in the case, and from the advice of the counsel for the defense. On the other hand, it leads us back to the practice of prosecutors and judges according to which the cases are „priced”. Because of this, the injured person as well as the accused had an idea, way before the mediation process, about the amount of money with which the accused can be exempted from the sentence. In practice the mediators do reveal the reason, the consequences of the conflict even when it comes to „priced” cases. They inform the parties of the conflicts that the aim of mediation does not lie in agreeing about the amount of damages. At the same time, it also depends on the parties how open they can be in front of the mediator and how they express their feelings during mediation. The principle of proportionality becomes extremely significant, where the mediator has an important role. According to the mediators’ experience, the presence of the lawyer impedes the success of mediation. The principle of volunteering can be infringed in such cases, where the accused has to choose between the mediation proceeding and being detention and being brought before the court.

Mediators reported that the representatives of multinational companies require 50 000 Forints reparation even in the case of thefts of lower values. (According to the experience of legal practitioners, the multinational companies, who become the injured party of thefts very frequently, participate in mediation in exceptional cases, most of the times they do not agree it.)

The principle of secrecy means that the communication between the accused and the victim is not public. In practice the mediator does not write an official report about the meetings and the discussions, so what happens during a mediation process is not documented. The exact of appointment of mediation is provided by the mediator informally and is reported in the papers. After this, the mediator informs the judicial authority about how often the parties of the particular case met, whether they concluded an agreement and whether it was fulfilled or not. The secrecy of proceeding in itself expresses the autonomy of mediation within criminal procedure.¹⁹ Based on the reports of mediators the above-mentioned issues occur entirely put in the Hungarian practice.²⁰

¹⁷ see above the introduction of the criminal policies of the Council of Europe.

¹⁸ Pelikan, C. – Trenczek, T.: Victim offender mediation and restorative justice. The European landscape. Handbook of Restorative Justice. A Global Pespective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routlege Taylor and Francis Group. 80.

¹⁹ Görgényi Ilona: i.m. 158.

²⁰ See the result of the results of the research with mediators

The principle of general accessibility means that mediation processes have to be institutionalised at a national level. Compared to the principle of accessibility, at all level of the criminal proceeding means that mediation has to be accessible at most phases of criminal proceedings. In the Hungarian practice mediation is an instrument of diversion, which, in case of its efficiency, the penalty can be alleviated without any limit and can terminate the proceeding. The act number XC in 2017 brought a change of model in the history of Hungarian mediation. Because of this, mediation can be required as well even if it does not have the above-mentioned legal consequences but a successful mediation process can only be evaluated as a mitigating factor.

The code of criminal proceedings narrowed down the jurisdiction of mediation in another way, because until 30th June 2018 the rules of criminal proceedings made it possible at the judicial phase at first instance to require mediation at the level of jurisdiction. The new code abolished this possibility, and because of the exclusive prosecutor jurisdiction, the principle of accessibility cannot be put into practice at most levels of criminal proceedings.

Mediation is accessible at a national level because the mediators themselves are accessible in most counties. When it comes to applying mediation, similarly to the practice of imposition of sentence, we found significant regional divergence. In certain parts of the country mediation has been ordered in much less cases than the average.²¹ Examples for this are Zala and Vas counties, where mediation has been applied in less than 100 cases in a year. Mediation has been applied very often in those parts of country where the crime occurs frequently such as Budapest (in 2016 in more than one thousand cases), Pest county, Szabolcs-Szatmár-Bereg county and Borsod-Abaúj-Zemplén county.

The access to the law and mediation is limited by the social situation of the parties participate in mediation. To these parties the participation in the mediation processes, the appearance, the travelling and travel expenses mean difficulties. The mediators managed to overcome this problem. If they get prior information from the parties, as a „travelling authority” the mediations were carried out at the local authority of the parties’ place of residence.²² The principle of autonomy of mediation includes conditional autonomy within criminal proceedings, and also includes the autonomous organisational framework. Mediation can be carried out by professional mediators. It needs to be emphasized that in the Hungarian practice, mediators have been trained in advanced education. Similarly to the German practice, mediators were recruited from the former civil servants, who used to be a defense inspector. The advantage of the Hungarian practice is that mediators, who are involved in criminal proceedings, attend only criminal and misdemeanour cases but do not attend civil cases. In Poland the mediators are also involved in family conflicts not just in criminal cases.²³ Not every country in Europe managed to provide special education for mediators, for example in Sweden social workers and non-professionals can also proceed as mediators.²⁴ The domestic organisation of mediation is under the control and management of the Ministry of Justice and government agencies. When it comes to the organisation, the mediators are separated from the court, the prosecution and from the police. In Hungary there is no opportunity to get mediation run by volunteers.²⁵ Similarly to the Hungarian practice, this services has

²¹ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017. szeptember

²² Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017. szeptember

²³ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017. szeptember

²⁴ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: Az áldozat-elkövető mediáció fejlődése Svédországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 217.

²⁵ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

been provided by state institution in the member states of EU. Sometimes, foundations and projects can provide these programs. The Hungarian organisation needs development because the current human resource is not sufficient to carry out the task of a mediator properly and the supervision of the mediators' job has not been established.

The autonomy of mediation cannot be analysed only on the basis of organisational function but also on the basis of the practice of mediational cases. According to the data of empirical researches, it is less common that mediators represent a different viewpoint from the judges and prosecutors' point of view when it comes to suitability of a case for mediation. The difference in legal interpretation is rather significant about the forms of reparation. Therefore I do not find it reasonable to give the power to the mediator to revise a decision about the suitability of a case for mediation, as they do in the Italian practice.²⁶

How the reparation will be provided within the process of mediation, depends on the purposes of the parties. In many cases in the Hungarian practice, the accused persons undertake financial reparation. The community appears in mediational programmes, namely it is not the state but civil organisations (Foresee research group, Jóvá Tett Hely Voluntary Centre Foundation) which undertake the programmes that are seen as a form of reparation.

3. Do the basic values of restorative justice implement in practice?

Hereinafter, I introduce on the basis of Van Ness's model how the basic values of restorative justice implement in the Hungarian mediational practice. The four basic principles of restorative justice are networking, reparation, reintegration and inclusion.²⁷

The peculiarity of the meeting of the accused person and the other participants of mediation is, that in practice, a consensus is created and fulfilled. That is why the restorative nature of mediation applies on a higher level.

In the Hungarian practice the apology, which includes mediation as well, is the most common form of reparation. The highest level of reparation, which includes the change in behaviour of the accused, takes place only exceptionally.

In practice during the mediation the accused as well as the injured get respect from the mediators and are provided properly with information about their rights. The primary source of help is also the mediator, although their opportunities are limited. Supporters can take part in mediation meetings but it is uncommon. In the future, it would be important to provide the accused ones with help when it comes to the implementation of reparation. Currently, the respect is what is given during mediation, but only the injured persons are given assistance, the defendants are not. In practice of mediation, the parties participate in the mediation meetings (whether it is direct or indirect). This is where the parties face to the other party's viewpoint, where it is possible to approximate the different point of views and to create a consensus.

In my viewpoint, the restorative values are mainly implemented in the practice of criminal mediation. The procedures focusing on reparation can provide a more complete form of reparation to the victims than the form of financial reparation. The procedure itself, the communication between the defendant

²⁶ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

²⁷ Daniel W. Van Ness: i.m. 1-17.

and the injured can help to digest the idea of being a victim and helps to be more familiar with the consequences of the actions. The complete values cannot be found in every cases in practice, because the circumstances of a specific case do not make it possible. The Hungarian mediation practice correspond to the moderately restorative proceeding, which includes the opportunity for the parties to meet, and makes it possible that reparation has a more significant role than just community work and restitution. Furthermore, the parties respect each other during the mediation.

On the basis of my research results due to the lack of the necessary statistic data, I did not manage to completely compare and contrast the sociodemographic data of the defendants who take part in mediation, the educational attainment, the criminal record and the living circumstance of defendants who committed the same crime. However, one can see on the basis of the above-mentioned comparing aspects that the value of inclusion in case of a mediation procedure can be infringed in the practice.

When it comes to the value of inclusion it is important to raise awareness to the fact that social changes, which are caused by globalisation, have a huge effect on the criminal and misdemeanour mediation. It can be observed mainly in the collaboration of communities and the lack of solidarity. The practice of mediation was not influenced by the fact that solving a conflict, is a tradition among the people who live in Roma communities in Hungary. The research did not analyse the ethnicity of the people involved in mediation. Although none of the empirical researches show whether the tradition of romani crisis would have influenced the initiative of a mediation process. Because of this, the tradition did not support the institutionalization of mediation. In spite of fact that the restorative justice wants to support the social cohesion, its operation due to the lack of solidarity still faces a number of obstacles. The „local social contracts” cannot be concluded if there is no communication between the parties. A huge amount of the crimes are the delicts about minor offences against property, which are typical at the social division line. The multinational companies, as the most frequent injured of crime against property, refuse to participate in the mediation process and that is why the mediation cannot be implemented in most of the cases. Therefore, it is necessary to make the society receptive, to enlighten it, and to make the corporate sector sensitive and interested in it in the future. It can be achieved by an inclusive criminal policy that takes social justice into consideration, which would ensure the participation of the socially excluded group.

In my opinion the criminal mediation is a successful legal institution. In its 10 year-old practice the basic principle of mediation and restorative justice are mainly implemented. Mediators experience that mediation can fulfill its function, the parties communicate with each other and the defendants take the responsibility for their actions. The prior mentioned analysis is not enough for presenting the practice because the experience could be described through stories, to which the participants of the conflicts, the recipients of the reparation, the local communities and the mediators obtained.

I consider, that criminal mediation managed to contribute to take the victims’ aspect into consideration and to the reconciliation between the parties of the conflicts. In most of the cases, communication and solving the conflict was much more emphasized than the reparation itself, and these two components had a crucial role in protecting the parties’ human dignity and to ensure their social membership.

4. The future of mediation in Hungary

Accepting the act number XC in 2017 about criminal procedures created a change in the model.

Mediation can not only be implemented if the regulations about active regret can be implemented, regards to the accused person, but in any other criminal proceedings if the conditions of procedures subsist. The new code opened the subject matter of mediation but putting the prosecutor practice into highlight, it excludes the cases of private motion from the mediation procedures. Widening the jurisdiction of applying mediation seems to be a positive tendency. Because of the change of law, mediation will be applied in more and more cases. If we consider that the judicial practice considered the damages and the reparation as a mitigating factor way before the change of this law, we cannot expect that in the case of more serious penalties than a 5 year –long imprisonment, mediation process would be initiated in huge numbers. The damages can be carried out regardless to this, and in these cases, the accused person is less interested in solving the conflict because the procedure cannot be terminated even if the mediation is successful.

The change in the code of criminal process, according to which mediation can be carried out only before charge, can be seen as a withdrawal. Excluding the judicial order will lead to the domination of the prosecutor order, which is different from the judicial decision in many cases when it comes to imposing penalties. As opposed to punitive aspect of the prosecutor order, the judicial order is more reasonable and apply mild penalties. The prosecutor interpretation of law currently cannot interpret the restorative philosophy properly, that is why the basic principles may be infringed in practice. Most of the European countries apply the diversion model of criminal mediation and is usually ordered in the procedure phase before the charge. Although it can also be ordered in the phase of the judicial trial in cases of the juveniles. I find the Polish example an effective practice, which is worth to follow, where there is an opportunity for mediation until a definitive court ruling, so the mediation can be ordered at first instance and on appeal as well.

Mediation needs to be applied in the cases of private prosecutions as an alternative of peacemaking.²⁸ Comparing to the previous regulations, the most significant change in the new code is that the consensus created among the injured and the accused persons can be repealed by the prosecutor. The right to repeal the created consensus allows the volunteering of the accused and injured parties in the consensus. Therefore, the mediation partly loses its aim and role. Due to the previously mentioned factors, the procedure can lose its victim-centered approach.

Initiating the right for invalidation of the prosecutors is unnecessary, because the mediator at the mediation meetings warn the parties that the agreement has to be rational and has to comply with morality (the injured cannot take advantage of his or her situation). The prosecutor invalidation right makes the successfulness of mediation dependent upon the approval of an external party that is why the conditional (temporary) autonomy of mediation cannot implement. In this regard, the agreement during a mediation process may fall to the level of a civil court settlement.

5. Suggestions

In my opinion the parties of the conflicts need to be provided with information in a much more effective

²⁸ Wojciech Juszkiewicz: A jóvátétel enyhítő körülményként való figyelembevétele a büntetés kiszabásakor – mediáció Lengyelországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljáráásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.120.

way in the future. Already at the beginning of the procedure, at the time of the first interrogation, the information about the mediation process must be provided. It is significant, that provided information should not be misleading, so that the investigating officials, the prosecutor and the counsel for the defense cannot „price the case”.

It is necessary that in the future to explain the aim and operational mechanism of mediation at the trainings. The enlightening campaign can be an instrument to inform the population.

It is important to make the members of the private sector and the multinational companies interested in participating in mediation if they become the injured in large numbers when it come to crime against property. It would be ideal if in case of shoplifting mediation were more often applied.

Regarding the European practice, it would be important to apply mediation more often in case of criminal cases of juveniles, because the specific prevention is a particularly important aim when it comes to juvenile accused persons. Because of the specify, at the time of creating a study on the circumstances, the necessary measure which serves the juveniles’ interest, the opportunity for mediation and the possible standards of conduct should be drawn up. When it comes to the application of mediation, priority should be provided for the restorative process. Implicating the French example it would be practical in the cases of juveniles because the probation officer and the mediation office can both initiate mediation. The reason for this is, that the probation officer during the time of expressing his/her opinion and creating a study on the circumstances, the probation officer receives information on the basis of which he/she can make a proposal for a penalty that facilitates the special prevention.²⁹

It is necessary to make it transparent why the proposal for the mediation process is rejected in large numbers in the phase prior the charge. I think that the appropriate remedy in this case would be a judicial remedy. With the lack of this, in the future, it would be practical to make the order of mediation possible in the judicial phase of the criminal procedure. According to the previous practice, that was the case regarding to more than 100 cases in a year alone. The exclusive right of order cannot be maintained because most of the times, it is different from the judicial practice when it comes to imposing the penalty.³⁰

In my opinion there is a need for instruments that would make it possible to fulfill the agreement that was concluded during the mediation process. One of the biggest problems of the Hungarian mediation is the non-financial reparation, its fulfillment becomes difficult. The same problems occur as in the case of carrying out community work. That is why it is important to make the communities inclusive when it comes to carrying out reparation and with that they could appropriately support the civil organisations. The Slovaki and the Spanish examples show that the juveniles conciliate the community by cleaning parks and public domains and also conciliate the civil organization by doing charitable activities for the libraries and hospitals.

The way I see it the injured persons cannot be deprived from the damages just because the accused is not able to pay. I find it reasonable to establish a fund for damages which would contribute to the payment for the financial losses of the injured. In Belgium, Flamand region and in Germany a special fund helps the juveniles to be able to provide reparation. Since the defendants take the responsibility

²⁹ Isabella Mastropasqua: Fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott igazságügyi mediáció Olaszországban: Jelenlegi helyzet és jövőbeni kilátások. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 158.

³⁰ The main data of prosecutor activities in front of the criminal court. I. Activities in 2016, 31.

personally, it is important that the defendants give the financial reparation to the injured in person. After that, the amount has to be refunded in one of the different ways (by working or repaid). It would contribute to the participation of the defendants in mediation processes and would prevent the mediation from turning into the privilege of people with more fortune.³¹

Similarly to the Italian model, it would be reasonable to create a mixed structure of the mediation services. With this, besides the public institutions, civil organisations can also take part in the implementation of mediation.³² Based on the notices of mediators, there is a need for a supervision and a monitoring system of the mediators. The Finnish and the Czech model could be a good example to follow, according to which, the Ministry is responsible for the supervision cooperating with the local government, public institutions, civil organisations and while a professional organisation is monitoring the mediation itself.

For the sake of the further education of mediators, an umbrella organization which is coordinated by the center would be necessary. It would make recommendations about the methods and would summarise the „good practice”. The common training and education of mediators is implemented in such countries, where the institutional conditions are provided at state level (such as in Austria, Czech Republic and Norway). Since mediation is a „young” legal institution, there is need for a central coordination and they are not allowed to carry out the professional supervision independently. In many European countries after an appropriate professional coach, volunteers fulfill the task of mediators. The way I see, the participation of volunteers would make fulfilling of the supervision and the training difficult in the Hungarian system. Therefore, it would be logical if the civil servants along with civil organisations, which are under the same professional control, kept fulfilling the task of mediators.

It would facilitate the researches about mediation in the future if the statistic data collection included various data about the content of the consensus, the form of reparation and the period of completion. A followup would be also practical, because that would make it possible to analyse the reintegrational effect of mediation.

IV. The List of publications related to the topic of the thesis

A mediáció elmélete és gyakorlata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Kriminológiai Közlemények 69.(szerk. Dr. Kadlót Erzsébet). Budapest, 2011. 342-352.

A dél-afrikai átmenet igazságszolgáltatása. In: Themis – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Karának Elektronikus Jogi Folyóirata. Budapest, 2013. 215-234.

Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny. 2013/7-8. 383-389.

³¹ Arthur Hartmann: A helyreállító igazságszolgáltatás jogszabályi háttere Németországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 127.

³² Isabella Mastropasqua: i.m. 156., 159.

A szülő és a gondozó felelőssége a gyermek által okozott kárért – néhány évtized bírói gyakorlata. In: Magyar Jog. 2015/7-8. 417-420.

A büntetőjogi mediáció – „az élő jog”. In: *Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában (konferenciakötet).* Szerk: Zoványi Nikolett. Budapest, 2014. 268-277.

Mediációs gyakorlat az erőszakos bűncselekmények körében. In: Themis – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Karának Elektronikus Jogi Folyóirata. Budapest, 2015. 317-342.

A közlekedési bűncselekmények mediációja. In: Belügyi Szemle 2015/9. 69-91.

A fiatalok büntető igazságszolgáltatása és a resztoratív igazságszolgáltatás. In: Jogi Tanulmányok. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar doktori iskolájának konferenciáján. Szerk: Fazekas Marianna. Budapest, 2016. 390-400.

A resztoratív gyakorlatok szerepe a roma közösségek integrációjában. In: Belvedere Meridionale. 2018/3. 105-119.

A média és a resztoratív igazságszolgáltatás. In: Kriminológiai Közlemények, Budapest, 2018. 153-159.

Figure 1: The distribution of mediation cases ordered by the prosecutor

	Crime											
	crime against person				crime against property				traffic crime ³³			
Prosecution	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Prosecution of Nyíregyháza city ³⁴	-	3	7	10	4	15	28	62	1	7	16	24
Prosecution of Kisvárd ³⁵	-	1	-	-	2	1	1	-	-			
Prosecution of Fehérgyarmat	-	5	4	1	4	1	3	4				
Prosecution of Nyírbátor	-	3	2	2	16	6	8	8				
Prosecution of Mátészalka	5	11	4	1	4	6	5	8				
Prosecution of Vásárosnamény	-	1	-	2	1	2	4	16				
Total:	5	24	17	16	31	31	49	98	-			
	62				163				48			

³³ During the investigated period, the prosecutor and the court at the county capital had exclusive jurisdiction about cases related to crime.

³⁴ The case numbers mark all the accused who participated in mediation, in the case of this prosecution the analysis was based on systematic sampling.

³⁵ In the case of further prosecutions the analysis is completely representative.

Figure 2: The distribution of mediation cases ordered by the court

	Crime											
	crime against person				crime against property				traffic crime			
Court	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Nyíregyháza	4				9				38			
Kisvárdá	-				10				-			
Fehérgyarmat	-				1							
Nyírbátor	-				-							
Mátészalka	-				1							
Vásárosnamény	-				-							
Total:	4				21				38			